

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
МАРІУПОЛЬСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ**

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ НАУКИ ТА ОСВІТИ

**Збірник матеріалів
XXIV підсумкової науково-практичної конференції викладачів**

04 лютого 2022 року

Маріуполь - 2022

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ НАУКИ ТА ОСВІТИ: Збірник матеріалів XXIV підсумкової науково-практичної конференції викладачів МДУ / За заг. ред. М.В. Трофименка. - Маріуполь: МДУ, 2022. - 400 с.

Рекомендовано до друку та поширення через мережу Інтернет вченою радою Маріупольського державного університету (протокол № ____ від _____)

Редакційна колегія:

Голова: Трофименко М.В., ректор МДУ, кандидат політичних наук, професор

Члени редколегії: Булатова О.В., доктор економічних наук, професор;
Безчотнікова С.В., доктор філологічних наук, професор;
Задорожня-Княгницька Л.В., доктор педагогічних наук, доцент;
Лисак В.Ф., доктор історичних наук, професор;
Омельченко В.Я., доктор економічних наук, професор;
Балабаниць А.В., доктор економічних наук, професор;
Павленко О.Г., доктор філологічних наук, професор;
Романцов В.М., доктор історичних наук, професор;
Слющинський Б.В., доктор соціологічних наук, професор;
Толпежніков Р.О., доктор економічних наук, доцент;
Чентуков Ю.І., доктор економічних наук, професор;
Жарікова Ю.В., кандидат філологічних наук, доцент;
Топузов В.І., голова Ради молодих вчених, кандидат юридичних наук.

Збірник містить матеріали XXIV підсумкової науково-практичної конференції викладачів МДУ, яка відбулася 04 лютого 2022 року в Маріупольському державному університеті.

У матеріалах висвітлені актуальні проблеми розвитку міжнародних відносин та зовнішньої політики, філософії та соціології, історії, економіки та менеджменту, права, екології, кібербезпеки, документознавства, культурології, журналістики, філології, літературознавства, методики викладання, педагогіки та психології.

Видання адресоване науковцям, викладачам, аспірантам та здобувачам вищої освіти, а також усім, хто цікавиться сучасними проблемами науки та освіти.

Редакція не несе відповідальності за авторський стиль тез, опублікованих у збірнику.

ЕКОНОМІКО-ПРАВОВИЙ ФАКУЛЬТЕТ

СЕКЦІЯ ІНТЕГРАЦІЯ УКРАЇНИ У СВІТОВЕ ГОСПОДАРСТВО

Булатова О. В., Марена Т. В. DETERMINANTS OF THE SEE COUNTRIES' DEBT SECURITY SHAPING.....	13
Чентуков Ю.І., Беззубченко О.А. НОВІ ВИМІРИ МІЖНАРОДНОЇ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ НАЦІОНАЛЬНИХ ЕКОНОМІК.....	15
Макогон Ю.В., Балабанова Н.В. ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ЗОВНІШНЬОЇ ТОРГІВЛІ УКРАЇНИ В УМОВАХ ГЛОБАЛЬНИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ.....	18
Захарова О.В. ОСОБЛИВОСТІ МІЖНАРОДНОГО ІНВЕСТИЦІЙНОГО РОЗВИТКУ КРАЇН.....	20
Ніколенко Т.І. МОЖЛИВОСТІ ТА ЗАГРОЗИ РОЗВИТКУ ЗОВНІШНЬОЇ ТОРГІВЛІ УКРАЇНИ.....	24

СЕКЦІЯ АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ СУЧАСНОГО МЕНЕДЖМЕНТУ

Балабаниць А.В. ОЦІНКА КЛІЄНТООРІЄНТОВАНОСТІ ТУРИСТИЧНИХ ПІДПРИЄМСТВ.....	26
Горбашевська М.О. ХАРАКТЕРИСТИКА РИЗИКІВ ІНФОРМАЦІЙНОЇ БЕЗПЕКИ В КОРПОРАТИВНІЙ ІНФОРМАЦІЙНІЙ СИСТЕМІ.....	29
Кислова Л.А. ГАЛУЗЕВИЙ АНАЛІЗ ЯК КЛЮЧОВИЙ КОМПОНЕНТ ПРОЦЕСУ ФОРМУВАННЯ СТРАТЕГІЧНОГО ПЛАНУ.....	31
Мацука В.М. СТРАТЕГІЧНИЙ КОНТРОЛЬ У СИСТЕМІ МЕНЕДЖМЕНТУ.....	34
Семкова Л.В. МЕХАНІЗМ УПРАВЛІННЯ ФІНАНСОВОЮ СТІЙКІСТЮ В СИСТЕМІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ФІНАНСОВО-ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ПІДПРИЄМСТВА.....	36
Скарга О.О. ВІРТУАЛЬНА РЕАЛЬНІСТЬ У ТУРИЗМІ.....	39
Ясинська Н.А. СУЧАСНІ ТЕХНОЛОГІЇ УПРАВЛІННЯ ОСОБИСТИМИ ФІНАНСАМИ В УКРАЇНІ.....	42

СЕКЦІЯ МАТЕМАТИЧНІ ТА ІНФОРМАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ НА ВИРОБНИЦТВІ ТА В ОСВІТІ

Шабельник Т.В., Дяченко О. Ф. НЕЧІТКА НЕЙРОННА МЕРЕЖА ТА ГАКІ-СУГЕНОКАНГА ДЛЯ ПРОГНОЗУВАННЯ РИБОПРОДУКТИВНОСТІ АЗОВСЬКОГО МОРЯ.....	45
Кривенко С.В. ВИКОРИСТАННЯ 2.4ГГЦ ТРАНСИВЕРУ JDY-40 В СИСТЕМАХ SMARTCITY.....	47
Ротаньова Н.Ю. МАТЕМАТИЧНІ МЕТОДИ ШИФРУВАННЯ ІНФОРМАЦІЇ.....	49
Лазаревська Ю.А. РОЗПІЗНАВАННЯ ОБЛИЧЧЯ НА ОСНОВІ ТЕХНОЛОГІЇ 3D.....	51
Кицман В.В. АВТОМАТИЗАЦІЯ УПРАВЛІНСЬКОГО ОБЛІКУ ТА БЮДЖЕТУВАННЯ БІЗНЕС-ПРОЦЕСІВ З ВИКОРИСТАННЯМ MICROSOFT EXCEL.....	53

СЕКЦІЯ
АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ПРАВА ТА ПУБЛІЧНОГО АДМІНІСТРУВАННЯ

Барегамян С.Х. СПРАВЕДЛИВА ОПЛАТА ПРАЦІ ДЕРЖАВНИХ СЛУЖБОВЦІВ В УКРАЇНІ: АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ТА ШЛЯХИ ЇХ ВИРІШЕННЯ В КОНТЕКСТІ ДОСВІДУ ЄВРОПЕЙСЬКИХ ДЕРЖАВ.....	56
Бражко О.В. ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ДЕРЖАВНИХ ПІДХОДІВ ДО РОЗВИТКУ СИСТЕМИ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ НАСЕЛЕННЯ В УКРАЇНІ.....	59
Волік В. В. ІНФОРМАЦІЙНА ДІДЖИТАЛІЗАЦІЯ В СФЕРІ ОТРИМАННЯ ВИЩОЇ ОСВІТИ ДЛЯ СУДДІВСЬКОЇ ПРОФЕСІЇ.....	62
Годованик Є.В. ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВИХ НОРМ У СУЧАСНИХ УМОВАХ СУСПІЛЬНОГО РОЗВИТКУ.....	65
Камардіна Ю.В. КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ ТА ПРОБЛЕМИ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРИНЦИПІВ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ.....	68
Ковейно Ю. В. ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РЕГІОНАЛЬНОГО УПРАВЛІННЯ ПОВОДЖЕННЯ З ВІДХОДАМИ.....	71
Надежденко А.О. ДО ПИТАННЯ ТРАНСФОРМАЦІЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ В УМОВАХ ГЕОПОЛІТИЧНОЇ ДИХОТОМІЇ УКРАЇНИ.....	74
Свірський Б.М. МІЖНАРОДНЕ ТА НАЦІОНАЛЬНЕ ЗАКОНОДАВСТВО ЩОДО ВИЗНАЧЕННЯ ПРАВ І СВОБОД «КОРИННИХ НАРОДІВ».....	76
Темирова-Хмикіна В.І. ІСТОРИКО – ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ РЕГУЛЮВАННЯ ПЕРЕВЕЗЕНЬ ВАНТАЖІВ ВОДНИМ ТРАНСПОРТОМ.....	78
Тихомирова Г. Є. ЩОДО ВЗАЄМОДІЇ ПРАВОВОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ З ПРАКТИКОЮ СУДУ ЄС.....	80
Топузов В.І. ЮРИДИЧНА КЛІНІЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ.....	84
Філіпенко Т.В. МЕХАНІЗМИ ВИЯВЛЕННЯ КОРУПЦІЙНИХ РИЗИКІВ В ДІЯЛЬНОСТІ ДЕРЖАВНОЇ СЛУЖБИ.....	86
Хараберюш І.Ф., Лісовий О. О. ОКРЕМІ АСПЕКТИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ СУДОВОГО КОНТРОЛЮ ПРИ ПРОВЕДЕННІ НСРД, ПОВ’ЯЗАНИХ ІЗ ВИКОРИСТАННЯМ ТЕХНІЧНИХ ЗАСОБІВ.....	89
Черних Є.М. ЩОДО РОЗУМІННЯ ПОНЯТТЯ ВЕРХОВЕНСТВА ПРАВА.....	94
Шебаніц Д.М. ОСОБЛИВОСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ КОНСТИТУЦІЙНИХ ПРАВ ГРОМАДЯН В ПЕРІОД ПАНДЕМІЇ.....	96

СЕКЦІЯ
ЕКОЛОГІЯ ТА ОХОРОНА НАВКОЛИШНЬОГО СЕРЕДОВИЩА: СУЧАСНІ ПРОБЛЕМИ

Черніченко Г. О., Мігюшкіна Х. С. ЕНЕРГЕТИЧНА СКЛАДОВА ЕКОЛОГІЧНОЇ БЕЗПЕКИ.....	99
Беспалов С. І. СТАТИСТИЧНІ ПОКАЗНИКИ ЕКОЛОГІЧНОЇ БЕЗПЕКИ.....	102
Добровольська С. В. ЗАСТОСУВАННЯ ГІС-ТЕХНОЛОГІЙ В ІНФОРМАЦІЙНОМУ ЗАБЕЗПЕЧЕННІ ЕКОЛОГІЧНОГО КАРТОГРАФУВАННЯ.....	103
Зеленська В. А. ДОСЛІДЖЕННЯ СТАНУ ПОПУЛЯЦІЇ ВОВКА СІРОГО (CANIS LUPUS L.) НА МЕЖІ ДОНЕЦЬКОЇ ТА ХАРКІВСЬКОЇ ОБЛАСТЕЙ.....	106
Іванова В. В., Жижко Т. В. ОЦІНКА ВПЛИВУ ПРОМИСЛОВОСТІ ДОНЕЦЬКОЇ	

ОБЛАСТІ НА ДОВКІЛЛЯ.....	108
Морева В. В., Зубенко О. В. АНАЛІЗ ЕКОЛОГІЧНОГО СТАНУ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ В ДОНЕЦЬКОМУ РЕГІОНІ.....	111
Пастернак О. М. ВИКОРИСТАННЯ ГІС/ДЗЗ ДЛЯ ЕКОЛОГІЧНОГО МОНІТОРИНГУ ПОСТПОЖЕЖНОЇ ТЕРИТОРІЇ.....	114
Погребняк Л. О. РОЛЬ ТА ЗНАЧЕННЯ ОЗЕЛЕНЕННЯ У БЛАГОУСТРОЇ МІСТ (НА ПРИКЛАДІ МІСТА МАРІУПОЛЯ).....	116
Турбіна О. І., Зубенко О. В. НАПРЯМКИ УДОСКОНАЛЕННЯ СИСТЕМИ ЕКОЛОГІЧНОГО МЕНЕДЖМЕНТУ НА ПІДПРИЄМСТВАХ МЕТАЛУРГІЙНОЇ ПРОМИСЛОВОСТІ.....	119
Іванова В.В., Федотова Ю.В. ОСОБЛИВОСТІ ЗАБРУДНЕННЯ В ЗОНІ МЕТАЛУРГІЙНОГО ПІДПРИЄМСТВА.....	122

ІСТОРИЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ

СЕКЦІЯ

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ СУЧАСНИХ МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН ТА СВІТОВОГО ПОЛІТИЧНОГО ПРОЦЕСУ

Балабанов К. В., Митрощенко В.І. ПАРТІЯ REFORM UK (BREXIT) ТА ЇЇ ВПЛИВ НА ПРОЦЕС ВИХОДУ ВЕЛИКОЇ БРИТАНІЇ З ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ.....	126
Булик М. В., Беззубченко Ю. Я. ЗМІНИ У МІГРАЦІЙНІЙ ПОЛІТИЦІ ФРН У 2021 РОЦІ.....	128
Гільченко О. Л. ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ ЯК ОДИН З ОСНОВНИХ ВЕКТОРІВ ЗОВНІШНЬОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ У 2021 р.....	131
Грідіна І. М., Кондратенко А.С. УЧАСТЬ МІЖНАРОДНИХ ОРГАНІЗАЦІЙ У ФОРМУВАННІ МОЛОДІЖНОЇ ПОЛІТИКИ НА СХОДІ УКРАЇНИ: КЕЙС МАРІУПОЛЯ.....	133
Горлова О. В. ТИПИ СПРОМОЖНОСТІ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД В УКРАЇНІ ТА ТЕНДЕНЦІЇ ЇХ ФОРМУВАННЯ.....	135
Лисак В. Ф., Гунза Ю. С. ФЕМІНІЗМ, ЯК СОЦІАЛЬНИЙ РУХ ГЕНДЕРНОЇ РІВНОСТІ.....	137
Караман К. В. ЄВРОСКЕПТИЦИЗМ У ПРОГРАМНИХ УСТАНОВКАХ ПАРТІЇ «СПРАВЖНІ ФІНІ».....	140
Махсма С. Г. ФУНКЦІЇ ЛОКАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ.....	142
Парлюк В. І. РЕГІОНАЛЬНІ ТА ЕТНОРЕГІОНАЛЬНІ ПАРТІЇ АВСТРІЇ.....	145
Пашина Н. П. ПОНЯТТЯ ІДЕНТИЧНОСТІ ТА ПОЛІТИКИ ІДЕНТИЧНОСТІ У РОБОТІ Ф. ФУКУЯМИ «ІДЕНТИЧНІСТЬ: ПРАГНЕННЯ ДО ВИЗНАННЯ І ПОЛІТИКА НЕПРИЙМАННЯ».....	148
Пашина Н. П., Мендрін О. В. ЦИФРОВА ГУМАНІТАРИСТИКА: ІСТОРІЯ ТА НАПРЯМИ РОЗВИТКУ.....	151
Рябинин Е. В. ДЕСТАБІЛІЗАЦІЯ КАЗАХСТАНА В КОНТЕКСТЕ КОНЦЕПЦІЇ УПРАВЛЯЕМОГО ХАОСА.....	154
Светлакова М. А. ПРИЧИНИ ПОЯВИ ПОЛІТИЧНИХ ПРОТЕСТІВ У СУЧАСНОМУ СУСПІЛЬСТВІ.....	157
Сенатосенко В. О. ОСОБЛИВОСТІ ЛІВОГО ПОПУЛІЗМУ В НІДЕРЛАНДАХ.....	160

Трофименко А. В. «GRASS ROOTS» ЯК НЕПРЯМА ТЕХНОЛОГІЯ ЛОБІСТСЬКОГО ВПЛИВУ.....	163
--	-----

**СЕКЦІЯ
АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ФІЛОСОФІЇ ТА СОЦІОЛОГІЇ**

Гудима І. П. ВИПАДКОВІСТЬ В ФУНДАМЕНТАЛЬНІЙ НОМОЛОГІЇ СВІТОБУДОВИ.....	163
Зоська Я. В., Пустовий О. О. ВЗАЄМОДІЯ ПРАВА І КУЛЬТУРИ У ПРАКТИКАХ ПОВСЯКДЕННЯ СОЦІАЛЬНИХ АКТОРІВ.....	165
Зубченко О. С., Комарницька А. С. СУСІДСТВО ЯК ЕЛЕКТОРАЛЬНИЙ ФЕНОМЕН.....	167
Іванець Т. М. ПОЛІТИЧНА СОЦІАЛІЗАЦІЯ ЯК ФАКТОР РОЗВИТКУ ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ ГРОМАДИ.....	170
Романцова Н. І. ДІЯЛЬНІСТЬ УКРАЇНСЬКОГО СОЦІОЛОГІЧНОГО ІНСТИТУТУ У ВІЗІЇ МИХАЙЛА ГРУШЕВСЬКОГО.....	173
Слющинський Б. В. ВПЛИВ ПОЛІТИЧНИХ, ЕКОНОМІЧНИХ ТА СОЦІАЛЬНИХ КРИЗ НА РОЗВИТОК СОЦІОЛОГІЇ В СУЧАСНІЙ УКРАЇНІ.....	174
Стадник А. Г., Чекулаєв Б. Р. ТЕНДЕНЦІЯ ДО МІГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ СЕРЕД УКРАЇНСЬКОЇ МОЛОДІ.....	176

**СЕКЦІЯ
ІСТОРІЯ УКРАЇНИ: СУЧАСНЕ БАЧЕННЯ**

Volonyts V. BUDGET SUPPORT FOR THE HEALTH CARE SECTOR OF UKRAINE IN THE CONDITIONS OF THE POST-SOVIET TRANSFORMATIONS.....	177
Арзаманов О. А. СОЦІАЛЬНА ПІДТРИМКА МЕДИЧНИХ ПРАЦІВНИКІВ ЗЕМСЬКОГО ПЕРІОДУ НА ПРИКЛАДІ МАРІУПОЛЬСЬКОГО ПОВІТУ.....	179
Балабанов К. В., Романцов В. М. МАРІУПОЛЬСЬКИЙ ГУМАНІТАРНИЙ ІНСТИТУТ: З ІСТОРІЇ СТАНОВЛЕННЯ МДУ (1993 – 2004 рр.).....	182
Гузь А. М. АТЕЇСТИЧНА ПОЛІТИКА РАДЯНСЬКОЇ ВЛАДИ ЩОДО РИМСЬКО-КАТОЛИЦЬКОЇ ЦЕРКВИ У М. МАРІУПОЛІ.....	186
Забавін В. О., Булик М. В. РОБОТИ АРХЕОЛОГІЧНОЇ ЕКСПЕДИЦІЇ МДУ У 2021 РОЦІ: РОЗВІДКИ КУРГАНІВ У ВЕРХІВ'ЯХ Р. ВОВЧА.....	189
Коробка В. М., Коробка Ю. В. СПАДКОВИЙ ПОЧЕСНИЙ ГРОМАДЯНИН ПІЛІЧЕВ.....	192
Коробка Ю. В. ВІДОБРАЖЕННЯ У ПРЕСІ ВПЛИВУ ПРОМИСЛОВОГО ПЕРЕВОРОТУ НА ПОВСЯКДЕННІ ПРАКТИКИ ВИРОБНИЧО-ПРОМИСЛОВОГО ПЕРСОНАЛУ КОМПАНІЇ ДЖОНА ЮЗА.....	194
Коробка В. М., Збандут С. Ф. ПОЧАТОК ПІДГОТОВКИ ДО ЗАПРОВАДЖЕННЯ В КАТЕРИНОСЛАВСЬКІЙ ГУБЕРНІЇ «ПОЛОЖЕННЯ ПРО ГУБЕРНСЬКІ ТА ПОВІТОВІ ЗЕМСЬКІ УСТАНОВИ» 1864 р.....	197
Лисак В. Ф., Гончаренко І. М. ПОВСЯКДЕННІ ПРАКТИКИ ВИХОВАННЯ ДІТЕЙ У РОДИНАХ ПРАВОСЛАВНИХ УКРАЇНЦІВ У ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ XVI–XVII СТ.....	198
Новікова С. В. ВИКЛАДАННЯ ІСТОРІЇ В ГІМНАЗІЯХ РОСІЙСЬКОЇ ІМПЕРІЇ У XIX – НА ПОЧАТКУ XX СТ.....	200

Папац А. С. СИСТЕМА УПРАВЛІННЯ РЕАЛЬНИМИ УЧИЛИЩАМИ В КАТЕРИНОСЛАВСЬКІЙ ГУБЕРНІЇ У ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ ХІХ СТ.....	204
--	------------

**СЕКЦІЯ
СОЦІОКУЛЬТУРНИЙ РОЗВИТОК СУЧАСНОГО СУСПІЛЬСТВА**

Демідко О. О. ОСОБЛИВОСТІ СОЦІОКУЛЬТУРНОГО ФУНКЦІОНУВАННЯ ДОКУМЕНТАЛЬНОГО ТЕАТРУ В СУЧАСНІЙ УКРАЇНІ.....	206
Манякіна О. С. ОСВІТА В ЖИТТІ ЄВРЕЇВ ПІВНІЧНОГО ПРИАЗОВ'Я ХІХ – І ЧВЕРТІ ХХ СТ.....	208
Нікольченко Ю. М., Деліман В. В. ПОЧАТКОВЕ КИРИЛИЧНЕ ДРУКАРСТВО В КУЛЬТУРІ УКРАЇНИ ПОМЕЖІВ'Я ХVІ–ХVІІ СТОЛІТЬ.....	211
Сабадаш Ю. С. МІСЦЕ КУЛЬТУРОЛОГІЇ В СИСТЕМІ ГУМАНІТАРНОГО ЗНАННЯ.....	214
Янковський С. В. НОРМАТИВНЕ І ДИСКУРСИВНЕ ЗНАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ КУЛЬТУРИ.....	217

ФАКУЛЬТЕТ ІНОЗЕМНИХ МОВ

**СЕКЦІЯ
АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ СУЧАСНОЇ ІТАЛІЙСЬКОЇ ФІЛОЛОГІЇ, ПЕРЕКЛАДУ
ТА ЛІНГВОДИДАКТИКИ**

Грачова А. В., Поклад Т. М. ТВОРЧИЙ І ПРОФЕСІЙНИЙ ШЛЯХ ІТАЛІЙСЬКОЇ ПЕРЕКЛАДАЧКИ ІЛІДЕ КАРМІНЬЯНІ.....	220
Мараховська Н. В. НАВЧАННЯ ІТАЛІЙСЬКОЇ МОВИ ЗАСОБАМИ МУЗЕЙНОЇ ПЕДАГОГІКИ.....	222
Трифорова Г. В. ІТАЛІЗАЦІЯ МОВНОГО СЕРЕДОВИЩА: ОСОБЛИВОСТІ ПРОЦЕСУ ТА ЧИННИКИ ВПЛИВУ.....	223
Ципоренко Л. Д., Кумуржи Е. С. L'ACCADEMIA ARCADIA – I SUOI ASPETTI E IL SUO SIGNIFICATO.....	225

**СЕКЦІЯ
ЛЕКСИКО-ГРАМАТИЧНІ ОДИНИЦІ РІЗНОСТРУКТУРНИХ МОВ:
ЗАРОДЖЕННЯ, ФУНКЦІОНУВАННЯ ТА РЕАЛІЗАЦІЯ У МОВІ ТА МОВЛЕННІ**

Воєводіна Н. М. ДО ПИТАННЯ ПРО МЕТОДИ ФОРМУВАННЯ МІЖКУЛЬТУРНОЇ КОМПЕТЕНЦІЇ У ЗАХІДНІЙ ЛІНГВОДИДАКТИЦІ.....	228
Ганжело С. М. КОМБІНОВАНІ ПРИЙОМИ ПЕРЕТВОРЕННЯ ФРАЗЕОЛОГІЗМІВ В НІМЕЦЬКІЙ МОВІ.....	230
Гутнікова А.В. АБРЕВІАЦІЯ В СФЕРІ НАЙМЕНУВАНЬ ОСІБ ЖІНОЧОЇ СТАТІ ЗА РОДОМ ДІЯЛЬНОСТІ.....	232
Даниленко О.С. ЖАНРОВА ГРАДАЦІЯ ПОЛІТИЧНОГО ДИСКУРСУ.....	230
Кажан Ю.М. DIE ROLLE DES KLASSENZIMMERMANAGEMENTS IM UNTERRICHT.....	235
Лоскутова Н.М. À PROPOS DES IDIOTISMES ANTHROPONYMIQUES EN	

FRANÇAIS.....	237
Марченко М.О. СТРУКТУРНІ КОМПОНЕНТИ ІДІОЛЕКТУ Г. М. ЕНЦЕНСБЕРГЕРА.....	240

СЕКЦІЯ

МОВИ ТА ЛІТЕРАТУРИ В ПОЛКУЛЬТУРНОМУ СУСПІЛЬСТВІ

Бодик О. П. ТЕХНОЛОГІЯ ВЗАЄМОНАВЧАННЯ (PEER-TO-PEER LEARNING) ЯК ЕФЕКТИВНИЙ СПОСІБ РОЗВИТКУ ПРОФЕСІЙНИХ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ІНОЗЕМНИХ МОВ.....	242
Назаренко Н.І. ЛІТЕРАТУРНА КОМУНІКАЦІЯ У РОМАНІ ДЕНА БРАУНА «ВТРАЧЕНИЙ СИМВОЛ».....	247
Павленко О.Г. NEW INSIGHTS INTO LITERARY TRANSLATION.....	249
Федорова Ю. Г. ОСОБЛИВОСТІ ПЕРЕКЛАДУ ТОРГІВЕЛЬНИХ МАРОК.....	253
Чебурахіна В. В. ON THE EXPERIENCE OF USING E-LEARNING TOOLS IN ENGLISH LANGUAGE TEACHING.....	256
Яблоков С. В. ФОРМУВАННЯ ІНШОМОВНОЇ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ПРОФЕСІЙНОГО СПРЯМУВАННЯ.....	260

ФАКУЛЬТЕТ ГРЕЦЬКОЇ ФІЛОЛОГІЇ ТА ПЕРЕКЛАДУ

СЕКЦІЯ

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ГРЕЦЬКОЇ ФІЛОЛОГІЇ, ПЕРЕКЛАДУ ТА МЕТОДИКИ ВИКЛАДАННЯ

Жарікова Ю.В. СЕМАНТИЧНІ ЗАСВОЄННЯ ТЮРКСЬКИХ ЗАПОЗИЧЕНЬ У РУМЕЙСЬКІЙ МОВІ.....	262
Гаргасва О.В. ΤΟΝΟΣ ΚΑΙ ΤΟΝΙΣΜΟΣ ΩΣ ΦΩΝΗΤΙΚΟ ΦΑΙΝΟΜΕΝΟ.....	266
Кіор Ю.А. РОЗВИТОК «SOFT SKILLS» У СТУДЕНТІВ-ФІЛОЛОГІВ.....	268
Кобиленко Н.К. МІЖКУЛЬТУРНА КОМУНІКАЦІЯ: НЕВЕРБАЛЬНИЙ АСПЕКТ.....	270
Рожкова І.Г. МОВА ГРЕЦЬКОГО НАРОДНОГО ПОЕТИЧНОГО ЕПОСУ «ДИГЕНІС АКРИТ».....	271
Лабецька Ю.Б. МУЛЬТИМОДАЛЬНІСТЬ У ВИКЛАДАННІ НОВОГРЕЦЬКОЇ МОВИ.....	273
Новицька О.А. ДО ПИТАННЯ ПЕРЕКЛАДУ ВУЗЬКОГАЛУЗЕВИХ ТЕРМІНІВ.....	275
Олійник А.О. СТРУКТУРНО-ГРАМАТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ АДВЕРБІАЛЬНИХ ФРАЗЕОЛОГІЧНИХ ОДИНИЦЬ НОВОГРЕЦЬКОЇ МОВИ.....	277
Пічахчи О.В. ПОНЯТТЯ НОРМИ ТА ЇЇ СПІВВІДНОШЕННЯ З МОВНОЮ ВАРІАЦІЄЮ (НА МАТЕРІАЛІ НОВОГРЕЦЬКОЇ МОВИ).....	279

СЕКЦІЯ

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ СУЧАСНОЇ ГЕРМАНІСТИКИ ТА ПЕРЕКЛАДОЗНАВСТВА

Гайдук Н.А. ДО ПИТАННЯ ПРО ПЕРШІ МАНІФЕСТАЦІЇ МЕТАМОДЕРНІЗМУ.....	282
Канна В.Ю., Хоровець В.Є. ФРАЗЕОЛОГІЧНІ ОДИНИЦІ НА ПОЗНАЧЕННЯ ВОЛІ В АНГЛІЙСЬКІЙ, УКРАЇНСЬКІЙ ТА НОВОГРЕЦЬКІЙ МОВАХ.....	284

Лучина С.М. STYLISTIC FEATURES OF EMOTIVE DESCRIPTORS IN STEPHEN FRY'S NOVEL "THE HIPPOPOTAMUS" AND THEIR RENDERING IN UKRAINIAN TRANSLATION.....	287
Панова Я.Є. ВИКЛАДАННЯ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ З ВИКОРИСТАННЯМ ДИСТАНЦІЙНОЇ ФОРМИ НАВЧАННЯ.....	291
Пєфтієва О.Ф. OMISSION AS MANIPULATIVE ELEMENT IN DIFFERENT TYPES OF DISCOURSE.....	294
Романюк С.Г. НЕКОТОРЫЕ ПРОБЛЕМЫ ПЕРЕВОДА ХУДОЖЕСТВЕННЫХ ТЕКСТОВ.....	296
Тарапатов М.М. НОРМАТИВНІ ЗАСАДИ ВИКЛАДАННЯ ФАХОВОГО ПЕРЕКЛАДУ НА СПЕЦІАЛЬНОСТІ «ФІЛОЛОГІЯ. ПЕРЕКЛАД (АНГЛІЙСЬКА)».....	298

СЕКЦІЯ

СЛОВ'ЯНСЬКІ МОВИ І ЛІТЕРАТУРИ У КРОС-КУЛЬТУРНІЙ ПЕРСПЕКТИВІ

Волік Н.А. КРОСС-КУЛЬТУРНАЯ МЕТОДОЛОГИЯ ИССЛЕДОВАНИЯ ЛИТЕРАТУРЫ.....	301
Гусєва О.І., Рудакова О.О. КРОСС-КУЛЬТУРНЫЙ ПОДХОД КАК МЕТОДОЛОГИЧЕСКАЯ ОСНОВА ТЕОРЕТИЧЕСКИХ И ПРИКЛАДНЫХ ИССЛЕДОВАНИЙ.....	302
Пєдченко О.В. ВЛИЯНИЕ МУЗЫКИ И ЖИВОПИСИ ИМПРЕССИОНИЗМА НА СОЗДАНИЕ Э. ДЮЖАРДЕНОМ ТЕКСТА РОМАНА «ЛАВРЫ СРЕЗАНЫ».....	305
Звиняцьковський В.Я. ЧИТАННЯ ЛІТЕРАТУРИ ХІХ СТ. ЯК РОЗУМІННЯ КРОС-КУЛЬТУРНОГО ДИСКУРСУ ЕПОХИ.....	307
Маслова Г.М. ОСОБЛИВОСТІ ПЕРЕКЛАДУ ВІЛЬНИХ ТА ЗВ'ЯЗАНИХ СЛОВОСПОЛУЧЕНЬ.....	310
Голоцукова Ю.О. ДІАТЕЗНІ ТИПИ РЕЗУЛЬТАТИВІВ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ.....	311

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ

СЕКЦІЯ

ТЕОРЕТИЧНІ ТА ПРИКЛАДНІ АСПЕКТИ СУЧАСНОЇ ПСИХОЛОГІЇ

Вагабова А. О. ОСОБИСТІСНА ЗДАТНІСТЬ ДО ПЕРЕЖИВАННЯ ІНТИМНОСТІ В МІЖОСОБИСТІСНИХ СТОСУНКАХ	316
Варава Л. А. ВИКОРИСТАННЯ ТЕХНОЛОГІЇ ПРОЄКТУВАННЯ В ПРОЦЕСІ ПСИХОЛОГІЧНОГО КОНСУЛЬТУВАННЯ	317
Дьяченко С. О. ОСОБИСТІСТЬ ЯК СУБ'ЄКТ ПОБУДОВИ ВІРТУАЛЬНОГО ПРОСТОРУ.....	319
Попович О. В. ПРОБЛЕМА ДЕФІНІЦІЇ	320
Стуліка О. Б. ПЕДАГОГІЧНА ТОЛЕРАНТНІСТЬ В СТРУКТУРІ ПЕДАГОГІЧНОЇ ВЗАЄМОДІЇ	323
Тищенко Л. В. СТИЛЬ ХАРЧОВОЇ ПОВЕДІНКИ В СТРУКТУРІ ЖИТТЄДІЯЛЬНОСТІ	

ОСОБИСТОСТІ	325
Харитинюк В. М. ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ІНТЕРНЕТ-ЗАЛЕЖНОСТІ В ПІДЛІТКОВОМУ ВІЦІ	327

**СЕКЦІЯ
АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ**

Березіна О.О. ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОГО ІМІДЖУ У АСИСТЕНТІВ ВИХОВАТЕЛЯ ЗА ДОПОМОГОЮ СПЕЦКУРСУ «ІМІДЖ СУЧАСНОГО АСИСТЕНТА ВИХОВАТЕЛЯ ЗДО».....	329
Бухало О.Л. АДАПТИВНЕ ОСВІТНЄ СЕРЕДОВИЩЕ ІНКЛЮЗИВНОГО ЗАКЛАДУ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ.....	331
Демидова Ю.О. ВПРОВАДЖЕННЯ НОВИХ ІНФОРМАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ В ПРОЦЕСІ ФІЗИЧНОГО ВИХОВАННЯ ДОШКІЛЬНИКІВ.....	334
Макаренко Л.В. ПІДГОТОВКА МАЙБУТНЬОГО ВИХОВАТЕЛЯ ДО РЕАЛІЗАЦІЇ ЕСТЕТИЧНОГО ВИХОВАННЯ ДОШКІЛЬНИКІВ У СУЧАСНИХ УМОВАХ ЗАКЛАДУ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ.....	336
Щербакова К.Й. ВЗАЄМОДІЯ ФАХІВЦІВ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ ТА СІМ'Ї ЯК УМОВА ФОРМУВАННЯ СОЦІАЛЬНО-ГРОМАДЯНСЬКОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ.....	338
Яйленко В.Ф. ПЕДАГОГІЧНА ЦІННІСТЬ ЕКСКУРСІЙ У РОЗУМОВОМУ ВИХОВАННІ ДОШКІЛЬНИКІВ.....	340

**СЕКЦІЯ
АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ФІЗИЧНОГО ВИХОВАННЯ, СПОРТУ ТА
ЗДОРОВ'ЯЗБЕРЕЖУВАЛЬНИХ ТЕХНОЛОГІЙ**

Баличев М.С. АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ НАВЧАЛЬНО-ТРЕНУВАЛЬНОГО ПРОЦЕСУ З КЛАСИЧНОГО ПАУЕРЛІФТИНГУ ДЛЯ ПІДЛІТКІВ, НА ЕТАПІ ПОЧАТКОВОЇ ПІДГОТОВКИ.....	342
Лисецька О.Я. ЗДОРОВ'ЯЗБЕРЕЖУВАЛЬНІ ОСВІТНІ ТЕХНОЛОГІЇ В ПРОЦЕСІ ПІДГОТОВКИ ВЧИТЕЛІВ ФІЗИЧНОГО ВИХОВАННЯ.....	344
Павленко Є.А. HEALTH BENEFITS OF FITNESS AND GYMNASTICS.....	346
Фролова О.О. ВИКОРИСТАННЯ НЕТРАДИЦІЙНИХ ВИДІВ ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ І СПОРТУ ДЛЯ САМОСТІЙНИХ ЗАНЯТЬ СТУДЕНТІВ ЗАКЛАДІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ.....	349
Шаповалова Т.Г. ЗДОРОВ'ЯЗБЕРЕЖУВАЛЬНІ ОСВІТНІ ТЕХНОЛОГІЇ ЯК ІНСТРУМЕНТ ФОРМУВАННЯ ОСОБИСТОСТІ МАЙБУТНЬОГО ПЕДАГОГА ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ.....	350

**СЕКЦІЯ
ПІДГОТОВКА ПЕДАГОГІЧНИХ КАДРІВ ДЛЯ НОВОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ШКОЛИ**

Восвутко Н. Ю. «КРАЇНОЗНАВСТВО ГРЕЦЬКОМОВНИХ КРАЇН» ЯК ДИСЦИПЛІНА СПЕЦІАЛІЗАЦІЇ МАЙБУТНІХ ВЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ.....	353
Задорожна-Княгницька Л.В. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ МОДЕЛЮВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ПЕДАГОГІВ У ЗАКЛАДІ ВИЩОЇ ОСВІТИ.....	355
Мойсеєнко Р.М. ПІДГОТОВКА МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ ДО ЗДІЙСНЕННЯ ТВОРЧОЇ ДІЯЛЬНОСТІ.....	356
Нетреба М. М. ВИКОРИСТАННЯ МЕДІАОСВІТНИХ ТЕХНОЛОГІЇ У ПОЧАТКОВИХ КЛАСАХ.....	359
Тимофєєва І. Б. ПІДГОТОВКА МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ ДО ВИКОРИСТАННЯ ЦИФРОВИХ ІГРОВИХ РЕСУРСІВ У ПОЧАТКОВІЙ ШКОЛІ.....	361
Хаджинова І. В. ВИКОРИСТАННЯ АНГЛОМОВНИХ ДИТЯЧИХ КАЗОК НА УРОКАХ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ У ПОЧАТКОВІЙ ШКОЛІ.....	364
Цибулько О.С. ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНЦІЇ У НАВЧАННІ ІНОЗЕМНІЙ МОВИ (НА ОСНОВІ ТЕСТОВИХ МАТЕРІАЛІВ).....	367
Шумілова І.Ф. ЗАГАЛЬНОКУЛЬТУРНА ПІДГОТОВКА МЕНЕДЖЕРІВ ОСВІТИ.....	369

ФАКУЛЬТЕТ ФІЛОЛОГІЇ ТА МАСОВИХ КОМУНІКАЦІЙ

**СЕКЦІЯ
ОСОБЛИВОСТІ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ ФАХІВЦІВ У ГАЛУЗІ
ЖУРНАЛІСТИКИ, РЕКЛАМИ ТА PR: КОМПЕТЕНТНІСНИЙ ПІДХІД**

Андрєєва Н.В. ВИКОРИСТАННЯ ОНЛАЙН-ПЛАТФОРМ ДЛЯ ПЕРЕВІРКИ ЗНАНЬ ТА АКТИВІЗАЦІЇ УВАГИ СТУДЕНТІВ НА ЗАНЯТТЯХ ІЗ РАДІОФАХУ	372
Безчотнікова С.В. STEAM APPROACH TO TEACHING JOURNALISM.....	373
Белла М.В. ОГЛЯД ПРОФЕСІЙНИХ КОМПЕТЕНЦІЙ У КОНТЕКСТІ СУЧАСНОЇ ПІДГОТОВКИ ЖУРНАЛІСТА.....	376
Вялкова І.О. ВИКОРИСТАННЯ ДІЛОВОЇ ГРИ НА ЗАНЯТТЯХ ІЗ ГАЗЕТНО-ЖУРНАЛЬНОГО ФАХУ ДЛЯ ФОРМУВАННЯ ЗАГАЛЬНИХ ТА ФАХОВИХ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ.....	378
Мельникова-Курганова О.С. РОЛЬ СПЕЦКУРСУ «ФАКТЧЕКІНГ» У НАВЧАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ СПЕЦІАЛЬНОСТІ «ЖУРНАЛІСТИКА».....	380
Черепченко О.О. ОСОБЛИВОСТІ ВИКЛАДАННЯ ЕКОНОМІЧНИХ ПРОБЛЕМ У НОВІТНІЙ ЖУРНАЛІСТИЦІ	383
Чишевич О.І. РОЗВИТОК ПРОФЕСІЙНИХ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ ЖУРНАЛІСТІВ ПІД ЧАС ПРОХОДЖЕННЯ КУРСУ З ВИРОБНИЦТВА ДОКУМЕНТАЛЬНИХ ФІЛЬМІВ.....	384

**СЕКЦІЯ
АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ УКРАЇНСЬКОЇ ФІЛОЛОГІЇ**

Грачова Т.М. САМОСТІЙНА РОБОТА ЯК ОДИН ІЗ НАЙВАЖЛИВІШИХ КОМПОНЕНТІВ СУЧАСНОГО ПЕДАГОГІЧНОГО ПРОЦЕСУ.....	387
Нікольченко М.В. ПЕРЕКЛАДАЦЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ МИКОЛИ ВОРОНОГО У КОНТЕКСТІ РОЗВИТКУ УКРАЇНСЬКОЇ КУЛЬТУРИ.....	388

**СЕКЦІЯ
ПЕРСПЕКТИВИ ПІДГОТОВКИ ФАХІВЦІВ
ІНФОРМАЦІЙНОЇ, БІБЛІОТЕЧНОЇ ТА АРХІВНОЇ СПРАВИ**

Кудлай В.О. ЗМІНИ У ПРАКТИКАХ КЕРУВАННЯ ДОКУМЕНТАЦІЙНИМИ ПРОЦЕСАМИ УСТАНОВ У ПЕРІОД ЕПІДЕМІЇ COVID-19.....	391
Орехова С.Є. МАРКЕТИНГОВИЙ МЕНЕДЖМЕНТ – ОСНОВА УСПІШНОГО РОЗВИТКУ БІЗНЕСУ У СФЕРІ ІНФОРМАЦІЙНИХ ПОСЛУГ.....	392
Петрова І.О. АКАДЕМІЧНА ДОБРОЧЕСНІСТЬ УЧАСНИКІВ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ СПЕЦІАЛЬНОСТІ 029 МАРІУПОЛЬСЬКОГО ДЕРЖАВНОГО УНІВЕРСИТЕТУ.....	395
Сивак О.А. WEB-РЕСУРСИ ЯК ЗАСІБ СТВОРЕННЯ ІНТЕЛЕКТ-КАРТ.....	397

ЕКОНОМІКО-ПРАВОВИЙ ФАКУЛЬТЕТ

СЕКЦІЯ ІНТЕГРАЦІЯ УКРАЇНИ У СВІТОВЕ ГОСПОДАРСТВО

УДК 336.276-049.5

Булатова О. В.

доктор економічних наук, професор, перший проректор, професор кафедри економіки та міжнародних економічних відносин;

Марена Т. В.

кандидат економічних наук, доцент, проректор з науково-педагогічної роботи, професор кафедри економіки та міжнародних економічних відносин

DETERMINANTS OF THE CEE COUNTRIES' DEBT SECURITY SHAPING

The Central and Eastern European countries have been undergoing economic transformations for several decades, which required expended financing including external resources. In the process of market transformation, the financial sector of the region has experienced major structural reforms, including privatization, liberalization and attraction of foreign capital.

The external debt of the CEE countries was formed under the influence of changes in the sources of external borrowing. The availability of external financial resources and corresponding shaping of external debt in CEE transition economies depended on the degree of their integration in world capital market and a number of domestic preconditions [2]. At the beginning of the transformation period, mainly official sources of the CEE countries' external financing dominated. In the early 1990s the sharp deterioration in tax revenues was observed and the countries' solvency was critically low. The insignificant scale of private lending inflows was caused by such factors as the high political and social costs of the transition process, the incompleteness of reforms in most countries of the region, and high levels of corruption and political instability.

In 1992, the access of CEE countries to international credit markets was restored. The scales of private loans began to grow (by 1996 they accounted for over 70 percent of total external loans). The revival of private external lending was associated with the improvement of the economic situation through the acceleration of economic reforms, the liberalization of domestic markets, and outlining prospects for EU integration.

For some time the access of CEE countries to external financing was quite limited and the formation of external debt of CEE countries began only in the 1990s. At the same time, some countries (Hungary, Poland, Bulgaria) managed to accumulate rather significant external debt and became the most indebted transition countries. Due to the great debt burden in these economies, experts express doubts on their ability to attract external financing in the near future.

Nowadays almost all countries of the group (except Albania) are member states of the European Union. Entry into the EU intensified the process of external economic and financial dependence of the CEE economies, entailed by the strengthening trend of globalization and internationalization [4]. At the same time, the external risks of debt security in the region have increased. Before the global financial crisis, the average indicators of indebtedness and solvency in CEE countries were quite ambiguous. The ratio of public debt to GDP, which should not

exceed 60%, in 2007, was 28% on average by group of countries. Even in the post-crisis years, this indicator did not exceed 51%. Alongside it, the state of the external component of debt security is quite unstable. The ratio of external debt to GDP even in the pre-crisis period exceeded 72%, and in subsequent years reached 96%. However, as the results of the authors' previous studies shows, the average ratio of external debt to GDP in the CEE group is lower than in most of the leading developed countries [1]. The ratio of external debt to exports of goods and services before the crisis was slightly above the recommended threshold of 140%, equaling 157% in 2007. At the peak of the crisis, the figure reached 209%, but today it has returned to safe zone and in 2019 the ratio was 122%.

Thus, CEE countries show a high level of heterogeneity in terms of the level of national economies' debt security. The results of the analysis of the CEE economies' debt security show that, on average, in the group of CEE states there was some improvement in the debt situation in 2017-2019. However, the trend of debt security strengthening can prove to be rather instable. On the one hand, the countries of the region turned out to be highly differentiated in terms of debt security. Further deterioration of the indebtedness and solvency indicators in Latvia, Slovenia and the Slovak Republic can entail the aggravation of the debt problems in the region as a whole.

On the other hand, with the deepening integration of CEE countries into the global economic and financial system, the impact of external challenges and threats to the debt security of the region is growing. Even before the COVID-19 pandemic, the deteriorations of the global economic environment and the slowdown in economic growth were expected in all countries [3]. As a result of the global recession, more volatile conditions of the global financial environment were forecasted, which could entail a decline in credit supply, an increase in credit risks and a general contraction in the international lending. On the background of declining economic growth and reduced production, the ratios of public debt to GDP and external debt to GDP will increase, indicating deterioration in countries' debt security. The pandemic has only worsened forecasts towards the global economic outlook and posed a serious challenge to CEE countries' debt security. Government spending on solving problems caused by the COVID-19 has become a source of additional pressure on public budgets and has produced a negative impact on public finances. According to some estimates, the consequences of the COVID-19 pandemic are a greater threat to European financial systems than the Eurozone debt crisis. The situation is further complicated by the fact that the prospects for ending the pandemic are rather uncertain and, therefore, unpredictable in terms of the impact on public finances of the CEE countries.

A significant challenge for the prospects of debt security shaping in the CEE countries is the general growth of global debt, which could potentially provoke the development of the global debt crisis and cause the collapse of the global financial and credit system. At the same time, nowadays experts assess the threats of a global debt crisis as rather insignificant. This is explained by the fact that since the global crisis of 2008-2009, the banking sector has noticeably recovered. However, the world banking system is more stable and profitable today than in the first post-crisis years.

Global economic and political imbalances caused by policy divergence in Europe and the USA can increase tensions in the national financial markets of the CEE countries, entail an increase in exchange rate and capital flow volatility which can cause reduction of countries' official reserves and international solvency. However, the CEEC group remains highly differentiated in terms of the national economies development. Eleven of twelve countries in the region (except Albania) are member states of the European Union. In addition, five countries (Estonia, Latvia, Lithuania, Slovakia, and Slovenia) are members of the Eurozone. Poland, Hungary and the Czech Republic are considered to be the region's leaders in terms of economic

development. At the same time, the financial markets of seven CEE countries (Albania, Bulgaria, Croatia, the Czech Republic, Hungary, Poland, and Romania) are still considered by international organizations as the emerging markets [1]. Given this as well as the differences between CEE countries in terms of debt security level, indebtedness and solvency, the nature and scale of the mentioned global challenges manifestation in each country of the region can be significantly differentiated.

References:

1. Bulatova O., Chentukov Y., Marena T., Shabelnyk T. (2020), The impact of global financial transformations on the economic security of Central and Eastern European countries, "Public and Municipal Finance", Vol. 9, No. 1.
2. Manocchi S. (1997), External Finance and Foreign Debt in Central and Eastern European Countries, IMF Working Paper, IMF.
3. Marena T. (2020), Poland's Financial Sector Development in Terms of Global Financial Transformations, "[Research Papers in Economics and Finance](#)", Poznań University of Economics and Business, Issue 3.
4. Redo M. (2018), Comparison of external exposure of Central and Eastern-European states as a factor threatening financial security of their economies, "[Historia i Polityka](#)", Vol. 24.

УДК 334.012.82

Чентуков Ю.І.

доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри економіки та міжнародних економічних відносин

Беззубченко О.А.

кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри економіки та міжнародних економічних відносин

НОВІ ВИМІРИ МІЖНАРОДНОЇ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ НАЦІОНАЛЬНИХ ЕКОНОМІК

Після початку пандемії коронавірусної інфекції COVID-19 спровокований цією подією економічний спад все ще значно впливає на економіку та соціальну сферу країн світу. Жодна країна не змогла уникнути негативних наслідків, однак, як зазначається в новому випуску Доповіді про глобальну конкурентоспроможність, підготовлену Світовим економічним форумом, країни з розвиненою цифровою економікою та цифровими навичками мешканців, потужною системою соціального захисту та попереднім досвідом боротьби з епідеміями краще справляються з наслідками пандемії для своєї економіки та громадян.

У міру поживлення глобальної економіки країни з'являються можливості виходити за рамки поточного антикризового порядку денного і фокусуватися не тільки на відновленні докризових темпів економічного зростання. Спеціальний випуск Доповіді про глобальну конкурентоспроможність 2020: Країни на шляху відновлення економіки,

опублікований Всесвітнім економічним форумом на початку 2021 року, вказує шлях до цих можливостей [1]

У спеціальному випуску викладено пріоритети посткризового відновлення та подальшого прискорення економічного зростання, дано оцінки факторів ефективності боротьби з пандемією та аналіз того, які країни краще за інших підготовлені до трансформації в економічні системи, що гармонійно поєднують цілі «продуктивності», «людини та її потреб» та «планети». Загалом визначено 11 пріоритетів економічної трансформації необхідних для відновлення економіки, яка стане більш продуктивною, стійкою і інклюзивною, пріоритети згруповано у чотири широкі напрями дій: відродження і перетворення сприятливого середовища; відродження і перетворення людського капіталу; відродження і перетворення ринків; відродження і перетворення інноваційної екосистеми [2]

Цей аналіз дозволив встановити, що, хоча жодна країна не готова до відновлення та економічних перетворень на всі сто відсотків, деякі країни перебувають у більш вигідному становищі. За оцінками, наведеними в доповіді, 10-відсоткове підвищення показників готовності може призвести до збільшення ВВП цих 37 країн, разом узятих на 300 млрд доларів США. Однак ці пріоритетні напрямки слід розглядати з погляду їхнього потенційного внеску у прискорення економічного зростання, досягнення інклюзивності та стійкості.

Узагальнена оцінка стартових позицій країн становить оцінюється в 100 максимально можливих балів оцінено 37 країн, до яких Україна не потрапила. Кращі результати мають країни G-7 (США, Канада, Великобританія, Франція, Німеччина, Італія, Японія) та Китай.

Країни з надійними системами соціальної підтримки в період кризи, такі як Данія, Фінляндія, Норвегія, Австрія, Люксембург та Швейцарія були добре підготовлені до надання необхідної допомоги тим, хто не зміг продовжити роботу. Аналогічно, країни з розвиненим фінансовим сектором, такі як Фінляндія, США, ОАЕ та Сінгапур змогли з більшою легкістю забезпечити надання позикових коштів малому та середньому бізнесу та запобігти масовим банкрутствам [1].

Країни, які змогли успішно спланувати та скоординувати дії у сфері охорони здоров'я, податкової та соціальної політики, досягли порівняно великих успіхів у пом'якшенні наслідків кризи. Серед них Сінгапур, Швейцарія, Люксембург, Австрія та ОАЕ. Окремі приклади свідчать про те, що країни, які раніше вже стикалися з епідемією (такою як SARS - атипова пневмонія), мали більш досконалі плани дій на випадок подібної кризи, протоколи лікування та технологічні системи (наприклад, Республіка Корея, Сінгапур) і змогли стримувати епідемію успішніше, ніж інші країни [1].

У країнах з розвинутою економікою лідери бізнесу стали свідками посилення монополізму, помітного зниження конкуренції у сфері послуг, скорочення співпраці між компаніями та зниження доступності кваліфікованих працівників на ринку праці у міру того, як прискорювався перехід до дистанційної роботи з використанням цифрових технологій. Позитивним моментом, на думку вищого менеджменту компаній, стала активна реакція урядів на зміни, велика згуртованість колективів усередині компаній та підвищення доступності венчурного капіталу.

У країнах з ринковою економікою, що формується, і країнах, що розвиваються, керівники відзначили зростання витрат бізнесу, пов'язаних зі злочинністю і насильством, зниження рівня незалежності судової системи, подальше зниження конкуренції і зростання монополізму, а також зниження довіри до політичних лідерів. Вони також позитивно

поставилися до антикризових заходів уряду, відзначили активнішу співпрацю в колективах усередині компаній та зростання доступності венчурного капіталу. Вони також відзначили зростання можливостей для залучення талановитих фахівців, ймовірно, за рахунок прискороженого проникнення цифрових технологій на ринку праці.

Таким чином, до ключових висновків можна віднести:

Інвестиції в цифрову інфраструктуру: Перехід до «якісно зеленої» та інклюзивної економіки повинен підкріплюватися значними інвестиціями в інфраструктуру, включаючи розширення телекомунікаційної інфраструктури. В даний час найкраще до цього підготовлені Данія, Нідерланди, Фінляндія та Естонія.

Екологічна економіка: Екологізація економіки потребуватиме модернізації енергетичної інфраструктури, транспортних мереж та зобов'язань як державного, так і приватного секторів щодо розширення та дотримання багатосторонніх угод у галузі охорони навколишнього середовища. Данія, Естонія, Фінляндія та Нідерланди найкраще підготовлені до проведення економічних перетворень через інфраструктуру. До найменш підготовлених країн належать Індонезія, Туреччина та ПАР.

Довгострокові інвестиції: Підвищення мотивації до спрямування фінансових ресурсів на довгострокові інвестиції у реальний сектор економіки може сприяти досягненню стабільності та інклюзивності. Фінляндія, Швеція, Нова Зеландія та Австрія підготовлені краще, ніж інші країни з розвинутою економікою, тоді як США, будучи найбільшим фінансовим центром у світі, входять до найменш підготовлених країн за цим напрямком.

Більш прогресивне оподаткування: Перехід до прогресивніших систем оподаткування стає ключовим чинником економічних перетворень. За цим показником Республіка Корея, Японія, Австралія та ПАР набрали найбільшу кількість балів завдяки відносно збалансованим та прогресивним податковим системам.

Розширення надання публічних послуг: Для підвищення рівня соціального захисту необхідно краще інтегрувати освіту, трудове законодавство та умови соціальної підтримки, а також модернізувати освіту з урахуванням вимог робочих місць майбутнього. Німеччина, Данія, Великобританія та Швейцарія відносно кращі за інші країни підготовлені до того, щоб поєднувати адекватну охорону праці з новими моделями систем соціального захисту. ПАР, Індія, Греція та Туреччина найменш підготовлені.

Стимули для ринків майбутнього: Стимулювання та розширення довгострокових інвестицій у дослідження, інновації та зростання винахідницької активності можуть створити нові "ринки завтрашнього дня" та стимулювати зростання. Фінляндія, Японія, США, Республіка Корея та Швеція виявляються краще підготовлені до створення ринків завтрашнього дня, тоді як Греція, Мексика, Туреччина та Словаччина виявляються найменш підготовленими.

За рейтингом IMD Україна після 54 позиції рейтингу конкурентоспроможності 2019 року, погіршила свій показник, і посіла 55 місце в рейтингу 2020 року, та серед країн Західної та Східної Європи залишається найменш конкурентоздатною. За рейтингом глобальної цифрової конкурентоспроможності Україна залишається по-перше регіональним аутсайдером, по-друге займає 58 позицію із 63. Якщо говорити про Індекс мережевої готовності, то навіть незважаючи на те, що Україна посідає 64 місце із 134 країн, вона є останньою із країн Європейського регіону [2]. Якщо регіон переважно складають країни з високим та вище середнього рівнем доходу, то Україна віднесена до країн з низьким рівнем доходів. При цьому, серед країн з низьким рівнем доходів Україна посіла 2 позицію після В'єтнаму. У рейтингу за Індексом електронної комерції бізнесу для споживачів (B2C) Україна посіла 51 місце у 2020 р., та це один з найгірших показників у

Європейському регіоні (гірше тільки: Македонія – 52 місце із 71,1 балом та Молдова 53 місце із 70,8 балами). Україна суттєво відстає від країн-сусідок. Так, Польща посіла у світовому рейтингу 28 місце (82,2 бали), Білорусь – 35 місце (78,8 бали), Російська Федерація – 41 місце (76,6 бали) [2].

Отже, у період глибокої невизначеності, кризи в галузі охорони здоров'я та економічного спаду, необхідно кардинально переосмислити економічне зростання та його зв'язок із наслідками для людей та глобального середовища. Це вимагає формування таких нових економічних систем, які будуть одночасно високопродуктивними, процвітаючими та екологічно стійкими.

Література:

1. The Global Competitiveness Report. Special edition 2020. Електронний ресурс. Режим доступу: [\[https://www3.weforum.org/docs/WEF_TheGlobalCompetitivenessReport2020.pdf.\]](https://www3.weforum.org/docs/WEF_TheGlobalCompetitivenessReport2020.pdf)
2. Конкурентоспроможність України 2020-2021. Електронний ресурс. Режим доступу: [\[https://2020_Конкурентоспроможність_ІКТ_України%20\(2\).pdf.\]](https://2020_Конкурентоспроможність_ІКТ_України%20(2).pdf)

УДК 339.5

Макогон Ю.В.

доктор економічних наук, професор, професор кафедри економіки та міжнародних економічних відносин

Балабанова Н.В.

кандидат наук з державного управління, доцент, доцент кафедри економіки та міжнародних економічних відносин

ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ЗОВНІШНЬОЇ ТОРГІВЛІ УКРАЇНИ В УМОВАХ ГЛОБАЛЬНИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ

Економіка абсолютної більшості країн світу в умовах глобалізації стає надзвичайно залежною як від структурних змін світової економіки, так від змін у структурі міжнародної торгівлі. Для України, з її підвищеною відкритістю до зовнішнього світу структурні параметри міжнародного обміну мають винятково велике значення [1]. Зміни у структурі українського експорту є досить значними і відбуваються паралельно до структурних зрушень в економіці в цілому. Особливо помітними є структурні деформації після набуття чинності Угоди про асоціацію з Європейським Союзом.

За результатами аналізу статистичних даних можна зазначити, що вітчизняна економіка та основні експортні статті за своєю секторальною структурою все більше віддаляються від значень світового експорту. По-перше, в українському експорті слід відзначити надзвичайне зростання протягом п'ятнадцяти років частки сировинних товарів (включаючи продовольчі товари та сільськогосподарську сировину) – з 20,3% у 2006 р. до майже 58% у 2020 р., тобто майже ніж утричі. Цей показник у 4 рази перевищує середньосвітове значення, і хоча він менший, ніж мали бідні країни світу з високим рівнем боргу в період 1995–2000 рр., в останніх цей індикатор перебуває на низхідній траєкторії, тоді як в Україні зростає [2].

По-друге, з середини 2000-х років відбуваються зміни частки в експорті України металургійної продукції, яка наразі забезпечує 15-16% товарного експорту країни, проти майже 40% у 2006 р. Для порівняння, у розвинених країнах на цей сектор припадає не більше 2-3% сукупного експорту. Тобто з одного боку, зниження частки металургійної продукції у економіці країни та її експорті відповідає загальносвітовому тренду розвитку металургії. Проте для України така ситуація пояснюється і внутрішніми причинами та факторами, пов'язаними з повним або частковим виключенням з прямої участі в системі зовнішньоекономічних зв'язків металургійних підприємств цілих регіонів. Значною проблемою для країни також залишається ситуація з обсягами і динамікою споживання готової металопродукції на внутрішньому ринку. Адже головним «драйвером» економічного зростання у більшості розвинених країн виступає саме внутрішній попит.

Третім і дуже негативним трендом розвитку національної економіки є зниження обсягів виробництва та експорту продукції машинобудівного сектору. За останні 15 років частка продукції машинобудування та транспортного обладнання у загальних обсягах товарного експорту країни знизилась з 14% до 10%. Така частка є втричі нижчою, ніж у розвинених країнах (США, країни ЄС) та в п'ять разів нижче ніж у Китаю. Така ж складна ситуація спостерігається у хімічній галузі. На експорт продукції хімічного сектору наразі припадає менше 4% (9,4% у 2006 р.) і справа не тільки у відносних показниках, має місце значне скорочення обсягів і виробництва і експорту зазначеної продукції у абсолютному виміру. Таке падіння секторів промисловості з високою доданою вартістю в цілому призвело до зниження диверсифікації структури національної економіки загалом, а також послабило її стійкість до зовнішньої кон'юнктури. До того ж активна деіндустріалізація відбувається з процесом одночасного зростання імпорту продукції машинобудівного та хімічного секторів, на які зараз припадає половина сукупного імпорту країни.

Тобто галузева структура національної економіки та зовнішньої торгівлі країни стає більш спрощеною та наближається до структурних характеристик менш розвинених країн світу. Незважаючи на зростання сектору послуг, збільшення його частки у структурі національної економіки відбувається з одночасним витісненням не низько продуктивних сировинних галузей, а галузей промисловості (машинобудування, хімічна), які характеризуються високою часткою доданої вартості та значним потенціалом до впровадження технологічних рішень та результатів наукових розробок. Посилення такої вузької сировинної спрямованості експорту країни взагалі є протилежною тенденцією загальносвітового економічного розвитку. У 2011 р. на Міжнародній виставці високих технологій, інновацій і промислової автоматизації та у 2015 р. Всесвітнім економічним форумом [3] було застосовано термін «четверта промислова революція», який найповнішим чином відображає майбутні тренди глобального розвитку, зокрема, в частині впливу технологій та інновацій на подальший розвиток країн та їх місце у системі міжнародних економічних відносин.

Впровадження технологій «четвертої промислової революції» відкриває перед світовою економікою широкі можливості до зростання. Проте і формує нові виклики та загрози, насамперед у економічній сфері. Наразі новітні технології та універсальні інновації розповсюджуються досить швидко та масштабно, проте переважно серед розвинених економік. Останні, переважно, і є основними постачальниками товарів, які відносяться до групи «висококваліфіковане та високотехнологічне виробництво» та втілюють у собі високі технології та новітні рішення. Основними центрами, де сконцентровано світові технологічні ресурси, уважаються США, Японія та розвинені країни Західної Європи [4]. Аналіз показників експорту високотехнологічної продукції

свідчить, що за вартісним показником серед країн світу найбільшими експортерами є США, Китай, Сінгапур, Тайвань, Японія та деякі країни ЄС. Україна, експорт якої містить 5% продукції, що відноситься до «висококваліфікованого та високотехнологічного виробництва» значно поступається навіть за середнім світовим значенням показника.

За оцінками та прогнозами експертів та міжнародних організацій [5-6] альтернативи економічному розвитку світової економіки, що базується на нових знаннях, високих технологіях та новітніх рішеннях не існує. Про це свідчать теорії циклічного розвитку та структурні трансформації в економіках країн світових лідерах. Сировинна спрямованість економіки, що є наразі характерною для України, не може забезпечити ані високого рівня конкурентних переваг у міжнародній спільноті, ані безпечність впливу та зміни кон'юнктури міжнародних ринків.

Література:

1. Сіденко В.М. Глобальні структурні трансформації та тренди економіки України [електронний ресурс]. – Режим доступу: https://razumkov.org.ua/uploads/article/EP_18_1_37_uk.pdf
2. Чинники, складові і результати запровадження і реалізації антикризової політики в окремих країнах світу та Україні. Прогноз соціально-економічного розвитку України у 2021р. / Наук. ред. В.Юрчишин. – Київ: Заповіт, 2021, 200с. [електронний ресурс]. – Режим доступу: https://razumkov.org.ua/uploads/article/2021_ukraine_economic_forecast.pdf
3. The fourth industrial revolution: what it means to react [Electronic resource]. – Access mode: <https://www.weforum.org/agenda/2016/01/the-fourth-industrial-revolution-what-it-means-and-how-to-respond>
4. Сучасні тенденції розвитку світового ринку високих технологій [електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.easterneurope-ebm.in.ua/journal/25_2020/12.pdf
5. Technology, media and telecommunications predictions 2021 [Electronic resource]. – Access mode: <https://www2.deloitte.com/global/en/insights/industry/technology/technology-media-and-telecom-predictions.html>
6. Перспективи науки, технологій та інновацій ОЕСР [електронний ресурс]. – Режим доступу: https://www.oecd-ilibrary.org/science-and-technology/oecd-science-technology-and-innovation-outlook-2016_sti_in_outlook-2016-en
7. UNCTADSTAT. United nations conference on trade and development [Electronic resource]. - Access mode: <https://unctadstat.unctad.org/wds/ReportFolders/reportFolders.aspx>

УДК 339.727.2

Захарова О.В.

кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри економіки та міжнародних економічних відносин МДУ

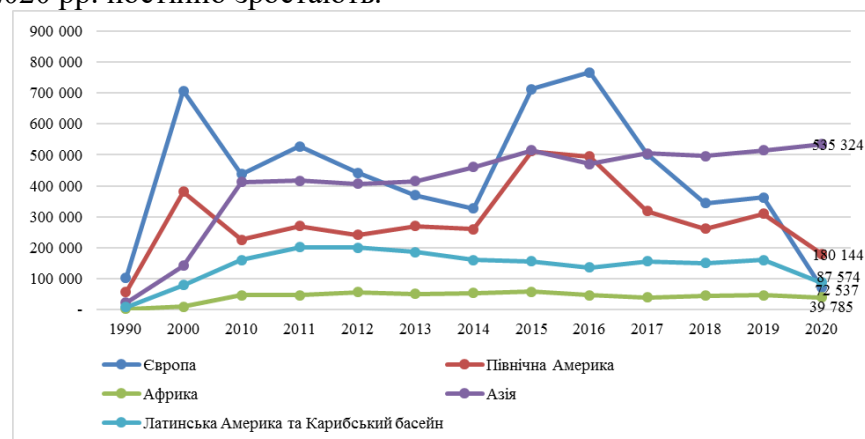
ОСОБЛИВОСТІ МІЖНАРОДНОГО ІНВЕСТИЦІЙНОГО РОЗВИТКУ КРАЇН

Процеси економічного зростання економік країн світу визначаються розмірами і структурою інвестицій, якістю та швидкістю їх здійснення. Як наслідок, розвиток економік країн світу відбувається за допомогою саме інвестицій: чим інтенсивніше відбувається це, тим швидше проходить відтворювальний процес і активніше відбуваються ефективні ринкові перетворення. У сучасних умовах глобалізації всі країни світу мають об'єктивну

потребу щодо необхідності активізації інвестиційної діяльності з метою сприяння підвищенню конкурентоспроможності власних господарських систем, проведення модернізації та запровадження вдосконалення існуючих структур, запровадження новітніх методів ведення бізнесу, сприяння забезпеченню диверсифікації капіталу в напрямку соціально-орієнтованих структурних перетворень. Таким чином, прямі іноземні інвестиції стають важливим чинником для економічної політики більшості країн світу та впливають на забезпечення інвестиційної безпеки країни [2].

Глобальні потоки прямих іноземних інвестицій (ПІІ) впали на 35% у 2020 році, досягнувши 998,89 млрд. дол. порівняно з 1,53 трлн. У 2019 р. це найнижчий рівень з 2005 року і майже на 20% нижчий за показник кризового 2009 р. Обмеження у світі у відповідь на пандемію COVID-19 сповільнили діючі інвестиційні проекти, а перспективи рецесії спонукали багатонаціональні підприємства переоцінити нові проекти. Падіння ПІІ суттєво перевищувало скорочення обсягів ВВП та світової торгівлі. 66% притоку ПІІ у 2020 р. припадало на країни, що розвиваються, в яких падіння обсягів інвестування склало 8,5%, тоді як в розвинених країнах, на які припадає 31% світових потоків у 2020 р., скорочення притоку ПІІ складало 58,4%. Таке ж за інтенсивністю скорочення обсягів залучення ПІІ відмічається у країнах з транзитивною економікою, частка яких дорівнює 2,4%. Щодо накопичених обсягів, то за даними 2020 р. вони склали 41,35 трлн. дол. США, що в 18 разів більше показника 1990 р. та в 2 рази більше обсягів на 2010 р. Отже, в цілому можна констатувати сповільнення швидкості динаміки міжнародних інвестиційних процесів.

Динаміка регіональних потоків ПІІ представлена на рис. 1 та свідчить, що починаючи з 2017 р. структурі регіональних ПІІ переважають країни Азії, обсяги притоків ПІІ до яких протягом 1990-2020 рр. постійно зростають.

Рис. 1. Динаміка регіональних потоків, млн. дол. США

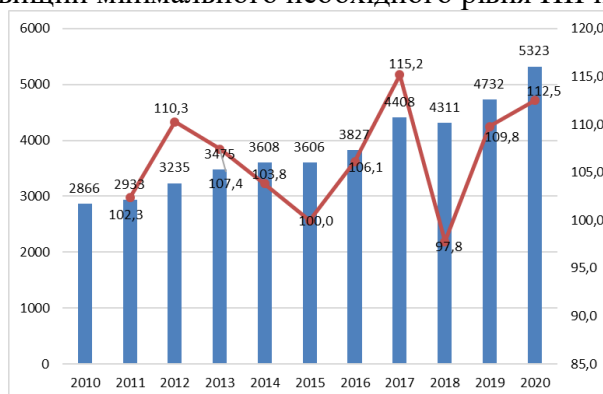
У 2020 р. до Азії залучено 535,3 млрд. дол. США ПІІ, що складає 53,6% від світового імпорту ПІІ та на 4% більше притоку у 2019 р. Тільки азійський регіон у 2020 р. демонструє зростання обсягів притоку ПІІ. Країни Європи, що домінували у залученні ПІІ до 2017 р., починаючи з 2016 р. демонструють уповільнення темпів залучення ПІІ, так у 2020 р. показник притоку склав 72,5 млрд. дол., що на 80% менше показника 2019 р. На частку країн Європи припадає 7,2% у 2020 р. проти 23,7% у 2019 р. На Північну Америку припадає 180,1 млрд. дол. ПІІ у 2020 р. або 18% світових обсягів, цей показник на 47,2% менший за обсяг 2019 р. Починаючи з 2015 р. для північноамериканського регіону також характерне уповільнене зростання обсягів притоку ПІІ. Країни Латинської Америки та Африки характеризуються відносно стабільними помірними приростами обсягів ПІІ, зокрема приток до країн латиноамериканського регіону у 2020 р. склав 87,6 млрд. дол.

(8,8% світових обсягів), що на 45,4% менше 2019 р. До африканського регіону залучено 39,8 млрд. дол. ПІІ (4%), що на 15,6% менше 2019 р.

В цілому якщо розглядати причини динамічних змін, то в регіонах, що розвиваються, та в країнах з перехідною економікою пандемія мала відносно більший вплив на інвестиції в діяльність, пов'язану з глобальними ланцюжками створення вартості та ресурсо-орієнтовані сфери діяльності. В країнах латиноамериканського регіону та карибського басейну, що залежить від розвитку туризму та видобутку ресурсів, під впливом пандемії значно скоротилися обсяги притоку ПІІ. Зростання в Азії в основному було викликано збільшенням потоків ПІІ до Гонконгу, Китай (на 46 млрд. дол. більше порівняно з низьким рівнем у 2019р.) та зростанням обсягів фінансових операції китайських МНК.

За даними 2020 р. найбільші чисті притоки ПІІ були в економіку таких країн, як США (156,3 млрд. дол.), Китай (149,3 млрд. дол.), Гонг Конг (119,2 млрд. дол.), також слід зазначити, що половина країн з десятки найкрупніших за обсягами ПІІ економік – це країни, що розвиваються. Щодо відтоку ПІІ, то найбільшими експортерами інвестицій є Китай (132,9 млн. дол.), Люксембург (127,1 млрд. дол.) та Японія (115,7 млрд. дол.). В десятці найкрупніших країн експортерів окрім Китаю всі розвинені країни світу. 70,2% накопичених обсягів експорту ПІІ забезпечують 10 економік світу, а саме США, Нідерланди, Китай, Великобританія, Японія, Німеччина, Канада, Гонг Конг, Франція та Швейцарія.

На рис. 2 представлена динаміка світового показника ПІІ на душу населення, що свідчить про зростання рівня показника, який за даними 2020 р. склав 5323 дол. на особу, що на 12,5% вище рівня попереднього року та на 86% вище рівня 2011 р. (при цьому світовий показник вищий мінімального необхідного рівня ПІІ на душу у 500 дол.).

Рис. 2. Світовий показник ПІІ на душу населення, дол. США

Однак, не зважаючи на достатньо високий рівень показника в середньому в межах світового господарства рівень диференціації між країнами дуже високий. Так, Люксембург, Мальта та Кіпр характеризуються показником ПІІ на душу, що більш ніж в 100 разів перевищує середньосвітовий. Тоді як десятка найменш розвинених країн світу має показника ПІІ на душу, що складає лише 1-3% від середньосвітового показника.

В табл. 1 наведені результати розрахунку показників нерівномірності та диференціації розподілу країн світу за ПІІ на душу. Середній рівень показника більш ніж в 2 рази перевищує світовий. Медіанне значення свідчить про те, що половина країн має рівень ПІІ на душу, що не перевищує 3494,9 дол, що в майже в 6 разів нижче за середній рівень. Рівень варіації показника дуже суттєвий. Оскільки коефіцієнт варіації значно перевищує 33,3%, що сукупність країн світу за показником ПІІ на душу є суттєво неоднорідною. Зростання в динаміці коефіцієнту варіації свідчить про тенденцію

посилення ступеня варіації, а отже й рівня диференціації показника. Для 10% найменш розвинених країн показник ПІІ на душу не перевищує 273,3 дол. у 2020 р. (в 3,1 рази вище рівня 2011 р.), тоді як показник для 10% країн з найбільшим залученим обсягом ПІІ, є вищим за 32478,2 дол. США (в 1,3 рази вище рівня 2011 р.). Як наслідок рівень диференціації між цими децилями складає 118,8 разів. Більш високі темпи динаміки показника першого дециля обумовлюють тенденцію зменшення рівня децильної диференціації (на 60% у 2020 р. порівняно з 2011 р.) при збереженні надмірно високого рівня варіації.

Таблиця 1

Показники нерівномірності та диференціації розподілу країн за показником ПІІ на душу населення

Показник	2011	2012	2014	2016	2018	2020
Середнє значення	109103,7	106212,1	128654,2	156729,3	164731,8	182982,3
Медіанне значення	2147,7	2436,9	2784,6	2926,9	3369,4	3494,9
Середнє відхилення	1114781,3	1245345,3	1538274,1	1918368,7	2052870,0	2224020,5
Коефіцієнт варіації	1021,8	1172,5	1195,7	1224,0	1246,2	1215,4
Перший дециль	138,4	161,0	178,5	185,2	204,2	273,3
Дев'ятий дециль	24977,4	27303,8	27377,4	29656,9	29282,9	32478,2
Коефіцієнт децильної диференціації	180,5	169,6	153,4	160,1	143,4	118,8

Для країн, що розвиваються, іноземні інвестиції залишаються вагомим фактором зростання, що забезпечує впровадження нових, передових технологій, збільшуючи тим самим продуктивність праці, розширюють обсяги експорту, стимулює виробництво та підвищення рівня зайнятості. Згідно з дослідженнями доповіддю МВФ збільшення ПІІ в країні на 10% по відношенню до ВВП підвищує економічне зростання в середньому на 0,3% [3].

Експерти UNCTAD [1] прогнозують похвалення інвестиційної діяльності, перш за все за рахунок зростання ПІІ в розвинених країнах світу на 15%, у тому числі внаслідок ЗтП та масштабної державної підтримці інвестицій. Незважаючи на продовження пандемії та збереження несприятливої глобальної кон'юнктури, що впливає на перспективи сприяння інвестицій, очікується зростання світових потоків ПІІ, що будуть спрямовані в харчову промисловість, сільське господарство, сферу інформаційно-комунікаційних технологій та фармацевтики.

Література:

1. WORLD INVESTMENT REPORT 2021. INVESTING IN SUSTAINABLE RECOVERY. Retrieved from: https://unctad.org/system/files/official-document/wir2021_en.pdf
2. Ткаленко С. І. Інвестиційна безпека: теорія, методологія, практика : монографія. Чернівці : ЧНТУ. 2018. 286 с.
3. Фролова Т. О. Суперечності і асиметрії інвестиційної глобалізації. Економіка та держава. 2012. № 6. С. 31-36

УДК 339.5

Ніколенко Т.І.

кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри економіки та міжнародних економічних відносин

МОЖЛИВОСТІ ТА ЗАГРОЗИ РОЗВИТКУ ЗОВНІШНЬОЇ ТОРГІВЛІ УКРАЇНИ

Зовнішня торгівля являється одним із найбільш важливих джерел для наповнення вітчизняного державного бюджету. Протягом останніх декількох років розвиток вітчизняного торговельно-економічного співробітництва був пов'язаний з існуванням низки проблем, серед яких ключовими можемо вважати диверсифікацію регіональних та геополітичних пріоритетів. Вирішальний вплив на розвиток зовнішньої торгівлі мала, також, низка негативних факторів у вигляді:

- несприятливої кон'юнктури на ключових світових ринках для України;
- нерівномірного розвитку різних країн;
- перерозподілу фінансових активів та потоків;
- несприятливого коливання сировинних цін та світових валют;
- нестабільності курсу національної валюти;
- загострення проблем у політичних та торговельно-економічних відносинах з Російською Федерацією;
- нераціональної структури вітчизняного експорту, у якому домінують продукція із низьким рівнем обробки та сировина;
- низької конкурентоздатності вітчизняних товарів і послуг;
- постійного нарощування фінансових зобов'язань на державному рівні так і на рівні вітчизняних підприємств.

Глобалізація світових економік товарних ринків, зростаюче значення торговельних та зовнішньоекономічних відносин, стрімкий розвиток міжнародної кооперації зумовили дедалі більш тісну інтеграцію і взаємозалежність внутрішньої економіки та зовнішньої торгівлі. А оскільки Україна критично залежна від кон'юнктури на зовнішніх ринках, даний фактор являється одним із головних факторів, який негативно впливає на темпи економічного зростання України. Через вплив такого фактору будь-які значні кризові явища у світовій економіці здатні обмежити можливості для географічної диверсифікації та нарощування вітчизняного експорту, що, звісно, позначається негативно на економіці України.

Окрім того, доволі суттєво справляє свій негативний вплив на ріст вітчизняної економіки та на динаміку вітчизняної зовнішньої торгівлі економічне уповільнення Китайської Народної Республіки та Російської Федерації. З іншої сторони, зазначені негативні процеси меншим чином стосуються вітчизняного аграрного експорту, оскільки в країнах із ринками, що розвиваються, триває динамічне зростання попиту на продовольчу групу товарів. Окрім того, відповідно до позитивного сценарію на світовому ринку металопродукції (в т. ч. за умови подолання кризових явищ в промисловості Туреччини та Китаю які вважаються основними гравцями на даному ринку), Україна може отримати реальні можливості для поліпшення свого сальдо зовнішньої торгівлі.

Окрім впливу глобальних трендів у світових економіках, на регіональних ринках соціально-економічні зміни залежні і від політичних і безпекових ризиків, як пов'язані із [1]:

– погіршеннями у відносинах країн Заходу та РФ (в т. ч. в зв'язку із запровадженням економічних санкцій) через окупацію півострова Крим, протекцію сепаратистських рухів на сході України;

– ускладненням безпекової ситуації в Чорноморському басейні, що здатна спровокувати нові виклики для економічної безпеки, першочергово для країн Балтії, Східної Європи, Туреччини, Південного Кавказу, та держав Митного союзу;

– можливість зміни зовнішньоекономічних пріоритетів у деяких країнах Євросоюзу;

– існуванням ризиків наступних зростань політичної нестабільності в зв'язку із соціальними вибухами в Болівії, Аргентині, Бахреїні, Венесуелі, Нігерії, Ємені, Боснії і Герцеговині, Греції,;

– збереженням загроз для ескалації існуючих та появи нових конфліктів на Близькому Сході та в Північній Африці (Ліван, Сирія), в Африці (ДР Конго, ЦАР, Судан/Південний Судан, Малі) із перспективами розширення зон нестабільності. [1]

Відмітимо, що Україна має значний експортний потенціал, що зосереджений в обробних і видобувних галузях промисловості, в енергетичному та агропромисловому комплексах, однак спостерігається доволі неефективне використання усіх наявних переваг, а тому, найбільш актуальним видається здійснення стимулювання вітчизняного експорту. Найбільш важливі експортні можливості України ще зосереджені в індустріальній та сировинній галузях. [2] Істотний негативний вплив має нерозвиненість ринкових інститутів. Вітчизняним експортерам в умовах невизначеності та постійних змін законів, якими регулюються умови ведення бізнесу – складно конкурувати на світових ринках.

Таким чином, слід зазначити, що проблеми розвитку зовнішньої торгівлі України варто вирішувати із врахуванням конкретних зовнішніх і внутрішніх економічних умов, та визнанням залежності національної економіки від ходу зовнішньої торгівлі. Саме тому слід сформуванню систему заходів посиленого державного стимулювання експорту, головна мета якої – формування сприятливих організаційних, економічних та правових умов, утворення механізмів інформаційно-консультативної, податкової, фінансової, дипломатичної допомоги вітчизняним експортерам.

Література:

1. Степанов В., Шурда К., 2011. Феномен антиресурсу в системі суспільного розвитку в умовах конфліктів і криз. *Економіст*, № 3, с.11–13
2. Єлісеєнко О.В., Скобелева Г.С., 2014. Сучасний стан, проблеми та перспективи розвитку зовнішньої торгівлі України. *Вісник Бердянського університету менеджменту і бізнесу*, № 4., с.9-12.

СЕКЦІЯ АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ СУЧАСНОГО МЕНЕДЖМЕНТУ

УДК 338.482

Балабаниць А.В.

доктор економічних наук, професор кафедри менеджменту

ОЦІНКА КЛІЄНТООРІЄНТОВАНОСТІ ТУРИСТИЧНИХ ПІДПРИЄМСТВ

Сучасні туристичні підприємства, що прагнуть відповідати вимогам ринкової економіки, зобов'язані не тільки якісно виконувати свою маркетингову діяльність, але й постійно удосконалювати її у напрямку забезпечення стійкої клієнтоорієнтованості. Це актуалізує завдання щодо ініціювання постійного діалогу зі споживачами туристичних послуг, забезпечення своєчасної реакції на їх запити, формування диференційованого впливу на цільові сегменти, організації зворотного зв'язку, постійного моніторингу поведінки споживачів та оцінки рівня їх задоволеності. За умов виконання цих маркетингових завдань туристичні підприємства спроможні не тільки сформувати найвищу цінність для своїх цільових споживачів, а й залучити їх до маркетингової довгострокової взаємодії.

Клієнтоорієнтованість – це єдина можливість для підприємства залучити та утримати споживачів, а також забезпечити значний сплеск продажів та відмітне виокремлення серед конкурентів. Метою стратегії клієнтоорієнтованості є залучення та утримання споживачів, створення для них додаткової цінності, збереження стійких взаємовідносин. На наш погляд, клієнтоорієнтованість – це метрика результативності маркетингової діяльності, яка дає характеристику можливостям і здібностям підприємства, орієнтованим на максимальні економічні результати за допомогою поліпшення якості маркетингової взаємодії зі споживачами.

Оцінити рівень клієнтоорієнтованості туристичним підприємствам можна наступними способами:

- щомісячні опитування споживачів;
- щорічне формування фокус груп, що включають не тільки споживачів, але й керівників та персонал;
- запрошення професійних консультантів для проведення аналізу клієнтоорієнтованості працівників підприємства.

Умовою достатньої результативності маркетингової діяльності підприємств у напрямку забезпечення високої клієнтоорієнтованості є формування стійкого споживчого капіталу. Тому одним із методів оцінки клієнтоорієнтованості туристичного підприємства можна вважати метод, що базується на вимірюванні споживчого капіталу, під яким більшість вчених розуміють капітал відносин зі споживачами. Так, як вказано в роботі Т. Стюарта, споживчому капіталу відводиться роль зв'язків зі споживачами і він виступає однією з основних складових інтелектуального капіталу підприємства поряд з людським капіталом (знання, досвід, практичні навички, креативні здібності та моральні цінності людей), організаційним капіталом (процедури, технології, системи управління) [1, с.41].

Теорія споживчого капіталу базується на таких економічних категоріях, як: життєвий цикл споживача, цінність маркетингової взаємодії зі споживачами, лояльність

споживачів. Так, споживчий капітал характеризує стан маркетингових відносин підприємства зі споживачами, які знаходяться на різних стадіях життєвого циклу: зародження відносин, розвиток відносин, утримання відносин.

Розуміючи споживчий капітал туристичного підприємства як результат його маркетингової взаємодії підприємства із суб'єктами туристичного ринку у напрямку забезпечення найвищої цінності для споживачів і отримання стійких конкурентних переваг для підприємства пропонуємо використовувати наступний методичний підхід щодо його оцінки:

$$CK = KZ + KA + KU, (1)$$

де CK – споживчий капітал; KZ – капітал залучення; KA – капітал активізації; KU – капітал утримання.

Капітал залучення споживачів являє собою узагальнену характеристику якості маркетингової взаємодії зі споживачами туристичних послуг на стадії зародження маркетингових відносин із ними на основі таких маркетингових технік: участь у туристичних виставках з метою формування якісного туристичного продукту, проведення рекламних заходів, брендинг, паблік рилейшнз, директ-маркетинг, web-сайт, маркетинг подій та ін. Основними вигодами підприємства від активного формування капіталу залучення є розширення цільового ринку, глибоке проникнення на ринок.

Капітал розвитку маркетингових відносин туристичного підприємства із споживачами формується на основі здійснення релевантної асортиментної політики, підвищення якості туристичного продукту, ремаркетингу, забезпечення диференційованої цінової політики, управління базою даних споживачів та ін.

Результативність процесу формування капіталу розвитку характеризує стійка тенденція підвищення економічних показників туристичного підприємства, таких як: обсяг наданих туристичних послуг, кількість туроднів, прибутковість підприємства, частка ринку, а також зменшення витрат, пов'язаних з наданням туристичних послуг.

Капітал утримання споживачів характеризує стан стійких взаємовідносин зі споживачами, які склалися у туристичному підприємстві за допомогою використаних технологій просування, спрямованих на: стимулювання збуту і прямий маркетинг (програми лояльності, знижки, бонуси, лотереї, подарунки); накопичення знань про споживачів та їх активне використання; інтерактивний (непрямий) діалог зі споживачами: телефон, факс, e-mail, чат та ін.; диференціація комплексу маркетингу (можливість створення різноманітних форм туристичної пропозиції, персоналізація тощо).

Важливими результатами активного формування капіталу утримання є: отримання туристичним підприємством фінансових вигод через більшу відданість споживачів (споживачі залишаються з підприємством протягом тривалішого часу, купують туристичні продукти частіше); досягнення високої рентабельності взаємодії зі споживачами, частково завдяки зниженню витрат на залучення нових споживачів і збільшення рентабельності послуг.

Таким чином, основним завданням клієнтоорієнтованого туристичного підприємства при формуванні споживчого капіталу повинно бути не стільки його збільшення, скільки підвищення цінності маркетингової взаємодії зі споживачами. Цінність буде тим вище, чим більше вигод отримує підприємство від маркетингової взаємодії і менше зусиль додає на її налагодження.

Оцінка ступеня розвитку споживчого капіталу у туристичних підприємствах, що діють на туристичному ринку м. Маріуполь (рис. 1), показала, що найвище значення цього показника має Турагенство «CoralTravel» - 2,2 бали, що свідчить про високий рівень його клієнтоорієнтованості.

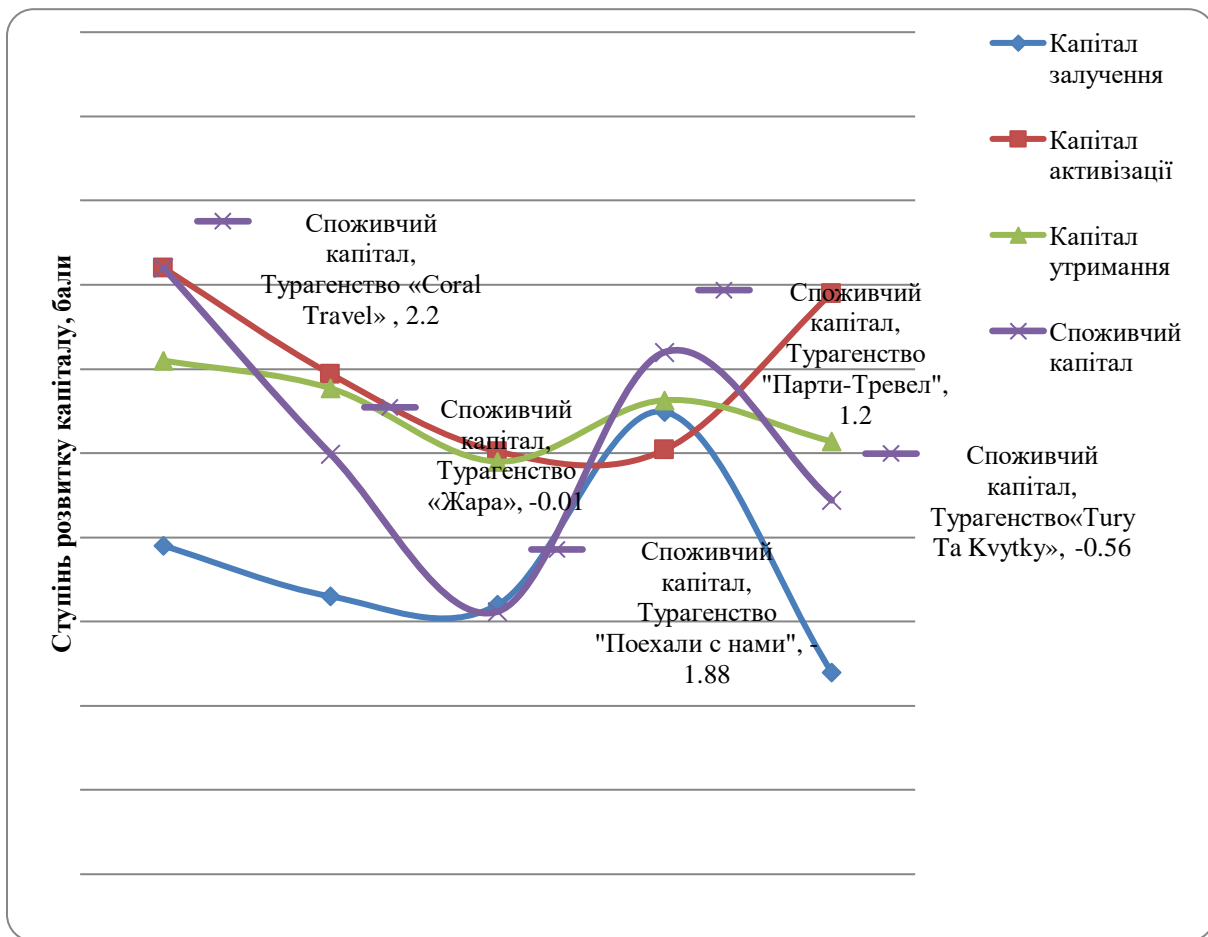

Рис. 1. Результати оцінки ступеня розвитку споживчого капіталу у досліджуваних туристичних підприємствах

Слід відзначити, що капітал активізації має більш вищу ступінь розвитку, ніж інші складові споживчого капіталу у всіх досліджуваних туристичних підприємствах. Проте стратегічною проблемою для них може стати втрата споживачів через недостатню інтенсивність і релевантність програм лояльності.

Таким чином, можна зробити висновок, що клієнтоорієнтованість є ключовою ознакою сучасного туристичного підприємства і оцінювати ступінь її розвитку доцільно на основі дослідження стану маркетингових відносин туристичного підприємства зі споживачами, які знаходяться на різних стадіях життєвого циклу, і вимірювання рівня розвитку споживчого капіталу підприємства, що дозволить визначити пріоритетні напрямки з удосконалення маркетингових зусиль у напрямку посилення орієнтованості туристичних підприємств на вимоги цільових сегментів.

Література

1. Стюарт Т.А. Интеллектуальный капитал. Новый источник богатства организаций / Т.А. Стюарт ; пер. с англ. В. Ноздриной. – М. : Поколение, 2007. – 368 с.
2. Кендюхов О.В. Оцінка ефективності управління клієнтським капіталом /О.В. Кендюхов [Електронний ресурс]//Ефективна економіка, 2012. - № 10. – Режим доступу: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=1493>
3. Рябоконт Н.П. До питання формування клієнтоорієнтованості як ключової компетенції компанії. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=4522>.
4. Blattberg, R. C., G. Getz, and J. S. Thomas (2001), Customer Equity: Building and Managing Relationships as Valued Assets. Boston, Massachusetts: Harvard Business School Press.

УДК 658.12

Горбашевська М.О.

кандидат економічних наук, доцент кафедри менеджменту

ХАРАКТЕРИСТИКА РИЗИКІВ ІНФОРМАЦІЙНОЇ БЕЗПЕКИ В КОРПОРАТИВНІЙ ІНФОРМАЦІЙНІЙ СИСТЕМІ

Ризик є практично у всіх сферах людського життя, тому точно і однозначно сформулювати його визначення неможливо. Ризик у підприємницькій діяльності має самостійне теоретичне і прикладне значення, як невід'ємна частина теорії і практики управління.

Під ризиком інформаційної безпеки розуміється ймовірність (можливість) настання несприятливої події через реалізацію загроз, спрямованих на уразливість інформаційних ресурсів з урахуванням можливих негативних наслідків [1].

Життя сучасної фірми неможливо уявити без добре розвинутої корпоративної системи, що забезпечує постійний обмін діловою інформацією незалежно від місця знаходження користувачів. Забезпечення безпеки діяльності (в широкому сенсі) будь-якої фірми реалізується шляхом створення системи захисту - продуманого комплексу заходів і засобів, спрямованих на виявлення, і ліквідацію різних видів загроз. При цьому кожен об'єкт захисту - будь то процес або засіб – має особливу специфіку, яка і повинна знайти своє відображення в загальній системі безпеки.

Спотворення інформації, необхідної для прийняття відповідальних бізнес-рішень, блокування процесу її отримання від партнерів або співробітників, впровадження в оборот неправдивої інформації, руйнування наявних ресурсів, що містять фінансову, маркетингову або технологічну інформацію, може завдати непоправної шкоди діловій репутації фірми, сприяти прийняттю помилкових рішень, що призводять до значних матеріальних збитків.

Інформація, що обробляється в корпоративних системах, особливо вразлива. Суттєвого підвищення можливості несанкціонованого використання або модифікації даних, введення в оборот неправдивої інформації в даний час сприяють:

- Збільшення обсягів переданої і збереженої в комп'ютерах інформації;

- Зосередження в базах даних інформації різного рівня важливості і конфіденційності;
- Розширення доступу кола користувачів до інформації, що зберігається в базах даних, і до ресурсів обчислювальної мережі;
- Збільшення числа віддалених робочих місць;
- Широке використання для зв'язку користувачів глобальної мережі Internet і різних каналів зв'язку;
- Автоматизація обміну інформацією між комп'ютерами користувачів.

Суб'єкти, дії яких можуть призвести до порушення безпеки інформації, можуть бути як зовнішні: кримінальні структури; рецидивісти і потенційні злочинці; несумлінні партнери; конкуренти; політичні противники. Так і внутрішні: персонал установи; персонал філій; особи з порушеною психікою; спеціально заслані агенти.

Судячи з результатів міжнародного і українського досвіду, дії суб'єктів можуть призвести до ряду небажаних наслідків, серед яких стосовно до корпоративної системи можна виділити наступні:

1) крадіжку: технічних засобів (вінчестерів, ноутбуків, системних блоків); носіїв інформації (паперових, магнітних, оптичних та ін.); інформації (читання і несанкціоноване копіювання); коштів доступу (ключів, паролів, ключової документації та ін.).

2) підміну (модифікацію): операційних систем; систем управління базами даних (СКБД); прикладних програм; інформації (даних), заперечення факту відправки повідомлень; паролів і правил доступу.

3) знищення (руйнування): технічних засобів (вінчестерів, ноутбуків, системних блоків); носіїв інформації (паперових, магнітних, оптичних та ін.); програмного забезпечення (операційних систем, систем управління базами даних, прикладного програмного забезпечення); інформації (файлів, даних); паролів і ключової інформації.

Наслідками застосування таких технічних засобів, безпосередньо впливають на безпеку інформації, можуть бути:

1) порушення нормальної роботи: порушення працездатності системи обробки інформації; порушення працездатності зв'язку та телекомунікацій; старіння носіїв інформації та засобів її обробки; порушення встановлених правил доступу; електромагнітний вплив на технічні засоби.

2) знищення (руйнування): програмного забезпечення, ОС, системи управління базою даних (СУБД); коштів обробки інформації (за рахунок кидків напруги); приміщень; інформації (розмагнічуванням, радіацією і ін.); персоналу.

Стихійні джерела, що складають потенційні загрози інформаційній безпеці, як правило, є зовнішніми по відношенню до даного об'єкту, і під ними розуміються, перш за все, природні катаклізми: пожежі; землетрусу; повені; урагани; інші форс-мажорні обставини.

Таким чином, накладання загроз безпеці інформації на модель корпоративної системи дозволяє в першому наближенні оцінити їх небезпеку і методом виключення виділити найбільш актуальні для конкретного об'єкта захисту. Крім того, можна в першому наближенні оцінити обсяги необхідних робіт і вибрати магістральний напрям щодо забезпечення захисту інформації.

Література

1. Авдєєва Є.С., Чернов В.Г., Градусів Д.А. Методика експертної оцінки ризиків при впровадженні корпоративних інформаційних систем, 2010. №4. С. 5-11
2. Авдєєва Є.С., Чернов В.Г. Особливості впровадження КІС на підприємствах. Харків. 2010. №7. С. 176-177

УДК 338.487:659.1

Кислова Л. А.

кандидат економічних наук, доцент кафедри менеджменту

ГАЛУЗЕВИЙ АНАЛІЗ ЯК КЛЮЧОВИЙ КОМПОНЕНТ ПРОЦЕСУ ФОРМУВАННЯ СТРАТЕГІЧНОГО ПЛАНУ

Галузевий аналіз визначає ті характеристики у зовнішньому середовищі компанії, які найбільш суттєво впливають на стратегічне бачення та можливості організації. Сенс у тому, щоб отримати чіткі відповіді у визначені стратегічних питань. Потім ці відповіді будуть використані для чіткого розуміння стратегічної позиції компанії та визначення альтернатив її стратегічним діям.

У моделі «галузевої структури» зовнішнє середовище ототожнюється з галуззю (галуззями), в якій діє фірма, тому об'єктом галузевого аналізу виступає галузь економіки у вигляді сукупності підприємств, які виробляють однотипну продукцію або надають схожі послуги та конкурують між собою на споживчому ринку. Галузевий аналіз являє собою структуровану оцінку галузі промисловості, її елементів, учасників і відмінних ознак [1].

Мета проведення галузевого аналізу полягає в дослідженні привабливості галузі та виявленні ринкових сил, які забезпечать підприємству конкурентні переваги. Завдяки цьому аналізу можна зрозуміти галузеву структуру, напрямки її розвитку, унікальні можливості та існуючі загрози, визначити ключові фактори успіху та сформулювати на основі цих факторів ринкові стратегії поведінки [2]. Галузевий аналіз є ключовою первинною ланкою процесу формування стратегічного плану.

Виділяють два напрямки галузевого аналізу:

- 1) дослідження економічних характеристик, які превалюють в галузі;
- 2) визначення рушійних сил в галузі.

Розглянемо більш детально виділені напрямки галузевого аналізу. При аналізі галузі та конкурентного середовища, по-перше, важливо визначити превалюючі економічні характеристики галузі:

- 1) розмір ринку або поле конкуренції (місцеве, регіональне, національне, глобальне);
- 2) кількість конкурентів, їх відносний розмір та ступінь концентрації конкуренції. В галузі, де фірми займають свої ринкові ніші і не мають великої ринкової частки, спостерігається жорсткіша конкуренція, ніж там, де є лідируюча компанія. У науковій літературі, як правило, виділяють такі типи галузей: *консолідовані галузі* - характеризуються існуванням декількох великих підприємств-виробників, і якщо хоча б одна компанія покидає галузь чи змінює свої стратегічні пріоритети, це призводить до швидкої зміни і перерозподілу конкурентних позицій; *фрагментарні галузі* - характеризуються великою кількістю малих підприємств з високим рівнем диференціації продукту, з вільним входом до галузі і відсутністю ефекту масштабу. Однак, розвиток галузі може призводити до зміни її типу.

3) темп зростання ринку та етап життєвого циклу галузі. Конкурентна поведінка буде менш агресивною при відносно високих темпах зростання галузі, так як в цьому випадку кожне підприємство може збільшувати обсяги продажів, без збільшення своєї частки ринку.

4) рівень прибутковості в галузі порівняно із середньо статистичним значенням. Низька норма прибутку в усій галузі або серед головних гравців ринку має тенденцію до менш передбачуваної конкурентної поведінки.

5) кількість покупців на галузевому ринку;

6) рівень схильності до інтеграції, злиття (поглинання);

7) ступінь обмеженості на вхід та вихід з галузі. До вхідних бар'єрів відносять: високі капіталовкладення, обсяги і рівень виробництва і реалізації, високий ступінь диференціації продукту, лояльність споживачів до існуючих брендів, зрілість галузі, жорстку конкуренцію всередині галузі, патенти, договори з постачальниками, інтеграцію і ін. Вихідні бар'єри: економічна залежність (від постачальників, споживачів, співробітників та інших груп), психологічна залежність (від сфери діяльності і самої галузі).

8) рівень диференціації. Недосконалість ринків створює певний рівень захисту для окремих фірм: має сенс очікувати на жорстку конкуренцію в той період, коли підприємства пропонують стандартизований продукт, і більш лояльну поведінку конкурентів, коли продукт має високий рівень відмінності від товарів / послуг конкуруючих фірм;

9) рівень технологічних змін у виробничому процесі або поява нової компанії / нової продукції в галузі. Часто в усталених галузях утворюються домовленості між контрагентами, які пом'якшують агресивність конкуренції. Така ситуація, як правило, змінюється під впливом компанії-новачка, яка або не знає про приховані правила, або просто вирішує їх ігнорувати.

10) економія в залежності від масштабів та реалізації продукції, від досвіду компанії. Поведінка конкурентів буде агресивнішою, якщо є очевидні переваги від економії на масштабі виробництва.

11) критичність експлуатації виробничих потужностей для досягнення низької собівартості виробництва;

12) ступінь залежності вартості одиниці промислової продукції від сукупного обсягу виробництва продукції;

13) вимоги до капіталу та рівень постійних витрат. Інвестиції призводять до підвищення частки постійних витрат, що при загостренні конкуренції за ціною може привести до значного зниження доходу.

14) природа самого продукту. Продукти, що вимагають негайного вживання більш сприйнятливі до зниження ціни, ніж ті, які можуть довго і дешево зберігатися.

Дані характеристики дозволяють сформуванню «портрету» галузі для подальшого аналізу. Маленькі ринки не прагнуть до залучення нових крупних конкурентів; до великих - часто проявляють зацікавленість корпорації, які бажають придбати компанії з метою зміцнення конкурентних позицій в привабливих галузях [3].

По-друге, рушійні сили виражаються факторами, зміни яких призводять до значних модифікацій в самій галузі. Існує кілька факторів, які можна вважати рушійною силою, деякі з яких є специфічними та характерними лише для окремої ситуації чи галузі.

1. Зміна темпів зростання попиту. Стійке зростання попиту залучає нові компанії і посилює конкуренцію.

2. Зміни у складі споживачів, поява нових способів використання продуктів. Змінюється характер конкуренції, оскільки розширюється асортимент товарів, модифікуються колишні і з'являються нові системи збуту; виникають нові методи просування.

3. Інновації в продуктах. Впровадження нових товарів розширює клієнтську базу, дає новий імпульс розвитку галузі та призводить до диференціації товарів конкуруючих компаній.

4. Технологічні зміни. Технологічні новинки докорінно змінюють ситуацію в галузі, створюючи можливості для виробництва нових і більш якісних товарів при менших витратах і відкриваючи нові перспективи для розвитку галузі в цілому.

5. Маркетингові інновації. Використання комплексу маркетингу підвищує інтерес до товарів, збільшує попит в масштабах галузі, підсилює диференціацію компанії і знижує собівартість продукції.

6. Вплив законодавчих змін.

7. Зміна суспільних цінностей і способу життя. Виникнення нових соціальних проблем, зміна громадської думки і стилю життя - потужне джерело перемін в галузі.

Зниження невизначеності і ризику в бізнесі. Зростаюча галузь зазвичай характеризується відсутністю докладної інформації про параметри ринку, тому привертає схильних до ризику гравців. Якщо компаніям-піонерам приходить успіх, в галузь спрямовуються і більш обережні гравці (пізні послідовники), зазвичай з числа великих, фінансово стійких компаній, які шукають вигідні можливості для інвестування в зростаючі галузі [4, с. 9].

Отже, система аналізу макросередовища буде ефективною тільки за умов підтримки керівництвом компанії, забезпечення потрібною та своєчасною інформацією, тісно пов'язаною із системою бізнес-планування організації, а також, налагодженої співпраці аналітиків і фахівців зі стратегічних питань, які відстежують взаємозв'язок між даними про макросередовище і стратегічними цілями фірми та можуть оцінити інформацію з позиції потенційних ризиків та додаткових можливостей втілення стратегічних намірів компанії. Галузі сильно розрізняються між собою але галузевий аналіз дозволяє успішно орієнтуватися організації в кожній з них, тому вивчення безпосереднього оточення організації є необхідною частиною цього процесу.

Література

1. Гершун А.М. Анализ внешней среды бизнеса. URL: http://www.iteam.ru/publications/marketing/section_23/article_3634/ (Дата звернення: 08.12.2021)

2. Малюта Л.Я. Стратегічне управління інноваційним розвитком підприємства : навчальний посібник. Тернопіль: ФОП Паляниця В.А., 2016. 232 с.

3. Пешкова Е.И. Маркетинговый анализ в деятельности фирм. М, 2005. С. 13-17.

4. Стратегічний аналіз галузі. Навчальний посібник / За ред. Лотиш О.Я. Тернопіль: Економічна думка, 2019. 248 с. [Електронний ресурс]. – URL:<http://surl.li/axtyy> (Дата звернення: 07.12.2021)

УДК 005.21

Мацука В.М.

кандидат економічних наук, доцент кафедри менеджменту

СТРАТЕГІЧНИЙ КОНТРОЛЬ У СИСТЕМІ МЕНЕДЖМЕНТУ

Стратегічний контроль займає особливе місце в системі менеджменту. Це вид управлінської діяльності на підприємстві, що полягає у спостереженні та оцінці проходження процесу стратегічного управління, який забезпечує досягнення поставлених цілей та виконання обраних стратегій через встановлення стійкого зворотного зв'язку [4, с.133].

Стратегічний контроль є найважливішою частиною будь-якого бізнесу. У широкому сенсі стратегічний контроль – це те, що не дозволяє іншому гравцеві прийти на ринок і швидко повторити існуючий продукт. Існує багато механізмів стратегічного контролю, які захищають від конкурентів.

Головна мета стратегічного контролю – забезпечити зближення фактичних і бажаних результатів виконаних робіт, тобто сприяти досягнення цілей підприємства.

Процес стратегічного контролю являє собою сукупність взаємопов'язаних управлінських заходів, що здійснюються в такій послідовності.

1. Визначення параметрів оцінки (сфер) контролю.

2. Розробка стандартів (цілей), які повинні бути досягнуті в зазначений час і підлягати контролю. Стандарти, які використовують для оцінки реалізації стратегії, уявляють собою деталізацію стратегічних цілей. У системі контролю стандарти використовують для оцінки як кінцевих, так і проміжних результатів. На даному етапі визначається також величина відхилення від стандарту.

3. Збір і аналіз адекватної інформації.

4. Оцінка результатів функціонування за визначений період, ходу виконання стратегії і дій менеджерів та персоналу.

5. Зіставлення фактичних результатів функціонування до встановлених стандартів. На цьому етапі встановлюються допустимі відхилення від стандартів.

6. Застосування ефективних мотиваційних механізмів за наслідками контролю.

7. Розробка заходів регулюючого впливу у випадку, якщо відхилення більші допустимих, тобто виявлення причин відхилень та шляхів їх усунення, коректування стратегічних планів і рішень. Система контролю може вказати на необхідність перегляду планів і стандартів.

Головними **задачами контролю** є:

- ✓ визначення що і за якими показниками потрібно перевіряти;
- ✓ оцінка стану об'єкта контролю відповідно до діючих стандартів, нормативів або еталонних показників;
- ✓ виявлення причин відхилень в процесі оцінки;

✓ внесення коректив, якщо це необхідне й можливе [3, с.158].

Система стратегічного контролю складається з п'яти основних елементів (табл. 1).

Таблиця 1

Характеристика елементів системи стратегічного контролю

№	Елементи системи	Характеристика
1.	<i>Встановлення показників, за якими буде проведено оцінку здійснення стратегії.</i>	<p>Ці показники, як правило, напряду взаємопов'язані з стратегією, яку виконує підприємство. На практиці існує декілька визначених груп показників, за якими досліджується стан діяльності підприємства:</p> <ul style="list-style-type: none"> ✓ показники ефективності; ✓ показники застосування людських ресурсів; ✓ показники, які характеризують стан зовнішнього середовища; ✓ показники, які характеризують внутрішні організаційні процеси підприємства [1; 2].
2.	<i>Побудова системи виміру й відстеження стану параметрів контролю, яка ґрунтується на основі:</i>	<p>1) ринкових показників функціонування підприємства. Таким чином, вимірюються ціни на продукти (послуги), акції підприємства, прибуток на інвестований капітал. Вимірювання проводиться в ринковому порівнянні стану даних параметрів;</p> <p>2) виконання намічених цілей в різних підрозділах підприємства. У даному випадку для певних структурних одиниць встановлюються цілі, а потім оцінюється, наскільки вони сприяють виконанню поставлених перед ними завданням;</p> <p>3) бюрократичного підходу, коли докладно описується, як потрібно діяти, працювати тощо, тобто регламентуються окремі процедури й правила поведінки. При цьому підході проводиться відстеження і контроль не того, що отримано, а того, наскільки вірно виконуються встановлені процедури і правила. Тобто, основою бюрократичного підходу являється стандартизація;</p> <p>4) встановлення норм взаємовідносин і системи цінностей на підприємстві, коли контроль переростає у самоконтроль. Не хтось контролює результати роботи інших, а самі учасники в ході реалізації стратегії контролюють свої дії і результати своєї роботи з точки зору інтересів підприємства.</p>
3.	<i>Порівняння реального стану контролюємих параметрів з їх</i>	<p>З цією метою запроваджується комплекс заходів, який називають «ревізія маркетингу» [3, с.200]. «Ревізія маркетингу» передбачає: ревізію маркетингового середовища, ревізію стратегічного маркетингу, ревізію</p>

	<i>бажаним станом.</i>	організаційної служби маркетингу, ревізію системи маркетингу, ревізію результативності маркетингу, ревізію функціональних складових маркетингу.
4.	<i>Оцінка результатів порівняння й прийняття рішень щодо коригування.</i>	У разі коли, якщо реальний стан відповідає бажаному, то ухвалюється рішення про непотрібність змін. Якщо реальний стан параметрів контролю кращий від бажаного, то можна збільшити бажане значення параметрів контролю, але тільки за умов, які не суперечать цілям підприємства. Коли ж реальний стан параметрів контролю нижчий за бажаний стан, потрібно знайти причину такого відхилення і внести корективи в поведінку підприємства. Таке коригування стосується як самих цілей, так і засобів їх досягнення.

Таким чином, основними користувачами результатів стратегічного контролю є менеджмент підприємства. Стратегічний контроль забезпечує розв'язання проблеми, чи можливо у майбутньому виконувати обрану стратегію і чи призведе процес її реалізації до успішних кінцевих результатів. Коригування за результатами стратегічного контролю стосується як самої стратегії, так і стратегічної мети підприємства.

Література:

1. Балабаниць А.В., Горбашевська М.О., Кислова Л.А., Мацука В.М. Корпоративне управління: навчальний посібник» (для студентів спеціальностей 073 «Менеджмент», 242 «Туризм» (усіх форм навчання)). Маріуполь: МДУ, 2019. 234 с.
2. Белявцев М.І., Воробйов В.Н. Маркетинговий менеджмент. К.: Центр навчальної літератури, 2006. 407 с.
3. Біловодська О.А. Маркетинговий менеджмент: навч. посіб. К: Знання, 2010. 332с.
4. Пічугіна, Т.С., Ткачова С.С., Ткаченко О.П. Стратегічний менеджмент: навч. пос. Харк. держ. ун-т харч. та торг. Х.: ХДУХТ, 2008. 215 с.

УДК 657.47.07 (477)

Семкова Л.В.

кандидат економічних наук, доцент кафедри менеджменту

МЕХАНІЗМ УПРАВЛІННЯ ФІНАНСОВОЮ СТІЙКІСТЮ В СИСТЕМІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ФІНАНСОВО-ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ПІДПРИЄМСТВА

На сучасному етапі процес успішного фінансово-економічного розвитку промислових підприємств всіх галузей багато в чому залежить від міри забезпечення їх фінансово-економічної безпеки. Необхідність постійного її дотримання зумовлено для кожного підприємства завданням забезпечення стабільності свого функціонування і досягнення головних цілей діяльності.

В умовах економічної мінливості більшість промислових підприємств України мають дуже складне фінансове становище, значна частина прибутку носить інфляційний характер, не ліпше положення і з платоспроможністю. Це вимагає від вітчизняних

підприємств розробляти та реалізовувати заходи щодо підвищення ефективності виробництва, конкурентоспроможності продукції (послуг) на основі впровадження досягнень науково-технічного прогресу, ефективних форм господарювання і управління виробництвом, подолання безгосподарності, активізації підприємництва, ініціативи і т. д. Для стабільного розвитку необхідне досягнення стійкості високого порядку – динамічної стійкості або стійкого розвитку.

Однією з характеристик стабільного стану підприємства є його фінансова стійкість, яка обумовлена як стабільністю економічного середовища, в рамках якого підприємство здійснює свою діяльність, так залежить і від результатів його функціонування, його активного і ефективного реагування на зміну внутрішніх і зовнішніх факторів.

Фінансова стійкість підприємства – це головний компонент загальної стійкості підприємства, за рахунок якої підприємство спроможне забезпечувати маркетингову та кадрову стійкість, сприяти розвитку виробничої та техніко-технологічної стійкості, підтримувати інвестиційну стійкість, підвищувати ефективність процесу управління [1].

Механізм управління фінансовою стійкістю промислового підприємства є частиною загальної системи управління підприємством, що забезпечує вплив на чинники, від яких залежить загальний результат діяльності суб'єкта, його фінансово-економічна безпека.

Процес формування цього механізму розпочинається з характеристики його складових, а також визначення послідовності певних етапів. Оскільки механізм будується на основі системного підходу, то правомірним буде виділення таких його складових, як об'єкти та суб'єкти.

На першому етапі розробки механізму управління фінансовою стійкістю підприємства визначаються цілі, суб'єкти та об'єкти управління. Об'єктом є діяльність підприємства або його окремого підрозділу, певні виробничий процес, фінансова жорсткість, прибуток, ресурси, а суб'єктами являються керівники вищої ланки, фінансові менеджери, фінансові служби і відділи, аналітики з фінансово-економічної безпеки та ін.

На другому етапі оцінюється поточний економічний стан та рівень фінансової стійкості, а також визначаються і оцінюються чинники впливу на елементи управління підприємством.

На третьому етапі визначаються методи впливу на чинники управління із застосуванням інструментарію управління фінансовою стійкістю.

На четвертому етапі відбувається саме розробка стратегії забезпечення фінансової стійкості підприємства, узгоджуються цілі розробленої стратегії із загальними цілями діяльності підприємства.

П'ятий етап характеризується реалізацією стратегії, а на шостому проводиться моніторинг, тобто аналізуються показники фінансової стійкості підприємства, забезпечується оптимальний її рівень та корегується процес реалізації стратегії.

Визначення допустимих меж відхилень від стандартів контролю реалізації стратегії, тобто оптимального рівня фінансової стійкості, належить до компетенції вищого рівня керівництва підприємства. У результаті порівняння стандартів контролю із фактичними результатами формується висновок про успішність стратегії, який може бути як позитивний, так і негативний, визначається ступінь досягнення цілей та відповідність стратегічних заходів стратегічному плану. За результатами аналізу надається інтегральна оцінка діючої стратегії підприємства та виявляються стратегічні проблеми підприємства, ключові фактори успіху, потенціал підприємства. За умов відхилення фактичних результатів від стандартів управлінські дії спрямовуються на коригування процесу досягнення цілей. У разі відсутності відхилень або наявності їх у встановлених межах,

коригування процесу реалізації стратегії не є необхідним [2]. Спільним для кожного етапу розробки механізму управління фінансовою стійкістю є використання інструментів управління фінансовою стійкістю підприємства, тому при розробці схеми механізму управління доцільно було б вказати для кожного етапу процесу управління конкретний набір інструментарію, що може бути використаний.

Механізм управління фінансовою стійкістю промислового підприємства виконує традиційні управлінські (регулюючі) функції, до яких можна віднести планування, організацію, координацію, мотивацію та контроль.

Функція планування полягає в розробці планів щодо реалізації цілей механізму управління фінансовою стійкістю підприємства, які містять заходи з їх досягнення.

Механізм управління фінансовою стійкістю є одним з елементів управління діяльністю промислового підприємства, який забезпечує вирішення завдань забезпечення заданого рівня фінансової стійкості при формуванні та розподілі фінансових ресурсів відповідно до стратегії підприємства найбільш ефективним способом.

Функціонування механізму управління фінансовою стійкістю промислового підприємства включає заходи, спрямовані на реалізацію поточних і стратегічних фінансово-інвестиційних рішень. У цьому й полягає організаційна функція механізму управління фінансовою стійкістю підприємства.

Функція координації передбачає координацію дій всіх підрозділів промислового підприємства для ефективного досягнення цілей механізму управління фінансовою стійкістю. Діяльність підрозділів підприємства повинна бути скоординована, як горизонтально, так і вертикально, тобто передбачати тісні горизонтальні та вертикальні зв'язки, при цьому цілі підрозділів не повинні бути суперечливими. Це передбачає збалансованість діяльності всіх підрозділів за ресурсами, функціональними обов'язками, відповідальністю, повноваженнями, що забезпечується впровадженням методів управління діяльністю підприємства.

З функцією координації тісно пов'язані функції мотивації та стимулювання, які передбачають розробку і впровадження системи заохочення працівників за досягнення стратегічних цілей промислового підприємства. Система заохочення передбачає застосування таких інструментів як: премії, бонуси, види заохочень, соціальні пакети, пільги тощо.

Контрольна функція механізму управління фінансовою стійкістю промислового підприємства полягає в контролі за формуванням (залученням), розподілом і розміщенням фінансових ресурсів з метою їх найбільш ефективного використання. Контроль забезпечує зворотний зв'язок результатів реалізації стратегії підприємства від прийняття рішень з формування та розподілу фінансових активів.

Сучасні вітчизняні підприємства постійно знаходяться під впливом різних загроз і факторів, які безпосередньо впливають на їх фінансово-економічну безпеку та здатні призвести до фінансової кризи.

Узагальнюючи методологічні та методичні принципи визначення фінансової стійкості із сучасної наукової літератури, зазначимо, що економічну сутність категорії фінансової стійкості підприємства концептуально можна визначити як аналітичну інтерпретацію загальної характеристики фінансового стану підприємства, ступеня залежності підприємства від залучених джерел фінансування, стану підприємства, коли за рахунок власного капіталу покриваються кошти, що вкладені в необоротні активи, не допускається невикористана дебіторська та кредиторська заборгованості та вчасно здійснюються розрахунки зі своїми зобов'язаннями [3, 4]. Окрім цього, важливим є

наявність нерозподіленого прибутку на підприємстві, а також характеристика стану його фінансових ресурсів, результативність їх розміщення й використання, при якому забезпечується розвиток виробництва тих чи інших сфер діяльності на основі зростання прибутку й активів при збереженні плато- й кредитоспроможності.

Фінансова стійкість є якісною характеристикою фінансового стану підприємства і безумовно є однією з основних фінансових складових фінансової безпеки, тому є необхідність подальшої розробки механізму управління фінансовою стійкістю як частини загальної стратегії управління підприємством. Сьогодні на підприємствах промисловості однією з головних проблем є відсутність цілісної стратегії, спрямованої на забезпечення платоспроможності і стійкості фінансової й господарської діяльності підприємства та стійкого розвитку у перспективі.

Література

1. Шаблиста Л. Фінансова стійкість підприємства: сутність і методи оцінки. Економіка і прогнозування, 2016. №2. С. 46-57
2. Мелкумов Я. С. Теоретическое и практическое пособие по финансовым вычислениям. М.: ИНФРА-М, 2013. 336 с.
3. Беленцов В.Н., Брадул С.В., Канарська Н.В., Куденко Г.Е., Кучеба П.К. Оцінка і обґрунтування підвищення ефективності господарської діяльності промислових підприємств: Навч.-метод. посібник. Ч.1. Донецьк: Дон ДУУ, 2012. 180 с.
4. Іщенко О.О. Вдосконалення інструментів оцінки фінансової стійкості підприємства в умовах економічної нестабільності. *Молодий вчений*. Серія «Економічні науки». 2015. № 5 (20), Ч.1. С. 153-158.

УДК 338.48

Скарга О.О.

кандидат економічних наук, доцент кафедри менеджменту

ВІРТУАЛЬНА РЕАЛЬНІСТЬ У ТУРИЗМІ

Сьогодні, коли віртуальні цифрові світи все більше проникають у життя туристів, їх використання стає ключовим для туристичної індустрії. Нові технології, такі як віртуальна реальність (VR), впливають як на туристичну пропозицію, так і на туристів. У туризмі VR знаходить застосування в багатьох сферах, включаючи планування та управління, маркетинг та обмін інформацією, розваги, освіту, доступність та збереження спадщини. Широко обговорюваною темою є застосування віртуальної реальності для доповнення або навіть заміни туристичних продуктів.

Метою цього дослідження є аналіз розвитку VR-технологій у туризмі.

Віртуальний тур – це будь-яке цифрове рішення, яке дає змогу ходити/досліджувати місце або місцевість, не відвідуючи їх особисто. Що стосується формату туру, у кожного різне уявлення про нього, але більшість дотримується опису, що віртуальні тури представлені з реальними візуальними елементами, які так чи інакше відтворюють фізичний досвід.

Сьогодні VR може запропонувати маркетологам у цьому секторі особливо ефективний спосіб надати потенційним мандрівникам натяк на те, що можна очікувати, коли вони замовлять відпустку своєї мрії. Клієнти зазвичай хочуть отримати достатньо деталей перед тим, як забронювати готель, курорт чи поїздку.

Однак використання VR вже на сьогодні скорочує процес прийняття рішення в геометричній прогресії. Значна кількість туристичних компаній та мереж готелів вже зараз пропонують елементи VR у своїх додатках та на веб-сайтах, щоб користувачі могли отримати цифрову версію своїх курортних закладів та номерів. Завдяки використанню таких технологій, туристичні агентства змогли значно знизити рівень невдоволення послугами, за рахунок «предпоказу»[1,3].

За допомогою віртуальних турів можливо не тільки залучення потенційних, але і підтримка інтересу постійних клієнтів. Вони істотно заощадають час, продемонструвавши клієнту реальні переваги і характеристики продукту або послуги в віртуальному просторі (рис.1).

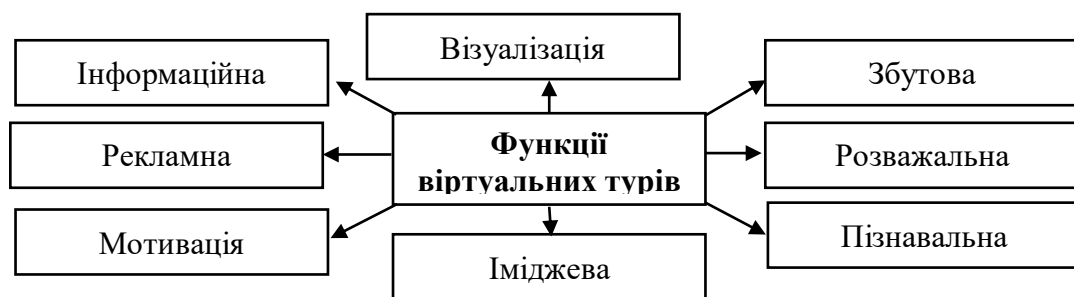

Рис. 1. Функції віртуальних турів[4].

Загальні тенденції VR-подорожей включають таке:

- VR-подорожі від туристичних компаній
- Віртуальні тури по готелях від туристичних компаній та готелів
- Технології, що роблять VR-подорожі більш реалістичними
- VR-подорожі для літніх людей
- Досвід польоту в віртуальній реальності
- Віртуальні враження від знакових напрямків
- Віртуальний інтерфейс бронювання

Віртуальний тур можливо найбільш ефективний та переконливий прийом для надання інформації про товар або послуги [2]. Інтерактивність віртуального туру створює у клієнта ілюзію причетності, відчуття свободи дій. Ключові переваги віртуального туру:

– Свобода пересування. Цифрові туристи не обмежені часом або фізичними можливостями – вони можуть переглядати місця туру в власному темпі та отримати безпрецедентний рівень деталізації. Наприклад, вони також можуть «підходити» до експонатів і об’єктів зблизька, розглядаючи їх з прекрасним рівнем деталізації.

– Більші можливості навчання. Замість того, щоб слухати екскурсовода, цифрові туристи можуть миттєво вибрати, яку інформацію вони хочуть дізнатися, і приємно провести час, читаючи чи слухаючи. Немає ніякого тиску, очікувань чи потреби поглинати все з першої спроби.

– Без натовпу чи обмежень. У більшості випадків віртуальний тур буде незалежним досвідом, тож ви можете піти від натовпу, шуму та тиску, зосередившись лише на тому, що бачите. Цей досвід може статися в будь-який час і в будь-якому місці, якщо у вас є доступ до необхідного обладнання та програмного забезпечення.

– Побачити більше, ніж це можливо фізично. Завдяки віртуальній реальності туристи мають можливість відвідати захищені або небезпечні туристичні об'єкти, які неможливо відвідати, відвідати місця та пам'ятки, які більше не існують або навіть зануритися в місцях, яких просто не існує взагалі. Таким чином, можна створити досвід (наприклад, під водою, у космосі, у світі фантазій), який користувачі не зможуть отримати ніде більше, стимулюючи їхні почуття та уяву.

– Віртуальний туризм корисний для навколишнього середовища. Віртуальна реальність може сприяти стійкості, оскільки є недорогим і екологічно чистим способом подорожі. Віртуальний туризм означає менше викидів CO₂ від транспорту, менше сміття, менше шкоди флорі та фауні та менше порушень природної екології та дикої природи.

Крім того, туристична індустрія на основі технологій віртуальної реальності, універсальна (при використанні таких програм для різних вимог та клієнтів, необхідний однаковий набір програмного та апаратного забезпечення), легко «інтегруються» в традиційне сприйняття реальності і дозволяють замінити реальні об'єкти інтерактивними імітаційними моделями, які допоможуть користувачу зануритися у віртуальний світ [1,5].

Хоча віртуальний туризм стає тенденцією, він не ідеальний. Ось деякі з основних недоліків віртуального туризму.

– Віртуальний туризм доступний не всім. Не всі мають доступ до цифрових пристроїв, які необхідні для здійснення віртуального туризму. Крім того, у багатьох частинах світу немає належного Wi-Fi з'єднання для підтримки цього виду туризму.

– Віртуальний туризм не дає економічних переваг, які дає традиційний туризм. Хоча перевагою віртуального туризму є те, що він не вимагає великих витрат, це також є недоліком. Традиційні види туризму вітаються за те, що вони приносять гроші в місце призначення. Насправді, економічні вигоди від туризму є основною причиною розвитку туризму в багатьох сферах.

– Віртуальний туризм має обмежену соціальну взаємодію [4].

Віртуальний туризм, який традиційно використовується переважно як інструмент маркетингу, також відомий як туризм віртуальної реальності, останнім часом стає все більш популярним серед зацікавлених сторін туристичної індустрії. Завдяки технологічному розвитку та використанню Інтернету в усьому світі та тісно пов'язаному з концепцією розумного туризму, ми зараз бачимо діяльність віртуального туризму в багатьох частинах індустрії подорожей та туризму.

Література:

1. Beck, J.; Rainoldi, M.; Egger, R. Virtualrealityintourism: A state-of-the-artreview. Tour.Rev.2019,4, 586–612 URL:<https://www.researchgate.net/publication/332819100> [Virtual reality in tourism a state-of-the-art review](#) (дата звернення 10.12.2021)

2. Global AR VR in Travel and Tourism Market Ecosystem By Raw Material; By Components; By Products, Parts and Devices; By Services & Solutions; By Application (3D modelling/ Design, Training, Monitoring/ Maintenance, Others), By Region & Forecast by 2020-

2025 // AR-VR-in-Travel-and-Tourism URL: <https://www.alltheresearch.com/report/389/AR-VR-in-Travel-and-Tourism> (дата звернення 10.12.2021)

3. How Virtual Reality (VR) Transforms the Travel Industry // VR travel URL: <https://ardas-it.com/how-vr-transforms-the-travel-industry> (дата звернення 10.12.2021)

4. Virtual reality in tourism // A state-of-the-art review URL: https://www.researchgate.net/publication/332819100_Virtual_reality_in_tourism_a_state-of-the-art_review (дата звернення 10.12.2021)

5. Virtual Tourism - Overview and Applications URL: <https://www.analyticssteps.com/blogs/virtual-tourism-overview-and-applications> (дата звернення 10.12.2021)

УДК 336

Ясинська Н.А.

доктор економічних наук, професор кафедри менеджменту

СУЧАСНІ ТЕХНОЛОГІЇ УПРАВЛІННЯ ОСОБИСТИМИ ФІНАНСАМИ В УКРАЇНІ

Останні сто років в українському суспільстві формувалися передумови та розвивалася практика соціально-економічних відносин представників середнього класу. І тому у 20-30-ті рр. ХХ ст. шляхом радикальних реформ та перетворень генерувалися нові інститути та технології управління ними. Нові інститути, як-то ідентифікація представника середнього класу за рівнем доходів, займаної посади, партійної приналежності, здобутої освіти, джерел походження тощо, а також технології, на кшталт маркетингових та політ-технологій тощо, ініціювалися саме для людей із середнім рівнем доходів. У 40-80-х рр. ХХ ст. зазначені інститути та технології отримали найбільший розвиток і досягли «піку» результативності у домінуючій на той момент соціально-економічній формації. Фінансові ініціативи індивідуумів були непопулярні у цей час через держпідтримку рівня соціальної рівності громадян та домінуючу партійну ідеологію. Здебільшого, фінансові ініціативи громадян неформатного характеру, наприклад, кооперація, заставні та комерційні кредитні операції тощо, були підставою для застосування норм кримінального та адміністративного кодексів. Через циклічність, якій характерні всі процеси, з одного боку, і досягнення піку і ємності результативності розвитку інституту середнього класу та інструментів, що його супроводжують, з іншого боку, виникла практична необхідність їх удосконалення. Однак у 90-ті рр. ХХ ст. в Україні на тлі перезавантаження ідеологічних засад існування суспільства механізми фінансових відносин, фінансові інститути та інституції не було змінено. Разом з тим, з 90-х рр. ХХ ст. і до 20-х рр. ХХІ ст. поступово в науково-аналітичний побут увійшли категорії «працюючий бідняк», «бомж», «безробітний», «субсидія», «пориг бідності», категорії «бідний-багатий», «базовий безумовний дохід» тощо[1-3]. Відповідно виникли статистичні вибірки щодо визначення рівня та розмірів нерівності за доходами населення [4]. Проблема для українського суспільства посилилася світовою фінансовою кризою 2008 р. та кризою середнього класу 2012 р. (із початком інтенсивного падіння рівня життя середнього класу України). Зазначимо, що перша криза позначилася на другій. Для мінімізації рівня прояву останньої кризи та кількості населення, яке сприйняло її, впроваджено маркетингові політичні та економічні технології

заниження рівня середнього класу. Цим технологіям на допомогу прийшла базова поведінка споживача, потреби яких були таргетовані цифровим полем соціальних мереж, а попит підтримувався інтернет-маркетплейсом. Таким чином, відбулася перша диференціація фінансової поведінки представників середнього класу України. Відповідно за 30 років виникла проблема управління суспільством через лібералізацію прав і свобод, диференціацію фінансових можливостей фізичних осіб та нейромережевого накопичення експериментальних даних їх фінансової поведінки. Зі скороченням ліквідів у середнього класу, «старі» технології, орієнтовані та працюючі для нього, у поточній системі соціетальних відносин перестають працювати. Узагальнюючи сказане, почали формуватися прецеденти на створення нових інститутів та технологій управління масами, а отже, й управління особистими фінансами. Тому, вже зараз необхідний алгоритм вирішення проблеми, що виникла – формування дієвого механізму існування соціетальної системи, заснованої на інформаційному суб'єкті (як продуктивної сили виробництва, розподілу, обміну та споживання благ у кібер-фізичному просторі) та інструментах перерозподілу фінансів (як засобу впливу на людські можливості представників нижніх верств населення). Зауважимо, що:

вже зараз роль грошей для фізичних осіб грають товари (у формі золота, дорогоцінних металів, інвестиційних монет, іноземної валюти, зобов'язань держави або національного банку у виді банкнот, банківських та цифрових записів, комерційних зобов'язань) та децентралізовані фінанси в криптовалютах;

статистичні та соціологічні вибірки не мають на меті проводити дослідження з використовуваних фінансових інструментів тими чи іншими соціальними групами або прошарками населення. Тим не менш, розуміємо, що існує відсоткова градація попиту фізичних осіб на фінансові інструменти відповідно до рівня їх доходу та купівельної індивідуальної та групової спроможності;

людина через прикладення робочої сили до виробничого процесу чи сфери послуг не формує додатковий продукт у тій мірі, яку вимагає сучасний етап економічного розвитку через, як мінімум, біологічну межу свого існування. Цей продукт формується за рахунок посилення норм експлуатації в умовах подорожчання вартості відтворення робочої сили та скорочення робочого часу, що можливе через впровадження автоматизованих виробничих та обслуговуючих виробництво кібер-фізичних систем;

неможливість фізичних осіб проявляти підприємницьку активність де-юре через структурну кризу економіки, яка серед іншого проявляється диспропорціями у виробничій та споживчій інфляціях (51,5% проти 8,5% за 10 міс. 2021 р. відповідно)[5-6];

сучасні технології управління особистими фінансами (далі – СТУОФ) можна згрупувати на децентралізовані, державно регульовані та групові. Децентралізовані СТУОФ передбачають участь наднаціональних та міжнародних об'єднань та організацій без та із застосуванням блокчейнових технологій. Формами прояву децентралізованих СТУОФ є гранти, фінансування громадських організацій, фінансування через анонімні електронні гаманці, криптовалюту, майнінг тощо. Матеріальною формою державно регульованих СТУОФ є законодавчі та нормативні акти. В них визначені права та обов'язки фізичних осіб у різних проявах економічної активності – підприємець, член домогосподарства, найманий працівник, інвестор, пенсіонер, представник незахищених верств населення тощо. Групові СТУОФ передбачають зазвичай неформальні економічні зв'язки, основою яких є нелегальні фінансові відносини.

Щодо класифікації СТУОФ зазначимо, що останні 30 років децентралізовані технології найбільш інтенсивно розвиваються та домінують. Жодні офіційні статистичні

чи соціологічні вибірки стейкхолдерів не підтверджують це твердження. Проте, аналіз обсягів грантового фінансування, зростання наукової зацікавленості до блокчейнових та цифрових технологій обігу фінансів та розвиток крипторинку дають підстави для такого ствердження. Відповідно, щороку СТУОФ сумарно збільшує обсяг фінансів в обороті, як і кількість учасників. Це є вагомим викликом для державно-регульованих СТУОФ, особливо в аспекті соціальної підтримки. Вже зараз існує проблема державного фінансування пенсійних виплат. Тож у політичних колах України лобіюється другий рівень пенсійного забезпечення населення країни.

Узагальнюючи сказане, відзначимо, що сучасні технології управління особистими фінансами виходять за межі відомих галузей знань та є об'єктом досліджень суміжних спеціальностей та наук. У свою чергу, практика СТУОФ при використанні штучного інтелекту набагато випереджає теорію та методологію наукової проблеми, без вирішення якої неможливо виробити дієвий алгоритм державного регулювання та ринкового механізму управління особистими фінансами.

Література

1. Офіційний сайт ООН (2020). Был ли средний класс в СССР и есть ли он сейчас? Новости ООН. Глобальный взгляд Человеческие судьбы. URL: <https://news.un.org/ru/interview/2020/02/1373181> (дата звернення 01.12.2021).
2. Офіційний сайт ООН (2020). Миллионы трудящихся живут в нищете. URL: <https://news.un.org/ru/story/2020/01/1370941> (дата звернення 01.12.2021).
3. The official site of Credit Suisse (2021). Why wealth matters. The Global wealth report. URL: <https://www.credit-suisse.com/about-us/en/reports-research/global-wealth-report.html> (дата звернення 01.12.2021).
4. Офіційний сайт Державної служби статистики України (2019). Диференціація життєвого рівня населення. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2007/gdvdg_rik/dvdg_u/duf2010_u.htm (дата звернення 01.12.2021).
5. Зведена таблиця індексів споживчих цін з 2000 по 2021 рр. URL: <https://index.minfin.com.ua/ua/economy/index/inflation/> (дата звернення 01.12.2021).
6. Зведена таблиця індексів цін виробників з 2010 по 2021 рр. URL: <https://index.minfin.com.ua/ua/economy/index/prodprice/> (дата звернення 01.12.2021).

**СЕКЦІЯ
МАТЕМАТИЧНІ ТА ІНФОРМАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ НА ВИРОБНИЦТВІ ТА В
ОСВІТІ**

УДК 004.94.(043)

Шабельник Т.В.

доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри системного аналізу та інформаційних технологій

Дяченко О. Ф.

кандидат педагогічних наук, доцент кафедри системного аналізу та інформаційних технологій

**НЕЧІТКА НЕЙРОННА МЕРЕЖА ТА ГАКІ-СУГЕНО-КАНГА ДЛЯ
ПРОГНОЗУВАННЯ РИБОПРОДУКТИВНОСТІ АЗОВСЬКОГО МОРЯ**

Для побудови моделі оцінки промислового вилову необхідні статистичні данні про основні фактори, до яких відносяться кількість планктону та бентосу, солоність води, щорічний обсяг припливу води в море, індекс забрудненості води. Відомі статистично-математичні методи обробки цього матеріалу та відбору визначних факторів (методи аналізу і моделювання часових рядів, методи багатомірного регресійного аналізу) не дозволяють прогнозувати популяцію риб з високою точністю, тому що необхідна чітка специфікація конструйованих моделей, крім цього виникають додаткові труднощі при використанні даних методів, що створює нестаціонарність досліджуваних екологічних процесів [1].

Перспективним напрямком в галузі розв'язку задач прогнозування продуктивності Азовського моря є застосування апарата штучних нейронних мереж та нейро-нечітких мереж.

Інтегральну оцінку продуктивності P_p планктоноядних риб пропонується визначати за допомогою наступної нечіткої моделі:

$P_p = \langle P, S, FW, IZW \rangle$, де P – кількість планктону, S – солоність води, FW – щорічний обсяг припливу води в море, IZW – індекс забрудненості води.

Продуктивність P_b бентосоядних риб можна описати за допомогою наступної нечіткої моделі:

$P_b = \langle B, S, FW, IZW \rangle$, де B – кількість бентосу.

Відповідно, продуктивність детритофагів можна описати наступною нечіткою моделлю:

$P_d = \langle D, S, FW, IZW \rangle$, де D – кількість детриту [2].

За допомогою наведених моделей можна спроектувати системи нечіткого виводу, функціонуючих за алгоритмами Тагакі-Сугено-Канга (TSK). Для реалізації таких систем необхідно розробити великий набір правил, які можна побудувати за допомогою інструментів пакету Fuzzy Logic Toolbox.

Для прогнозування застосовуємо нечітку мережу TSK. Узагальнену схему виводу моделі TSK при застосуванні M правил та N змінних x_j можна подати у вигляді

$$R_1: \text{якщо } x_1 \in A_1^{(1)}; x_2 \in A_2^{(1)}, \dots, x_n \in A_n^{(1)}, \text{ то } y_1 = p_{10} + \sum_{j=1}^N p_{1j} x_j;$$

R_M : якщо $x_1 \in A_1^{(M)}$; $x_2 \in A_2^{(M)}$, ..., $x_n \in A_n^{(M)}$, то $y_M = p_{M0} + \sum_{j=1}^N p_{Mj} x_j$;

де $A_i^{(k)}$ - значення лінгвістичної змінної x_i для правила R_k з обраною функцією приналежності.

При M правилах виходу композиція вихідних результатів мережі визначається за наступною формулою:

$$y(x) = \frac{\sum_{k=1}^M \omega_k y_k(x)}{\sum_{k=1}^M \omega_k}, \text{ де } y_k(x) = p_{k0} + \sum_{j=1}^N p_{kj} x_j, \omega_k = \mu_A^k(x)$$

Нечітка нейронна мережа TSK задається багатшаровою структурованою мережею, що представлена на рис. 1.

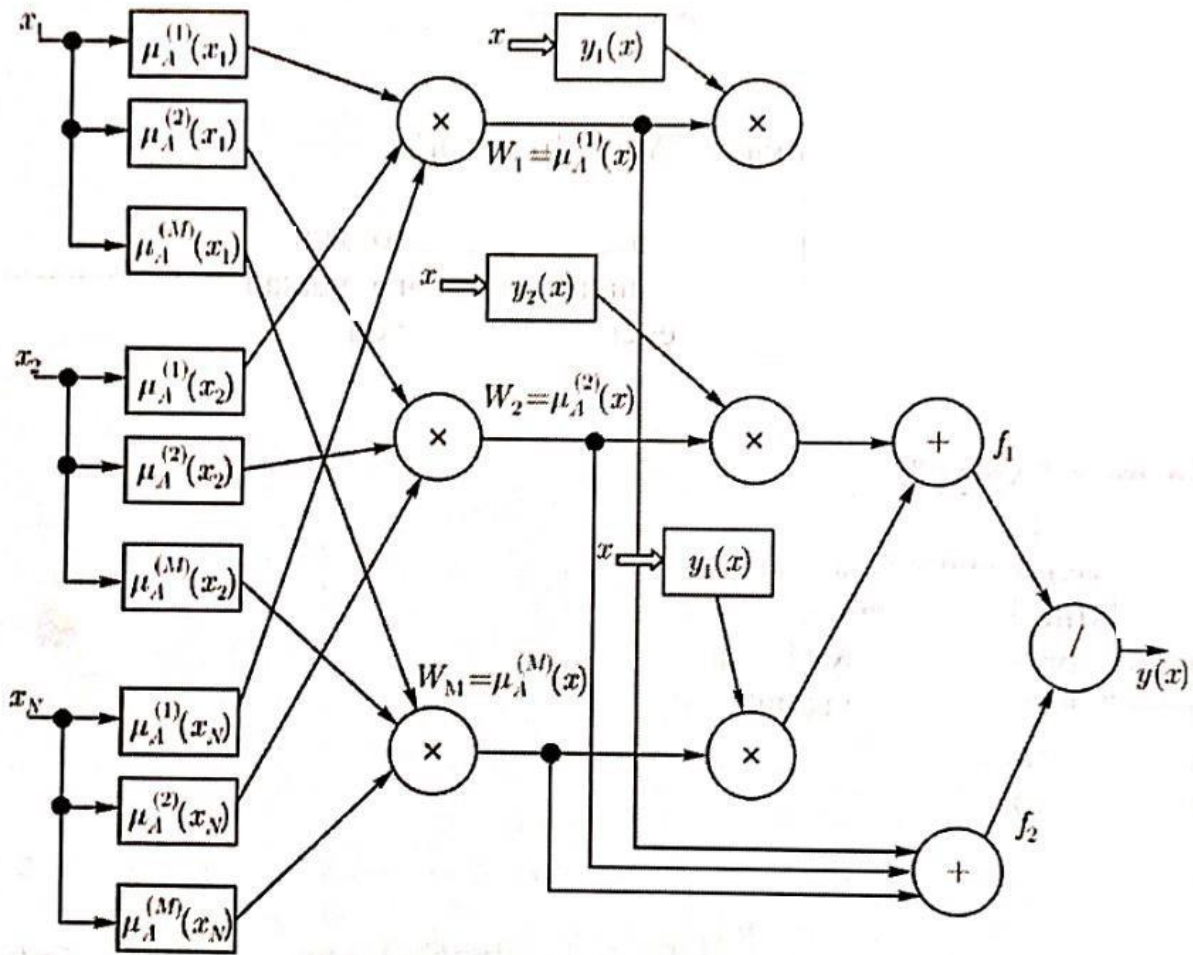

Рис.1. Структура нейро-нечіткої системи TSK

В такій мережі виділяють п'ять шарів. З яких перший та третій параметричні, параметри яких уточнюються в процесі навчання. Параметри першого шару визначимо як

нелінійні, а третього – лінійні. Загальний вираз для функціональної залежності для мережі TSK задаємо таким чином:

$$y(x) = \frac{1}{\sum_{k=1}^M \prod_{j=1}^M \mu_A^k(x_j)} \sum_{k=1}^M (p_{k0} + \sum_{j=1}^N p_{kj} x_j) \prod_{j=1}^N \mu_A^k(x_j)$$

Якщо прийняти, що в конкретний момент часу параметри умови зафіксовані, то функція $y(x)$ є лінійною відносно змінних x_i ($i=1, 2, \dots, N$).

Література:

1. Математичне моделювання соціально-економічних систем : навч. посіб. / Т.В. Шабельник; Маріупольський державний університет, кафедра математичних методів та системного аналізу. – Маріуполь : МДУ, 2019. - 135 с.

2. Дяченко О.Ф. Теорія нечетких множин для расчета рыбопродуктивности Азовського моря / О.Ф. Дяченко // Вісник Херсонського національного технічного університету, №1(48). – 2014. – м. Херсон. – С. 88-96.

УДК: 004.4

Кривенко С.В.

доктор технічних наук, доцент кафедри системного аналізу та інформаційних технологій

ВИКОРИСТАННЯ 2.4ГГЦ ТРАНСИВЕРУ JDY-40 В СИСТЕМАХ SMARTCITY

Трансивер JDY-40 розроблено за технологією 2.4G, з відстанню передачі сигналу 120 метрів [1]. Він використовує серійний комунікаційний інтерфейс, який простий і швидкий у використанні, тому потрібно підключення до послідовного порту з UART.

Сфера застосування:

- 1: панельний перемикач 2,4G
- 2: пульт дистанційного керування 2,4G
- 3: прозора передача 2,4G
- 4: керування мобільним телефоном «один до багатьох»
- 5: керування перемиканням IO
- 6: іграшки 2,4G
- 7: застосування інтелектуального керування домом.

Настройка JDY-40 передбачає програмування за допомогою вбудованих AT інструкцій. Зокрема, програмування модуля JDY-40 налаштовує:

- Query-baud rate
- RFID
- POWE
- CLSS type

CLSS type передбачає наступні режими:

C0: індикатор пульта дистанційного керування або ключа IO (термінал передачі)

C1: пульт дистанційного керування або ключ ІО без індикатора (термінал передачі)
 C2: ІО – низький рівень на нормальному рівні, високий рівень після прийому сигналу та низький рівень після затримки 30 мс

C3: ІО – високий рівень на нормальному рівні, низький рівень після отримання сигналу та високий рівень після затримки 30 мс

C4: ІО – низький рівень за нормального рівня рівень, приймає натиснутий сигнал високого рівня та отримує сигнал підйому низького рівня

C5: рівень ІО змінюється, коли ІО отримує натиснутий сигнал. Значення за замовчуванням: А0

Програмування JDY-40 здійснюється стандартними програмачами, які є у загальному доступі на PlayMarket або Microsoft Store та мають доступ до COM портів мобільного або комп'ютерного пристрою [2].

Дуплексна передача інформації передбачає використання парного тринсиверу (рис. 1) [3].

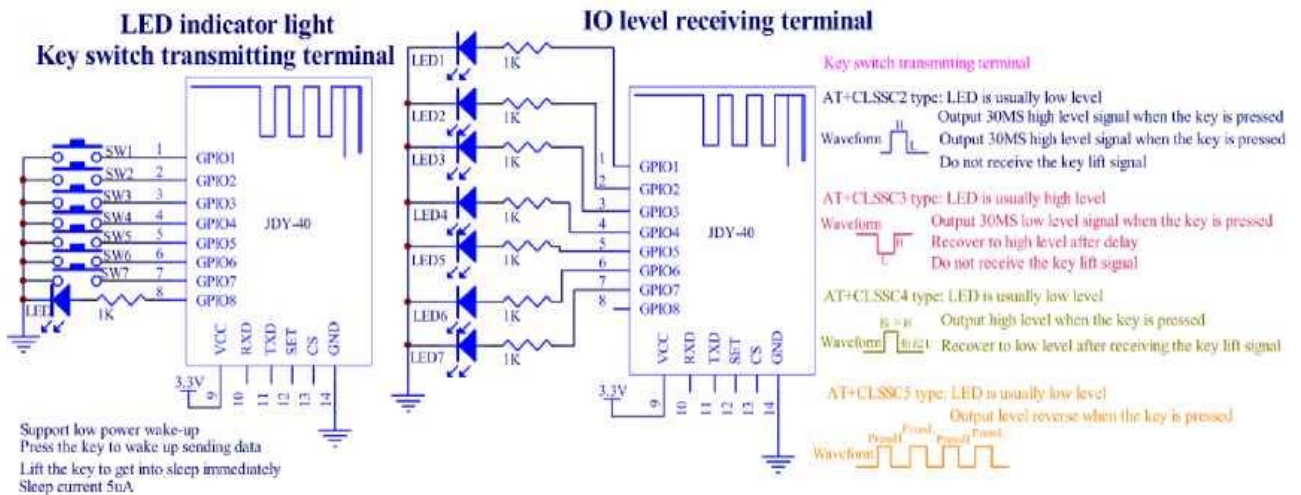

Рис. 1. Схема підключення JDY-40 в режимі switch

JDY-40 можна застосувати для керування мобільним телефоном «один до багатьох», прозорою передачею мобільного телефону «один до багатьох», додатком інтелектуального керування меблями «один до багатьох» для мобільного телефону. Для підключення до мобільного пристрою JDY-40 додаткове застосування модуля JDY-16 ідентифікатора мережі bluetooth.

Режим пульта дистанційного керування 2,4G передбачає 8 ІО. Підтримка низької функції передбачає використання двох 7-их батарей щонайменше один рік. Для цього застосовується панель перемикачів з низьким споживанням енергії в розумному домі.

Висновок. Використання 2.4ГГц тринсиверу JDY-40 в системах Smartcity дозволяє суттєво розширити можливості бездротової передачі інформації. Стуттєвий недолік системи – незахищеність переданих даних. Але ці пристрої не передбачають передачу пакетів даних та більш складних протоколів.

Література:

1. https://www.aliexpress.com/premium/jdy-40.html?d=y&origin=y&catId=0&initiative_id=AS_20211220072420&SearchText=jdy%2040
2. <https://cxemka.com/40-besprovodnoi-modul-2-4-ggc-jdy-40-uartdistancionnoe-upravlenie.html#1>
3. <https://learn.adafruit.com/windows-tools-for-the-electrical-engineer/serial-terminal>

УДК: 519.2

Ротаньова Н.Ю.

кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри системного аналізу та інформаційних технологій

МАТЕМАТИЧНІ МЕТОДИ ШИФРУВАННЯ ІНФОРМАЦІЇ

Захист конфіденційних повідомлень у відкритих мережах потребує застосування криптографічних методів, які дозволяють забезпечити конфіденційність даних та контролювати цілісність повідомлень, що передаються [1].

Криптографія є найпотужнішим нині засобом захисту і представляє самостійну прикладну науку, засновану на глибоких математичних знаннях. Це можна продемонструвати на застосуванні матриць у криптографії, яка передбачає шифрування конфіденційних даних та захищає дані від «прослуховування» або злому.

Одним із цікавих представників багатолітерних шифрів є шифр, розроблений математиком Лестером Хіллом у 1929 році. Шифр Хілла це поліграмний [шифр підстановки](#), заснований на [лінійній алгебрі](#). Алгоритм, що лежить в його основі, замінює кожні n послідовних букв відкритого тексту n буквами шифрованого тексту. Кожній букві спершу зіставляється число. Для латинського алфавіту часто використовується найпростіша схема: A = 0, B = 1, ..., Z = 25, але це не є істотною властивістю шифру. Блок з n букв розглядається як n -мірний вектор і множиться на $n \times n$ матрицю по модулю 26. (Якщо як основа модуля використовується число більше 26, то можна використовувати іншу числову схему для зіставлення букв чисел і додати прогалини і знаки пунктуації.) Матриця повністю є ключем шифру. Матриця повинна бути оборотною, щоб була можлива операція розшифрування. Для того, щоб розшифрувати повідомлення, необхідно звернути шифротекст назад в вектор і потім просто помножити на зворотню матрицю ключа [2].

У наступному прикладі будемо використовувати латинські літери від A до Z, відповідні їм чисельні значення наведені в таблиці:

A	B	C	D	E	F	G	H	I	J	K	L	M	N	O	P	Q	R	S	T	U	V	W	X	Y	Z
0	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24	25

Наприклад, числовий еквівалент слова MATH є 13, 1, 20, 8. Числовий еквівалент повідомлення потім перетворюють на матрицю, записуючи числа у стовпці. Отже, криптологія схожа на головоломку, при якій кожне число означає букву алфавіту, може

використовувати матриці. Нарешті, множачи матрицю повідомлення на невироджену обернену матрицю A , кодують повідомлення. За допомогою оберненої матриці A^{-1} можна розкодувати повідомлення.

Закодуємо повідомлення МАТН.

1. Записуємо повідомлення за допомогою чисел 13, 1, 20, 8.

2. Записуємо матрицю по стовпцях і формуємо квадратну (у разі, якщо не вистачає чисел для формування квадратної матриці, заповнюють числове повідомлення наприкінці нулями). Отримаємо матрицю $P = \begin{pmatrix} 13 & 20 \\ 1 & 8 \end{pmatrix}$.

3. Множимо будь-яку невироджену матрицю, скажімо матрицю $A = \begin{pmatrix} -2 & -3 \\ 3 & 4 \end{pmatrix}$, на матрицю P . Дістанемо криптограму:

$$C = AP = \begin{pmatrix} -2 & -3 \\ 3 & 4 \end{pmatrix} \begin{pmatrix} 13 & 20 \\ 1 & 8 \end{pmatrix} = \begin{pmatrix} -29 & -64 \\ 43 & 92 \end{pmatrix}.$$

4. Отже, закодоване повідомлення має вигляд: -29,43,-64,92.

Розглянемо застосування оберненої матриці, тобто розкодуємо одержане повідомлення.

1. Знайдемо матрицю, обернену до матриці A та отримаємо розкодувальну матрицю $A^{-1} = \begin{pmatrix} 4 & 3 \\ -3 & 2 \end{pmatrix}$.

2. Помножимо розкодувальну матрицю A^{-1} на закодовану матрицю C , дістаємо матрицю повідомлення:

$$P = A^{-1}C = \begin{pmatrix} 4 & 3 \\ -3 & -2 \end{pmatrix} \begin{pmatrix} -29 & -64 \\ 43 & 92 \end{pmatrix} = \begin{pmatrix} 13 & 20 \\ 1 & 8 \end{pmatrix}.$$

3. Записуємо початкове числове повідомлення 13, 1, 20, 8 і його літерний оригінал МАТН, таким чином, розкодували повідомлення [3].

Перевага шифру Хілла полягає в тому, що він повністю маскує частоту входження окремих букв – що більший розмір матриці, то більше вписувалося шифрованому тексті приховується інформації про відмінності у значеннях частоти появи інших комбінацій символів. Так, шифр Хілла з матрицею 3×3 приховує частоту появи як окремих букв, а й дволітерних комбінацій.

Для забезпечення взаємозв'язку між математичною та професійною підготовкою здобувачів вищої освіти спеціальності 125 «Кібербезпека», реалізації процесу наступності пропонуємо виконання міні-проектів, наприклад, кодування і розкодування повідомлень за допомогою матриць, використовуючи програмне забезпечення (MathCAD, Maxima, Mathematica, MicrosoftExcel, тощо). Кращі роботи обговорюються на секціях Декади сткдентської науки Маріупольського державного університету. Слід зазначити, що пропонування таких міні-проектів на виконання професійно спрямованих завдань, мотивує наших студентів на вивчення математики, на її значущість, формує інтерес до математичної діяльності.

Література:

1. Методичні рекомендації та контрольні завдання з навчальної дисципліни «Захист інформації в ІС» для студентів напряму підготовки "Комп'ютерні науки" заочної форми навчання / Укл. В. В. Огурцов, А. О. Поляков. – Харків: Вид. ХНЕУ, 2008. – 44 с.

2. Криптоаналіз систем на основі проблеми слова з використанням логарифмічних підписів / Є.В. Котух, Т.О. Охріменко, О.Ф. Дяченко, Н.Ю. Ротаньова, Л.С. Козіна, Д.В. Зеленський // Всеукраїнський міжвідомчий науково-технічний збірник «Радіотехніка». – Вип. 206, – Харків: [ХНУРЕ], 2021.– С. 106-114.

3. Проблема підготовки фахівців з кібербезпеки: прикладна спрямованість математичних дисциплін /Н.Ю. Ротаньова, Т.В. Шабельник, С.В. Кривенко, Ю.А. Лазаревська // Кібербезпека: освіта, наука, техніка // Електронне фахове наукове видання. – Київ.: Київський університет імені Бориса Грінченка. – 2021. – Том 1 № 13.

УДК: 004.93'1

Лазаревська Ю.А.

асистент кафедри системного аналізу та інформаційних технологій

РОЗПІЗНАВАННЯ ОБЛИЧЧЯ НА ОСНОВІ ТЕХНОЛОГІЇ 3D

Згідно прогнозу Міжнародної біометричної групи США (1BG), опублікованому у звіті дослідження Biometric Market and Industry, щорічний обсяг продажів систем ідентифікації на основі 3D-технології перевищуватиме 1 млрд. доларів. Системи розпізнавання особи на базі 3D-технології використовуються у фінансових установах, компаніях, інститутах, що займаються розробкою біофармацевтичних препаратів, казино та на підприємствах транспортної галузі, що дозволяє підвищити рівень безпеки, не ускладнюючи доступ на об'єкт працівників цих організацій.

У великих компаніях з великим штатом швидка процедура контролю доступу - це вимога бізнесу, задовольнити які дозволяють розпізнавання особи на базі 3D-технології.

Переваги 3D. Технологія двовимірного розпізнавання особистості використовується правоохоронними органами з метою ідентифікації, але у системах верифікації особливого застосування не знаходить. Процес ідентифікації являє собою зіставлення одержуваного зображення із зображеннями, що зберігаються у великій базі даних.

Для верифікації біометричний ідентифікатор порівнюється або з іншим образом, що викликається з бази даних за допомогою коду PIN або Smart-карти, або з невеликою базою даних інших образів. Однак, оскільки на ефективність роботи систем 2D-розпізнавання впливають умови освітленості та положення голови людини, вони не є ідеальним рішенням для контролю доступу. Так, під час випробувань, правильно підтвердити особу вдалося лише у 69% фізично здорових добровольців та 48% інвалідів. У деяких системах 3D-розпізнавання використовується додаткове джерело ІЧ-освітлення. Крім того, технологія 3D-розпізнавання обличчя дозволяє збирати більше базових точок, ніж 2D, причому типи цих точок значніші.

У той час як 2D-система дозволяє проводити зіставлення зображень за допомогою таких опорних точок, як відстань між очима, 3D використовує більш складні параметри, наприклад вигин чола. Причому 3D-система демонструє надійний результат, навіть якщо обличчя змінюється внаслідок отримання травми та ін.

Існують два основні підходи до 3D-розпізнавання особи: технологія стерео та технологія освітлення обличчя структурованим світлом. 3D-система стерео створює тривимірні зображення, синтезуючи дві або більше двовимірні фотографії. Цей підхід на основі комп'ютерної обробки певною мірою ускладнює процес тривимірного зіставлення зображення обличчя, і, як за двовимірного підході, надійність результату залежить від умов

освітленості. При іншому підході обличчя висвітлюється структурованим світлом (невидимим, майже інфрачервоного спектру) від трьох джерел, відбите від обличчя випромінювання вловлюється цифровою відеокамерою; при цьому збирається близько 40 000 точок вимірювання.

Оскільки в 3D-сканерах обличчя на основі структурованого світла використовуються свої джерела світла, надійність результату застосування цього обладнання в поганих умовах освітленості гарантована. Некритичним є поворот голови людини, що проходить ідентифікацію. Кінцеві користувачі, як правило, не мають труднощів при використанні тривимірного зчитувача. Користувач підходить до зчитувача, зупиняється перед ним - отримане зображення зіставляється або з образами в базі даних, або з образом, що зберігається на карті Proximity, Smartкарті або токени. На всю процедуру йдуть лічені секунди.

Реєстрація в системі також досить проста і не забирає багато часу. Обличчя висвітлюється світлом ближньої частини ІЧ-діапазону. Структура світла перетворюється на поверхні обличчя і відеокамера точно фіксує відображене світло. Це світлове зображення реконструюється за допомогою тривимірного алгоритму, створюється тривимірне сітчасте зображення обличчя за допомогою триангуляційного методу. Геометрія обличчя може вимірюватись у міліметрах. Відновлене зображення не зберігається у базі даних; а навпаки, біометричний образ витягується з геометрії особи і у вигляді числової послідовності зберігається в базі даних. Алгоритм зіставлення потім дозволяє порівняти зображення особи користувача зі збереженим у базі даних чином.

Біометрія дозволяє компаніям та підприємствам встановлювати на своїх об'єктах різноманітні пороги безпеки. На вищому порозі безпеки використовується максимальна кількість вимірювальних точок, які мають збігатися при зіставленні образів для отримання доступу та мінімізації можливої помилки. При цьому відповідно підвищується ймовірність помилкової відмови. На нижчих порогах безпеки збільшується вірогідність підтвердження доступу, але знижується рівень помилкової відмови. Використання системи тривимірного розпізнавання особи дає організаціям, які можуть допустити помилкове отримання доступу (фінансові установи та аеропорти), можливість встановлювати підвищений поріг безпеки для допуску персоналу без значного збільшення кількості помилкових відмов.

Як інші біометричні технології, тривимірне розпізнавання обличчя дозволяє оперувати особистими біологічними ознаками, а не знаннями або пристроями верифікації особистості, що забезпечує підвищення рівня безпеки, не жертвуючи при цьому зручністю. Паролі та PIN-коди (знання) можна вкрасти, забути, втратити, передати іншій людині. Smart-карти, Proximity-карти та токени (їх людина носить із собою) можна вкрасти, забути, підробити або позичити іншій людині. Особу або відбиток пальця (біологічні ознаки) не можна вкрасти чи зняти копію. Використання технології розпізнавання особи у поєднанні з ще одним фактором автентифікації для двофакторної або мультифакторної автентифікації може значно підвищити рівень безпеки підприємства.

Література:

1. Системы распознавания лиц Facial recognition technology (FRT) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : [https://www.tadviser.ru/index.php/Статья:Системы_распознавания_лиц_\(Facial_recognition\)](https://www.tadviser.ru/index.php/Статья:Системы_распознавания_лиц_(Facial_recognition))

2. Современные биометрические методы идентификации [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://habrahabr.ru/post/126144>

3. Як технологія розпізнавання обличчя працює в натовпі [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://worldvision.com.ua/kak-tekhnologiya-raspoznavaniya-litsa-rabotaet-v-tolpe/>

УДК 338.26; 658.5

Кицман В.В.

завідувач лабораторії системного аналізу

АВТОМАТИЗАЦІЯ УПРАВЛІНСЬКОГО ОБЛІКУ ТА БЮДЖЕТУВАННЯ БІЗНЕС-ПРОЦЕСІВ З ВИКОРИСТАННЯМ MICROSOFT EXCEL

У сучасному бізнесі часто використовують системи планування, які допомагають перевести управління компанії на якісний, сучасний рівень. Насамперед, повинен бути розроблено бізнес-план майбутнього розвитку, який виділяє три основні причини необхідності планування:

- процес планування відкриває можливості об'єктивно, критично та неупереджено оцінити проєкт розвитку компанії в повному обсязі;
- наявність плану, який є робочим інструментом, и при належному використанні допоможе ефективно контролювати та керувати компанією;
- бізнес-план є засобом повідомлення ідей іншим зацікавленим людям, якими може бути як зовнішні представники, і працівники компанії.

У процесі складання бізнес-плану, проробляються багато заходів: ціль та місія, сучасний ринок, динаміка, план впровадження нових технологій.

Для контролю витрат і доходів компанії можливо запровадити автоматизовану систему бюджетування.

Автоматизована система бюджетування — це фінансова модель, представлена в електронному вигляді у формі пов'язаних між собою різних бюджетів, серед яких: бюджет продажу, виробництво, закупівель, інвестицій та ін. Автоматизація бюджетування необхідна як для можливості здійснювати планування руху грошових потоків для кожного центру фінансової відповідальності та порівняння їх з реальними даними, так і для аналізу того, який вплив реальні та майбутні відхилення показників вплинуть на фінансове положення компанії.

Автоматизація управлінського обліку та бюджетування виконується з використанням гнучкої системи налагодження. У цьому випадку автоматизація системи бюджетування компанії дозволяє отримати модель бюджетного управління, орієнтовану на адаптовану систему бюджетування. Така автоматизація бюджетування проводиться відповідно до потреб з потребами конкретної компанії, щоб система бюджетування виконувала свою функцію в повному обсязі.

Плюси від автоматизації системи бюджетування для компанії при використанні автоматизованої системи:

- оперативно формовані звіти, що відображають реальний стан справ компанії та включають в себе прогнозований баланс і аналіз ефективності;
- автоматизація системи бюджетування – це фінансова модель компанії, створена за певний плановий період;
- автоматизація системи бюджетування – це ефективне управління грошима організації з усіх напрямів її бізнесу;
- збільшення кількості сприятливих чинників, сприяють реалізації стратегічних цілей і задач компанії.

Впровадження бюджетування необхідно здійснювати поетапно. Одними з головних етапів є створення комп'ютерної моделі.

Реалізація автоматизації системи бюджетування можлива з використанням програми Microsoft Excel, а також з іншими спеціалізованими програмними продуктами для бюджетування.

Програма Excel дозволяє вводити різні формули, знаходити взаємодію та створювати прогнози.

На прикладі елементарної програми бюджетування можливо розглянути проєкт для починаючої компанії при розробці бізнес-плану (рис. 1).

Поточний бюджет													
		800000,00 грн.				850000,00 грн.							
					Залпланований	фактичний		Дефіцит/профіцит					
					850000,00	грн.	800000,00	грн.	50000,00	грн.			
		Робота		Матеріали		Фіксована вартість		Залпланований		фактичний		Дефіцит/профіцит	
9	Задача	години	ставка	елементи	грн./елементи								
10	категорія	10,00	5000,00	50,00	1000,00	20000,00	850000,00	грн.	800000,00	грн.	50000,00	грн.	грн.
11	Задача						-	грн.	-	грн.	-	грн.	грн.
12	Задача						-	грн.	-	грн.	-	грн.	грн.
13	Задача						-	грн.	-	грн.	-	грн.	грн.
14	Задача						-	грн.	-	грн.	-	грн.	грн.
15	Задача						-	грн.	-	грн.	-	грн.	грн.
16	категорія						-	грн.	-	грн.	-	грн.	грн.
17	Задача						-	грн.	-	грн.	-	грн.	грн.
18	Задача						-	грн.	-	грн.	-	грн.	грн.
19	Задача						-	грн.	-	грн.	-	грн.	грн.
20	Задача						-	грн.	-	грн.	-	грн.	грн.
21	Задача						-	грн.	-	грн.	-	грн.	грн.
22	Задача						-	грн.	-	грн.	-	грн.	грн.
23	Задача						-	грн.	-	грн.	-	грн.	грн.
24	категорія						-	грн.	-	грн.	-	грн.	грн.
25	Задача						-	грн.	-	грн.	-	грн.	грн.
26	Задача						-	грн.	-	грн.	-	грн.	грн.
27	Задача						-	грн.	-	грн.	-	грн.	грн.
28	Задача						-	грн.	-	грн.	-	грн.	грн.
29	Задача						-	грн.	-	грн.	-	грн.	грн.
30	Итого						850000,00	грн.	800000,00	грн.			грн.

Рис. 1 - Елементарна програма бюджетування

Незалежно від розміру бізнесу, наявність бізнес-бюджету є ключовим для росту компанії. Бізнес-бюджет допомагає приймати стратегічні рішення о потенційного росту, скорочення витрат та загальним розвитком компанії. Даний шаблон бізнес-бюджету

відмінно підходе для постачальників послуг та компаній, що виробляють та збувають товар.

Література:

1. Автоматизированные системы бюджетирования [Электронный ресурс]. – Режим доступа: https://www.finprosoft.ru/o-kompanii/metodologiya/avtomatizirovannye-sistemy-byudzhetrovaniya/?utm_source=google&utm_medium=cpc&utm_campaign=12704241734&utm_content=513194454949&utm_term=информационные%20системы
2. Автоматизация и моделирование бизнес-процессов в Excel [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.management.com.ua/bpr/bpr027-23.html>
3. Автоматизация и моделирование бизнес-процессов в Excel [Электронный ресурс] – Режим доступа: <http://www.management.com.ua/bpr/bpr027-6.html>

СЕКЦІЯ
АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ПРАВА ТА ПУБЛІЧНОГО АДМІНІСТРУВАННЯ

УДК 349.2

Барегамян С.Х.

кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри права та публічного адміністрування

**СПРАВЕДЛИВА ОПЛАТА ПРАЦІ ДЕРЖАВНИХ СЛУЖБОВЦІВ В УКРАЇНІ:
АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ТА ШЛЯХИ ЇХ ВИРІШЕННЯ В КОНТЕКСТІ ДОСВІДУ
ЄВРОПЕЙСЬКИХ ДЕРЖАВ**

Питання справедливої оплати праці виступають пріоритетним напрямком функціонування будь-якої країни світу, адже система, порядок нарахувань, виплати та розмір заробітної платні прямо впливає на ефективність роботи працівників. Особливо важливим є аспект регулювання та вдосконалення вже існуючої системи оплати праці державних службовців з урахуванням європейського досвіду, що буде позитивно впливати на спроможність державної служби якісно функціонувати. Адже державна служба є одним з найважливіших інструментів функціонування держави в Україні, тим більш, в умовах негативних кризових явищ, що становлять загрозу для національної безпеки та для життя людей.

Недостатній рівень оплати праці впливає не тільки на трудовий потенціал особи, продуктивність її праці, рівень життя конкретного державного службовця чи його сім'ї, а й на рівень розвитку суспільства, відтворення вартості робочої сили, спричиняє деградацію соціально-економічного становища в державі, руйнує процеси економічного зростання держави. Конструктивним є підхід, висловлений О.А. Соколовою, яка зазначає, що для того, щоб державний службовець не тільки під час вступу на державну службу, а й надалі відповідав загальним і спеціальним вимогам за обійманою ним посадою, держава зобов'язана забезпечити достатній рівень оплати праці, тобто той рівень, який дає можливість забезпечити гідне існування як самому державному службовцю, так і членам його сім'ї, і яка в разі необхідності доповнюватиметься необхідними засобами соціального існування [1, с. 144]. Слід зазначити, що на сьогодні рівень оплати праці державних службовців є вкрай низьким, не стабільним, залишаються ряд передбачених чинним законодавством соціальних гарантій у сфері здійснення оплати праці, а сама заробітна плата досить часто не відповідає вимогам щодо освіти працівника, рівня його професійної компетентності, характеру виконуваної роботи, рівню відповідальності, рівню ризику тощо.

Наразі однією з проблем, яка стоїть на шляху вдосконалення системи оплати праці державних службовців, на нашу думку, є значна кількість нормативно-правових актів у сфері оплати праці державних службовців. Зазначимо, що на сьогодні питання оплати праці визначено на нормативно-правовому рівні та регулюється рядом правових актів, які визначають окремі аспекти оплати праці державних службовців. До таких нормативно-правових актів належать: Закони України «Про державну службу», «Про оплату праці»; постанови Кабінету Міністрів України «Про упорядкування структури та умов оплати праці працівників апарату органів виконавчої влади, органів прокуратури, судів та інших органів» від 09.03.2006 р. № 268, «Питання оплати праці працівників державних органів»

від 18.01.2017 р. № 15, «Про впорядкування структури заробітної плати працівників державних органів, судів, органів та установ системи правосуддя у 2018 році» від 25.01.2018 р. № 24; розпорядження Кабінету Міністрів України «Про схвалення Концепції реформування системи оплати праці державних службовців та затвердження плану заходів з її реалізації» від 27.05.2020 р. № 622-р; Типове положення про преміювання працівників державних службовців органів державної влади, інших державних органів, їхніх апаратів (секретаріатів), затверджене наказом Міністерства соціальної політики України від 13.06.2016 р. № 646; Типове положення про преміювання державних службовців, які займають посади державної служби категорії «А», затверджене Наказом Міністерства соціальної політики України від 16.12.2019 р. № 1767. Значна кількість підзаконних нормативно-правових актів у сфері оплати праці державних службовців створює певні проблеми при здійсненні нормативно-правового регулювання оплати праці державних службовців.

Аналіз чинного законодавства дає підстави визначити систему принципів оплати праці державних службовців, зокрема: принцип достатності рівня оплати праці, принцип гарантованості виплати заробітної плати, принцип заборони дискримінації в оплаті праці, принцип диференціації оплати праці, принцип встановлення мінімального розміру посадового окладу.

Очевидним є усвідомлення однієї простої речі – оплата праці державного службовця має забезпечувати гідний рівень життя державного службовця, а тому варто частіше здійснювати перегляд посадових окладів державних службовців, здійснювати подальше удосконалення складових заробітної плати державних службовців.

Для удосконалення існуючої системи регулювання оплати праці державних службовців в Україні, важливим є вивчення зарубіжного досвіду. Правовий аналіз оплати праці державних службовців в європейських країнах свідчить, що матеріальне забезпечення відіграє важливу роль у системі мотивації державних службовців. Адже в економічно розвинених країнах розміри посадових окладів, а також усіх передбачених надбавок до заробітної плати державних службовців в основному встановлюються законодавством та є досить прозорими для суспільства. Рівень оплати залежить від посади, стажу та рангу службовця.

Так, відповідно Закону Польщі «Про цивільну службу» від 18 грудня 1998 р. винагорода службовця цивільної служби у Польщі складається з: основної винагороди, передбаченої для даної посади; надбавки за багаторічну працю, тобто надбавки за стаж; надбавки державної служби з визначеним титулом заслуженого службового рівня (рангу) [2].

Досить цікавим щодо цього питання є законодавство Чехії. Так, згідно з Законом «Про службу державних службовців у адміністративних установах і про винагороду державних службовців та інших працівників адміністративних установ» від 26 квітня 2002 р. зарплата державного службовця включає базову зарплату, надбавку за службу, надбавку за управління, надбавку за представництво, зарплату за надурочну службу, надбавку за нічну службу, спеціальну надбавку, надбавку за підготовку кандидата, доплату, особисту надбавку, премію. Базова зарплата є базовим регулярним щомісячним компонентом зарплати, що полягає в сумах, які виплачуються щомісячно за встановлені проміжки служби.

У Болгарії ж відповідно до ст. 67 Закону «Про державного службовця» номінальна зарплата складається з основної зарплати та додаткових винагород. Доплати призначаються за: вислугу років; роботу у вихідні та святкові дні; шкідливу роботу;

роботу вночі; час на розміщення; досягнуті результати у порядку, встановленому нормативним актом або згідно з внутрішніми правилами щодо заробітної плати; інші додаткові випадки, визначені нормативним актом [3].

Досвід регулювання оплати праці у державному секторі цікавий у Німеччині, де конституційною основою оплати праці службовців Німеччини є принцип «утримання» – один з основних принципів статусу чиновника (*Sorgpflicht*). Держава має дбати про благо службовця та його сім'ї, надавати допомогу і захищати його в період трудової діяльності. Фактично держава платить не за працю службовця, вона оплачує його функцію. Оплата праці має бути сумірною і відповідати займаній посаді. Вона має забезпечити працівникові можливість повністю присвятити себе роботі, оскільки лише фінансово незалежний службовець може самовіддано працювати на державу [4, с. 51–52].

Таким чином, заробітна плата посадовця залежить не від обсягу виконаної роботи, а від рівня його освіти та статусу, тобто від того, до якої з категорій належить займана ним посада або присвоєний йому чин.

Україна, взявши до уваги зарубіжний досвід в галузі законодавства і не тільки, приєднавши власний національний змогла б покращити державне управління, особливу увагу приділивши гідному матеріальному забезпеченню та соціальним гарантіям, адже в європейському законодавстві закріплені мотиваційні елементи, що сприяють підвищенню ефективності праці. Удосконалення системи оплати праці, пошук нових рішень, глибоке вивчення європейського досвіду може дати нам уже в найближчому майбутньому підвищення зацікавленості працівників у високопродуктивній праці.

Проаналізувавши зарубіжне законодавство стосовно правового регулювання оплати праці державних службовців, можемо зробити висновок, що при розробці новітнього вітчизняного трудового законодавства, зокрема у царині оплати праці державних службовців, необхідно використати досвід зарубіжних країн, особливо той, який накопичений в умовах міждержавної інтеграції, причому не лише вже апробовані моделі. Особливо важливо враховувати тенденції, що намітилися в розвитку зарубіжного законодавства, інакше Україна буде приречена на постійне відставання від прогресивного розвитку світового співтовариства.

Література:

1. Соколова О.А. Оплата праці державних службовців як вид запобігання проявам корупції. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2017. Серія: Право. Вип. 42. С. 142–145.
2. Ustawa z dnia 21 listopada 2008 roku o służbie cywilnej. Dz.U. 2008 nr 227, poz. 1505. URL: <http://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=wdu20082271505>
3. Публічна служба. Зарубіжний досвід та пропозиції для України . за заг. ред В.П. Тимощука, А.М. Школика. Київ: Конус-Ю, 2007. 735 с.
4. Лопушинський І.П. Публічна служба Німеччини: досвід для України. *Публічне управління: теорія та практика*. 2011. № 4 (8). С. 48-54.

УДК 351.83:331.5.024.5

Бражко О. В.

доктор наук з державного управління, професор, професор кафедри права та публічного адміністрування

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ДЕРЖАВНИХ ПІДХОДІВ ДО РОЗВИТКУ СИСТЕМИ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ НАСЕЛЕННЯ В УКРАЇНІ

У зв'язку з пандемією, не тільки в нашій країні, але і в усьому світі, в грудні 2020 року президент України підписав Закон «Про внесення змін до деяких законів України щодо соціального захисту населення на період дії карантину, встановленого Кабінетом Міністрів України з метою запобігання поширенню коронавірусної хвороби (COVID -19)» № 1030-ІХ, ухвалений парламентом 2 грудня 2020 року.

Закон спрямовано на посилення соціального захисту та підтримки громадян, зокрема в умовах вжиття необхідних протиепідемічних заходів. Згідно з документом, право на отримання допомоги з часткового безробіття застрахованим особам у разі втрати ними частини доходу через карантинні обмеження поширюється на громадян, які отримують пенсії. Законом урегульовано окремі процедурні питання, пов'язані з набуттям і підтвердженням особою статусу безробітного, а також одержанням допомоги з безробіття на період дії карантину.

Отже, перед Україною сьогодні постає масштабне і складне завдання реформування універсальної за своїм характером і патерналістської за змістом соціальної сфери та перетворення її в ефективно діючий сектор ринкової економіки, стимул прискорення економічного прогресу, а також розробки, утвердження та прийняття більшістю населення нової парадигми соціальних цінностей і відносин.

У складних соціально-економічних умовах розвитку ринкових відносин з метою впровадження європейської системи соціального захисту населення держава зобов'язана брати активну участь у розробці та проведенні соціальних реформ. Тому, враховуючи особливості розвитку України, ментальність і традиції народу, слід пам'ятати, що захист соціальних гарантій людини в умовах трансформаційного періоду не тільки не повинен бути зведений до мінімуму, а й має постійно розширюватися на основі вдосконалення соціальної сфери шляхом реформування соціальної політики, поглиблення ринкових реформ та демократичних перетворень [4].

У ст. 46 Конституції України закріплено право громадян на соціальний захист, що включає «право на забезпечення їх у разі повної, часткової або тимчасової втрати працездатності, втрати годувальника, безробіття з незалежних від них обставин, а також у старості та в інших випадках, передбачених законом» [1].

Згідно з Конституцією України, держава гарантує кожному громадянину право на працю, задовольняє потреби у здобутті освіти, охороні здоров'я, підготовці кадрів, забезпечує мінімальний рівень заробітної плати, пенсії та інших соціальних виплат.

У цілому основні напрями сучасної соціальної політики України відповідають вимогам міжнародних стандартів та функціонують відповідно до чинного законодавства, згідно з яким основні форми соціального захисту населення – це соціальне страхування, соціальне забезпечення й соціальна допомога [3]. Вони представлені різними елементами та реалізуються через дію механізмів державного регулювання соціального й пенсійного страхування населення.

Зважаючи на те, що мета соціального та пенсійного страхування є визначальним вектором соціальної політики держави, на сучасному етапі розвитку державності вона полягає в гарантуванні соціального захисту населення для зменшення соціальної напруженості в суспільстві.

Таким чином, загальнообов'язкове державне соціальне й пенсійне страхування гарантують соціальний захист громадян у разі настання страхового випадку, що

передбачено законом, за рахунок перерозподілу валового продукту до спеціальних фондів, які формуються шляхом сплати страхових внесків власником або уповноваженим ним органом, громадянами, а також бюджетних та інших джерел.

Згідно зі ст. 7 Закону України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування», воно здійснюється за такими принципами:

- законодавчого визначення умов і порядку здійснення загальнообов'язкового державного пенсійного страхування;

- обов'язковості страхування осіб, які працюють на умовах трудового договору (контракту) та інших підставах, передбачених законодавством, а також осіб, які забезпечують себе роботою самостійно, фізичних осіб - підприємців;

- права на добровільну участь у системі загальнообов'язкового пенсійного страхування осіб, які відповідно до цього Закону не підлягають загальнообов'язковому державному пенсійному страхуванню;

- заінтересованості кожної працездатної особи у власному матеріальному забезпеченні після виходу на пенсію;

- рівноправності застрахованих осіб щодо отримання пенсійних виплат та виконання обов'язків стосовно сплати страхових внесків на загальнообов'язкове державне пенсійне страхування;

- диференціації розмірів пенсій залежно від тривалості страхового стажу та розміру заробітної плати (доходу);

- солідарності та субсидування в солідарній системі;

- фінансування видатків на виплату пенсій, надання соціальних послуг за рахунок страхових внесків, бюджетних коштів і коштів цільових фондів;

- спрямування частини страхових внесків до накопичувальної системи пенсійного страхування для здійснення оплати договорів страхування довічної пенсії і одноразової виплати залежно від розмірів накопичень застрахованої особи з урахуванням інвестиційного доходу;

- державних гарантій реалізації застрахованими особами своїх прав, передбачених цим Законом;

- гласності, прозорості та доступності діяльності Пенсійного фонду;

- обов'язковості фінансування за рахунок коштів Пенсійного фонду витрат, пов'язаних з виплатою пенсій та наданням соціальних послуг, в обсягах, передбачених цим Законом;

- цільового та ефективного використання коштів загальнообов'язкового державного пенсійного страхування;

– відповідальності суб'єктів системи загальнообов'язкового державного пенсійного страхування за порушення норм цього Закону, а також за невиконання або неналежне виконання покладених на них обов'язків [2].

Як бачимо, ці принципи переважно відображають загальні засади розвитку замкнутої системи відносин між основними ланками пенсійного страхування: держава → Пенсійний фонд → населення → держава. При цьому практично не відображений якісний аспект цих відносин, їх соціальна спрямованість. Оскільки саме принципові підходи визначають основні напрями, методи та способи досягнення мети, то вони повинні об'ємно охоплювати всі аспекти проблеми. Основною метою соціального й пенсійного страхування є зняття соціальної напруженості та забезпечення соціальної безпеки населення, отже, при формуванні принципів пенсійного страхування необхідно враховувати соціальну спрямованість пенсійного законодавства та визначати засоби її реалізації. Тому до вищезазначених принципів пенсійного страхування, які майже ідентично повторюються в основних наукових працях, присвячених проблемам пенсійного страхування, з огляду на сучасну соціально-політичну ситуацію ми пропонуємо додати такі:

– подолання бідності шляхом підвищення пенсії до рівня мінімальної заробітної плати, а останньої – до рівня прожиткового мінімуму;

– неухильне зростання рівня забезпеченості, коли розмір пенсії дасть змогу задовольнити не тільки першочергові фізіологічні потреби людини, а і її естетично-культурні інтереси;

– принцип соціальної справедливості, коли при розподілі загальнодержавного Пенсійного фонду буде враховуватися множина визначальних факторів: стаж роботи і кваліфікація робітників, галузь, екологічна ситуація регіону тощо;

– принцип рівності перед законом (поширення дії норм пенсійного законодавства на громадян усіх верств населення незалежно від статусу та обійманої посади).

Таким чином, нагальним завданням, на нашу думку, є модернізація системи соціального захисту на основі впровадження єдиної моделі організації надання соціальних послуг. Напрямами діяльності у цій сфері має бути:

– підтримка громадян похилого віку, підвищення якості їхнього життя;

– підвищення прозорості та ефективності солідарної пенсійної системи через оптимізацію розміру єдиного соціального внеску, вдосконалення алгоритму нарахування пенсій, який справедливіше враховуватиме трудовий стаж людини;

– створення передумов для ефективного функціонування накопичувальної пенсійної системи; запровадження об'єктивних підходів до визначення та застосування прожиткового мінімуму;

– удосконалення механізмів надання допомоги малозабезпеченим сім'ям;

– підтримка осіб з інвалідністю, сприяння їх працевлаштуванню тощо;

– удосконалення системи надання житлових субсидій на основі соціальної справедливості, що передбачатиме оптимізацію пільгових категорій, посилення адресності підтримки на основі інформаційних технологій.

Література:

1. Конституція України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР Із змінами і доповненнями, внесеними Законами України // ligazakon.ua.

2. Закон України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» [Електронний ресурс]. Документ 1058-IV, поточна редакція від 01.12.2021. // <https://zakon.rada.gov.ua>.

3. Закон України «Про соціальні послуги» [Електронний ресурс]. Документ 2671-VIII, поточна редакція від 17.01.2019. <https://zakon.rada.gov.ua>.

4. Юрій С.І. Соціальне страхування / С.І. Юрій, М.П. Шаварина, Н.В. Шаманська. – К. : Кондор, 2004. – 464 с.

УДК 378.091.2-051:34

Волік В. В.

доктор юридичних наук, професор кафедри права та публічного адміністрування

ІНФОРМАЦІЙНА ДІДЖИТАЛІЗАЦІЯ В СФЕРІ ОТРИМАННЯ ВИЩОЇ ОСВІТИ ДЛЯ СУДДІВСЬКОЇ ПРОФЕСІЇ

Велика кількість скарг проти України в Європейському суді з прав людини свідчить про неефективну роботу вітчизняних державних органів. На цьому наголосив Голова Комітету з міжнародного права НААУ Віталій Власюк, коментуючи оприлюднену доповідь про діяльність ЄСПЛ в 2019 році [1].

За даними ЄСПЛ, Україна входить в трійку лідерів за кількістю звернень. Частіше, ніж громадяни нашої країни, до Європейського суду з прав людини скарги подавали тільки громадяни Туреччини і Росії. Проти України подано 8 833 скарги [1].

«Це пов'язано як і з якістю закону, так і з практикою в діяльності органів влади, особливо - судів і правоохоронних. Тобто, настільки велика кількість скарг проти України означає неефективну роботу вітчизняних державних органів», - наголосив Віталій Власюк [1].

За даними звітів ЄСПЛ, 2019 року проти України прийнято 109 рішень. Найбільше рішень стосуються порушень права на свободу і безпеку (54), нелюдського або принизливого поводження (40) та права на ефективний захист (38). За цими ж порушеннями лідирує і Російська Федерація, яка посідає перше місце за загальною кількістю рішень проти неї. На другому місці знаходиться Туреччина, проти якої минулого року було прийнято 113 рішень. Таким чином, трійка країн-лідерів за кількістю рішень така ж сама, як і за кількістю поданих скарг.

Офіційна статистика показує, що проти низки європейських країн, наприклад Чехії або Швеції, взагалі немає звернень до ЄСПЛ. Проти Польщі, яка має приблизно однакову з Україною кількість населення, прийнято 12 рішень в 2019 році. Разом з тим, всього, з 1959 року проти України прийнято 1413 рішень. З них 572 стосуються права на справедливий суд, 429 – тривалості проваджень, 379- права на свободу і безпеку і 358 – захисту власності [1].

Питання дотримання законності та верховенства права при винесенні українськими судами рішень є в певній мірі досить гострим, а винесення несправедливих рішень

потребує подальшого з'ясування та вивчення первопричин цієї проблеми. До того ж, Європейський суд з прав людини постійно нагадує та констатує порушення з боку України взятих на себе зобов'язань, передбачених статтями 2, 3, 5, 6, 8, 13, 15 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод [2].

Зазначена вище статистична картина дає нагоду, в черговий раз, задуматися, перш за все про якість освітньої підготовки в Україні, рівень професіоналізму, ступень неупередженості українського юриста, який виступає в ролі особи, яка виступає в ролі судді, зокрема й осіб, на яких покладено вирішення конституційних питань та винесення, нарешті, відповідних рішень в національних судах. При цьому не слід забувати, що судові рішення з огляду на верховенство права за своїм змістом повинні утверджувати справедливість і права людини, укріплювати довіру суспільства до судової влади. З метою зміцнення довіри суспільства до судової влади судді мають усвідомлювати значущість своєї місії в утвердженні верховенства права і забезпеченні захисту прав людини та основоположних свобод. Постійна увага з боку суспільства за діями представників судової влади, бажання громадян мати у державі справедливе правосуддя для отримання належного захисту своїх прав покладає на суддю обов'язок бути не лише представником влади, який неухильно дотримується Конституції та законів України, міжнародних договорів України, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, а й людиною з високими європейськими стандартами поведінки та суддівської професії.

Процеси інтеграції України в європейський простір вимагають бачити та робити юриста (зокрема суддю) професіоналом з великої букви. Бангалорські принципи поведінки суддів передбачають, що судді у своїй поведінці підзвітні відповідним органам, що створені для підтримки суддівських стандартів, які діють об'єктивно та незалежно і мають на меті збільшення, а не зменшення значущості існуючих правових норм та правил поведінки, якими зв'язані судді. Компетентність та старанність є необхідними умовами для виконання суддею своїх обов'язків. Суддя має бути в курсі відповідних змін до міжнародного законодавства, включаючи міжнародні конвенції та інші документи, що встановлюють норми, які діють у сфері прав людини.

Сучасна парадигма соціокультурного розвитку європейської культури орієнтує юриста на глобальне мислення, на цілісне середовище, яке вимагає від нього універсальності, знання законів предметного (як єдиного і специфічного буття) і культурного світу, принципів організації культурного буття [3; 66-67]. В «Основних принципах незалежності судових органів» (п. 10), схвалених резолюціями Генеральної Асамблеї ООН від 29.11.1985 р. і від 13.12.1985 р. № 40X148, ця думка закріплена як принцип належності: «Особи, які обрані на посаду судді, повинні мати високі моральні якості і здібності, а також відповідну підготовку і кваліфікацію в галузі права» [4; 28-31].

Взагалі у професіоналізмі юриста можна виділити три пласти [5; 56-58]. Перший пласт – це світоглядна основа професійної діяльності, де вирішуються питання про цілі, сенси і цінності власної професійної діяльності.

Другий пласт – конкретні прийоми і засоби виконання конкретної професійної дії: «професіоналізм – володіння методами своєї роботи» [6; 11].

Третій пласт – зміст і форми професійної свідомості, тобто питання про технології та загальні способи організації своєї професійної діяльності. Це так звана професійна правосвідомість. Правосвідомість – це особливий рівень правосвідомості суспільства, носієм якої є юристи, які професійно займаються професійною діяльністю [7; 10].

При цьому стандарти суддівської професії є зразком діяльності суддів, якому повинна відповідати їх поведінка. Сьогодні стандарти – це концентрований вираз

суспільних уявлень про місце і роль суддівства в суспільному житті. Очікування, які адресовано суддівській діяльності, відображено в таких міжнародних актах, як Європейська хартія про статус суддів (Страсбург, 1998) [7], що містить загальні положення про правовий статус суддів. При цьому, Загальна декларація прав людини в статті 8 вказує на те, що «кожна людина має право на ефективне поновлення у правах компетентними національними судами в разі порушення її основних прав, наданих їй конституцією або законом» .

Стандарти суддівської діяльності та поведінки поділяються за такими критеріями: відповідно до джерел їх закріплення та залежно від сфери регулювання. Щодо закріплення стандартів суддівської діяльності, то можна виділити: а) міжнародні документи (Європейська конвенція про захист прав людини та основних свобод; Основні принципи незалежності судових органів; Рекомендація № R (94) 12 Комітету міністрів між державами-членами щодо незалежності, дієвості та ролі суддів; Європейська хартія про статус суддів та ін.; б) в українському законодавстві – в Конституції України; в процесуальному законодавстві; Кодексі професійної етики судді; законах України «Про судоустрій України», «Про статус суддів» та ін.

За таких умов та високих європейських стандартів, посада судді в Україні передбачає й отримання високого рівня юридичної освіти. Законодавець, висуваючи до посади судді вимогу вищої юридичної освіти, повинен виходити, перш за все, із складності і багатоманіття завдань, які стоять перед суддею, а також з високого ступеня відповідальності за прийняті ним рішення і високим соціальним статусом цієї професії.

З огляду на зазначене вище, не можна не погодитися, що Україні як державі-члену Ради Європи пропонується забезпечити належне вивчення Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод [2], Загальної декларація прав людини [8], інших важливих міжнародних актів та, на наш погляд, саме важливе це досконале вивчення прецедентної практики Європейського суду з прав людини за програмами для одержання університетських дипломів з права, а також для підвищення кваліфікації суддів. Надзвичайно важливо, щоб таке вивчення було включено до програм юридичних факультетів не лише як окремий предмет, а й "горизонтально" в кожній правовій дисципліні (кримінальне право, цивільне право тощо) для того, щоб студенти незалежно від спеціалізації після закінчення університету знали, як застосовувати європейські документи та стали судовою практикою у своїй галузі із застосуванням новітніх інформаційно-діджиталізованих ресурсів спілкування юридичної спільноти у просторі.

Слід констатувати, що сьогодні в Україні не має достатньої освітньої та професійної підготовки на посаду судді, що в цілому не сприяє створенню висококваліфікованого суддівського корпусу та постановленню законних, з європейської точки зору, рішень суду.

Вважаємо, що доцільним буде вибудовувати державну вітчизняну систему підготовки кадрів забезпечивши надання університетської освіти і професійної підготовки в цій галузі у рамках постійних структур (державних і приватних) висококваліфікованими викладачами та вчителями (у тому числі з європейських країн) із обов'язковим вивченням у навчальному процесі міжнародних стандартів суддівської професії та досконалим ознайомленням та дослідженням нормативних актів європейського права із активним впровадженням безпосереднього спілкування з міжнародними спеціалістами у зазначеній сфері на базі Інтернет-платформи.

Таким чином, судді повинні проходити комплексну, поглиблену й різносторонню навчальну підготовку із фокусуванням на європейські норми права, яка б дала їм змогу виконувати свої обов'язки належним чином. З огляду на міжнародні стандарти якості

початкового навчання суддів та підвищення їхньої кваліфікації повинні бути підкріплені достатньою кількістю інтернет-ресурсів для забезпечення відповідності навчальних програм вимогам щодо компетентності, відкритості та неупередженості, які є невід'ємними елементами посади судді європейського рівня. При цьому, навчальні освітні програми повинні постійно корегуватися з урахуванням змін в європейському законодавстві та з урахуванням досвіду міжнародних експертів, а програми підвищення кваліфікації суддів повинні піддаватися відповідному систематичному оцінюванню та внесенням змін і доповнень з боку органів, відповідальних за навчальну підготовку суддів.

Література:

1. Кількість скарг проти України до ЄСПЛ свідчить про неефективну роботу держорганів – Віталій Власюк. URL: <https://unba.org.ua/news/5141-kil-kist-skarg-proti-ukraini-do-espl-svidchit-pro-neefektivnu-robotu-derzhorganiv-vitalij-vlasyuk.html> (дата звернення: 22.11.2020).

2. Європейська конвенція про захист прав людини і основних свобод: Прийнята Радою Європи 4 листопада 1950 р. // Права людини: Зб. док. / Укл. В.С. Семенов, О.Н. Ярмиш та ін. – Х.: Ун-т внутр справ., 1997. – 87 с.

3. Конев В. Мир культуры и мир бытия (о парадигмах философского сознания) // Высшее образование. – 2001. - № 6. – С. 66-76.

4. Основні принципи незалежності судових органів // Права людини і професійні стандарти для юристів. – Амстердам-Київ: Українсько-Американське бюро захисту прав людини, 1996. – С. 28-31.

5. Словодчиков В.И. Традиции и инновации в преподавании психологии и педагогики в высших учебных заведениях // Место и роль психологии и педагогики в подготовке и совершенствовании профессионализма офицерских кадров. – М., 1997. – С. 56-58.

6. Попова А.Д. На всякую новую работу мы смотрели ... как на новый источник удовольствия (о формировании профессионального правосознания в среде судебных деятелей 60-70-х гг. XIX в.) // Судья. – 2003. - № 3. – С. 10-19.

7. Соколов Н.Я. Профессиональное сознание юристов. – М.: Наука, 1988. – 224 с.

8. Европейская хартия о законе «О статусе судей» от 10 июля 1998 года №994_236. [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/994_236.

9. Загальна декларація прав людини: Прийнято резолюцією 217А(III) Генеральної Асамблеї ООН від 10 грудня 1948 р. // Права людини. Міжнародні договори України, декларації, документи / Упоряд. Ю.К. Качуренко. – 2-е вид. – К.: Юрінформ, 1992. – 124 с.

УДК 342.1

Годованик Є. В.

доктор юридичних наук, професор кафедри права та публічного адміністрування

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВИХ НОРМ У СУЧАСНИХ УМОВАХ СУСПІЛЬНОГО РОЗВИТКУ

У сучасних умовах розвитку доктрини та практики українського конституціоналізму, які об'єктивуються процесами конституційної модернізації та трансформації основних конституційно-правових інститутів, комплексне дослідження ефективності конституційно-правових норм як первинного елементу національної системи права є першочерговим завданням як для загальної теорії держави і права, так і для теорії конституційного права, що обумовлюється з декількох ключових позицій концептуально-онтологічного характеру.

По-перше, на сучасному етапі розбудови в Україні правової, демократичної, соціальної держави відбуваються докорінні зміни у правосвідомості суб'єктів правових відносин, що безпосередньо відображається на загальному рівні правової культури як важливому чиннику соціальної ефективності норм права. При цьому особливе місце у структурі національної системи права посідають конституційно-правові норми, адже регулюють найважливіші суспільні відносини на базовому рівні, що і визначає їх провідний характер та найвищу юридичну силу серед усього комплексу інших галузевих норм.

По-друге, протягом останніх років в Україні відбувається широка, всеохоплююча, системна конституційна реформа, покликана максимально наблизити чинні конституційно-правові норми до реального стану суспільних відносин, що також детермінує актуальність та своєчасність розроблення належної доктринальної парадигми ефективності правотворчості і правозастосування у конституційно-правовій сфері.

По-третє, конституційно-правова матерія у сучасних умовах розвитку системи права знаходиться в епіцентрі взаємодії цілого комплексу взаємопов'язаних процесів міждержавного та наднаціонального характеру, до яких слід віднести конституціоналізацію міжнародно-правових норм, інтернаціоналізацію конституційно-правових норм, правову глобалізацію, міждержавну (європейську) інтеграцію тощо. В означених умовах, що мають об'єктивне походження, значно змінюється юридичний зміст національних конституційно-правових норм, що, у свою чергу, призводить до необхідності розроблення принципово нової теоретико-методологічної та практично-праксіологічної моделі забезпечення їх ефективності, включаючи систему засобів міжнародно-правового та інтеграційного (наднаціонального) забезпечення. Вказаний аспект особливо актуалізується в умовах реалізації Угоди про асоціацію між Україною та ЄС, положення якої спрямовані, у тому числі, на адаптацію національної правової системи України до європейських правових стандартів, без чого є принципово неможливою розбудова правової держави європейського зразку, що також слід сприймати як критерій соціальної та юридичної ефективності конституційно-правових норм.

Загалом, юридична категорія «ефективність конституційно-правових норм» є достатньо новою та малоопрацьованою у вітчизняній доктрині конституційного права, а тому потребує ретельного аналізу з точки зору її теоретичного змісту та онтологічної сутності, що відрізняє її як феномен та дозволяє розробляти практично-праксіологічні шляхи підвищення якості конституційно-правового регулювання у загальному механізмі дії національної системи права.

Необхідно відзначити, що термін «ефективність» походить від слова «ефект», що в перекладі з латинського («effectus») означає виконання, дія (від лат. «efficio» – дію, виконую) [1, с. 609].

Згідно з Великим тлумачним словником сучасної української мови, ефект – це результат, наслідок яких-небудь причин, сил, дій, заходів, а ефективність – характеристика якого-небудь об'єкта (пристрою, процесу, заходу, виду діяльності), що відображає його суспільну користь, продуктивність та інші позитивні якості [2, с. 718].

Необхідно відзначити, що поняття ефективності та перші дослідження цієї категорії з'явилися, головним чином, в економічній теорії та теорії управління (менеджменту).

Так, О. Д. Шеремет і Р. С. Сайфулін вважають, що ефективність є однією з найскладніших категорій економічної науки. Вона виступає основою побудови кількісних критеріїв цінності прийнятих рішень, використовується для формування матеріально-структурної, функціональної і системної характеристик господарської діяльності [3, с. 34].

При цьому прийнято розрізняти поняття «економічний ефект» і «економічна ефективність». Економічний ефект – це корисний результат економічної діяльності, зиск від неї, а економічна ефективність – це категорія, що оцінюється співвідношенням отриманого ефекту та всієї суми витрат (затрат) [4, с. 28]. На погляд, А. П. Ковальова і М. К. Кочалоса, економічний ефект – це абсолютна економія в вигляді зниження собівартості або приросту прибутку, а економічна ефективність являє собою відношення економічного ефекту до капітальних вкладень [4, с. 30]. В ринкових умовах поняття «ефективність» тісно пов'язане з використанням фінансово-виробничих ресурсів. Це зумовлено тим, що метою кожного суб'єкта господарювання є отримання найвищого результату, досягнення якого стає можливим за умови оптимального формування й ефективного використання всіх видів ресурсів. Саме тому визначення, які наведено в економічній літературі, зводяться в основному до того, коли ефективність пропонується розглядати як відношення результату діяльності (процесу, операції, проекту) до витрат, що зумовили його отримання.

Аналізуючи теоретичні підходи як вітчизняних, так і зарубіжних науковців до економічної сутності «ефективності», М. Д. Білик називає такі її характеристики: якісний результат певної діяльності, що характеризує її продуктивність; результат ефективного та раціонального використання всіх видів ресурсів; співвідношення конкретного кінцевого результату до витрат, що забезпечили його отримання [5, с. 365].

В цілому, аналізуючи проблематику забезпечення ефективності конституційно-правових норм як регулятора суспільних відносин, можна дійти до концептуального висновку, що під поняттям «ефективність конституційно-правових норм» у сучасних умовах розвитку конституціоналізму, як вбачається, слід розуміти якісну та кількісну здатність конституційно-правових норм забезпечувати здійснення суб'єктами конституційно-правових відносин усвідомлених, цілеспрямованих правомірних вольових актів (через здійснення певної дії або утримання від її здійснення), заздалегідь закладених (запрограмованих) у нормах в якості кінцевого результату їх реалізації.

Література:

1. Словарь иностранных слов. 18-е изд., стер. М. : Рус. яз., 1989. 624 с.
2. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. та голов. ред. В. Т. Бусел. Київ; Ірпінь : Перун, 2005. 1728 с.
3. Шеремет А. Д., Сайфулин Р. С. Методика финансового анализа. М. : ИНФРА-М, 1996. 176 с.
4. Ковалев А. П. и др. Экономическая эффективность новой техники в машиностроении. М. : Машиностроение, 1978. 255 с.
5. Білик М. Д. та ін. Фінансовий аналіз. Навч. посіб. К. : КНЕУ, 2005. 592 с.

КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ ТА ПРОБЛЕМИ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРИНЦИПІВ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ

Виявлення базових засад місцевого самоврядування дозволяє усвідомити, що принципи місцевого самоврядування – є об'ємними по змісту та багатограними за своїми проявами. Слід визнати, що висловлені у юридичній літературі судження про систему загальних принципів місцевого самоврядування над повною мірою враховують змістовну відмінність принципів, їх різнорівневий конституційно-правовий характер [1;2;3]. Автори не завжди доводять критерії виділення тих чи інших принципів, апріорі відразу відносячи їх до загальних принципам місцевого самоврядування, що ускладнює розмежування, класифікацію принципів, виявлення зв'язку з приписуваною ним сферою дії.

Зокрема, досить поширене віднесення конституційного принципу організаційного відокремлення місцевого самоврядування (ст. 5 Конституції України) [4], що фактично є окремим базовим принципом організації місцевого самоврядування в нашій країні, до принципів, що визначають самостійність місцевого самоврядування, не можна вважати виправданим, оскільки прямого ставлення до самостійності місцевого самоврядування в межах своїх повноважень він не має. Органи місцевого самоврядування не самостійно відокремлюються від органів державної влади. Це відокремлення встановлено Конституцією України. Основне змістовне значення цього принципу в тому, що органи місцевого самоврядування тепер не входять до системи органів державної влади. Механізм реалізації цього принципу дійсно містить елементи самостійності, що виявляються, зокрема, у повноваженнях населення самостійно визначати структуру органів місцевого самоврядування.

З урахуванням висловлених думок можна встановити систему принципів, які забезпечують самостійність місцевого самоврядування:

Конституційний (базовий) принцип самостійності місцевого самоврядування – місцеве самоврядування самостійно у вирішенні питань місцевого значення та в межах своїх повноважень.

Конституційні засади, що забезпечують реалізацію базового принципу самостійності місцевого самоврядування:

- 1) самостійність вирішення населенням питань місцевого значення;
- 2) самостійність визначення населенням структури органів місцевого самоврядування;
- 3) самостійність органів місцевого самоврядування при здійсненні ними своїх функцій та повноважень;
- 4) державна гарантованість місцевого самоврядування.

Законодавчі принципи, що забезпечують реалізацію базового принципу та інших конституційних принципів місцевого самоврядування (Закон України «Про місцеве самоврядування в Україні» [5]):

- 1) здійснення місцевого самоврядування в територіальних громадах на користь населення з урахуванням історичних та інших місцевих традицій;

- 2) наділення органів місцевого самоврядування власними повноваженнями щодо вирішення питань місцевого значення;
- 3) державні гарантії прав населення на здійснення місцевого самоврядування;
- 4) самостійне прийняття безпосередньо населенням та (або) органами місцевого самоврядування локальних правових актів;
- 5) не допустимість підпорядкованості органу місцевого самоврядування або посадової особи місцевого самоврядування одного органу місцевого самоврядування чи посадовій особі місцевого самоврядування іншому органу місцевого самоврядування чи посадовій особі місцевого самоврядування;
- 6) різноманіття форм прямого волевиявлення громадян на здійснення місцевого самоврядування;
- 7) самостійне визначення територіальною громадою порядку формування, організації та діяльності органів місцевого самоврядування;
- 8) самостійне володіння, користування та розпорядження комунальним майном органами місцевого самоврядування від імені територіальної громади;
- 9) самостійність органів місцевого самоврядування у бюджетній сфері;
- 10) відповідність матеріальних та фінансових ресурсів місцевого самоврядування його повноважень;
- 11) відповідальність органів та посадових осіб місцевого самоврядування перед населенням.

У чинному законодавстві України є й інші положення, що стосуються самостійності місцевого самоврядування. Однак не всі з них можна віднести до рівня принципів, оскільки зачіпають вузькі сфери здійснення місцевого самоврядування, окремі аспекти діяльності органів місцевого самоврядування чи населення.

Правові підстави для прояву самостійності місцевого самоврядування дуже великі. Територіальні громади самостійно формують органи місцевого самоврядування, встановлюють загальнообов'язкові правила з предметів свого відання, приймають та реалізують плани та програми розвитку територіальної громади, формують, затверджують, виконують та контролюють виконання місцевого бюджету, що розвивають форми залучення населення до вирішення питань місцевого значення. Самостійне рішення населенням питань місцевого значення передбачає наявність системи ефективно функціонування демократичних інститутів, що дозволяють висловлювати волю та інтереси населення, а також свободи ініціатив та вибору рішень органами місцевого самоврядування на підставі своїх повноважень, врахування інтересів населення відповідно до закону.

Важливим виявом самостійності місцевого самоврядування є визнане державою право на фінансово-економічні ресурси, необхідні для здійснення функцій місцевого самоврядування.

Самостійність органів місцевого самоврядування гарантується нормами муніципального права в межах повноважень, які надані органам місцевого самоврядування законодавством України. Однією з важливих гарантій самостійності місцевого самоврядування є заборона органам державної влади втручатися у діяльність органів місцевого самоврядування з вирішення питань місцевого значення, крім випадків, встановлених законодавством України (с. 71 Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» [5]). Самостійність органів місцевого самоврядування у межах їх повноважень забезпечується конституційним правом на судовий захист.

Не можна не відзначити деяку двозначність самого формулювання принципу самостійності. Вона полягає у проголошенні територіальною громадою самостійно вирішувати питання місцевого значення. Навіть невеликий по часу досвід розвитку місцевого самоврядування у нашій країні показує, що в одному законі місцевому самоврядуванню можуть бути надані досить широкі повноваження, в іншому вони можуть викладатися у найзагальнішій формі, навіть без зазначення конкретних прав та обов'язків органів місцевого самоврядування, у третьому – вони викладені цілком чітко, але без належного матеріально-фінансового забезпечення.

Повноваження місцевого самоврядування – змістовно дуже рухома категорія, що підтверджується практикою реалізації Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» [5], що багаторазово піддавався доповненням. Рухливість повноважень визначається тим, що вони можуть перерозподілятися у договірному порядку між органами місцевого самоврядування та місцевими державними адміністраціями. Так, частина своїх повноважень органи місцевого самоврядування можуть делегувати відповідним місцевим державним адміністраціям за рішенням районних, обласних рад, а значить і самостійність дій за цим питанням, які можуть передавати один одному в установленому законом порядку за угодою. Значить самостійність органів місцевого самоврядування у межах повноважень, встановлених законом, не є такою непорушною, принциповою, необхідною та охоронюваною, раз від неї можна відмовитися лише на підставі міжмуніципального договору.

З принципу самостійності місцевого самоврядування виходить, що якщо сфера реальних повноважень місцевого самоврядування з якихось питань суттєво зменшено, то принцип самостійності продовжує діяти лише в межах цих повноважень, що залишилися. Тому тенденція дедалі більшої залученості органів державної влади у вирішенні питань місцевого значення, що допускається законом прямої заміни органів місцевого самоврядування органами державної влади набуває суперечності з конституційним принципом самостійності вирішення питань місцевого значення територіальною громадою, оскільки реально веде до звуження повноважень органів місцевого самоврядування, отже його самостійності.

Є ще одна ситуація, яка має певне відношення до самостійності місцевого самоврядування та вимагає хоча б короткого аналізу. Відповідно до ст. 143 Конституції України [4] органи місцевого самоврядування можуть наділятися законом окремими повноваженнями органів виконавчої влади. При цьому реалізація переданих повноважень підконтрольна державі. Чи діє принцип самостійності місцевого самоврядування у даних випадках? Чи слід, у разі передачі окремих державних повноважень органів місцевого самоврядування, приймати контроль органів державної влади за здійсненням переданих повноважень як певне обмеження самостійності місцевого самоврядування? Безперечно. Разом з тим, до уваги слід брати ту обставину, що при наділенні орган місцевого самоврядування окремими державними повноваженнями у відповідному законі повинен зазначатися перелік прав та обов'язків (повноважень) органів місцевого самоврядування. Самостійність органів місцевого самоврядування в межах цього переліку повноважень також цілком очевиден. Більш того, відповідно до ст. 143 Конституції України [4], держава фінансує здійснення цих повноважень у повному обсязі за рахунок коштів Державного бюджету України або шляхом віднесення до місцевого бюджету у встановленому законом порядку окремих загальнодержавних податків, передає органам місцевого самоврядування відповідні об'єкти державної власності.

Проте межі самостійності органів місцевого самоврядування аналізованої сфери діяльності повинні співвідноситися з досягненням того результату, заради якого окремі державні повноваження були передані органам місцевого самоврядування.

Отже, у підсумку слід визнати, що гарантованість принципу самостійності вирішення питань місцевого значення не проявляється автоматично, лише на тій підставі, що це конституційний принцип. Тут діє ряд факторів. По-перше, як вже зазначалося, цей принцип не повинен порушуватися самим законодавством України; по-друге, обмеження цього принципу є неприпустимим і на локальному рівні. По-третє, реалізація принципу самостійності не повинна обставлятися ускладненими процедурами, що стримують потенціал свободи дій місцевого самоврядування. В-четверте, принцип самостійності потребує правового, фінансово-бюджетного, матеріального, організаційного забезпечення, насамперед, органами державної влади. По-п'яте, реалізація цього принципу багато в чому залежить від уміння та бажання органів місцевого самоврядування, населення територіальної громади використовувати можливості проявів самостійності при вирішенні питань місцевого значення, які закріплені чинним законодавством. Важливо вміти відстоювати і захищати самостійність місцевого самоврядування всіма передбаченими при цьому законом методами.

Література:

1. Муніципальне право України: підручник / за ред. В. Ф. Погорілка, О. Ф. Фрицького. Київ: Юрінком Інтер, 2001. 352 с.
2. Кравченко В. В. Муніципальне право України: навч. посіб. / В. В. Кравченко, М. В. Пітцик. Київ: Атіка, 2003. С 66–71.
3. Батанов О. В. Муніципальне право України: підручник / О. В. Батанов; відп. ред. М. О. Баймуратов. Харків: Одиссей, 2008. 419 с.
4. Конституція України від 28 червня 1996 року. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/go/254к/96-вр> (дата звернення: 01.12.2021).
5. Про місцеве самоврядування в Україні: Закон України від 21.05.1997 р. № 280/97-ВР. Дата оновлення: 24.11.2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-%D0%B2%D1%80> (дата звернення: 01.12.2021).

УДК 349.6:502.174

Ковейно Ю. В.

старший викладач кафедри права та публічного адміністрування

ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РЕГІОНАЛЬНОГО УПРАВЛІННЯ ПОВОДЖЕННЯ З ВІДХОДАМИ

Останніми роками спостерігаються негативні тенденції щодо погіршення стану навколишнього природного середовища, що передусім, пов'язано з антропогенним навантаженням на довкілля. Вагому роль у цьому грає саме накопичення відходів, серед яких: побутові відходи, відходи інфраструктури, небезпечні відходи, відпрацьовані нафтопродукти, відходи, що містять СОЗ (стійкі органічні забруднювачі), промислові відходи, відходи видобувної промисловості, відходи будівництва та знесення, відходи сільського господарства, відходи упаковки, відходи електричного та електронного обладнання, відпрацьовані батареї, батареї та акумулятори, медичні відходи, зняті з

експлуатації транспортні засоби, осади стічних вод від каналізаційних очисних споруд тощо. Відсутність єдиного механізму їх знищення, переробки та утилізації потребує запровадження ефективної системи управління поводження з відходами у тому числі на регіональному рівні. Вказане обґрунтовує прийняття відповідного законодавчого акту та інших актів з питань регулювання управління відходами. Питанням правового забезпечення поводження з відходами присвячено праці наступних вчених, серед яких: І. Колодійчук [1], В. Кулакова [2], І. Мачуська [3], А. Оскірко [4], О. Трегуб [5] та інші. Однак наявні питання, що підлягають подальшому дослідженню.

Для ефективного функціонування система управління відходами повинна базуватися на правовій основі, яка охоплюватиме також місцевий рівень управління. Враховуючи при цьому досвід розвинутих країн, відзначимо наявність достатньої кількості законодавчих та підзаконних актів, регулюючих окреслену сферу. Отже, для створення сучасної системи управління поводження з відходами в Україні необхідно розробити та прийняти низку законодавчих та нормативних документів, які можна поділити на чотири категорії: основні закони; закони та підзаконні акти щодо окремих видів відходів; закони, що регулюють процес переробки та утилізації відходів, закони щодо моніторингу та контролю за переміщенням відходів. Ці закони мають забезпечувати досягнення цілей поводження з відходами, серед яких: екологічна безпека та економічна вигода.

Проте, окрім законодавчої бази, у кожному регіоні та населеному пункті необхідно організувати економічно ефективне та екологічно безпечне поводження з відходами. Як наслідок, фокус забезпечення екологічної, соціально-економічної орієнтації перемістився на українські регіони та територіальні громади, де вирішуються питання життєзабезпечення, а регіональна влада відповідає, насамперед, за населення та справи регіону. Водночас особливо перспективним є побудова інтегрованої системи управління комплексним використанням вторинних ресурсів на регіональному рівні. Отже, Національна стратегія та План управління відходами та її реалізація на регіональному рівні, а також Рамковий закон про відходи є ключовими опорами реформи управління відходами в Україні. Відповідно до Національної стратегії управління відходами кожна область повинна розробити власний регіональний план, який узгоджується з Національним планом управління відходами. Для цього знадобляться фінансові та експертні ресурси облдержадміністрацій. Так у цьому напрямі вже є перші кроки, як от будівництво сміттєперевантажувальної станції в Донецькій області є прикладом ефективної роботи місцевої влади щодо впровадження сучасних методів управління відходами. Тут механічно сортуватимуть побутові відходи та відокремлюють вторинну сировину – папір, полімери, скло, метали для подальшої переробки. Однак для реалізації вказаного потрібні інвестиції, які неможливо залучити за відсутності сучасного рамкового закону «Про управління відходами». Прийняття останнього дозволить створити сприятливі умови для залучення інвестицій у розвиток української інфраструктури з перероблення відходів та розробити національний план управління відходами - карти з конкретними інвестиційними кейсами для майбутніх інвесторів [6].

Регіональне управління включає методи, механізми та технологічні системи, що впливають на економічні, екологічні, соціальні, технологічні та інші процеси в межах території, з метою ефективного використання наявних ресурсів для сприяння динамічному розвитку регіону та покращення якості життя населення. Найбільшою особливістю парадигми регіонального управління є те, що вона ґрунтується на сутності регіональних проблем і є багатограним комплексним явищем, що охоплює взаємопов'язані правові, соціальні, екологічні, організаційні та інші аспекти. Саме регіон перетворюється на

просторову організацію великих екологічних, соціально-економічних центрів, ефективно керуючих використанням вторинних ресурсів. Виявляється, що регіон володіє всіма ознаками територіальних інститутів, особливо цілісністю, здатністю саморозвиватися, адаптуватися до мінливих внутрішніх і зовнішніх умов, із повним циклом відтворення, специфічними важелями управління економічними, соціальними, екологічними та іншими процесами. У складі регіональної економіки органи місцевого самоврядування мають певні повноваження в економічній, фінансовій та правовій сферах, які не характерні для ланок вищого рівня (наприклад, економічний район) та нижчих ланок в ієрархії - територіальна громада (міста, села, селища). Щоб управляти системою використання вторинних ресурсів, дотримуватися принципу ієрархії, необхідним вважається контроль як функція управління та створити сприятливих умов для його реалізації [7].

Засоби контролю та стимулювання процесу є інструментами для управління використанням вторинних ресурсів з урахуванням специфіки конкретної сфери управління окремо взятого регіону [8]. Для розробки та функціонування єдиної системи поводження з відходами в сучасних умовах необхідно коригувати регіональну політику щодо поводження з відходами виробництва та споживання, а також розробити економічні інструменти, що створюватимуть умови для розвитку екологічного підприємництва.

Сьогодні просте позбавлення від відходів в біосфері дає місце глибокому роздуму над проблемою та спробам запровадити комплексний підхід до поводження з відходами. Тому необхідно створити механізм запровадження сортування та збору відходів, а також зосередитися на утилізації тих відходів, які мають ресурсний потенціал. Також необхідна національна підтримка для впровадження технологій поводження з відходами, щоб зменшити їх захоронення в навколишньому середовищі, у тому числі на сміттєзвалищах. Важливо розробити правові, економічні та адміністративні механізми утилізації відходів, накопичених у минулому. Отже, в якості можливого вирішення проблеми нормативно-правового забезпечення поводження з відходами виробництва та споживання можна було б розглянути: удосконалення нормативно-правової та організаційної бази системи державного регулювання екологічно безпечного поводження з відходами, інструментів адміністративно-господарського регулювання; удосконалення системи управління відходами в контексті розподілу повноважень та відповідальності між державними та регіональними органами влади, органами місцевого самоврядування з урахуванням специфіки розташування та накопичення відходів, а також можливостей певного регіону; посилити контроль за виконанням екологічного законодавства.

Література:

1. Колодійчук І.А. Формування територіально збалансованих систем управління відходами: регіональний вимір: монографія. Львів: ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М.І. Долишнього НАН України», 2020. 524 с.
2. Кулакова В.Д. Правові проблеми утилізації відходів. *Молодий вчений. Юридичні науки*. 2018. № 11 (63). С. 117–121. URL: <http://molodyvcheny.in.ua/files/journal/2018/11/29.pdf>
3. Мачуська І.Б. Адміністративно-правові засади діяльності органів публічної влади у сфері земельних відносин: автореф. дис. на здобут. наук. ступ. канд. юрид. наук: спец. 12.00.07 «Адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право». НУБІП України, 2013. 19 с.

4. Оскірко А.О. Органи публічного управління у сфері поводження з відходами. *Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України*. 2013. Вип. 182. Ч. 2. С. 220–227

5. Трегуб О.А. Організаційно-правове забезпечення поводження з відходами органами місцевого самоврядування. *Правничий часопис Донецького університету*. 2015. № 1–2. С. 113–120.

6. Будівництво сміттєперевантажувальної станції на Донеччині є прикладом ефективної роботи місцевої влади у запровадженні сучасних підходів управління відходами, - Міндовкілля. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/budivnictvo-smittjeperevantazhuvalnoyi-stanciyi-na-donechchini-ye-prikladom-efektivnoyi-roboti-miscevoyi-vladi-u-zaprovadzhenni-suchasnih-pidhodiv-upravlinnya-vidhodami-mindovkillya>.

7. Ковейно Ю.В. Організаційно-правова основа управління поводження з відходами в Україні. Розділ 4. С. 571-598. Новітні досягнення та вектори розвитку сучасної юриспруденції: колективна монографія / За заг. Ред. Т.О. Коломоєць. Львів-Торунь: Ліга-Прес, 2021. Ч. 2. 420 с.

8. Камардіна Ю.В. Ефективність здійснення екологічного контролю в сфері поводження з відходами виробництва та споживання. Розділ 4. С. 543-570. Новітні досягнення та вектори розвитку сучасної юриспруденції: колективна монографія / За заг. Ред. Т.О. Коломоєць. Львів-Торунь: Ліга-Прес, 2021. Ч. 2. 420 с.

УДК 323.1:316.3:316.42

Надежденко А.О.

кандидат наук з державного управління, доцент кафедри права та публічного адміністрування

ДО ПИТАННЯ ТРАНСФОРМАЦІЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ В УМОВАХ ГЕОПОЛІТИЧНОЇ ДИХОТОМІЇ УКРАЇНИ

Глобальні тенденції призводять до змін на всіх рівнях суспільного життя, в зокрема до трансформації національної ідентичності, адже соціальні відносини виходять за рамки виключно національного характеру. Якщо раніше індивід ідентифікував себе з певною етнічною групою, нацією, країною, то нині засади, на яких будуються колективні ідентичності, змінюються. Дифузія культурного простору призводить до часткового знищення чи заміщення попередніх культурних зразків. Подібні процеси можуть спричинити дезорганізацію та маргіналізацію не тільки окремих індивідів, а й великих соціальних груп.

Національна ідентичність є важливою характеристикою будь-якого індивіда, адже вона визначає його місце у національній історії, що в свою чергу означає ідентифікацію з певною нацією, конкретизацію її місця у геополітичному просторі, її особливостей та форм існування. Реакція на загрозу втрати власної національної ідентичності може викликати як крайню форму націоналізму, так і космополітизм. Відчуження від традиційних сформованих зв'язків призводить до спроби пошуку нової ідентичності чи відриву від соціальної групи. З іншого боку, крайні агресивні прояви націоналізму призводять до екстремістських течій, терактів та збройних конфліктів. Отже, закономірною реакцією на виклики глобалізації можна назвати прагнення до збереження національної ідентичності.

Українське суспільство існує у геополітичній дихотомії Захід – Схід, яка призводить до протилежних трактовок у виборі майбутніх стратегій розвитку. Незважаючи на те, що уряд України проголосив чіткий курс на вступ до Євросоюзу. Сьогодні, Європейський Союз прагне об'єднати країни-учасниці у єдину організацію, тому керівні інституції ЄС культивують та намагаються поширити європейську ідентичність як універсальну для європейських країн.

Україна по своїй суті має подвійну ідентичність, тому що фактично розміщена між відносно чітко окресленою європейською та пострадянською ідентичністю. Це є причиною дихотомічної ситуації з українською ідентичністю, яка полягає у її двоїстій конструкції. Таким чином, Україна належить до «зони міжцивілізаційних збуджень» [1]. Отже двоїстість українського буття має визначальне становище під час творення української національної ідентичності та вибору подальшої ідентифікації

Глобалізація та прискорення міжнародних процесів спричиняє необхідність реформування соціальної, економічної та політичної сфер буття нашої нації. Саме системне бачення місцезнаходження української держави, чітке усвідомлення та закріплення національних інтересів допоможе подолати кризу ідентичності, роздвоєність орієнтацій та їх конфронтація.

Процес перевизначення ідентичності чи її зцілення є не тільки тривалим, а й хворобливим у соціальному, політичному, культурному та інституційних вимірах. Важливо зазначити, що українська політична та інтелектуальна еліта висловила чітку позицію щодо майбутньої стратегії розвитку та важливості конструювання національної ідентичності до європейської ідентичності. Але досі у суспільстві спостерігається підвищений вплив регіональної (територіальної) ідентичності у порівнянні до національної. Особливо це характерно для пограничних територій. Наявність значних регіональних відмінностей, які формують особливі територіальні моделі ідентичності, обумовлюють їх конкуренцію з національною, ти самим спричиняють загрозу цілісності держави. На жаль, політичні сили загострюють ситуацію, маніпулюючи суспільними настроями. Крім того подібні тенденції можуть спричинити маргінальність нашої держави.

Тому, сьогодні, не зважаючи на те, що євроінтеграція може бути ефективною з точки зору подальшого економічного та геополітичного розвитку, для України вкрай актуальним стає питання визначення власної української ідентичності. Оскільки Україна почала творити свою державність (і національну ідентичність зокрема) відносно недавно. Наша національна ідентичність піддавалася агресивному впливу з боку зовнішніх учасників досить довго, що не могло не вплинути. Отже, існує першочергова необхідність вибудовування структури національної ідентичності адже поширення європейської ідентичності в українському просторі може призвести до ескалації внутрішніх конфліктів, втрати українцями їх самобутності та єдності.

Глобалізація та прискорення міжнародних процесів спричиняє необхідність реформування соціальної, економічної та політичної сфер буття нашої нації. Саме системне бачення місцезнаходження української держави, чітке усвідомлення та закріплення національних інтересів допоможе подолати кризу ідентичності, роздвоєність орієнтацій та їх конфронтація. «Зцілення» розірваної ідентичності може бути виконане за таких умов, а саме: сприйняття цього процесу економічною та політичною елітою держави; суспільною згодою з процесом перевизначення ідентичності та бажанням більшості громадян усвідомити власну систему цінностей української національності ідентичності.

Українська ідентичність і досі є «незавершеним проєктом». Особливості сучасного етапу формування національної ідентичності в Україні визначаються, з одного боку, потребою реалізації ідеї нації на основі цінностей українства, з іншого – необхідністю реалізації соціально-економічних інтересів громадян безвідносно до їх станової, етнічної, релігійної та політичної визначеності, що таїть у собі внутрішній потенціал конфліктності та деконсолідації суспільства. А країна має виробити цілеспрямовану державну політику щодо подолання криз ідентичності, нейтралізації її загроз.

В основу такої політики може бути покладена Концепція формування національної ідентичності громадян України з визначенням політичних, економічних та соціокультурних механізмів і пріоритетів консолідації національної спільноти [2]. Геополітичним пріоритетом такої консолідації може бути європейський та євроатлантичний вибір України, який підтримує, за соціологічними опитуваннями, понад половина її громадян. Основою європейського вибору країни має бути чітке дотримання принципу верховенства права, Конституції України та законів держави щодо створення інституційної системи, яка б сприяла подальшій консолідації, а не поділу країни.

Її можливе перспективне майбутнє – побудова громадянської, політичної нації, де етнічна та групова само-ідентифікація громадян буде надійно захищена недоторканністю прав і свобод людини та громадянина, достойно забезпеченого творця свого майбутнього. Проте така цивілізаційна перспектива потребує детального теоретичного опосередкування як причин, витоків та небезпек глобалізації, так і визначення можливих шляхів та чинників їх запобігання.

Отже, трансформація української національної ідентичності повинно відбуватись одночасно зі зростанням усталених регіональних (територіальних) ідентичностей та поширенням системи цінностей європейської ідентичності.

Література:

1. Абрамов В.І., Ситник Г.П., Смолянюк В.Ф. Глобальна та національна безпека: підручник. Київ: НАДУ, 2016. 784 с.
2. Трощинський В.П., Скуратівський В.А., Ярош Н.П. Формування української ідентичності в умовах сучасних викликів: теоретичні і політичні аспекти: монографія. Київ: НАДУ, 2018. 256 с.

УДК 342.726-054

Свірський Б.М.

кандидат юридичних наук, професор кафедри права та публічного адміністрування

МІЖНАРОДНЕ ТА НАЦІОНАЛЬНЕ ЗАКОНОДАВСТВО ЩОДО ВИЗНАЧЕННЯ ПРАВ І СВОБОД «КОРИННИХ НАРОДІВ»

Актуальність всебічного дослідження статусу етнічних (національних) меншин України обумовлена необхідністю становлення демократичної правової держави та еволюційного розвитку громадянського суспільства. Питання належності особи до національної меншини (корінних народів) є питанням суто індивідуального вибору, який не повинен обмежуватися будь-якими додатковими критеріями; на цьому ж ґрунтується й і неналежність особи до національних меншин.

Конституція України (ст.11) гарантує сприяння розвитку етнічної, культурної, мовної та релігійної самобутності всіх корінних народів і національних меншин України.

Згідно з п. 3 ч. 1 статті 92 Конституції, «виключно законами України визначаються ... права корінних народів України»[1].

01.07. 2021 року був прийнятий Закон України «Про корінні народи України» (далі Закон) [2].

Основною метою прийняття цього Закону було сприяння консолідації та розвитку української нації, а також розвитку етнічної, культурної, мовної та релігійної самобутності всіх корінних народів України, відповідно до Конституції України та законів України, міжнародних договорів України, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України.

Відповідно до ст. 1 Закону - корінний народ України - автохтонна етнічна спільнота, яка сформувалася на території України, є носієм самобутньої мови і культури, має традиційні, соціальні, культурні або представницькі органи, самоусвідомлює себе корінним народом України, становить етнічну меншість у складі її населення і не має власного державного утворення за межами України.

Корінними народами України, які сформувались на території Кримського півострову, є кримські татари, караїми, кримчаки.

Одним із перших правових актів прийнятих незалежною Україною була Декларація прав національностей України від 01.11.1991 р., яка визначила, що Українська держава гарантує всім народам, національним групам, громадянам, які проживають на її території, рівні політичні, економічні, соціальні та культурні права. Представники народів та національних груп обираються на рівних правах до органів державної влади всіх рівнів, займають будь-які посади в органах управління, на підприємствах, в установах та організаціях.(ст.1) [3].

Після окупацією Росією Автономної Республіки Крим, парламент України прийняв відповідну Постанову від 20 березня 2014 року № 1140 -VII «Про Заяву Верховної Ради України щодо гарантії прав кримськотатарського народу у складі Української Держави», а саме:

Україна гарантує збереження та розвиток етнічної, культурної, мовної та релігійної самобутності кримськотатарського народу як корінного народу та всіх національних меншин України.

Україна гарантує захист та реалізацію невід'ємного права на самовизначення кримськотатарського народу у складі суверенної і незалежної Української Держави [4].

Прийняті міжнародно-правові акти стосовно визначення поняття «корінні народи», а також їх як колективних так і особистих прав і свобод визначають наступне. Так, Декларація про принципи міжнародного права, що стосуються дружніх відносин та співробітництва між державами відповідно до Статуту ООН та інші норми міжнародного права підтверджують основоположне значення права на самовизначення всіх народів, в силу якого вони вільно встановлюють свій політичний статус і вільно здійснюють свій економічний, соціальний та культурний розвиток [5].

Декларація про права корінних народів є юридично обов'язковою резолюцією, прийнятою ООН в 2007 році. Вона окреслює і визначає індивідуальні та колективні права корінних народів, включаючи їх право на культурно - обрядове самовизначення, індивідуальність, мову, працевлаштування, охорону здоров'я, освіти та інші питання. Декларація забороняє дискримінацію корінних народів, а також сприяє їх повній та

ефективній участі у всіх питаннях, що їх стосуються, та їхньому праві залишатися самотніми та реалізовувати власні бачення економічного та соціального розвитку [6].

Таким чином, ми бачимо, що міжнародне та національне законодавство в достатній мірі за допомогою розгалуженою нормативно-правової бази визначає та створює підстави для реалізації представниками корінних народів можливість у повному обсязі реалізувати надані як колективні так і індивідуальні права і свободи.

Література:

1. Конституція України від 28.06. 1996 р. //Відомості Верховної Ради України, 1996, № 30 ст. 191.

2. «Про корінні народи України» Закон України від 01.07. 2021 р. //Відомості Верховної Ради України, 2021, № 38, ст.310.

3. Декларації прав національностей України від 01.11.1991 р. //Відомості Верховної Ради України, 1991, № 53 ст. 799.

4. Про Заяву Верховної Ради України щодо гарантії прав кримськотатарського народу у складі Української Держави. //Відомості Верховної Ради (ВВР), 2014, № 15, ст. 581.

5. Декларація про принципи міжнародного права, що стосуються дружніх відносин та співробітництва між державами від 24 жовтня 1970 року.

6. Декларація про права корінних народів. Прийнята ГА ООН 13.09. 2007 р Резолюція 61/295.

УДК 347.795.3

Темирова-Хмикіна В.І.

старший викладач кафедри права та публічного адміністрування

ІСТОРИКО – ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ РЕГУЛЮВАННЯ ПЕРЕВЕЗЕНЬ ВАНТАЖІВ ВОДНИМ ТРАНСПОРТОМ

З давніх-давен історії людство освоювала водні простори Землі, вживало їх для своїх цілей. Разом із розвитком науки та техніки також вдосконалювались і прилади які людство використовувало для подолання відстаней. Люди використовували воду для своїх цілей ще до появи писемності. З появою економічних відносин значення води та водного транспорту зросло.

З того моменту як люди почали використовувати водний транспорт для переміщень та перевезень вантажу з'явилась необхідність якось закріпити права та обов'язки сторін цих стосунків, і оскільки вода це непередбачувана стихія то також необхідно було регламентувати відповідальність на випадки загибелі або псування вантажу.

Правовідносини стосовно перевезень вантажів регулюються письмними та не письмними нормами права здавна.

З давніх віків збереглося дуже мало письмених актів, які б регулювали перевезення вантажів морем. Фактично збереглися постанови з морського права які діяли на території Римської Імперії, зібрані в одному з титулів *Corpus juris Civilis* Юстиніана. Також існував акт *Lex Rhodia de jactu* (Родоські морські закони) який частково перекликається із *Corpus juris Civilis*, а частково став основою для морського права Візантійської імперії[1].

Таким чином, розподіл відповідальності за порушення договорів перевезення носив договірний характер. Держава та уряд не приймали участі в формуванні нормативно правової бази, а тому і не могли регулювати відповідальність сторін.

Іншими словами першочергово морське торговельне право завдячує своєю появою торговельним стосункам і тому вперше з'явилося у осередках торгівлі та цивілізації а саме на узбережжі Середземного моря.

Торгова діяльність була зосереджена на берегах Середземного моря там і почали з'являтися збірки постанов з морського та транспортного права. Так зокрема *Lex Rhodia de jactu* який на Півдні використовували не лише в Давні віка, але й в середньовіччя в городі Амальфі (Південна Італія) діяла збірка морських звичаїв *Tavola du Amalfi* (латиною *Tabula Amalfitana*). Місто Амальфі як це зазначає у своєму творі К. Маркс було містом у якому вперше появилось морське право у кодифікованому виді[2].

На узбережжі Середземного та Адриатичного морів (включаючи також Близній Схід) був популярним збірник звичаїв морської практики, відомий під назвою *Consulado del mar*. Як це можна побачити з назви – це була збірка консульських постанов з питань морської практики. Ким коли та де було складено зазначену збірку достеменно не відомо але вважають що складено його було у Барселоні з 11 по 14 сторіч включно, написано його було каталонською. Залежно від року видання включала в себе 294 або 296 статей. *Consulado del mar* став прототипом більшості пізніших морських кодексів країн Європи[3].

Також відома збірка *Guidon de la Mer*. Вважається, що написано його було у місті Руана невідомим практиком. Регулювала ця збірка здебільшого питання морського страхування. Видано його було в 17 сторіччі.

В інших державах до кінця 18 сторіччя кодифікація виражалась лише в виданні статутів з обособлених інститутів торгового права.

У 1830 році було видано Звід Статутів Торгових.

В Торговий Статут 1903 року були включені детальні правила про морських лоцманів, правила що попереджали зіткнення кораблів у морі, а також статті про місцеве врядування приморськими торговими портами. Пізніше, в 1906 році до статуту Торгового були додані правила плавання під прапором Російської Імперії, постанова про судові звання та дудових механіків, а в 1909 році — більш деталізовані правила про освідчення морських торговельних суден та про завантаження товарів на кораблі.

На початку ХХ сторіччя було вирішено розробити Уложення про торгове мореплавання. Факт зміни назви зі «Статуту» на «Уложення» вказує на зміну акцентів у впливі на правове регулювання з адміністративного права на приватне. Проект був розроблений Міністерством торгівлі та промисловості у 1909 році, але його не встигли затвердити через початок Першої Світової Війни.

В 1921 році було створено морське управління Народного комісаріату шляхів та зв'язку, яке розробило правила - інструкції з різних питань, спрямовані на вирішення певних питань в тому числі морського та транспортного права[4].

У 1928 році було видано збірку законів з торгового мореплавання та портів. В 1929 році – Кодекс торгового мореплавання. Норми права, які входили у цей кодекс повністю

віддзеркалювали радянську ідеологію та цілісну адміністративно – господарську систему управління. В 1968 році оновлена редакція кодексу з торгового мореплавства.

У Радянському союзі існувала певна система законодавчих актів які регулювали відповідальність сторін за порушення договорів вантажного перевезення морем. Обов'язки які впливають з оперативних актів планування морських перевезень та відповідальності перевізника (пароплавства) та відправника, якому виділяється Система морського права України має складну структуру обумовлену компетенцією державних законотворчих органів у прийнятті нормативних актів. Формування цієї системи проходить складний етап встановлення.

Першим нормативно-правовим актом, який регулював перевезення вантажів морем з моменту проголошення незалежності України був Кодекс Торговельного мореплавства, який було прийнято в грудні 1994 року. Кодекс набрав чинності в травні 1995 року та регулював правовідносини з морських пасажирських та вантажних перевезень, використання суден, виконання буксувальних робіт та інші. 16 травня 1995 року Верховна Рада України прийняла закон «Про виключну морську економічну зону України» яким встановлювався правовий режим цієї категорії простору. Також в систему Законодавства України входить велика кількість підзаконних нормативних актів, міжнародні морські конвенції та договори які було ратифіковано Верховною Радою України і які, таким чином, відповідно до ст. 9 Конституції України стали частиною національного законодавства[5]. Наприклад Міжнародна конвенція про морські залоги та іпотеки від 1993 року до якої Україна приєдналась у 2002 році.

Література:

1. Шершеневич Г.Ф. Учебник торгового права. Изд. 1, Казань, 1898, Изд. 6. Москва, 1912.
2. Мешера В.Ф. Советское морское право: учебник. М.: Транспорт, 1980.
3. Шершеневич Г.Ф. Учебник торгового права - М.: «СПАРК», 1994.
4. Исаков С.Б. Юридические факты в советском праве. М.: Юридическая литература, 1984.
5. Конституція України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30. Ст. 141. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80> (дата звернення: 01.12.2021).

УДК 342(477):341.018

Тихомирова Г. Є.

кандидат юридичних наук, доцент кафедри права та публічного адміністрування

ЩОДО ВЗАЄМОДІЇ ПРАВОВОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ З ПРАКТИКОЮ СУДУ ЄС

В умовах сьогоденних євроінтеграційних процесів, що відбуваються у нашій державі, актуальними залишаються проблеми адаптації вітчизняного законодавства до прогресивного європейського законодавства. Зазначене є надзвичайно важливим для України з огляду на те, що лише повномасштабне входження нашої держави до розвиненої правової спільноти дозволить говорити про успішну реалізацію Україною власних можливостей на світовій арені.

В аспекті адаптації України до права ЄС охоплюється доволі широке коло питань, оскільки адаптація неможлива без злагодженої співпраці усіх гілок влади, врахування стандартів та принципів, вироблених європейською практикою.

Ще Законом України «Про загальнодержавну програму адаптації законодавства до законодавства Європейського Союзу» від 2004 року встановлено, що задля досягнення мети адаптації вітчизняного законодавства повинно бути досягнуто відповідності української правової системи вимогам *acquis communautaire* (тобто загальним надбанням Співтовариства) [1]. Слід зазначити, що і на сьогоднішній день цей закон не втратив чинності, та його положення як і раніше є актуальними, з врахуванням нинішніх правових викликів.

Угодою про Асоціацію між Україною та ЄС включено значну кількість сфер для співробітництва [2]. Вказане і зумовлює потребу у розгалуженому правовому інструментарії, необхідному для реалізації відповідної співпраці. У першу чергу, мова йде про положення міжнародних угод, нормативні акти України та положення установчих угод ЄС, у застосуванні яких наша держава повинна враховувати практику Суду Європейського Союзу, як інституту, що тлумачить вказані положення [3, с. 354].

З приводу останнього слід зазначити, що якраз необхідність дослідження практики Суду ЄС в контексті української правової системи має важливе теоретичне та практичне значення. Зокрема, майже усі принципи, спільні для держав – членів ЄС, знаходять своє відображення у рішеннях Суду ЄС. Отже, визначення впливу Суду ЄС на правову систему України та процеси гармонізації вітчизняного законодавства із європейським, є закономірним, логічним та обґрунтованим.

Науковцями вже достатньо довгий період наголошується на тому, що у процесі євроінтеграції важливе значення має саме функціонування судової влади. На різних етапах проведення судової реформи в Україні, дослідники зупинялись на таких аспектах невідповідності вітчизняної судової влади правовим стандартам ЄС, як: надмірна завантаженість судових органів, що напряду впливає на якість рішень; неспроможність забезпечити незалежність судової гілки влади; проблеми із практичною реалізацією принципу верховенства права, тощо [4, с. 120]. Проте зовсім невеликою мірою акцентовано увагу на тому, що сучасна українська судова система повинна відповідати правовим стандартам Європейського Союзу в контексті ознайомлення із практикою Суду ЄС. Окрім того, на нашу думку, важливим є не лише загальне ознайомлення із змістом принципів рішень Суду, а й перейняття передових, прогресивних стандартів у вітчизняне правозастосування. Для цього повинен бути певний рівень професійної підготовки суддівського корпусу, високий рівень обізнаності, адже на фоні євроінтеграційних процесів, українські суди не можуть ігнорувати ключові принципи та стандарти європейського права. Останні ж, доволі часто встановлюються або трактуються безпосередньо у рішеннях Суду Європейського Союзу.

Унікальні відносини у системі європейського управління пов'язані із рішеннями Суду ЄС як специфічного інституту із наднаціональним характером, оскільки цей інститут має суттєвий вплив на систему європейського управління як на союзному, так і на національному рівні. З огляду на прагнення України набути статусу повноправного члена ЄС, а також у зв'язку із судовою реформою, що постійно триває, для нашої держави актуальним є вивчення досвіду взаємодії Суду ЄС із органами державного управління держав – членів Союзу. Тобто, передбачаючи членство України в ЄС, повинно бути і розуміння як функціонує наднаціональний судовий контроль за діяльністю органів

управління. В цьому аспекті важливо приділити увагу питанню про контроль Суду Європейського Союзу в системі європейського управління [5].

У правовій доктрині існує думка про те, що Європейський Союз є такою системою, у якій однією з базових складових є європейське управління, котре складається як з аспектів державного управління, так і з особливостей наднаціональних стосунків [6, с. 54]. В моделі системи європейського управління в якості суб'єктів виступають інститути ЄС, а об'єктів – сфери життя, що належать до компетенції Союзу [5]. Вказані особливості системи роблять її ефективною та спроможною, зокрема і за рахунок Суду Європейського Союзу, котрий взаємодіє із національними органами влади. Так, в кожній державі – члені ЄС функція контролю за правильним застосуванням законодавства Союзу належить національним судовим органам, але може складатись ситуація, за якої у різних державах національні судові органи по-різному тлумачать законодавство Європейського Союзу. З метою уникнення подібної ситуації і виокремлюється, надана Суду ЄС, функція контролю в сфері європейського управління. Зокрема передбачено, що національні судові органи держав-членів мають можливість попередньо звертатись до Суду Справедливості ЄС із запитом відносно тлумачення правових норм Союзу. Так співпрацює національний та наднаціональний судовий контроль.

Вищезазначений наднаціональний судовий контроль потрібен, перш за все, для того, щоб забезпечити курс розвитку ЄС та досягнути мети установчих, засновницьких угод.

Слід зазначити, що для таких держав як Україна, важливо розуміти на прикладі інших держав, котрі вже є членами ЄС, як працює контроль Суду ЄС за діяльністю державних органів управління. Наприклад, у перехідні, трансформаційні періоди відповідний контроль сприяє вдосконаленню системи державного управління та перетворенням суспільних відносин. Подібна ситуація вже мала місце тоді, коли формувался внутрішній ринок ЄС та від держав-учасниць вимагалось скасувати усі можливі торгові бар'єри, а Суд ЄС мав завдання усувати виявлені порушення [5].

У подальшому, з огляду на постійне розширення сфер суспільного життя, на які поширюється компетенція Європейського Союзу, було розроблено та систематизовано принципи державного управління. У межах програми SIGMA було створено документ «Європейські принципи державного управління» [7, с. 8]. До основних принципів належать: принцип відкритості; принцип правової передбачуваності; принцип ефективності (продуктивності); принцип підзвітності, тощо [5].

Отже, саме завдяки практиці Суду ЄС сформувались принципи державного управління, належні до стандартів ЄС. Відомо, що саме ефективне функціонування системи державного управління мають значний вплив на побудову відносин довіри до влади у суспільстві. Відповідні виклики знайомі багатьом державам, котрі прагнуть інтегруватись до Європейської правової спільноти, зокрема набути членства у Європейському Союзі.

Організація економічного співробітництва і розвитку та Європейська Комісія вже багато років об'єднують свої зусилля в межах програми SIGMA з метою вдосконалення системи державного управління в тих державах, котрі є потенційними кандидатами на членство в ЄС. Тому, розроблені принципи у межах цієї програми, у тому числі за участі Суду ЄС, допомагають формувати правову систему, наближену до європейських стандартів.

Слід вказати, що Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 21.07.2021 р. № 831-р було запроваджено стратегію реформування державного управління України на 2022–2025 роки. У вказаній Стратегії зазначено, що відповідне реформування системи

державного управління буде здійснюватися на підставі європейських правових стандартів врядування, розроблених під егідою програми SIGMA та принципів, що викладені у документі «Принципи державного управління» [8]. Ця Стратегія розроблена у відповідності до проведеної у 2018 році оцінки стану державного управління та з врахуванням попередньо набутого досвіду реформи державного управління.

Окрім участі Суду ЄС в процесі створення принципів державного управління, в контексті тематики дослідження, необхідно звернути увагу і на роль Суду ЄС у сфері прав та свобод особи. Адже Судом ЄС започатковано цілий каталог прав та свобод людини, який щоправда, одразу не отримав нормативного закріплення. Проте згодом, саме під тиском практики Суду, держави – члени Союзу підтвердили факт того, що дотримання прав та свобод особи є одним з найважливіших принципів Європейського Союзу.

Врахування державами, що перебувають в процесі євроінтеграції, практики Суду Європейського Союзу слугує, певного роду, підґрунтям для побудови правової та високорозвиненої держави. Адже Суд своєю діяльністю сприяє забезпеченню таких важливих аспектів демократичної держави, як захищеність, верховенство прав та свобод людини і громадянина, ефективне врядування, тощо. Відповідним чином, Суд ЄС відіграє важливу роль координатора для держав, що прагнуть увійти до європейської правової спільноти.

Враховуючи викладені міркування щодо можливого впливу діяльності Суду ЄС на різні сфери правової системи держав, можна запропонувати комплексну стратегію взаємодії вітчизняної правової системи із практикою Суду Європейського Союзу.

Перший напрямок нормотворчий, тобто врахування прогресивних принципів та стандартів європейського права, вироблених Судом ЄС, ще на етапі нормопроекування. Виконуючий суб'єкт – законодавчий орган.

Другий напрямок правозастосовний, тобто врахування прецедентної практики Суду ЄС в процесі застосування норми права в умовах національних правових реалій. Виконуючий суб'єкт – правозастосовний орган, зокрема орган вітчизняної судової влади.

Третій напрямок управлінський, тобто впровадження в національну систему принципів державного врядування, розроблених у рішеннях Суду ЄС. Виконуючий суб'єкт – орган державної влади.

Реалізація запропонованої стратегії потребує високого рівня підготовленості держави, зокрема різних видів ресурсу. Так, обов'язковою є належна кадрова система із достатньою кваліфікацією. Усе це у сукупності може ускладнювати практичну реалізацію подібної стратегії на даному етапі розвитку нашої держави, проте жодних перепон для вдосконалення теоретичного підґрунтя стратегії наразі немає.

Вважається, що на сьогодні, судова система Європейського Союзу переживає новий етап, адже продовжують формуватися у рішеннях Суду ЄС нові «*acquis communautaire*». А відтак потрібним є їх аналіз на предмет впливу на правові системи держав – членів Європейського Союзу та держав – потенційних членів ЄС.

Практика Суду ЄС та її вплив на національні правові системи держав – членів Союзу, свідчить про те, що роль ЄС вже давно вийшла за межі суто економічних чи політичних відносин, натомість об'єднання набуло значного впливу на правові системи держав та на права їх громадян, зокрема. Відповідно, державам, котрі мають намір приєднатись до ЄС, потрібно детально проаналізувати коло повноважень, що будуть делеговані Європейському Союзу та відносин, які відійдуть до сфери ЄС. Таким державам, в тому числі і Україні, необхідно з'ясувати стан, в якому перебувають нині відповідні відносини

та виявити їх співвідношення з системою європейських правових принципів, багато з яких породжено практикою Суду ЄС.

Література:

1. Про загальнодержавну програму адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу : Закон України від 18.03.2004 р. № 1629-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1629-15#Text> (дата звернення: 20.11.2021 р.).
2. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони : Міжнародний документ від 27.06.2014 р. № 984_011.
URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011#Text (дата звернення: 20.11.2021 р.).
3. Костюченко Я. М. Угода про асоціацію з ЄС у національному правопорядку України. *Підприємництво, господарство і право*. 2019. Вип. 6. С. 354–359.
4. Татаренко В. Реформування судової влади в Україні в контексті євроінтеграційних процесів. *Державне управління та місцеве самоврядування*. 2010. Вип. 2(5). С. 114–121.
5. Кротінов В. О. Сутність та особливості контролю Суду ЄС в системі європейського управління. *Державне управління удосконалення та розвиток*. 2012. № 11. URL: <http://www.dy.nauka.com.ua/?op=1&z=503> (дата звернення: 20.11.2021 р.).
6. Грицяк І. А. Європейське управління: теоретико-методологічні засади : монографія. Київ : КІС. 2006. 413 с.
7. Кернз В. Вступ до права Європейського Союзу : навч. посіб. Київ : ТВО «Заня». 2002. 381 с.
8. Деякі питання реформування державного управління України : розпорядження Кабінету Міністрів України від 21.07.2021 р. № 831-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/831-2021-%D1%80#Text> (дата звернення: 20.11.2021р.).

УДК 340.132.6

Топузов В. І.

кандидат юридичних наук, доцент кафедри права та публічного адміністрування

ЮРИДИЧНА КЛІНІЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ

Якщо виходити з того, що випускник юридичного вишу має бути здатним ефективно вирішувати професійні завдання, що сьогодні від нього вимагає, чи не кожен роботодавець, і що сьогодні прагне обумовити напрямом усієї вищої освіти, то треба актуалізувати питання про те, в яких умовах студент отримує юридичні знання та навчається самостійної професійної дії.

Сьогодні прийнято вважати, що на заняттях викладач дає студенту знання. Знання має місце, коли студент, опанувавши матеріал і предмет, може вирішувати певний тип завдань, наприклад, проводити самостійно аналіз або вирішувати професійне юридичне завдання. Про знання можна говорити лише тоді, коли отримані на лекційних та семінарських заняттях відомості студент може використовувати у практиці.

Тому для студента-юриста дуже важливо займатися дослідженням, причому дослідженням саме самостійним.

Але йому не менш важливо почати самостійно вирішувати професійні юридичні завдання.

Кожен студент, який здобуває вищу юридичну освіту зобов'язаний пройти практику як навчально-ознайомчу, так і виробничу. Зазвичай базами практик є державні органи, такі як поліція, прокуратура, суд. Під час проходження практики (часто у правоохоронних, судових органах чи владних структурах) студенти замість реальної юридичної роботи займалися та займаються переважно технічною діяльністю – підшивають справи, розносять повістки. Тому в багатьох випадках практика студентів зводиться до пасивного спостереження за діяльністю юристів-практиків.

У нашій країні ідеї створення юридичних клінік з метою якісної освіти юристів було викликано бажанням керівників вишів та некомерційних організацій надати студентам можливість отримати корисну практику.

Слід зауважити, і це важливо, що юридична клініка це не заміна вузівської освіти, її робота ґрунтується на знаннях, здобутих у ВНЗ. Клініка – це додаткова можливість отримати практичні навички роботи юриста, удосконалювати професійні знання.

Безпосереднім завданням юридичної клініки є надання безкоштовної правової допомоги громадянам та забезпечення практичної підготовки студентів юридичного факультету до професійної діяльності, створення розуміння ними соціальної юридичної значимості професії.

Працюючи в клініці, студент проходить так звану перевірку на міцність, тобто професійну придатність. Чи може він розглядати правові казуси, проблеми та конфлікти клієнтів, які потребують допомоги, чи достатньо в нього людських якостей, необхідних для юриста, як часто стикається з людськими проблемами та людським горем.

У цьому має значення і психологічний аспект у освоєнні професії. У рамках освітнього процесу щодо курсу юридичної психології викладаються лише основні психологічні навички, яких найчастіше буває недостатньо на практиці. У юридичній клініці студенти-юристи регулярно стикаються з реальними клієнтами і до кожного потрібно вміти підібрати свій унікальний підхід, враховуючи особливості особистості та характеру. Також не менш важливо встановити психологічний контакт з особою, яка звернулася за допомогою для найбільш продуктивної та ефективної роботи.

Обсяг роботи, яку виконують студенти в юридичній клініці, може бути різним. Як правило, у клініках виконуються всі або деякі з таких дій: консультування; оскарження дій державні органи; сприяння при зверненні за міжнародним захистом; експертиза; аналіз документів; розробка нормативно-правових актів.

Навчання та робота в юридичній клініці сприяє отриманню студентами практичних навичок: підготовки юридичних документів, консультування у конкретних видах юридичної діяльності; вдосконалення змісту вищої юридичної освіти шляхом поглибленого вивчення діяльності юриста щодо застосування норм права.

У роботі юридичної клініки велика роль відводиться моральним та етичним вимогам. Для професії юриста вимоги моралі мають особливий сенс, оскільки справжні законність і правопорядок у суспільстві встановлюються там, де правосуддя спирається на принципи справедливості, гуманізму, чесності. Студентська клініка є колективом професіоналів – викладачів та студентів, який працює з населенням та однією з їхніх головних цілей – це надання юридичної допомоги населенню, як правило, найбільш незаможної його частини.

Моральним обов'язком будь-якого юриста є повага до людської гідності – власної гідності клієнта та опонента.

Набутий досвід відчутно допомагає у працевлаштуванні студентів після закінчення навчального закладу. Роботодавці зацікавлені у такій підготовці фахівців та охоче приймають на випускників, які працювали у юридичній клініці. Студенти завдяки

юридичній клініці знаходять практичну впевненість у собі і морально-психологічну основу для самостійної роботи.

Правильно організована юридична клініка здатна успішно вирішувати ці завдання.

Таким чином, слід резюмувати, що участь студентів у роботі юридичної клініки різко підвищує якість здобутої освіти, сприяє ефективному розвитку професійних навичок та компетенцій. Впровадження даного інструменту у підготовку студентів дозволяє не лише забезпечити розвиток освітнього процесу ВНЗ, а й має значну роль у вдосконаленні якості підготовки кадрів.

Література:

1. Ващук О.Л., Гера Р.Ю. Посібник для консультанта юридичної клініки. Львів: ПАІС, 2008. 248 с.
2. Гончаренко В. О. Юридична клініка: історія і визначення. Практика діяльності «юридичних клінік» України. 2014. № 1. С. 3–5.
3. Доброхотова Е.Н. Юридические клиники и деятельность pro bono, их отношение к системам бесплатной юридической помощи. Закон. 2012. №11. С. 55–67.

УДК 351.75

Філіпенко Т. В.

доктор наук з державного управління, професор кафедри права та публічного адміністрування

МЕХАНІЗМИ ВИЯВЛЕННЯ КОРУПЦІЙНИХ РИЗИКІВ В ДІЯЛЬНОСТІ ДЕРЖАВНОЇ СЛУЖБИ

Виявлення (ідентифікація) корупційних ризиків уявляє собою безперервний процес визначення та документування різновидів, причин і факторів ризику, що існують в системі державного управління, та які створюють можливість виникнення корупційної поведінки публічних осіб. Виявлення корупційних ризиків повинно бути постійним (регулярним) процесом, який здійснюється з урахуванням зовнішніх і внутрішніх змін в організації діяльності суб'єкта управління, а результати цього процесу підлягають обов'язковому документуванню [1; 2].

Національне агентство з питань запобігання корупції (НАЗК) розглядає ідентифікацію як окремих етап системи управління корупційними ризиками, що передують оцінці корупційних ризиків [3]. Крім того, НАЗК звертає увагу на те, що ідентифікацію треба проводити шляхом вивчення та аналізу зовнішнього й внутрішнього середовища органу влади, у процесі чого необхідно визначити його вразливі до ризиків сфери діяльності, окремі функції та завдання, конкретні напрями діяльності структурних підрозділів під час виконання ними функцій і завдань.

Однак у Методології НАЗК не розкривається зміст механізмів ідентифікації корупційних ризиків, не наводиться алгоритм і методи їх здійснення, не визначаються форми та способи документування виявлених ризиків тощо. Тому, вбачається, що розроблена НАЗК методологія вимагає додаткового уточнення щодо механізмів ідентифікації корупційних ризиків як самостійного етапу системи управління ризиками корупції.

Серед європейських експертів існує думка, що виявлення корупційних ризиків треба проводити за допомогою детального аналізу, розгляду характеристик, аспектів діяльності

конкретної організації, шляхом використання загального опитувальника для оцінки інституційних корупційних ризиків конкретної організації [4].

Ідентифікацію корупційних ризиків можна розглядати через низку послідовних процедур: виявлення чинників ризиків, групування їх за видами і значущістю для проєкту, визначення можливих для проєкту видів ризику, вибір методів, критеріїв і параметрів для оцінки кожного виду ризику та їх порівняльний аналіз, визначення можливої послідовності виникнення різних видів ризиків і їх прив'язка до відповідного етапу механізму реалізації проєкту [5, с.131].

Треба зазначити, що задля визначення корупційно-небезпечних функцій і повноважень державної установи загалом та службової особи зокрема, необхідно дослідити структуру державного органу, його функції та повноваження, а також виявити серед них умови й фактори, що можуть призвести до виникнення корупційної поведінки. Для цього можуть бути використані методи екстраполяції, експертного прогнозування, моделювання та інші методи. Застосування цих методів дозволяє описати закономірності конкретних процесів і можливість поширення виявлених закономірностей на події в майбутньому. Крім того, можна прогнозувати та моделювати майбутній розвиток корупційних процесів, визначати можливі негативні наслідки від цих процесів. Прогнозування буде якісним у випадку, коли виявлені закономірності минулого розвитку процесу будуть мати місце в майбутньому. Зміна ж розвитку процесів у майбутньому може значно знизити якість прогнозу.

Важливим елементом механізму виявлення (ідентифікації) корупційних ризиків в діяльності державної служби є визначення та складення переліку посад, які можуть бути пов'язані з корупційними ризиками. Особи, які обіймають зазначені посади, потребують особливої уваги та більш активного залучення до реалізації антикорупційних заходів. Така увага до означених осіб пов'язана зі специфікою державної служби, яка створює можливості для виникнення суперечливих інтересів між індивідами, соціальними групами, суспільством та самою державою, яке може викликати різні конфліктні ситуації й призвести до скоєння корупційних правопорушень. Перш за все це стосується посад, пов'язаних з виконанням організаційно-розпорядчих та адміністративно-господарських функцій, а також посад, наділених надмірними дискреційними повноваженнями та правом прийняття державно-управлінських рішень. Під поняттям «дискреційні повноваження» треба розуміти можливість суб'єкта владних повноважень діяти на власний розсуд, самостійно обрати з декількох варіантів дій той, що є більш доцільним і правомірним [6].

Суттєвим елементом механізму виявлення корупційних ризиків у діяльності державної служби є аналіз причин і факторів їх виникнення, який уявляє собою процес кінцевого виявлення корупційних ризиків, визначення ступеню можливого впливу ризиків на систему державного управління, їх наслідків та ймовірності виникнення.

Формами аналізу корупційних ризиків у системі державного управління може бути внутрішній аналіз, зовнішній аналіз та їх змішана форма. Внутрішній аналіз корупційних ризиків повинен здійснюватися безпосередньо працівниками державних органів, у яких проводиться ідентифікація ризиків. Зовнішній аналіз передбачає залучення громадськості й залежить від ступеня відкритості (прозорості) діяльності державного органу.

Серед інших механізмів виявлення корупційних ризиків треба відзначити документування результатів проведеного дослідження, яке може здійснюватися у будь-якій формі, на вибір суб'єкта, що її проводив. Це може бути матриця, карта ризиків, звіт щодо виявлених ризиків, таблиці або шаблони баз даних. Слід зауважити, що від якості фіксації результатів виявлення та аналізу корупційних ризиків буде залежати ефективність

проведення їх оцінки та розробки антикорупційних заходів щодо їх усунення або мінімізації.

За результатами аналізу антикорупційних програм органів державної влади та місцевого самоврядування у 2020 році загальна кількість ідентифікованих корупційних становила 142, з яких до категорії зовнішніх корупційних ризиків віднесено 28, що складає 19,7 % від загальної кількості [7].

Ідентифіковані органами влади зовнішні корупційні ризики полягають у недосконалому нормативно-правових актів, у залежності від виду яких, виділена корупційна вразливість нормативного регулювання на законодавчому рівні, у постановах Кабінету Міністрів України, в інших підзаконних нормативно-правових актах (укази Президента України, накази та інструкції міністерств та інших центральних органів виконавчої влади).

Так, наприклад, Державною казначейською службою України за результатами оцінки було ідентифіковано такі зовнішні корупційні ризики у сфері казначейського обслуговування бюджетних коштів:

- можливість попередніх домовленостей між працівниками Казначейства та третіми особами під час повернення коштів з бюджетів (невиконання подань контролюючих органів у порядку черговості їх знаходження);

- порушення порядку розгляду матеріалів для здійснення безспірного списання коштів за судовими рішеннями (відшкодування сум ПДВ або пені, стягнення стягнутих до державного бюджету митних платежів).

З метою мінімізації ідентифікованих ризиків Казначейством запропоновано: „

- внесення змін до Порядку повернення коштів, помилково або надміру зарахованих до державного або місцевого бюджетів; „

- підготовка пропозицій щодо внесення змін до нормативно-правових актів (у тому числі у сфері бюджетного відшкодування ПДВ) у частині вдосконалення механізму безспірного списання коштів за судовими рішеннями.

Отже, ідентифікація та аналіз корупційних ризиків у діяльності державної служби дозволяє виявляти та фіксувати найсуттєвіші корупційні проблеми в організації роботи конкретного державного органу. А саме виявляти дискреційні норми та повноваження, наявність конфлікту інтересів, суперечності й прогалини у внутрішніх організаційно-управлінських документах, факти недотримання вимог чинного антикорупційного законодавства тощо. Вжиті за результатами ідентифікації корупційних ризиків заходи дозволяють мінімізувати ці ризики в діяльності державного органу. Водночас процедура виявлення та аналізу корупційних ризиків не повинна носити формальний характер, тому у ній повинні приймати участь як керівництво та посадові особи державної установи, так і громадські організації та окремі громадяни.

Література:

1. Дмитренко Г. Оцінювання ризиків у системі державного внутрішнього фінансового контролю. *Вісник Національної академії державного управління при Президентові України*. 2010. Вип. 2. С. 127-135

2. Filipenko T., Filipenko A., Turner N. Organizational fundamentals for preventing corruption in local self-government bodies. Professional competencies and educational innovations in the knowledge economy : Collective monograph. Bulgaria: Publishing House ACCESS PRESS, 2020. P. 486-497.

3. Про затвердження Методології оцінювання корупційних ризиків у діяльності

органів влади : Рішення Національного агентства з питань запобігання корупції від 2.12.2016 № 126. *Офіційний вісник України*. 2017. № 4. Ст. 168.

4. Руководство по методологии оценки коррупционных рисков : подготовленное Руководителем проекта РАСА Совета Европы Квентином Ридом (Quentin Reed) URL : <http://www.coe.int/t/DGHL/cooperation/economiccrime/corruption/Projects/EaPC20ru.pdf> (дата звернення 30.11.2021).

5. Петрова І. П. Система управління ризиками державно-приватного партнерства. *Молодий вчений*. 2015. №12(27). Ч.2. С. 129-134.

6. Рудниченко В. Дискреційні повноваження. Освітня платформа High School. URL : <https://lhs.net.ua/dyskretyini-povnovazhennia> (дата звернення 30.11.2021).

7. Узагальнення зовнішніх корупційних ризиків, які полягають у недосконалості нормативно-правових актів. Стратегічний аналіз корупційних ризиків НАЗК. URL : <https://nazk.gov.ua/wp-content/uploads/2020/10/Risks.pdf> (дата звернення 30.11.2021).

УДК 343.13

Хараберюш І. Ф.

доктор юридичних наук, професор кафедри права та публічного адміністрування

Лісовий О. О.

Голова Апеляційного суду Донецької області, аспірант кафедри права та публічного адміністрування

ОКРЕМІ АСПЕКТИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ СУДОВОГО КОНТРОЛЮ ПРИ ПРОВЕДЕННІ НСРД, ПОВ'ЯЗАНИХ ІЗ ВИКОРИСТАННЯМ ТЕХНІЧНИХ ЗАСОБІВ

Правове регулювання судового контролю при проведенні НСРД, пов'язаних із використанням технічних засобів, забезпечується положеннями різних нормативно-правових актів законодавства України. Зокрема ст. 64 Конституції України, згідно якої конституційні права і свободи людини і громадянина не можуть бути обмежені, крім випадків, передбачених Конституцією. Конституцією і законами України передбачається можливість тимчасового обмеження конституційних прав і свобод людини і громадянина, передбачених стст. 30, 31, 32, під час кримінального провадження.

Підстави та порядок проведення НСРД, пов'язаних із використанням технічних засобів, визначені КПК, Законами України «Про оперативно-розшукову діяльність», «Про Національну поліцію», «Про Службу безпеки України», «Про контррозвідальну діяльність», «Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю». При вирішенні клопотань щодо проведення НСРД, пов'язаних із використанням технічних засобів, слідчі судді керуються положеннями КК України, Законів України «Про прокуратуру», «Про державну таємницю», Конвенцією про захист прав людини і основоположних свобод.

Нормативним підґрунтям також слугують Звід відомостей, що становлять державну таємницю, підзаконні нормативно-правові акти, які врегульовують загальні процедури організації проведення НСРД і ОРЗ та використання їх результатів у кримінальному провадженні, зокрема Інструкція про організацію проведення негласних слідчих (розшукових) дій та використання їх результатів у кримінальному провадженні, інформаційні листи Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і

кримінальних справ, зокрема Лист ВССУ «Про деякі питання здійснення слідчим суддею суду першої інстанції судового контролю за дотриманням прав, свобод та інтересів осіб під час застосування заходів забезпечення кримінального провадження», деякі рішення Конституційного Суду України. Незважаючи на значну кількість нормативних актів, які регулюють питання проведення НСРД, багато аспектів, що стосуються проблематики судового контролю при проведенні НСРД, пов'язаних із використанням технічних засобів, залишаються неврегульованими. Удосконалення правового регулювання потребують такі положення законодавства: щодо судового санкціонування контролю за вчиненням злочину; щодо встановлення переліку НСРД, пов'язаних із використанням технічних засобів, які можуть здійснюватися до винесення ухвали слідчим суддею; щодо оптимізації строків розгляду клопотань щодо проведення НСРД; щодо повноти викладення обставин та установчих даних при повторному зверненні з клопотанням щодо проведення НСРД, пов'язаних із використанням технічних засобів; щодо оцінки отриманих при проведенні НСРД фактичних даних на предмет законності (допустимості). Зупинимось детальніше на їх розгляді.

1. *Питання судового санкціонування НСРД, передбаченого ст. 271 КПК.* Неврегульованими залишаються деякі питання щодо направлення та розгляду (судового санкціонування) клопотань щодо проведення НСРД «контроль за вчиненням злочину». Виконання спеціального завдання з розкриття злочину як НСРД залишається поза судовим контролем. Санкціонування й контроль за цим НСРД є виключною компетенцією прокурора, аде вважається що даний вид НСРД не пов'язаний з обмеженням конституційних прав особи. Водночас, якщо під час проведення контролю за вчиненням злочину виникає необхідність тимчасового обмеження конституційних прав, то відповідно до ч. 8 ст. 271 КПК України, він здійснюється за судовим рішенням. Однак ми вважаємо доцільним у кожному випадку проведення контролю за вчиненням злочину отримувати ухвалу слідчого судді за клопотанням прокурора (слідчого). До того ж, як складається практика, під час проведення цього НСРД завжди використовуються засоби оперативної техніки. Таким чином, вказані норми КПК потребують внесення відповідних змін.

2. *Регламентация переліку НСРД, пов'язаних із використанням технічних засобів, які можуть здійснюватися до винесення ухвали слідчим суддею.* Окремі НСРД, пов'язані з використанням технічних засобів, як виняток можуть здійснюватися до винесення ухвали слідчим суддею за рішенням прокурора або за рішенням слідчого, погодженого з прокурором (у порядку ч. 1 ст. 250 КПК України). Законодавець передбачив застосування такого порядку у невідкладних випадках, коли це пов'язано з урятуванням життя людей і запобіганням вчиненню тяжкого або особливо тяжкого злочину, передбаченого розділами I, II, VI, VII (ст. ст. 201 і 209), IX, XII, XIV, XV, XVII Особливої частини КК України. Це такі НСРД як: установлення місцезнаходження радіоелектронного засобу (ч. 4 ст. 268 КПК України) і спостереження за особою (ч. 3 ст. 269 КПК України). Така позиція законодавця виглядає досить дивною, оскільки, як свідчить практика, невідкладного порядку часто вимагає проведення інших НСРД [1, с. 88, 2, с. 23]. Вважаємо за доцільне передбачити можливість проводити невідкладно НСРД в інших випадках. Подібне розширення процесуальних можливостей суб'єктів кримінального переслідування витікає з високого доказового потенціалу отриманої за допомогою технічних засобів інформації. У зв'язку з цим слід передбачити можливість у невідкладних випадках проводити інші НСРД шляхом внесення до ст. 250 КПК України відповідних змін.

3. *Питання оптимізації строків розгляду клопотань щодо провадження НСРД.* Ще однією проблемою в контексті правового регулювання судового контролю при проведенні

НСРД, пов'язаних із використанням технічних засобів, є необхідність більш тривалого і ретельного розгляду клопотань на проведення НСРД. При розгляді клопотання про надання дозволу на проведення НСРД слідчий суддя має вивчати такі обставини: законність ініціювання негласних слідчих (розшукових) дій; процесуальна необхідність проведення негласних слідчих (розшукових) дій; гарантії невтручання у приватне життя інших осіб; збалансованість обсягу проведення НСРД з урахуванням вчиненого і можливість використання інших доказів; впевненість у тому, що інформація буде отримана від конкретної особи [3, с. 152].

Від результату оцінки слідчим суддею поданих фактичних даних залежить об'єм і законність втручання в конституційні права. Враховуючи, що закон зобов'язує слідчого суддю розглянути клопотання протягом шести год з моменту його отримання (ст. 248 КПК), вказана задача видається досить складною. За результатами проведеного серед представників суду опитування абсолютна більшість респондентів наголосила на недостатності відведених шести годин для розгляду слідчим суддею клопотання щодо проведення НСРД. З огляду на значний обсяг інформації, що підлягає дослідженню та перевірці, відведений КПК термін є очевидно недостатнім. Тому, зважаючи на складність вирішуваних питань та високу відповідальність за недопущення порушення конституційних прав громадян, необхідно збільшити термін розгляду клопотання щодо проведення НСРД до 24 годин, протягом яких слідчий суддя матиме фізичну можливість здійснити повноцінний аналіз поданих йому матеріалів та визначити необхідність застосування конкретної НСРД та конкретного технічного засобу.

4. *Питання повноти викладення обставин та установчих даних при повторному зверненні з клопотанням щодо проведення НСРД, пов'язаних із використанням технічних засобів.* Окрім випадків, передбачених ч. 3 ст. 248 КПК України, слідчий суддя повинен постановити ухвалу про відмову в наданні дозволу на проведення НСРД і в тому випадку, якщо клопотання про надання дозволу на проведення такої НСРД не відповідає встановленим вимогам [4, с. 313]. При цьому повторне звернення з новим клопотанням щодо проведення НСРД (ч. 5 ст. 248 КПК України), не обов'язково передбачає врахування попередніх зауважень слідчого судді, які слугували підставою для відмови у задоволенні попереднього клопотання, що призводить до зловживань з боку слідчих [5]. Нерідкими є випадки, коли при повторних зверненнях з клопотанням щодо проведення НСРД, пов'язаних із використанням технічних засобів, слідчий не вказує суттєві установчі дані, що мають ключове значення для проведення НСРД. На практиці іноді доходять до того, що при повторному зверненні з клопотанням щодо проведення такого НСРД як установлення місцезнаходження радіоелектронного засобу (ст. 268 КПК України), слідчі забувають зазначити ідентифікаційні ознаки, які б дозволяли унікально ідентифікувати абонента. З урахуванням цього ст. 248 КПК пропонуємо доповнити частиною 6 наступного змісту: *«При повторному зверненні слідчим, прокурором з новим клопотанням про надання такого дозволу в клопотанні додатково зазначаються нові обставини та установчі дані, які попередньо ще не розглядалися слідчим суддею».*

5. Питання оцінки отриманих при проведенні НСРД фактичних даних на предмет законності (допустимості). Суттєвим аспектом, що потребує уваги з точки зору пошуку шляхів удосконалення правового регулювання судового контролю при проведенні НСРД, пов'язаних із використанням технічних засобів, є проблематика оцінки отриманих в такий спосіб доказів на предмет законності (допустимості). За результатами проведеного нами опитування встановлено, що більшість працівників суду стикається з проблемами при встановленні допустимості доказів, отриманих у ході НСРД та ОРЗ. 80 % представників

суду відповіли, що суд має за власною ініціативою вирішувати питання про визнання доказів недопустимими. 90 % опитаних вказали на існування юридичних колізій, пов'язаних із неузгодженістю нормативно-правових актів, що регламентують повноваження слідчого судді відносно можливості виступати ініціатором визнання отриманих в ході НСРД та ОРЗ доказів недопустимими.

Ч. 4 ст. 87 КПК України вказує на те, що під час будь-якого судового розгляду (крім розгляду, якщо вирішується питання про відповідальність за вчинення зазначеного істотного порушення прав та свобод людини) докази, отримані внаслідок істотного порушення прав і свобод людини, мають визнаватися недопустимими. Згідно з ч. 2 ст. 86 КПК недопустимий доказ не може бути використаний при прийнятті процесуальних рішень, на нього не може посилається суд при ухваленні судового рішення. Виходячи з положень п. 24 ч. 1 ст. 3 та глави 28 КПК, процедура визнання доказу недопустимим не розповсюджується на стадію досудового розслідування, і, відповідно, не входить до правомочностей слідчого судді.

Однак це суперечить положенням ст. 94 КПК, відповідно до якої слідчий суддя, за своїм внутрішнім переконанням, яке ґрунтується на всебічному, повному й неупередженому дослідженні всіх обставин кримінального провадження, керуючись законом, оцінює кожний доказ з точки зору належності, допустимості, достовірності, а сукупність зібраних доказів – з точки зору достатності та взаємозв'язку для прийняття вірного та законного рішення. Напрошується риторичне запитання – чи вправі слідчий суддя під час реалізації контрольної функції в кримінальному процесі ігнорувати виявлені ним порушення закону, допущені суб'єктами здійснення НСРД та ОРД при отриманні доказу, за відсутності клопотання від сторони захисту щодо визнання цього доказу недопустимим? Очевидно, що відповідь має бути негативною. З усієї сукупності поглядів у теорії кримінального процесу, ми підтримуємо висловлювання тих дослідників, які вважають, що суд зобов'язаний виключати докази, отримані з порушенням закону, незалежно від наявності клопотань сторін кримінального провадження чи їх позиції, коли недопустимість доказів прямо впливає з положень кримінального процесуального закону [6, с. 329; 7, с. 100; 8, с. 200; 9, с. 214].

Як відмічають правозахисники, сьогодні судова практика виходить з того, що в більшості випадків слідчі судді уникають дослідження доказів і реальної оцінки наявності підстав як для провадження НСРД, так і для обрання запобіжних заходів. При цьому ігноруються заяви про недопустимість доказів, якими обґрунтовується підозра та інші важливі обставини [10].

Виникає проблема застосування положень ч. 2 ст. 89 КПК України, оскільки, незважаючи на явну недопустимість доказів, судді, користуючись нормою ч. 4 ст. 87 КПК і трактуючи її односторонньо, вирішують це питання не одразу після отримання фактичних даних для оцінки (тоді коли це найбільш актуально), а лише в нарадчій кімнаті під час ухвалення остаточного рішення. Таким чином звужене трактування фрази «під час будь-якого судового розгляду» йде врозрід вимогам кримінально-процесуального закону.

Крім того, як вірно зазначає А.В. Панова, необхідно вести мову про недопустимість не доказів, а фактичних даних, оскільки виходячи з визначення доказу, останній апріорі не може бути недопустимим. Фактичні дані, які отримані не у передбаченому КПК порядку, тобто з його порушенням, не стають доказами, а тому і не можна вести мову про подальшу недопустимість доказу [11, с. 29].

Зазначену проблему можна вирішити шляхом внесення відповідних змін до ст. 87 КПК, покликаних забезпечити єдине розуміння даної норми. У зв'язку з цим вважаємо за

необхідне доповнити ст. 87 КПК частиною 5 наступного змісту: «Слідчий суддя в межах здійснення судового контролю під час досудового провадження вживає заходів щодо дослідження на предмет допустимості фактичних даних, отриманих за результатами провадження дій, що обмежують конституційні права громадян. При виявленні фактичних даних, отриманих із порушеннями, передбаченими ч. 2 цієї статті, слідчий суддя вилучає такі докази, ініціює перевірку щодо причин порушень та вживає заходів щодо запобігання подальшому використанню вказаних доказів у кримінальному провадженні».

Норми національного законодавства, які регламентують процедури судового контролю під час здійснення кримінального провадження, у тому числі при проведенні НСРД, пов'язаних із використанням технічних засобів, мають будуватися з огляду на непорушність європейських стандартів і принципів у сфері захисту конституційних прав і свобод людини. З метою вдосконалення чинного законодавства з питань судового контролю при проведенні НСРД, пов'язаних із використанням технічних засобів, слід внести наступні зміни: 1) передбачити обов'язок у кожному випадку проведення контролю за вчиненням злочину отримувати ухвалу слідчого судді за клопотанням прокурора (слідчого); 2) внести зміни до ст. 250 КПК України, розширивши перелік НСРД, що проводяться у невідкладних випадках; 3) збільшити термін розгляду клопотань щодо проведення НСРД до 24 годин; 4) доповнити ст. 248 КПК частиною 6 наступного змісту: «При повторному зверненні слідчим, прокурором з новим клопотанням про надання такого дозволу в клопотанні додатково зазначаються нові обставини та установчі дані, які попередньо ще не розглядалися слідчим суддею»; 5) доповнити ст. 87 КПК частиною 5 наступного змісту: «Слідчий суддя в межах здійснення судового контролю під час досудового провадження вживає заходів щодо дослідження на предмет допустимості фактичних даних, отриманих за результатами провадження дій, що обмежують конституційні права громадян. При виявленні фактичних даних, отриманих із порушеннями, передбаченими ч. 2 цієї статті, слідчий суддя вилучає такі докази, ініціює перевірку щодо причин порушень та вживає заходів щодо запобігання подальшому використанню вказаних доказів у кримінальному провадженні».

Література:

1. Багрій М.В. Судовий контроль за проведенням негласних слідчих (розшукових) дій: окремі аспекти // Науковий вісник Ужгородського національного університету; серія Право. Вип. 35. Ч. 1. Т. 3. Ужгород, 2015. С. 86-89.
2. Кондратьєв О.В. Організаційно-правові проблеми судового контролю : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.10. Харків, 2005. 191 с.
3. Тагієв С. Процесуальні дії слідчого судді при наданні дозволу на проведення негласних слідчих (розшукових) дій // Слово Національної школи суддів України. 2013. № 4. С. 145-155.
4. Шерудило В. О. Судовий контроль під час проведення негласних слідчих (розшукових) дій, пов'язаних з втручанням у приватне спілкування. Право і суспільство. 2018. № 3. Ч. 2. С. 310-315.
5. Пропонується врегулювати порядок розгляду клопотань про надання дозволу на проведення негласних слідчих дій. URL: <https://loyer.com.ua/uk/proponuyetsya-vregulyuvati-poryadok-rozglyadu-klopotan-pro-nadannya-dozvolu-na-provedennya-neglasnih-slidchih-dij> (дата звернення: 09.01.2020).

6. Астафьев А. Ю. Процессуальная независимость судьи как субъекта доказывания: пределы дискреционных полномочий // Вестник Воронежского государственного университета. Серия "Право". 2013. № 1. С. 327-339.;

7. Васяев А.А. Должен ли суд проявлять активность при исследовании доказательств? // Современное право. 2009. № 11. С. 96-101.

8. Захаров Д.А., Руденко А.В. Роль суда в формуванні доказової бази у кримінальному провадженні // Ученые записки Таврического национального университета им. В.И. Вернадского Серия «Юридические науки». Том 25 (64). 2012. № 2. С. 199-204.

9. Малахова О. Щодо процесуального порядку визнання доказів недопустимими в судовому розгляді // Правова політика в Україні: питання теорії та практики: збірник матер. міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 24 жовтня 2014 року): в 2 т. К.: Національна академія прокуратури України, 2014. Т. 2. С. 213-215.

10. Пономаренко Д. Визнання доказів не допустимими за критеріями ЕСПЛ та їх реалізація. URL: <https://blog.liga.net/user/ponomarenko/article/20313> (дата звернення: 09.01.2020).

11. Панова А.В. Визнання доказів недопустимими у кримінальному провадженні : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Харків, 2016. 226 с.

УДК 340.13

Черних Є.М.

кандидат юридичних наук, доцент кафедри права та публічного адміністрування

ЩОДО РОЗУМІННЯ ПОНЯТТЯ ВЕРХОВЕНСТВА ПРАВА

Вітчизняна правова система збагатилась поняттям, закріпленим на найвищому конституційному рівні, що становить ключовий елемент правничого тезаурусу, нормативний ідеал та фундаментальний загально правовий принцип – верховенство права – яке отримало в сучасному політично різноманітному світі безпрецедентне визнання. Їм послуговуються як лідери визнаних демократій, так і авторитарних урядів. Разом з тим, на думку правників, урядовців та політологів, цей концепт має настільки складний та розгалужений зміст, що не залишає надії на його вичерпне визначення. Врешті решт, створюються передумови того, що концепт верховенства права перетвориться на пустопорожню фразу, позбавлену чітких орієнтирів, яка може використовуватися для виправдання будь-яких політичних режимів. Відносна визначеність або навіть невизначеність при більш вимогливому ставленні до верховенства права, не є проблемою лише неокріплених правопорядків, вона актуальна і в країнах зі сталими демократичними традиціями. Тому наукове завдання з'ясування основних підходів до розуміння верховенства права залишається «на передовій» загального теоретичного правознавства.

Треба зауважити, що підхід до розкриття семантичного смислу «верховенства права» як цілісної мовної одиниці залежить від того, в якому значенні сприймається цей концепт. В значенні загального принципу верховенство права характеризується через комплекс взаємопов'язаних елементів або складових, які розуміються як субпринципи, що виводяться із текстів законодавчих актів та судової практики, та відбивають переважно зовнішні, формальні ознаки цього принципу. Кількість таких елементів верховенства права точно не визначена, окремі автори налічують десятки, а на думку М. Козюбри, їх можна нарахувати мало не сотню [1, с.8]. До складових елементів принципу верховенства права

зокрема відносять: принципи рівності, справедливості, правової визначеності, розмірності або пропорційності (які розуміються як співмірність), судового контролю над втручанням у право кожної людини на свободу, ефективності мети і засобів правового регулювання, розумності та логічності закону тощо. Такий підхід отримав назву поелементного. Його прихильниками у нас є П. Рабинович, О. Луців та інші. Недоліками поелементного підходу є те, що він є порівняно спрощеним, так би мовити, арифметичним, оскільки зводить верховенство права до набору певних елементів; також, зосереджений, головним чином, на формальних, зовнішніх проявах цього принципу, залишаючи без належної уваги його сутнісну сторону, природу права.

Інший підхід, що отримав назву інтегративного (А. Дайсі, С. Головатий, М. Козюбра, С. Шевчук та інші) виходить з того, що верховенство права є інтегральним поняттям, який поряд з формальними проявами або елементами права, відбиває також матеріальні (органічні, субстантивні) аспекти, які стосуються ціннісних та моральних критеріїв права у площині прав і свобод людини. Так, відомий вітчизняний дослідник верховенства права С. Головатий, вважає, що структурно і змістовно цей юридичний принцип можна досягнути тільки в сукупності наступних засадничих елементів:

- 1) доктрини природних прав людини, оскільки, ідея верховенства права немислима без визнання за основними правами і свободами людини природного походження;
- 2) доктрини суспільного договору;
- 3) доктрини верховенства права (від А. Дайсі до сучасного тлумачення) [2, с.1415].

На думку прибічників інтегративного підходу, поняття верховенства права в узагальненому вигляді містить сукупність ідеалів, принципів, інститутів, механізмів та процедур, які є суттєвими для захисту прав людини. Тож, цей підхід приділяє значну увагу ціннісним аспектам права. Методологічно та й змістовно цей підхід вважається більш перспективним та корисним.

Проте, на нашу думку, поелементний та інтегративний підходи не виключають розкриття концепту верховенства права через його мовні складники, а саме через послідовне визначення поняття «право» та поняття «верховенство», яке є поширеним підходом у вітчизняній науці. Проте з ним не всі погоджуються. До речі, С. Головатий у багатьох роботах наголошує на хибності такого підходу. Він вважає, що принцип верховенства права – це щось більше, ніж праворозуміння: «верховенство права, як воно існує у правничому житті цивілізованого світу, слід сприймати як цілісне поняття, як цілісне явище, як цілісну юридичну категорію, які не можна пояснювати через зміст чи значення кожного зі слів, що присутні в українській фразі» [2, с.1631].

На нашу думку, цій позиції можна заперечити наступними аргументами.

В аспекті вимог логіки не правильно розкривати зміст похідного концепту, яким є верховенство права, в обхід розуміння родового до нього поняття права. До того ж, очевидно, що зміст поняття верховенства права передбачає філософський рівень осмислення самого права, оскільки протиставляється формально-юридичному, позитивному усвідомленню права в контексті співвідношення права і закону. Не важко побачити, що у фокусі концепту верховенства права знаходяться основні проблеми метафізики права, що передбачають питання що розуміти під терміном «право», про походження права, про його сутність, про змістові горизонти права та на основне питання моральної етики, відоме як проблема Сущого та Належного. Важливо те, що саме в аспекті праворозуміння постають ключові для усвідомлення верховенства права питання. Показово, що сам С. Головатий ставить правильне розуміння поняття верховенства права в залежність від пануючої парадигми праворозуміння, наполягаючи на рішучій зміні

юридичного позитивізму на природне-право [2, с.1632]. Тож, навіть, якщо концепт верховенства права за змістом більше ніж праворозуміння, то він не виключає останнє; навпаки, праворозуміння є необхідною передумовою та концептуальним підґрунтям інтерпретації верховенства права.

Не можна обійти увагою й поняття верховенства оскільки воно передбачає важливе питання: по відношенню до чого право має вище положення.

Література:

1. Козюбра М. Верховенство права: українські реалії та перспективи. Право України. 2010. № 3. С. 6-18.

2. Головатий С. Верховенство права. У 3-х книгах. Книга 3: Верховенство права: український досвід. К. Вид-во «Фенікс». 2006. 1747 с.

УДК 342.72/.73:616-036.21

Шебаніц Д.М.

кандидат історичних наук, доцент кафедри права та публічного адміністрування

ОСОБЛИВОСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ КОНСТИТУЦІЙНИХ ПРАВ ГРОМАДЯН В ПЕРІОД ПАНДЕМІЇ

Суспільна небезпека, масштабність розповсюдження загроз, спричинених пандемією і новизна такого явища для сучасного світу обумовлюють необхідність всебічного наукового дослідження питань та особливостей реалізації конституційних прав громадян в період пандемії.

Україна, як і інші країни світу зіткнулася з нагальною необхідністю швидко та ефективно протидіяти викликам сьогодення, які спричинені розповсюдженням вірусної інфекції COVID-19. Фактором, що значно ускладнює існуючий стан є відсутність попереднього досвіду та неможливість використання такого, адже ретроспективний огляд дає підстави стверджувати, що відомі історії пандемії ще ніколи не супроводжувалися таким миттєвим моніторингом поширення у всьому світі. До того ж, варто зазначити, що першочерговою задачею для всього світу стало вжиття таких належних, дієвих та жорстких заходів, які б були спрямовані не лише на надання медичної допомоги, особам, які вже мають захворювання, а й таких, що б мінімізували випадки інфікування інших людей.

У березні 2020 року Кабінет Міністрів України виніс постанову щодо запобігання поширенню на території України гострої респіраторної хвороби COVID-19, спричиненої коронавірусом SARS-CoV-2. Зазначеним нормативно-правовим актом в Україні введено карантин, а саме такі адміністративні та медико-санітарні заходи, які застосовуються задля запобігання поширенню особливо небезпечних інфекційних хвороб, а також запроваджено ряд заборон. На думку деяких правників та представників як національної, так і міжнародної наукової спільноти такі заборони та обмеження певною мірою йдуть в розріз з положеннями національного законодавства, а подекуди мають й певні ознаки неконституційності [1, С. 167]. Отож, зазначеною нами вище постановою були запровадженні основні профілактичні протиепідемічні заходи. Акцентуємо увагу на тому, що вони неодноразово змінювалися, аби посилити чи навпаки послабити існуючі

обмеження. Відтак, ключовими заходами карантину, які певною мірою ускладнюють, чи то унеможливають реалізацію конституційних прав і свобод людини і громадянина, є заборона переміщення групою у складі більше ніж двох осіб, відвідування парків і зон відпочинку, перебування малолітніх в громадських місцях без супроводу дорослих, заборона проведення всіх масових заходів тощо [2].

Отож, наведені заборони та обмеження, які встановлені постановою Кабінету Міністрів України щодо запобігання поширенню на території України хвороби COVID-19, спричиненої коронавірусом SARS-CoV-2, свідчать про те, що реагуючи на існуючі та потенційні загрози, держава вдається до деяких непопулярних, надзвичайних та здебільшого обмежувальних заходів, реалізація яких значно звужує зміст основоположних прав та свобод людини і громадянина. Звуження змісту та обсягу таких конституційних прав і свобод людини є власно їх прямим обмеженням [1, С. 168].

Діючими положеннями Конституції України встановлено, що права і свободи людини, гарантії цих прав і свобод визначаються лише законами України. Визначаючи такі, законодавець наділений можливістю лише розширювати зміст конституційних прав і свобод та встановлювати механізми їх здійснення, а не звужувати їх. Наголосимо, що на думку практикуючих юристів та наукової спільноти, зазначеній можливості запровадження обмежувальних заходів повинна передувати чітка та регламентована юридична процедура, яка власне і визначена національним законодавством [1, С. 169].

Так, відповідно до вищевказаного, можна констатувати, що Кабінет Міністрів України, як суб'єкт владних повноважень, не мав достатніх правових підстав для запровадження заходів, які призвели до втручання у права та свободи людини, зокрема значно звужили їх та певним чином обмежили. Мова йде про порушення регламентованої процедури передбаченої Законом України «Про забезпечення санітарного та епідемічного благополуччя населення» [3].

Повертаючись до чинного національного законодавства щодо захисту населення від інфекційних хвороб, варто відзначити, що рішенням про запровадження карантину можуть встановлюватись тимчасові обмеження прав фізичних і юридичних осіб та додаткові обов'язки, що покладаються на них [4]. А вже іншим Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України, спрямованих на забезпечення додаткових соціальних та економічних гарантій у зв'язку з поширенням коронавірусної хвороби (COVID-19)» прямо передбачена можливість запровадження обмежувальних протиепідемічних заходів щодо фізичних осіб в рамках діяльності щодо запобігання поширенню коронавірусної інфекції COVID-19 [5].

Досить цікавим видається європейський досвід. Так, вважаємо доречним згадати рішення Європейського Суду з прав людини у справі «Ірландія проти Сполученого Королівства» від січня 1978 року, яким встановлено, що держави де-факто мають значну свободу розсуду для визначення заходів, необхідних для подолання надзвичайної ситуації. Водночас, в інструментарії Ради Європи щодо дотримання демократії, верховенства права та прав людини під час пандемії COVID-19 від сьомого квітня 2020 року наголошується, що законодавство щодо протидії COVID-19, у тому числі надзвичайні укази органів виконавчої влади, повинні відповідати конституції та міжнародним стандартам [6]. Відтак, можна зробити висновок, що норми закону щодо захисту населення від інфекційних хворіб слід розглядати у системному зв'язку з положеннями Конституції України, а саме з положенням статті 64, яка встановлює, що Конституційні права і свободи людини і громадянина не можуть бути обмежені, крім випадків, передбачених Конституцією

України. В умовах воєнного або надзвичайного стану можуть встановлюватися окремі обмеження прав і свобод із зазначенням строку дії цих обмежень [7].

Література:

1. Полонська О. Щодо звуження конституційних прав людини в умовах оголошеної пандемії. *Освіта і наука у сфері національної безпеки: проблеми та пріоритети розвитку: Збірник наукових праць за матеріалами IV Міжнародної науково-практичної конференції*. С. 166-171.

2. Про встановлення карантину та запровадження обмежувальних протиепідемічних заходів з метою запобігання поширенню на території України гострої респіраторної хвороби COVID-19, спричиненої коронавірусом SARS-CoV-2: Постанова Кабінету Міністрів України від 09.12.2020 р. №1236 URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/provstanovlennya-karantynu-ta-zaprovadzhennya-obmezhuvalnih-protiepidemichnih-zahodiv-1236-091220> (дата звернення 01.12.2021 р.)

3. Про забезпечення санітарного та епідемічного благополуччя населення: Закон України від 24.02.1994 № 4004-XII URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4004-12#Text> (дата звернення: 05.12.2021 р.).

4. Про захист населення від інфекційних хвороб: Закон України від 06.04.2000 р. № 1645-III URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1645-14#Text> (дата звернення: 01.12.2021 р.)

5. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України, спрямованих на забезпечення додаткових соціальних та економічних гарантій у зв'язку з поширенням коронавірусної хвороби (COVID-19): Закон України від 30.03.2020 р. № 540-IX URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/540-20#Text> (дата звернення: 01.12.2021 р.)

6. Respecting democracy, rule of law and human rights in the framework of the COVID-19 sanitary crisis: a toolkit for member states: 07.04.2020 No SG/Inf(2020)11 / Council of Europe. URL: <https://rm.coe.int/sg-inf-2020-11-respecting-democracy-rule-of-law-and-human-rights-in-th/16809e1d91>.

7. Конституція України: Закон України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text> (дата звернення: 01.12.2021р.).

**СЕКЦІЯ
ЕКОЛОГІЯ ТА ОХОРОНА НАВКОЛИШНЬОГО СЕРЕДОВИЩА: СУЧАСНІ
ПРОБЛЕМИ**

УДК 502.13-049.5:620.9

Черніченко Г. О.

доктор економічних наук, професор, професор кафедри раціонального природокористування та охорони навколишнього середовища

Мітюшкіна Х. С.

кандидат економічних наук, доцент, в.о. завідувача кафедри раціонального природокористування та охорони навколишнього середовища

ЕНЕРГЕТИЧНА СКЛАДОВА ЕКОЛОГІЧНОЇ БЕЗПЕКИ

За одним з визначень екологічна безпека розглядається як ступінь захищеності природного комплексу й людини від можливих екологічних уражень. Але сьогодні можливим екологічним ураженням може стати підвищення температури на планеті, й тоді, вже важко буде знайти природний комплекс, що не постраждає. Основною причиною загрози глобального потепління є велика акумуляція й концентрація парникових газів. За даними міжнародних організацій найбільшим продуцентом CO₂ за останні 20 років є енергетична галузь (частка якої в світовій емісії вуглецю у 2019 році навіть зросла та склала 42%, порівняно з 40% у 2000)[1]. Отже, необхідною умовою забезпечення екологічної безпеки й, відповідно, сталого розвитку країн є перегляд енерговиробництва та споживання. Несумісність швидкого енергоспоживання з успішним поліпшенням навколишнього середовища призвело до виникнення концепції екологізації енергетики. Основними індикаторами оцінки енергетичної складової екологічної безпеки є енергоємність та енергоефективність ВВП. Енергоефективність лежить в основі будь-якої стратегії, яка гарантує безпечне, стійке і всебічне економічне зростання. Це один з найбільш економічно ефективних способів підвищення безпеки енергопостачання, підвищення конкурентоспроможності та добробуту, а також зменшення впливу енергосистеми на навколишнє середовище.

В основі обох показників лежить світове виробництво, яке тісно корелюється з виробництвом та споживанням енергії (переважно на основі вуглеводної сировини). Світове енергоспоживання протягом 2008-2018 років зросло на 18,5%, середні темпи зростання за досліджуваний період склали 1,7%. Глобальна енергоємність (співвідношення енергії, використаної в розрахунку на одиницю ВВП) знизилася з 0,184 до 0,163 т н.е./1000\$ (рис. 1)[2]. Світовий попит на первинну енергію зріс на 2,3% у 2018 році, що стало найбільшим щорічним зростанням з 2010 р. На Китай, США та Індію припадало 70% зростання загального попиту на енергію. Незважаючи на те, що зростання відновлюваних джерел енергії випереджає зростання в усіх інших формах енергії, починаючи з 2010 року, частка вичерпного палива у світовому попиті на первинну енергію залишається вище 80%.

Рис. 1. Світове енергоспоживання та енергоємність з 2008 по 2018 роки

Проте, слід констатувати, що середньорічні темпи зростання енергоспоживання випереджають темпи зменшення глобальної енергоємності (1,14% за 2008-2018рр.) та енергоефективності. Для досягнення мети 7.3 Цілей сталого розвитку: подвоєння енергоефективності до 2030 року, необхідно щоб темпи зменшення глобальної первинної енергоємності сягали 2,7% на рік.

Найбільш дієвим способом посилення екологічної безпеки є більш активне використання нових технологій у виробництві енергії. Світове співтовариство та окремі країни докладають зусиль щодо стимулювання енерговиробництва з альтернативних відновлювальних джерел. Частка відновлюваних джерел енергії в загальному кінцевому споживанні енергії поступово збільшується з 1,6% у 2000 році до 9,8% в 2018 році, хоча для досягнення кліматичних цілей потрібні більш швидкі зміни[3]. Незважаючи на те, що абсолютний рівень споживання відновлюваної енергії виріс більш ніж на 18 відсотків з 2010 року, тільки з 2012 року зростання відновлювальних джерел енергії почало випереджати зростання загального споживання енергії. 45% світового зростання припадало на Китай, а його споживання збільшилося в 20 разів останні 10 років. Зростання генерації відновлювальної енергії відбувалося за рахунок вітроенергетики (близько 50%), проте й виробництво сонячної енергії постійно збільшується.

Загальне світове виробництво електроенергії за останні 20 років з 2000 по 2018 збільшилося в 1,7 разів. Темпи зростання в середньому склали 2,5%, а за останній рік – 3,7% [4]. Разом з цим, виробництво відновлюваної енергії збільшилося в 10,4 рази, з 249 до 2596 терават-годин. Щодо регіональних тенденцій генерації та використання енергії з альтернативних джерел є суттєві зрушення (рис.2).

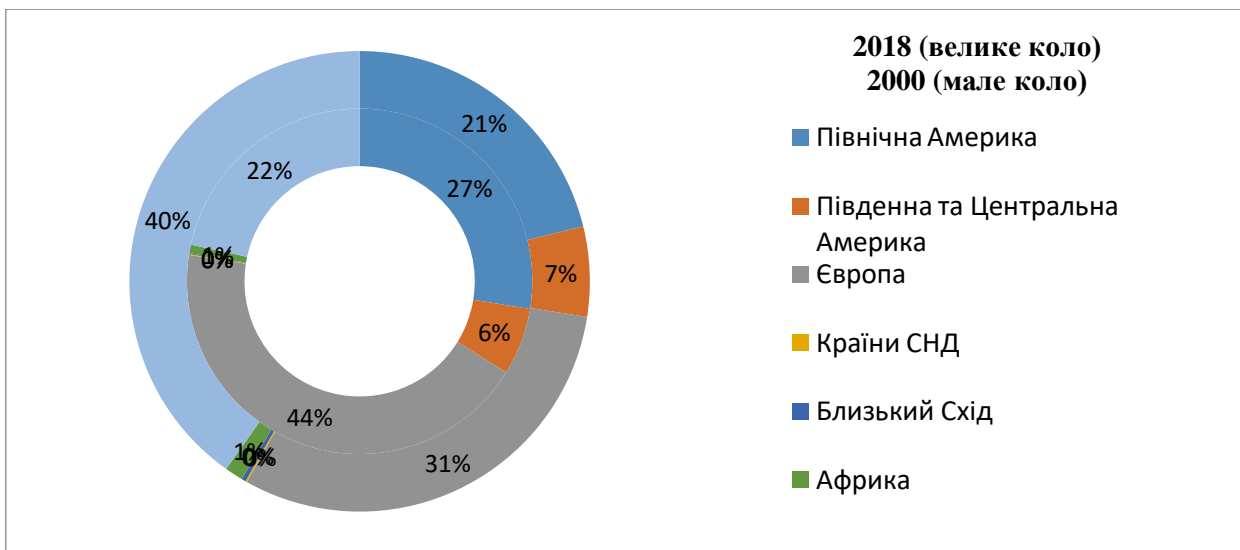

Рис. 2. Регіональна структура світового виробництва енергії з альтернативних джерел у 2000 та 2018 роках

Найбільшу динаміку продемонстрували країни Азійсько-Тихоокеанського регіону. Їх частка в світовому виробництві зросла до 40% у 2018 році з 22% у 2008, в абсолютному виразі країни збільшили виробництво в 10 разів. Слід зауважити, що країни СНД, країни Близького Сходу та Африки демонструють повільну динаміку нарощування виробництва альтернативної енергетики й відповідно, не суттєву частку в загальному обсязі її використання. Отже, можна припустити, що національні політики забезпечення енергетичної безпеки потребують вдосконалення, щодо збільшення ролі екологічної складової, в контексті сталого розвитку вищезазначених регіонів.

Відтак, посилення екологічної безпеки й досягнення умов сталості прямо пов'язано з вирішенням енергетичних питань, а саме: стимулювання розвитку альтернативних способів виробництва енергії на державному та приватному рівнях; поширення технологій альтернативного виробництва енергії; заохочування щодо ощадного споживання енергії в побутовому та промисловому секторах; інвестування в модернізацію й заміну енергетичної інфраструктури.

Література:

1. IEA. Data and statistics. URL: [https://www.iea.org/data-and-statistics?country=WORLD&fuel=Key%20indicators&indicator=Total%20primary%20energy%20supply%20\(TPES\)%20by%20GDP](https://www.iea.org/data-and-statistics?country=WORLD&fuel=Key%20indicators&indicator=Total%20primary%20energy%20supply%20(TPES)%20by%20GDP)
2. Enviroment. URL: <http://datatopics.worldbank.org/world-development-indicators/themes/environment.html#air-pollution>
3. IEA. World Energy Outlook 2019. URL: <https://iea.blob.core.windows.net/assets/98909c1b-aabc-4797-9926-35307b418cdb/WEO2019-free.pdf>
2. BP Statistical Review of World Energy 2019. URL: <https://www.bp.com/content/dam/bp/business-sites/en/global/corporate/pdfs/energy-economics/statistical-review/bp-stats-review-2019-full-report.pdf>

СТАТИСТИЧНІ ПОКАЗНИКИ ЕКОЛОГІЧНОЇ БЕЗПЕКИ

Прагнення до сталого розвитку суспільства ставить перед людством ряд задач та висвітлює низку проблем які потребують негайного вирішення. Однією з головних проблем, що є основною перешкодою на шляху до сталого розвитку та індикатором того, що суспільство та економічна система працюють неефективно, є загострення екологічних проблем як на місцевому, так і на планетарному рівнях. Подолання цих проблем потребує розробки та впровадження нового підходу до управління суспільством та економічною діяльністю, який базувався би на науковому підході до прийняття управлінських рішень.

Усебічне провадження науково-орієнтованого управління в економічній та соціальній сферах може стати основою для системи управління станом навколишнього середовища. Таке припущення можна зробити, якщо розглядати суспільство як підсистему навколишнього середовища, а антропогенний вплив як процес обміну енергією, речовиною та інформацією між цими системами. В такому випадку на сталий розвиток суспільства можна подивитись як на стан антропогенної діяльності, при якому вихідні потоки інформації речовини та енергії (далі – «потоки») з системи «суспільство» знаходяться в таких рамках значень, при яких вони не можуть викликати зміни у системі «навколишнє середовище».

Регулювання вихідних потоків системи «суспільство» можливе лише через зміну внутрішніх параметрів системи. Тому параметри потрібно розділити на декілька груп, та виділити ті зміни у значеннях, які корелюють зі зміною значень параметрів навколишнього середовища. Тож для ефективного впровадження науково-орієнтованого управління та розробки системи управління станом навколишнього середовища повинен бути створений механізм, що буде відповідати за зворотній зв'язок. Такий механізм можна представити у вигляді системи збору обробки та зберігання статистичних даних, що прямо чи опосередковано відносяться до сфери управління станом навколишнього середовища.

Сьогодні вже накопичено велику кількість статистичної інформації, що є підґрунтям для проведення наукових досліджень та прийняття управлінських рішень. Але також наявна проблема що стосується вимірювання та використання в дослідженнях показників економічної активності. Так, критиці піддається, наприклад, використання ВВП для оцінки ефективності економіки країни та рівню життя [1]. Ми вважаємо, що необхідно розробити систему показників, що будуть відображати, в-першу чергу, антропогенне навантаження на навколишнє середовище, а по-друге, зможуть дати інформацію про рівень життя в країні. Ще однією групою показників повинні виступати показники стану навколишнього середовища, що відображатимуть стан кожного конкретного елемента навколишнього середовища групою.

Окреслення інструментарію статистичного дослідження екологічної безпеки є вкрай важливим етапом для подальшого більш ґрунтовного аналізу цієї складної категорії. Вірно підібраний підхід та надання пріоритету у практичному використанні саме таким статистичним показникам екологічної безпеки дасть змогу більш ефективно рухатись у напрямку сталого розвитку, своєчасно реагувати на виявлені проблемні ситуації та попереджувати нові (наскільки це буде можливо), розробляти та доопрацьовувати

управлінські рішення для попередження можливих ризикових ситуацій ще на початкових етапах.

Підсумовуючи можна сказати, що виділення статистичних показників екологічної безпеки є актуальним на сьогоднішні питання та недостатньо розробленим з наукової точки зору. Пропонуємо виділити три групи статистичних показників, які повинні стати базисом для науково-орієнтованого управління, та на які необхідно орієнтуватись в першу чергу:

1. показники антропогенної активності (впливу);
2. показники якості життя;
3. показники стану навколишнього середовища.

Спрямування зусиль наукового товариства та суспільства на створення, наповнення та узгодження між собою таких баз статистичних даних дасть змогу запровадити системи ефективного науково-орієнтованого управління на місцевому, національному, та міжнародному рівнях

Література:

1. Dynan, K., Sheiner, L. (2018). GDP as a Measure of Economic Well-being. Extracted from <https://www.brookings.edu/wp-content/uploads/2018/08/WP43-8.23.18.pdf> (дата звернення 25.12.2021 р.)

УДК 502.175:004

Добровольська С. В.

старший викладач кафедри раціонального природокористування та охорони навколишнього середовища

ЗАСТОСУВАННЯ ГІС-ТЕХНОЛОГІЙ В ІНФОРМАЦІЙНОМУ ЗАБЕЗПЕЧЕННІ ЕКОЛОГІЧНОГО КАРТОГРАФУВАННЯ

Сьогодні, в умовах стрімкого розвитку комп'ютерних апаратних і програмних засобів, спостерігається тенденція активного впровадження новітніх інформаційних технологій в науково-освітній простір, зокрема в екологічні дослідження.

Оскільки екологічна безпека є важливою складовою концепції сталого розвитку, вона передбачає науково обґрунтоване вирішення завдань збереження і відновлення природних екосистем, стабілізації та поліпшення якості навколишнього середовища, зниження викидів шкідливих речовин, моніторингу довкілля тощо. [1]

Сучасна електронна карта як засіб або інструмент пізнання ландшафтної сфери Землі призводить до створення вторинної, тобто модельної, геоінформації. Модельну картографічну інформацію визначають шляхом аналізу і синтезу, а також шляхом обробки первинної геоінформації різними математичними методами. Її використовують для дослідження природно-антропогенних явищ за картами і для створення нових, похідних карт і картограм різного призначення. [3]

Географічні інформаційні системи (ГІС) є найбільш ефективним інструментом пізнання й опису географічного середовища, що постійно змінюється. Ці системи використовуються для рішення багатьох практичних завдань, пов'язаних, так чи інакше, з

просторово-розподільними даними, які використовуються для забезпечення екологічної безпеки й стійкого розвитку регіонів. Географічні інформаційні системи можуть використовуватися в таких областях, як:

- ✓ аналіз даних екологічного моніторингу;
- ✓ створення цифрових карт, що демонструють стан навколишнього середовища;
- ✓ аналіз змін, що відбулися в досліджуваному регіоні;
- ✓ прогнозування наслідків прийняття тих або інших господарських рішень.

Особливість використання ГІС-технологій у завданнях екологічної безпеки визначається тим, що відомості, використовувані для підтримки прийняття рішень в області природоохоронної діяльності, надзвичайно різноманітні й, як правило, включають:

- дані дистанційного (спутникового) моніторингу;
- дані підсупутникових спостережень, отриманих за допомогою локальних методів моніторингу.

Зважаючи на різноманіття інформації, що використовується для екологічного картографування, її класифікують по певних критеріях. Особливе значення для мети картографування має класифікаційний показник по умові просторової "прив'язки" інформації. [4]

Для завдань екологічного картографування застосовують три основні типи об'єктів просторової "прив'язки" або локалізації інформації. До них належать:

- адміністративно-територіальний;
- геосистемний;
- моніторинговий.

В даний час все більш важливою при вирішенні завдань екологічного картографування є організація інформаційного забезпечення і логічне обґрунтування задач і процедур по переробці інформації, які реалізуються в геоінформаційних технологіях. При цьому відбувається сумісне використання картографічних і географічних методів, а також математичних моделей. Основна мета такого завдання спрямована на отримання нових карт оцінювального характеру, що дозволяє оперативно виробляти природоохоронні заходи. Початкова інформація, яку збирають для складання карт, є неоднорідною для різних територій та об'єктів, а також сфер їх екологічної характеристики. До неї належать дані польових спостережень, матеріали дистанційного зондування, картографічні матеріали, створені раніше, текстові дані, відомості, які стосуються моніторингу довкілля, інформаційні системи екологічних даних тощо. Шляхи отримання даної інформації також різноманітні й залежать від об'єктів картографування, його тематики, наявних відомостей та інших умов, що визначають конкретне завдання по створенню карт. Так за допомогою ГІС зручно моделювати вплив і поширення забруднення від точкових і неточечних (просторових) джерел на місцевості, в атмосфері і по гідрологічній мережі. Результати модельних розрахунків можна накласти на природні карти, наприклад карти рослинності, або ж на карти житлових масивів у даному районі. В результаті можна оперативно оцінити найближчі і майбутні наслідки таких екстремальних ситуацій, як розлив нафти та інших шкідливих речовин, а також вплив постійно діючих точкових і площинних забруднювачів.

Сучасний етап картографування характеризується інтенсивним впровадженням ГІС-технологій і цифрових методів отримання карт з використанням відповідної інформації. Як указується в Концепції Національної програми інформатизації, в Україні, на основі

картографічних баз даних, передбачається утворення багатоцільової інформаційно-технологічної бази з використанням геоінформаційних технологій збору, збереження, аналізу всієї сукупності відомостей для моделювання і подальшого прогнозу екологічного стану територій. ГІС з успіхом використовується для створення карт основних параметрів навколишнього середовища. Надалі, при отриманні нових даних, ці карти використовуються для виявлення масштабів і темпів деградації флори і фауни. При введенні даних дистанційних, зокрема супутникових, і звичайних польових спостережень з їх допомогою можна здійснювати моніторинг місцевих і широкомасштабних антропогенних впливів. Дані про антропогенних навантаженнях доцільно накласти на карти зонування території з виділеними областями, що представляють особливий інтерес з природоохоронної точки зору, наприклад парками, заповідниками і заказниками. Оцінку стану і темпів деградації природного середовища можна проводити і по виділених на всіх шарах карти тестовим ділянкам

Висновки.

1. В даний час все більш важливою при вирішенні завдань екологічного картографування є організація інформаційного забезпечення і логічне обґрунтування задач і процедур по переробці інформації, які реалізуються в геоінформаційних технологіях. При цьому відбувається сумісне використання картографічних і географічних методів, а також математичних моделей.

2. Основна мета такого завдання спрямована на отримання нових карт оцінювального характеру, що дозволяє оперативно виробляти природоохоронні заходи. У створенні та використанні екологічних карт чітко виділяються два рівні картографування, відповідно до яких можна розрізнити два основні типи карт, і, відповідно, два напрями формування інформаційних фондів у ГІС. В основі розробки екологічних карт першого типу лежать фактологічні дані, отримані шляхом інструментального вимірювання рівнів забруднення, дані топографічних і тематичних карт, результати обробки аерокосмічних зображень, обліково-статистичні, наукові та інші матеріали. Ці дані складають основу для формування першого інформаційного фонду базової екологічної картографічної інформації в ГІС, задача якого полягає в організації первинних уявлень про просторово-часовий розподіл окремих елементів екологічних явищ, які картографуються. Прикладами екологічних карт першого типу є карти констатацій про джерела та інтенсивність забруднень об'єктів, різних геосфер.

3. Зміст карт другого типу пов'язаний з виявленням зворотного зв'язку впливу суспільства на природу та ступеню стійкості природи до подальших впливів. Відмінна особливість екологічних карт другого типу – їх орієнтація на оперативне відображення динаміки екологічних процесів, результатів екстраполяції виявлених тенденцій, зіставлення і фактичного розвитку подій з прогнозними варіантами. Екологічні карти другого типу містять експертні оцінки.

4. В умовах стрімкого зростання потужностей комп'ютерного апаратного забезпечення, традиційний шлях візуалізації результатів екологічного моніторингу, за допомогою засобів Excel, Lotus, CorelDraw є недостатньо зручним та ефективним, оскільки не дозволяє в одному програмному середовищі динамічно відображати зв'язані атрибутивні та просторово-координовані дані, тому доцільно застосовувати новітні засоби комп'ютеризованої прикладної програми MapInfo Professional, яка розкриває нові можливості для розв'язання вище згаданих проблем та сприятиме підвищенню компетенції майбутніх фахівців екологів. [2]

Отже, використання геоінформаційних систем дає змогу виконувати одночасний аналіз багатовимірних даних з використанням цифрових карт, спрощує процедури екологічного прогнозу та оцінку комплексного впливу на природне середовище. Також, допомагає оперативно виявити аномалії та прийняти необхідні заходи для їх усунення.

Література:

1. Медоуз Д. Пределы роста : [учеб. пособ.] / Донелла Медоуз, Йорген Рандерс, Деннис Медоуз. – М. : ИКЦ “Академкнига”, 2007. – 342 с.
2. Капралов Е. Г. Геоинформатика : [учеб. пособ.] / Е. Г. Капралов, А. В. Кошкарев, В. С. Тикунов. – М. : Академия, 2005. – 480 с.
3. Opara, V. M., Buzina, I. M., Khainus, D. D., Vynohradenko, S. O., & Kovalenko, L. M. (2020). Теоретичні й методичні основи використання ГІС-технологій та створення електронних карт при проведенні землеустрою. *Проблеми безперервної географічної освіти і картографії*, (31), 50-59. <https://doi.org/10.26565/2075-1893-2020-31-06>
4. Пітак І.В., Негадайлов А.А., Масікевич Ю.Г., Пляцук Л.Д., Шапорев В.П., Моїсєв В.Ф. Геоінформаційні технології в екології [навчальний посібник].– Чернівці., 2012.– 273 с.

УДК 502.172

Зеленська В. А.

кандидат біологічних наук, доцент, доцент кафедри раціонального природокористування та охорони навколишнього середовища

ДОСЛІДЖЕННЯ СТАНУ ПОПУЛЯЦІЇ ВОВКА СІРОГО (*CANIS LUPUS L.*) НА МЕЖІ ДОНЕЦЬКОЇ ТА ХАРКІВСЬКОЇ ОБЛАСТЕЙ

Вовк сірий (*Canis lupus L.*) протягом століть був і залишається надзвичайно цікавим об'єктом для спостереження та наукових досліджень. Це представник хижих ссавців родини псових, ще відомий як сірко, дикий собака, дикий пес, вовк звичайний. Він є одним з найбільших за розмірами сучасних тварин у своєї родині [1-4].

Кормовою базою вовка сірого є переважно копитні: в тундрі — дикі та свійські північні олені; в лісовій зоні — лосі, сарни, дикі свині, свійські вівці, корови, коні; в степу та пустелі — антилопи різних видів та вівці; в горах — дикі та свійські кози. Полювання здобичі відбувається шляхом самостійного активного пошуку та переслідуванням жертви. Його пристосування до тривалого бігу та міць відбилися на зовнішньому вигляді: довжина тулубу сягає 160 см, хвоста — 40-52 см, висота у холці до 95 см.; вага зазвичай 45-80 кг [1-4]. Розміри та забарвлення вовків піддаються сильній індивідуальній та географічній мінливості. Він відрізняється великою екологічною пластичністю та відіграє важливу роль в балансі екосистем, віддаючи перевагу відкритому степу, напівпустелі, тундрі й лісостепу [1-4].

Вовк розповсюджений досить широко в Європі, Азії та Північній Америці. Однак у наш час його ареал суттєво скоротився, переважно внаслідок антропогенної трансформації природних ландшафтів, урбанізації та масового знищення [1-6]. В багатьох регіонах Світу вовк знаходиться на межі повного знищення [1-7]. В Україні вовк сірий занесений до списку мисливських видів (попри вимоги міжнародних документів з охорони [6,7]), грошові покарання за його незаконне знищення дуже малі. Полювання на вовків дозволене

в Україні протягом всього року, практично без обмежень кількості відстріляних особин, оскільки вовк сірий необґрунтовано внесений до списку «шкідливих видів» (Закон України «Про мисливське господарство та полювання») [5-7]. за офіційними даними, щорічно в країні знищується до половини популяції вовка [6,7].

У зв'язку з цим нами здійснювався тривалий моніторинг (2009-2022 рр.) стану та чисельності популяції вовка сірого на території, що межує з двома областями - Донецькою та Харківською та охоплює ділянки НПП «Святі гори».

Дослідження, розпочаті у 2009 р., дозволили зареєструвати спочатку поодинокі випадки зустрічі з вовком та сліди його перебування (послід, залишки їжі, сліди на сніговому покриві та ін.) в районі селища Яремівка Харківської області.

Спочатку це були вовки-одинаки, ймовірно прохідні особини, поява яких могла бути викликана зростанням поголів'я дикої свині на даній території. У наступні два роки в коло спостережень увійшла родина вовків, що привели виводок з трьох дитинчат.

Вовки перебували в межах мисливських угідь, де на них було дозволене полювання. Достовірно відомо про здобич двох вовків у період 2011-2013 рр.

З 2014 р. на даній території у зв'язку з проведенням АТО полювання було заборонено. Це сприяло зменшенню пресингу на хижаків у даних угіддях, в тому числі й на вовка, та стрімкому зростанню кількості особин. Так у літній період 2016 р. було відмічено два виводки, що сформували вовчі зграї з 5-7 особин.

З іншого боку, заборона мисливства суттєво знизила рівень охорони угідь та спровокувала безконтрольне відстрілювання дикої свині та козулі. Сформувалися певні умови, коли зростання чисельності вовка сірого та стрімке зменшення кормової бази спонукало його до виходів у населенні пункти з метою вполювання свійської тварини. Так, улітку 2016 р. відмічено два випадки нападу на свійських кіз у селищі Яремівка та один випадок у селищі Студенок Харківської області. Щороку з заступанням холодів та зниженням доступу до кормової бази, ймовірність зростання кількості випадків нападу вовка сірого на худобу зростає. У період з 2017 по 2019 рр. на дослідній території відбувся спалах африканської чуми свиней, який майже повністю знищив популяцію дикої свині. Таке становище стрімко відбилась на чисельності вовка. Його зграї пішли із району спостережень вслід за кормовою базою. Були відмічені лише поодинокі зустрічі з мігруючими представниками даного виду («прохідними» особинами).

Протягом часу з 2020 р. та на даний момент поголів'я дикої свині повільно відновлюється, але воно ще далеке від чисельності, яка спостерігалась о 2009-2015 рр.

Треба окремо зазначити, що відсутність дикої свині добре відбилось на зростанні популяції зайця русака, фазана та куропатви сірої, молодь та гнізда яких зазвичай знищуються стадами дикої свині.

Сукупність вищезазначених чинників призвела до відновлення кормової бази вовка та його повернення на дану територію. Цей висновок фактично підтверджується тим, що у листопаді 2020 року після відновлення дозволу на полювання, мисливцями в районі селища Яремівка Харківської області було здобуто молодого вовка.

Щодо динаміки відтворення популяції вовка сірого: вже навесні 2021 р. родина вовків навела виводок з семи вовчат. Однак, (за неофіційними даними) було з'ясовано, що цей виводок вийнято з метою вирощування на приватних подвір'ях. Ця інформація мала підтвердження у вигляді відсутності вовчої зграї у осінньо-зимовий період 2021-2022 рр.

Ретельні спостереження на даній території дозволили відмітити ще трьох вовків-одинаків, які ймовірно прийшли з прилеглих територій. Є висока вірогідність, що навесні вони створять нові родини, та популяція вовка сірого буде й надалі зростати.

Таким чином, більш як тринадцятирічний моніторинг популяції вовка сірого дозволяє відмітити наступне:

- вкотре вдалось підтвердити, що популяція вовка суттєво залежить від кормової бази, як стабілізуючого фактора;

- з іншого боку, об'єкти кормової бази вовка сірого безпосередньо залежать від його ролі як санітару, та його відсутність або недостатня кількість на даній території сприяє епізоотії;

- проведені дослідження дозволяють спрогнозувати, що чисельність популяції вовка сірого на окресленій території у найближчі роки буде динамічно зростати.

Література:

1. Волк // Википедия. – Режим ссылки: <https://ru.wikipedia.org>.
2. Вовк. Wikiwand. – Режим доступу: <https://www.wikiwand.com>.
3. Олигер И.М. Краткий определитель позвоночных животных средней полосы европейской части СССР. – Просвещение, 1971. – 216 с.
4. Доппельмайр Г.Г., Мальчевский А.С., Новиков Г.А. Биология лесных зверей и птиц. М: Высшая школа, 1975 . – 254 с.
5. Борейко В. Е. В защиту волков. — К.: КЭКЦ, 2011. — 156 с.
6. Борейко В. Е. Этика и практика охраны биоразнообразия. — К.: КЭКЦ, 2008. — 360 с.
7. Маніфест МСОП по охороні вовків. – Режим доступу: <http://ecoethics.ru/manifest-msop-po-ohrane-volkov>

УДК 502.175 (477.62)

Іванова В. В.

кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри кафедри раціонального природокористування та охорони навколишнього середовища

Жижко Т. В.

здобувач вищої освіти ОС «Магістр» спеціальності «Екологія»

ОЦІНКА ВПЛИВУ ПРОМИСЛОВОСТІ ДОНЕЦЬКОЇ ОБЛАСТІ НА ДОВКІЛЛЯ

Сьогоднішні екологічні проблеми довкілля Донецької області стосуються порушення природних територій та екосистем, руйнування екологічно небезпечних та промислових об'єктів, забруднення ґрунту та порушення геологічного середовища, джерел питної води, атмосферного повітря.

На території регіону створена потужна техносфера, яка включає великі промислові виробництва гірничодобувної, металургійної, хімічної промисловості, енергетики, важкого машинобудування, родовища корисних копалин. Велика концентрація транспортної інфраструктури та промислового виробництва створили велике навантаження на біосферу. На сьогодні на території області, а це 4,4% від загальної площі країни, знаходиться п'ята частина промислового потенціалу держави, 78% яких є екологічно небезпечними підприємствами видобувної та металургійної галузей, виробництва коксу та виробництва електроенергії. Саме ці галузі мають найнегативніший вплив на довкілля [1, 2].

Вугільна промисловість, металургійні, та підприємства електроенергетики на сьогодні лишаються головними забруднювачами атмосферного повітря в області. Тому забруднення повітря в регіонах, де розташовані підприємства цих галузей, є гострою проблемою. Зокрема у 2019 році, у м. Маріуполь викиди в атмосферу склали – 330,1 тис. т, м. Покровськ – 53,8 тис. т, м. Добропілля – 28,9 тис. т, м. Вугледар – 28,6 тис. т, м. Курахове – 131,8 тис. т, Бахмутський район – 82,3 тис. т, Мар'їнський район – 32,2 тис. т, Слов'янський район – 61,6 тис. т.

Що стосується найбільших підприємств-забруднювачів, то за даними Екопаспорту Донецькій області за 2019 р. в області є 16 великих підприємств, але на підконтрольній українській владі території дані подають лише 6 підприємств, два з яких знаходяться на території м. Маріуполь [3].

Аналізуючи стан атмосферного повітря по регіону, варто відмітити невелику стабілізацію рівнів забруднення у 2012-2015 роках, адже немало промислових підприємств скоротили виробничі потужності, а деякі взагалі припинили свою роботу. В 2014-2015 роках скорочення викидів забруднюючих речовин у порівнянні з 2013 роком пов'язано з початком проведення в регіоні антитерористичної операції, внаслідок чого деякі промислові підприємства взагалі припинили свою роботу, а інші зазнали руйнувань [2].

Зниження в 2017 році кількості викидів обумовлене браком інформації по території, невідконтрольній українській владі. У 2018 році є незначне зростання викидів по відношенню до попереднього року, що пов'язане з нарощуванням потужності промисловості та переходом з газу на альтернативні види палива (зокрема на вугілля різних марок). У 2019 році скорочення кількості викидів забруднюючих речовин пов'язане з реалізацією підприємствами заходів, цілеспрямованих на зниження обсягів викидів забруднюючих речовин в атмосферне повітря стаціонарними джерелами. Серйозна ситуація із забрудненням повітря в Донецькій області склалася в процесі становлення та розвитку промисловості за останні кілька десятиліть. Нажаль, при будівництві і експлуатації промислових об'єктів екологічному аспекту приділялася дуже незначна увага [2, 4].

У Донецькій області, за даними Головного управління статистики, викиди забруднюючих речовин в атмосферне повітря за 2019 рік стаціонарними джерелами забруднення становили 773,5 тис. т (31,5 % від загальних викидів по Україні). Щільність викидів шкідливих речовин від стаціонарних джерел у розрахунку на квадратний кілометр області у 2019 р. склала 29,2 т проти 29,8 т за 2018 рік, а на одну особу – 186,4 кг проти 188,9 кг відповідно (табл. 1) [5].

Динаміка викидів в атмосферне повітря, тис. т

Роки	Викиди в атмосферне повітря, тис. т		Щільність викидів у розрахунку на 1 км ² , т	Обсяги викидів у розрахунку на 1 особу, кг	
	Всього	У тому числі			
		Стационарними джерелами			Пересувними джерелами
2013	1646,5	1448,1	198,4	54,6	332,2
2014	1138,7	1043,0	95,7	39,3	241,4
2015	974,7	917,6	57,1	34,6	214,3
2016	981,4**	981,4	-***	37,0	230,7
2017	784,8**	784,8	-***	29,6	185,9
2018	790,2**	790,2	-***	29,8	188,9
2019	773,5**	773,5	-***	29,2	186,4

** – інформація наведена без урахування викидів від пересувних джерел

*** – значення відсутні в статистичній інформації Головного управління статистики у Донецькій області

Фізичне та моральне старіння і зношення технологічного та пилогазоочисного устаткування – головна причина викидів забруднюючих речовин в атмосферне повітря. Таке устаткування не відповідає нинішнім вимогам щодо забезпечення встановлених законодавством нормативів граничнодопустимих викидів. Через це підприємствами щорічно викидаються значні об'єми забруднюючих речовин. Скорочення викидів доменних печей, будівництва споруд очищення викидів ливарних дворів, підбункерних приміщень та скіпових ям на металургійних підприємствах також залишається гострим питанням. Ступінь ефективності роботи очисних споруд на ТЕС області не забезпечує зниження рівня викидів до нормативних величин [2].

На долю промисловості приходить 61% (1089,00 млн. м³) забору води з природних водних об'єктів Донецької області, у тому числі підприємствами чорної металургії – 53% (578,10 млн. м³), електроенергетики 41% (446,40 млн. м³), вугільної промисловості 6% (59,74 млн. м³), машинобудування – 0,3% (3,29 млн. м³), промбудматеріалів та харчової промисловості – 0,17% (1,39 млн. м³), інші галузі – 0% [3, 4].

У 2019 році кількість підприємств, які здійснили скид зворотних вод в поверхневі водні об'єкти регіону складала 113 (17% від загальної кількості водокористувачів). Об'єм скиду – 1145,0 млн м³, у тому числі по категоріях якості:

- без очистки – 0,119 млн. м³ (0,01%);
- недостатньо очищені – 45,21 млн. м³ (18%);
- нормативно чистих без очистки – 832,1 млн. м³ (73%);
- нормативно очищені на очисних спорудах – 207,4 млн. м³ (18%) [4].

Таких, що не мають категорії (шахтно-кар'єрні, колекторно-дренежні) – 60,58 млн. м³ (5%) [3].

Для Донецької області характерне існування металургійної, гірничодобувної, енергетичної та інших галузей, діяльність яких призвела до накопичення великої кількості промислових відходів. Об'єми відходів, що утворюються в області від промислових підприємств, має тенденцію до зростання, що свідчить про збільшення обсягів виробництва основної продукції [3].

За 2019 р. рівень утилізації відходів складає 21,1% від утворених. В Донецькій області всього 2 підприємства, які розташовані у м. Маріуполь, і які є основними накопичувачами промислових відходів. Це металургійні комбінати «Азовсталь» та ім. Ілліча [3].

Література:

1. ЗВІТ про стратегічну екологічну оцінку проекту «Програми підтримки агропромислового комплексу та розвитку земельних відносин у Донецькій області на 2021-2027 роки». URL: <https://agro.dn.gov.ua/wp-content/uploads/2021/07/Zvit-pro-SEO-Programi.pdf>.
2. Регіональні доповіді про стан навколишнього природного середовища у 2015-2019 році/ URL: <https://menr.gov.ua/news/31768>.
3. Екологічний паспорт Донецької області за 2019 рік. URL: http://ecology.donoda.gov.ua/wp-content/uploads/2020/07/%D0%95%D0%9A%D0%9E%D0%9F%D0%90%D0%A1%D0%9F%D0%9E%D0%A0%D0%A2%D0%9D%D0%90-%D0%A1%D0%90%D0%99%D0%A2_2019_.pdf.
4. ЗВІТ про стратегічну екологічну оцінку проекту постанови Кабінету Міністрів України «Про внесення змін до Державної цільової програми відновлення та розбудови миру в східних регіонах України». URL: https://minre.gov.ua/sites/default/files/field/file/zvit_po_seo.pdf.
5. Офіційний сайт Державної служби статистики України. Навколишнє середовище. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/>.

УДК 504.064.2.001.18 (477)

Морева В. В.

кандидат хімічних наук, доцент, доцент кафедри раціонального природокористування та охорони навколишнього середовища,

Зубенко О. В.

здобувач ОС «Магістр» кафедри галузевого менеджменту навчально-наукового інституту управління

АНАЛІЗ ЕКОЛОГІЧНОГО СТАНУ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ В ДОНЕЦЬКОМУ РЕГІОНІ

На сьогодні проблема охорони навколишнього природного середовища і раціонального використання природних ресурсів переросла в одну з найважливіших глобальних проблем сучасності. Від неї залежить основа існування людського суспільства. Цілком очевидно, що її вирішення можливе лише за умови об'єднання зусиль міжнародного співтовариства, коли охорона навколишнього природного середовища стане однією з найважливіших функцій усіх без винятку країн.

Забезпечення збалансованого використання природних ресурсів зумовлюється окресленням ефективних управлінських підходів, що сприятимуть формуванню зазначеного процесу. Саме в умовах посилення антропогенного впливу на природні екосистеми виникає необхідність формування нової системи господарювання з врахуванням виважених підходів раціонального природокористування, збереження, охорони і відтворення навколишнього природного середовища. Збалансоване

використання природних ресурсів пов'язують із трьома основними напрямками, передусім збереженням їх продуктивності, поступовим підвищенням економічної ефективності використання, вирішенням соціальних проблем відповідних територій. Тому зміни в системі управління природними ресурсами повинні торкнутися трансформації інструментарію упередження негативних наслідків антропогенного впливу на природні ресурси та створенням безпечного для населення і природи навколишнього середовища.

Природокористування - це використання природи, сфера виробничої та наукової діяльності, спрямованої на комплексне вивчення, освоєння, використання, відновлення, поліпшення та охорону природного середовища і природних ресурсів з метою розвитку продуктивних сил, забезпечення сприятливих умов життєдіяльності суспільства [1].

На сучасному етапі розвитку суспільство прийшло до висновку, що цивілізації загрожують, перш за все, екологічні проблеми. Тому на державному рівні визнано, що екологічна безпека є однією з основних складових національної безпеки поряд з економічною та політичною. Загальний стан екологічної безпеки в Донецькому регіоні є досить складним. Існує широке різноманіття чинників, які спричиняють у подальшому ускладнення його стану у просторово-часовому аспекті. Це значною мірою впливає на стан довкілля та призводить до погіршення умов життєдіяльності людей. Наведені обставини обумовлюють нагальну потребу комплексного вивчення та розв'язання проблем, пов'язаних з екологічною безпекою [2].

На території Донецької області створена потужна техносфера, що включає значні промислові підприємства гірничодобувної, металургійної, хімічної промисловості, енергетики, важкого машинобудування та будівельних матеріалів, родовища корисних копалин. Висока концентрація промислового, сільськогосподарського виробництва, транспортної інфраструктури в поєднанні із значною щільністю населення створили величезне навантаження на біосферу - найбільшу в Україні і Європі.

За даними Головного управління статистики у Донецькій області, викиди забруднюючих речовин в атмосферне повітря стаціонарними джерелами забруднення за 2020 рік становлять 773,5 тис. т (31,5 % від загальних викидів по Україні) та на 2,1 % менше, ніж за 2019 рік.

Характеризуючи стан атмосферного повітря у цілому по Донецькій області, необхідно відзначити деяке його поліпшення і стабілізацію рівнів забруднення на останніх роках, адже багато промислових підприємств знизили потужність, а деякі взагалі зупинили роботу [3].

Водні ресурси області формуються за рахунок транзитної притоки поверхневих вод по р. Сіверський Донець, місцевого річкового стоку, що формується в межах області, стічних, шахтних і кар'єрних вод, а також експлуатаційних запасів підземних вод.

Згідно гідрографічного районування територія області поділяється на три частини: Північну (суббасейн Сіверського Дінця район річкового басейну річки Дон), Південну (басейн річок Приазов'я) та західну (суббасейн нижнього Дніпра).

Земельний фонд Донецької області становить 2651,7 тис. га. З них близько 80% площ зайнято сільськогосподарськими землями. Вміст гумусу за останні 15 років зменшився на 0,35%. Донецька область має 68% еродованих земель.

Найбільшого забруднення зазнає верхній шар літосфери — ґрунт. Це пов'язано з розсіюванням у приземному прошарку атмосфери аеральних емісій промислових підприємств, що містять різноманітні екотоксиканти. Характерними для Донецького регіону є важкі метали, фториди, сірководень та ін. Під дією цих сполук детоксуючий потенціал ґрунтів у техногенно напружених регіонах суттєво зменшується і створюються

умови для перенесення забруднюючих речовин з ґрунту в рослини сільськогосподарських культур. Забруднення ґрунту, та відповідно сільськогосподарських культур, становить значну небезпеку для людини та інших живих організмів, тому що накопичені в рослинах важкі метали включаються в харчові ланцюги і з продуктами харчування потрапляють в шлунково-кишковий тракт людини.

Основні чинники та критерії для визначення основних екологічних проблем Донецької області, у тому числі пов'язаних із:

- ✓ наявністю великої кількості промислових підприємств в області. Серед них переважають підприємства гірничодобувної, металургійної, машинобудівної, хімічної та коксохімічної промисловості, енергетики, які є найбільшими забруднювачами навколишнього природного середовища;
- ✓ використанням застарілих технологій виробництва;
- ✓ високою концентрацією автомобільного транспорту в регіоні - пересувних джерел забруднення довкілля;
- ✓ неконтрольним використанням природних ресурсів та забрудненням довкілля в минулі десятиліття;
- ✓ проблемами щодо умов скидання шахтних і кар'єрних вод у водні об'єкти;
- ✓ забрудненням підземних водоносних горизонтів;
- ✓ низьким рівнем повторного використання, переробки та утилізації відходів виробництва;
- ✓ високою щільністю населення, що призводить до утворення значної кількості побутових відходів (понад 536,0 тис. т/рік)
- ✓ військові дії на сході України.

Екологічну ситуацію в Донецькій області можна визначити як кризову, що формувалася впродовж тривалого періоду через нехтування об'єктивними законами розвитку та відтворення природно-ресурсного комплексу України.

Впродовж десятиліть відбувалися структурні деформації народного господарства, коли перевага надавалася розвитку сировинно-видобувних, енергогенеруючих, металургійній, хімічній та іншим найбільш екологічно небезпечним галузям промисловості. В поєднанні з недостатністю правових та економічних механізмів захисту природного середовища, низькою забезпеченістю та ефективністю захисних споруд, а також з низьким рівнем екологічної свідомості суспільства — все це призвело до небезпечного екологічного стану у Донецькій області.

Одним із способів регулювання раціонального природокористування в Донецькій області є використання податків, які дають змогу вилучити частину ренти з метою її використання для фінансування потреб відтворення природних ресурсів та створення передумов для стимулювання ефективного та економічного використання ресурсів. Також

вагому роль відіграє система штрафних санкцій. Однак значення має не тільки розмір штрафу, але і ймовірність його застосування.

За результатами проведеного аналізу екологічної ситуації на території Донецької області необхідно відмітити погіршення стану довкілля, що відбувалось впродовж тривалого часу у зв'язку із нехтуванням об'єктивними законами розвитку та відтворення природно-ресурсного потенціалу регіону.

Література:

1. Природокористування та ресурсні цикли: веб-сайт. URL: https://pidru4niki.com/1500032637946/ekologiya/prirodokoristuvannya_resursni_tsikli

2. Морева В.В. Екологічна складова стратегії еколого-економічної стабілізації деокупованих територій // «Formation of knowledge economy as the basis for information society»/ Thesis of the 7th International Scientific Seminar .- Venice-Verona, Italy-Kyiv, Ukraine . - December 15-18, 2018. – С 49-53

3. Екологічний паспорт Донецької області: веб-сайт. URL: http://ecology.donoda.gov.ua/wpcontent/uploads/2020/07/ЕКОПАСПОРТ-НА-САЙТ_2021_-1.pdf

4. Регіональна доповідь про стан навколишнього природного середовища в Донецькій області у 2020 році: веб-сайт. URL: <https://mepg.gov.ua/files/docs/Reg.report/2020Донецька%20область.pdf>

УДК 502.3:504.3

Пастернак О. М.

кандидат хімічних наук, доцент, доцент кафедри раціонального природокористування та охорони навколишнього середовища

ВИКОРИСТАННЯ ГІС/ДЗЗ ДЛЯ ЕКОЛОГІЧНОГО МОНІТОРИНГУ ПОСТПОЖЕЖНОЇ ТЕРИТОРІЇ

Зміна клімату є однією з найбільших екологічних проблем, що стоять сьогодні перед суспільством. Збільшення кількості в атмосфері парникових газів, аерозолів внаслідок людської діяльності змінило клімат із глибокими наслідками для суспільства. Період 2011-2020 став найтеплішим десятиліттям по всьому світу, з глобальною температурним показником + 0.82°C вище середнього значення ХХ ст.. В таблиці наведено загальносвітовий сукупний річний показник аномалії температури суходолу та океану від середнього значення

Температурна аномалія (°C) 2011 – 2020 років [1]

рік	температурна аномалія, °C	рік	температурна аномалія, °C	рік	температурна аномалія, °C
2020	0,98	2017	0,91	2014	0,74
2019	0,95	2016	0,99	2013	0,66
2018	0,83	2015	0,93	2012(2011)	0,62(0,57)

В умовах змін клімату посухи та спека, зменшення кількості опадів влітку підвищують ризики виникнення пожеж та опустелювання південних і південно-східних регіонів України, що створює додаткову загрозу біологічному різноманіттю. Відповідно до даних супутникової зйомки кількість трав'яних пожеж в десятки-сотні разів більша за

чисельність лісових. Багато випадків умисного випалювання залишків сільськогосподарських культур на полях стають причинами лісових пожеж.

Після початку збройного конфлікту на невідконтрольних територіях, а також уздовж лінії зіткнення робота лісгосподарських підприємств, служб з надзвичайних ситуацій ускладнена або унеможливлена, припинено роботи зі створення захисних лісових насаджень на малопродуктивних і деградованих землях, порушення попереджувальних протипожежних заходів у лісах підвищило ризик виникнення пожеж, осередків шкідників і хвороб лісу, всихання лісів і погіршення екологічної ситуації в цілому. Даний факт посилює ризик виникнення пожеж, що призводить до зростання кількості пожеж порівняно зі статистичною нормою. За даними «Інформаційна система довкілля Донбасу» (<http://deis.menr.gov.ua/>) середня щільність пожеж рослинності регіон конфлікту в 1,5–2 рази вище сусідніх областей, які розташовуються в одній природній зоні, характеризуються схожими метеорологічними та соціально-економічними умовами [2].

В умовах сьогодення моніторинг і аналіз космічних знімків є прогресивним інструментом для отримання інформації про стан території, яка відіграє первинну роль в екологічному моніторингу, а також необхідна для прийняття своєчасних і стратегічно правильних управлінських рішень.

З початком збройного конфлікту багато аспектів природоохоронної діяльності виявилися недоступними на певних об'єктах природо-заповідного фонду, серед яких території регіонального ландшафтного парку Донецький кряж. У ландшафтному парку «Донецький Кряж» знаходяться рідкісні рослини і тварини, частину яких занесено до Червоної книги. В середовищі EO Browser Sentinel Hub проведено аналіз супутникових даних Sentinel-2 влітку 2021 року з метою пошуку пожеж та постпожежних територій. В результаті аналізу даних зафіксована масштабна постпожежна територія в першій декаді вересня в порівнянні з останніми днями серпня. Постпожежна територія візуалізована за допомогою скрипта SWIR. Для аналізу пожежної небезпеки та дослідження фізіології екосистеми використано скрипт MSI який візуалізує менший вміст води на території на якій трапилася пожежа. Територія на якій виникла пожежа характеризується найвищим індексом вологого стресу. Для пошуку пожеж використано скрипт Wildfires, для візуалізації постпожежної території реалізовано скрипти BAI (Burned Area Index), BAD (Burned Area Visualization).

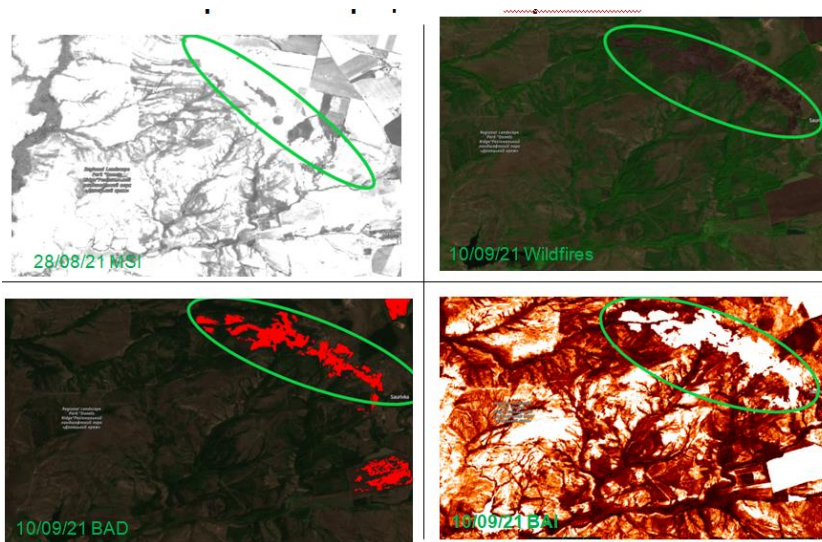

Рис. Космічний знімок Sentinel-2 території ландшафтного парку «Донецький кряж»

Завантажені супутникові дані з геопривязкою використано для створення векторних шарів в програмі QGIS. Оцифровано постпожежну територію та визначено площу згарища, яка складає майже 100 га. Пожежі призводять до критичного зниження лісистості в області та зменшення полезахисних, ґрунтозахисних, водоохоронних та рекреаційних функцій лісів.

Таким чином в роботі використано можливості супутникових даних для оцінки постпожежної території. Необхідно зазначити, що значна частина пожеж малої й середньої інтенсивності нижніх ярусів лісових територій не фіксується супутниками через перешкоди сигналу, які створюють верхні яруси дерев, тому кількість зафіксованих лісових пожеж завжди менша за їх реальну кількість, точна оцінка лісових низових пожеж можлива тільки при польових обстеженнях.

Література:

1. NOAA National Centers for Environmental Information, State of the Climate: Global Climate Report for Annual 2020 (2019), [https://www.ncdc.noaa.gov/sotc/global/202013\(201513\)](https://www.ncdc.noaa.gov/sotc/global/202013(201513)).
2. Оцінка екологічної шкоди та пріоритети відновлення довкілля на сході України. К.: ВАІТЕ, 2017. 88 с.

УДК 332.32:68.338.712.4

Погребняк Л. О.

кандидат технічних наук, доцент, доцент кафедри раціонального природокористування та охорони навколишнього середовища

РОЛЬ ТА ЗНАЧЕННЯ ОЗЕЛЕНЕННЯ У БЛАГОУСТРОЇ МІСТ (НА ПРИКЛАДІ МІСТА МАРІУПОЛЯ)

Одним із головних природних ресурсів, що використовувало людство протягом усього свого існування, є рослинність, як первинна ланка у трофічних ланцюгах будь-яких соціо - екологічних систем. З розвитком науково-технічного прогресу останніх століть цей процес прискорився та інтенсивно зростає, зважаючи на демографічні показники. Сучасна людина усе частіше стикається із викликами глобальної індустріалізації, яка, з одного боку, забезпечила людству розвиток споживчого ринку та розширення кола соціальних гарантій, але, з іншого боку, супроводжується деградацією довкілля та наявністю глобальних і регіональних екологічних проблем. Хаотична, науково необґрунтована урбанізація, інтенсивна експлуатація природних ресурсів задля тотальної індустріалізації негативно впливають, у кінцевому рахунку, і на стан індивідуального та суспільного здоров'я населення.

Україна є досить урбанізованою країною, біля 70% населення якої мешкає у містах, за даними Державної служби статистики на 01. 01. 2021 року [9], тому особливого значення набуває також наявність і питома вага озелених територій міст та населених пунктів міського типу.

У великому промисловому місті під дією антропогенних чинників суттєво змінюються кількісно-якісні показники компонентів міського середовища – атмосферне повітря, міська флора і фауна, ґрунти, водні ресурси, ландшафт та рельєф місцевості тощо. Фактори людського впливу призводять до негативних змін вологості, переміщення повітряних мас, освітленості територій, біорізноманіття, продуктивності ґрунтів, якості прісної води тощо.

Особливого змісту та провідної ролі в оптимізації екологічного стану навколишнього середовища міст відіграють зелені насадження, що виконують санітарно – гігієнічні (сануючи та антимікробні), рекреаційні, структурно – планувальні та ландшафтно - типологічні функції, набувають в умовах промислового міста [1 - 3].

Зелені рослини впливають на кількісно-якісний склад та іонізацію повітря, насичують його вологою та фітонцидними сполуками, що сприяє оздоровленню довкілля; позитивно змінюють параметри мікроклімату територій; слугують вітро - та снігозахисними екранами, пом'якшуючи їх несприятливий вплив; надають протишумовий ефект, значно зменшуючи промислові та транспортні шуми; створюють просторові умови для архітектурно - планувальних та ландшафтних розбудов; сприяють додатковій меліорації територій, ефективно захищаючи їх від негативних наслідків вітрової та водної ерозії ґрунтів; підвищують культурно-творче та емоційне сприйняття своєрідності навколишнього середовища.

Дослідженнями провідних наукових спеціалістів доведено, що для забезпечення оптимальної кількості кисню у повітрі населеного пункту необхідна наявність озелених територій у 65 разів більша, ніж кількість населення [6].

Окрім визначаючого значення рослин для охорони здоров'я населення і забезпечення належного екологічного стану довкілля у розвитку будь-якої соціо- екологічної системи, необхідно зазначити, що знищення лісів та інших об'єктів озеленення призводить до величезних економічних збитків, вартість яких складається не тільки із прямої вартості деревини, як товару, а також із вартості певних екологічних послуг з боку рослин (враховуючі їх функціональне значення). За даними «The Economics of Ecosystems and Biodiversity Report for Business» збитки для економіки США від втрати 1 га. зелених насаджень становлять у рік 560 тис. дол. [6].

Для промислового міста, яким є м. Маріуполь, основними джерелами забруднення атмосфери являються промислові підприємства, насамперед, важкої, гірничодобувної, енергогенеруючої галузей економіки, транспортні засоби, особливо автомобільний та залізничний транспорт, також об'єкти комунального господарства – котельні, смітники та сміттєзвалища, відстійники тощо.

У роботі представлена оцінка екологічного стану довкілля міста, яка здійснена на основі офіційних показників обласних органів виконавчої влади, звітних матеріалів санітарних і екологічних служб, звітів окремих підприємств різних галузей промисловості, розташованих на території міста, Головного управління ДСНС України у Донецькій області, Департаменту з питань екології, енергоменеджменту, охорони праці та цивільної безпеки Маріупольської міської ради, Державної Азовської морської екологічної інспекції, Управління земельних відносин у Донецькій області, відділу Головного управління Держгеокадастру у Донецькій області, комунального підприємства «Маріупольське виробниче управління водопровідно-каналізаційного господарства», Департаменту розвитку житлово- комунальної інфраструктури Маріупольської міської ради, комунального підприємства «Комбінат комунальних підприємств» Маріупольської міської ради, комунального підприємства «Полігон твердих побутових відходів», комунального

підприємства «Комунальник», Маріупольської міської державної лікарні ветеринарної медицини, Держкомлісу ДП «Приазовське лісове господарство» та ін. матеріалів моніторингових обстежень території [3, 5, 7, 8].

Як джерело інформації використані Регіональні доповіді про стан навколишнього природного середовища в Донецькій області, дані моніторингових спостережень, що здійснюються суб'єктами в рамках програм державного моніторингу навколишнього середовища міста та регіону, План дій з охорони навколишнього природного середовища Донецької області на 2013-2020 роки [5, 7, 8].

Також, для оцінки екологічного стану міста Маріуполя задіяна інформація моніторингових лабораторних досліджень Маріупольської міської філії ДУ «Донецький обласний лабораторний центр МОЗ України» щодо стану довкілля за 2013-2018 рр. в розрізі моніторингу [5]: атмосферного повітря; водних об'єктів у місцях водокористування; радіаційного стану; рівнів шумового навантаження забудов; рівнів електромагнітного випромінювання.

У жорстких природно-кліматичних умовах південного сходу України та території Приазов'я, які стають навіть екстремальними для промислового міста завдяки впливу антропогенних факторів, значення рослинності не підлягає сумніву. Забруднення атмосферного повітря вже багато років і на сьогодні залишається найгострішою екологічною проблемою міста, на більшості території якого спостерігається значне перевищення показників гранично допустимих концентрацій (ГДК).

Топографічний аналіз розташування основних підприємств - забруднювачів, до яких традиційно відносяться ПрАТ «Маріупольський металургійний комбінат ім. Ілліча» і ПрАТ «МК «Азовсталь», визначає райони міста із найбільшими показниками забруднення атмосфери. За інформацією ДУ "Донецький обласний лікарський центр України" від 03.10.19р. № 846/1 за 2013-2018 роки моніторингові дослідження атмосферного повітря проводились щомісячно [5]: у зоні впливу підприємств під факелом та на межі санітарно-захисної зони; у зоні впливу автомагістралей; у місцях масового відпочинку населення.

Основним джерелом водопостачання міста є р. Кальміус з притокою р. Кальчик та розташованим на ньому Старо-Кримським водосховищем. За якістю поверхневих вод у створах басейну р. Кальміус на основі Інтегрального показника якості (ІЗВ) води відносяться до III класу якості 5 категорії (задовільні, помірно забруднені), у гирлах річок Кальміус і Кальчик та III класу якості 4 категорії (задовільні, слабо забруднені). Відповідність якості води аналізувалася, виходячи із ДСанПіН 2.2.4-171-10 "Гігієнічні вимоги до питної води, призначеної для споживання людиною" [4, 5]. Порівняльний аналіз якості води р. Кальміус з основними її притоками на основі ГДК, свідчить, що суттєве погіршення якості води басейну р. Кальміус спостерігається у гирлі р. Кальчик та становить 6 клас якості «дуже брудна». Загалом якісний стан водних об'єктів басейну р. Кальміус по індексу ІЗВ складає: 5 – «брудна» та 6 «дуже брудна», про що свідчать дані по якості води в контрольних створах [5].

Площинний розподіл забруднень у ґрунтах та рослинних покривах було визначено у результаті моніторингу, який проведено ще 2003 року Харківським інститутом ґрунтознавства і агрохімії ім. Соколовського. Дослідження показало, що найбільш сприятливими для житлово-рекреаційного використання є території західної, північної, санаторно-паркової та центральної частини міста [5]. Звісно, повторне проведення аналогічного моніторингу на сьогодні необхідне та актуальне.

Література:

1. Анисимова С.В. Пылеочищающая роль зеленых насаждений в городе / С.В. Анисимова, Н.В. Дмитренко, А.Н. Ведмидь // Вестник Харьковского нац. автомобильно-дорожного ун-та. 2010. № 48. С. 150–154.

2. Безлюбченко О.С. Планування і благоустрій міст : навч. посібник. для студентів усіх форм навчання та слухачів другої вищої освіти за напрямом підготовки 0921 (6.060101) – «Будівництво» / О. С. Безлюбченко, О. В. Завальний, Т. О. Черносова: Харк. нац. акад. міськ. госп-ва. Х.: ХНАМГ, 2011. 191 с.

3. Володарець С.О. Сануюча функція деревних рослин культури фітоценозів урбанізованого середовища: дис.. к.б.наук: Донецький нац.. ун-т. Вінниця, 2016. - 214с.

4. Головне управління статистики у Донецькій області [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://donetskstat.gov.ua/catalogue/catal.php>.

5. Звіт про стратегічну екологічну оцінку Державної стратегії регіонального розвитку на період до 2027 року. Київ, 2020. 33с. <https://mariupolrada.gov.ua/page/>

6. Парки замість бетону: нова політика у сфері управління зеленими насадженнями. /Норенко К., Куць Н., Рубель О./Львів «Манускрипт». 2016.- 17с.

7. Регіональна доповідь про стан навколишнього природного середовища у Донецькій області у 2019 році. Краматорськ, 2020. 22с. <https://mariupolrada.gov.ua/page/>

8. Стратегічна екологічна оцінка до генерального плану міста Маріуполя «Послуга у сфері містобудування». Держпідприємство УДНДПМ «Дніпромисто». Київ: 2019. 256с. <https://mariupolrada.gov.ua/page/>

9. Чисельність наявного населення України. Держ. служба статистики. Київ. 2020. – 83с. <http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2020/>

УДК 338.24

Турбіна О. І.

кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри раціонального природокористування та охорони навколишнього середовища

Зубенко О. В.

здобувач ОС «Магістр» кафедри галузевого менеджменту навчально-наукового інституту управління

НАПРЯМКИ УДОСКОНАЛЕННЯ СИСТЕМИ ЕКОЛОГІЧНОГО МЕНЕДЖМЕНТУ НА ПІДПРИЄМСТВАХ МЕТАЛУРГІЙНОЇ ПРОМИСЛОВОСТІ

В сучасних умовах виникає необхідність пошуку нових підходів та шляхів до вирішення екологічних проблем промислового виробництва. Система екологічного менеджменту допомагає скоротити витрати, підвищити якість не тільки продукції та послуг, а й компанії в цілому, послідовно зменшувати негативний вплив продукції на навколишнє середовище та здоров'я людини протягом усього її життєвого циклу, тим самим підвищуючи конкурентні можливості підприємства.

Вітчизняне металургійне виробництво особливо негативно впливає довкілля. До таких впливів належить:

- забруднення ґрунтів через масове складування відходів;
- скидання необроблених виробничих вод у природні водойми;
- великі викиди шкідливих речовин, у атмосферу.

Металургійні об'єкти переробляють техногенні утворення. Для вироблення однієї тони у виробництво залучається понад три тони первинних природних ресурсів сировини. В результаті виплавки доменні шлаки збираються у сховищах шлаків та відвалах. При цьому вони забирають міські та сільськогосподарські земельні території, створюють додаткове навантаження на ґрунт.

Металургійна галузь відбирає 25% води загальних потреб промисловості. Дуже часто після промислового використання дана вода не обробляється належним чином і у забрудненому вигляді потрапляє у ґрунтові води. У воді, що скидається, присутні важкі метали, відходи нафти, феноли та інші шкідливі елементи, що роблять її непридатною для використання [1].

Необхідність екологічного менеджменту визначається не лише різким погіршенням екологічної обстановки, кризою навколишнього середовища, а й закономірними тенденціями розвитку сучасного виробництва, серед яких:

- диференціація регіонального розміщення виробництва;
- збільшення виробничих потужностей за потребами нових технологій;
- загострення впливу виробництва як на природу регіональну, а й загальний світовий простір;
- поділ країн у світовій економіці на виробників небезпечних відходів та їх поглиначів (концентрація відходів);
- виникнення політичного змісту екологічної свідомості та світогляду;
- тенденції науково-технічного прогресу (біотехнології, ядерні технології та ін.) [2].

Виділяють такі підстави та переваги для запровадження системи екологічного менеджменту на металургійному підприємстві:

- постійне зменшення виробничих та експлуатаційних витрат, ефективніше використання сировини, енергії та інших видів ресурсів, зниження витрат, що з впливом підприємства на навколишнє середовище;
- можливості лавірування для підприємства під час проведення конкурентної боротьби на вітчизняному та міжнародному ринках;
- налагодження діяльності підприємства відповідно до положень природоохоронного законодавства;
- інвестиційної привабливості;
- надання сприятливого іміджу підприємству у населення та громадськості;
- набуття нових можливостей визнання на міжнародному рівні та на світових ринках;
- застосування додаткових можливостей запобігання розвитку надзвичайних екологічних ситуацій та аварій на підприємстві, які можуть призвести до суттєвого забруднення навколишнього середовища та фінансових втрат;
- зниження негативного впливу на довкілля за рахунок найефективнішого менеджменту, мотивації [3].

Для забезпечення конкурентоспроможності продукції підприємств необхідно орієнтуватися не лише на прогресивні технології, але й акцентувати увагу на вимогах міжнародного ринку, де на перший план виходить як якість, так і безпека виробів. З урахуванням першочергових проблем виробника, зростання економічної ефективності виробництва; основні цілі впровадження екологічного менеджменту на підприємстві: зростання еколого-економічної ефективності виробництв; скорочення витрат на сировину та енергію, утилізація відходів, очищення стічних вод та газів, що відходять; вихід на міжнародний ринок екологічно безпечної продукції; покращення стану природних зон у місцях розміщення промислових підприємств [4].

Для того, щоб розробити напрямки щодо удосконалення системи екологічного менеджменту необхідно відштовхуватися від вимог, зазначених у стандарті ISO 14000. Для металургійних підприємств пропонуються такі напрямки удосконалення системи екологічного управління (рис. 1):

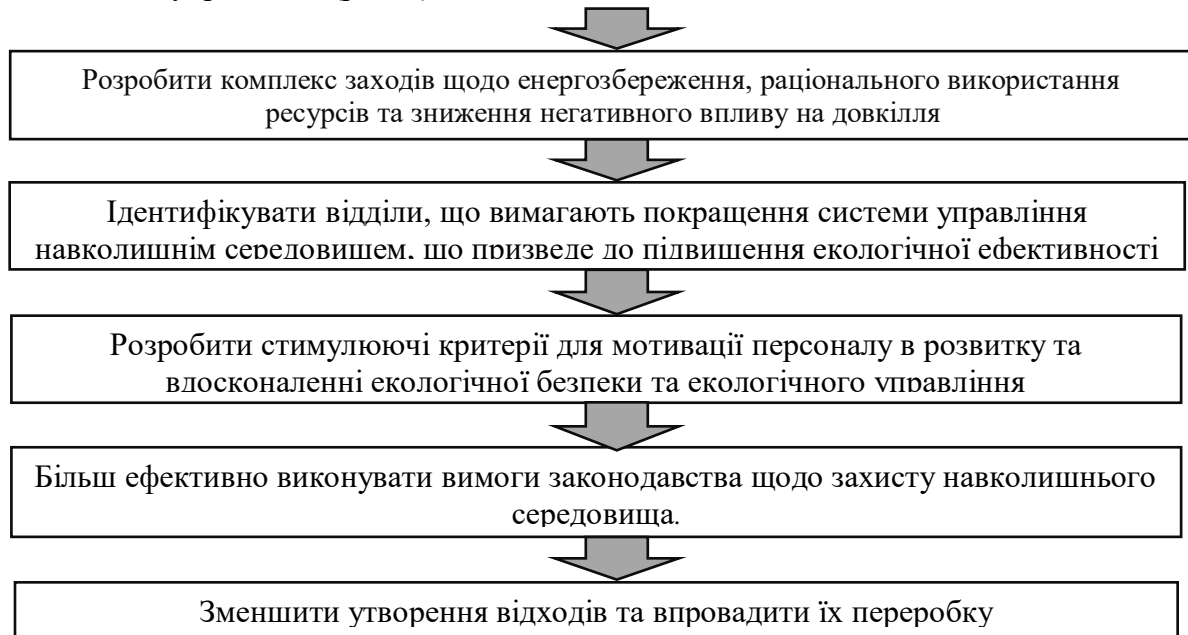

Рис.1. Пропозиції щодо удосконалення системи екологічного менеджменту на металургійному підприємстві.

Впровадження системи екологічного менеджменту на металургійному підприємстві дозволить:

- зменшувати витрати завдяки зменшенню витрати сировини та відходів виробництва, зниження споживання енергії.
- більш ефективно виконувати вимоги природоохоронного законодавства, відповідно зменшувати витрати, пов'язані з впливом на довкілля (позови, штрафи, наднормативні платежі за забруднення).
- використовувати додаткові можливості запобігання розвитку надзвичайних екологічних ситуацій та аварій на підприємстві, які можуть призвести до суттєвого забруднення навколишнього середовища, фінансових витрат.
- створити більш привабливі умови для банківських інвестицій у підприємство у зв'язку зі зниженням фінансових ризиків.
- покращити імідж підприємства серед громадськості.

Таким чином, система екологічного менеджменту є такою системою управління підприємством, яка знаходить компроміс між економічними та екологічними показниками. Впровадження системи екологічного менеджменту допомагає набутти конкурентних переваг перед іншими підприємствами є необхідною умовою для виходу на міжнародні ринки.

Для забезпечення ефективної роботи та постійного покращення системи екологічного менеджменту на підприємстві потрібно своєчасно вносити змін до системи, регулярно проводити аналіз системи екологічного менеджменту зі сторони керівництва

підприємства та розробляти комплекси заходів щодо енергозбереження, раціонального використання ресурсів та зниження негативного впливу на довкілля.

Література:

1. Варламова І.С. Система екологічного менеджменту на металургійних підприємствах в умовах ринкової економіки: *Економічний вісник Національного гірничого університету «Економіка природокористування»*. Дніпропетровськ: НГУ, 2019. № 1. С. 83-87.
2. Концепція екологічного менеджменту. URL:https://finances.social/menedjment_695/141-kontseptsiya-ekologichnogo-106513.html. (дата звернення 14.12.2021).
3. Жигалова Л.М., Юрін К.С. Екологічний менеджмент як інструмент підвищення конкурентоспроможності транспортного підприємства. Сучасні проблеми науки та освіти: навч. посіб. 2015. № 1-1. 655 с.
4. Синельникова В.М. Екологічний менеджмент: основні напрями та проблеми розвитку. *Економічне середовище*. 2013. №4 (6). С. 76-81.

УДК – 504.61:669

Іванова Вікторія Віталіївна,
к.е.н., доц., доцент кафедри РПОНС,
Федотова Юлія Валеріївна
здобувач вищої освіти ОС «Магістр» спеціальності «Екологія»

ОСОБЛИВОСТІ ЗАБРУДНЕННЯ В ЗОНІ МЕТАЛУРГІЙНОГО ПІДПРИЄМСТВА

Металургійне виробництво – це одне з найпотужніших джерел впливу на природні екосистеми. Це пов'язано з багатьма різними виробничими процесами, наприклад як видобування корисних копалин, їхнє збагачення, а потім переробка для створення готової продукції, її подальше використання і транспортування. Промислове виробництво в будь-якому випадку означає споживання природних ресурсів і переміщення відходів в екосистемі.

В Україні найбільшої шкоди завдається Донецькій, Дніпропетровській, та Запорізькій областям. Для прикладу, річний обсяг тільки одних газоподібних викидів в атмосферу у межах вищезгаданих промислових областях перевищує 100 тис. т, що тягне за собою значне погіршення на вказаних територіях умов життя. Згідно з результатами досліджень, причиною суттєвого підвищення загальної захворюваності та смертності населення в містах, де розташовані металургійні підприємства, є низька якість атмосферного повітря [1].

Для Донецької області характерна наявність металургійної, гірничодобувної, енергетичної та інших галузей промисловості. Їх діяльність, нажаль, призводить до накопичення великих обсягів промислових відходів.

Кількість відходів, що утворюється від промислових підприємств області збільшується, це є свідченням про зростання обсягів виробництва основної продукції. Обсяг утворення в Донецькій області відходів I-III класів небезпеки складає 147,3 тис. тонн.

На відсутність значного покращення стану навколишнього середовища вказує

підвищений канцерогенний ризик, обсяг онкологічних захворювань, який перевищує всі міжнародні показники ризику. Кожен рік реєструється майже 300 надзвичайних ситуацій техногенного та природного характеру, внаслідок чого завдаються великі економічні збитки та гинуть люди. У 2017 р. кількість хворих на органи дихання сягнула 12036631 людей, а онкохворих 366231 осіб [2].

Негативний вплив надзвичайних ситуацій техногенного та природного характеру, аварії та катастрофи техногенного походження, посилюються такими причинами: використання, зберігання небезпечних речовин; застарілість основних фондів, особливо природоохоронного призначення; аварійний стан значної частини мереж комунального господарства; значні обсяги транспортування; недостатні інвестиційні вливання в процес впровадження сучасних екологічно чистих та ресурсозберігаючих технологій в екологічно небезпечних галузях промисловості, таких як металургійна, нафтохімічна, хімічна, та енергетика; проблеми природоохоронного характеру, які пов'язані з істотними змінами стану гідрогеологічного та геологічного середовища і зумовлюються закриттям нерентабельних гірничодобувних підприємств, наприклад шахт і розрізів; бездіяльність суб'єктів господарювання, небажання проводити заходи із запобігання катастрофам та аваріям на об'єктах підвищеної небезпеки і потенційно небезпечних об'єктах.

Багато сталеливарних компаній мають прагнення знизити викиди вуглекислого газу завдяки переходу на електропечі. Однак для отримання якісної сталі потрібен високоякісний металобрухт, якраз якого зараз не вистачає. Тому виграє такий альтернативний варіант як виробництво гарячебрикетованого заліза, отриманого з використанням водню і поновлюваних джерел енергії.

Згідно за даними зарубіжних джерел, найважливішим вузлом для екологічно більш чистого виробництва (ЕБЧВ), являється створення умов, які здатні запобігти забрудненню навколишнього середовища від діючого виробництва. В першу чергу, звичайно, це шлях мінімізації утворення відходів.

Збільшення рівня рентабельності діяльності виробництва досягається за рахунок зниження споживання води та енергетики, які забруднюються обсягами вироблення відходів і викидами. Також є потреба одночасно підвищити якість безпеки праці та продукції.

Досвід промислових організацій Східної Європи показує, що можна знизити обсяг вироблених відходів на 20-40%, при чому без будь-яких інвестицій, чи при зовсім незначних капіталовкладеннях, при цьому строки окупності будуть становити кілька тижнів. А якщо інвестувати в нове технічно рентабельне обладнання або кардинально змінити технології, можна досягти зниження ще на 30% [3].

Виробництво екологічно чистого характеру здобувається за рахунок використання спеціальних технологічних кроків, таких як:

- маловитратні чи безвитратні технології мають головний пріоритет перед застосуванням дорогих технологій, які застосовують в самому кінці технологічного ланцюжка;

- екологічно чисте виробництво в першу чергу розглядається як фактор підвищення рівня рентабельності, зниження випуску низькоякісної або дефектної продукції до мінімуму, зростання ефективності застосування енергії, зниження загального обсягу утворених відходів, підвищення рівня організації виробництва загалом, в тому числі за рахунок зростання мотивації;

- основою для скоординованих дій являється створення і використання програми на підприємстві, яка повинна включати внутрішню експертизу, проекти та плани відповідних заходів;

- внутрішня експертиза відкриває можливість проведення оцінки безвитратних та маловитратних заходів, націлених на поліпшення екологічної чистоти виробництва, розкриття можливостей економії витрат, підвищення та покращення рівня використання устаткування і сировини;

- орієнтованість на власні сили забезпечує мінімальну вартість, тому всі з програм Екологічно Більш Чистого Виробництва (ЕБЧВ) повинні мати орієнтир на власні сили. Навчання в процесі практичної роботи мають при цьому найважливіше значення.

Для екологізації металургійного виробництва потрібні економічні, технологічні та соціальні передумови. Останні виникають тоді, коли культурний рівень людей, соціальні інтереси, і особисті бажання сприяють виникненню екологічних потреб (передумови «необхідності»). Під екологізацією виробництва мається на увазі створення технічних засобів і технологічних рішень, формування ідей, інформаційних матеріалів, які сприятимуть розвитку екологічно позначених виробничих систем.

Економічні передумови виникають тоді, коли в системі економіки створюються організаційні механізми та економічні умови, що здатні забезпечити виробникові економічну вигідність процесів екологізації (передумови «ефективності»).

Відповідно технологічні передумови створюються тоді, коли виробнича система накопичила достатню кількість технологічних засобів для реалізації екологічних потреб (передумови «здійснюваності»). Економічні і технологічні передумови формують групу «передумов достатності».

В Україні, нехтування протягом тривалого періоду об'єктивними законами розвитку і відтворення природно-ресурсного комплексу привело до кризової екологічної ситуації. Відбулись структурні деформації економіки, бо перевага надавалася розвитку видобувних, найбільш екологічно небезпечних галузей промисловості в країні.

Рівень техногенного навантаження в Україні на природне середовище вкрай високий, перевищує подібний показник розвинених країн в 4-5 рази. На жаль, в Україні закріпилась тенденція до руйнування навколишнього середовища і необоротних втрат природних ресурсів, і прогнозується ризик зсувних процесів, підтоплення міст та збільшення кількості повеней. За оцінками Міністерства України з питань надзвичайних ситуацій та у справах захисту населення від наслідків Чорнобильської катастрофи, збитки від підтоплення, зсувних і карстових процесів складають щорічно 350-400 млн. грн. [4, 5].

Головна мета для зони металургійного виробництва - це зменшення техногенного навантаження, підтримка природного потенціалу через самовідновлення природних процесів у природі, використання відходів в якості вторинного ресурсу, скорочення втрат, комплексність вилучення корисних компонентів, розробка безвідходних технологій, нові системи і техніки очищення, а також контрольовано-вимірювальна апаратури, що дозволить налагодити виробництво корисної продукції з побічних компонентів і відходів галузей.

Література

1. Офіційний сайт Державної служби статистики України. Заклади охорони здоров'я та захворюваність населення України. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/publzdorov_u.htm.

2. Офіційний сайт Державної служби статистики України. Навколишнє середовище. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/>.

3. Міронова Н.Г., Гребельюк І.М., Mrozinski A. Аналіз діяльності підприємств у сфері утилізації відходів в Україні. Екологія, Охорона довкілля, збереження біотичного та ландшафтного різноманіття. 2019, С. 49–51.

4. Регіональні доповіді про стан навколишнього природного середовища у 2015-2019 році. URL: <https://menr.gov.ua/news/31768>.

5. Екологічний паспорт Донецької області за 2019 рік. URL: <http://ecology.donoda.gov.ua/wp-content/uploads/2020/07/%D0%95%>.

ІСТОРИЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ

СЕКЦІЯ

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ СУЧАСНИХ МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН ТА СВІТОВОГО ПОЛІТИЧНОГО ПРОЦЕСУ

УДК 329(410)

Балабанов К. В.

радник ректора, доктор політичних наук, професор, професор кафедри політології та міжнародних відносин

Митрощенко В. І.

здобувачка третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти спеціальності 052 Політологія

ПАРТІЯ REFORM UK (BREXIT) ТА ЇЇ ВПЛИВ НА ПРОЦЕС ВИХОДУ ВЕЛИКОЇ БРИТАНІЇ З ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ

Останніми роками, на тлі проведення референдуму відносно подальшого перебування Великої Британії в ЄС 23 червня 2016 р., слід відзначити тенденцію появи принципово нових політичних партій, які були створені чи розширили власну електоральну базу за рахунок використання популістських гасел щодо радикального прискорення виходу Великобританії з ЄС та критики політичного курсу, спрямованого на європейську міждержавну інтеграцію.

Найбільш показовим прикладом такої політичної партії серед діючих на сьогодні, як вбачається, є партія Reform UK, раніше відома та створена як партія Brexit (перейменування та переформатування відбулося 6 січня 2021 р.) у момент найвищого розпалу суспільних дебатів щодо доцільності запуску дезінтеграційного механізму для задекларованої мети захисту результатів референдуму.

Дана політична сила була створена у листопаді 2018 р. на хвилі суспільних очікувань практичної реалізації результатів референдуму Найджелом Фараджем та Кетрін Блейклок, при цьому лідером партії був обраний Н. Фарадж [1]. Варто відзначити, що цей політичний діяч протягом 2006-2016 рр. з перервами займав посаду голови Партії незалежності Об'єднаного Королівства (UKIP), яка вимагала виходу Великої Британії з ЄС. На європейських виборах 22 травня 2014 р. під головуванням Н. Фараджа дана партія сенсаційно перемогла, отримавши підтримку 4376635 виборців (27,49 %), що принесло їй 24 місця в Європейському парламенті з 73 наданих Великій Британії [2]. За підсумками парламентських виборів 7 травня 2015 р. партія UKIP отримала 12,6 % голосів виборців і посіла за цим показником третє місце серед парламентських партій, поступившись лише основним політичним партіям «першого ешелону» (консерваторам та лейбористам) і вперше у своїй історії провівши до Палати громад одного депутата [3].

Діяльність партії UKIP фактично заклала передумови для початку суспільної дискусії щодо ідеї виходу країни з ЄС та створила ще до початку перших офіційних практичних кроків перший прецедент, коли британська політична партія цілеспрямовано формується, створюється та акцентує свою передвиборчу й поточну активність навколо дезінтеграційного та ізоляційного концепту розвитку.

Більше того, цікаво, що 4 липня 2016 р. Н. Фарадж оголосив про відставку з посади лідера партії через сприятливий для нього результат референдуму про вихід

Великобританії з Євросоюзу, і досягнення, таким чином, його основної мети, заради якої він і прийшов у політику [4], що підтверджує припущення про популістський, тимчасовий (тактичний), ситуативний характер як поглядів Н. Фараджа, так і партійної ідеології UKIP.

Втім, як вже було зазначено, вже у листопаді 2018 р. Н. Фарадж став засновником та головою партії Brexit, яка фактично стала виразником тих самих популістських гасел щодо самодостатності та «особливого шляху» Великої Британії, а також закликів до протидії обмеженню державного суверенітету і політичної й економічної незалежності, яке нібито відбувається за членства держави в інтеграційному об'єднанні.

Аналіз виборчих маніфестів партії Reform UK (так само, як і попередниці Brexit) дозволяє визначити такі її основні політичні цілі та завдання: не допустити продовження перехідного періоду Brexit (це гасло, як здається, значно додало електоральної підтримки партії у період суспільної втоми від довготривалого процесу імплементації результатів референдуму протягом 2016-2020 рр.); не допустити приватизації Національної служби охорони здоров'я (NHS); скорочення імміграції; зниження ПДВ на внутрішнє паливо; заборона Великобританії експортувати свої відходи; надання безкоштовного широкосмугового доступу в неблагополучних регіонах; скасування плати за телевізійну ліцензію; скасування податку на спадщину; будівництво високошвидкісних магістралей; скасування відсотків за студентськими кредитами; зміна планування з метою допомогти у будівництві приватних будинків; реформування Верховного суду; реформування систему голосування, з метою посилення її представницького характеру; скасування палати лордів; подання петицій про відкликання депутатів, які змінюють партію; реформа системи голосування поштою для боротьби з шахрайством; впровадження громадянської ініціативи для скликання референдумів з урахуванням 5-мільйонного порогу зареєстрованих підписів виборців та обмежень щодо часу на повторне голосування [5].

Як можна побачити, переважна більшість передвиборчих лозунгів партії Reform UK: а) має яскраво виражений популістський зміст, побудований на загостренні певних суперечностей між різними групами у соціумі (прикладом є ідея щодо скасування Палати лордів); б) розрахована на отримання голосів протестного електорату, не задоволеного своїм соціально-економічним становищем, зокрема високими податками та недостатньою соціальною допомогою; в) націоналістично-шовіністичний та ізоляційний характер деяких положень (зокрема, щодо радикального обмеження імміграції до країни); г) взаємопов'язане поєднання соціалістичної (лівої) спрямованості підходів до вирішення соціально-економічних суспільних проблем та консервативно-націоналістичної (правої) ідеології у питаннях зовнішньої і міграційної політики; д) є ситуативними, тобто спрямованими на задоволення політичної кон'юнктури та короткотермінових, резонансних запитів виборців у поточний момент.

У березні 2021 р. Н. Фараджа на посту лідера партії Reform UK змінив Ричард Тік, а партія, здійснивши активну передвиборчу кампанію із розповсюдженням вказаних гасел, отримала найбільшу кількість голосів на виборах до Європейського парламенту у Великій Британії у 2019 р. і виборола 28 депутатських місць у Європарламенті з 64, відведених за британською квотою. Загалом зазначена партія набрала 31,6 % голосів. Натомість, група партій, що агітувала за повторний референдум та скасування результатів чинного волевиявлення, загалом отримали 40 % (ліберал-демократи відправили до Європарламенту 15 депутатів, лейбористи – 10, партія зелених отримала 7 мандатів). Загалом, найбільшу електоральну підтримку партія Brexit отримала в округах Англії та Уельсі, крім м. Лондона [1].

Такі результати свідчать та є показовими з декількох аспектів. По-перше, можна констатувати суттєву радикалізацію політичних гасел т. зв. «другорядних» британських політичних партій як з проблематики доцільності чи недоцільності виходу Великобританії з ЄС, так із питань внутрішньої соціально-економічної політики.

По-друге, доведеним фактом є поява у британській партійній системі нових достатньо впливових політичних партій, ідеологічно побудованих навколо концепту виходу Великобританії з ЄС та використання відповідних популістських гасел у передвиборних кампаніях до регіональних представницьких органів, британського парламенту та Європейського парламенту.

По-третє, високі результати на декількох політичних виборах, продемонстровані протягом 2014-2019 рр. партіями UKIP та Reform UK (Brexit) свідчать про певну кризу довіри виборців до основних політичних партій Великої Британії – Консервативної та Лейбористської, причому особливо негативно діяльність популістських партій вплинула на електоральні результати Лейбористської партії, зважаючи на суміжний зміст цілої низки партійних цілей та завдань, окреслених відповідними виборчими маніфестами.

Отже, в цілому можна відзначити досить значний рівень впливу партії Reform UK (Brexit) на перебіг процесу виходу Великої Британії з ЄС, зважаючи на інтенсивну інформаційну кампанію та використання вказаною політичною силою цілісного комплексу політичних засобів задля популяризації ідеї «брекзиту» у британському соціумі.

Література

1. Реформировать Соединенное Королевство. URL: <https://ru.wikipedia.org/wiki> (дата звернення: 19.11.2021 р.).
2. UK European election results. URL: <https://www.bbc.com/news/events/vote2014/eu-uk-results> (дата звернення: 22.11.2021 р.).
3. Election 2015. URL: <https://www.bbc.com/news/events/vote2014/eu-uk-results> (дата звернення: 22.11.2021 р.).
4. Mason R., Booth R., Gentleman A. Nigel Farage resigns as Ukip leader after achieving political ambition of Brexit. *The Guardian*. URL: <https://www.theguardian.com/politics/2016/jul/04/nigel-farage-resigns-as-ukip-leader> (дата звернення: 02.12.2021 р.).
5. Brexit Party: 12 key policies explained. URL: <https://www.bbc.com/news/election-2019-50515516> (дата звернення: 02.12.2021 р.).

УДК 323.1-054.7(430)"2021"

Булик М. В.

кандидат політичних наук, доцент кафедри політології та міжнародних відносин

Беззубченко Ю. Я.

здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти спеціальності 291 Міжнародні відносини, суспільні комунікації та регіональні студії

ЗМІНИ У МІГРАЦІЙНІЙ ПОЛІТИЦІ ФРН У 2021 РОЦІ

Міграція є однією з найактуальніших і найскладніших проблем XXI століття. Емпіричні дані пов'язані з міграцією та інтеграцією після двох років пандемії дають зрозуміти, що вірус COVID-19 впливає на всі центральні сфери міграції, економічної та соціальної інтеграції в Німеччині та Європі, тобто на доступ до охорони здоров'я, на

життя, на навчання та на роботу. На жаль, також дедалі зростають ознаки дискримінації та расизму [5].

На сьогодні на зовнішню політику Німеччини й надалі формує боротьба з коронавірусом та наслідками вірусу у 2021 році. Але в іншому випадку багато чого змінилося в міжнародних відносинах. Міграційна політика ФРН служить для управління, контролю та обмеження припливу іноземців до європейської країни. При цьому необхідно враховувати здатність суспільства Німеччини поглинати та інтегруватися.

Щодо поточної пандемії коронавірусу, Федеральне міністерство внутрішніх справ надіслало перший циркуляр федеральним землям 25 березня 2020 року та другий циркуляр 9 квітня 2020 року, щоб звільнити імміграційні органи. Крім того, у зв'язку з пандемією COVID-19 Федеральне міністерство внутрішніх справ тимчасово звільнило власників шенгенських віз, термін дії яких закінчився, від вимоги отримання дозволу на проживання до 30 червня 2020 року (SchengenVisaCOVID-19-V) [2].

Другою постановою Федеральне міністерство внутрішніх справ продовжило положення про власників шенгенських віз, термін дії яких закінчується, до 30 вересня 2020 року, а також дозволив іноземцям з інших шенгенських держав подорожувати федеральною територією з метою виїзду з Шенгенської зони (2-й Шенген COVID-19-V). Дія цих правил не буде подовжена, тому вони закінчилися 30 вересня 2020 року.

На сьогодні СДПН, Зелені та ВДП формують новий уряд Німеччини. Федеральним канцлером, тобто главою уряду, є Олаф Шольц. Коаліційний уряд планує деякі зміни в імміграційному законодавстві, а також у процедурах надання притулку.

Щодо імміграції ФРН потребує більше працівників, йдеться в коаліційній угоді. Окрім попередніх варіантів імміграції на роботу до ФРН, планується створити другий маршрут. Як і в Канаді чи Австралії, «карта шансів» із системою балів, яка має полегшити шукачам роботу в'їзд до Німеччини. Проте, як буде виглядати система, поки невідомо. У коаліційній угоді також сказано: «Блакитну карту в національному законодавстві ми поширимо на неакадемічні професії». Передумовою також буде пропозиція роботи від німецької компанії. Крім того, освітні та професійні кваліфікації з-за кордону мають легше визнаватися [3].

За інформацією з економіки, дефіцит кадрів у німецьких компаніях різко зростає. Багато компаній зараз не можуть заповнити вакансії кваліфікованим персоналом. Бізнес-асоціації очікують подальшого погіршення ситуації в майбутньому.

Якщо говорити про полегшення натуралізації, то у майбутньому натуралізація стане можливою лише через п'ять років. У разі спеціальних інтеграційних послуг навіть через три роки діти, народжені в Німеччині, стають громадянами ФРН від народження, якщо батьки прожили в Німеччині більше п'яти років. «Заборони на роботу» для людей, які вже живуть у Німеччині, мають бути скасовані.

Зміни торкнуться й закону про притулок. Новий уряд хоче полегшити возз'єднання членів сімей: возз'єднання сімей буде поширено на всіх біженців. Шукачі притулку, які вивчають німецьку мову, забезпечують собі засоби до існування за рахунок роботи та не стають злочинцями, мають бути захищені від депортації, їм надані нові можливості для отримання німецького громадянства [4].

Які наслідки пандемія може мати для Німеччини як країни імміграції до 2030 року? Дослідницький проект Університету Фрідріха-Олександра Ерланген-Нюрнберг (FAU) досліджував це та розробив сценарії майбутнього з вченими з різних дисциплін.

У дослідженні FAU «Ефекти та сценарії міграції та інтеграції під час та після пандемії Covid-19», спонсором якого виступила Stiftung Mercator, були ці питання.

Міждисциплінарна дослідницька група з усієї Німеччини проаналізувала короткотермінові та середньострокові наслідки пандемії з використанням широкого настільного дослідження та технології побудови сценаріїв, випробуваного засобу у випадках великої невизначеності та недостатності даних. Вчені бачать три можливі сценарії, до яких суспільство, бізнес і політика повинні адаптуватися: Суспільство [3].

Відповідно до сценарію відчуження, Covid-19 призводить до суспільства, в якому права людини нехтують, а расистсько-націоналістичні настрої, з іншого боку, домінують у політиці. Солідарність навряд чи відіграє роль у міграційній політиці, вона, перш за все, буде орієнтована на безпеку та виключатиме меншини. Різноманітність була б придушена, асиміляція замість інтеграції та інклюзії очікувалася б від іммігрантів з одного боку. Політики схвалили б расистське нерівне ставлення, тобто сегрегацію, у сферах охорони здоров'я, житла та роботи.

У сценарії «нові гастарбайтери» права людини також відіграють підпорядковану роль. Однак, оскільки економіка все ще залежить від іноземних працівників, вибіркова міграційна політика з переважно короткостроковими трудовими мігрантами буде збережена. Навіть у випадку біженців вони сортуються відповідно до робочої сили. Коротше кажучи: у Німеччині знову будуть «гастарбайтери». Інтеграція буде сприяти лише для певних цілей [7].

У випадку «суспільства, яке орієнтоване на участь: «Сильніше вірусів»» пандемія COVID-19 до 2030 року підвищить обізнаність про те, що мігранти є системно важливими в багатьох сферах. Криза зробила б недоліки більш помітними, щоб відтепер зменшити їх. Прогресивна більшість визначала б федеральну політику. Міграційна політика й надалі б залишалася вибірковою, але не лише регульованою на основі економічних міркувань. А замість інтеграції іммігрантів метою буде соціальна згуртованість для всіх у суспільстві різноманіття ФРН [1].

Отже, пандемія, зокрема, показала, наскільки важлива імміграція для всіх сфер країни. Без участі мігрантів Німеччина та Європа перенесли б кризу набагато гірше. Наразі коронна криза посилює існуючі тенденції в економіці та суспільстві та виявляє соціальний дефіцит. Новий ряд розуміє, що важливо, щоб ФРН не відставала від віх, яких вона вже досягла з точки зору інтеграції в результаті Covid-19. Тому майбутні зміни є обов'язковими для Німеччини.

Література

1. Bendel P. Auswirkungen und Szenarien für Migration und Integration während und nach der COVID-19 Pandemie. URL: https://www.covid-integration.fau.de/files/2021/04/studie_covid19-integration_fau.pdf (дата звернення: 10.04.2021).
2. Bendel P. Wie sich die Pandemie auf Integration und Migration auswirkt. URL: <https://idw-online.de/de/news767103> (дата звернення: 20.04.2021).
3. Bethke H. Neue Migrationsstudie: Mehr Willkommenskultur, weniger Toleranz. URL: <https://www.nzz.ch/international/neue-migrationsstudie-mehr-willkommenskultur-weniger-toleranz-ld.1640649?reduced=true> (дата звернення: 16.08.2021).
4. Reifenrath I. Wie sich die Migrationspolitik ändern soll. URL: <https://www.tagesschau.de/inland/innenpolitik/koalitionsvertrag-migration-101.html> (дата звернення: 01.12.2021).
5. Stamp I. (FDP) zur Migrationspolitik, „Die neue Regierung wird Ordnung ins Chaos bringen“. URL: <https://www.deutschlandfunk.de/stamp-zu-ampel-migrationspolitik-100.html> (дата звернення: 27.11.2021).

6. BPB. Dossier Migration. URL: <https://www.bpb.de/gesellschaft/migration/dossier-migration/> (дата звернення: 23.08.2020).
7. Asyl- und Flüchtlingspolitik in Deutschland. URL: <https://www.bmi.bund.de/DE/themen/migration/asyl-fluechtlingsschutz/asyl-fluechtlingsschutz/asyl-fluechtlingsschutz-node.html> (дата звернення: 11.05.2021).
8. Menschen auf der flucht. URL: https://www.amnesty.at/themen/menschen-auf-der-flucht/?gclid=Cj0KCQiAoNWOBhCwARIsAAiHnEjs9LlOpMw8QVatd0V7Zdb6YAVA VpcPgUtqkhUIXEK5PzJTR_hCkb8aAvvhEALw_wcB (дата звернення: 04.11.2020)
9. Einbürgerung erleichtern. URL: <https://www.deutschland.de/de/topic/wirtschaft/deutschland-neue-regierung-zuwanderung-und-arbeitskraefte> (дата звернення: 03.12.2021).

УДК 327(477)"2021":061.1ЄС

Гільченко О. Л.

кандидат політичних наук, доцент, завідувач кафедри політології та міжнародних відносин

ЄВРОІНТЕГРАЦІЯ ЯК ОДИН З ОСНОВНИХ ВЕКТОРІВ ЗОВНІШНЬОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ У 2021 Р.

З часу підписання Угоди про асоціацію між Україною та ЄС у 2014 р. пройшло вже 7 років, проте процес імплементації договору за різними сферами продовжується. З того часу ЄС став головним торговельним партнером України, частка якого становить вже понад 40% української зовнішньої торгівлі, а від початку безвізового режиму у 2017 р. українці здійснили 50 мільйонів подорожей до країн Євросоюзу. У 2021 р. було продовжено курс Президента України Володимира Зеленського на подальшу євроінтеграцію та продовження процесу адаптації торговельної частини Угоди до сучасних економічних реалій.

Протягом 2021 р. на формування та реалізацію зовнішньої політики України впливали ряд негативних зовнішніх факторів, як то: продовження гібридної війни на Сході України; її ескалація через нарощування військової присутності Російської Федерації на кордонах України; поширення пандемії COVID – 19 та карантинні обмеження, пов'язані з нею тощо. Однак, навіть такі складні умови не заважили українській зовнішній політиці рухатись в бік подальшого поглиблення євроінтеграції та використання потенціалу відносин Україна – ЄС.

У травні 2021 р. глави МЗС України, Грузії та Молдови започаткували "Асоційоване тріо" - тристоронній формат посиленої співпраці з європейської інтеграції, підписавши відповідний меморандум. Цей формат став одним з регіональних альянсів, який створює для України нові можливості в Європі та є частиною проактивної політики України зі створення нових регіональних альянсів. Серед першочергових заходів з його реалізації планується зустріч у форматі "ЄС + Асоційоване тріо" щодо подальшої лібералізації торгівлі України, Грузії та Молдови з ЄС у контексті зеленого курсу та цифрового переходу Євросоюзу [1].

У серпні 2021 р. Указом Президента України В. Зеленського було введено в дію Рішення Ради національної безпеки і оборони України «Про Стратегію зовнішньополітичної діяльності України», де в пункті II. Аналіз зовнішнього середовища з

поміж інших важливих питань було зауважено на процесі активного переосмислення глобальної ролі і майбутнього ЄС. Причини для цього вказуються цілком зрозумілі: вихід Сполученого Королівства Великої Британії і Північної Ірландії з ЄС, посилення націоналістичних та популістичних настроїв у європейських державах, стагнація процесу розширення ЄС, нестабільність на державних кордонах держав – членів ЄС, гібридні впливи зовнішніх сил, посилення дискусій всередині ЄС із ключових питань [2].

Однак, це не в якому разі не можна розуміти як розчарування у процесі євроінтеграції України й це підтверджується результатами 23-го Саміту Україна - ЄС, який відбувся у жовтні 2021 р. в Києві та на якому було прийнято кілька цікавих та ґрунтовних двосторонніх угод та програм. Передусім йдеться про наступні Угоди:

- Угода про Спільний авіаційний простір, яка передбачає створення спільного авіаційного простору між Україною та ЄС, що сприятиме взаємному доступу до ринків авіаперевезень з рівними умовами конкуренції та повагою до однакових правил. Йдеться, зокрема, про безпеку польотів, авіаційну безпеку, організацію повітряного руху, гармонізацію соціальної сфери та захисту довкілля.

- Угода про участь України у Рамковій програмі з досліджень та інновацій «Горизонт Європа» та Програмі з досліджень та навчання Європейського співтовариства з атомної енергії (2021-2025), яка забезпечить правову базу для співпраці у науковій і науково-технічній сфері.

- Угода про участь України у програмі «Креативна Європа» (2021-2027), спрямована на підтримку та посилення конкурентоспроможності європейського культурного, креативного та аудіовізуального секторів, а також розвиток та просування культурного й мовного розмаїття та збереження європейської культурної спадщини. Програма має бюджет 2,4 млрд євро та реалізується за трьома напрямками: культура, медіа та міжсекторальна взаємодія [3].

Крім того, 15 грудня 2021 р. в Брюсселі пройшов одноденний саміт "Східного партнерства" у якому взяли участь глави держав і урядів 28 країн ЄС і п'яти східноєвропейських держав — Вірменії, Азербайджану, Грузії, Молдови та України. Це був перший за останні чотири роки саміт, за підсумками якого учасники ухвалили Декларацію. Згідно документу передбачається: секторальна фінансова підтримка, обіцяна "миттєва реакція" лідерів ЄС у випадку подальшої ескалації з боку Росії, вказується, що ЄС "визнає ініціативу трьох асоційованих партнерів Грузії, Молдови та України щодо розширення співпраці з ЄС і бере до відома посилення координації між ними у питаннях, пов'язаних з реалізацією Угод про Асоціацію та співпраці в рамках "Східного партнерства" [4].

Щодо продовження процесу адаптації торговельної частини Угоди, то у 2021 р. прийшов термін перегляду лібералізації торгівлі товарами, як це передбачено ст. 29 Угоди про асоціацію через 5 років після набрання чинності. Крім того, цього року ЄС підтримуватиме Україну новою програмою макрофінансової допомоги на суму 1,2 мільярда євро, яка допоможе пом'якшити економічний вплив пандемії. Перерахування першого траншу у 600 мільйонів євро відбулось ще у грудні 2020 р. [5].

В процесі перегляду економічної частини Угоди про асоціацію з Європейським Союзом найважливішим питанням є наявні квоти, що є занадто малими для українських постачальників. Загалом існує три напрямки, за якими Україна повинна діяти в цьому питанні:

- перший - це поліпшення доступу українських товарів на ринок ЄС;

- другий – це заміщення імпорту товарів з інших країн: з Китаю, з Індії, з усього світу, який налічує сотні мільярдів євро на українські товари, адже Україна розташована набагато ближче до Євросоюзу, ніж Китай і Індія;
- третій - це вимога відкриття держзакупівель (в ЄС) для місцевої локалізації через активізацію торгової дипломатії. [6].

Отже, процес активізації поглиблення євроінтеграції протягом 2021 р. відбувався на політичному та економічному рівнях. Враховуючи необхідність перегляду ключових компонентів співпраці України та ЄС визначальними стали результати 23-го Саміту Україна – ЄС та 6-ий саміт "Східного партнерства". Проте, найбільш актуальною на сьогодні, через активізацію агресії Російської Федерації та Сході України, є підтримка України у випадку подальшої ескалації з боку Росії.

Література

1. Кулеба Д. Асоційоване тріо створює нові європейські можливості для України, Грузії та Молдови URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/dmitro-kuleba-asocijovane-trio-stvoryuye-novi-yevropejski-mozhливosti-dlya-ukrayini-gruziyi-ta-moldovi>.
2. Указ Президента України Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 30 липня 2021 року "Про Стратегію зовнішньополітичної діяльності України" URL: <https://www.president.gov.ua/documents/4482021-40017>.
3. У межах 23-го Саміту Україна – ЄС підписано низку документів, зокрема Угоду про Спільний авіаційний простір URL: <https://www.president.gov.ua/news/u-mezhah-23-go-samitu-ukrayina-yes-pidpisano-nizku-dokumenti-71033>.
4. Підсумки саміту "Східного партнерства": підтримка лідерів ЄС та заява "Асоційованого тріо" URL: <https://suspilne.media/189880-pidsumki-samitu-shidnogo-partnerstva-pidtrimka-lideriv-es-ta-zaava-asocijovanogo-trio/>.
5. Віцепрезидент Єврокомісії: Ми розпочинаємо перегляд умов торгівлі з Україною URL: <https://www.euointegration.com.ua/articles/2021/02/10/7119638/>.
6. Депутат назвав три напрямки перегляду економічної угоди Україна-ЄС URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-economy/3296805-deputat-nazvav-tri-napramki-peregladu-ekonomichnoi-ugodi-ukrainaes.html>.

УДК 323.21-053.6(477.52/6)

Грідіна І.М.

д.і.н., професор, професор кафедри політології та міжнародних відносин

Кондратенко А.С.

здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти спеціальності 291 Міжнародні відносини, суспільні комунікації та регіональні студії

УЧАСТЬ МІЖНАРОДНИХ ОРГАНІЗАЦІЙ У ФОРМУВАННІ МОЛОДІЖНОЇ ПОЛІТИКИ НА СХОДІ УКРАЇНИ: КЕЙС МАРІУПОЛЯ

Угода про асоціацію з ЄС, відповідно до якої Україна погодилась тісно співпрацювати у галузі молодіжної політики, визначення «Національної молодіжної стратегії до 2030 р., прийняття закону «Про основні засади молодіжної політики», затвердження регіональної цільової програми «Молодь Донеччини» на 2021-2025 роки, процеси децентралізації вивели на порядок денний пріоритетні для держави питання

підтримки та розвитку молоді, що вимагає створення та оптимізації механізмів та інструментів реалізації цих програмних документів, перш за все на регіональному рівні.

З початком російсько-української війни та тимчасової окупації окремих територій Донецької та Луганської областей заклади вищої освіти Маріуполя, до яких додалися перенесені виші з Донецька, місцева влада, громадські активісти активно працюють для створення сприятливих умов для навчання молоді з ОРДЛО та прифронтових територій, перетворюючи місто на справжній молодіжний регіональний центр. Міжнародні організації активно співпрацюють з владою всіх рівнів, організаціями громадянського суспільства, бізнесом в питаннях реалізації місцевої молодіжної політики.

Сьогодні у Маріуполі діє багато осередків різних напрямків для розвитку потенціалу молоді. Молодіжна рада м. Маріуполя, яка є консультативно-дорадчим представницьким органом з питань молодіжної політики, покликаним сприяти взаємодії виконавчих органів місцевого самоврядування та молоді міста, бере активну участь у реалізації цільової програми «Молодь Маріуполя» на 2021–2025 роки. Адвокаційна кампанія програми реалізується за підтримки Посольства Великої Британії в Україні та програми «Активні громадяни» від Британської Ради в Україні (Молодь Маріуполя розробляє цільову програму розвитку на 2021-2025 роки. Офіційний сайт м. Маріуполь. 2021, 29 березня.

З 2019 р. в місті діє освітня платформа «Українська академія лідерства». Діяльність платформи спрямована на розвиток лідерських якостей молоді 16-20 років, усесторонню підтримку молодіжних ініціатив у розробці та реалізації соціальних проєктів. З 2020 р. в Маріуполі було відкрито кампус «Української академії лідерства», ремонт якого здійснювався за рахунок місцевого бюджету та USAID [4].

Ще однією ініціативою, яка була реалізована в Маріуполі за підтримки USAID є проєкт «1991 Маріуполь». Проєкт було реалізовано ГО «SocialBoost» та міською владою. «1991 Маріуполь» - це центр розвитку стартапів, зокрема, в сфері ІТ: молоді люди мають змогу пройти навчальних курсів з реалізації власних стартапів, навчитись розробляти власну бізнес-стратегію, отримати менторську та фінансову підтримку, відкрити власний ІТ-бізнес. Слід зазначити, що в центрі також діє вільна коворкінг-зона, де будь-яка людина може приходити та працювати як у власному офісі [5].

Міжнародні організації приділяють значну увагу розвитку локального туризму. Реконструйована водонапірна башта – архітектурна пам'ятка Маріуполя, - стала культурним простором та туристичним центром міста. Міжнародним партнером «Vezha Creative Space» є також USAID. У центрі постійно відбуваються молодіжні заходи, конференції та арт-виставки. Слід зазначити, що до початку карантинних обмежень «Vezha Creative Space» була центром однієї з локацій фестивалю «ГогольFest», де проводили лекції із видатними митцями, експертами, громадськими діячами тощо. Наразі у Вежі також відбуваються заходи, пов'язані із розвитком туризму в місті, діють екскурсії та коворкінг-зона [1].

Говорячи про можливості студентської молоді в Маріуполі, слід звернути увагу на діяльність Маріупольського державного університету: з 2016 р. в університеті працює освітній центр «Донбас- Україна», метою якого є допомога молодим людям з тимчасово окупованих та прифронтових територій здобути якісну українську освіту. З 2020 р. на базі центру діє «Урядова гаряча лінія вступника з ТОТ» [3], яка працює за підтримки Міністерства освіти і науки України та ГО «Фонд «Відкрита політика» в рамках проєкту «Доступність освіти для студентів з невідконтрольних уряду територій (підтримка державної гарячої лінії)», що підтримує USAID.

МДУ також бере участь в програмі Європейської комісії «Tempus», проєктах «Erasmus» та «Erasmus+» за підтримки ЄС та програмі «Академічний вплив» за підтримки ООН, що спонукають до обміну досвідом з європейськими університетами, отримання нових знань та впровадження європейських практик в освітній процес. Починаючи з 2004 р. МДУ щорічно виступає організатором заходів «Дні Європи», що вперше були ініційовані студентською ГО «ДИПКОРПУС» - ліга політологів-міжнародників, що діє при університеті.

Відаючи окрему увагу безпековим питанням на Сході України UNDP разом із ГУ Національної поліції України в Донецькій області», ГО «Маріупольська Спілка Молоді», ГО «Фонд розвитку Маріуполя» та її відокремленим підрозділом «Агенція місцевої демократії в Маріуполі» реалізують проєкт «Рівність. Безпека. Право» [2]. В рамках проєкту для отримання безоплатної правової допомоги ініціатори залучили до співпраці понад 2500 учнів, батьків та вчителів, які проживають в зоні збройного конфлікту або вздовж лінії розмежування. Організатори проєкту мають на меті створення інформаційної платформи на базі Донецького Юридичного інституту, якій буде підтримувати безкоштовну гарячу лінію для батьків, дітей та вчителів, які постраждали від збройного конфлікту. В рамках проєкту було організовано воркшоп, в якому взяли участь учні ліцею №48 м. Маріуполь.

Перелічені приклади співробітництва місцевої влади Маріуполя, закладів освіти, громадськості міста з міжнародними організаціями у реалізації молодіжної політики, які є далеко невичерпаними, свідчать про неабияку увагу міжнародних агенцій до проблем молоді регіону. Часто-густо молодь не є суб'єктом державної молодіжної політики через системне патерналістське ставлення до цієї категорії населення. Міжнародні організації намагаються заповнити ці лакуни та налагодити канали комунікації між молоддю та органами влади усіх рівнів, зокрема на Сході України, де найбільш активно задіяні 14 міжнародних організацій: ООН та її агенції (UNRPP, UNFPA, UNICEF, та UNDP), Європейський союз та Рада Європи, ОБСЄ, USAID, Американська рада, Британська Рада, International Alert, REACH та ACTED. Також в цьому сегменті постійно працюють міжнародні фонди: МФ «Відродження», Фонд ім. Фрідріха Еберта, «Карітас» тощо.

Література

1. VEZHA creative space. URL: <https://mariupolrada.gov.ua/ru/media/vezha-creative-space>
2. На Донеччині реалізується проєкт «Рівність. Безпека. Право». URL: <https://www.dtv.dn.ua/2020/04/03/na-donechchyni-realizuietsia-proiekt-rivnist-bezpeka-pravo/> (дата звернення 20.11.2021).
3. Освітній центр «Донбас-Україна» та «Крим-Україна» МДУ. URL: http://mdu.in.ua/index/osvitnij_centr_donbas_ukrajina/0-190 (дата звернення 20.11.2021)
4. У Маріуполі відкрився кампус Української академії лідерства. URL: <https://mariupolrada.gov.ua/news/u-mariupoli-vidkrivsja-kampus-ukrainskoi-akademii-liderstva> (дата звернення 18.11.2021).
5. У Маріуполі відкрито перший у Східній Україні центр розвитку стартапів. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/volodimir-zelenskij-spilno-z-mihajlom-fedorovim-vidkrili-pershij-v-shidnij-yevropi-centr-rozvitku-startapiv> (дата звернення 18.11.2021).

УДК 323:347.193

Горлова О.В.

асистент кафедри політології та міжнародних відносин

ТИПИ СПРОМОЖНОСТІ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД В УКРАЇНІ ТА ТЕНДЕНЦІЇ ЇХ ФОРМУВАННЯ

Реформа децентралізації в Україні почалася з 2014 року і на сьогоднішній день ми маємо вже 1470 територіальних громад, які отримали більш широкі повноваження, а разом з тим й відповідальність їх теж зростає. З ростом відповідальності можна також сказати, що зростає й рівень конкуренції між територіальними громадами, тому спроможність територіальних громад відіграє неабияку роль як для органів місцевого самоврядування в цілому, так й для мешканців цієї громади. Що ж ми розуміємо під поняттям «спроможні громади»? Згідно з постановою КМУ від 08.04.2015р. № 214 «Методика формування спроможних територіальних громад» - це насамперед «територіальні громади сіл, селищ, міст, які в результаті добровільного об'єднання здатні самостійно або через відповідні органи місцевого самоврядування забезпечити належний рівень надання послуг, зокрема у сфері освіти, культури, охорони здоров'я, соціального захисту, житлово-комунального господарства, з урахуванням кадрових ресурсів, фінансового забезпечення та розвитку інфраструктури відповідної адміністративно-територіальної одиниці» [2]. Відповідно до цієї методики ми можемо вважати об'єднану територіальну громаду спроможною, якщо вона утворилася в порядку, який визначено Законом України «Про добровільне об'єднання територіальних громад», навколо населеного пункту, визначеного перспективним планом як адміністративного центру ОТГ, а також якщо кількість населення ОТГ становить не менше половини кількості населення територіальних громад, які мали увійти до такої громади відповідно до перспективного плану, якщо інше не встановлено законом. Разом з тим, до критеріїв попередньої оцінки рівня спроможності спроможних територіальних громад відносять лише такі: чисельність населення, що постійно проживає на території спроможної територіальної громади; чисельність учнів загальної середньої освіти; площа території; індекс податкоспроможності; частка місцевих податків та зборів у доходах бюджету територіальної громади [1]. Як бачимо, ці показники мають дуже вузьку інформативність та не здатні в повній мірі нам допомогти зробити якісну оцінку спроможності територіальних громад.

Тому виділяють ще декілька груп показників, які більш якісно охарактеризують спроможність територіальних громад. До них відносять рівень інфраструктурного розвитку, фінансове забезпечення, правова спроможність, кадрове забезпечення.

До показників рівня інфраструктурного розвитку слід віднести наявність: закладів загальної середньої освіти I–III ступенів; закладів дошкільної освіти; центрів надання адміністративних послуг; пожежних депо; амбулаторій; закладів вторинної медичної допомоги [2].

До показників фінансового забезпечення входять:

- індекс доходів бюджету — коефіцієнт, що визначає рівень доходів місцевого бюджету на одну особу в порівнянні з аналогічним середнім показником по Україні. Мінімальне значення цього індексу має становити не менше 0,3. Якщо показник індексу становить 0,3 й менше, територіальну громаду потрібно вважати неспроможною виконувати власні та делеговані повноваження;
- частка витрат на оплату праці загальнодержавних функцій (місцевого самоврядування) від дохідної частини бюджету. За нашими спостереженнями, чим вища така частка, тим більше коштів витрачається на утримання

посадових осіб місцевого самоврядування, а не на розвиток території та інфраструктури територіальної громади;

- співвідношення базової дотації до загального обсягу бюджетних надходжень — новий показник, який відображає залежність місцевого бюджету від базової дотації. Якщо базова дотація до місцевого бюджету становить більше половини його розміру (50%), на нашу думку, така територіальна громада не спроможна самостійно, без допомоги держави, виконувати власні повноваження. Проте зауважимо, що при розрахунку даного показника необхідно враховувати віддаленість ТГ (зокрема сільських та селищних) від найближчого районного центру чи міста, оскільки утворення поблизу існуючих адміністративних і економічних центрів глибоко дотаційних сільських та селищних територіальних громад із самостійним органом місцевого самоврядування є вкрай нераціональним і неефективним рішенням [3].

Правова спроможність є фактичним відображенням стану дотримання законності у публічних процедурах, які здійснюються органами місцевого самоврядування та посадовими особами: законність прийняття владних рішень, правовий режим надання адміністративних послуг, правовий режим публічних процедур, можливості отримання правової допомоги у громаді, тощо.

І нарешті, до кадрового забезпечення треба віднести планування (відбір, розстановка, переміщення, стажування, робота з резервом, підвищення рівня професійної компетентності); залучення добору; соціалізація; професійний розвиток; оцінювання показників діяльності; оплата праці; мотивація.

Тож класифікація складових спроможності новостворених громад є важливою з огляду на актуальність потреби її зміцнення та запровадження якісної системи її оцінювання. Концептуальний підхід до визначення спроможності громад гарантує можливість корекції їх спроможності та сталий розвиток територій, що є спільним інтересом держави і громадян.

Література

1. Законом України «Про добровільне об'єднання територіальних громад». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/157-19#Text>. Дата звернення: 12.12.2021р.
2. Критерії спроможної громади: досвід України. URL: <https://decentralization.gov.ua/news/13922>. Дата звернення: 12.12.2021р.
3. Постанова КМУ від 08.04.2015р. № 214 «Методика формування спроможних територіальних громад». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/34-2020-%D0%BF#Text>. Дата звернення: 12.12.2021р.

УДК 327.7-055.2

Лисак В. Ф.

доктор історичних наук, професор кафедри політології та міжнародних відносин

Гунза Ю. С.

здобувачка третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти спеціальності 052 Політологія

ФЕМІНІЗМ, ЯК СОЦІАЛЬНИЙ РУХ ГЕНДЕРНОЇ РІВНОСТІ

Питання гендерної рівності останнім часом все частіше піднімається в суспільстві, а слово «фемінізм» використовується майже в усіх сферах. Нажаль громадянство досі живе стандартами, вигаданими шаблонами, які «навішують» жінкам та чоловікам, а також гострим небажанням зрозуміти саму суть фемінізму та гендерної рівності.

Фемінізмом вважається теорія рівності двох статей, яка творить ідейну основу організованого руху жінок. Термін «фемінізм» був сформульований соціалістом Шарлем Фур'є в кінці XVIII століття. А вже історично це слово з'являється в XIX столітті. Суттю феміністичних переконань є думка, що жінка зазнає суспільної несправедливості, насамперед через приналежність до своєї статі. Першим документом фемінізму вважають «Декларацію прав жінки та громадянки», написану французенкою Олімпією де Гуж у 1791 р., в якій було заявлено, що жінки мають такі самі права на свободу, володіння власністю, як і чоловіки [1].

У спрощеному розумінні фемінізмом вважають рух за рівні права і можливості жінок і чоловіків. Деякі люди сприймають це поняття як подразнення. Їм здається, що фемінізм – це про те, що жінка хоче стати як чоловік. У 60-ті роки XX ст. фемінізм умовно поділяється на три основні напрямки (хоча насправді течій і різновидів набагато більше):

– ліберальний фемінізм (відстоює рівність прав на самореалізацію обох статей на політичному та соціальному рівні відносин);

– соціалістичний (марксистський) фемінізм (базується на класовій відмінності, тобто урегульовує жінок та чоловіків в економічному плані. Цей напрям прагне стерти межі в плані фаху та працевлаштування);

– радикальний фемінізм (критикує патріархат і закликає до радикальних реформ у суспільстві) [3].

Спільними ознаками для всіх напрямків є зосередження на проблемі пригнічення жінок, а відмінним – підхід до з'ясування причин такого становища та бачення шляхів його подолання. Будь який зазначений феміністичний напрям не є ідеальним. В ньому присутньо багато питань, та багато спірних моментів. Все це зводиться до власного вибору, тобто в кожній людині має бути шанс жити так, як хоче і ніхто не повинен її в цьому обмежувати.

Фемінізм не засуджує тих жінок, які хочуть себе присвятити догляду за дітьми чи іншими людьми. Фемінізм лише звертає увагу на те, що це не єдина можливість самореалізації для жінок. Материнство – це не єдина можливість реалізуватися для жінок. Фемінізм – це можливість вибору і реалізації різних виборів.

Якщо говорити про фемінізм, як рух, який захищає права жінок, то поняття гендерної рівності і фемінізму однозначно поєднуються, тому що це про доступ до можливостей і реальних прав. Зробивши співвідношення гендерної рівності та фемінізму, можна зазначити, що гендерне рівноправ'я – правовий статус жінок і чоловіків та рівні можливості їх реалізації в суспільстві. Гендерна рівність дозволяє особам обох статей брати рівну участь у всіх сферах життєдіяльності. Вона означає наявність рівних умов для жінок і чоловіків брати участь у політичному, економічному, соціальному та культурному розвитку країни [4].

Дотримуватися принципів гендерної рівності нині є надзвичайно важливим для будь-якого суспільства. Гендерна рівність – складник понять рівності та рівних можливостей. Гендерна дискримінація у будь-якій соціальній сфері (як публічній, так і приватній) та у будь-якому інституті (від сім'ї до політики) є важливим питанням, яке в демократичному суспільстві має вирішуватися на державному рівні.

Питання фемінізму, як соціального руху гендерної рівності виникає в інформаційному просторі і на зараз воно турбує все більше людей навколо. Людство потрапляє під вплив громадських організацій та інформаційних ресурсів, які займаються питанням гендерного рівноправ'я. Для посилення впливу гендерної рівності та фемінізму, треба залучатися не тільки жінкам, а й чоловікам. Головне – не робити того, що завдає шкоду суспільству, а по-друге відноситися з повагою як до жінок, так і до чоловіків. Зрівняння рівних прав чоловіків і жінок було доволі нелегким процесом, який пройшов найрізноманітніші випробування [4].

Саме боротьба проти гноблення, дискримінації та пригнічення одних членів суспільства інших призвело до революційного руху боротьби за свої права. Саме таким став фемінізм, який як напрям, як течія виник на протигагу безправному становищу жінки у різні періоди історії. Цей рух має на меті утвердити свободу та незалежність кожної людини у виборі роду заняття чи діяльності, можливість повної реалізації особи у різних сферах життєдіяльності, а також дискримінацію за будь-якою ознакою.

Успішне регулювання фемінізму та гендерних відносин у суспільстві передбачає недопущення дискримінації за ознакою статі, забезпечення рівної участі жінок і чоловіків у прийнятті суспільно важливих рішень, забезпечення рівних можливостей для жінок і чоловіків щодо поєднання професійних та сімейних обов'язків. Це надає якісно нові можливості та шляхи для розвитку та вдосконалення самого суспільства, підвищення рівня життя всіх його членів.

Отже, беручи до уваги все вище сказане, можна впевнено засвідчити, що історичні передумови відіграють чи не ключову роль у формуванні гендерної рівності. Адже у суспільстві з давніх-давен жінка завжди займала пригнічене становище. Проте у різні часи воно було більш чи менш критичним. Нині звичні для нас поняття, такі як освіта для жінок, вільний вибір професії чи рід діяльності, а також рівноправність з іншими членами суспільства, були фактично неприпустимими для соціуму у певні часи. Проте з плином часу це почало змінюватися. Демократичне суспільство повинно надавати і чоловікам, і жінкам рівні можливості для участі в усіх сферах життя.

Література

1. Goldstein, Leslie F. Early Feminist Themes in French Utopian Socialism: The St.-Simonians and Fourier (англ.) // Journal of the History of Ideas. – 1982. – Vol. 43, no. 1. – P. 91-108.
2. Глосарій Гендерного інформаційно-аналітичного центру «Крона». URL: <http://www.krona.org.ua/glosariy.html>
3. Гришак С. М. Вплив ідей ліберального фемінізму на генезис гендерних досліджень // Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології. 2013. № 4. С. 10-18. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/pednauk_2013_4_4
4. Пантілеєнко К. Жінки як суб'єкт фемінізму і гендерна політика в Україні // Українознавчий альманах. 2010. Вип. 2. С. 287-288. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Ukralm_2010_2_95
5. Хугорна А. В. Еволюція фемінізму крізь призму соціологічного теоретизування // Вісник Дніпропетровського університету. Серія : Філософія. Соціологія. Політологія. 2014. Т. 22, вип. 24(1). С. 151-158. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/vdufsp_2014_22_24\(1\)_26](http://nbuv.gov.ua/UJRN/vdufsp_2014_22_24(1)_26).

УДК 329(480)052

Караман К. В.

ЄВРОСКЕПТИЦИЗМ У ПРОГРАМНИХ УСТАНОВКАХ ПАРТІЇ «СПРАВЖНІ ФІНИ»

Одним з трендів сучасного політичного процесу на просторі ЄС є зростаюча роль та вплив праворадикальних партій. Не є виключенням і Фінляндія, де праві радикали на останніх виборах до едускунту у 2019 році та місцевих 2021 року отримали 17,5% та 19% голосів виборців відповідно. У партійному рейтингу 2021 року партія «Справжні фіни» є найбільш популярною партією країни – з рейтингом 24%, вона також має представництво у Європейському парламенті.

Партія «Справжні фіни» виникла у 1995 році, на уламках «Сільської партії Фінляндії», яка фінансово та політично збанкрутувала у 1995 році [1]. Отже, «Справжні фіни» при формуванні своїх світоглядних установок в багато чому спиралися на її ідеологічні концепти – націоналізм, консерватизм, вірність традиційним фінським цінностям [1]. Таким чином вони створили для себе респектабельний імідж для виборців, що бачили у ній партію консервативного толку [3]. Ідеологеми своєї попередниці лідери партії адаптували до нових реалій, пов'язаних перед усім з членством Фінляндії у Євросоюзі [5]. Результатом такої адаптації стало критичне осмислення та сприйняття процесу європейської інтеграції та участі у ньому Фінляндії.

З 1995 року, партія прийняла більше ніж двадцять програм, беручи участь у виборах до національного зібрання у 2003, 2007, 2011, 2015, 2019 роках, до Європарламенту 1999, 2004, 2009, 2014, 2019 років, а також у виборах до місцевих органів влади та виборах президента країни [3]. Особливий інтерес викликає програма 2011 року [5], яка забезпечила партії успіх та 39 місць у парламенті [2]. В ній аргументовано представлена позиція партії з актуальних проблем не тільки країни, але й всього ЄС..

Свій успіх «Справжні фіни» повторили у 2015 році, і цього разу увійшли до уряду, отримавши чотири портфелі міністрів, їх лідер Т. Сойні став міністром закордонних справ. Участь в уряді вкрай негативно вплинула на рейтинг партії, він знизився до 8-12% [8]. Діяльність представників партії в уряді, що приймали рішення, які суперечили партійним постулатам, викликала протиріччя всередині партії і призвело до її розколу у 2017 році. З партії вийшов її беззмінний з 2007 року лідер – Т. Сойні. Після розколу «Справжні фіни» залишили урядову коаліцію та перейшли до жорсткої опозиції, партія радикалізується, що як показали події, було вдалим рішенням. На виборах до Парламенту 2019 року, партія набрала 17,5%. Представники партії не увійшла до уряду, віддаючи перевагу жорсткій опозиції.

Аналіз програмних установок партії переконливо свідчить про те, що «Справжні фіни» - це партія євроскептичного профілю. Достатньо жорстка її антиєвропейська спрямованість, на наш погляд, стала важливою складовою успіху. З самого початку «Фіни» протиставили себе іншим партіям, включивши до своїх програм тематику пов'язану з членством країни у ЄС та імміграцією [3]. Ця тематика була відсутня у порядку денному не тільки партій мейнстріму, але й у публічній сфері, в той час як вона ставала все більш актуальною і затребуваною у виборців [4]. Євроскептицизм є важливим елементом ідеології партії, її світоглядних установок і політичних орієнтирів, в усіх програмах партії він має дві складові – це не сприйняття та критика моделі реалізації

європейської інтеграції – тобто ЄС та критика окремих сфер діяльності та напрямків політики ЄС.

Вже у своїй першій програмі [13] партія висунула вимогу про необхідність перегляду договорів з ЄС. Жорсткої критики зазнає бюрократична система існуючої моделі ЄС [14]. Партія послідовно виступає проти розширення та поглиблення інтеграції, зокрема, проти приєднання Туреччини, та розширення функцій Брюсселю, що дозволяють йому втручатися у справи Фінляндії. Не приймає курсу на федералізацію, вважаючи, що ЄС має мати лише економічну складову. Партія вважає, що у Фінляндії та її громадян є все, щоб мінімально залежати від впливу ззовні та забезпечити процвітання країні, виступаючи проти включення положення про членства у ЄС до конституції країни [6, 9, 10, 12, 13].

Програмні установки партії критикують вкрай неефективну економічну політику Євросоюзу, формулюючи необхідність виходу із зони євро, повернення до національної валюти, вимагаючи провести референдум з даного питання. Крім того, партія виступає проти зниження обов'язкових виплат країн у фонд ЄС і особливо жорстко вимагає припинити виплати до фонду Стабілізації, для надання допомоги «країнам - марнотратам» (Греція, Португалія тощо) [11, 12].

В останніх програмах 2019, 2021 років партія жорстко критикує курс ЄС на «зелену енергетику». Вони не вважають актуальною проблему зміни клімату. Так, першим пунктом програми 2021 року, було записано рішуче ні «кліматичній істерії». Партія вважає, що зелена енергетика не відповідає національним інтересам країни, та призведе до збільшення цін на продукцію, що виробляється на її основі, це боляче вдарить по «гаманцю» фінських громадян. Партія відмовилась поставити свій підпис під «Декларацією про клімат», яку підписали всі провідні партії країни.

Центральне місце у програмних установках партії займає проблема імміграції, вона присутня у всіх програмах. Партія заговорила про неї вже з самого початку свого шляху, попереджаючи суспільство про загрозу яку несуть мігранти та імміграційна політика ЄС фінській державі. Цю загрозу розглядали у двох дискурсах – це економічні наслідки, пов'язані з підривом економічної складової створеної у країні моделі держави. Зокрема, що кошти використані на утримання мігрантів, не можуть бути використані для поліпшення умов праці та рівня життя фінських громадян. Другий дискурс полягає у тому, що мігранти несуть пряму загрозу фінській національній ідентичності, традиційним християнським цінностям бо «іслам агресивний і чужий європейській цивілізації», ісламізація це загроза існування фінів як нації. Звідси для партії характерна вкрай жорстка критика міграційної політики ЄС і національного уряду. З прийняттям кожної нової програми позиція партії стає жорсткішою. Так, якщо у перших програмах [10] вона визнавала мультикультуралізм як основу міграційної політики, оговорюючи його використання певними умовами [13], то пізніше вони повністю відкинули можливість його реалізації. Інтеграція мігрантів повинна відбуватися тільки через асиміляцію [6, 9]. Програми партії пропонують комплекс заходів пов'язаних з обмеженням міграції. У масштабах ЄС це закриття кордонів, ліквідація Шенгену, відмова від квотування мігрантів. На рівні країни – це обов'язкове вивчення фінської мови та складання іспиту на знання фінської культури та історії, заборона на вивчення рідної мови, і створення спеціальних класів, заборона на концентрацію на певній території, на носіння у публічних місцях хіджабу, будівництво мечетей, у останніх програмах заборона на возз'єднання сімей, перегляд умов отримання фінського громадянства [11]. Партія паралельно пропонувала цілий комплекс заходів з укріплення національної ідентичності, розвитку національної культури впровадження у суспільство традиційних цінностей, що пов'язані з розвитком та

укріпленням традиційної форми родини, через її соціальну підтримку державою, через освітні програми, які мають бути націлені на виховання патріотизму, національної гідності за свою країну, її культуру та менталітет фінського народу [10, 11, 12, 13].

Таким чином, аналіз програмних установок партії «Справжні фіни» свідчить, що використання критики ЄС стало однією із складових успіху Партії на політичному Олімпі. В той же час, партія не вимагає виходу з ЄС, не відкидаючи необхідність участі країни у інтеграційних процесах. Все це дає можливість віднести її до євроскептичних партій помірньо-радикального ідеологічного типу.

Література

1. Деркач М. А. Популистские партии в политической истории Финляндии во второй половине XX - начале XXI века // Политика и общество. 2016. №4.С.422-431.
2. Каспрук В. «Настоящие финны» переписали избирательную книгу истории URL : https://zn.ua/international/nastoyaschie_finny_perepisali_izbiratelnuyu_knigu_istorii.html (дата звернення 10.12.2021).
3. Погодин С.Н. Партия «Истинные финны» в политической системе Финляндии URL : <https://cyberleninka.ru/article/n/partiya-istinnye-finny-v-politicheskoy-sisteme-finlyandii> (дата звернення 10.12.2021).
4. Политическая история Финляндии 1809-2009 / О. Юссила, С. Хентиля, Ю. Невакиви; под ред. Л.И. Крюковой. М.: Весь мир, 2010. 471 с.
5. Сич О. Права партії країн Скандинавії в контексті ренесансу націоналізму URL : http://fps-visnyk.lnu.lviv.ua/archive/23_2019/32.pdf (дата звернення 10.12.2021).
6. Eduskuntavaaliohjelman 2007 URL : <https://www.perussuomalaiset.fi/tietoa-meista/puolueohjelma/> (дата звернення 10.12.2021).
7. Electograph. URL : <https://www.electograph.com/search/label/Finland?updated-max=2017-09-23T11%3A12%3A00%2B02%3A00&max-results=8#PageNo=9> (дата звернення 10.12.2021).
8. Fit for the finns – the finns party’s election programme for the parliamentary election 2011 / summary URL : https://www.perussuomalaiset.fi/wp-content/uploads/2013/04/Perussuomalaisten_eduskuntavaaliohjelman_2011-english_summary_2.0.pdf (дата звернення 10.12.2021).
9. Perussuomalaisten eduskuntavaaliohjelman 2003 URL : <https://www.perussuomalaiset.fi/perussuomalaisten-eduskuntavaaliohjelman-2003/> (дата звернення 10.12.2021).
10. Perussuomalaisten Eurovaaliohjelman 1999 URL : <https://www.perussuomalaiset.fi/perussuomalaisten-eurovaaliohjelman-1999/> (дата звернення 10.12.2021).
11. PS:n eduskuntavaaliohjelman 2011 URL : <https://www.perussuomalaiset.fi/tietoa-meista/puolueohjelma/> (дата звернення 10.12.2021).
12. PS:n maahanmuuttopoliittinen ohjelma 2015 URL : <https://www.perussuomalaiset.fi/tietoa-meista/puolueohjelma/> (дата звернення 10.12.2021).
13. Puolueen yleisohjelma 1995 URL : <https://www.perussuomalaiset.fi/puolueen-yleisohjelma-1995/> (дата звернення 10.12.2021).
14. Soini: Finland should follow Denmark's tough stance on asylum seekers URL : http://yle.fi/uutiset/soini_finland_should_follow_denmarks_tough_stance_on_asylum_seekers/8528654 (дата звернення 08.06.2021).

Махсма С. Г.

здобувач третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти спеціальності 052 Політологія

ФУНКЦІЇ ЛОКАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ

Ідентичність сьогодні є однією з найбільш популярних і одночасно найскладнішою категорією в соціальних науках. Категорії, які пов'язані з родинним поняттям «ідентичність» є предметом дискусій в філософських (Г.Гегель, Г.Зіммель, Ч. Кулі, Дж. Мід, К. Шмітт та ін.), психологічних (А.Адлер, Е.Еріксон, А.Маслоу, С.Московічі, Г.Теджфел, З.Фрейд та ін.), соціологічних (П.Бергер, П.Бурдьє, Ю.Левада, С.Ліпсет, Т.Лукман, В. Ядов та ін), політологічних (Ю.Габермас, М. Кармазіна, М. Кастельс, У.Кімлик, Т. Дж. Колтон, Ф. Конверс, В.Лапкін, Х.Лінц, О.Малинова, Л.Нагорна, О. Попова, А.Степан, М.Розумний, М.Розумний) та інших науках, а сама категорія «ідентичність» все більш набуває міждисциплінарного характеру. Її змістовне наповнення має тривалу історію та особливості, в залежності від напрямку науки та особистого бачення дослідників. Але є базові сутнісні характеристики, які не заперечують більшість науковців. Так, поняття «ідентичність» походить від латинського слова «identitas», тобто «тотожність». Але в англійській, французькій, німецькій традиції поняття «ідентичність» тісно пов'язано з поняттям «індивідуальне», підкреслюється «інаковість», «автентичність» та відмінність від «Іншого» [1, с. 158].

Значний інтерес зараз набувають різні типи територіальних (локальна, регіональна, національна, глобальна), або територіально-просторових ідентичностей, які дають можливість розглядати територіальну ідентичність ширше, включаючи різні види простору (політичного, соціального, культурного та ін. Територіальна ідентичність найчастіше досліджується стосовно регіональної чи локальної (місцевої) ідентичності, тобто вона є зонтичною аналітичною категорією, яка включає різні рівні ідентичності [2]. Вона структурується (формується) на індивідуальному рівні, але проявляється (затверджується) як колективна, оскільки йдеться про соціальну спільноту, яка пов'язана між собою соціальними, політичними, культурними взаємозв'язками, історичним досвідом та пам'яттю[3].

Особливе місце в структурі ідентичності посідає локальна ідентичність, яка, незважаючи на сучасні процеси глобалізації, зберігає своє значення та впливає на свідомість і поведінку локальних територіальних спільнот, виконує важливі в суспільстві функції.

Українські дослідники А. Ткачук і Н. Наталенко визначають наступні функції локальної (місцевої ідентичності [4, с. 50-51].

1. На думку дослідників локальна ідентифікація є чинником консолідації суспільства, так як є соціологічна закономірність між мірою прояву локальної ідентичності та їх громадянської позицією.

2. В умовах суспільної нестабільності, вважають науковці, локальна ідентичність може слугувати опорою щодо власного становища та визначеності, виконувати компенсаторну функцію під час втрати інших соціальних ідентичностей.

3. З другого боку, підкреслюють автори, локальні ідентичності спроможні конкурувати з іншими ідентичностями, наприклад підживлювати сепаратистські настрої в рамках регіональної ідентичності, тому необхідно дуже уважно ставитися до конструювання завдань локальної ідентичності.

Спираючись на роботи інших дослідників можна визначити більш ширший підхід до визначення функцій локальної ідентичності [5, 6]. Враховуючи соціальний, політичний, психологічний аспекти її функціонування можна стверджувати, що локальна ідентичність:

- сприяє громадянській самоорганізації локальної спільноти;
- формує локальну соціокультурну спільноту;
- впливає на лобіювання своєї спільноти за її межами (земляцтва, лобіювання на різних рівнях влади);
- сприяє формуванню інститутів громадянського суспільства (екологічні організації, культурні співтовариства);
- є важливим ресурсом розвитку території, тому що сприяє росту активності мешканців спільноти у вирішенні місцевих проблем;
- формує спільні цінності, смисли, орієнтири та консенсусні основи відносно цілей розвитку території;
- мобілізує спільноту до громадянської та політичної участі в рішенні спільних проблем;
- формує стійкі орієнтири та стереотипи свідомості та поведінки;
- сприяє росту соціального капіталу та субсидіарної демократії території;
- формує основи субсидіарної демократії на місцях;
- є важливим фактором формування місцевого патріотизму;
- впливає на соціалізацію індивіда, отримання первинного соціального досвіду;
- спрощує різні комунікації між людьми у політичній, соціокультурній, економічній сферах;
- дає відчуття стабільності в світі, що швидко змінюється, глобалізується, є джерелом безперервності людського буття.

Підсумовуючи сказане вище, можна зробити висновок, що локальна ідентичність є важливим механізмом конвертації ідентичності у конструктивні соціально-політичні практики території та локальної спільноти.

Література

1. Пашина Н. П. Ідентичність. Політична лексика сучасного українського політика і громадянина: енциклопедичний словник-довідник / Укладач В. М. Піча; наук. ред. Л. Д. Климанської, Я. Б. Турчин, Н. М. Хоми . енциклопедичний словник-довідник. Львів: «Магнолія 2006», 2017. 438 с.
2. Овчиннікова Л. В. Місце та локальна спільнота як чинники формування локальної ідентичності. Вісник ХНУ імені В. Н. Каразіна. Серія «Соціологічні дослідження сучасного суспільства: методологія, теорія, методи», 2012 (999). С. 137-142.
3. Прохоренко И. Л. Территориальные сообщества в политическом пространстве современной Испании. М.: ИМЭМО РАН, 2010. 100 с.
4. Ткачук А. Ф., Наталенко Н. В. Місцева ідентичність. Для територіальних громад і не тільки / А. Ткачук, Н. Наталенко. К.: ТОВ «Видавництво «Юстон», 2020. 97 с.
5. Довбыш Е.Г. Сетевые технологии формирования городской идентичности // Южно-российский журнал социальных наук. 2012. №4.
6. Назукина М. В., Панов П. В., Сулимов К. А. Феномен политического сообщества на локальном (местном) уровне: возможность и действительность. Сообщества как политический феномен/ [Н.В. Борисова и др.]; под ред. П.В. Панова, К.А. Сулимова, Л.А. Фадеевой. М.: Российская политическая энциклопедия (РОССПЭН), 2009. 248 с.

РЕГІОНАЛЬНІ ТА ЕТНОРЕГІОНАЛЬНІ ПАРТІЇ АВСТРІЇ

Чеський політолог М. Стрмиска визначає регіональні партії як незалежні об'єднання з регіональною ідентичністю, регіональною легітимністю та регіональними виборчими ресурсами. Дослідник зазначає, що регіональні партії можуть, але водночас не мають бути етнічними партіями і навпаки. Етнорегіональні партії М. Стрмиска позначає як домінуючу підгрупу всередині регіональних партій, вказуючи на те, що було б неправильно вважати етнічні партії ідентичними з регіональними партіями або стверджувати, що всі регіональні партії насправді мають тенденцію бути завжди етнорегіональними [5]. Німецький політолог Ф. Мюллер-Роммель характеризує етнорегіональну партію «як партію, яка відноситься до зусиль географічно сконцентрованих периферійних меншин, які намагаються змінити існуючий порядок, а іноді й демократичний порядок національної держави, вимагаючи визнання їх культурної самобутності» [2, с. 197].

Згідно з Д. Бранкати, регіональні партії – це ті партії, які конкурують та отримують голоси лише в одному регіоні країни. Вони концентрують свої зусилля на проблемах, що зачіпають лише ці регіони, що є їхньою відмінністю від загальнонаціональних партій, які зосереджують свої дії на проблемах, що зачіпають групи по всій країні [1, с. 138]. Регіональні партії насамперед зацікавлені у захисті регіональної самобутності, мови та культури, збереженні соціальних цінностей та певного способу життя, а також у просуванні територіальних економічних інтересів [4, с. 515].

У політологічній літературі існує низка класифікацій регіональних партій (наприклад, за географічним положенням Д.-Л. Селера; за рівнем електорального успіху Де Вінтера; за ідеологією та виборчими стратегіями С. Ньюмана, за історією виникнення регіональної партії М. Стрмиски тощо). Що стосується класифікації етнорегіональних партій, бельгійський політолог Р. Дандой зазначає, що їх не можна класифікувати за ліво-правою орієнтацією, оскільки їхня різна ідеологічна природа не враховує ліво-правого виміру [2, с. 203]. Р. Дандой виділяє такі типи етнорегіональних партій: протекціоністські, децентралістські та сецесіоністські. Кожен тип поділено на кілька підтипів, залежно від проекту, який вони пропонують для свого регіону чи території у майбутньому (Таблиця 1.). Перша категорія стосується регіональних вимог щодо визнання мовної, релігійної чи культурної самобутності, а також щодо доступу та участі в національному політичному житті. Ці партії не кидають виклик існуючій державній структурі. Друга категорія стосується партій, які потребують структурної, а часом і глибокої зміни державної організації, її інститутів та внутрішніх кордонів. І третя категорія стосується вимог щодо відділення, автономії та незалежності [2, с. 205-206].

В австрійській партійній системі на національному рівні етнічні, етнорегіональні та регіональні партії не представлені. На місцевому та регіональному рівні можна виділити етнорегіональну партію «Список єдності» (Enotna Lista, заснована у 1973 р.), яка визначає себе як незалежну регіональну партію південної частини Каринтії, представляючу словенську меншість. Вона виступає: у мовній політиці за двомовність регіону та забезпечення рівних прав словенської мови; у регіональній політиці за зміцнення двомовного регіону в економічному, структурному та соціальному плані; у політиці

добросусідства за використання всіх можливостей, які б усунули «прикордонні бар'єри в головах людей» та призвели до необмеженої та вигідної транскордонної співпраці [3]. Партія – повноправний член Європейського вільного альянсу. Також діють регіональні партії в Тіролі: «Список Фрітца Дінкгаусера» (Liste Fritz Dinkhauser; заснована у 2008 р.) та «Вперед, Тіроль» (Vorwärts Tirol; заснована у 2013 р.); у Бургенланді: «Бургенландський список» (Liste Burgenland; заснована у 2010 р.).

Таблиця 1. Класифікація етнорегіональних партій (Р. Дандой)

категорія	підкатегорія	вимоги
протекціоністські (м'які вимоги)	консервативні	визнання, збереження
	партисипаторціоністські	доступ, участь
децентралістські (помірні вимоги, виклики внутрішньому порядку)	автономістські	влада всередині регіону
	федералістські	влада у федеративному вимірі
	конфедералістські	влада у конфедеративному вимірі
сецесіоністські (сильні чи радикальні вимоги, виклики міжнародного порядку)	індепендистські	незалежність
	іредентистські	незалежність (включаючи приєднання до іншої держави)
	раттачистські	приєднання до іншої держави

Література

1. Brancati D. The Origins and Strength of Regional Parties // British Journal of Political Science. 2008. Vol. 38. Pp. 135 - 159. DOI: 10.1017/S0007123408000070.
2. Dandoy R. Ethno-regionalist parties in Europe: a typology // Perspectives on Federalism. Vol. 2 (2). 2010. pp.194-220.
3. Enotna Lista. URL: <http://www.elnet.at/partei/C28/> (дата звернення: 30.11.2021).
4. Hepburn E. Regionalist Party Mobilisation on Immigration // West European Politics. 2009. vol. 32(3). Pp.514-535.
5. Strmiska M. Conceptualization and typology of European regional parties: a note on methodology // Středoevropské politické studie – Central European Political Studies Review. ČÍSLO 2–3, ROČNÍK V., JARO–LÉTO 2003. URL: <https://journals.muni.cz/cepst/article/view/3940/5311> (дата звернення: 30.11.2021).

УДК 32:316.61

Пашина Н. П.,

доктор політичних наук, професор кафедри політології та міжнародних відносин

ПОНЯТТЯ ІДЕНТИЧНОСТІ ТА ПОЛІТИКИ ІДЕНТИЧНОСТІ У РОБОТІ Ф. ФУКУЯМИ «ІДЕНТИЧНІСТЬ: ПРАГНЕННЯ ДО ВИЗНАННЯ І ПОЛІТИКА НЕПРИЙМАННЯ»

Френсіс Фукуяма є одним із найбільш читаних представників західної наукової спільноти, чії роботи викликають завжди великий інтерес та дискусії в інтелектуальному співтоваристві. Його робота «Кінець історії та остання людина», що вийшла 1992 року, стала світовим бестселером і досі викликає суперечки, а ім'я самого автора вже давно стало трендом у політології [1].

Не менш оригінальні погляди містить робота автора «Ідентичність: Прагнення до визнання та політика неприйняття» [2], яка присвячена сучасним проблемам західного

світу та політиці ідентичності з погляду ліберальної демократії, тому що все одно найкращого людство нічого не придумало. У книзі показується, що права особистості, які лежать в основі лібералізму, можуть породжувати не лише роздроблений індивідуалізм, а й сприятиме соціальній консолідації. Зокрема, на думку Фукуяма, боротьба за ідентичність є основою консолідації груп людей, а визнання ідентичності та гідності людей є основою ефективної роботи громадського механізму, незалежно від того, в якій країні це відбувається, у країнах арабського світу чи в США. Саме вимога «визнання та поваги до своєї ідентичності» - є сьогодні істотним фактором того, як розвивається сьогодні світова політика [2, с.23]. У цьому автор спирається на твердження Гегеля, що «боротьба визнання є головною рушійною силою людської історії, ключем розуміння зародження сучасного світу» [2, с.34].

Фукуяма підкреслює, що терміни ідентичність, як і, як і політика ідентичності, мають сучасне походження, хоча опис їх сутності зустрічається вже у давньогрецької філософії Сократа і Платона [2, с.38-45].

Ідентичність, на думку Фукуяма, є універсальною категорією, властивою всім людям. В основу ідентичності Фукуяма закладає поняття «тімос», що означає «частину душі, яка шукає визнання» [2, с.48] і «переживається емоційно через почуття гордості, сорому та гніву» [2, с.168]. Ідентичність виникає через протиріччя між внутрішнім «я» та зовнішнім соціальним світом, який не визнає та не поважає цінність та гідність цього внутрішнього «я» [2, с.33]. Оскільки «...прагнення визнання закладено у природі людини, сьогодні почуття ідентичності швидко перетворюється на політику ідентичності...». Автор вважає, що більшість політичних конфліктів «від демократичних революцій до нових соціальних рухів, від націоналізму та ісламізму до політичних зіткнень в університетських кампусах сучасної Америки – можна звести до проявів політики ідентичності» [2, с. 34]. Сучасну політику ідентичності, робить висновок автор, рухає прагнення до рівного визнання груп, які були маргіналізовані товариствами [2, с.47-48]. При цьому автор зауважує, що «...прагнення рівного визнання може легко перерости на вимогу визнання переваги групи. Багато в чому це є суть історії націоналізму та національної ідентичності, а також деяких форм нинішньої політики релігійного екстремізму» [2, с. 47-48].

У цілому нині, сучасна концепція ідентичності, робить висновок автор, поєднує три різні феномени:

«Перший – тимос, універсальний аспект людської особистості, який жадає визнання.

Другий – різниця між внутрішнім і зовнішнім «я», і навіть моральна перевага внутрішнього «я» над зовнішнім суспільством, яка сформувалася як ідея лише у Європі початку Нового часу.

Третій - концепція гідності, що розвивається, згідно з якою визнання гідний не вузький клас людей, але всі і кожен» [2, с. 63].

Таким чином, універсалізація поняття "гідності", особисті пошуки людини перетворюються на політичний проект і лежать в основі багатьох політичних рухів та конфліктів. У західній політичній думці розуміння цієї проблеми ми знаходимо у роботах Руссо, Канта і особливо у філософії Гегеля.

До елементів сучасної концепції ідентичності, яка, на його думку, сформувалася на початок XIX ст., Фукуяма відносить:

- «відмінність між внутрішнім та зовнішнім;
- першість внутрішньої суті людини над існуючими соціальними структурами;
- розуміння того, що гідність внутрішнього «я» ґрунтується на моральній свободі;
- уявлення, що всі люди поділяють цю моральну свободу;

• вимога визнання цього вільного внутрішнього «я» [2, с. 66-67].

Загалом, вважає Ф. Фукуяма, політичний порядок усередині країни та на міжнародній арені буде залежати від збереження ліберальних демократій, які можуть забезпечити «правильний тип інклюзивної національної ідентичності».

Література

1. Фукуяма Ф. Конец истории и последний человек [Текст] ; пер. с англ. М. Б. Левин. М. : ООО "Издательство АСТ" : ЗАО НПП "Ермак", 2005. 588 с.
2. Фукуяма Ф. Идентичность: Стремление к признанию и политика неприятия ; Пер. с англ. М. : Альпина Паблшер, 2019. 256 с.

УДК 009:004.9.001

Пашина Н. П.

доктор політичних наук, професор, професор кафедри політології та міжнародних

Мендрін О. В.

здобувач третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти спеціальності 052 Політологія

ЦИФРОВА ГУМАНІТАРИСТИКА: ІСТОРІЯ ТА НАПРЯМИ РОЗВИТКУ

Цифрова гуманітаристика (Digital Humanities) є перспективним напрямком, що активно розвивається у сучасних гуманітарних дослідженнях. Зростаюча кількість публікацій у цій галузі, а також поступова інституціоналізація напрямку, що виявляється у створенні асоціацій, спеціалізованих журналів, заснування конференцій, призвели до затребуваності даного напрямку підготовки на ринку вищої освіти, появи спеціалізованих університетських курсів у даній галузі.

Водночас, Україна, на поточному етапі, швидше освоює світовий досвід, ніж є помітним центром інновацій у даному напрямку досліджень, хоча, не можна не відзначити, що з'являються окремі лекційні курси, напрями підготовки, майстерні для проведення спільних досліджень, проводяться конференції у різних вузах країни, серед яких Український католицький університет, національні університети «Києво-Могилянська Академія», «Острозька Академія», «Львівська політехніка», КНУКіМ тощо.

Вивченню різноманітних аспектів розвитку цифрової гуманітаристики присвячено велику кількість публікацій різного формату, серед яких необхідно вирізнити «Маніфест цифрової гуманітаристики» (2011) – лаконічний документ, який на високому рівні узагальнення досвіду розвитку напрямку формулює основні його характеристики. Велике значення для розвитку напрямку мала публікація довідкових та хрестоматійних видань, таких як: «A Companion to Digital Humanities» (2004, перевидане у 2008), «Understanding Digital Humanities» (2012), «Defining Digital Humanities. A Reader» (2013), «A New Companion to Digital Humanities» (2016), «Research Methods for the Digital Humanities» (2018), «The Routledge Companion to Media Studies and Digital Humanities» (2018), «The Routledge Companion to Digital Humanities and Art History» (2020), а також збірників «Debates in the Digital Humanities» (2011, 2016, 2019). У зазначених роботах автори намагаються продемонструвати широку палітру думок та напрямів розвитку сучасної ім цифрової гуманітаристики. Питання історії розвитку цифрової гуманітаристики торкалися у багатьох публікаціях, серед яких можна окремо виділити роботи С. Хоккі (S. Hockey), М. Таллера (M. Thaller), П. Свенсона (P. Svensson).

Мета даної публікації – проаналізувати еволюцію становлення цифрової гуманітаристики та розглянути перспективи її подальшого розвитку.

Через об'єктивні причини становлення, що триває, важко дати остаточне визначення цифрової гуманітаристики. У численних пропонуваніх визначеннях виділяють ті риси, що закріплені у «Маніфесті цифрової гуманітаристики», серед яких: 1) поширення методів цифрової гуманітаристики на всю сукупність гуманітарних та соціальних наук; 2) «міждисциплінарність»; 3) включення в себе «всіх методів, систем та евристичних перспектив, пов'язаних з цифровими технологіями у гуманітарних та соціальних науках»; 4) орієнтація на колективні дослідження [3].

Зважаючи на продовження розвитку, можна припустити, що будь-яке запропоноване визначення неминуче буде контекстуальним та історичним. Разом з тим, евристично продуктивним є проведення в майбутньому аналітичного поділу на академічний напрям і навчальну дисципліну, що дозволить предметно аналізувати їх стан, визначати відмінні критерії ефективності їхнього розвитку, які обумовлені певною специфікою завдань, що стоять перед ними.

Існує усталене уявлення про періодизацію розвитку цифрової гуманітаристики, представлене в роботах С. Хоккі [2] та М. Таллера [4]. Обидва дослідники виділяють чотири періоди у становленні напрямку:

- перший період охоплює часовий проміжок від 1949 року до початку 1970-х років, протягом якого відбувається поступовий розвиток від перших спроб складання індексу всіх творів Томи Аквінського до проведення у 1964 році першої конференції, присвяченої методам обробки літературних даних та початку публікації у 1966 р. журналу «Комп'ютери та гуманітарні науки» [2, с. 4-7];

- другий період обмежений часовими рамками від 1970-х до середини 1980-х років та характеризується «появою пакетів прикладних програм» для аналізу даних, зокрема SPSS [4, с. 15], появою регулярних конференцій фахівців у Великій Британії та Північній Америці, розробкою спеціалізованого програмного забезпечення для індексування великих обсягів текстів, створенням курсів «з різних аспектів гуманітарних обчислень» [2, с. 7-9]. У цей час створюються міжнародні асоціації Association for Literary and Linguistic Computing (ALLC) у 1973 р. та Association for Computers and the Humanities (ACH) у 1978 р.;

- третій період датується тимчасовим відрізком із середини 1980-х до початку 1990-х та пов'язаний з появою технологічних новацій: персонального комп'ютера, електронної пошти, а також різних підходів до розмітки (SGML) та кодування (TEI) текстів [2, с. 10-12]. У цей період формуються міжуніверситетські спільноти, а також починають видаватися спеціальні академічні періодичні видання, зокрема «Digital Scholarship in the Humanities»;

- четвертий період, що триває з початку 1990-х років до сьогодні, обумовлений розвитком інтернету, зокрема, поширенням технологій гіпертексту та пов'язаними з цим новаціями [4, с. 15], а також розширенням проблематики досліджень, збільшенням розмаїття джерел аналізованих даних та появою в університетах Великобританії та Північної Америки програм навчання у галузі цифрових гуманітарних наук [2, с. 15-16].

На наш погляд, дана періодизація потребує доповнення та певного коригування хронологічних рамок четвертого періоду. Хоча розвиток інтернету та пов'язаних з ним технологій продовжує впливати на розширення можливостей цифрової гуманітаристики, протягом останніх тридцяти років відбулися зміни у розвитку інформаційних технологій, які на ці дослідження значно впливали. Одночасно розвивалися і самі гуманітарні науки.

Це дозволяє говорити про можливість обмежити четвертий період рамками 2005-2010 років, та вирізняти п'ятий період у розвитку даного напрямку, що триває із зазначеного часу до сьогодні. Окресленню характерних рис цього періоду і присвячений наш подальший виклад.

На даний момент цифрова гуманітаристика є зонтичним напрямом, який поєднує дослідження в різних галузях гуманітарних, соціальних наук, включаючи дослідження соціальної комунікації та їх предметних перетинів із залученням інформаційних технологій (спеціалізованого програмного забезпечення, прикладного програмування, роботи з даними – вміння їх агрегувати та зберігати, обробляти, візуалізувати, інтерпретувати, а головне – «бачити»). Активно розвивається застосування цифрових досліджень у галузі лінгвістики, літературознавства, історичних досліджень, музеєзнавства, історії мистецтва. Два вказані аспекти стають характерними ознаками сучасного розвитку цифрової гуманітаристики – дедалі більша міждисциплінарність досліджень і робота з масивами даних, що накопичуються (включаючи «великі дані» (big data), відкриті дані, дані та метадані соціальних мереж, а також поки що залишаються поза значною увагою дослідників масив даних, створюваних «інтернетом речей» (IoT), які можуть стати новим цікавим джерелом для соціальних досліджень).

Все більш впевнено цифрова гуманітаристика знаходить застосування у дослідженнях в галузі соціальних наук: культурології, антропології, соціології, освоюється застосування у політичній науці, активно застосовуються методи цифрової гуманітаристики в дослідженнях стану медіа та комунікації, розвитку сучасних бібліотек. Можна погодитися з твердженням М. Таллера, що сучасна цифрова гуманітаристика повинна включати рефлексивне вивчення того, як змінюється гуманітарне знання, яке оперує методами, можливими лише завдяки підтримці комп'ютерних технологій, наскільки використання цих технологій робить сучасну гуманітаристику відмінною від тієї, якою вона була раніше [4, с. 13].

Невід'ємною рисою сучасного розвитку цифрової гуманітаристики є подальша інституціалізація напрямку: у 2004–2005 роках створюється міжнародна асоціація «Alliance of Digital Humanities Organizations» (ADHO), яка на поточний момент об'єднує одинадцять регіональних організацій у всьому світі, з 2006 року вона організовує та проводить міжнародні конференції, присвячені дослідженням у галузі Digital Humanities, є світовим центром з координації та розвитку напрямку [1]. Курси в галузі цифрової гуманітаристики викладаються у провідних університетах Північної Америки, Великої Британії та Європи. Враховуючи специфіку напрямку та його сучасного розвитку, вони стають основою для конвергенції дослідницьких інтересів як викладачів, так і студентів, які вивчають як соціо-гуманітарні дисципліни, так і інформаційні технології.

Виходячи з вищевикладеного видно, що цифрова гуманітаристика є перспективним міждисциплінарним напрямком у розвитку як гуманітарних, так і суспільних наук, що дозволяє використовувати для їхнього прогресу досягнення сучасних інформаційних технологій. Даний напрямок пройшов великий шлях становлення із середини ХХ століття та продовжує активно розвиватися. Перспективою подальшого розвитку, на нашу думку, є: 1) продовження та посилення міждисциплінарної колаборації, коли цифрові гуманітарні дослідження стають майданчиком, де на основі використання сучасних ІТ-технологій співпрацюють фахівці у різних предметних галузях; 2) розвиток напрямку досліджень, побудованих навколо програмної обробки та візуалізації даних різних типів, ширше використання можливостей Інтернету; 3) застосування досліджень з цифрової

гуманітаристики для вирішення окремих соціальних проблем, що відповідають інтересам прогресу суспільства.

Література

1. About the Alliance of Digital Humanities Organizations (ADHO) [Electronic resource]. URL: <https://adho.org/about>. (date of access 06.12.2021).
2. Hockey S. The History of Humanities Computing // A Companion to Digital Humanities / Edited by S. Schreibman, R. Siemens, and J. Unsworth. Malden: Blackwell Publishing, 2004. P.3-19.
3. Manifesto for the Digital Humanities [Electronic resource]. URL: <https://tcp.hypotheses.org/411>. (date of access 05.12.2021).
4. Thaller M. Controversies around the digital humanities: an agenda // Historical Social Research. 2012. Vol. 37 № 3. P. 7-23.

УДК 323.14 (045)

Рябинин Е. В.

кандидат политических наук, доцент кафедры политологии и международных отношений

ДЕСТАБИЛИЗАЦИЯ КАЗАХСТАНА В КОНТЕКСТЕ КОНЦЕПЦИИ УПРАВЛЯЕМОГО ХАОСА

Как показывает практика, несмотря на серьезные идеологические противостояния, биполярная система международных отношений во времена холодной войны была более стабильной нежели в современном, так называемом демократическом мире. Согласно Ф.Фукуяме конфликтный потенциал был исчерпан и мир должен развиваться в мирном направлении. Однако, как показывает конфликты между государствами, народами, сообществами будут перманентными, но будут иметь другую форму выражения и последствия для геополитической карты мира. Как не однократно указывал в своих работах автор данной статьи, конфликты после крушения биполярной системы международных отношений будут нести в своей основе фактор идентичности. Как указывал в своих работах Т.Гоббс – «человек человеку – волк» и данное утверждение находит свое подтверждение в конфликтах, которые мы наблюдаем с 1989 года, времени окончания холодной идеологической войны и до сегодняшнего момента. Конфликты в бывшей Югославии, Чечне, Грузии, Сирии, Арцахе, на африканском континенте удивляют высокой степенью жестокости и насилия. Все вышеуказанные конфликты необходимо рассматривать в контексте концепции «управляемого хаоса», который реализуется через «цветные революции», которые, якобы, априори должны нести освобождение народам в странах, в которых они осуществляются. Однако, как свидетельствует практика, страны, в которых происходят цветные революции, отличаются серьезными политическими, социальными, экономическими кризисами, в некоторых случаях ситуация осложняется гражданскими войнами.

Стратегема «управляемого хаоса» возникла в глубокой древности. В частности, в китайской традиции «грабеж во время пожара» [2, с.34] предусматривает необходимость активных действий, когда противник по каким-либо причинам оказался в сложной ситуации.

В современных условиях хаос может быть вызван падением курса национальной валюты, цен на энергоносители, ростом оппозиционных настроений, применением

практики т.н. ненасильственных действий, которые приводят к отставке правительства и т.п., общей демократизацией, которая вполне сравнима с пожаром. Кстати, весьма показательно, что «Искусство войны» является книгой для обязательного чтения в системе военного обучения США.

Что же касается истории возникновения концепции, то ее элементы присутствовали также в стратегии Римской империи эпохи завоеваний Галлии, Британии, Дакии. Известно, что римские полководцы целенаправленно создавали военно-политический и социально-экономический хаос в будущих провинциях Рима, стравливая между собой племена и их вождей, а также лишая противника ресурсов, продовольствия, воды. Еще больше примеров использования концепции «управляемого хаоса» дает эпоха колониальных империй Нового времени, а также периоды, связанные с последними мировыми войнами [1].

Геополитика хаоса опирается, прежде всего, на реально существующее общественное недовольство в стране из-за отсутствия нормальных каналов взаимодействия по линии «власть-общество», когда негативное самоощущение населения вызывает осознанный социальный дискомфорт, что в свою очередь может привести к общепризнанной в обществе неспособности власти функционировать в прежнем режиме. При этом должна существовать некая организационная группа, которая может влиять на внутривластный процесс в стране-мишени. Для геополитической экспансии нужны также определенные социальные группы или сообщества, которые можно использовать в качестве «инкубатора революционных настроений» (например, оппозиционно настроенная интеллигенция). Такого рода «общины» объективно играют роль «пятой колонны». По разнообразным информационно-коммуникационным каналам недовольство и идеи трансформации существующей политической системы активно транслируются вовне данного сообщества, что может создавать кумулятивный эффект недовольства.

Под «каток» стратегии управляемого хаоса в начале текущего года попал и Казахстан. Дестабилизация ситуации в Казахстане планировалась давно. Первым серьезным конфликтом на современном этапе были выступления нефтяников в г.Жанаозене в 2011 году. Это событие можно было использовать как триггер для начала свержения действующей власти. Однако, внутренняя оппозиция была слаба и ее западные кураторы не успели вовремя сориентироваться, чтобы весь конфликтный потенциал направить против власти. Сценарий госпереворота в Казахстане писался задолго до этих событий. Автором сценария, как указывает И.Панкратенко в книге «Убийство демократии. Операции ЦРУ и Пентагона в постсоветский период», был Брюс Джексон, офицер военной разведки. Основатель Комитета США по расширению НАТО. Казахская революция готовилась в рамках совместного проекта Фонда Маршалла в Европе и Фонда Папандреу. Однако, группа аналитиков, сформированная в 2004 году в рамках Национального комитета по американской внешней политике выдала другие рекомендации: не переворот, а углубление сотрудничества с существующим режимом Н.Назарбаева. Результаты исследований группы доказывали, что за разговорами о многовекторности скрываются устремления казахской политической элиты играть в глазах остального мира особую роль в центральноазиатских процессах, готовность выступать модератором западных интересов в регионе в обмен на признание высокого международного статуса Казахстана и поддержку его стремлений к доминированию в Центральной Азии. В американской стратегии Казахстан должен был стать моделью для стран Центральной Азии и других мусульманских государств. Эти выводы поддержала Элизабет Джонс, бывший заместитель госсекретаря по вопросам Европы и Евразии. Э.Джонс входила вместе в Р.Перлом, Р.Холбруком и Д.Чейни в неформальную группу, которая занималась

переформатированием постсоветской Средней Азии. Ее предложения по Казахстану стали определяющими для американской внешней политики. Сама Э.Джонс с 2005 года начала активно заниматься имиджевыми программами поддержки президента Н.Назарбаева [3, с.323].

Однако, в дальнейшем, Казахстан все больше дрейфовал в сторону России, став членом Евразийского Союза, который изначально еще в 1994 году предлагал Н.Назарбаев.

Казахстан являлся на протяжении многих лет достаточно стабильным и процветающим государством среди всех стран бывшего СССР, занимая 56-е место в рейтинге стран мира по устойчивости общества и 51-е по индексу человеческого развития.

Если говорить об акторах международных отношений, которые не только заинтересованы, но и, возможно, являются теми, кто разрабатывал и организовывал данные события, это однозначно Турция и США. В чем выгода этих государств в дестабилизации? Для США очень важно нарушить процессы реинтеграции, которые наблюдаются на постсоветском пространстве. В бытность госсекретаря Х.Клинтон заявила, что США сделают все возможное, чтобы помешать интеграционным процессам на постсоветском пространстве. Другими словами главной целью США является настроить все государства бывшего СССР против России и вывести их максимально из полюса влияния РФ. Казахстан является центровым государством и самым развитым среди стран Центральной Азии, который опосредованно своим примером привлекает другие страны региона к интеграционным проектам РФ. Нарушение стабильности в Казахстане может повлечь за собой дестабилизацию всего региона, особенно в бедных Киргизстане и Таджикистане, и достаточно исламизированном Узбекистане. Казахстан участвует во всех интеграционных проектах, РФ инвестировала в Казахстан более 11 млрд долларов в период с 2016 по 2020, а это 30% от инвестиций во все страны СНГ, Казахстан инвестировал в Россию 3 млрд. в стране действует больше 7 тысяч совместных российско-казахстанских предприятий. Дестабилизация в Казахстане также может нанести вред и Китаю. Во-первых, финансово Китай плотно присутствует в стране, хотя это не тот процент экономики, от потери которой может пострадать Китай. Во-вторых, через Казахстан проходит великий шелковый путь и дестабилизация региона очень серьезно может сказаться на экономике Китая. В-третьих, исламская радикализация в Казахстане может вызвать цепную реакцию в Синьдзян-Уйгурском автономном округе, и это отвлечет внимание Китая от Тайваня, хотя бы на какой-то период. Интерес Турции заключается в создании Великого Турана, чем и объясняется активность Турции на территории тюркоязычных стран бывшего Советского Союза.

Если говорить о самой технологии, которая была использована в Казахстане, следует отметить, что она полностью повторяет методы и приемы, которые использовались во время так называемой «арабской весны» и во время цветных революций на постсоветском пространстве. Для начала любых волнений необходим триггер и в этот раз таким триггером выступило повышение цен на сжиженный газ. Недовольное население вышло на улицы, которое было использовано для радикализации обстановки: радикальные элементы, которые прибыли из Афганистана и других горячих точек, захватывали банки, аэропорты в крупных городах, полицейские участки, военные части. Специально обученные радикалы успешно справлялись со своими задачами, особенно по блокировке представителей правоохранительных органов. Это свидетельствует о том, что они предварительно прошли подготовку ведения боев в городских условиях. Некоторые представители полиции были обезглавлены, в чем прослеживается почерк исламистов из ИГ, в рядах которого сражались многие представители Казахстана.

Унікальність ситуації заключається в тому, що вперше в історії постсоветських держав, керівництво країни звернулося за допомогою до країн ОДКБ для введення військ і наведення порядку, на що був отриманий позитивний відповідь і війська ввійшли в країну в течение сутки. Найскладніша ситуація була в колишній столиці Алмати, це пояснюється тим, що країна умовно поділена на північну (на території якої проживає російське населення) і південну (населена казахським населенням). Тому тут відзначається велика підтримка радикалів, ніж на півночі.

Якщо говорити про перспективи держави, на думку автора, вони не оптимістичні. На 6 січня вже в п'яти областях, де проживає слов'янська більшість, громадяни самоорганізувалися в дружини для захисту від радикальних ісламістів, що може призвести до зіткнень на етнічній ґрунті. На півночі країни почали говорити про проведення референдуму і створення Южно-Уральського автономного округу, Южно-Сибірської автономної республіки і Южно-Алтайської республіки з включенням їх до складу РФ. Однозначно можна сказати, що держава чекає повної дестабілізації з частковою втратою своїх територій, глибокий економічний криза і радикалізація суспільства, що призведе до глибокої дестабілізації всієї регіону Центральної Азії.

Література

1. Бялый Ю. Управляемый хаос URL: http://www.intelros.ru/intelros/reiting/rejting_09/material_sofiy/8441-upravlyaemyj-chaos.html (дата звернення 01.01.2022)
2. Воеводин А.И. Стратегемы. Стратегии войны, бизнеса, манипуляции, обмана. Красноярск: Ситал, 2003. 256 с.
3. Убийство демократии: операции ЦРУ и Пентагона в постсоветский период. М.: АНО «Институт внешнеполитических исследований и инициатив», Кучково поле, 2014. 480 с.

УДК 323.262

Светлакова М.А.

кандидат політичних наук, доцент кафедри політології та міжнародних відносин

ПРИЧИНИ ПОЯВИ ПОЛІТИЧНИХ ПРОТЕСТІВ У СУЧАСНОМУ СУСПІЛЬСТВІ

Під терміном «політичний протест» слід розуміти форму політичної участі, за допомогою якої громадяни виражають своє політичне незадоволення та яка відображається на політичній системі взагалі. Протест є свого роду «каталізатором», який повідомляє про настрої, що вирують в суспільстві, що призначений залучити увагу владних структур з метою розробки нових рішень. Не зважаючи на велику кількість інтерпретацій поняття «політичний протест», можна визначити головні причини та мотиви, за яких відбуваються політичні дії зі сторони суспільства.

Головним приводом для невдоволення є економічні причини: зниження рівня життя, безробіття, скасування пільг та ін. При цьому досвід багатьох країн свідчить про те, що соціально-економічні кризи можуть сприяти протестній соціальній мобілізації або виконувати функцію «спускового механізму», але масові протести виникають тільки в тих випадках, коли вони збігаються з періодами серйозної політичної нестабільності і невизначеності.

Соціально-економічні кризи, в свою чергу, призводять до обмеженої і низової мобілізації, в той час як системні політичні конфлікти набувають масового характеру.

Тому важливо усвідомлювати різницю між різними тригерами протесту і усвідомлювати поріг колективного терпіння і протестного потенціалу. Хоча ці пороги визначаються особливостями кожної країни і епохи, ми знаємо, що вони пов'язані з рівнем політичної довіри і підтримки окремих політиків і політичних інститутів. Крім того, відомі випадки масової соціальної мобілізації вказують на те, що поріг терпіння населення найчастіше настає, коли усвідомлені людьми права і волі опиняються під загрозою, і «прості люди», які раніше не приймали участь ні в яких акціях, вливаються в ряди протестуючих [3].

Характер і динаміка політичного протесту залежить від багатьох факторів:

- особливостей пережитого країною періоду історичного розвитку;
- специфіки завдань, що вирішуються державою на тому чи іншому відрізку часу або що вирішуються самим протестним рухом;

- своєрідності соціального складу організаторів, учасників і прихильників протесту, а також інтересів, до реалізації яких вони прагнуть [2].

Є ще один фактор, що сприяє росту протестних настроїв в суспільстві. Це розвиток Інтернету і соціальних мереж. Комунікації роблять доступною в реальному режимі часу інформацію про якість і рівень життя в найбагатших економіках світу для великого кола користувачів з країн, що розвиваються. А так як все оцінюється в порівнянні, то у людей, що знаходяться в менш комфортних умовах життя, ці порівняння викликають почуття незадоволеності.

Соціальні мережі сприяють консолідації та організації в реальному житті протесту, причому безвідносно до того, спровоковані ці протести кимось або проявляються стихійно. Як відомо, саме соціальні мережі зіграли активну роль як в лондонських масових заворушеннях, так і в пробудженні протестних настроїв в арабських країнах. Інтернет та інші інформаційні технології стали для окремих громадян полем і інструментом мобілізації ресурсів, самоорганізації, незалежно від волі начальства. Виявилось, що набір гаджетів – це потужне середовище комунікації і самоорганізації, як протестної, так і творчої, конструктивної [1].

Вчені виокремлюють переваги та недоліки особливості консолідації людей через Інтернет. До їх числа вони відносять високу ступінь організованості і економічності, оскільки при відносно невеликих витратах, як людських, так і матеріальних, досягається медійність та високий рівень обізнаності, і таким чином протестуючі отримують можливість заявити про себе і привернути увагу громадськості до певних соціальних і політичних проблем. У той же час дослідники відзначають деструктивний характер таких форм протесту, адже критикуючи і висміюючи владу, протестуючі не висувають обґрунтованих вимог і не пропонують альтернативних варіантів рішення актуальних проблем.

Соціальні чинники впливають на характер політичної участі. Так, А. Марш вказує, що жінки демонструють більшу схильність до протестної поведінки, ніж чоловіки. На політичну активність впливає освіта, у міру зростання якої зростає політична активність. Вік також пов'язаний з вибором форм політичної участі. Молодь більшою мірою схильні до радикальних форм політичного участі, а в зрілому віці спостерігається конформна поведінка [3].

Вчені виділяють наступні мотиви політичної участі:

1. Захист власних інтересів індивідом, підвищення рівня добробуту;
2. Прихильність до певної ідеології;
3. Раціонально-правовий мотив: підпорядкування політичним нормам;
4. Дії відповідно до соціального статусу;

5. Гуманістичні мотиви, прагнення до вдосконалення соціальної та політичної системи;
6. Прагнення до досягнення соціальної рівності;
7. Прагнення до розподілу соціальних благ і розширення доступу до матеріальних і соціальних благ;
8. Депривація - невдоволення нинішнім станом справ.

Таким чином, можна визначити: по-перше, те що, політичний протест говорить про неефективність політики держави, по-друге, нема точного механізму, згідно з яким відбувається протест, бо причинами для їхнього відтворення можуть слугувати як індивідуальні, так і загальні проблеми.

Література

1. Феномен політичних протестів та революцій. URL: <http://journals.uran.ua/index.php/wissn003/article/view/26317/36740> (дата звернення: 27.11.2021).
2. Протести в Україні. URL: <https://www.dw.com/uk/%D0%BF%D1%80%D0%BE%D1%82%D0%B5%D1%81%D1%82%D0%B8-%D0%B2%D1%83%D0%BA%D1%80%D0%B0%D1%97%D0%BD%D1%96/t-40995983> (дата звернення: 07.12.2021).
3. Дмитренко С. П. Політичний протест : теоретичні засади дослідження поняття. URL: (дата звернення: 05.12.2021).

УДК 329.63 (492)

Сенатосенко В. О.

здобувачка третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти спеціальності 052 Політологія

ОСОБЛИВОСТІ ЛІВОГО ПОПУЛІЗМУ В НІДЕРЛАНДАХ

З кінця ХХ ст. спостерігається хвиля підйому популістів на партійно-політичній арені Нідерландів. Особливого успіху досягли правопопулістські партії, в основі риторики яких домінують такі питання, як протистояння елітам, антимігрантські погляди, відстоювання національного суверенітету. Так, правопопулістську риторику в Нідерландах на сучасному етапі відстоює партія «Форум за демократію FvD)», яка змогла за короткий час (2017 – 2021 рр.) стала однією з наймасовіших партій в Нідерландах, «Партія свободи» (PVV), яка з 2006 р. демонструє значні електоральні успіхи, та створена на передодні останніх виборів 2021 р. партія «JA21».

В партійній системі Нідерландів також представлений і лівий популізм, який ще також називають соціальним популізмом, характерною рисою якого, є антикапіталізм, соціальна справедливість, пацифізм та антиглобалізм [11]. Лівий популізм, як і правий також може носити антиелітарне забарвлення, виступати за пряму демократію тощо.

Лівий популізм серед парламентських партій в Нідерландах представлений Соціалістичною партією (SP). Утворена в 1971 р., в наслідок розколу Єдиного комуністичного руху Нідерландів (марксистсько-ленінського), партія виступала за встановлення соціалізму в Нідерландах (право на працю для кожного, підприємства повинні бути власністю самих працівників, якісне медичне забезпечення, оптимальний

догляд за літніми людьми, чисте навколишнє середовище, реалізувати можливість кожному громадянину навчатися, безкоштовний громадський транспорт) [3].

На початку 90-х років XX ст. партія відмовилась від марксистсько-ленінської ідеології і натомість отримала популістське забарвлення, включивши питання інтегрування мігрантів до передвиборчих програм, що у свою чергу дозволило SP на виборах до Нижньої палати парламенту у 1994 р. набрати 1,32% голосів, тим самим подолати бар'єр і увійти до складу Генеральних штатів [5]. Наступні вибори до Палати представників показали нарощування електоральної підтримки (1998 р. - 3,53%, 2002 р. - 5,9%, 2003 р. - 6,32%) [5].

Найбільшого успіху партія зазнала під час виборів до Нижньої палати у 2006 р. отримавши 16,58% голосів [6]. Електоральний стрибок в 2006 р., був зумовлений вдалою програмою і доволі слабкою позицією правих популістів, адже «Список П. Фортейна» на той час розпався, а новостворена «Партія свободи» ще не встигла завоювати свій електорат. На наступних виборах до Нижньої палати 2010 р. (9,82%), 2012 р. (9,65%), 2017 р. (9,09%) Соціалістична партія продемонструвала зниження електоральної підтримки у порівнянні з результатами 2006 р. [7, 8, 9] Останні вибори до Палати представників, які відбулись 2021 р. показали, існуючу тенденцію до занепаду Соціалістичної партії, яка за підсумками отримала лише 5,98% голосів так і загальну тенденцію до фрагментації лівого крила і кризи лівих партій [10].

Таблиця 1

Розподіл голосів між правими та лівими популістами за результатами виборів до Нижньої палати Генеральних штатів Нідерландів (2002 – 2021 рр.) [5-10]

Рік виборів до Палати представників	2002	2003	2006	2010	2012	2017	2021
Відсотки набраних голосів лівим популізмом (SP)	5,9%	6,32%	16,58%	9,82%	9,65%	9,09%	5,98%
Відсотки набраних голосів правим популізмом	17% (LPF)	5,7% (LPF)	5,89% (PVV)	15,45% (PVV)	10,08% (PVV)	14,84% (PVV+ FvD)	18,18% (PVV+ FvD+ JA21)

Порівнюючи показники партії лівопопулістського толку з правопопулістами (див. Таблиця 1), останнім часом простежується тенденція до зміщення вектора вправо, що свідчить про домінування на політичному порядку денному питань соціокультурного характеру [1]. Такий перегин у голосуванні, можна пояснити доволі різними поглядами партій. Як, відзначають С. Отжес і Т. Лоуверс для цих партій популістського спрямування, їх ліва/права позиція важливіша за їх популізм [2]. Аналіз програм популістських партій демонструє, що збіг у поглядах партій проходить за питанням наднаціональних інституцій та побудови європейської наддержави. Слід зазначити, що SP була єдиною лівою партією, яка під час референдуму 2005 р. щодо Євроконституції виступила проти. Також, SP вважає необхідним звзити повноваження ЄС до вирішення лише транскордонних питань. Дещо слабша позиція лівого популізму щодо мігрантів. Так, ще у 80-х роках XX ст. партія видала брошуру під назвою «Трудова міграція та капітал» («Gastarbeid en Kapitaal»), яка піддавала критиці міграційні процеси в Нідерландах. Проте на сучасному етапі партія

виступає проти дискримінації, підтримує біженців, однак з обмовкою про необхідність швидко інтегруватися [4].

SP виступає проти розширення ЄС, адже це призведе до економічних складнощів, також піддає критиці єдину валюту, і вважає помилкою введення євро, у зв'язку з цим закликає розробити альтернативу євро. Характерною особливістю нідерландського лівого популізму є категорична позиція, щодо єдиної європейської армії. SP вважає, що національна демократія повинна мати власну обороноу, а також не забезпечувати оборону іншої країни за рахунок власних коштів. SP виступає за свободу віросповідання, однак при дотриманні закону та правил, а саме партія проти діяльності організацій, які сіють ненависть та пропагандують застосування насилля [4].

Таким чином, на сучасному етапі популістські партії займають важливе місце в політичному ландшафті західноєвропейських країн. Так, популісти складають значні позиції в парламенті Нідерландів. Проте є певна тенденція до послаблення лівих популістів на фоні підйому правих, які висунули на перший план політичного життя Нідерландів соціокультурний порядок денний. Аналізуючи програмні установки лівопопулістської партії SP, робимо висновок, що хоч партія спробувала включити притаманні для правих популістів соціокультурні питання, все одно перевага надається соціально-економічним питанням. Посилення лівих популістів можливо у разі перегляду їх риторики, більш активного використання технологій правопопулістів – емоціональні, зрозумілі, чіткі та сміливі лозунги та програми, формування більш чіткої та жорсткої однієї з ліній протиставлення, притаманних для правопопулістських партій - «народ» і «чужі/мігранти», «народ» і «істеблшмент», «національна держава» і «наднаціональна структура».

Література

1. Mudde C. What happened to the Dutch left? 2021. URL: <https://blogs.lse.ac.uk/europpblog/2021/03/15/what-happened-to-the-dutch-left/> (дата звернення: 09.12.2021 р.).
2. Otjes S., Louwse T. Populists in Parliament: Comparing Left-Wing and Right-Wing Populism in the Netherlands. 2013. URL: <https://journals.sagepub.com/doi/pdf/10.1111/1467-9248.12089> (дата звернення: 04.12.2021 р.).
3. SP. URL: <https://www.sp.nl/> (дата звернення: 01.12.2021 р.).
4. SP Verkiezingsprogramma 1977. URL: <https://dnpprepo.ub.rug.nl/216/7/SP%20Verkiezingsprogramma%201977.pdf> (дата звернення: 01.12.2021 р.).
5. SP (Socialistische Partij). URL: <https://www.verkiezingsuitslagen.nl/partij/sp-socialistische-partij> (дата звернення: 09.12.2021 р.).
6. Tweede Kamer 22 november 2006. URL : <https://www.verkiezingsuitslagen.nl/verkiezingen/detail/TK20061122> (дата звернення : 11.05.2021).
7. Tweede Kamer 9 juni 2010. URL : <https://www.verkiezingsuitslagen.nl/verkiezingen/detail/TK20100609> (дата звернення : 10.05.2021).
8. Tweede Kamer 12 september 2012. URL : <https://www.verkiezingsuitslagen.nl/verkiezingen/detail/TK20120912> (дата звернення : 12.05.2021).

9. Tweede Kamer 15 maart 2017. URL : <https://www.verkiezingsuitslagen.nl/verkiezingen/detail/TK20170315> (дата звернення : 09.05.2021).
10. Tweede Kamer 17 maart 2021. URL : <https://www.verkiezingsuitslagen.nl/verkiezingen/detail/TK20210317> (дата звернення : 07.05.2021).
11. Zaslove A. Here to Stay? Populism as a New Party Type. European Review. 2008. URL : https://www.researchgate.net/publication/23565164_Here_to_Stay_Populism_as_a_New_Party_Type (дата звернення : 07.12.2021).

УДК 32.019.51

Трофименко А. В.

кандидат політичних наук, доцент, доцент кафедри політології та міжнародних відносин

«GRASS ROOTS» ЯК НЕПРЯМА ТЕХНОЛОГІЯ ЛОБІСТСЬКОГО ВПЛИВУ

Лобіювання виступає невід'ємним елементом функціонування будь-якої політичної системи, але набуває свої специфічні форми і ознаки в кожній окремій державі в залежності від особливостей політичного режиму, форми правління, рис та типу політичної культури, унормованості впливу на посадовців на законодавчому рівні, переліку вимог до лобістів та посадовців у їх взаємодії, рівня контролю за діяльністю лобістів з боку громадськості тощо. Ці фактори обумовлюють поширеність тих чи інших технологій впливу на політичний процес з боку недержавних суб'єктів, переважання прямих або непрямих методів комунікації з носіями державної влади.

Непрямі методи впливу на посадовців в епоху інформатизації набувають ще більшого розповсюдження, завдяки соціальним медіа кожен індивід може донести свою позицію і державному апарату, і громадськості в цілому. Відбувається трансформація ролі громадських організацій, роль яких як посередника між владою та суспільством зменшується, але при цьому, формуючи мережеву структуру захисту свого інтересу, громадські організації мають можливість значно посилити ефективність лобістської діяльності. Сформовану та артикульовану думку більшості важко ігнорувати в демократичній державі, тому використання реальної добровільної підтримки з боку населення виступає найважливішим ресурсом лобіювання неурядовим сектором, який дозволяє групам суспільних інтересів протистояти впливу груп бізнес інтересів, що значно переважають у фінансових можливостях.

Використання низової підтримки для просування інтересу в органах влади отримало назву «grass roots» (у перекладі з англійської мови – коріння трави). Термін використовується з початку ХХ століття, коли сенатор США А. Беверідж охарактеризував свою Прогресивну партію як створену справжніми людьми «від коріння». Сьогодні під ним розуміють непрямий вплив на владу, через особу чи організацію, яка просить іншого передати повідомлення державній посадовій особі. «Grass roots» – це непряма технологія лобіювання на низовому рівні, яка передбачає залучення членів групи та/або інших осіб, зацікавлених у певному питанні, щоб переконати законодавців підтримати його. Ураховуючи, що обрані законодавці залежать від підтримки своїх виборців, ця тактика робить лобіювання низового рівня високоефективним, адже голоси є валютою кожного політика [9].

Відмінності між низовим та прямим лобіюванням спочатку можуть здатися незначними, адже вони полягають виключно в засобах досягнення мети: «grass roots» передбачає масову мобілізацію громадськості навколо певного питання, яку просять зв'язатися з їхніми законодавцями та іншими посадовими особами, а пряме лобіювання передбачає спробу вплинути на формування чи функціонування законодавства (нове чи існуюче) шляхом спілкування з представником державного органу. Тобто ключова відмінність полягає у орієнтації «grass roots» на широку громадськість. Ця технологія передбачає використання ініціатив значної кількості людей відносно політичного суб'єкта з вимогою підтримати певну пропозицію, вигідну лобісту. Метою цієї технології є створення масової підтримки ініціатив, а процес її полягає в опосередкованому масовому та організованому тиску на осіб, від яких залежить ухвалення політичного рішення. Реалізація «grass roots» передбачає заклик до громадськості (наприклад, через рекламу, веб-сайти чи соціальні мережі) з проханням звернутися до влади. Це звернення може відбуватися у різноманітних формах, серед яких можна виокремити:

- масові акції: страйк, демонстрації тощо з вимогою підтримати потрібну ініціативу;
- організації постійних телефонних дзвінків посадовцям та депутатам, у комітет, комісію чи робочу групу, де розглядається питання, іноді аж до зриву комунікацій із зовнішнім світом;
- надсилання численних листів, телеграм від значної маси населення з вимогою підтримати певну пропозицію лобіста, включаючи величезну кількість листів (спама) на електронну пошту з метою блокування її роботи тощо [1].

Не дивлячись на те, що низова підтримка не вимагає залучення значних фінансових коштів на лобіювання, «grass roots» все ж передбачає певні витрати, хоча в інформацій епоху ці витрати значно зменшилися. Видатків потребує публікація та просування оголошення щодо підтримки або не підтримки певного законопроекту, створення або підтримки веб-сайтів, купівля списків електронної пошти, оплата роботи фахівців для діяльності в Інтернеті, а також осіб, що здійснюють збір підписів петиції тощо. Інформаційні технології зменшують видатки і для окремих осіб, адже громадянам потрібно витратити менше зусиль, щоб контактувати з більшою кількістю законодавців з більшої кількості питань, ніж раніше. Тепер громадянам достатньо лише натиснути посилання, щоб зв'язатися з законодавцем по телефону або електронною поштою [5].

У державах з високим рівнем розвитку громадянського суспільства ця технологія працює найбільш ефективно, адже публічний політик, що несе пряму відповідальність перед своїми виборцями, ризикує втратити голоси на наступних виборах у випадку протидії масовим групам підтримки. Багато лобістських кампаній, що використовують «grass roots», комбінуючи його з іншими методами лобізму, зв'язків з громадськістю та реклами, сьогодні все більш важко відрізнити від неспровокованих громадських акцій. Такі риси лобізму нового типу, як масовість, створення коаліцій з зацікавленими групами громадськості дозволяють ототожнюватися з волевиявленням суспільства, що є завданням та перевагою таких кампаній [2].

Поряд з цим, ця технологія не тільки посилює ефективність лобіювання груп інтересів, але і робить значний внесок у розвиток демократії, сприяючи обізнаності громадськості з важливих політичних питань, допомагаючи пересічним громадянам зрозуміти суть і наслідки законодавства з точки зору неспеціалістів. Обізнані громадяни забезпечують потужну перевірку законодавцям та особам, що встановлюють порядок

денний, які інакше можуть спробувати проштовхнути або запобігти законодавству в суспільних інтересах на очах неосвіченої громадськості.

Ще однією перевагою технології «grass roots» є те що більшістю держав, які мають законодавче визначення лобізму, вона не прираховується до нього, її використання не перетворює організатора на лобіста, що має зареєструватися та звітувати згідно вимогам законодавства. Тільки у Канаді та ЄС під час реєстрації необхідно вказати, чи застосовувалася «grass roots». У Канаді лобісти зобов'язані розкривати будь-які використовувані комунікаційні прийоми, включаючи звернення до представників громадськості через засоби масової інформації або пряме спілкування з метою переконати громадськість спілкуватися безпосередньо з державними посадовими особами, щоб тиснути на них, підтримати конкретну думку. Закон про лобіювання кваліфікує цей тип лобіювання як «grass roots» [7]. Реєстр прозорості ЄС також відносить до лобіювання діяльність, спрямовану на опосередкований вплив на інституції ЄС, у тому числі шляхом використання ЗМІ, громадської думки, конференцій чи інших громадських заходів. У Ірландії та Великобританії «grass roots» відносяться до лобіювання у додаткових роз'ясненнях на веб-сайті їх реєстрів лобістів. Чітко не прираховується «grass roots» до лобіювання в Австралії, Австрії, Франції, Перу, США [8].

Здебільшого використання низової підтримки характерне для неурядових об'єднань, наприклад, правозахисні організації широко використовують «grass roots» у своїй діяльності. Одна з найбільших міжнародних організації Human Rights Watch, метою діяльності якої є захист прав уразливих меншин та цивільного населення під час війни, біженців, дітей-сиріт та людей з інвалідністю, на своєму веб-сайті містить розділ, що дозволяє кожному долучитися до їх кампаній. Зайшовши на сторінку будь-якої з перелічених акцій, відвідувач може надіслати листа в підтримку рішення, що просуває організація, лише вписавши свої данні, текст листа вже міститься на сторінці з можливістю внесення правок [6].

Активно почали використовувати «grass roots» і в Україні. За результатами дослідження аналітичного центру CEDOS, у п'яти українських містах (Київ, Львів, Івано-Франківськ, Дніпро, Харків) діє 175 мереж низових організацій, першість тримають ініціативи у сфері освіти та міського самоврядування, друге місце обіймають заходи в галузі мистецтва і культури, третя група передбачає проведення тематичних фестивалів, конференцій, семінарів, практикумів і хакатонів для залучення і взаємодію великої кількості учасників або організацій, що займаються питаннями захисту навколишнього середовища та енергоефективності [3].

Використання «grass roots» виявляється подекуди більш ефективним за традиційне пряме лобіювання, тому що політик більш схильний прислухатися до своїх виборців, ніж до професійного лобіста. Ураховуючи це, групи бізнес інтересів також почали використовувати низову підтримку в своїй лобі-діяльності, намагаючись прив'язати свій інтерес до загальносуспільного. У тих випадках, коли це зробити неможливо, створюється ілюзія цієї підтримки. Так з'явилася химерна «сестра» технології «grass roots», що отримала назву «astroturfing» (у перекладі з англійської мови – штучний газон), яка також передбачає народні ініціативи, але штучно створені, керовані та фінансовані корпораціями, галузевими торговими асоціаціями та іншими бізнес групами. Вона будується на використанні баз даних виборців та залученні найменш інформованих з них, а подекуди участь виборців взагалі виявляється фікцією, коли, наприклад, сенатори отримують листи або телеграми за підписом людей, які насправді їх не підписували. До характерних ознак «astroturfing», що відрізняє її від «grass roots» можна віднести:

інформація, яка надається громадськості, є неправдивою або настільки неповною, що може вводити в оману; частина повідомлень, надісланих об'єкту впливу насправді не надсилається громадянами, є підробленими; більшість повідомлень, які фактично надсилають громадяни, є купленими; суб'єктом впливу виступає організація з прихованим фінансуванням тощо [4].

Таким чином, «grass roots» як непряма технологія лобіювання передбачає використання впливу «знизу вгору», від суспільства до держави, передбачає мобілізацію громадськості для підтримки суспільно значимого інтересу, «вихід на вулицю» для його просування або використання сучасних інформаційних технологій, соціальних мереж, що дозволяють поширювати повідомлення та створювати підтримку одним натисканням кнопки. Ця технологія має низку переваг, з одного боку, допомагаючи групам інтересів посилити ефективність лобіювання обраних посадовців, а з іншого – посилюючи демократичність політичного процесу, адже лобіювання на низовому рівні дозволяє висловити точку зору меншинам, дає можливість громадянам стати політично активними, брати участь у формуванні та реалізації державної політики.

Література

1. Толстых П. А. Профессиональный словарь лоббистской деятельности. Центр по изучению проблем взаимодействия бизнеса и власти, 2011. URL: http://www.lobbying.ru/dictionary_word.php?id=1 (дата звернення: 09.12.2021 р.).
2. Трофименко А. В. Институт лоббизма в Канаде: опыт для Украины : монография / за наук. ред. К. В. Балабанова. Мариуполь : МДУ, 2019. 246 с.
3. Сичова А. О. Grassroots-кампанії як фактор актуалізації адвокаційного вектору низових груп. Науковий журнал «Політикус». Випуск 3. 2020. С. 77–82. URL: http://politicus.od.ua/3_2020/14.pdf (дата звернення: 11.12.2021 р.).
4. Cameron C.M. Political Analysis Toolkit. URL: <https://scholar.princeton.edu/ccameron/political-analysis-toolkit> (дата звернення: 10.12.2021 р.).
5. Cluverius J. How the Flattened Costs of Grassroots Lobbying Affect Legislator Responsiveness. Political Research Quarterly. 2017. URL: https://www.researchgate.net/publication/312338383_How_the_Flattened_Costs_of_Grassroots_Lobbying_Affect_Legislator_Responsiveness (дата звернення: 10.12.2021 р.).
6. Human Rights. URL: <https://www.hrw.org/take-action> (дата звернення: 11.12.2021 р.).
7. Lobbying Act of Canada. URL: <https://laws-lois.justice.gc.ca/eng/acts/l-12.4> (дата звернення: 12.12.2021 р.).
8. Lobbying in the 21st Century. Transparency, Integrity and Access. 2021. URL: <https://www.oecd-ilibrary.org/sites/cc47798f-en/index.html?itemId=/content/component/cc47798f-en#section-d1e2246> (дата звернення: 11.12.2021 р.).
9. Lock I., Seele P. The Consequences of Astroturf Lobbying for Trust and Authenticity. Findings and Implications from an Experiment. 2017. URL: https://www.researchgate.net/publication/318731879_The_Consequences_of_Astroturf_Lobbying_for_Trust_and_Authenticity_Findings_and_Implications_from_an_Experiment (дата звернення: 11.12.2021 р.).

СЕКЦІЯ АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ФІЛОСОФІ ТА СОЦІОЛОГІЇ

УДК 101.1:001:62

Гудима І. П.

доктор філософських наук, професор кафедри філософії та соціології

ВИПАДКОВІСТЬ В ФУНДАМЕНТАЛЬНІЙ НОМОЛОГІЇ СВІТОБУДОВИ

Зміщення фокусу уваги в межах синергетичної парадигми на феномен нестабільності й випадковості в протіканні процесів світу спричинило закладання підвалин нового нелінійного стилю мислення та, відповідно, артикуляцію положень нелінійного детермінізму в основних дисциплінарних практиках – науці, філософії та релігії. Зміна онтологічних філософських ідей щодо характеру вихідної номології (фундаментальної закономірності світобудови) та перегляд традиційних поглядів на однозначність зв'язків та відношень у природі в цілому завдячувало розвитку нерівноважної термодинаміки та запровадження у наукові студії статистичних прийомів і операцій дослідження. Для переусвідомлення місці випадковості в протіканні процесів об'єктивного світу велику роль зіграла поява квантової механіки, де основною темою наукової зацікавленості була ймовірнісна (випадкова) поведінка мікрооб'єктів.

Абсолютизація динамічних законів, скажімо, у період становлення й розвитку класичної науки, які описують поведінку ізольованих й ідеалізованих об'єктів, продукувала положення механістичного детермінізму, де Всесвіт зіставлявся з годинниковим механізмом, дію якого можна цілком збагнути звернувшись до законів динаміки Ньютона. Натомість вивчення випадковості у квантових процесах показало, що передбачення науковця набувають не достовірного, а тільки ймовірнісного характеру. Такий стан речей зумовлений функціонуванням низки випадкових чинників, яке існує в статистичних множинах, наприклад в масових заходах. Коли ж кинути ще більш ретроспективний погляд на минуле, то виявиться, що нівелювання ймовірності системно аргументувалося в міркуваннях видатного вченого П'єра Лапласа, в його уявленнях про жорстку одно-лінійно спрямовану дію динамічних законів. У системі його суджень причина необхідно зумовлює наслідок, а, відтак, майбутній стан об'єкта можна знати достеменно. Між тим відомо, що людське пізнання в принципі не може охопити всю сукупність існуючих явищ та процесів, в їх взаємозв'язках і взаємовідношеннях, а людина не в змозі досягнути всі ланцюжки каузальних зв'язків, підстав і наслідків, а відтак, думалося в той час, вона вимушена вводити поняття випадковості та ймовірності, як міри власного незнання. Далєбі, механістична методологія класичної фізики, де абсолютизувалася необхідність та одночасно гранично применшувалася випадковість, в світлі нових наукових відкриттів осуджувалася науковцями за її надмірне спрощення, майже карикатурне відображення об'єктивної реальності [1, с. 16]. Далєбі, ця реальність з часом виявилася більш багатоплановою й різноманітною, до того ж різноманітною настільки, що на одних рівнях цієї реальності виявляються закони, питомо інші аніж на інших. Принцип невизначеності Вернера Гейзенберга, згідно з яким неможливо напевно визначити величину обох парних характеристик квантової системи, прямо вказував на новий рівень взаємозалежності характеристик елементів мікросвіту. Феномен квантової заплутаності (квантового зв'язку) Поля Дірака, - шанувальника ідей Вернера Гейзнгберга, відкривав нові аспекти реальності; так йшлося проте дві системи, що взаємодіють між

собою деякий час і після віддалення однієї з них від іншої, вони продовжують існувати взаємодіючи між собою, як нове унікальне утворення – те, що відбувається з однією, продовжує миттєво впливати на іншу, долаючи будь яку відстань.

З часом виявлення фізичної природи процесів самоорганізації в світі в цілому та його окремих елементах вимусило дослідників звернути пильну увагу на біфуркаційні моделі розвитку [2, с. 681]. У них, як відомо, вихідне середовище, що підпадає під лінійні рівняння, за умов зміни значення ключового параметра (температури, тиску) може позбутися стану стабільності. Характер взаємодії між його (середовища) елементами стає настільки інтенсивним, що саме середовище стає нелінійним. Нелінійна характеристика взаємодії елементів середовища породжує в вузлах біфуркації декілька варіантів розвитку. Одне з рівноймовірнісних рішень реалізується завдяки флуктуації, яка і визначає випадковий вибір, що зумовлює існування нової макроструктури. А відтак, природа світу показала науковому мисленню новий, більш складний рівень власної організації, який за переконанням І. Пригожина, може бути глибоко осягнений з позицій «фізики становлення». Коли для епохи класичної і некласичної науки характерними були методологічні засади «фізики буття», з її онтологізацією незмінної субстанції, як сутності й єдиної основи буття, то постнекласична наука, зосередившись на інших – квантових або релятивістських реальностях, здійснила концептуальну перебудову в науці, шляхом переходу від усвідомлення сутності, як незмінної - до динамічної стійкості в розумінні матеріальних взаємодій.

Феномен нестабільності породжує проблему, яка очікує на своє з'ясування і в сфері академічної науки, і в царині гуманітарної традиції, – проблему прогнозування. Знання вихідних станів системи, де упродовж процесів самоорганізації діє чинник випадкової флуктуації, не передбачає високу ймовірність умовиводів прогностичного гатунку щодо майбутніх станів системи в цілому. Позаяк тут на авансцену виходить «його величність випадок», яким в нерівноважних станах системи не можна нехтувати, оскільки співвідношення між випадковістю й необхідністю, між флуктуаціями та детерміністськими алгоритмами, інше, аніж в стаціонарному середовищі. Поблизу вузлів біфуркації безроздільно панують мікрофлуктуації або випадковості, в той час, коли в віддалених від них позиціях існує детерміністський стан речей. Для дослідження в межах синергетики об'єктів, випадковість не менш вагома, аніж необхідність, коли «значущість флуктуації, і сама ситуація вибору об'єктивно обґрунтовані, а випадковість виявляється доповненням необхідності» [3, с. 106].

Світоглядна цінність такого стибу узагальнень нині виражена з-за того, що об'єктивність необхідності завжди була беззаперечною, в той час, коли об'єктивність випадковості подекуди не знаходила визнання. Концепції нерівноважної термодинаміки й теорії самоорганізації нелінійного середовища спричинили парадигмальні зрушення в сучасному природознавстві. Широке застосування статистичних прийомів дослідження відкрило нові, більш складно-організовані рівні реальності, дозволило побачити випадковість як самостійний чинник, необхідну складову самоорганізації матеріального світу. В процесі становлення нелінійного середовища необхідність торує свій шлях через шерег випадковостей, коли автономна самоорганізація речовини, досягнення нею більшої упорядкованості, постає з хаотичних станів, в кінцевому рахунку зменшуючи ентропію.

Новий, не зашорений існуючими схемами, погляд на об'єктивну реальність, дозволяв побачити в її основі всезагальний світовий взаємозв'язок, що утворюється з різних форм детермінації, котрі різняться між собою як за структурою, так і за зовнішніми проявами. Виявилось, що дивовижне різноманіття світу, його гнучкість, зумовлені єдністю

автономності та залежності, порядку й хаосу, що порядок, як такий, постійний процес становлення нового відбуваються через хаос [4]. Низка таких ідей піднесена на рівень світоглядних узагальнень по новому концептуалізувала історичний поступ людства, його культурний прогрес, свободу, як неможливі в суворо упорядкованій системі координат, поза чинником випадковості та поза постійними змінами ймовірностей.

Література

1. Пригожин И. От существующего к возникающему. М.: Наука, 1985. 328 с.
2. Можейко М.А. Синергетика. Всемирная энциклопедия: Философия XX век. Главн. научн. ред. и сост. А.А. Грицанов. М.: АСТ, Минск: Харвест, Современный литератор, 2002. С. 677-687.
3. Добронравова И. С. Синергетика: становление нелинейного мышления. К.: Либідь, 1990. 152 с.
4. Пригожин И., Стенгерс И. Порядок из хаоса: новый диалог человека с природой. Пер. с англ. М.: Прогресс, 1986. 432 с.

УДК 316.334

Зоська Я. В.

доктор соціологічних наук, професор, професор кафедри філософії та соціології

Пустовий О. О.

кандидат юридичних наук, старший викладач кафедри кримінології та кримінально-виконавчого права Національної академії внутрішніх справ

ВЗАЄМОДІЯ ПРАВА І КУЛЬТУРИ У ПРАКТИКАХ ПОВСЯКДЕННЯ СОЦІАЛЬНИХ АКТОРІВ

В міждисциплінарних студіях право аналізується в його державницькому, нормативістському, соціально-груповому походженні. Кілька десятиліть тому в юриспруденції та гуманітарних науках відбулося формування парадигми, ґрунтованої на низці міждисциплінарних підходів до вивчення права, яка поставила на чолі дослідження права як феномену повсякденного життя, дослідження права як низки культурних практик, які динамічно конституують соціо-культурну та політико-економічну реальність, яку сприймає і розуміє наша буденна свідомість [1; 2]. Об'єднання різних підходів, методологій передбачає інші форми пізнання права у культурному, соціальному та нормативному аспектах.

Просторами перетину права, культури та повсякдення в нашому розумінні можуть бути, по-перше, мультиномічність повсякдення, яка дозволяє побачити право в мистецтві, моралі, літературі, архітектурі, побуті та ін.; по-друге, зафіксувати право на рівні повсякденного сприйняття (соціальних узвичаєнь); по-третє, аналізувати право як частину фізичного (простору), освоєного в соціальних практиках; по-четверте, констатувати присутність права в різноманітних об'єктах культури. Право, водночас, можна розглядати як силу, яка активно формує культуру та об'єкт впливу культури у різноманітних проявах, включаючи соціо-гуманітарні та культурологічні науки.

Дослідження права як культурного утворення вмотивовує до автономно-системної інтерпретації його при включеності в більшу за масштабом впливу систему, а саме – в культуру як парадигму правотворення. Культура, стаючи парадигмою правоутворення, виступає водночас як парадигма право-розуміння і структурується як ціннісно-нормативний фонд суспільства, який включає не тільки структуру формального права, але

філософію світорозуміння та систему цінностей, знання, навички, вміння та систему суміжних соціальних регуляторів - мораль, релігію, звичаї, традиції і т.п. Право досліджується як автономна система, так і гетерономне утворення з боку історії, соціології, соціальної психології тощо.

Правова культура є сполучним містком між правом і культурою, через яку право з формального явища щодо культури трансформується в засадничий її складник, відтворюючи об'єктивно-суб'єктивну структуру останньої. Правова культура зазнає внутрішньої структуризації за рахунок відокремлення ціннісно-ідеальної, нормативної та стереотипно-поведінкової компоненти. Запропонований підхід дозволяє розширити предмет правових студій, які набувають міждисциплінарного охоплення і потребують методологічних новацій. До таких новацій зараховуються методи системно-структурного аналізу, які щодо предмету права стають частиною соціо-культурного підходу в його розумінні.

Соціо-культурне дослідження права і правової культури передбачає необхідність поєднання методології системного підходу з історико-генетичними, поєднання розуміння структури права як частини історії і історії як втіленої та кристалізованої структури. Застосування соціо-культурної інтерпретації в дослідженні сучасного права в Україні дозволить пояснити сутність та причини сучасного стану правового нігілізму і українського конституціоналізму. Право в культурі фіксується через юридичну лінгвосферу як специфічну концептуально-лінгвістичну оболонку, яка є утвореною системами значень, юридичних стереотипів, категорій, які виникають в індивідуальній та масовій свідомості в процесі сприйняття та осмислення релігійних та морально-етичних універсалій. Йдеться про такі універсалії, як держава, право, закон, правосуддя, мораль, істина, відповідальність, справедливість, обов'язок, провина, правовий лад. Відображені в юридичній лінгвосфері правові універсалії утворюють лінгвокультурний простір як середовище продукування, збереження, відтворення та розвитку правових смислів, які формують архітектоніку інституту права у конкретній культурі.

Подвійність юридичної лінгвосфери полягає в поєднанні неформальних і формалізовано-структурованих правових сенсів, які відображають спільнотний досвід та базові цінності культури. Лінгвосфера складається із цінностей-абсолютів, цінностей-аксіом, принципів та постулатів, юридичних конвенцій та норм. Вони утворюють її ядро, в той час як периферію утворюють і формують різні конструкти масової свідомості: морально-етичні уявлення та стереотипи, сценарії поведінки, регуляторні схеми окремих дій тощо. Мова права через соціальні комунікації стає інструментом формування правосвідомості, яка є пов'язаною зі специфічним для культури світоглядом. Світогляд стає тим культурним фільтром, який просотує метамову культури, фіксує її глибинні ціннісно-нормативні та ментальні домінанти.

Культуробудівний потенціал права реалізується через специфічну антропологічно-правову спрямованість інституту права і його відповідні регуляторні домінанти (особа, держава, громадянське суспільство, різноманітні етносоціальні спільноти. На основі визначення регуляторної домінанти відбувається вибудовування змісту права відповідно до потреб суспільства, які структуруються через ціннісно-нормативну матрицю культури.

Регуляторними домінантами права в культурі є юридичний персоналізм, юридичний етатизм та легізм, юридичний цивілізм та юридичний корпоративізм. Реалізація у культурному просторі регуляторних домінант об'єктивується через систему законодавства та юридичної практики, набуваючи нормативності та імперативності. Тим самим право

стає частиною культурної реальності, засобом її творення, конститує смисло-породжуючі структури інституту права в його духовно-моральній перспективі.

Отже, концепція культури, яка дозволяє здійснювати соціо-культурний аналіз права, має наслідки для інтерпретації джерел, з яких походять культурні практики, і для способів, якими соціологи мають взаємодіяти з цими практиками, щоб інтерпретувати право під кутом зору культурного повсякдення. Під правовою культурою, з цієї точки зору, розуміють, не лише виробництво культурних сенсів, до якого залучені юридичні та політичні еліти. В подібному розумінні право складається з практик повсякдення, у які є зануреними різні соціальні актори. Соціально-правове та культурне дослідження права дозволяє констатувати множинність нормативності, яка має місце і формує кожен аспект повсякденного життя.

Література

1. Olson G. Introduction: Mapping the Pluralist Character of Cultural Approaches to Law. *German Law Journal, Special Issue on "Law's Pluralities: Arguments for Cultural Approaches to Law"*, 2017. 18(2). P. 233-254.
2. Sarat A., Simon J. Beyond Legal Realism?: Cultural Analysis, Cultural Studies, and the Situation of Legal Scholarship. *Yale Journal of Law & the Humanities*, 2001. 13(1). P. 3-32.

УДК 316.334.3+342.8

Зубченко О. С.

кандидат соціологічних наук, доцент кафедри філософії та соціології

Комарницька А. С.

здобувачка першого (бакалаврського) рівня спеціальності 054 Соціологія

СУСІДСТВО ЯК ЕЛЕКТОРАЛЬНИЙ ФЕНОМЕН

Затвердження нового адміністративно-територіального устрою України влітку 2020 року формально ознаменувало завершення децентралізації та покриття громадами всієї вільної території України. Проте навіть після проведення установчих виборів за оновленою картою до фактичного набуття політичної суб'єктності новими ОТГ дуже далеко.

Адже у той час як у великих містах поєднуються елементи індустріального та навіть постіндустріального суспільних укладів, на селі все ще домінують традиційні цінності, однією із яких є сусідство. З точки зору соціолога, його можна розглядати як підвищену довіру до людей, з якими пов'язані побутові та виробничі соціальні практики, демонстрацію лояльності до норм та правил поселенської спільноти.

Очевидно, що чим менший населений пункт та більш гомогенний склад його населення, тим більшого значення для нас має думка людей, що мешкають неподалік. Увагу на це звернув ще Ф.Тьоніс, розмірковуючи про співвідношення «спільноти» та «суспільства», а шведський дослідник Г. Тінгстен намагався надати такому явищу кількісних оцінок. Автор «теорії місця» Дж. Егню виходить із того, що сусідство не обмежується лише географічною близькістю, але й включає в себе регіональний поділ праці, регулювання інформаційних та комунікаційних потоків, державно-правовий вплив, регіональні соціальні протиріччя та активність місцевих політичних акторів.

Варто відзначити, що реформа децентралізації значною мірою зруйнувала внутрішньорегіональний політичний розподіл, який конституювався протягом років незалежності України переважно у межах старих, нині ліквідованих районів. Політичний простір новоутворених громад наразі є фрагментованим як через об'єктивні, так і суб'єктивні чинники, зокрема, штучні зміни меж сільських та селищних рад у 2020 році. Лише у Запорізькій області влада ліквідувала п'ять громад, що утворились у попередні роки, чим серйозно демотивувала місцевий актив та утвердило його у думці «вірити можна тільки своїм, а не панам з області».

Таким чином, у соціально-політичному вимірі ефект сусідства може розглядатися, по-перше, як розподіл учасників політичного процесу на «своїх» - знайомих, відомих та прогнозованих, та «чужих», а, по-друге, як прояв патрон-клієнтних зв'язків, підкорення людини силі традицій, волі формальних чи неформальних лідерів певної спільноти.

Варто наголосити на значних відмінностях «сусідського» голосування від ідеологічного, соціотропного або мобілізованого. Його основна характеристика – підтримка свого земляка, колеги, знайомого, яскраво виражена персоналістська спрямованість вибору, незалежно від кольору партійних прапорів. Наприклад, на двох останніх виборах до Запорізької обласної ради стабільно високу кількість голосів (від 6,4 до 1,1 тис.) на «своїх» електоральних територіях отримували щонайменше десять кандидатів.

Статистичний вимір ефекту сусідства дозволяють надати два коефіцієнти – локалізації (підкреслює важливість для кандидата певної поселенської групи) та глибини підтримки (рівень впливовості партій у окремих громадах). Результати наших емпіричних досліджень свідчать, що за останні п'ять років змінилися показники локалізації у різних електоральних акторів. Вірогідно, це пов'язано із зміною їхнього становища у континуумі «влада – опозиція» та відмінностями у стратегіях залучення лідерів громадської думки – авторитетних на селі керівників господарств, вчителів, лікарів тощо. Наприклад, у партії «Наш край» відповідний коефіцієнт зменшився майже вдвічі, адже у окремих містах та районах її організації майже у повному складі перейшли до ОПЗЖ. «Батьківщина» у міжвиборчий період втратила чотири цільових електоральних території. Радикально змінилась і формула голосування за ЄС/БПП. Якщо п'ять років тому це була типова «партія влади», що спиралась на мобілізовану, сусідську та корпоративно-кланову підтримку, то нині вона посіла нішу «міської», ліберальної політичної сили.

Загалом, можна відзначити як позитивні (формування місцевої політичної ідентичності), так і негативні (феодалізація політики та зростання ролі локальних «князьків» у електоральних проектах) наслідки ефекту сусідства для місцевого самоврядування, наголосити на важливості збалансованого державного регулювання регіонального розвитку та оптимізації виборчої системи на місцях.

УДК 316:325

Іванець Т. М.

кандидат політичних наук, старший викладач кафедри філософії та соціології

ПОЛІТИЧНА СОЦІАЛІЗАЦІЯ ЯК ФАКТОР РОЗВИТКУ ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ ГРОМАДИ

Сучасне українське суспільство знаходиться в стадії активних трансформацій, які охоплюють всі сфери суспільного життя. Після Революції Гідності пришвидшилися

процеси демократизації в Україні і, перш за все, вони торкнулися суспільно-політичної сфери. В цих умовах виник запит на формування політичної культури, яка б відповідала тим новим характеристикам політичної системи, курс на які був взятий.

Політичну культуру та її норми не можна розглядати відокремлено від носіїв цієї культури, тобто конкретних людей та соціальних груп. Залучення людини до політичної системи та політичних процесів, до тих знань, норм та цінностей політичного життя, які лежать в основі політичної культури суспільства, називається політичною соціалізацією.

В науковій думці існують різні підходи до розуміння цього явища, визначення його характерних рис та хронологічних меж. Відповідно до періодів життя, під час яких відбувається політична соціалізація людини, можна виділити наступні підходи.

Відповідно до першого, політична соціалізація відбувається починаючи з самого дитинства. При цьому її можна розділити на первинну, яка передбачає перше знайомство людини з політичними поняттями та явищами (припадає на період 3-5 років), та вторинна, коли людина вже здатна самостійно опрацьовувати інформацію та відбирати, які норми та формати взаємодії засвоювати. Дослідники Д. Істон та Дж. Денніс пропонували виділяти чотири основні під етапи первинної соціалізації: політизування (усвідомлення зовнішньої влади), персоналізація (виокремлення фігур, які асоціюються владою та уособлюють її), ідеалізація (формування політичних образів та емоційне їх сприйняття), інституціоналізація засвоєних знань про політичну систему [1].

Другий підхід заперечує стійкість уявлень, які були отримані на ранніх етапах соціалізації, у тому числі і політичної. Його прихильники вважають, що політична соціалізація відбувається протягом всього життя людини. Позиції людини змінюються з часом, а політичні переваги віддзеркалюють ту політичну соціалізацію, яку проходить людина в даний період, знаходячись в певній рольовій позиції в межах суспільства [1]. Саме другий підхід знайшов своє втілення у системі суспільно-політичної освіти для дорослих, програмах післядипломної освіти, тематичних школах, семінарах та тренінгах.

Загалом, в межах України питання, пов'язані з політичною соціалізацією та ресоціалізацією (процесом повторно засвоєння нових, кардинально відмінних, норм та цінностей, формування нової картини політичного життя, нової політичної культури) актуалізувалися ще на початку 1990-х після отримання українською державою незалежності. Політична культура, яка була сформована на теренах колишнього Радянського Союзу, в умовах незалежності не відповідала тим задачам, які стояли перед суспільством – без політичної ресоціалізації неможливо було створити світоглядне підґрунтя та умови для формування демократичних політичних інститутів та ефективного демократичного транзиту.

Г. О'Доннелл та Ф. Шміттер, аналізуючи особливості демократичного транзиту у постсоціалістичних країнах, виділяти три його стадії: «лібералізація», «демократизація» і «соціалізація». На думку С. Хантінгтона, саме соціалізація передбачає засвоєння демократичної поведінки, яка базується на прийнятті громадянами нових ціннісних орієнтирів, що, в решті решт, призводить до виникнення нової політичної культури [2].

На думку дослідника А. Пшеворського, про успіх політичної ресоціалізації свідчать два чинники. По-перше, сама динаміка політичного процесу, по-друге, формування спеціальної освітньої системи, спрямованої на прищеплення громадянам країни нових демократичних цінностей та ідеалів [3, с.62]. Треба відзначити, що процеси формування якісно нової політичної культури в українському суспільстві у перші два десятиліття незалежності не відзначалися динамічністю: під новими назвами зберігалися колишні ціннісні норми та зразки поведінки (наприклад, виключно формальна участь у

політичному житті), крім цього вийшли на перший план негативні якості, які в попередній період мати більш скритий характер (клановість, кумівство, корупція тощо).

Новий виток політичної ресоціалізації у напрямку формування демократичної політичної культури в Україні почався після Революції Гідності 2014 р. Характерною рисою цього процесу можна назвати активну роль в політичній соціалізації в умовах децентралізації територіальних громад та широке залучення міжнародних організацій до цього процесу. Якщо аналізувати процес політичної соціалізації через таку складову як освітньо-просвітницькі заходи (курси, тренінги, школи тощо), спрямовані на підвищення рівня знань, навичок та компетенцій громадян у суспільно-політичній сфері, то на прикладі Маріупольської територіальної громади ми отримали наступні результати. За друге півріччя 2021 р. під егідою та за сприяння місцевої влади було організовано 18 заходів подібного спрямування. Проаналізувавши зміст цих заходів, ми виділили три основних напрямки, кожен з яких спрямований на розв'язання певної задачі у сфері політичної соціалізації населення Маріупольської територіальної громади.

По-перше, розвиток компетенцій та формування нової політичної культури у працівників місцевого самоврядування («Школа лідерів територіального розвитку, Форум муніципальних практик, освітня програма Master of Public Administration). По-друге, заходи, спрямовані на формування активної життєвої позиції серед громадян, збільшення рівня їх політичної участі (Бізнес Інкубатор М. START, ініціатива «Від ОСМД до креативного простору в твоєму місті» в межах проекту «Добрі сусіди – єдина країна», Форум «Активні жителі міста – активні зміни», Форум «Україна 603.7», присвячений обговоренню питань безпеки з залученням громадськості). По-третє, програми та проекти, спрямовані на виховання демократичної політичної культури серед молоді («Summer Youth Acceleration Programme» в рамках проекту «Молодіжний кластер в суспільстві: гейміфікована акселераційна програма для пошуку та залучення молоді у життя своєї громади», освітня програма Gang for Change, конкурс у сфері цифрових медіа Youth Media, Всеукраїнський форум молодіжних рад, проект «Молоді громадяни», тренінг «Ідея. Дія. Інновація», програма стажування в органах місцевого самоврядування ініційована Британською Радою, студентський форум «Веселка-2021» для активістів студентського самоврядування, воркшоп «Wake up!», освітня програма з розвитку міст та громади Skills Lab: Local Leaders) [4].

Також серед особливостей цього комплексу заходів щодо політичної соціалізації населення громади можна виокремити те, що майже всі вони були організовані за активного сприяння міжнародних організацій, а саме проекти «Демократичне управління у Східній Україні» та «Економічний розвиток Східної України» USAID, «Європейський фонд Південно-Східної Європи S.A., SICAV-SIF», Фонд розвитку «EFSE DF», програма ООН по відновленню та розвитку миру, Дитячий фонд ООН ЮНІСЕФ, програма «Активні громадяни» Британської Ради тощо [4].

Таким чином, після 2014 року Україна взяла курс на активне створення нової політичної культури, яка б включала основні демократичні цінності, і в умовах децентралізації територіальні громади активно включилися до цього процесу. На прикладі аналізу освітньо-просвітницької складової політичної соціалізації в Маріупольській територіальній громаді ми побачили, що політична соціалізація спрямована на різні верстви населення та передбачає потенційне формування в межах громади політичної культури з високим рівнем участі громадян. При цьому, враховуючи кількісний рівень заходів за різними напрямками, можна стверджувати, що більший акцент робиться саме на формування необхідних політичних цінностей та пріоритетів у молоді. Крім цього,

політична соціалізація відбувається за активної співпраці органів місцевого самоврядування з міжнародними організаціями, що є свідченням орієнтації керівництва територіальних громад на європейські цінності в процесі політичної соціалізації, а також високого рівня зацікавленості провідних країн ліберальної демократії у якісних змінах в політичній культурі українського суспільства, без якої неможлива подальша інтеграція України в демократичний простір.

Література

1. Кожекіна Л. Ю. Політична соціалізація як суб'єкт-суб'єктний процес: теоретичні підходи до періодизації. URL : <https://ela.kpi.ua/bitstream/123456789/5034/1/10%20-%204%288%29%20-%204.pdf> (дата звернення : 08.12.2021)
2. Конончук О. Г. Історія формування та теоретико-методологічне осмислення транзитологічної парадигми. URL : <http://habitus.od.ua/journals/2018/6-2018/3.pdf> (дата звернення : 08.12.2021)
3. Пшеворский А. Демократия и рынок. Политические и экономические реформы в Восточной Европе и Латинской Америке / пер. с англ. под ред. проф. В.А. Бажанова. Москва, 2000. 320 с.
2. СМариупольської міської ради. Новини Маріуполя. URL : <https://mariupolrada.gov.ua/ru/news> (дата звернення : 09.12.2021)

УДК 316.2»191/192:929Груш

Романцова Н. І.

кандидат історичних наук, доцент, доцент кафедри філософії та соціології

ДІЯЛЬНІСТЬ УКРАЇНСЬКОГО СОЦІОЛОГІЧНОГО ІНСТИТУТУ У ВІЗІ МИХАЙЛА ГРУШЕВСЬКОГО

Розглядаючи питання про створення Українського соціологічного інституту, М. Грушевський мав на увазі перш за все міжнародні умови, в яких відбувалася боротьба за УНР у 1919 р. Михайло Сергійович аналізував це питання як вчений та політик.

У своїй автобіографії 1926 р. М. Грушевський зазначив, що восени 1919 р. він виступив з проектом організації Українського соціологічного інституту (УСІ) і, «одержавши деякі кошти для цього занявся цією організацією» [1, с. 30]. Цей Інститут вчений розглядав у контексті «утворення бази постійної, солідної, забезпеченої в своїй роботі на ряд літ» [8, с. 241]. Проект заснування УСІ був внесений М. Грушевським на розгляд уряду УНР.

Цей Інститут з місцем перебування «в найбільш інтернаціональному центрі» – Женеві [8, с. 241] мав своїм завданням стежити за світовим соціальним рухом та соціологічними студіями, популяризувати їх результати для українського суспільства; встановлювати зв'язки з міжнародними та національними інституціями соціального руху, репрезентувати в них українців, інформувати світову спільноту про український соціальний рух й українську літературу [3, с. 264]. М. Грушевський вважав, що Інститут «має давати правильну інформацію чужинцям про наше сучасне і минуле» [2, с. 333]. За словами вченого, Женева була обрана місцем перебування УСІ через те, що у лютому 1920 р. там мав відбутись міжнародний соціалістичний конгрес, також «був призначений осідок Ліги Націй та й традиції закордонної роботи українських революціонерів і інших народів бувшої Росії з Женевою таки були зв'язані» [3, с. 264].

Звертаючись до українців, які мешкали за кордоном, М. Грушевський згадував, що з осені 1919 р. оселився у Швейцарії та розгорнув підготовчу роботу щодо створення УСІ: «організацію зв'язків, збирання бібліотеки й архіву, підготовку видань». Але у процесі цієї підготовки виявилися перешкоди, оскільки Рада міністрів УНР «при всім своїм спочутті сьому планові», не змогла виділити необхідних коштів для роботи Інституту. Михайло Сергійович зазначив, що тільки міністерство закордонних справ виділило невелику на той час суму – 400 тис. австрійських крон [3, с. 264].

Але зазначені плани діяльності УСІ у Женеві швидко були зруйновані через фінансову нестабільність у Швейцарії. У березні 1920 р. М. Грушевський інформував українську зарубіжну спільноту про те, що там зросла інфляція, а це завдало удару по можливостях подальшої діяльності Інституту. Після обговорення цієї ситуації з його співробітниками було вирішено, «не зрікаючись гадки про Женеву як про найкращий, може, осідок Інституту, в теперішній хвилі його бібліотеку складати й видавничу роботу організувати треба в якійсь країні з дешевшою валютою і з таких місць ми спинились на Празі». Одночасно Михайло Сергійович просив земляків надавати грошову допомогу для Інституту, «що працюватиме для тих часів, коли доля народів рішатиметься не на полях битв і не в передпокоях умундированих слуг всесвітнього капіталу, а в колективах на нарадах робочого народу всього світу» [3, с. 265].

Аналізуючи труднощі, з якими зіткнувся УСІ з початку діяльності, М. Грушевський зауважив, що «українські круги недооцінили тоді мого проекту. Маю взагалі нещастя, що коли пробую звернути їх увагу на трохи дальші перспективи, ніж справи самого нинішнього або вчорашнього дня, звичайно не маю успіху у нашої суспільності» [2, с. 332, 333].

Зібрані вченим для УСІ грошові фонди «були такі маленькі, що для того, щоб з них все-таки щось зробити, я мусив з Женеві перенестись до країв дешевшої валюти – спочатку до Праги, потім до Відня» [2, с. 333]. Сучасний дослідник В. Трошинський вважає, що в дійсності Інститут почав діяти саме у Відні [13, с. 774]. М. Грушевський зазначив, що в австрійській столиці він «організував виклади», підібрав для УСІ бібліотеку, яка через брак коштів зберігалася у Празькому університеті. За три роки він опублікував 12 книг Інституту, які, за словами автора, «становлять найцінніший здобуток нашої науки за ці смутні роки» [2, с. 333]. У своїй «Автобіографії» Михайло Сергійович звернув увагу на те, що протягом 1921–1922 рр. зусиллями УСІ він видав монографію «Початки Громадянства (Генетична Соціологія)», а також спільно з колегами працю «З починів українського соціалістичного руху. М. Драгоманов і женеvський соціалістичний гурток» [1, с.31].

У серпні 1920 р. через фінансові проблеми було прийняте рішення про ліквідацію Комітету незалежної України (КНУК), який діяв за кордоном. Ліквідаційні збори вирішили передати УСІ певні кошти з фонду ліквідованого Комітету, щоб виконати видавничий план публікації літератури (крім історії України і першої частини антології українського письменства, видати економічну географію Феценка-Чопівського, другу частину антології і матеріали до історії Української революції [7, с. 282].

Намагаючися вирішити фінансові проблеми УСІ, М. Грушевський просив про допомогу українців за кордоном, але у 1921 р., звертаючись до земляків у США, вчений з жалем зазначив, що на потреби Інституту не отримав коштів [4, с. 307]. Оцінюючи значення УСІ, вчений вказав, що він «посуває наперед нашу науку, підтримує матеріально й морально наших учених, приготвує молодих наукових робітників тут і в краю. ... УСІ сповнює свою національну місію, котру не заступиться нічим іншим!» [2, с. 333, 334].

М. Грушевський згадував, що з 1922 р. він «віддався виключно науковій роботі» в Інституті [1, с.30]. Це був дуже складний час. Михайло Сергійович скаржився, що зростали фінансові труднощі УСІ. Через це довелося «припинити інтернаціональну серію передусім. Вона не приносила нічого». З величезним жалем вчений зазначав, що «книги розсилались задурно по закордонних бібліотеках, приспорюючи чималі видатки пересилки. Не було за що випустити історії України і історії української літератури по-англійськи. Нема коштів на друк давно приготованої економічної географії України, книг про мистецтво, музику і т. д. Нема за що продовжити документальної історії Української революції і славної історії останніх років, що так викривлюється нашими противниками» [2, с. 333]. М. Грушевський констатував, що з часом фінансове становище УСІ лише погіршувалося [5, с. 443].

Дуже актуально сприймаються слова М. Грушевського, який звертаючись з проханням до українців за кордоном про допомогу УСІ, стверджував: «Не самою зброєю, не самою дипломатією здобувають і закріплюють свою свободу і самостійність поневолені народи! Фальшиву репутацію некультурності, котру нам під час революції утворили наші вороги і всіма силами підтримують, ми оплатили, може, не менш тяжко, ніж брак воєнної сили ... Праця, звернена на піднесення української культури і укр[аїнської] репутації між чужинцями, в нинішній критичній хвилі заслугує помочі не менше, ніж кличі чисто політичної природи!» [2, с. 334].

Повертаючись в Україну з еміграції, М. Грушевський дякував усім, хто підтримував його працю «морально і матеріально, відзиваючись на мої поклики в справах запомогових і культурних, збираючи складки на вказувані мною цілі, поширюючи видання мої і тих інституцій, в котрих я працював». Перш за все він мав на увазі свою діяльність в УСІ і думав, про можливість його подальшого існування [6, с. 344, 345].

Отже, М. Грушевський оцінював діяльність УСІ крізь призму складних обставин, які мали різноманітний прояв у наукових, політичних, фінансових, побутових справах його життя еміграційної доби. Вчений відстежив різні аспекти діяльності створеного ним Інституту у важких умовах еміграції. Аналіз цих характеристик дозволяє краще зрозуміти місце УСІ у закордонній науковій та політичній діяльності М. Грушевського.

Література

1. Грушевський М. С. Автобіографія. Друкується, як рукопись. К.: «Київ друк», 1926. 31 с.
2. Грушевський М. В ім'я української культури і українського імені до всіх вірних дітей України за океаном. Український соціологічний інститут звертається з гарячим прошенням помочі! [бл. 26 квітня 1923 р.]. Грушевський М. С. Твори: у 50 т.; редкол.: П. Сохань (голов. ред.), І. Гирич та ін. Львів : Видавництво Світ. 2013. Т. 4. Кн. 2. С. 332–334.
3. Грушевський М. С. В справі Українського соціологічного інституту (12 березня 1920 р.). Грушевський М. С. Твори: у 50 т.; редкол.: П. Сохань (голов. ред.), І. Гирич та ін. Львів : Видавництво Світ. 2013. Т. 4. Кн. 2. С. 264–265.
4. Грушевський М. С. Від Мих[айла] Грушевського. До шановних земляків в Америці Грушевський М. С. Твори: у 50 т.; редкол.: П. Сохань (голов. ред.), І. Гирич та ін. Львів : Видавництво Світ. 2013. Т. 4. Кн. 2. С. 303–309.
5. Грушевський М. С. Від Українського соціологічного інституту Грушевський М. С. Твори: у 50 т.; редкол.: П. Сохань (голов. ред.), І. Гирич та ін. Львів : Видавництво Світ. 2013. Т. 4. Кн. 2. С. 343.

6. Грушевський М. С. До земляків в Америці (17 лютого 1924 р.). Грушевський М. С. Твори: у 50 т.; редкол.: П. Сохань (голов. ред.), І. Гирич та ін. Львів : Видавництво Світ. 2013. Т. 4. Кн. 2. С. 344–345.
7. Грушевський М. С. Ліквідація Комітету незалежної України Грушевський М. С. Твори: у 50 т.; редкол.: П. Сохань (голов. ред.), І. Гирич та ін. Львів : Видавництво Світ. 2013. Т. 4. Кн. 2. С. 278–282.
8. Грушевський М. С. Проект Українського соціологічного інституту Грушевський М. С. Твори: у 50 т.; редкол.: П. Сохань (голов. ред.), І. Гирич та ін. Львів : Видавництво Світ. 2013. Т. 4. Кн. 2. С. 240–241.
9. Масненко В. В. М. С. Грушевський і Український соціологічний інститут. Історія України: дослідження та інтерпретації: Тези VI республіканських суспільно-політичних читань. Київ, 1991. С. 96–99.
10. Матяш І. Український соціологічний інститут М.С. Грушевського: основні напрями та етапи діяльності. Український історик. 2000. № 4. С. 44–56.
11. Судин Д. Женевський період Українського соціологічного інституту та розвиток української соціології 1919 – 1939 рр.). Україна – Швейцарія: маловідомі сторінки історії та сучасність: науковий збірник / Упоряд. Ірина Матяш. Берн-Київ, Інститут історії України НАН України. 2020. С. 157–172.
12. Судин Д. Празький період діяльності Українського соціологічного інституту (квітень 1920–січень 1921 рр.). Вісник Львівського університету. Серія соціологічна. Вип. 7. 2013. С. 230–244.
13. Троцинський В.П. Український соціологічний інститут у Відні. Енциклопедія історії України: Україна–Українці. Кн. 2 / Редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. НАН України. Інститут історії України. К.: В-во «Наукова думка», 2019. С. 774.
14. Ульяновський В. Проекти українського соціологічного інституту М. С. Грушевського. Філософська і соціологічна думка. 1992. № 7. С. 109–114.

УДК 316.01

Слющинський Б. В.

доктор соціологічних наук, професор, професор кафедри філософії та соціології

ВПЛИВ ПОЛІТИЧНИХ, ЕКОНОМІЧНИХ ТА СОЦІАЛЬНИХ КРИЗ НА РОЗВИТОК СОЦІОЛОГІЇ В СУЧАСНІЙ УКРАЇНІ

Соціологія як наука в Україні почала розвиватися з 1991 р., тобто з моменту отримання Україною незалежності, хоча до структури Національної академії наук України в 1919 р. входила кафедра соціології, яку очолював Богдан Кістяківський, український правознавець, громадський діяч, філософ права і соціолог неокантіанської орієнтації, один з організаторів Академії наук України. У 1918 р. М. Грушевським у Відні був відкритий український інститут соціології, фундатором якого був Микита Шаповал. Тому хоча соціологія як наука вважається для України досить молодою, але як свідчить історія має свій тривкий і трудомісткий шлях розвитку. В радянські часи вона була заборонена, бо на думку політиків того часу, людині не потрібно було вивчати себе, чи навколишнє соціальне середовище, чи тим більше думати, бо тоді говорили, що людині думати не потрібно, за неї думає «партія», а людині потрібно працювати, працювати і працювати. Хоча, як свідчить історія, понад 50 років тому в Інституті філософії Академії наук УРСР був створений відділ методології, методики і техніки конкретно-соціальних досліджень,

керівником якого став радянський і український філософ, спеціаліст з логіки, методології та філософії науки, доктор філософських наук, професор НАН України Мирослав Попович (1930–2018) [1, 25]. Як бачимо українська соціологія розвивалася і проклала свій шлях через низку політико-економічних та соціальних криз, викликаних тими чи іншими світовими і державними подіями.

Якщо заглянемо в цю далеку і ще не зовсім далеку історію, то побачимо який важкий шлях прийшлося подолати науці про суспільство, щоб заявити про себе як про повноправну і дуже потрібну науку. Зрозуміло, що суспільство можна вивчати тільки тоді, коли держава отримала самостійність і незалежність. Саме з 1991 р. соціологія в Україні почала розвиватися, саме з 1991 р. в Україні запрацював Інститут соціології Національної Академії наук України, який об'єднав соціологів-науковців і дав поштовх для розвитку соціології в Україні, почали друкуватися соціологічні наукові журнали та відкрилася спеціальність «Соціологія». Сьогодні в Україні захищаються дисертації з даної галузі наукових знань. Тобто можна стверджувати, що соціологія як наука отримала новий поштовх у своєму розвитку. Це дійсно так. Але сьогодні у світі відбуваються кризові явища, які так чи інакше впливають на розвиток наук. Якщо Євромайдан став безпрецедентним для України вибухом громадянської активності, своєрідним пробудженням після багатьох років політичної апатії, то сьогодні відбуваються певні гальмування цього розвитку. Підтвердженням цьому є те, що суспільство не змогло внести належні корективи, не змогло надати потужного імпульсу трансформації суспільно-політичних інститутів [2, 94]. Цей процес перебуває у стані невизначеності і сьогодні.

Сьогодні відбуваються глобальні зміни у всьому світі. Напевне це викликано руйнуванням соціальної класової структури індустріального суспільства, появою демократії, що створили нові умови для соціального розвитку. Сьогодні створило умови для розвитку соціальних, гуманітарних наук, а також дало суспільству свободу мислення. Сьогодні підвищилась роль постматеріалістичних цінностей незалежності та самореалізації, індивідуалістичної орієнтації людини в суспільстві. Життєвий шлях розвитку особистості все більше набуває індивідуальних можливостей, втілення себе у житті в залежності від своїх нахилів, знань та бажань, але в той же час, сьогодні не дуже враховуються побажання молоді у виборі своєї майбутньої професії. Так, сьогодні розвиваються ІТ- спеціальності, але сьогодні не проводяться відповідні соціологічні дослідження, які б дали відповіді на запитання з вибору спеціальності. Система ЗНО при вступі молоді створила умови для виїзду молоді для навчання у столицю та інші великі міста. Звичайно, діти забезпечених людей, виїжджають навчатися за кордон, де і залишаються. Таким чином сьогодні відбувається «вимивання» молодих людей – майбутніх спеціалістів з нашої країни. Тобто, постійні реформи, які проводяться в Україні абсолютно у всіх сферах життя створюють стан системної кризи, політичної нестабільності, браку матеріальних ресурсів стимулювання людей відмовлятися від побудови далекосяжної життєвої стратегії. Це дезінтегрує соціальне життя спільноти, зокрема молоді, розмиває ідентифікацію з великими соціальними групами, породжує атмосферу недовіри до соціальних інститутів, порушує моральні цінності.

Ще одна криза сьогодні викликана не зі стикованістю прийнятих законів. Саме тому вони не діють, бо не можуть сприяти своїми діями іншим законам. Як може, наприклад, діяти закон про рекламу, якщо завдяки рекламі працівники телекомпаній отримують зарплату? І таких законів аж надто багато. Це все і сприяє кризовій ситуації в сучасній Україні.

Література

1. Соціологія майбутнього і майбутнє соціології в XXI столітті. Матеріали XII Міжнародних соціологічних читань пам'яті Н. Паніної та М. Поповича / За наук. ред. Є. І. Головахи та О. О. Максименко. К.: Інститут соціології НАН України, 2019. 128 с.
2. Українське суспільство: що знаємо, чого не знаємо і чого уникаємо? Матеріали Міжнародних соціологічних читань пам'яті Н. В. Паніної / За наук. ред. Є. І. Головахи та О. І. Стегнія. Київ: Інститут соціології НАН України, 2017. 152 с.

УДК 316.314.72

Стадник А. Г.

кандидат соціологічних наук, доцент доцент кафедри філософії та соціології

Чекулаєв Б. Р.

здобувач першого (бакалаврського) рівня спеціальності 054 Соціологія

ТЕНДЕНЦІЯ ДО МІГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ СЕРЕД УКРАЇНСЬКОЇ МОЛОДІ

Сучасне українське суспільство у свої більшості не задоволено становищем свого положення, саме тому воно намагається змінити ситуацію. Як незадовільне становище можна вважати низький рівень соціальних гарантій, маленька зарплата (у зрівнянні з європейськими стандартами), відсутність робочих місць, погана екологія чи політична обстановка тощо. Якщо говорити про українську молодь, то головні причини, чому вони масово їдуть із країни, – це пошуки кращої роботи та кращих умов для життя. Молодь вважається важливим активом будь-якої держави, тому зменшення цієї групи населення погано позначається як на економічній, так і демографічній складовій держави. Тому зупинимось докладніше із причинами та особливостями трудової міграції молодого населення з України.

Почнемо з того, що змінилося ставлення підростаючого покоління до формування сімей, як соціального інституту країни. Якщо раніше молодь прагнула доволі рано вийти заміж, створити сім'ю з кількох дітей та жити в «спокій та гармонії», то в сучасній Україні на шляху формування такої «ідилії» постає кілька перепон.

По-перше, в Україні молодому спеціалісту, який тільки закінчив ЗВО, важко знайти роботу за спеціальністю. На деяких професійних напрямках роботодавці одразу потребують значний досвід роботи, а на деяких існує занадто велика конкуренція на одне робоче місце. Тому в країні значна частина населення від 18 до 25 працює не за фахом. А як показує офіційна статистика, найчастіше робота не за спеціальністю оплачується менше, ніж кваліфікована. Також держава надає низькі соціальні гарантії. В Україні рівень медицини нижчий, ніж у сусідніх європейських державах. У нашій країні нижчі виплати на дитину, а ще є проблеми з відпусткою по догляду за дитиною, частково через те, що існують «конвертні зарплати» та не офіційне працевлаштування.

По-друге, рішення заводити сім'ю приймається і на відповідність європейським цінностям, які так популяризуються в нашій країні. За пріоритет молодь бере не створення сім'ї, а насамперед формування кар'єри. Все це у купі сильно впливає на рішення української молоді щодо створення сім'ї.

Виходячи із вище зазначеного, українська молодь віком від 18 до 30 років не поспішає створювати сім'ю, а хоче спочатку знайти гідну роботу з достатнім рівнем заробітної плати. Така молодь мобільніша, тому в пошуках роботи за спеціальністю та

просто високооплачуваної роботи українці їдуть до європейських країн, зокрема до Польщі, Німеччини, Чехії та інших країн. Цьому сприяє і безвізовий режим, нещодавно укладений із Європейським союзом, та пом'якшення політики з працевлаштування іноземних громадян у низці європейських країн.

Підбивши підсумок, можна сказати, що роботодавцям, а також Міністерству соціальної політики слід внести зміни до своєї діяльності за для мотивування молоді працювати саме в Україні. Роботодавцям варто встановлювати більш конкурентну та привабливу зарплату, а також активно допомагати та стимулювати молодь, яка тільки закінчила ЗВО. Також їм необхідно переглянути свої погляди на наймання працівників у віковій категорії 45+. Оскільки відтік українських фахівців переважає у віці до 30 років, необхідно наголосити на тих, хто старший. Міністерству соціальної політики варто змінити свій підхід до допомоги та фінансування молодих сімей. Це не лише зменшить міграцію молоді з країни, а й підвищить природний приріст населення, чого Україна також потребує.

СЕКЦІЯ ІСТОРІЯ УКРАЇНИ: СУЧАСНЕ БАЧЕННЯ

УДК 94(477)"1990/2000"

Volonyts V.

Candidate of Historical Sciences, Associate Professor, Associate Professor of History and Archeology

BUDGET SUPPORT FOR THE HEALTH CARE SECTOR OF UKRAINE IN THE CONDITIONS OF THE POST-SOVIET TRANSFORMATIONS

Public health is considered to be one of the most important functions of the state, and human health as a result of the effectiveness of this sector is an indicator of civilization, the success of institutions and a part of a universal development assessment of the society - the Human Development Index.

This topic is especially relevant in view of the challenges humanity and our country facing in connection with the COVID-19 pandemic. The speed of the spread of the disease showed that the health care system of Ukraine was not ready for a large-scale pandemic and exposed all systemic, organizational and financial problems of domestic medicine.

Inherited from the Soviet times, the health care system in the early 1990s had a chance to renew and develop in a new socio-temporal paradigm in the young newly formed state. However, in the context of the acute socio-economic crisis and chronic budget deficit, all efforts of the Government of Ukraine and the Ministry of Health were aimed at preventing the destruction of the existing health care system, staff outflow and maintaining at least a minimum level of social guarantees.

In the first post-Soviet decade, Ukraine maintained a predominantly Soviet approach to the organization and principles of financial support for health care. The deep socio-economic crisis that engulfed the country in the early 1990s affected the daily lives of Ukrainians and forced them to look for mechanisms to accommodate to the new post-socialist realities. The beginning of economic liberalization in January 1992 in the context of a colossal shortage of consumer goods provoked a sharp rise in prices, rising inflation and hyperinflation, falling industrial and agricultural production. Financial difficulties became one of the most acute

problems of the young state. Thus, in 1992, Ukraine's budget deficit was 13.7% of GDP, and in the absence of access to capital markets was financed mainly by issuing money. Ukraine became a "world record holder" in terms of inflation among countries that were not at war.

The Ukrainian government resorted to austerity, which affected the level of personal income, but that reduced inflation to double digits in 1996. It was in September that year, when inflation fell sharply, the national currency, the hryvnia, was introduced to replace the "transitional" coupon rubles that had replaced the Soviet Union's Soviet ruble in 1992. In the first years after the declaration of the independence of Ukraine, the budget sphere was regulated by the Law of the Ukrainian SSR "On the Budget System of the Ukrainian SSR" of December 5, 1990. This act generally regulated the centralization of budgetary financial resources between the republican and local budgets [1].

Changes took place only in 1995 with the adoption of the Law of Ukraine "On Budget System of Ukraine", which stated that the budget system of Ukraine consists of three parts: the State Budget of Ukraine, the Republican Budget of the Autonomous Republic of Crimea (ARC), and local budgets. Three years earlier, the system of financing the medical sector had been regulated by the Law of Ukraine "Fundamentals of the Legislation of Ukraine on Health Care", which came into force on November 19, 1992 [2].

The act enshrined the multi-channel principle of financing the industry and expanded the scheme of sources of health care. According to Article 18 of this law, the list of the already established main sources of funding, such as the State Budget of Ukraine, the ARC budget and local and regional self-government budgets, included funds from health insurance funds and charitable foundations. It is the fixed condition of exclusively state funding for health insurance that has significantly narrowed and limited the attraction of additional resources in the health care sector. The next mechanism that limited the attraction and use of extrabudgetary funds in the financing of medical institutions was the Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine, approved in September 1996 under №1138 "On approval of the list of paid services provided in state and municipal health care and higher medical educational institutions" [3].

The mechanism of financing health care facilities in Ukraine was carried out directly by two methods: program-targeted and estimated. The estimated method provided for the allocation of funds for the maintenance of health care facilities on the basis of a special financial document - the cost estimate. This mechanism was used to fund most public health facilities. In fact, the estimated system of state funding of the medical sector, inherited from the Soviet times, formed the so-called "meme" - "bed medicine", as the main indicators of medical institutions, which determined the costs according to the estimate, were the number of beds and the number of bed-days for the hospitals, and the number of medical positions and the number of medical visits for the clinics.

The indicator used by the World Health Organization (WHO) to compare health expenditures is the level of total health expenditures relative to Gross Domestic Product. During the 1990s and the first half of the 2000s, due to the prolonged economic crisis in Ukraine, the indicators of that main macroeconomic development indicator sharply decreased, and government health care spending fell by more than 60 %. Thus, in 1993, the share of total public expenditure on health care was 3.3% of GDP, while in 1999 it was 3.1% of GDP.

Thus, in the first decades of the independence of Ukraine, the share of Ukraine's budget expenditures on health care in GDP ranged from 3.3% to 4.4% and never exceeded 5%. Although the WHO recognizes 6.5% of the lowest funding rate that ensures the "survival" of the medical sector. In addition, the share of underfunded government expenditures in the structure of the total health expenditures in Ukraine since the second half of the 1990s fluctuated between 55-60% of

the total health expenditures. The lack of state funds for the medical sector resulted in a reduction in free medical care, slow or no overhaul of medical facilities, inability to upgrade medical equipment and low salaries of health staff [4].

Thus, in the first two decades after the proclamation of the independence of Ukraine, the systemic socioeconomic problems of the post-Soviet transformations did not have a chance to avoid such a socially significant component of public life as the health sector, where the Soviet administrative approaches to finance continued for a long time.

Inherited from the Soviet times, but somewhat updated, the budget model of estimated funding with the main sources of resources state and local budgets worked. The system of norms of local budgets did not take into account the actual demand for medical care assistance and left a minimum of financial resources for the capital expenditures and improving the quality of medical care, resulting in rapid depletion of the resources. Budget support of medical institutions in terms of estimated command and administrative funding provided for the payment of doctors as a state social guarantee and maintenance of the infrastructure of medical institutions. However, medical staff officially had one of the lowest salaries among economic activities, and the medical sector itself lagged far behind in terms of material and technical equipment.

Література

1. Закон Української Радянської Соціалістичної Республіки. Про бюджетну систему Української РСР. № 512-ХІІ. (1990). Відновлено з: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/512-12/ed19901205#Text>.
2. Закон України. Основи законодавства України про охорону здоров'я. № 2801-ХІІ (1992). Відновлено з: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2801-12/ed19921119#Text>.
3. Постанова Кабінету Міністрів України. Про затвердження переліку платних послуг, які надаються в державних і комунальних закладах охорони здоров'я та вищих медичних навчальних закладах. № 1138 (1996). Відновлено з: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1138-96-%D0%BF/ed19960917#Text>.
4. Динаміка середньомісячної заробітної плати за видами економічної діяльності у 1995-2012 роках. Відновлено з: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2006/gdn/prc_rik/prc_rik_u/dszp_u2005.html.

УДК 36:61-51

Арзаманов О.А.

здобувач третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти спеціальності 032 Історія та археологія

СОЦІАЛЬНА ПІДТРИМКА МЕДИЧНИХ ПРАЦІВНИКІВ ЗЕМСЬКОГО ПЕРІОДУ НА ПРИКЛАДІ МАРІУПОЛЬСЬКОГО ПОВІТУ

Враховуючи наявну важку епідеміологічну ситуацію у нас в країні питання матеріальної підтримки медичних працівників є важливим як ніколи. Окрім безпосереднього забезпечення заробітною платою є сенс також проаналізувати питання їх соціальної підтримки, як важливого фактору мотивації для праці у цій відповідальній та виснажливій сфері. За історичним досвідом цього фактору має сенс звернутися до часів зародження нашої сучасної медичної системи – а саме у період після земської реформи управління, коли організація медичної допомоги переходила під контроль місцевих суб'єктів управління, та розглянути її на прикладі окремого земства, у нашому випадку - Маріупольського.

Враховуючи, що питання соціального забезпечення лікарів було, здебільшого, у розпорядженні земської адміністрації, один з головних видів джерел з теми це накази Маріупольського повітового земства, присвячені медичній сфері[5]. Також, багато важливої інформації можна дізнатися зі звітів повітській управі, зокрема – розміри наданої матеріальної допомоги[3;8;9]. Матеріальне забезпечення земських медичних працівників, та окремо питання їх соціальної підтримки розглядала у своїх статтях Н.М.Разумна.[2;4]. Житлове питання земських лікарів та їх умов праці досліджували у своїй монографії М.В.Герасименко та О.В.Черемсин[1]. Забезпечення лікарів з позиції взаємодії із земською адміністрацією та земськими громадами вивчала в своїй дисертації О.В.Сараєва[6]. Розвиток освіти медиків та забезпечення доступу до неї розглядав у своїй праці Л.Прокопенко.[7]

Важливим питанням у сфері соціального забезпечення було надання лікарю житла. Оскільки більшість медичних спеціалістів у регіонах приїхали з інших місць, вони повинні були мати(або орендувати) власний дім чи квартиру. У селах це ускладнювалось тим, що оселя лікаря часто була одночасно місцем прийому пацієнтів та амбулаторією за нестачею інших будівель. Спочатку розходи на оплати життя враховувались як частина можливих розходів при видачі стандартної лікарської зарплатні але вже к 1884 р. почали окремо надавати по 200 крб. квартирних грошей.[1 С. 62-64]. Із загальним підвищенням цін на квартири та заробітних плат медичних працівників к 1914 р. лікарі вже отримували по 300 крб. квартирних грошей на рік, а фельдшери та акушерки – по 120. [2]. Інколи будівлею житла та приміщень займалися самі члени управи. Так в 1874 р. членом управи Евстафієм Годзаном був збудований в селі Ігнатівка земський будинок для розміщення лікаря, фельдшера та аптеки, та що було витрачено в сумі 4139 крб.[3]

Оскільки за «Положенням про земські установи» 1864 р. земські працівники не отримували права державних службовців, вони не могли розраховувати і на державну пенсію. Тому для цього у Катеринославській губернії(однієї з перших в Україні) була відкрита земська емеритальна каса, яка поповнювалася за рахунок відрахування 2-6% із зарплатні службовців, 6-10% з премій та допомоги, та від 3 до 10% з власних кошторисів на утримання персоналу. Виплата за вислугу років повинна була мотивувати лікаря залишатися працювати у повіті на довгий час.[4]. Розмір такої виплати на території Маріупольського повіту був указаний у повітській «Інструкції до медичного персоналу» за 1913 р. За 25 років служби лікар отримував 800 крб. на рік, фельдшери та акушерки – 300. У разі 20 років служби платили 2/3 пенсії, 15 – 1/2, 12 – 1/3. За вислугу років земства також могли надавати грошову допомогу на виховання та навчання дітей. Після смерті медичного працівника його пенсія сплачувалась вдові та дітям до надходження на службу, повноліття або навіть на весь час навчання. Завчасно пенсію могли видати у якості допомоги при отриманні травми, або важкої хвороби.[2]

Земство також могло надати грошову допомогу після звернення захворілого або травмованого працівника. Так у 1903 року Маріупольські земські збори надали 75 карбованців фельдшеру Павленку на лікування від сухоти легенів у Криму. У 1904 році зборами було заслухане звернення лікаря Трандофілова про надання йому матеріальної допомоги, через те, що він був звільнений з діючої армії через визнання непридатним до служби на медичному огляді. Згадки про надання грошової допомоги зустрічаються і пізніше. Так, у 1910 р. серед витрат Маріупольської повітської земської управи була вказана сума у 250 крб. що була виділена на лікування фельдшеру, а вже у 1914 р. на це було виділено 525 крб.[6;9]

Підтримка медичного персоналу пізніше стала відбуватися ще й шляхом запровадження страхування. Так з 1901 року було запроваджене страхування життя лікарів у розмірі 10 крб. 75 коп. у випадку смерті або інвалідності, разом із компенсацією родині померлого лікаря. З постанови Маріупольських повітових зборів 1904 р. також можна дізнатися, що у разі смерті від заразної хвороби сім'я лікаря отримувала 10 тис. крб. допомоги, сім'я студента-медика – 5 тис., фельдшера або акушерки – 3 тис.[4;5 С.266]

За активну працю та професійні досягнення земських лікарів також існувала матеріальна підтримка. Так головний лікар Маріупольської земської лікарні Сергій Гампер, що пропрацював на цьому посту з 1890 до своєї смерті у 1910 р. за свій професіоналізм, старанну діяльність та ініціативність окрім неодноразових офіційних подяк від повіту у 1894 р. отримав прибавку до зарплатні у розмірі 600 крб, а після його смерті кожен з його дітей отримав по 100 крб. виплат [5 С.276-278].

Земство намагалося допомогти лікарям ще в такому важному питанні як підвищення кваліфікації, оскільки через напружений графік це часто було неможливо зробити. Для цього повітові збори у 1889 р. прийняли постанову «О дозволі земським лікарям відпустки до університетських міст із ціллю підвищення знань», що передбачала надання лікарям відпустки для підвищення кваліфікації в університетських містах на 3-4 місяці при збереженні утримання. Через 10 років була випущена «Інструкція повітовим лікарям Маріупольського повіту.», де запропонували відправляти одного лікаря по черзі, щороку, на 4 місяці, із наданням земського пособія. Так, наприклад, виценаведений головний лікар міської лікарні Гампер у 1899 р. отримав оплачену відпустку від повітового зібрання для захисту власної докторської дисертації з медицини.[5 С.286-288]

Підготовкою повітових фельдшерів займалась, як і в усіх інших губернських повітах, Катеринославська губернська земська фельдшерська школа, що була відкрита у 1870 р. при губернській земській лікарні. Для підвищення їх професійного рівня було заплановано щороку проводити «повторні курси» для підвищення кваліфікації. Вперше такі вдалося провести літом 1907 р., де прийняло участь понад 40 осіб. На ці курси відправляли і з Маріупольського повіту. Так у звіті за 1907 р., можна побачити, що для цього було виділено 240 крб. пособія.[7;8]

Якщо лікар працював у земсько-громадській ділянці питанням його соціальної допомоги займалась сама сільська громада, а розмір цієї допомоги був різним у кожному місці та залежав, як правило, від матеріальних можливостей села. До обов'язків громади окрім самої оплати праці лікаря входило також забезпечення його житлом та амбулаторним приміщенням. Розмір доплати від громади(у суму якого входило і квартирне забезпечення) міг становити від 200 до 600 крб.

Сільські громади також були зацікавлені у підготовці медичних працівників, надаючи клопотання управі про призначення стипендій для учнів фельдшерських шкіл, що були вихідцями з відповідного села. Так управа надала одноразову допомогу у розмірі 75 руб. донці жителя села Темрюків Марині Жулаєвій, що навчалась у Катеринославській земській фельдшерській школі, через скрутне сімейне становище. Також прикладом може слугувати Степан Корсун із селян Сретенської волості Маріупольського повіту, що поступив на медичний факультет Новоросійського університету, клопотався про призначення стипендії в розмірі 300 руб. на рік. Громади також допомагали своїм лікарським працівникам отримати соціальний захист. Так, коли у Маріупольському повіті була звільнена акушерка Копачова за 10 місяців до отримання пенсії за 20 років роботи, після письма мешканців управи де вона працювала, та заяви місцевих сільських зборів її було поновлено на посаді.[6]

Отже, можна прийти до висновку, що хоч у земський період система надання медичної допомоги населенню тільки почала формуватися, питанню матеріальної підтримки лікарів та їх сімей як у повсякденному житті, так і у разі непередбачених випадків було приділено немало уваги, зокрема з позиції мотивації до довгої та продуктивної роботи на своєму місці, із можливостями професійного розвитку. Земська адміністрація розуміла, що медичний працівник, що має соціальні гарантії, є матеріально заохоченим у продовженні медичної діяльності та у професійному розвитку, є впевненим у майбутньому своєї сім'ї, буде мати більше стимулів у своїй праці. Про значення цього цінного досвіду соціальної підтримки не варто забувати і сьогодні.

Література

1. Герасименко М.В., Черемсин О.В. Становлення та розвиток Земської медицини Півдня України(60-90 ті роки XIX ст.): монографія. Херсон: вид-во ФОП Вишемирський В. С., 2019. 200 с.
2. Разумна М.Н. Матеріальне забезпечення медиків земствами в Україні (1864-1914) // «Наука.Релігія.Суспільство». 2011. № 3. С.56-61
3. Отчет Мариупольской уездной земской управы мариупольскому уездному земскому собранию очередной сессии 1875 года. Мариуполь:Типография Л.А.Залюбавского,1875. С.90
4. Разумна Н.М. Запровадження земствами системи соціальної допомоги медичним працівникам (др. пол. XIX - пос. XX ст.). // Грані історії: зб. наук. праць. Горлівка: вид-во ГДПІМ, 2012.,Вип. 5. С. 240-247.
5. Сборник постановлений Мариупольского уездного земства с 1864 по 1913 г.г. Том 2. – Мариуполь:Типография Э. и А.Голдриных, 1916. 696с.
6. Сараєва О.В. Повітові земства Донбасу:взаємодія із владними структурами та суспільством: дис. на здобуття наук. ст. к.і.н. / Донецький національний університет. Донецьк, 2011. С.117-118.
7. Леонід Прокопенко. Катеринославське губернське земство і розвиток медичної освіти губернії на початку XX ст. // Аспекти публічного управління Том 7.№ 11 С.49-56.
8. Отчет Мариупольской уездной земской управы за 1907 год. Мариуполь: Типография бр. Э. и А.Голдриных, 1908. С.384.
9. Отчет Мариупольской уездной земской управы за 1910 год. Мариуполь: Электро-типография бр.Голдрин, 1911. С.377.

УДК 908 (477.62-2Мар) «1993/2004»

Балабанов К. В.

доктор політичних наук, професор, член-кореспондент НАПН України, радник ректора МДУ

Романцов В.М.

доктор історичних наук, професор, завідувач кафедри історії та археології

**МАРИУПОЛЬСЬКИЙ ГУМАНІТАРНИЙ ІНСТИТУТ:
З ІСТОРІЇ СТАНОВЛЕННЯ МДУ
(1993 – 2004 рр.)**

2021 рік ознаменувався 30-річчям Маріупольського державного університету, який є ровесником незалежної Української держави та був відкритий завдяки демократичним перетворенням у країні. У процесі свого розвитку МДУ пройшов кілька етапів. У серпні 1993 року Маріупольський гуманітарний коледж Донецького державного університету постановою Кабінету Міністрів України реорганізовано в Маріупольський гуманітарний інститут Донецького державного університету [8, арк. 1]. При відкритті інституту враховувався гострий дефіцит гуманітаріїв у промисловому регіоні, а також те, що в південно-східній частині країни проживає найчисельніша в СНД грецька діаспора. Гуманітарний інститут, здійснюючи підготовку висококваліфікованих спеціалістів гуманітарних професій, поступово став осередком гармонійного розвитку всіх етносів, що живуть у багатонаціональному Приазов'ї, центром розвитку еллінізму в Україні.

У ювілейному виданні, присвяченому 70-річчю першого ректора МДУ К. В. Балабанова було зазначено, що Маріупольський гуманітарний інститут розглядався як важливий етап на шляху «побудови сучасного конкурентоспроможного університету» [11, с. 213]. На реалізацію цього завдання були спрямовані великі зусилля керівництва інституту. В МГІ ДонНУ послідовно проводилася діяльність щодо формування необхідних передумов для перетворення інституту на самостійний заклад вищої освіти.

У 1993 р. відбувся перший набір до МГІ, конкурс становив 1,7 особи на місце. Було зараховано 18 медалістів [3, с. 34]. На початку діяльності інституту в ньому навчалося 393 студенти, працювало 40 викладачів [10, с. 4]. Студенти здобували фахову підготовку за навчальними планами Донецького державного університету, і передбачалося, що після закінчення навчання вони отримають університетські дипломи [15, арк. 1]. У 1996 р. відбувся перший випуск фахівців, підготовлених в МГІ. Перші дипломи нового закладу вищої освіти отримали 84 студенти інституту [3, с. 92].

Активно формувалася організаційна навчально-наукова структура МГІ. Першим в університеті у 1994 році був створений філологічний факультет. У 1996 році в інституті вже працювало 4 факультети (крім філологічного також економіко-правовий, історичний та факультет іноземних мов), відкрито 9 спеціальностей. У 1996 р. в інституті було започатковано заочну форму навчання [8, арк. 5, 6, 7]. 1 вересня 1999 р. було створено факультет заочного навчання МГІ. У 2002 р. в МГІ було створено перший та єдиний в Україні факультет грецької філології [12]. В інституті діяли підготовчі курси, на яких здійснювалася підготовка абітурієнтів до вступних іспитів (створені у 1992 р.). У 1994 р. в рамках підготовчих курсів було створено школу іноземних мов «Поліглот».

2 вересня 1994 р. відповідно до Статуту МГІ було прийнято рішення зборів трудового колективу про створення вченої ради інституту у складі 21 члена [8, арк. 5]. У 1996 р. у Маріупольському гуманітарному інституті вперше було організовано самостійне проведення вступних екзаменів (раніше вони проводилися у Донецькому державному університеті) [8, арк. 6].

Соціальні аспекти розвитку МГІ реалізувала профспілкова організація. Профком докладав зусиль до забезпечення науково-педагогічних працівників та співробітників інституту деякими сільськогосподарськими виробами, сприяв єднанню колективу закладу вищої освіти. Випускалася перша газета інституту «GAUDEAMUS», яка користувалася популярністю серед студентів та викладачів.

МГІ був створений у поліетнічному регіоні українського Приазов'я, де проживала численна грецька діаспора, яка була зацікавлена у розвитку контактів з історичною батьківщиною. «Закономірно, що перед інститутом, який, окрім іншого всіляко сприяв

збереженню, розвитку та поширенню еллінізму на території України, гостинно відчиняє двері Батьківщина еллінів – Греція» [11, с. 213]. Уже в липні 1994 р. МГІ отримав з Греції гуманітарну допомогу, в рамках якої надійшло деяке обладнання для навчальної діяльності, а також різноманітні канцелярські товари [1, 2].

Особливістю МГІ було те, що студенти 8 спеціальностей з 9 протягом 5 років навчання вивчали новогрецьку мову. Наприкінці лютого 1996 р. з кафедри історії та соціально-політичних дисциплін було виділено кафедру класичної філології та еллінізму [12]. У 1996 р. була створена спеціальність «Новогрецька мова та література» і протягом першого року її існування новогрецьку мову вивчали понад 80 студентів [8, арк. 1]. Якість викладання новогрецької мови забезпечували викладачі, які пройшли річне стажування в Греції [6, арк. 1].

У 1996 р. завдяки зусиллям Маріупольського міського грецького товариства очолюваного О. І. Проценко-Пічаджі, а також ректора МГІ було відкрите Генеральне консульство Республіки Греції у Маріуполі. У рамках договору з Центром розвитку та вивчення грецької культури у країнах Причорномор'я на базі МГІ було відкрито Секретаріат Центру грецької освіти, який допомагав розвитку грецької мови та культури в Маріуполі та навколишніх районах. Було створено бібліотеку Центру, діяли курси новогрецької мови, створено можливості для навчально-методичної роботи [8, арк. 3].

У 1994 р. було укладено угоди про співпрацю з провідними грецькими університетами – Афіньським, Яннінським та Салонікським [6, арк. 1]. Маріупольський гуманітарний інститут бере участь у спільних проєктах з грецькими університетами. У рамках програми «Ясон» плідно розвивається співпраця з Салонікським університетом ім. Аристотеля. МГІ уклав договір про співпрацю також з Яннінським університетом [8, арк. 3]. Завдяки комплексному та всебічному співробітництву з міністерствами, обласними адміністраціями, меріями, посольствами, консульствами, університетами та фондами Греції щорічно сотні викладачів та студентів МГІ брали участь в освітніх, наукових, культурних стажуваннях у Греції на пільгових умовах.

У 1997 р. Маріупольський гуманітарний інститут визнано в Україні та Греції провідним центром вивчення новогрецької мови, відродження культури і духовності греків України, зміцнення дружби та співробітництва між двома країнами. У грудні 1997 р. вперше ЗВО Донецької області відвідав глава іноземної держави – Президент Греції Константінос Стефанопулос, який дав високу оцінку діяльності інституту з підготовки висококваліфікованих спеціалістів, зміцнення дружніх зв'язків між українським та грецьким народами [10, с. 4].

МГІ став науковим центром дослідження еллінізму та питань українсько-грецької співпраці. У жовтні 1993 р. гуманітарний інститут виступив співorganizатором міжнародної науково-практичної конференції «Україна – Греція: історія та сучасність», яка проходила у Києві Інститутом історії України НАН України. У травні 1996 р. гуманітарний інститут на державному рівні провів широкомасштабну міжнародну науково-практичну конференцію «Україна – Греція: досвід дружніх зв'язків та перспективи співпраці» [8, арк. 4]. У роботі конференції взяв участь та виступив з доповіддю віце-прем'єр-міністр України з питань гуманітарної політики, академік НАН України І. Ф. Курас, який зробив великий внесок у становлення МГІ.

У 1999 р. у широкомасштабній науково-практичній конференції «Україна – Греція: історична спадщина та перспективи співробітництва» брали участь міністр освіти України В. Зайчук, міністр освіти і релігії Греції Г. Арсеніс та понад 300 провідних

учених, громадських, державних і політичних діячів України, Греції, Грузії, Росії. Конференція сприяла розширенню наукових, освітніх і культурних зв'язків між Україною та Грецією [10, с. 4].

Інститут готував фахівців високого рівня, які успішно працюють у різних сферах навчальної та науково-педагогічної діяльності, юриспруденції, у громадсько-політичному житті України. У 2002 р. почав навчання на спеціальності «Міжнародні відносини» М. В. Трофименко, який після успішного закінчення магістратури за вказаною спеціальністю пройшов шлях від асистента кафедри міжнародних відносин та зовнішньої політики до ректора МДУ, професора, депутата Маріупольської міської ради, члена Ради Фонду Президента України з підтримки освіти, науки та спорту, заступника голови та члена президії «Спільки ректорів закладів вищої освіти України» [16].

За час існування МГІ ДонНУ було створено сучасну матеріально-технічну та навчально-методичну базу закладу вищої освіти: 5 навчальних корпусів, 5 комп'ютерних класів з підключенням до мережі Internet, власна типографія, наукова бібліотека з чотирма спеціалізованими читальними залами та загальним фондом літератури 130 тис. примірників, найбільша в Україні бібліотека елліністичних студій «Константинос Левендіс», гуртожиток. В інституті була сформована дружна, згуртована команда професіоналів – науково-педагогічних працівників та співробітників. На 20 спеціалізованих кафедрах працювали 215 викладачів, у тому числі, 29 докторів наук, професорів, 91 кандидат наук, доцент [5, арк. 1]. Про успішну діяльність інституту свідчить те, що протягом 12 років він здійснив 8 випусків, дипломи спеціалістів отримали 2027 осіб [5, арк. 2].

Масштабна, багатoproфільна діяльність МГІ створила необхідні передумови для появи Маріупольського державного гуманітарного університету. Це сприяло тому, що Постановою Кабінету Міністрів України від 17 червня 2004 року за №401-р інститут отримав статус Маріупольського державного гуманітарного університету [10, с. 5]. Так реалізувалися стратегічні плани розвитку цього закладу вищої освіти, внаслідок чого через кілька років на базі МДГУ було засновано Маріупольський державний університет, який є єдиним класичним університетом у Донецькій області, важливим центром якісної підготовки фахівців та одним з провідних центрів співпраці України з зарубіжними країнами у сфері освіти, науки та культури.

Література

1. Акт о приеме гуманитарной помощи из Греции. Мариуполь 5.07.1994. Архів МДУ. Загальний відділ, 1994.
2. Акт передачи Мариупольскому гуманитарному институту гуманитарной помощи из Греции. Мариуполь 21.07.1994. Архів МДУ. Загальний відділ, 1994.
3. Балабанов К. В. Україна-Греція: з любов'ю в серці. Виступи, статті, інтерв'ю, роздуми. Донецьк: Національна спілка письменників України, журнал «Донбас», 2004. 504 с.
4. Віхи історії Маріупольського державного гуманітарного університету. *Людина високої мети: ювілейне видання*. Донецьк: ТОВ «ВПП «ПРОМІНЬ», 2009. С. 19–24.
5. Звернення ректорів ДонНУ В. П. Шевченка та МГІ ДонНУ К. В. Балабанова до Міністра освіти і науки України В. Г. Кременя про підтримку клопотання щодо надання Маріупольському гуманітарному інституту Донецького державного університету статусу університету та перейменування МГІ в Маріупольський державний гуманітарний університет. Архів МДУ. Загальний відділ, 2004.

6. Информационная справка о деятельности Мариупольского гуманитарного института Донецкого государственного университета. Архів МДУ. Загальний відділ, 1994.
7. Информационная справка о деятельности Мариупольского гуманитарного института. Архів МДУ. Загальний відділ, 1995.
8. Историческая справка Мариупольского гуманитарного института Донецкого государственного университета. Архів МДУ. Загальний відділ, 1997.
9. Маріупольський гуманітарний інститут. Салоніки, 1996. 20 с.
10. Маріупольський державний гуманітарний університет. Фотоагентство Дембицького, 2005. 27 с.
11. Маріупольський державний університет: від заснування до сьогодні. *Костянтин Балабанов: життєвий шлях освітянина, науковця, дипломата*. Маріуполь: ПрАТ «Газета «Приазовський робочий», 2019. С. 213–238.
12. Маріупольський державний університет. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/Маріупольський_державний_університет
13. Наказ Маріупольського гуманітарного інституту Донецького державного університету від 30.08.1999. № 99. Архів МДУ. Загальний відділ, 1999.
14. Пояснювальна записка до проекту розпорядження Кабінету Міністрів України (Про утворення Маріупольського державного гуманітарного університету) Міністра освіти і науки України В. Г. Кременя. Архів МДУ. Загальний відділ, 2004.
15. Справка к вопросу «О мероприятиях по развитию учебно-материальной базы Мариупольского гуманитарного института». Архів МДУ. Загальний відділ, 1994.
16. Трофименко Микола Валерійович. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/Трофименко_Микола_Валерійович

УДК 27:322(477.62-2Мар)"19"

Гузь А.М.

здобувач третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти спеціальності 032 Історія та археологія

АТЕЇСТИЧНА ПОЛІТИКА РАДЯНСЬКОЇ ВЛАДИ ЩОДО РИМСЬКО-КАТОЛИЦЬКОЇ ЦЕРКВИ У М. МАРІУПОЛІ

Вивчення атеїстичної політики радянської влади на прикладі її локальних проявів є необхідним для об'єктивної реконструкції історії державно-церковних відносин 20-30 рр. ХХ ст. Формування історичної пам'яті про наслідки антирелігійної політики реалізованої радянською владою дозволить уникнути нетерпимості та дискримінації у майбутньому. У цьому контексті науковий інтерес становить дослідження атеїстичної політики радянської влади щодо Римсько-католицької церкви у м. Маріуполі.

Римсько-католицька громада у м. Маріуполі почала формуватися ще у першій половині ХІХ ст. Насамперед, за рахунок іноземців, переважно італійців, які вели торгівлю на півдні Російської імперії, а з середини ХІХ ст. – поляків, німців та інших [5, С. 141-151].

Станом на 1859 рік у м. Маріуполі проживало вже 140 вірян Римсько-католицької церкви [6]. У зв'язку з тим, що в місті зростала кількість вірян, виникла потреба у побудові в м. Маріуполі храму Римсько-католицької церкви. За наявними відомостями, новозбудований Костел Успіння Пресвятої Діви Марії було освячено 18 жовтня 1860 року

та почалися богослужіння [5, С. 141-151]. Громада продовжувала розширюватись, так згідно з Всеросійським переписом населення 1897 року до вірян Римсько-католицької церкви належало 404 людини [7].

Однак, після встановлення радянської влади в Україні, зокрема у м. Маріуполі, становище Римсько-католицької церкви зазнає кардинальних змін. Оскільки, атеїстична політика влади не передбачала існування релігійних організацій, а тому було взято курс на ліквідацію існуючої моделі релігійного життя суспільства.

Першим правовим кроком радянської влади щодо релігії було видання Декрету Тимчасового робітничо-селянського уряду України «Про відокремлення церкви від держави і школи від церкви» від 22 січня 1919 року, який на думку Віктора Войналовича «у подальшому був покладений в основу радянської політики й законодавства в релігійно-церковній сфері на всій території СРСР» [2, С. 216–245]. Поступово, з видання цього документу, радянські органи влади посилюють тиск на релігійні громади, обмежуючи їхні права та утверджуючи атеїстичну ідеологію. Не стало виключенням й місто Маріуполь, де атеїстичне керівництво і більшовицька партія шукали приводів для тиску на релігію, зокрема скористалися голодом 1921-1923 як зручним приводом для посилення репресій проти духовенства. Розгорнулася широка кампанія вилучення цінних речей із храмів для закупівлі зерна під гаслами «Церковне золото – голодуючим!» [4, С. 156-157].

У цей час Маріупольську римсько-католицьку громаду очолював настоятель Костелу Успіння Пресвятої Діви Марії отець Адам Касперович Вагнер. Священник народився у 1894 р. в с. Новокрасівка Катеринославської губернії (нині Донецька обл.) німець за походженням. Навчався в Саратовській духовній семінарії Тираспольської дієцезії Римсько-католицької церкви. У 1919 р. – висвячений на священника і призначений вікарієм в парафії Святого Архангела Рафаїла с. Ландау, поблизу м. Миколаєва. З березня 1922 р. служив настоятелем костелу в с. Новокрасівка Люксембурзького р-ну. А з січня 1925 р. призначений настоятелем Костелу Успіння Пресвятої Діви Марії у м. Маріуполі [3, С. 379].

У 30 рр. ХХ ст. тиск місцевої влади на релігійні організації, зокрема на Римсько-католицьку церкву, продовжує посилюватися. З Акту обстеження комісією Маріупольської міської ради приміщення костелу від 17 жовтня 1932 року дізнаємося, що на час огляду храм перебував в оренді римсько-католицької громади. Огляд відбувався у присутності настоятеля отця Адама. Під час обстеження костелу комісія визначила його стан як занедбаний, а також наголошувалось на недбале ставленні до споруду з боку орендарів [1, С. 251-252].

Вже 26 березня 1933 року відповідно до Протоколом № 2 загальних зборів Маріупольської римсько-католицької громади про ремонт костелу було вирішено мотивуючи відсутністю коштів у римсько-католицької громади на його утримання та здійснення ремонтних робіт просити про прийняття міською радою приміщення костелу, а договір оренди скасувати. Також, згідно з протоколом, висловлювалось прохання використовувати приміщення костелу для потреб клубу інтернаціоналу та організації німецько-польської школи. Щодо культового майна, римсько-католицька громада бажала його залишити за собою, а також надати їй інше приміщення для проведення молитовних обрядів. Додатково, висловлювалось прохання про дозвіл використання костелу громадою до завершення Великодня, а саме до 20 квітня 1933 року [9, С. 256-257].

Однак, за кілька днів, 31 березня 1933 року відбулися загальні збори працівників Маріупольської швейної фабрики про закриття костелу, кількість присутніх склала 1265 осіб. Відповідно до протоколу вище зазначених зборів було вирішено за рахунок ліквідації

непотрібних робітничому класу осередків дурману та контрреволюції серед яких: церкви, синагоги, костели та інші організації, розширити мережу культурних установ для підвищення політрівня робітничих мас. А тому, ґрунтуючись на подібних гаслах і начебто бажанні працівників швейної фабрики підвищити свій культурний рівень саме шляхом закриття костелу Римсько-католицької церкви, у протоколі висувалась вимога про закриття храму. Щоб у подальшому побудувати палац культури, підкреслюючи, що костел використовувала «купка експлуататорів для одурманювання робочих мас». Тим самим виправдовуючи подібні дії [10, С. 257-258].

А згідно з Повідомленням Маріупольського міського фінансового відділу міській раді від 31 березня 1933 року римсько-католицькій громаді міста висувається претензія щодо фінансової заборгованості. А саме, недоплата податку з будівлі та ренти у сумі 600 крб. А тому, фінансовий відділ наполягав на розірванні договору, конфіскації молитовного будинку та предметів культу [8, С. 258].

На цьому атеїстичний апарат органів влади не зупинився продовжуючи утиски членів римсько-католицької громади у м. Маріуполі. Доказом чого є арешт співробітниками ОВ Донецького облвідділу ДПУ УСРР у справі «фашистської, розвідувально-диверсійної і повстанської організації», що дістала кодову назву «Штурмовики» отця Адама у вересні 1933 р. Священника звинувачували у шпигунській діяльності на користь Німеччини. 23 лютого 1934 р. Отець Адам засуджений за ст.ст. 54-2, 54-6 та 54-11 КК УСРР до 10 років ув'язнення у Сибірському виправно-трудовому таборі (Сиблаг). Де 25 грудня 1937 р. повторно був арештований і засуджений за ст.ст. 58-2, 58-8 и 58-11 КК РСФРР до найвищої міри покарання. Вирок було виконано шляхом розстрілу у Новосибірській тюрмі 13 січня 1938 р. [11, С. 37].

Отже, можна зробити такі висновки, що з утвердженням радянської влади у м. Маріуполі здійснювалось поступове формування органів державного контролю у сфері діяльності релігійних організацій. Атеїстична політика щодо Римсько-католицької церкви м. Маріуполя була спрямована, спершу – на посилення тиску та узалежнення римсько-католицької громади від органів влади, далі – на цілковиту ліквідацію Римсько-католицької церкви у місті та репресіями. Встановлено, що обрана проблема потребує подальших наукових пошуків. Досі є не з'ясованим подальша доля членів римсько-католицької громади, костелу Успіння Пресвятої Діви Марії, дата його цілковитої руйнації, місцезнаходження предметів, що використовувалися у богослужінні тощо.

Література

1. Акт обстеження комісією Маріупольської міськради приміщення косяголу від 17 жовтня 1932 р. З архівів ВУЧК-ГПУ-НКВД-КГБ : науковий і документальний журнал / Гол. ред. колегія науково-документальної серії книг «Реабілітовані історією». Київ: видавництво «Сфера», 2003. № 2 (33). С. 251-252
2. Войналович В. Етноконфесійні об'єднання в політико-ідеологічному конструкті радянської тоталітарної системи 1920-х – 1930-х рр.: наслідки для Донбасу. Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. ІФ Кураса. 2014. Вип. 4–5. С. 216–245.
3. З архівів ВУЧК-ГПУ-НКВД-КГБ : науковий і документальний журнал / Гол. ред. колегія науково-документальної серії книг «Реабілітовані історією». Київ: видавництво «Сфера», 2003. № 2 (33). 508 с.
4. Мариуполь и его окрестности: взгляд из XXI века / Р. П. Божко и др. Мариуполь: Издательство «Рената», 2006. 356 с.

5. Мариуполь и его окрестности: отчет об учебных экскурсиях Мариупольской Александровской гимназии / Г. И. Тимошевский и др. Мариуполь: Типо-Литография А. А. Франтова, 1882. 553 с.
6. Памятная книжка для Екатеринославской губернии на 1860 год. Екатеринослав: Типография губернского правления, 1860. 248 с.
7. Первая всеобщая перепись населения Российской империи, 1897 год (Распределение населения по главнейшим сословиям, вероисповеданиям, родному языку и по некоторым занятиям): в 89 т., 119 кн. / ред. изд. Н. А. Тройницкого. Санкт-Петербург: Центр. стат. ком. М-ва внутр. дел, 1904. Т. 13: Екатеринославская губерния. 258 с.
8. Повідомлення Маріупольського міськфінвідділу міськраді про фінансову заборгованість римо-католицької громади від 31 березня 1933 р. З архівів ВУЧК-ГПУ-НКВД-КГБ : науковий і документальний журнал / Гол. ред. колегія науково-документальної серії книг «Реабілітовані історією». Київ: видавництво «Сфера», 2003. № 2 (33). С. 258
9. Протокол № 2 загальних зборів Маріупольської римо-католицької громади про ремонт костюлу від 26 березня 1933 р. З архівів ВУЧК-ГПУ-НКВД-КГБ : науковий і документальний журнал / Гол. ред. колегія науково-документальної серії книг «Реабілітовані історією». Київ: видавництво «Сфера», 2003. № 2 (33). С. 256-257
10. Протокол загальних зборів працівників Маріупольської швейної фабрики про закриття костюлу від 31 березня 1933 р. З архівів ВУЧК-ГПУ-НКВД-КГБ : науковий і документальний журнал / Гол. ред. колегія науково-документальної серії книг «Реабілітовані історією». Київ: видавництво «Сфера», 2003. № 2 (33). С. 257-258
11. Чаплицкий Б., Осипова И. Книга памяти: Мартиролог Католической церкви в СССР. Москва: Серебряные нити, 2000. 766 с.

УДК 902.2

Забавін В.О.

кандидат історичних наук, доцент, доцент кафедри історії та археології

Булик М.В.

кандидат політичних наук, доцент кафедри політології та міжнародних відносин

РОБОТИ АРХЕОЛОГІЧНОЇ ЕКСПЕДИЦІЇ МДУ У 2021 РОЦІ: РОЗВІДКИ КУРГАНІВ У ВЕРХІВ'ЯХ Р. ВОВЧА

Донецька область належить до найбільш насичених археологічними пам'ятками областей України, де понад 9800 об'єктів археології перебувають на державному обліку. Кургани займають чільне місце серед археологічних пам'яток області. Понад 90 % від загальної кількості врахованих археологічних об'єктів – це саме кургани. До цієї цифри слід також додати передбачувану кількість ще не виявлених курганів (за попередніми оцінками, не менше 600 курганів) та повністю досліджених розкопками пам'яток (починаючи від кінця ХІХ ст. до теперішнього часу – близько 930 курганів) [2].

Сьогодні кургани являють собою переважно невеликі пагорби, що розпливлися, до 20-30 м в діаметрі та до 0,5 м заввишки. Одиниці сягають висоти 6-9 м та мають в діаметрі до 50-70 м. Велика частина курганів вже повністю втратила насипи внаслідок багаторічного розорювання. Подібні археологічні об'єкти мають прихований характер, їх розташування визначається приблизно.

Верхів'я річки Вовчої басейну Дніпра (західна частина Донецької області) можна віднести до найменш вивчених в археологічному плані ділянок на території Північно-Східного Приазов'я. У 2021 р. Археологічною експедицією МДУ під час проведення розвідки були виконані натурні обстеження території на заході Донецької області з метою інвентаризації відомих на даний час археологічних об'єктів та визначення режимів використання території зони охорони археологічного культурного шару; створення сприятливих умов для збереження національної історико-культурної спадщини, підвищення суспільної відповідальності за стан охорони і збереження пам'яток археології..

Роботи проводились на території Великоновосілківської ОТГ Волноваського району згідно з Договором про проведення науково-дослідних робіт з визначення розташування пам'яток (об'єктів) археологічної спадщини між МДУ та Відділом культури, молоді та спорту Великоновосілківської селищної ради. Задачею проведення археологічної розвідки був огляд даних об'єктів, визначення їх параметрів і сучасного технічного стану з метою підготовки обліково-охоронної документації. Роботи здійснювалися на підставі Відкритого листа форми 2, виданого Інститутом археології НАН України на ім'я В.О. Забавіна і Дозволу Міністерства культури України [4].

Археологічне обстеження вже відомих пам'яток археології включало в себе обробку архівних і літературних джерел та польові роботи: повний візуальний огляд ділянки, пошук знахідок і підйомного матеріалу, інструментальну зйомку об'єктів за допомогою вимірального інструменту та геодезичного нівеліру, визначення точних координат пам'яток за допомогою супутникової системи навігації GPS, фотофіксацію тощо. Додатково проводилося обстеження прилеглих ділянок з метою відкриття нових, ще невідомих археологічних об'єктів. Відстань між насипами в курганних групах дається у метрах між їх центрами. Визначення курганів як автентичних елементів історико-культурного ландшафту та прив'язка до гідрографічних об'єктів надано за Військово-топографічною картою Катеринославської губернії (3 версти/1 дюйм, 1846-1863 рр. під редакцією Ф.Ф. Шуберта).

У межах земель колишніх Богатирської, Костянтинопільської та Шахтарської сільських рад Великоновосілківського району Донецької області під час проведення польової археологічної розвідки було обстежено 15 курганних груп. Всього за даними обмеженого натурального археологічного обстеження пам'яток археології, Публічної кадастрової карти, планово-картографічного матеріалу, супутниковими знімками Google Maps та даними попередніх досліджень [1; 3] на території зазначеного району під час розвідки було враховано 48 археологічних об'єктів. У тому числі визначено точне місцезнаходження та координати 20 нових, ще невідомих археологічних об'єктів – курганів, раніше відомих лише за картографічними даними.

Під час проведення обмеженого натурального археологічного обстеження цього року на території Великоновосілківської ОТГ на вододілах між балками – притоками р. Вовчої та на вододілах між р. Кашлагач та р. Шайтанка (праві притоки р. Мокрі Яли) було враховано низку пам'яток археології. Насипи всіх курганів округлої у плані форми, споруджено переважно з ґрунту. Матеріал – ґрунт, камінь.

Під час проведення польової археологічної розвідки у межах земель колишньої Богатирської сільської ради було обстежено 19 археологічних об'єктів: 5 курганних груп; колишньої Костянтинопільської сільської ради – 18 археологічних об'єктів: 5 курганних груп; Шахтарської сільської ради – 11 археологічних об'єктів: 5 курганних груп.

Підбиваючи результати досліджень археологічної спадщини у межах земель на території Великоновосілківської ОТГ Волноваського району, можна зробити наступні

висновки. Територія археологічно досліджена незадовільно, розвідки і розкопки проводилися неплановірно. З'ясувалось, що значна частина курганів мають незадовільний або аварійний технічний стан. З врахованих 48 археологічних об'єктів 38 (79,2%) – розорюється, 4 (8,3%) – розорювалися у попередні часи, з них 1 (2,1%) пам'ятка має прихований характер, на місцевості не ідентифікується (зруйновано оранкою або при спорудженні гідротехнічних споруд), лише 4 (8,3%) кургани задерновано і мають задовільний технічний стан. Значна частина курганів пошкоджена пізніми перекопами і має втрати, пов'язані із спорудженням триангуляційних пунктів тощо.

Оскільки наявність 47 об'єктів з пропонованих до постановки на державний облік курганів напевно встановлено, для їхньої території (до завершення процедури постановки на облік) пропонується запровадити режим, аналогічний режиму використання пам'яток археології. Таким чином, усі архітектурні чи ландшафтні перетворення, будівельні, меліоративні, шляхові, земляні роботи у передбачених межах можуть здійснюватися лише з дозволу відповідного органу виконавчої влади у сфері охорони культурної спадщини. На території даної зони забезпечується охорона археологічного культурного шару, дозволяється проведення археологічних досліджень з консервацією та музеєфікацією виявлених розкопками цінних об'єктів, а також збереження недоторканих (резервних) ділянок культурного шару для дослідження їх у майбутньому. Передбачається збереження насипів курганів, що передбачає заборону їх розорювання. Будь-яким земляним роботам, будівельним роботам, пов'язаним з розкриттями, мають передувати археологічні дослідження (розкопки).

Відповідно до технічного стану археологічних об'єктів, які мають прихований характер та на місцевості не ідентифікуються, пропонується наступний режим використання їх земельних ділянок: у межах археологічного об'єкта допускається сільськогосподарське використання території розташування археологічного об'єкта до встановлення місця його розташування і точних параметрів; за межами археологічного об'єкта – рілля за межами кургану.

Перспективним вважається додаткове обстеження території Великоновосілківської ОТГ Волноваського району та Донецької області в цілому, зокрема зони охорони археологічного культурного шару з метою виявлення раніше невідомих поховальних і побутових (поселень) пам'яток, що насичують цю територію потенційними у майбутньому археологічними джерелами інформації про її освоєння з найдавніших часів.

Література

1. Дегерменджи С.М., Кузин В.И., Подобед В.А., Полидович Ю.В., Цимиданов В.В. Отчет об археологических исследованиях на территории Донецкой области в 1993 г. Науковий архів Інституту археології НАН України. 1993/32.
2. Дегерменджи С. М. Кургани Донеччини: загальний стан, проблеми обліку та охорони . Археологический альманах. Вып. 14. Донецк, 2004. С. 3—12.
3. Забавін В.О., Булик М.В., Небрат С.Г., Полідович Ю.Б. Звіт про розвідки на півдні Донецької області у 2020 р. Науковий архів ІА НАН України. Спр. 2020/
4. Забавін В.О., Булик М.В., Небрат С.Г., Полідович Ю.Б. Звіт про розвідки на півдні Донецької області у 2021 р. *Науковий архів ІА НАН України*. Спр. 2021/.
5. Полідович Ю.Б., Кравченко Е.Є., Коваль Ю.Г., Усачук А.М., Дегерменджи С.М., Підобід В.А., Циміданов В.В. Звіт про проведення археологічних робіт (розвідок) на території Донецької області у 2012 році. *Науковий архів ІА НАН України*. Спр. 2012/132.

УДК 929(477)

Коробка В.М.

кандидат історичних наук, доцент, доцент кафедри історії та археології

Коробка Ю.В.

кандидат історичних наук, доцент, доцент кафедри історії та археології

СПАДКОВИЙ ПОЧЕСНИЙ ГРОМАДЯНИН ПІЛІЧЕВ

Стан старого маріупольського кладовища в Центральному районі – яскраве свідчення розриву зв'язку часів, відсутності шанобливого ставлення до місця останнього спочинку мешканців нашого міста загалом. Правда, протягом декількох останніх років завдяки втіленню волонтерського проекту членами громадської організації «Архі-Місто» під керівництвом директора ГО Андрія Марусова, здійснюється його окультурення – очищення від чагарників та сміття десятків місць поховання відомих та невідомих маріупольців, маріупольчанок та тимчасових жителів міста. Особливий інтерес викликають поховання XIX – початку XX ст. Волонтери із великим задоволенням демонструють світлини, розчищених та піднятих із землі, якщо була така можливість, надгробків, колись встановлених на могилах для увічнення пам'яті про покійників. За написами, які зберіглися на деяких пам'ятниках, можна дізнатися про стать, прізвище, ім'я та по батькові, роки життя померлих.

На початку жовтня 2021 р. волонтери віднайшли місце поховання Дмитра Дмитровича Пілічева. Судячи з напису на надгробку, Дмитро Пілічев народився 31 січня 1848 р. – помер 16 грудня 1913 р. Краєзнавці встановили, що він був купцем та міським гласним. Утім, подальший шлях розширення горизонту пізнання наштовхується на своєрідний закритий шлагбаум, за яким поле історичних джерел, що не мають вільного доступу.

Накопичені нами у ході багаторічного вивчення діяльності маріупольського міського самоврядування документальні історичні матеріали дають змогу пролити, бодай мінімальне, світло на особу такого, без перебільшення непересічного маріупольця, як Дмитро Пілічев.

Основні відомості про Дмитра Дмитровича Пілічева віднайдено нами в Російському державному історичному архіві у низці документів, складених наприкінці XIX – на початку XX ст. в Маріупольській міській думі для Катеринославського губернського правління, а також імперського Міністерства внутрішніх справ. Із зафіксованої в них інформації випливає те, що Дмитро Пілічев, православний, народжений у купецькій сім'ї маріупольських греків, був гласним Маріупольської міської думи, тобто, сучасною мовою, депутатом, за одними відомостями з 1876 р. [1], за іншими – з 1880 р. до 31 серпня 1911 р. [2], тобто протягом 35 або 31 років. Так чи інакше можна говорити, що Дмитру Дмитровичу Пілічеву належить своєрідний місцевий рекорд членства у міській думі.

Дмитро Пілічев не закінчував жодного навчального закладу. Про таких гласних писали у списку, укладеному в міській управі «образование – домашнее» [3].

Перебування Пілічева у складі Маріупольської думи збіглося з втіленням у нашому місті двох міських реформ (1870 та 1892 років). За першою з них в історичній науці справедливо усталилась назва великої та ліберальної. Сформоване в той час міське самоврядування (дума та управа) отримало законодавчо обґрунтовану самостійність, права

розв'язання питань розвитку міського господарства без втручання імперської адміністрації (губернського правління) тощо.

У документі, складеному 1896 р., який містив список гласних Маріупольської міської думи, що почала функціонувати 1894 р. за Городовим положенням 1892 р., зазначалась належність 48-річного Пілічева до 2-ої купецької гільдії. На 1896 р. нерухоме майно в Маріуполі, що належало гласному-купцю, складало кам'яні будинок та лавка, а також дві дерев'яні крамниці, оцінене все разом у 3 тис. 40 руб. [4]. Те ж саме джерело повідомляло, що Пілічев обирався таємним голосуванням міської думи членом торгової депутації, портово-мостової комісії, повітового податного присутствія, повітової оціночної комісії й міського з квартирного податку присутствія. Виконання цих обов'язків здійснювалось на громадських засадах (без утримання).

Торгова депутація обиралась міською думою на 3 роки (в числі від 3 до 7 осіб) з купців, які заслуговували на особливу довіру громади. Торговим депутатам було відкрито вільний вхід у всі лавки, торговельні заклади та дома, де здійснювалась торгівля. На торгової депутації покладався обов'язок спонукати торговців до взяття належних торгових свідоцтв та здійснення генеральної перевірки торгівлі. Знайдені порушення правил торгівлі доповідались у міську думу, яка від себе робила подання казенній палаті про накладення стягнення [5].

У документі, складеному 1903 р., який містив список гласних Маріупольської міської думи, обраної на чотириріччя з 1902 р., зазначалися нові відомості про нерухоме майно Пілічева, яке мало тенденцію до приросту – один будинок, флігель, 6 номерів лавок, 4 номери амбарів, господарські служби, все разом оцінене в 5 тис. 500 руб. На початку ХХ ст. міська дума поклала за вибором на гласного-купця нові громадські обов'язки – попечителя Пушкінської школи, голови садової комісії. Як і попередній час, Пілічев залишався членом портово-мостової комісії, яка готувала відповідні проекти щодо брукування вулиць та поліпшення портової інфраструктури. Вибори на громадські посади відбувались таємним голосуванням [6].

Важливі факти, які характеризують Д. Пілічева, містяться у документі «Особовий склад міської думи та кандидатів до них міста Маріуполя Катеринославської губернії на чотириріччя з 1907 року», складеному 26 серпня 1910 р. З нього випливає, що Пілічев 1907 р. знову був обраний гласним. Повноваження новообраної думи розпочалися 31 березня 1907 р. Розмір вартості нерухомого майна Дмитра Пілічева, що давало йому право обирати та бути обраним на міських виборах, збільшився у порівнянні із попереднім та становив тепер 6 тис. 200 руб. [7].

У згаданих вже тут відомостях про особовий склад міської думи на чотириріччя з 1907 р., з-поміж іншого, була зазначена нова станова приналежність Пілічева – спадковий почесний громадянин, яку він здобув, ймовірно, на підставі особистого прохання до відповідного відомства. Така можливість була обумовлена законом для купців другої гільдії, чиє сімейство сплачує встановлені обов'язкові грошові чи натуральні внески безперервно протягом 20 років, жодного разу не було оголошено неплатоспроможним і ніхто з членів сім'ї не був збездечений судовим вироком [8].

У день смерті спадкового почесного громадянина Пілічева, 16 грудня 1913 р., Маріупольська міська дума у своєму засіданні вшанувала вставанням його пам'ять та ухвалила постанову покласти на труну покійного вінок від імені міського самоврядування [9].

На наступний день після смерті Дмитра Дмитровича на першій половині «Маріупольської життя» в траурній рамці було розміщено оголошення «†Потомственный

почетний громадянин **Д.Д. Пиличев** скончався в ніч на 16-е сего декабля. Панихида на дому 17 декабля в 12 час. дня. О времени выноса тела будет объявлено особо» [10].

18 грудня 1913 р. «Мариупольская жизнь» опублікувала некролог від імені Мариупольської міської думи, в якому, з-поміж іншого, йшлося про непересічну роль Пілічева, як голови ліквідаційної комісії міського банку. Разом з тим, у некролозі зазначалося, що покійний страждав хворобою серця, що й послужило причиною смерті. Того ж дня за померлого Пілічева в Соборній Харлампіївській церкві була відслужена заупокійна літургія та відбулось поховання [11].

З оголошень у «Мариупольской жизни» про час, на який були призначені церковні відправи над тілом померлого перед похованням та під час похорону, а також – на 9-й, 40-й дні та річницю після смерті можна дізнатися, що найближчими до покійного були його донька та зять – Єлизавета Дмитрівна та Микола Михайлович Плещесви [12–14].

Так, тезово виглядає життя та кончина непересічного представника мариупольської комерційної верхівки кінця ХІХ – початку ХХ ст., що відбиває певні грані міської повсякденності.

Література

1. РДІА. Ф. 1287, оп. 38, спр. 3038, арк. 52 зв. – 53.
2. РДІА. Ф. 1288, оп. 5, спр. 51, арк. 100 зв. – 101.
3. РДІА. Ф. 1287, оп. 38, спр. 3038, арк. 52 зв. – 53.
4. Там само.
5. Торговые депутации // Энциклопедический словарь Брокгауза и Ефрона. СПб.: Типография Акц. Общ. «Изд. Дело», Брокгауз–Ефрон, 1901. Т. XXXIII-а, с. 618–619.
6. РДІА. Ф. 1288, оп. 5, спр. 51, арк. 100 зв. – 101.
7. РДІА. Ф. 1288. оп. 5–1900, спр. 158, арк. 98 зв. – 99.
8. Об установлении нового сословия под названием Почётных Граждан. Манифест // ПСЗ. 1832. Том 7. №5284. С. 194.
9. Мариупольская жизнь. 1913. 18 декабря. №2166.
10. Мариупольская жизнь. 1913. 17 декабря. №2165.
11. Мариупольская жизнь. 1913. 18 декабря. №2166.
12. Мариупольская жизнь. 1913. 22 декабря. №2170.
13. Мариупольская жизнь. 1914. 23 января. №2192.
14. Мариупольская жизнь. 1914. 14 декабря. №2455.

УДК 930.1:394(477.6)"187/191"

Коробка Ю.В.

кандидат історичних наук, доцент, доцент кафедри історії та археології

ВІДОБРАЖЕННЯ У ПРЕСІ ВПЛИВУ ПРОМИСЛОВОГО ПЕРЕВОРОТУ НА ПОВСЯКДЕННІ ПРАКТИКИ ВИРОБНИЧО-ПРОМИСЛОВОГО ПЕРСОНАЛУ КОМПАНІЇ ДЖОНА ЮЗА

У джерельній базі відтворення впливу промислової революції та урбанізації на повсякденне життя городян 1860-х рр. – початку ХХ ст. у підросійській Україні важливе місце посідає преса. Газети містили відомості про результати бурхливої індустріалізації, яка незгладимою печаткою лягала на усі життєві реалії міст. Розмаїття газетного матеріалу, його широка географія надає можливість врахувати якомога більшу сукупність

фактів, необхідних для реконструкції щоденних практик, потрібних для більш повного розуміння історичного минулого, врахування всіх його характерних ознак.

У цьому плані нас зацікавила невелика стаття «Що придбають французи у Юзівці», опублікована 1913 р. у харківській газеті «Утро» за підписом Григорій Угльов [1, с. 3] та передрукована в «Мариупольскойжизни» [2, с. 6]. Замітка побачила світ у зв'язку із поширеннямнеобґрунтованих чуток про те, що французькі власники гірничозаводських підприємств у Донецькому басейні закупили або збираються закупити контрольний пакет акцій у головних розпорядників Новоросійського товариства (синів Дж. Юза). Чутки були марними, утім, хай там як, відомості про розвиток фамільної компанії Юзів, селища Юзівки з газетного матеріалу можуть стати елементами реконструкції повсякденного життя місцевих міських жителів.

Привертає увагу той факт, що у статті згадується легенда про Джона Юза, який в Англії, до започаткування гірничопромислової компанії, ніби був простим ковалем. Водночас тут же спростовуються ці відомості та повідомляється, що в 1867 р. він виконував обов'язки директора (менеджера – Ю.К.) Мілвольського залізопрокатного та суднобудівного заводу.

Автор, відтіняючи енергійність та підприємливість Дж. Юза, що кинула його на терени Донеччини, повідомляє, як він під час ознайомчої поїздки об'їздив Слов'яносербський і Бахмутський повіти та, як завдяки розповідям селян та чабанів, знайшов серед пустельних солончаків вугільні поклади в долині Кальміуса, де згодом розгорнулася Юзівка. Діловий хист підприємця виявився, за повідомленням статті, у тому, що в Лондоні він, за узгодженням з імперськими урядовими колами, заснував компанію «Новоросійське товариство» з капіталом 300 тис. франків та уклав 18 квітня 1869 р. із російським урядом контракт. У відповідності до цієї угоди компанія отримала землю для заводу та копальні, а також премію до 1880 р.: 50 коп. за кожен пуд рейок, причому щорічна виробка їх мала бути не менше 300 тис. пудів. Водночас ця угода зобов'язувала «Новоросійське товариство» виплавляти чавуну не менше 6000 пудів та здійснювати видобуток не менше 120 тис. пудів вугілля.

На початку своєї діяльності на теренах Російської імперії Джон Юз зустрівся з великими труднощами – не знав мови, звичаїв, не мав побутових зручностей. Він поселився в хаті, укритій соломою, в маєтку поміщика Смольянинова. Привертає увагу те, що автор статті називає це помешкання «запорозьким зимівником». Це підтверджує існування здавна на теренах Донеччини козацьких традицій влаштування житла.

Юз влаштував перевезення з Англії механізмів для майбутнього заводу до Таганрозького порту. На місце, де мало будуватися металургійне підприємство, перші машини привезли з Таганрога на волах, по липкій непролазній грязюці. З Англії приїхали й перші робітники. Вже 24 січня 1872 р. запалали вогні першої домни, почали з'їжджатися робітники, навколо зароджувалася промисловість, утворювались нові підприємства.

За відомостями автора статті, на 1913 р. компанія спадкоємців Дж. Юза володіла 20 тис. десятин землі. Юзівка була фабричним поселенням із населенням 50 тис. жителів. Тут розпочалась банківська діяльність, яку вели відділення контори Державного банку та філії декількох інших банків. Селище мало дві власні електричні станції з щоденним виробництвом до 300 тис. кВт•год. Товариство володіло рятувальною копальною станцією.

Основним підприємством компанії був металургійний завод, який автор, небезпідставно, назвав першим в імперії за потужністю. Працювало на заводі до 20 тис. осіб. Підприємство мало у своєму складі доменне (7 доменних печей) і мартенівське (6 – 8

печей) виробництва, щодобова потужність яких становила відповідно – 80 та 35 тисяч пудів металу, і два бесемерівські конвертори місткістю по 800 – 850 пуд. Випуск щорічної продукції коксового виробництва становив 25 млн пудів коксу найвищої якості. Рейковий цех виробляв щороку 75 тис. пудів рейок, залізопрокатний – постачав на ринок до 10 млн пуд. заліза на рік та до 3000 пуд. листового й покрівельного заліза. Спеціальний цех виготовляв до 800 тис. пудів фасонного заліза, мав ковальський, котельний, ливарний та механічний відділи.

Автор статті звернув увагу на такий важливий показник модернізації, як наявність у компанії своїх залізниць, протяжність яких загалом сягнула 130 верст та їх рухомого складу – 27 паровозів і 400 вагонів. До того ж «Новоросійське товариство» дбало про освіту, в школах навчалось до 1500 дітей, викладацький персонал становив 50 осіб.

Стаття в газеті демонструє доброзичливе ставлення автора до Джона Юза та створеної ним компанії. Він підсумовує з легким почуттям душевного болю – «Ось що купують французи у Юзівці».

Як бачимо, пресова замітка, по-перше, змалювала непересічного підприємця, одного з представників рушійної сили ринкової економіки, з-поміж іншого, і в царини його буденного життя. По-друге, в ній відображено, в основному, технічний бік промислового перевороту, в ході якого постала компанія, металургійний завод та селище Юзівка. З-поміж іншого, у такий спосіб віддзеркалились техніко-технологічні особливості повсякденної виробничої діяльності інженерного персоналу та робітників. По-третє, за межами розгляду залишилися соціальний та цивілізаційний процес цієї локальної трансформації в просторі функціонування іноземного акціонерного товариства.

Вільям Таубман, американський біограф Хрущова, добре обізнаний на реаліях соціально-побутових умов жителів Юзівки, зобразив їх дуже далекими від безтурботно-щасливих. Зокрема, він зазначав, що індустріальний розвиток набагато випереджав будівництво житла та розвиток інфраструктури. Англійців та інших іноземців – власників та керуючих копалень – це не стосувалося. Вони жили в «англійській колонії» – акуратних будинках, на вулицях, обсаджених деревами, з електрикою та централізованим водопостачанням. Але інші райони поселення справляли жалюгідне враження. «Бруд, сморід та насильство», – цитує Таубман якогось революціонера для характеристики становища в робітничих частинах Юзівки напередодні Першої світової війни. Спомини іншого очевидця, наведені у біографічному науковому творі: «Чорна земля, чорні дороги... На всій копальні жодного деревця, жодного кущика: немає ні ставка, ні струмочка. Навколо одноманітність, випалений сонцем степ» [4, с. 50].

У такий спосіб представлено у пресі та споминах урбанізацію й модернізацію на теренах Катеринославської губернії на прикладі постаті Дж. Юза та заводського поселення.

Література

3. Утро. – 1913. – 27 августа. – №2063.
4. Мариупольская жизнь. – 1913. – 31 августа. – №2077.
5. Куліков В.О. Підприємства й суспільство в заводських і шахтарських поселеннях Донбасу та Придніпров'я в 1870–1917 рр.: монографія / В.О. Куліков. – Харків: ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2019. – 388 с.
6. Таубман У. Хрущев / Уильям Таубман; пер. с англ. Н.Л. Холмогоровой. – 2-е изд. – М.: Молодая гвардия, 2008. – 850 с.

УДК352.07(477.5/6)

Коробка В.М.

кандидат історичних наук, доцент, доцент кафедри історії та археології

Збандут С.Ф.

здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти 2 курсу спеціальності «Середня освіта (Історія)»

ПОЧАТОК ПІДГОТОВКИ ДО ЗАПРОВАДЖЕННЯ В КАТЕРИНОСЛАВСЬКІЙ ГУБЕРНІЇ «ПОЛОЖЕННЯ ПРО ГУБЕРНСЬКІ ТА ПОВІТОВІ ЗЕМСЬКІ УСТАНОВИ» 1864 р.

Завдання модернізації імперії штовхали царизм на шлях реформ. Скасування кріпацтва, з-поміж інших причин, підготувало ґрунт до створення земства. У наслідок того, що 23 млн колишніх кріпаків опинились за межами поміщицької влади, держава потребувала нових правил управління місцевими справами. Створення земства – виборних органів місцевого самоврядування – мало стати відповіддю на запити модернізації та упорядкування розв'язання питань місцевого значення.

У справі реалізації земської реформи непересічну роль відігравали «Высочайшеутвержденные Правила о порядке приведения в действие Положения о земских учреждениях» [1]. Певні роз'яснення з приводу запровадження Правил містились у циркулярі міністра внутрішніх справ від 29 квітня 1865 р. №4476 [2].

У руслі «Правил» та міністерських настанов 15 травня 1865 р. відбулося перше засідання катеринославського тимчасового губернського комітету, заснованого для місцевих розпоряджень із введення в дію Положення про земські установи, під головуванням начальника губернії Василя Дмитровича Дуніна-Барковського. Начальник губернії оголосив, що у відповідності до ст. 7 «Правил о порядке приведения в действие Положения о земских учреждениях», він відкриває катеринославський тимчасовий губернський комітет, створений для місцевих розпоряджень із введення в дію положення про земства. Водночас В. Дунін-Барковський заявив, що у відповідності до ст. 7 Правил ним будуть зроблені розпорядження про негайне утворення тимчасових повітових комісій [3].

Ці розпорядження передбачали залучити ряд виборних осіб та чиновників до підготовки перших виборів у земські установи Катеринославської губернії згідно з «Положенням про губернські та повітові земські установи» 1864 р. Зокрема, предводителям дворянства було запропоновано без затримки утворити та відкрити повітові тимчасові комісії на підставі ст. 5 та 6 Правил та повідомити про день їх відкриття губернський тимчасовий комітет. Мировим з'їздам пропонувалось терміново на надзвичайних засіданнях обрати в кожному одного з мирових посередників у члени повітової тимчасової комісії у відповідності до ст. 5 Правил [4].

Усім повітовим справникам та міським головам, а також катеринославському та ростовському поліцмейстерам наказувалось увійти в зносини з головами повітових тимчасових комісій та негайно приступити до виконання обов'язків у якості членів цих комісій. Разом з тим, начальник губернії порушив клопотання перед керуючим палатою державного майна про призначення в кожному з повітових тимчасових комісій по одному чиновнику цього відомства [5].

Із утворенням повітових тимчасових комісій, їх головам було запропоновано негайно розпочати складання списків виборців у відповідності до ст. 9, 10, 11, 12 та 13 Правил. Потрібні відомості для цього мали надати всі причетні присутні місця та посадові особи.

Услід за складанням списків виборців голови тимчасових повітових комісій мали вжити заходів для якомога більшого розповсюдження їх серед місцевих жителів задля загального відома, щоб кожен виборець у разі потреби мав можливість подати скаргу для встановлення та виправлення відомостей про свою особу [6].

19 червня «Катеринославські губернські відомості» від імені Катеринославського тимчасового губернського комітету, утвореного для запровадження земської реформи, опублікували оголошення про те, що всі мешканці Катеринославської губернії, а також установи, громади та товариства, які мають право на участь у виборчих з'їздах землевласників та міських з'їздах, мають надати місцевим тимчасовим повітовим комісіям документальні відомості про своє звання, прізвище, ім'я та по батькові, місце проживання та майно [7].

Таким чином, імперська губернська адміністрація у відповідності до законодавства та настанов Міністерства внутрішніх справ розпочала підготовку запровадження в Катеринославській губернії земської реформи.

Література

6. Высочайшеутвержденные Правила о порядке приведения в действие положения о земских учреждениях // ПСЗ. 1864. Том 39. Часть I/ №40934. С. 469 – 481.
7. Екатеринославские губернские ведомости. – 1865. – 22 мая. – №21.
8. Там само.
9. Там само.
10. Там само.
11. Там само.
12. Там само. – 29 мая – №22.

УДК 37.018(477)"15/16"

Лисак В.Ф.

доктор історичних наук, професор кафедри політології та міжнародних відносин

Гончаренко І.М.

здобувач третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти спеціальності 032 Історія та археологія

ПОВСЯКДЕННІ ПРАКТИКИ ВИХОВАННЯ ДІТЕЙ У РОДИНАХ ПРАВОСЛАВНИХ УКРАЇНЦІВ У ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ XVI - XVII СТ.

Значне місце в перебігу повсякденності людей займає сімейне життя. Однак, в сучасних українських історичних дослідженнях йому не завжди приділяється належне місце. Якщо гендерні студії ранньомодерного часу розвиваються досить успішно, то дослідженню родини взагалі, та, зокрема, дитинства приділяється мало уваги. Малодослідженою залишається проблема виховання дітей у родинах у ранньомодерний час, роль впливу церкви, зокрема православної, на виховні практики.

Серед українських істориків слід відмітити праці І. Ворончук, яка на матеріалі заповітів зробила блискуче демографічне дослідження щодо складу сім'ї на Волині [2]. Також цінними є її дослідження емоційних відносин у шляхетських родинах [3], про розвиток педагогічної думки [1]. Однак вчена не ставить проблему досліджувати дитинство саме в православних родинах, і значна частина розглянутих нею випадків стосується католиків. Т. Зайцева (Гошко) приділяє увагу дослідженню дитинства,

формуванню загальноєвропейських та українських правових норм щодо дитини у середньовічну та ранньомодерну добу [6].

До теми дитинства в повсякденні православної родини у ранній Новий час ми зверталися раніше [5]. Було з'ясовано, що дитина вважалася «недорослою» людиною в сім'ї та суспільстві, але при цьому до дітей ставилися з великою любов'ю.

Слід зазначити, що при вивченні сімейного повсякдення цього часу дослідники зустрічаються з великою перепоною: дуже обмеженою кількістю джерел у порівнянні із Західною Європою. Це відсутність таких традиційних джерел, як метричні книги з демографічною статистикою, приватне листування. Ми користувалися відомостями з прикордонних російських міст, куди втікали від поляків козаки, які брали участь у козацьких повстаннях[4]. Для встановлення педагогічних принципів використовувалась література церковно-повчального характеру: «Ізмарагд» [7], книга Д. Наливайка «Лікарство на оспалыйумыслчоловічий» [8]; свідцтвами втілення виховних принципів на практиці стали матеріали судових справ Волині [9].

Православна церква виступала за збільшення народжуваності, забороняла аборти, опікувалась проблемами демографії. Саме церква здійснювала облік прихожан через введення метричних книг, але на сьогодні жодної православної метричної книги XVII ст. не знайдено. Через це кількість дітей у православних родинах важко встановити. Ірина Ворончук встановила коефіцієнт дітності для шляхетських родин Волині в 5,78 шляхом дослідження матеріалів заповітів Волині[2; с. 133]. За «Переписними книгами» 1666 р. ми простежили демографічні тенденції серед міщан та селян Лівобережжя [5]. З'ясувати демографічні дані про кількість дітей у сім'ях православних козаків важче, але певні відомості про деякі родини вказані в розпитуваннях у російських містах біглих козаків. Переважно в родинах було 1-3 дитини. З розпитувань в Путивлі можна вирахувати, що в середньому в родинах було по 2,1 дитини [4;с. 207], у Курську в родинах переселенців було в середньому по 2,6 дітей [4;с. 272], в сім'ях переселенців Орла було також в середньому по 2,6 дітей [4;с. 285].

Що стосується виховання дітей, то воно регламентувалося церковними настановами. Принципи виховання дітей були викладені в «Ізмарагді», і зводилися вони, насамперед, до покарання. У книзі стверджується, що «ащектодетейсвоих не учитъ волиибожій – то лютееразбойникъ осудится». Дітейнаказуєтьсякарати з малихліт, аргументуючим, що «убийца бо тело умертвить, а родителей аще не учать, то душу погубятъ». (Ізмарагд основного типу[7; арк. 83-83 зв.]. Той, хто виховує дитину в покаранні, знайде славу та благословення Боже. Пропонується не давати в юності волі дитині, щоб зростала вона в покаранні. Інакше «егдаожесточа не повинеть тебе и буде ти досада от него люта» (Ізмарагд основного типу[7; арк. 84]. Як приклади виховання наводяться історичні зразки. Так, Д. Наливайко у книзі «Лікарство на оспалыйумыслчоловічий» приводить повчаннягрецького царя Василія до свогосина Лева: «Абовімакъ тот, кто добре выувечоные дети на паньствезоставует, всему королевству добре чинить. Такъ кто злые и ненаучоныезоставляет, всему королевству неправности чинить» [8; арк. РОТ].

На практиці деякі батьки занадто захоплювалися покаранням дітей. У Луцьку стався у 1592 р. випадок, коли хлопчика Трофима випадково поранив у грі його товариш, попович Феско, і постраждалий наказав у разі його смерті своє майно (яке саме, не деталізується) віддати на шпиталь та убогим, а батьку не давати, пояснюючи це тим, що не бачив від того нічого хорошого: «ижъ на негонеласкавбыль и ничего по нем доброго не узналь, але-мъ завше от негоутекал» [9;с. 497].

Одним з аспектів виховання було включення дітей у трудові практики сім'ї. Практично дослідити вклад дітей в родинну працю досить складно, бо в джерелах таких згадок дуже мало. Але деякі відомості все ж такі трапляються. На володимирськомугродському уряді у 1579 р. розглядався випадок про трагічну загибель 11-річного хлопчика Івана, який пас кіз у лісі й за невідомих обставин зник. Тіло хлопчика мати знайшла наступного дня на кінці села «забитого и заморьдованого до смерти и закопаного в землю». Незважаючи на те, що хлопчик займався дуже відповідальною справою, він характеризується як «детинка невеликая, толкоув одиннадцати летех»[9;с. 300].

Отже, родинне життя православних значною мірою регламентувалося православною церквою, зокрема стимулюванням останньою народжуваності. Також церквою встановлювалися досить сурові вимоги до виховання дітей, що сприяло розвитку такої риси характеру як покірність. Повсякдення дитини було наповнено страхом перед батьківським покаранням. Незважаючи на те, що ранньомодерне суспільство визнавало дитинство як окремих віковий стан, діти активно залучалися до економічного життя через доступні для виконання трудові практики, що подеколи могло призводити до нещасних випадків.

Література

1. Ворончук І. Інтелектуали ранньомодерної доби про освіту та виховання дітей. // Українознавство. 2016. № 1. С. 71-88
2. Ворончук І. О. Населення Волині в XVI - першій половині XVII ст.: родина, домогосподарство, демографічні чинники: Монографія. К., 2012. 712 с.: іл.
3. Ворончук І. О. Українська шляхетська родина ранньомодерної доби у внутрішніх зв'язках і стосунках: батьки та діти. *UkrainaLithuanica*. 2017. №4. С. 189-205.
4. Воссоединение Украины с Россией // Документы и материалы в трех томах. Т. 1. 1620-1647 годы. М. : Изд-во АН СССР, 1953. 585 с.
5. Гончаренко І.М. Дитина та ставлення до неї у повсякденному житті православних України другої половини XVI-XVII ст. // *Virtus*. 2020. № 49. С. 236-239.
6. Зайцева Т.Д. Дис. ...д-ра іст. наук. Антропологія міст і міського права на руських землях корони польської в XIV – першій половині XVII ст. Київ , 2019. 465 с.
7. Ізмарагд основного типу. ІР НБУВ. Ф. 307, оп. 1, спр. 489.
8. Наливайко Д. Лікарство на оспалыйумysl чоловічий. Острог : Друкарня В. К. Острозького, 1607. [183] арк.
9. Українське повсякдення ранньомодерної доби: збірник документів. Вип. 1: Волинь XVI ст. Київ: «Фенікс», 2014. 776 с.

УДК 94:37(47)"180/191"

Новікова С.В.

кандидат історичних наук, доцент, доцент кафедри історії та археології

ВИКЛАДАННЯ ІСТОРІЇ В ГІМНАЗІЯХ РОСІЙСЬКОЇ ІМПЕРІЇ У XIX – НА ПОЧАТКУ XX СТ.

Історична освіта посідала важливе місце у навчальному курсі гімназій Російської імперії. У XIX ст. історія стала обов'язковим предметом у навчальному плані гімназій, в

який була введена «Уставом» 1804 р. Згідно з ним історія викладалася разом з географією одним викладачем, на них виділялися у навчальному плані спільні години. Акцент робився на всесвітню історію [7]. З 1811 р. завдяки попечителю Санкт-Петербурзького учбового округу С. Уврову до програми Санкт-Петербурзької гімназії було введено курс історії Росії, який з цього часу став постійним у гімназичних навчальних планах. Для викладання історії на початку XIX ст. використовувався підручник «Сокращения всеобщей истории» професора готської гімназії І.А. Галлетті, виданий у 1810 р. [11, с.261]

Протягом XIX – початку XX ст. у навчальних планах гімназій відбувалися певні зміни у розподілі годин після видання чергового гімназичного уставу. Так, 8 грудня 1828 р. був затверджений новий Статут гімназій та училищ. Згідно з ним історія викладалася з 3-го по 7-й клас [1]. 16 липня 1830 р. Радою Санкт-Петербурзького університету було затверджено «Начертание учебных предметов в гимназиях и училищах сообразно с новым уставом», за яким у III класі вивчали огляд всесвітньої історії, у IV класі – давню історію, у V – середньовічну, у VI – нову, у VII – російську історію. Тижневе навантаження можна побачити у таблиці 1.

Таблиця 1

Розподіл тижневих годин історії за класами у XIX ст.

1804-1849 рр.							
Клас	Кількість годин на тиждень (1 урок – 1,5 год.)						
	III	IV	V	VI	VII	VIII	Всього
Гімназія з двома мовами	3	3	4,5	4,5		4,5	19,5
Гімназія з однією мовою	-	3	4,5	4,5	4,5	-	16,5
1849 р.							
У класах спеціального навчання	-	6	4,5	4,5	4,5	4,5	24
1864 р.							
Класична гімназія		2,5	3,75	3,75	3,75	3,75	17,5
1871 р. (1 урок – 1 година)							
Класична гімназія	2	2	2	2		4	12
Жіночі гімназії МНП	2	2	3	3		2	12

[1, 5, 7-9]

У «Начертании» обговорювалися такі умови викладання: поступовість розповіді, достовірність подій; історія не повинна бути лише вправою для тренування пам'яті.

Підручники та посібники, за якими відбувалося викладання, традиційно затверджувались Міністерством народної освіти. До 1860-х рр. такі списки навчальної літератури видавалися дуже нерегулярно. Також взагалі існував дефіцит підручників, тому гімназії використовували в практиці викладання все, що тільки можна було пристосувати до навчальних потреб, у тому числі і посібники, що склалися самими вчителями. У цей період офіційне схвалення з фіксацією в переліках книг, що випускалися міністерством, отримали тільки два видання з вітчизняної історії - «Начертание истории государства Российского» І. Кайданова та «Начертание русской истории» М. Устрялова. Після початку реформ в освітній сфері їх кількість постійно зростала, особливо в останній чверті XIX –

на початку ХХ ст. Т. Пашкова, яка вивчала склад міністерських каталогів 1860 – 1916 рр. наводить такі цифри. у 1880-х – на 71% порівняно з попереднім десятиліттям, у 1890-х – на 67%, у 1900-х – на 56%, у 1910-х – на 87% [13, с.59].

У 1880-х рр. – на початку ХХ ст. використовувалися підручники та посібники М. Баженова, І. Беллярмінова, К. Єлпатьєва, Д. Іловайського, М. Острогорського, С. Рождественського, С. Соловйова та ін. [13, с.60-61].

При цьому відомий публіцист та літературний критик Д. Писарев так охарактеризував якість гімназичних підручників з історії та її викладання взагалі: «Учебники истории никуда не годятся... Но новых учебников совсем не нужно; они также никуда не будут годиться, потому что учебник истории для гимназий – бессмыслица, невозможная книга, неосуществимая мечта. Рациональное преподавание истории в гимназии также мечта, которая ни при каких условиях осуществиться не может».

У вступі підручника І.А. Галлетті було вміщено міркування про предмет історії, її джерела (усні та письмові), а також допоміжні дисципліни для її пізнання: географію, хронологію, нумізматику, генеалогію, геральдику та дипломатику. У підручнику переважали теми з всесвітньої історії, з вітчизняної історії було приділено увагу лише добі князювання Володимира Святославича та подіям ХVІІІ – початку ХІХ ст. Ці прогалини доповнив викладач гімназії Є. Константинов, який переклав підручник і додав до нього свою працю «Обзрениероссийскойистории». Також використовувалися переведений з німецької посібник «Достопамятные происшествия во всемирной истории» Г. Бредова, «Курс Всеобщейистории» (1811-1812) Є.Зябловського, призначений для чиновників, а згодом - «Руководство к познанию сеобщей политической истории» професора Царськосельського ліцея І.Кайданова [11, с.265 – 267].

Є. Зябловський вважав, що користь історії, полягала у тренуванні не лише пам'яті, а й у тому, що вона є «збором моральних дослідів людського роду». Серед методів викладання автор визначав етнографічний або народороповідний для вітчизняної історії та синхроністичний або змішаний (етнографо-синхроністичний) – для всесвітньої. Для школярів як найбільш простий та доступний автор радив лише перший метод.

На учительській з'їздах та нарадах кінця ХІХ - початку ХХ ст. постійно обговорювалися проблеми викладання історії в школі. Наприклад, на одній з таких нарад було зазначено, що навіть у випускному VІІІ класі неможливо пройти і половини матеріалу, який необхідний для підготовки до екзамену, оскільки в навчальних планах на історію відводиться всього 60-70 робочих годин на рік, що неможливо серйозно пройти курс історії ХІХ ст., насиченої подіями, тому гімназисти змушені вчитися самостійно «...поразличным брошюрам, случайным книжонкам». Щодо змісту навчального матеріалу зазначалося, що необхідно перенести головну увагу на вивчення загальних умов життя замість біографій окремих історичних особистостей, на події новітньої історії, скоротити кількість хронологічних відомостей, уникати у викладанні суб'єктивності та тенденційності, розширити матеріал з історії повсякдення та внести у процес викладання більшу систематизацію для встановлення зв'язку між епохами та найважливішими моментами історичного розвитку [10; 12].

Історичне виховання відбувалося в гімназіях і в позанавчальний час. Разом з наставниками гімназисти відвідували екскурсії, тематичні вечори, брали участь у святкуванні важливих історичних подій. Як приклад можна навести історію видання збірки «Мариуполь и его окрестности», написаної викладачами Маріупольської Олександрівської чоловічої гімназії як текст навчальних екскурсій з історії та краєзнавства. У тогочасні місцеві пресі також можна було знайти повідомлення

наступного змісту: «21 февраля 1913. В циркебратьев Яковенко состоялось празднование 300-летней годовщины царствования дома Романовых. Программу подготовили и провели учащиеся реального училища, Мариинской гимназии и частной прогимназии Н. С. Дарий. После выступления директора реального училища В. И. Гиацинтова на тему «Историческое значение события 21 февраля 1613 в жизни русского народа» учащиеся представляли сцены из спектаклей, так называемые живые картины на исторические темы, декламировали стихи. Заключался праздник пением государственного гимна», або «23 декабря 1912 г. – 2 января 1913 г. Состоялась экскурсия в Москву учащихся Мариупольского реального училища В. И. Гиацинтова. Группа состояла из 22-х учеников и 5-ти учителей. Экскурсанты осмотрели башни Кремля, храм Христа Спасителя, Оружейную Палату, Румянцевский музей, патриаршую ризницу, исторический музей. Страновское училище и другие памятники истории и культуры» [3; 4].

Отже, у XIX – на початку XX ст. історія посіла важливе місце у навчальному курсі гімназій, її викладання та методичний супровід регулювалися Міністерством народної освіти. За обсягом матеріалу переважало викладання всесвітньої історії. До 1880-х рр. існували проблеми із забезпеченням гімназій підручниками, існували також проблеми у структурі змісту програм та методиці викладання.

Література

1. Высочайше утвержденный 8 декабря 1828 г. Устав гимназий и училищ, уездных и приходских, состоящих в ведомстве университетов: С.-Петербургского, Московского, Казанского и Харьковского. *Полное собрание законов Российской империи*. Собрание второе. Т. 3. СПб., 1830. № 2502.
2. Зябловский Е. Ф. Курс всеобщей истории, читанный на публичных лекциях, учрежденных при Санктпетербургском Педагогическом Институте для чиновников, обязанных гражданской службою, одного Института профессором Евдокимом Зябловским. В 3 ч. Ч. 1-3. СПб.: В Тип. Ф. Дрехслера, 1811-1812. Ч. 1: Содержащая введение во всеобщую историю и Древнюю историю. [6], 231 с.; Ч. 2: Содержащая Среднюю историю. [2], IV, IV, 225 с.; Ч. 3: Содержащая Новую историю. [2], 396, [2], IV, 41 с.
3. Мариупольская жизнь. 1913. 2 января
4. Мариупольская жизнь. 1913. 21 февраля
5. Распределение числа уроков в младшем и старшем отделениях VII класса гимназии Одесского учебного округа. *Цирк. Одесск. уч. окр.* 1873. № 9. С. 370; № 10. С. 419.
6. Уваров С.С. О преподавании истории относительно к народному воспитанию. Санкт-Петербург: В типографии Ф. Дрехслера, 1813. 28 с. URL: http://az.lib.ru/u/uwarow_s_s/text_1813_o_prepodavanii_istorii.shtml
13. Устав учебных заведений, подведомых университетам, 5 ноября 1804 года. *Сборник постановлений по Министерству народного просвещения*. Санкт-Петербург, 1864. Т. I. Столб. 301-304, 322-324, 330-331. URL :<http://lib4all.ru/base/B3284/B3284Part58-125.php>
14. Устав гимназий и прогимназий Министерства Народного Просвещения. 19 ноября 1864 года. Сборник постановлений по Министерству народного просвещения. Т. 3. СПб., 1865. Стб. 1301–1350. URL: <https://www.prlib.ru/item/443031>
15. Устав гимназий и прогимназий ведомства Министерства народного просвещения. 30 июля 1871 года. *Цирк. Одесск. уч. окр.* 1871. № 8. Отд. I. С. 272-315.
16. Кареев, Н. И. Заметки о преподавании истории в средней школе. Санкт-Петербург: Типогр. И.Н. Скороходова, 1900. [2], 78 с. URL :<https://www.prlib.ru/item/411808>

17. Пашкова Т. И. Как преподавали историю петербургским гимназистам в первой половине XIX в. *Вопросы образования/Educational Studies Moscow*. 2021. № 2. С. 261–278. URL :<https://doi.org/10.17323/1814-9545-2021-2-261-278>
18. Пашкова Т.И. Разное об истории нашей средней школы. Ученье – свет. URL:<https://sites.google.com/site/ucenesvet/raznoe-ob-istorii-nasej-srednej-skoly>
19. Пашкова Т. И. Учебные руководства по отечественной истории для средних учебных заведений в каталогах Министерства народного просвещения (1860-е – 1916 гг.). Вестник ПСТГУ. Серия IV: Педагогика. Психология. 2020. Вып. 58. С. 57–73. <http://vestnik1.pstgu.ru/ru/series/issue/4/58/article/7283>

УДК 377(477.7)"185"

Папац А.С.

здобувачка третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти спеціальності 032 Історія та археологія

СИСТЕМА УПРАВЛІННЯ РЕАЛЬНИМИ УЧИЛИЩАМИ В КАТЕРИНОСЛАВСЬКІЙ ГУБЕРНІЇ У ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ ХІХ СТ.

В період сучасного реформування освіти, актуальним та доречним є звернення до історії формування та розвитку закладів середньої освіти, у тому числі і реальної. Для успішної роботи закладів освіти сьогодні необхідним є вивчення та узагальнення досвіду попередніх історичних етапів у роботі та управлінні закладами освіти на території України. Метою даної статті є висвітлення системи управління реальними училищами на території Катеринославської губернії у другій половині ХІХ ст. Вивченням цього питання займалися такі історики та краєзнавці як Гаєвська Л., Константинов Н., Рождественський С. [1, 2, 7] та інші.

19 листопада 1864 р. було прийнято «Устав гимназий и прогимназий ведомства Министерства народного просвещения» [5], за яким гімназія служила закладом середньої освіти, яка готувала учнів до вступу в університет, змінювався термін навчання — з 8 років на 7, а також гімназії було поділено на класичні та реальні [5, с.417]. Статут узаконував три основні типи середньої школи: класична гімназія з двома давніми мовами, латинською і грецькою; класична з однією латинською мовою; реальна гімназія без давніх мов. У реальних гімназіях збільшувався об'єм викладання математики і природознавства за рахунок скорочення годин на гуманітарні предмети. Міністр народної освіти О.В. Головнін запропонував поділити наявні в Російській імперії гімназії (а їх було 80) таким чином: 16 гімназій - класичні з двома давніми мовами, латиною та грецькою; 16 зробити реальними, а ті, що залишились - 48 гімназій зробити класичними з однією латиною. З часом число реальних гімназій стало зменшуватись і їх залишилось 5, а інших гімназистів за їх бажанням було переведено в класичні гімназії з однією давньою мовою. Причиною зниження кількості реальних гімназій стала норма Статуту, яка встановлювала, що випускники класичних гімназій отримували право вступати до університетів без іспитів, а тим, хто закінчував реальні гімназії доступ в університети був ускладнений, і вони могли продовжити освіту переважно у вищих технічних учбових закладах. [2, с.167-179; 1].

У 1872 р. було прийнято «Устав реальных училищ ведомства Министерства Народного Просвещения» [6], яким заборонялося випускникам реальних училищ вступати до вищих навчальних закладів. Метою реальних училищ було: надавати молоді освіту, яку можна було б застосовувати в промисловості і торгівлі. Для цього учні повинні були

пройти курс техніки, механіки або хімії, або креслення, комерційний курс чи агрономічний [6, с. 1067].

Управління цими навчальними закладами мало чим відрізнялося від управління гімназіями, але були деякі відмінності. Так, директорів та інспекторів реальних училищ обирали попечителі навчальних округів і їх затверджували: першого – міністр народної освіти, другого – попечитель навчального округу [3, с. 918]. У реальних училищах, які утримувалися за рахунок земств, товариств, станів і приватних осіб, вибори директора та інспектора покладалися на ці самі інституції. Обов'язки всіх працівників було визначено державними документами. До функцій директора реального училища відносилося: відповідальність за благоустрій закладу, головував у педагогічній раді та господарському комітеті, приймав на роботу учителів та інших посадових осіб (але з подальшим їх представленням попечителю навчального округу), атестував усіх співробітників перед попечителем округу, міг звільнити співробітника, контактував з губернським та іншими начальствами в справах, які перебували в межах його управлінської діяльності. Інспектор реального училища був помічником директора з навчально-виховних питань, а у випадках його хвороби або відсутності, виконував його обов'язки [1].

При кожному реальному училищі, яке утримувалося за рахунок казни або на кошти товариств, земства чи станів, затверджувалося попечительство, чого не було в гімназіях. З одного боку, державно-громадський характер управління реальними училищами (хоча й в обмеженому вигляді) начебто проголошувався на законодавчому рівні, а з іншого – його реалізація була фікцією. Підтвердження цьому можна знайти в процедурі створення попечительства, де яскраво простежується орієнтація управління на жорстку централізацію: остаточний результат у будь-якому випадку однозначно залежав від волі центрального органу управління освітою.

Постановою від 25 січня 1875 р. було запроваджено правила, згідно з якими попечительство при реальних училищах мали надавати всі свої подання та висновки через директорів реальних училищ, на яких покладалися всі справи та обов'язки [4, с. 455].

З перебуванням на посаді міністра народної освіти А. Сабурова (24 березня 1880 р. – 24 березня 1881 р.), О. Ніколаї (24 березня 1881 р. – 16 березня 1882 р.) відбулося пом'якшення в режимі та системі управління гімназій та реальних училищ [7, с. 631]. Були, на короткий час, розширені права педагогічних рад, дозволено проводити педагогічні з'їзди, для вирішення питань санітарно-гігієнічного стану в середніх закладах освіти до участі в училищних радах почали допускати земських лікарів. Однак незабаром було ліквідовані ці незначні поступки.

Таким чином, можна зробити висновок, що з появою реальних училищ з'явилася розгалужена система управління цими закладами середньої освіти, яка підпорядковувалась центральному органу управління освітою.

Література

1. Гаєвська Л. А. Державно-громадське управління загальною середньою освітою в Україні (друга половина XIX – початок XX століття) : монографія / Л. А. Гаєвська. – Умань : ПП Жовтий, 2008. 248 с.
2. Константинов Н. А. Очерки по истории начального образования в России / Н. А. Константинов, В. Я. Струминский. – 2-е изд. – : Гос. учеб.-пед. изд-во Министерства просвещения РСФСР, 1953. 272 с.
3. О проекте устава гимназий и прогимназий Министерства народного просвещения. 30 июля 1871 г. // Сб. постановлений по Министерстве Народного Просвещения. – Т. 5 (1871–1873). СПб. : [б.в.], 1877. С. 428–430.

4. По вопросу о порядке сношений попечительств при реальных училищах с окружным начальством // Сб. распоряжений по Министерству Народного Просвещения. – Т. 6 (1874–1876). СПб. : [б.в.], 1901.
5. Устав гимназий и прогимназий ведомства Министерства Народного Просвещения. Высочайше утвержденный 19 ноября 1864 года // Реформы Александра II. М. : Юрид. лит-ра, 1998. 464 с.
6. Устав реальных училищ ведомства Министерства Народного Просвещения // Сб. постановлений по Министерству Народного Просвещения. Т. 5 (1871–1873). СПб., 1877. С. 879–922.
7. Рождественский С. В. Исторический обзор деятельности Министерства Народного просвещения. (1802–1902). СПб. : [б.в.], 1902. 785 с.

СЕКЦІЯ СОЦІОКУЛЬТУРНИЙ РОЗВИТОК СУЧАСНОГО СУСПІЛЬСТВА

УДК 792.37(477)

Демідко О. О.

кандидат історичних наук, доцент кафедри культурології

ОСОБЛИВОСТІ СОЦІОКУЛЬТУРНОГО ФУНКЦІОНУВАННЯ ДОКУМЕНТАЛЬНОГО ТЕАТРУ В СУЧАСНІЙ УКРАЇНІ

Сьогодні театральне мистецтво потребує нових форм і напрямів, які здатні говорити з глядачем на важливі і актуальні для нього теми. Розвиток театру завжди був невіддільний від розвитку суспільства і стану культури загалом. Найбільш яскравим експериментальним проектом в сучасному театральному мистецтві України став документальний театр, який якнайкраще відповідає вимогам як загальномистецьким, так і потребам глядачів ХХІ ст. Якщо спочатку документальний театр сприймався як щось маргінальне, спрямоване на вузьке коло радикально налаштованої публіки, то зараз він все більше привертає увагу до себе своїми художніми можливостями, психолого-педагогічними функціями, просторовим втіленням та актуальними проблемами.

Особливості документального театру, його історію і психолого-педагогічний вплив в сучасній театральній культурі України досліджували І. Болотян, А. Головненко, М. Крупнік та К. Мамадназарбекова. Документальний театр – це представлений на сцені текст, не призначений для сцени і не написаний драматургом [1]. Вистави такого театру повністю складаються з реальних монологів або діалогів звичайних людей, які вимовляються акторами. Як явище культури та рефлексивне мистецтво він існує з 1920-х років. Вважається, що перший документальний спектакль «Незважаючи ні на що» поставив Ервін Піскатор 1925 р. у Німеччині. Це була фактично театральна адаптація партійних зборів під час революції, «перша постановка, єдину текстуальну і сценічну основу якої складає документ».

Узагальнюючим критерієм соціокультурної доцільності функціонування будь-якого театру є репертуарна політика, вона фокусує в собі всі складові компоненти, які координують його суспільні взаємовідносини. Репертуар документального театру охоплює актуальні та злободенні вистави. В основі будь-якої документальної п'єси лежить справжній факт, який був зафіксований за допомогою протоколів, стенограм, інтерв'ю, а також у форматі автобіографічної прози. Драматург використовує в спектаклі справжні

відомості, які звучать з вуст акторів або свідків описуваних подій. У документальному театрі немає місця вимислу і інтерпретації, оскільки перед режисером стоїть завдання показати навколишній світ справжнім, спираючись лише на конкретні події і репліки їхніх очевидців. Цьому виду мистецтва властива політична і соціальна спрямованість. Головними темами є війни, катастрофи, кризи, геноциди та інші глобальні потрясіння. На думку І. Болотяна, документальний театр позиціонує себе як контркультурне явище. Відповідно, він не може існувати поза протистоянням чи за межами боротьби [2, с. 81].

Для документального театру характерні дискусії після завершення вистави, в ході яких глядачі й актори обмінюються особистими спостереженнями та враженнями від побаченого на сцені. Подібна інтерактивність дозволяє абсолютно різним людям говорити один з одним і спільно досягати своєї ідентичності [3].

В Україні документальні драми за останні роки набули особливої актуальності. Якщо спочатку їх почали ставити в херсонському Центрі імені В. Мейєрхольда («Відьми», «Херсон – це...») і в київському «Театрі переселенця», то тепер їх можна побачити майже в усіх містах України. Серед документальних театрів України одним з найбільш яскравих став «Театр переселенця», покликаний працювати зі складною соціальною групою – людьми, які втратили своє житло й пережили війну, «Театр Переселенця» прагне дати можливість бути почутими тим, хто щодня має доводити своє право на життя. Головним театральним засобом автори обирають саму реальність – як єдиний можливий спосіб її зображення.

Робота театру розпочалася навесні 2015 р. з проєкту, «Де схід?», який вперше був презентований у Львові в рамках форуму «ДонКульт», а вже восени того ж року у «Театру переселенця» з'являється постійне приміщення. Найвідомішим на сьогодні став спектакль «Миколаївка». Це приклад документального театру, в якому діти розповідають про 4 дні війни, які вони бачили. Драматургічний матеріал до проєкту (як і до інших) принципово не записувався й не оброблявся у вигляд єдиної п'єси. Українська драматургиня і режисерка Н. Ворожбит в одному зі своїх інтерв'ю розповідає: «Ми забороняємо записувати свої тексти навіть людям, які їх будуть розказувати на сцені, тому що вони знають суть на противагу актору, який повинен вивчити текст. Ми просто домовляємось: «Ти розповідаєш цей момент, цей момент і цей момент. А як розповідаєш – у цьому ти абсолютно вільний» [4].

Ще одна з провідних вистав «Театру переселенця» – «Товар». Документальний проєкт Аліка Сардаряна – молодого хлопця без медичної освіти, який потрапляє на війну в якості санітара медичної роти. Його головний посил – розповісти про справжні смерті на війні, «не геройські, не під кіномузику і викрики «Слава Україні». Матеріалами для вистави стали спогади й історії про пережите самим автором — у вигляді монологів, його власних фото, аудіо- та відеозаписів. Вистава-соціальний акт наперекір усім законам сучасного театру мала позитивний фінал. Актор-свідок у фінальній сцені розказує про те, як солдат, потрапляючи у нелюдські умови, попри все старається залишитися людиною. Тут головним рушієм історії, яка складається з уламків спогадів Аліка Сардаряна, стають його рефлексії та відчуття необхідності ними ділитися.

Олексій Карачинський – психолог, який супроводжує створення усіх проєктів «Театру Переселенця» – наголошує на тому, що головне в театрі відбувається на репетиціях. Це процеси вивільнення травм і перетворення їх на сильний досвід. В першу чергу, такий театр необхідний його учасникам, а глядач розглядається ними як свідок, потрібний для справжнього проживання подій, про які йдеться: знов і знов, допоки процес психологічного «звільнення» не відбудеться. Задача організаторів за таких умов – у

перетворенні вивільнених травм на позитивний досвід. Мета театру – вивчення людини й допомога їй.

Ще одним яскравим документальним театром України є «Дикий театр». Створений у січні 2016 року з театральним критиком і продюсером Ярославом Кравченко. Проект позиціонує себе скоріш як продюсерський центр, в якому, ніби позаштатно, працюють режисери, актори, драматурги і піарники. За «декларацією», це осередок вільних театральних практиків, які готові йти на ризик і експериментувати, епатуючи публіку новими театральними формами і безапеляційними сучасними п'єсами. Дві вистави відомого режисера Максима Голенка «VІІ 2,0» (2014 року) та «Попа, менти, бабло, баби» (2015), користуючись відомими театральними прийомами, руйнують саме поняття звичного українського театру. Їхні персонажі живуть сьогодні, їхні проблеми відповідають сучасним, а відвертий треш-формат вистав стає сатирою на ситуацію в театральному житті усієї країни. В «Дикому театрі» не розважають публіку, а скоріше, проводять їй шокову терапію, показуючи справжні можливості звичних театральних інструментів [4].

Таким чином, сьогодні документальний театр знаходиться на межі мистецтва та соціальних проєктів. Завдяки таким виставам можна порушити актуальні теми та доторкнутися до найбільш болючих точок суспільства. В Україні документальний театр набуває все більшого розвитку і покликаний протиставити існуючому театру актуальний, часто не переслідує естетичних цілей як основних. На противагу традиційному мистецтву, в документальних виставах творчим смислом стає пізнання соціальних проблем. Історії соціальної протиставляється історія особиста: сенс отримує не факт, а людська рефлексія на нього. Показ у такому сенсі виявляється не кінцевим продуктом, а лише способом відтворення реальних подій. Документальні вистави стають популярними серед різної публіки України, приваблюють професійну критику і авторитетних театрознавців, тому посідають важливе місце в сучасній театральній культурі України.

Література

1. Мамадназарбекова К. История факта. Театр. 2011. № 2. URL: <http://oteatre.info/istorija-fakta-istoki-i-vehi-dokumentalnogo-teatra/>
2. Болотян И. М. Дос как способ идентификации. Искусство кино, 2008. № 33. С. 81–84.
3. Крупник М. Документалистам о документальном театре (отправная точка). Культурная навигация. 2019. URL: <https://pervoe.ru/article/expert/dokumentalistam-o-dokumentalnom-teatre-otpravnaya-tochka/>
4. Головненко А., Театр соціального дослідження і терапії. Theatre/ Театральний портал. 2016. URL: <http://teatre.com.ua/modern/eatr-sotsialnogo-doslidzhennja-i-terapij/>

УДК 94(477.7=411.16)"180/192"

Манякіна О.С.

кандидат історичних наук, доцент кафедри культурології

ОСВІТА В ЖИТТІ ЄВРЕЇВ ПІВНІЧНОГО ПРИАЗОВ'Я ХІХ – І ЧВЕРТІ ХХ СТ.

До іудейського культуру відноситься велика кількість різноманітних обрядів, молитов, постів, розпоряджень, обмежень, заборон і свят. Віруючий повинен пам'ятати всі заборони і розпорядження Талмуду, які регламентують його життя. Тому особливе місце у житті єврейської громади посідала релігійна освіта. Більш того, освіта сприймалася не тільки як засіб збереження релігійного життя, але й як самоціль. Єврейські громади бачили у її розвитку єдину перешкоду проти асиміляції єврейського народу.

Довгий час євреї мали власну систему освіти. Спочатку це були початкові школи – хедери (початкові школи, обов'язкові для хлопчиків молодшого віку, у яких вивчали П'ятикнижжя та Мішну), талмуд-тори – школи молитовної освіти і вищі талмудські школи – ієшиви (вищі спеціальні школи для чоловіків від тринадцяти років і аж до одруження, що готували спеціалістів з Талмуду і рабинської літератури), які сприяли вихованню “тільки єврея, а не людини” [1, с. 172-73]. У цих освітніх закладах не лише вивчення єврейської мови та її граматики, але навіть вивчення Святого Письма вважалося злочином і переслідувалося. “Учитися заради освіченості є думкою для єврея незрозумілою”, – заявляв міністерству народної освіти М. Лілієнталь (педагог, рабин, учений єврей) [1, с. 172-73].

Навчання у відповідних початкових школах (хедерах) вважалося обов'язковим для всіх хлопчиків віком від 6 до 13 років. У хедерах діти навчалися по 12 годин щоденно. Дівчатка отримували переважно домашнє виховання й освіту [4, с. 124-125]. Хедери були поширеними закладами єврейського виховання і початкової освіти, мали релігійне спрямування, формували і утверджували, насамперед, іудейські звичаї, традиції, мову. Кожна єврейська громада мала по декілька хедерів, утримувала своїм коштом вчителів, якими пишалися кагали. Станом на 1877 р. початкові школи - хедери діяли у таких єврейських колоніях Маріупольщини – Новозлатополь, Приютна, Розкошна, Богодарівка. Навчали в хедерах меламенти, які давали знання, в першу чергу, старосєврейської мови і закону віри. Хедери розрізнялися приватні (платні) та суспільні (безкоштовні). Останні називалися талмуд-торами.

Саме талмуд-тори були єдиною школою для іудейського населення до 40 - х рр. XIX ст., оскільки іудеї, побоюючись спокус до християнської віри і не вважаючи можливим відступ від святкування суботи і від інших своїх обрядів, не віддавали дітей у спільні навчальні заклади. Вбачаючи у розвитку єврейської освіти, зокрема в хедерах і талмуд-торах, осередки формування єврейської самобутності і іудейської самосвідомості, російський царат усіма засобами обмежував діяльність, встановлював суворий контроль і різноманітні обмеження для меламентів). Заборонялось водночас навчати хлопчиків і дівчаток, обмежувався також контингент учнів.

Крім того, було вирішено поступово трансформувати талмуд-тори шляхом зміни програми і способів викладання і зміни навчальних книг. Біблію необхідно було вивчати за виданнями Міністерства народної освіти з перекладом на німецьку мову, Талмуд - за витягами. Шкільні порядки в талмуд-Торах повинні бути близькими до порядків російської школи. Була вироблена і ціла система заходів для заміни відданих Талмуду меламентів (викладачів) освіченими євреями, вихованими в дусі релігійної реформи, яка виникла у німецьких іудеїв.

Ставлення до таких шкіл у єврейському середовищі було різним. Найбідніші верстви цінували можливість вчити своїх дітей у цих закладах, оскільки платня у них була мінімальною, для вступу не потрібною була будь-яка підготовка та не практикувався вступний іспит (те, з погляду єврейства, “жахливе гальмо”, що існувало у всіх без винятку інших школах, навіть у приходських). За іншою ж версією, ці школи вважалися “відкритою могилою для єврейської віри” [1, с. 174-75].

За положенням від 23 липня 1844 р. “Про приватні навчальні заклади і домашніх вчителів в Російській імперії” талмуд-торами визнавалися єврейські школи, що отримувались на кошти єврейської громади або пожертви приватних осіб, де бідні діти і сироти з притулків опіки і навчаються єврейським законом. У господарському відношенні завідування талмуд-торами покладалося на обраних суспільством старшин. Один з викладачів призначався старшим для нагляду за училищем та вчителями і утверджувався в

цьому званні навчальним начальством. До викладання допускалися особи, які мають ценз не нижче приватного початкового іудейського вчителя. Лише у виняткових випадках вивчення закону віри доручалося меламеру, який не мав цього цензу, але володів російською мовою.

У 1870 р. у місті Маріуполь відкривається талмуд-тора, фундаторами якої були колишній діяч Маріупольської єврейської громади М.А. Огуз і рабин Дін. Основними предметами у талмуд-торі були єврейська мова, Біблія (Тора), російська мова і початкова арифметика. Класи школи розміщувалися у приміщенні другого молитовного будинку. Завідувачем нової школи був призначений громадський рабин Грунін. У штаті було два вчителі: викладач “закону єврейської віри” і вчитель російської мови. Платня їм була призначена у розмірі 600 руб. і 540 руб. відповідно. На громадських засадах було ще чотири вчителі [1, с. 179].

Навчання в такій школі було платним, що, безумовно, суперечило самій ідеї талмуд-тори як школи для бідних. Залежно від прибутків батьків, плата за навчання стягалася розміром від 5 до 10 руб. з кожного учня. Для дітей з найбідніших сімей на пожертви, які збиралися щорічно членами опікунської Ради, купувалися одяг і взуття. Незважаючи на досить високу плату, навчання у маріупольській талмуд-торі було престижним. Як видно, батьків не лякала ні плата за навчання, ні викладання російською мовою. Так, якщо у 1870 р. в ній навчалася 20 дітей, то через 20 років, у 1891 р. - вже 80 дітей [2, с. 277].

І все ж головним показником реформування початкової школи був не відхід від традиційної талмуд-тори, а наявність у навчальній програмі нових дисциплін, у першу чергу російської мови. Головний показник змін у національній школі - це усвідомлення самими членами громади необхідності змін у системі національної освіти.

Так, самі єврейські громади поступово відмовляються від обов'язковості хедерного навчання. Про це свідчить досить невелике зростання хедерних шкіл у Катеринославській губернії за період з 1894 по 1914 рр. Так, якщо в 1894 р. у Катеринославській губернії був 121 хедер (відповідно і 121 меламер), то у 1911 р. - 139 (відповідно в них викладало 139 меламерів). У наступному 1912-13 навчальному році кількість хедерів зросла ще на 26. Якщо у 1894 р. в хедерах навчалася 1322 учня (1318 хлопчиків і лише 4 дівчинки), то у 1911 р. - 1975 хлопчика і жодної дівчинки [3, с. 21]. Тобто за 17 років кількість хедерів збільшилося лише на 18, а кількість охоплених ними дітей - на 653 особи.

Причина таких “скромних результатів”, як зазначає В. Гончаров полягала в тому, що в традиційному єврейському суспільстві Російської імперії формальні шкільні заклади (талмуда-тора, хедер та єшива) призначалися для хлопчиків, їхня діяльність була зорієнтована виключно на культурну традицію. А вивчення Тори не давало практичних знань і, безумовно, не обіцяло прямих економічних вигод [1, с. 174-175]. Тим більше, що програма хедера тривалий час не зазнавала змін: викладання велося єврейською мовою, вивчалися Талмуд, Тора, Мішна, Гемара. Тому досить часто учні хедера вчилися ще й в училищах і гімназіях [5, с. 26].

Таким чином, іудаїзм справляв визначальний вплив на освітній розвиток єврейського населення Північного Приазов'я. Це виявлялося у створення системи іудейської освіти у вигляді релігійних шкіл – хедер, талмуд-тор та єшив, у дотриманні іудейської обрядовості, у прискіпливій фіксації та контролю іудейськими священиками громадського та побутового життя євреїв. Утім, потреби суспільного розвитку зумовлювали відхід єврейської молоді від традиційної релігійної освіти, що не давала практичних вмінь та навичок і залучення до загальних шкіл та гімназій.

Література

1. Гончаров В.В. Евреи Юго-Восточной Украины: на перекрестке традиций и новаций (конец XVIII- начало XX вв.). Донецк: изд-во: Вебер (Донецкое отделение), 2008. 292 с.
2. Мариуполь и его окрестности / Издание почетного попечителя Д.А. Хараджаева. - Мариуполь: Тип. А.А. Франтова, 1892. 523с.
3. Однодневная перепись начальных школ в империи, произведенная 18 января 1911 г. - Вып. 4, ч. 1. - Одесский учебный округ. губернии: Бессарабская, Таврическая, Херсонская и Екатеринославская. Петроград, 1914. 92 с.
4. Слободянюк П.Я. Єврейські общини Православної України: Наукове історико-єтнографічне видання. Хмельницький, 2005. 409 с.
5. Татаринов С.И., Семик Ю.А., Федяев С.В. Евреи Бахмута-Артемовска: Очерки истории XVIII – XX ст. Артемовск, 2001. 84 с.
6. Тухватулліна О.С. (Манякіна) Духовно-релігійний розвиток етнічних громад Північного Приазов'я наприкінці XVIII – початку XX ст.: Дис. канд. іст. наук. – Спец. 07.00.01 «Історія України». Донецьк, 2012. 245 с.

УДК 655(477) «16/17»(043)

Нікольченко Ю.М.

доцент, доцент кафедри культурології, заслужений працівник культури України

Деліман В.В.

здобувачка першого (бакалаврського) рівня спеціальності «Культурологія»

ПОЧАТКОВЕ КИРИЛИЧНЕ ДРУКАРСТВО В КУЛЬТУРІ УКРАЇНИ ПОМЕЖІВ'Я XVI–XVII СТОЛІТЬ

Розвиток кириличного друкарства в Україні було наслідком бурхливого розвитку ренесансної культури у Європі напередодні Нового часу. Воно спричинило не тільки великий попит на православну духовну, навчальну, наукову і полемічну літературу, а й започаткувало національне книговидавництво, яке було тісно пов'язане з визвольним рухом в українських землях поміжів'я XVI–XVII ст.

Джерельна база доповіді – це система письмових артефактів (за своєю суттю – документів), різних за типами і видами, залежно від способу кодування інформації. У наукових розвідках з історії друкарства (не тільки українського) і дотепер триває полеміка, яку з двох категорій джерел – документальні чи «друкарські» (тобто самі видання) – вважати основною, а яку допоміжною. Аргументи обох сторін непереконаливі: на нашу думку артефактні джерела зазначених типів, безумовно є основними. Вони себе взаємно доповнюють, що робить їх різноманітними та переконливими [1, с. 11].

Історіографія початкового українського друкарства достатньо вагома. Ще у XIX ст. проблему його виникнення та розвитку вивчали поляк Є. Бандтке, галичани Д. Зубрицький і Я. Головацький, дослідник Львова І. Ходинецький. На початку XX ст. це питання досліджували українські вчені І. Огієнко, М. Грушевський, І. Свенціцький, М. Макаренко, І. Крип'якевич. Сучасна вітчизняна історіографія проблеми збагатилася працями А. Дегтеренко, Я. Ісаєвича, Я. Запасака, О. Мацюка, О. Купчинського, Є. Ружицького, М. Ковальського, Г. Коляди, П. Кралука, Ю. Нікольченка, Р. Торконяка (о. Рафаїла) та інших. Важливий внесок у з'ясування складних питань, пов'язаних з українським початковим друкарством належить зарубіжним дослідникам: Є. Немировському,

О. Сидорову, Т. Каменевій, О. Гусевій, А. Зерновій (всі з Росії), Г. Голенченку та М. Ботвіннику (Беларусь), П. Атанасову (Болгарія), Х. Клаусу (Німеччина), І. Крайцеру (Італія), Р. Матісену (США), Ф. Соколовій (Чехія), Е. Ойтозі (Угорщина), Дж. С. Г. Симмонсу (Велика Британія).

Разом з тим, поважний вік і, поза сумнівом, блискучість вітчизняної і зарубіжної історіографії так і не розставили крапки над «і» у цьому питанні, а навпаки загострили інтерес дослідників до нього, особливо з наближенням офіційної дати – 450-ї річниці кириличного книгодрукування в Україні. Виходячи з означеного, виникла потреба звернутися у доповіді до проблеми дослідження історії українського кириличного друкарства, особливо його початкового етапу у контексті визначення інформаційного потенціалу джерел, ступеня їх опрацьованості та репрезентативності, коли поява власного книговидавництва (богослужбового, шкільного, наукового, полемічного і літературного) була важливою подією в історії українського народу на шляху до самовизначення та майбутньої державності.

Кириличні стародруки в Україні збереглися нерівномірно. З видань великого тиражу дійшли до наших днів переважно десятки, інколи сотні примірників, що знаходяться у книгозбірнях різних країн, або у приватних колекціях. Нерідко вони ще й тепер зустрічаються по старих монастирях і церквах. Натомість невеликі за тиражем видання відомі лише в одному-двох примірниках. Недостатньо збереглася і внутрішня документація друкарень. Причин тут декілька: її розпорошеність по архівних матеріалах різних установ, що ускладнює пошук; відсутність практики ведення та зберігання документації з боку власників друкарень.

Серед джерел з історії кириличного друкарства і книгодрукування, які є у науковому обігу, можна виділити основні типи, споріднені загальною видовою ознакою: безпосередньо стародруки; нормативні акти щодо створення і статусу друкарень; внутрішню документацію друкарень, зокрема фінансову; «особисті справи» майстрів друкарської справи та їхніх помічників у складі фондів адміністративних, судових і фінансових установ; особиста переписка та інші приватні документи власників друкарень та друкарів; каталоги старих книгозбірень, бібліотек і приватних колекцій.

Одним з перших документів, що були видані ієрархами православної церкви з метою організації кириличного друкарства в Україні була грамота, видана 25 січні 1586 р. антиохійським патріархом Йоакимом IV Дау, якою дозволялося створення у Львові Успенського братства, а в його складі – церкви, школи, друкарні і шпиталю [7, с. 82–83].

Православні друкарні на теренах Лівобережної України діяли в першій половині XVII ст. у межах положень «Статей для заспокоєння руського народу» 1632 р. без офіційних дозволів органів державної влади Речі Посполитої. Проте видавці кириличних друкув у Руському воєводстві, починаючи з кінця XVI ст., вважали за необхідне отримувати для себе королівські привілеї, хоча часто їхня наявність не забезпечувала їм реальної гарантії видавничих прав в умовах жорстокого контролю з боку місцевої польської влади та католицького духовенства.

Визначну роль у справі кириличного книговидавництва в Україні відіграли дев'ять друкарень на Волині останньої чверті XVI–початку XVIII ст.: Острозька (м. Острог), Дерманська (с. Дермань, поблизу м. Острога), Костянтинівська (м. Костянтинів), Почаївська (м. Почаїв), Рохманівська (містечко Рохманів поблизу м. Крем'янець), Четвертинська (с. Черветня поблизу м. Луцька), Луцька (м. Луцьк), Чорненська (с. Чорна, між містами Рівне і Луцьк), Крем'янецька (м. Крем'янець) [6, с. 188–246].

В українському національно-духовному поступі Пізнього Ренесансу особливе місце належало друкарні Острозького слов'яно-греко-латинського колегіуму (1576–1636), ідея заснування якого належала православному магнату князю Костянтину-Василію Острозькому. Із метою створення друкарні у 1574 р. К.-В. Острозьким запросив до своїх володінь зі Львова досвідченого майстра слов'янського друку Івана Федорова [5, с. 156–157].

У друкарні було виготовлено низку книжкових шедеврів; з-поміж них – одна з національних святинь України – Острозька Біблія 1581р. [4]. Її редактори, під керівництвом ректора колегіуму Герасима Смотрицького, виконали титанічну роботу, здійснивши порівняльний аналіз різноманітних біблійних текстів. Саме він виступає автором прозової та віршованої передмов до Біблії, вірша-присвяти на герб князів Острозьких, яким відкривається Біблія та, імовірно, передмови, написаної від імені К.-В. Острозького.

І. Огієнко навів перелік острозьких стародруків з 1580 по 1607 рр.: «Новий Завіт з Псавтирем» (1580); «Собраніє вещей нужніших» — покажчик до Нового Завіту Тимоха Михайловича (1580); Острозька біблія (1581); Хронологія Римши (1581); Листи Патріарха Єремії (бл. 1584); «Како подобаєт знаменоватися» (бл. 1587); «Ключ Царствія Небеснаго» Г. Смотрицького, (1587); Ставленича грамота (1587); «Исповиданіє о исхожденіи Св. Духа» (1588); «О единой истинной Православной Вірі» (1588); «Книга о постнічестві» (1594); «Маргарит» (1595); «Обвіщаніє (про православність Грецької церви)» К.-В. Острозького (1595); «Апокризис» Филалета (1598); «Книжиця в 10 розділах» (1598); «Часослов» (1598); «Псавтир слідування» (1598); «Отпис Клирика Острозького» (1599); «Друга відповідь Клирика Острозького» (1599); «Часослов» (1602); «Лямент» (1603); «Требник» (1606); «Молитвослов» (1606); «Лікарство на оспальний умисл» (1607); «Житіє Марії Єгипетської» (без дати) [6, с. 200–201].

Разом з І. Федоровим відомі імена ще сімох друкарів, що працювали у колегіумі: І. Федорович (син І. Федорова), В. Лосятинський (слуга І. Федорова), Г. Іванович із Заблудова (учень І. Федорова), С. Сенькович і С. Корунка (учні І. Федорова зі Львова), отець Мина (наближений до московського князя А. Курбського), В. Суразький [2, с. 72].

Репрезентувавши повний корпус біблійних книг слов'янською мовою (реально створивши слов'янський біблійний канон), острозькі книжники продемонстрували, що існує база для «богословствування» цією мовою. Звідси стають також зрозумілими намагання українських книжників кінця помежів'я XVI–XVII ст. подати старослов'янську мову як «божественну». Це чітко простежується у творах Івана Вишенського, в азбуках, граматиках, словниках, зокрема – «Граматиці» Мелетія Смотрицького.

На початку XVII ст. провідну роль в українському книгодрукуванні відіграла друкарня Києво-Печерської лаври, засновником якої був архімандрит Єлисей Плетенецький. У 1616 р. тут був надрукований «Часослов», згодом «Лексикон словеноруський», ціла низка граматик, букварів, словників, різні зразки полемічної та богослужбової літератури. За допомогою друкованих видань, де поряд із церковнослов'янською дедалі частіше використовувалася українська мова, населення українських земель відкривало для себе останні досягнення суспільно-політичної й наукової думки, відчувало приналежність до одного етносу. У 1574–1648 рр. в Україні функціонувало понад 20 друкарень. Тут працювали найкращі інтелектуальні сили, які видавали навчальні посібники, книги церковного, наукового та полемічного змісту. Книги було ілюстровано гравюрами, заставками.

Основні напрямки досліджень проблеми визначив видатний український історик, культуролог, громадський діяч, академік НАН України Я. Ісаєвич (1936–2010) ще у 2002 р. коли побачила світ його блискуча монографія «Українське книговидання: витоки, розвиток, проблеми» [3]: дослідити передумови виникнення друкарства в Україні; визначити, які кириличні друкарні були першими в Україні; з'ясувати процес розвитку кириличного друкарства в Україні у XVII–на початку XVIII ст.; окреслити значення кириличного друкарства для української історії та культури.

Разом з тим, не заперечуючи значної роботи у справі пошуку і публікації джерел з історії початкового кириличного українського друкарства, дотепер в Україні та за кордоном видано не всі документи з означеної проблеми (останній за часом збірник документів побачив світ в 1975 р. у зв'язку з відзначення 400-річчя книгодрукування в Україні). Їхня розпорошеність по різних історичних, архівних та бібліографічних виданнях ускладнює роботу науковців особливо у питанні появи друкованої книги та друкарства в українських землях до часу виходу першого львівського видання Івана Федорова у 1574 р. [8].

Результати нашої доповіді студенти МДУ можуть використати при підготовці до практичних занять та самостійної роботи з навчальної дисципліни «Українознавчі студії», а також у наукових студіях з історії української культури.

Література

1. Дегтеренко А. М., Нікольченко Ю. М. До питання про витоки українського кириличного друкарства // Гілея. Науковий вісник. Збірник наукових праць: Історичні науки. Філософські науки. Політичні науки. Випуск 69 (№ 2). Київ, 2013. С. 11–16.
2. Ісаєвич Я. Д. Першодрукар Іван Федоров і виникнення друкарства на Україні / Видання друге, перероблене і доповнене. Львів: Вища школа, 1983. 155 с.
3. Ісаєвич Я. Д. Українське книговидання: витоки, розвиток, проблеми. Львів: Інститут українознавства НАН України, 2002. 520 с.
4. Кралюк П. М., Торконяк Р. П. (о. Рафаїл), Пасічник І. Д. Острозька Біблія в контексті української та європейської культур. Острог: Острозька академія, 2006. 123 с.
5. Немировский Е. Л. Иван Фёдоров. М.: Издательство «Наука», 1985. 317 с.
6. Огієнко І. І. Історія українського друкарства. К.: Либідь, 1994. 448 с.
7. Першодрукар Іван Федоров та його послідовники на Україні. XVI–перша половина XVII ст. Збірник документів / Упорядн. Я. Д. Ісаєвич, О. А. Купчинський та ін. К.: Наукова думка, 1975. 341 с.
8. Семенчук Н. Парадокси дослідження історії книгодрукування. URL: <http://www.google.com.ua/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=27&ved=>

УДК 130.2

Сабадаш Ю.С.

доктор культурології, професорка, завідувачка кафедри культурології

МІСЦЕ КУЛЬТУРОЛОГІЇ В СИСТЕМІ ГУМАНІТАРНОГО ЗНАННЯ

Намагаючись систематизувати дослідницький процес щодо проблематики, яка «схоплюється» культурологічним знанням, слід зосередити увагу на проблемі співвідношення певних структурних елементів, сукупність яких та їх органічна взаємодія сприяли становленню культурології в якості гуманітарної науки. Свого часу – мова йде

про 2007 рік – українські культурологи підтримали спробу М. Бровка визначити місце культурології в системі гуманітарного знання за рахунок скрупульозного перерахунку інших наук, які мали багатовікову історію і «формували» культурологію. Якщо окреслений аспект культурології – загалом – опрацьований, то проблема з'ясування внутрішньої взаємодії між елементами структури – «культурологія – історія», «культурологія – філософія», «культурологія – естетика», «культурологія – психологія» – залишається, скоріше, поставленою, ніж вирішеною.

У зв'язку з означеним, слід звернути увагу на кілька наступних моментів: по-перше, порівняльний аналіз кількох гуманітарних наук задля виявлення потенціалу якоїсь з них, застосовується в українській гуманістиці як поза, так і незалежно від культурології. Цю нашу тезу підтверджує матеріал підручника «Естетика» (2010), у зміст якого включений підрозділ «Естетика в структурі міжпредметних зв'язків». На сторінках цього підрозділу розкрита специфіка взаємодії естетики з такими науками як філософія, етика та мистецтвознавство. Окрім цього, певні традиції має і аналіз спільної проблематики, яка цілком закономірно представлена і в естетиці, і в психології. Цей аспект означеної проблеми – тією чи іншою мірою – присутній у напрацюваннях Т. Ємельянової, О. Поліщук, В. Чернеця, по-друге, в сучасному дослідницькому просторі української гуманістики найбільш послідовно розкрито співвідношення «культурологія – мистецтвознавство», окремі аспекти якого представлені і в матеріалах Міжнародної науково-творчої конференції «Мистецька освіта в культурному просторі України XXI століття» (Київ – Одеса, 2015), і в наукових розвідках конкретних культурологів, а саме: О. Бабак, Т. Кохан, О. Овчарук, Л. Сбігнева, К. Станіславська, по-третє, спираючись на позитивні наслідки, які отримані названими нами авторами в процесі виявлення специфіки взаємодії «культурологія – мистецтвознавство», на межі 2019–2020 років доцільно більш виразно окреслити ті проблеми, дослідження яких на межі перетину таких гуманітарних наук як культурологія і мистецтвознавство, на нашу думку, виявиться найпродуктивнішим. Мова йде про проблему творчості – в її найширшому охопленні – та про культурологічний аспект проблеми видової специфіки мистецтва.

Якщо стисло прокоментувати означені проблеми, то перша з них – проблема творчості – має в українській гуманістиці сталі традиції дослідження, передусім, у психологічному аспекті. Починаючи від досліджень відомого українського психолога Володимира Роменця (1926–1998), котрий був автором монографії «Психологія творчості» (1971), різні аспекти як феномену «творчість», так і його модифікацій в якості наукової, художньої, технічної та винахідницької – тією чи іншою мірою – знаходилися в полі зору українських науковців. Окрім загального обрису проблеми творчості на теренах української гуманістики були присутні роботи, автори яких деталізували логіку творчого процесу, актуалізуючи його етапи, пропонували власне бачення природи художнього мислення чи естетико-мистецтвознавчі моделі уяви, емпатії, інтуїції.

Наразі прикладів, коли б творчість розглядалася в контексті культурологічного аналізу, на нашу думку, поки що не надто багато. Серед позитивних зразків слід виокремити дисертаційне дослідження Т. Добіної «Творча спадщина Бориса Лятошинського в контексті українського культуро творення (20–60-ті роки XX ст.)» (2018).

Слід наголосити, що практично усі проблеми, задіяні в процесі дослідження творчої спадщини Бориса Лятошинського (1895–1968) – видатного українського композитора, сміливого експериментатора, диригента, педагога та громадського діяча – вирішуються із застосуванням саме культурологічних чинників: міждисциплінарність, персоналізація –

складова «біографічного методу» – культурно-антропологічний підхід, завдяки якому «досліджено особистість Б. Лятошинського як вихователя і як вихованця, визначено ряд чинників, що впливають на зміни особистості в її культурному оточенні, відстежено динаміку становлення й розвитку творчої особистості» [11, 4].

Оскільки матеріал дисертації Т. Добіної аналізується в логіці «використання» культурологією проблеми творчості, доцільно підкреслити, що найбільш виразно автор дисертації представляє феномен «творчої особистості», трансформуючи його у різні аспекти процесу і виникнення задуму, і етапів його реалізації. На прикладі конкретних фактів з життя Б. Лятошинського «відтворено процес зростання й зміцнення творчого потенціалу композитора, його надзвичайну чутливість до конкретних історичних подій і поступове напрацювання ним вкрай відповідального ставлення до творчості» [11, 10].

Стосовно ж культурологічного аспекту проблеми видової специфіки мистецтва, то вона – значною мірою – визначається тим вилом діяльності, якою займалися М. Семенко, М. Вороний, П. Тичина, І. Труш, Б. Лятошинський, «персоналізований» розгляд життєво-творчого шляху котрих вже був здійснений саме на засадах культурологічного аналізу, в контексті якого особливо виразно окреслилися проблеми синтезу (Н. Дженкова, Т. Калитенко, Л. Кондратюк, Н. Проняк-Возна, С. Холодинська), синестезії (В. Бохнюк, О. Дудар, Л. Маловицька, Ю. Починок), інтерпретації та інтерпретології (Н. Жукова, О. Колесник). На нашу думку, позиції означених авторів слід підтримати і в майбутньому продовжити розробку запропонованих підходів, які «схоплюють» ті тенденції які можуть закріпитися в культурології як задля аналізу мистецтва в контексті культури, так і виявлення естетико-художніх цінностей у «мистецьких практиках», які активно увійшли в сферу художньої діяльності: 2010–2020 роки.

Також, вважаємо за необхідне наголосити ще на трьох напрямках, що виразно представлені протягом останнього десятиліття в українському науковому дискурсі. Перший напрямок стосується проблематики, що окреслює широке «проблемне поле» історії культури. В означеному аспекті виокремимо численні публікації Л. Довгої, пов'язані з «вибудовою» системи цінностей в українській культурі XVII ст. та редагування нею 3-томного зібрання творів Інокентія Гізеля (2009–2011). Науковою новизною позначена і докторська дисертація В. Співака «Філософські погляди Антонія Радивиловського в контексті української духовної культури XVII ст.» (2019). Слід наголосити і на монографії В. Радзівського «Про теорію та історію субкультур: нариси до субкультурології» (2013), на сторінках якої представлений – подекуди дискусійний, – але вкрай важливий в логіці українського культуротворення матеріал щодо історії субкультур в Україні, «християнської субкультури як провідної складової культури Київської Русі» та субкультур «бідних» і «багатіїв»: історичний та сучасний аспект. До другого та третього напрямку слід віднести ті роботи, автори яких опікуються проблемами дозвілля та туризму в якості потужних чинників як пізнання культурних надбань та цінностей певного регіону, так і розширення культурно-дозвілевих практик, які здатні виконати цілу низку функцій. Слід підкреслити, що в історико-культурному зрізі ця проблематика присутня в роботах І. Петрової, а Л. Божко на сторінках монографії «Туризм як соціо-культурний феномен: історія і сучасність (середина XIX – початок XXI ст.)» (2017) показує вплив туризму на життя суспільства як в глобально-цивілізаційному вимірі, так і в регіональному масштабі (на прикладі харківського регіону).

Отже, підсумовуючи матеріал, слід підкреслити значення узагальнення та систематизації теоретичних напрямків, які знаходяться в полі зору сучасних українських

науковців, а також необхідність чіткого окреслення «білих плям», які виявляються у дослідницькому просторі сучасної культурології.

Література

1. Бровко М. М. Культурологія в системі гуманітарного знання // Актуальні філософські та культурологічні проблеми сучасності: альманах. К.: Вид. центр КНЛУ, 2007. Вип. 20. С. 96–102.
2. Добіна Т. Г. Творча спадщина Бориса Лятошинського в контексті українського культуротворення (20 – 60-ті роки ХХ ст.): автореф. дисер... кандидат культурології – 26.00.01. Київ: 2018. 19 с.

УДК 316 (045)

Янковський С. В.

кандидат філософських наук, доцент, доцент кафедри культурології

НОРМАТИВНЕ І ДИСКУРСИВНЕ ЗНАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ КУЛЬТУРИ

Пропонована гіпотеза розмежування нормативного і дискурсивного значень слова культура визначається специфікою його виникнення і еволюції в традиціях латинської писемності. Підставами формулювання даної гіпотези є такі положення:

По-перше, матеріальні відбитки традиції латинської писемності прослідковуються від сього сторіччя до нової ери і тривають до сьогоднішнього дня. Достатньо переглянути сторінки написані латиною у Вікіпедії, щоби створити уявлення про обрії сучасної латинської писемності та здатності мови виступати засобом самовираження, спілкування, передачі інформації тощо.

По-друге, значення понять нормативний і дискурсивний в даній розвідці використовується у сенсі:

(і) нормативний означає те, що має відношення до норми. Норма по відношенню до культури позначає визначеній в діяльності, виробництві, спілкуванні стан справ або образ соціальної реальності. Відтак, поняттям культурної норми позначаються регулятивні, оперативні, наказові, репресивні правила взаємодії, впливу, перетворення;

(ii) дискурсивний позначає те, що має відношення до дискурсу, а дискурс позначає сукупність, множину або ансамбль, висловлювань, які об'єднані тематично, мають специфічну логічну послідовність, співвідносні з позамовним контекстом, відображають стиль і образ мислення того, хто висловлюється (оратора) та прагне вплинути на аудиторію.

Нагадаємо, що за своєю етимологією слово «культура» має відношення до сільськогосподарської діяльності, позначаючи обробку, вирощування, піклування [2]. Саме у цьому контексті, як позначення не чогось штучного або відмінного від природного, а такого чим представлена природна здібність людини до вдосконалення та покращення [3], зустрічаємо вживаним слово культура у творі «Про оброблення полів, або про селянську справу» («De agri cultura, sive, de re rustica») Марка Порція Катона Старшого (Marcus Porcius Censorius Cato maior). І у «Тускуланських бесідах» («Tusculanae desputationes») Марка Тулія Цицерона (Marcus Tullius Cicero), при проведенні автором аналогії природної плодючості землі та людського розуму, зберігається традиція вжитку слова культура в контексті, який притаманний землеробству, із характерним для нього раціональним способом організації життя і праці та не обов'язкового протиставлення природного та інтелектуального. Уведена автором Бесід аналогія удосконалення інтелекту філософією з

агрикультурою землероба є з одного боку вираженням суто людської здатності піклуватись про належне [4], а з іншого боку маємо зазначити, що демонстрація значущості культури людського розуму закладає підвалини для протиставлення природного культурному і навпаки. Тож, можна встановити, що у старожитній римській літературі встановилась відмінність нормативного та дискурсивного сенсу слова культура. Також маємо зазначити, що в латині, в латині слово «cultura» має зв'язок із словом «colo». Останнє також пов'язане із значеннями слів, які українською можна перекласти словами культ, піклування, догляд, праця, вирощування, обробка, культивация, праця тощо. Загалом, слово культура позначає здатність людини дбати про майбутнє, покладаючись на власні зусилля та уміння вести добропорядний образ життя громадянина. Взаємозумовленість громадського і культурного життя є визначальною рисою для сучасного потрактування культури. Воно зароджується у традиції класичної освіти, мовою якої була латина так само як і для римської старожитності. І можна говорити, що сучасній вжиток слова культура поділяється умовно на три етапи. Перший передмодерний або середньовічний. В середньовічній латині за словом культура закріплюється значення оброблення землі [5, P.401] і закритого місця монастиря. Другий етап – класичний або ранньомодерний и третій – національний або модерний. Для другого етапу визначальною є постать Самуеля фон

Пуфендорфа (Samuel de Pufendorf) [1, С. 111]. В працях вченого слово культура перетворюється на самостійну лексичну одиницю, за допомогою якої можна вирізнити не тільки правові відносини, як це відбувалось за передмодерної доби, а й окремі свідомої та цілеспрямованої інтелектуальної діяльності людини, як приміром – «cultura juris», «cultura scientiae», «cultura literarum», «cultura linguae» тощо [1, С. 111-112]. Класика розглядає культурне життя у природно-правовому ракурсі. Ми можемо його сформулювати як відмінність «зв'язку» та «договору». Зв'язок є природним відношенням. Відношенням, яке не виховується, а є притаманним людині як такій. В найбільш загальному вигляді зв'язки є почуттями. Вони змінюються внаслідок виховання та освіти «правильного / неправильного», «природного / неприродного», «щирого / нещирого» відповідно до норм, відношень, ставлення. Культура є формою обмеження природного почуття задоволення, критерієм культури є «здоровий глузд» («sensus communis»).

«Здоровий глузд» є категорією феноменалістично-раціональною. Він має узгоджувати принцип задоволення, який є природним для людини, і регулятивні норми його втілення, які завжди мають стримувати людину. Втім, вони не мають пригнічувати його природності. Тож гуманістичне бачення культури є корпорально-тілесним і утверджується в культурі Просвітництва та культурою Просвітництва. Відповідно до гуманістичного бачення, речі перетворюються на тіла, природні та фізичні. Звісно, що центральним питанням культурного буття постає пошук тих ефективних засобів за допомогою яких в людині можна виховати розумне почуття задоволення, оскільки задоволення є так би мовити «тілом насолоди».

Зацікавленість Просвітництва в творенні кунсткамер, обсерваторій, оранжерей, природничих музеїв, по суті творення в соціальному просторі консолідованих місць презентації розмаїття тілесних форм, до яких слід додати шпиталі для душевнохворих, тюрми тощо. Все це засвідчує розмаїття соціального тіла Просвітництва, як панування корпускулярних теорій в природознавчих науках засвідчує розмаїття природи. Корпускулярні теорії висвітлюють глибинний процес естетизації буття та існування. Він полягає в тому, що імпліцитно утверджується ідея синтезу чуттєвого сприйняття та раціональних форм пізнавальної діяльності.

В рецепції гуманістичного бачення культури важливим видається той факт, що в критичній філософії І. Кант виступає із послідовним та іронічним запереченням лейбніціанства і позитивним сприйняттям ідеології Ж.-Ж. Руссо. Сутність даної змінності ставлення слід шукати в інтерпретації категорії взаємодії та спілкування, а також у постановці проблеми умов розбудови гуманістичного бачення культури на засадах просвітницької інтерпретації «договору» як основи спільності.

Рецепція культури є сприйняттям сутності зв'язку людини із собою, тобто культура є формою піклування власної людяності. Так само очевидно, що в різні історичні епохи зазначена рецепція була змінною. Людина може сприймати себе через релігію, науку, владу, і, зрештою, через власне засіб розуміння – «філософію» (φίλοσοφία). Не менш важливо, що стурбованість людяністю може набувати неочікуваних форм інквізиторського піклування про спасіння душ, жертвоприношення породженого страхом, боротьби із «расовим забрудненням» і виявами «дегенерації», опікуванням «трудящих, збіднілих, знедолених».

Таким чином, слово культура, яке має широкий вжиток у сучасних природних мовах, в українській у тому числі етимологічно пов'язано з традиціями латинської писемності. Для еволюції слова культура як одиниці писемної мови значущість мали праці «Про оброблення полів, або про селянську справу» («De agri cultura, sive, de re rustica») Марка Порція Катона Старшого (Marcus Porcius Censorius Cato maior), «Тускуланські бесіди» («Tusculanae desputationes») Марка Тулія Цицерона (Marcus Tullius Cicero). Етимологія слова «cultura» має зв'язок із словом «colo» та похідними від нього. В сучасному лексичному значенні слово культура починає використовуватись у працях Самуеля фон Пуфендорфа (Samuel de Pufendorf). Наявні у науковому полі гуманітарного і соціального знання антропологічний, морфологічний, гуманістичний підходи дозволяють перетворити культуру на самостійний об'єкт наукових розвідок і студій. Обсяг і зміст даної розвідки не торкається певних питань, а саме:

В ній не розглянуто відмінність грецької старожитньої і римської традицій у потрактуванні культури.

В ній не поставлені питання культурознавчих студій і не предсталено проблематики перетворення культури на об'єкт наукового пізнання.

В ній не обговорюються питання пост-..., мета-..., постпост-... ..модерної культури.

В ній не заявлено інтерпретацій масової культури та глобальної та багато інших питань і розмаїтої проблематики, які можуть становити перспективний напрямок подальших філософських розвідок і культурологічних студій.

Література

1. Будагов Р.А. История слов в истории общества. 2-е изд., доп. М.: Добросвет-2000, 2004. 256 с.
2. Етимологічний словник української мови : у 7 т. / АН УРСР. Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні; Ред. колегія О. С. Мельничук (гол. ред.), В. Т. Коломієць, Т. Б. Лукінова та ін. К. : Наук. думка, 1983. – Т. 3: Кора-М / Укл. Р. В. Болдирев та ін. 552с.
3. Cato M.P. De agri cultura.61. URI: http://la.wikisource.org/wiki/De_agri_cultura
4. Cicero M. T. Tusculanae desputationes. 2.13. URI: <http://data.perseus.org/citations/urn:cts:latinLit:phi0474.phi049.perseus-lat1:2.13>
5. Godefroy F. Dictionnaire de l'ancienne langue française et de tous ses dialectes du XI au XV siècle. – T deuxième. Casteillon-Dyvis. – Paris: F. Vivèg, Libraire-Editeure, 1883. – 792p. – mode d'accée

ФАКУЛЬТЕТ ІНОЗЕМНИХ МОВ

СЕКЦІЯ

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ СУЧАСНОЇ ІТАЛІЙСЬКОЇ ФІЛОЛОГІЇ, ПЕРЕКЛАДУ ТА ЛІНГВОДИДАКТИКИ

УДК 929:811.131.1'25-051

Грачова А. В.

к. філол. н., ст. викладач, в. о. зав. кафедри італійської філології

Поклад Т. М.

асистент кафедри італійської філології

ТВОРЧИЙ І ПРОФЕСІЙНИЙ ШЛЯХ ІТАЛІЙСЬКОЇ ПЕРЕКЛАДАЧКИ ІЛІДЕ КАРМІНЬЯНІ

Іліде Карміньяні – італійська перекладачка, найбільш відома своїми перекладами Роберто Боланьо та Луїса Сепульведи. Народилася 9 листопада 1960 року. Здобула освіту в університеті Пізи, навчалася на філологічному факультеті, спеціалізувалася на іспанській та іспансько-американській літературі та літературному перекладі в Університеті Брауна (США) та в Університеті Сієни. Іліде звернулася до перекладу в 1984 році на пропозицію професора, який довірив їй роботу Луїса Сернуди про Окнос для публікації невеликого тома за результатами університетського конкурсу. Її першим опублікованим перекладом був твір канадської письменниці Маргарет Лоуренс, опублікований у журналі "Shadow Line". [1]

Перекладачка співпрацювала з італійською щоденною газетою "Il Manifesto" та журналами "Linea d'Ombra", "Nazione Indiana", "Lo Straniero".

Її колега Даніеле Петруччолі визначив її як одного з найактивніших перекладачів, які роблять роботу перекладачів відомою широкому колу людей, і завдяки якому популярність перекладачів зростала. З 2000 р. Іліде курирувала професійні перекладацькі заходи (під назвою «AutoreInvisibile (Автор-невидимка)») для Туринського міжнародного книжкового ярмарку, з 2003 р. – Дні літературних перекладів разом зі Стефано Ардуїні, професором лінгвістики Римського університету, а з 2013 року «*Traduttori in Movimento* (Перекладачі в русі)» у замку Фосдіново. [2]

Вона виграла премію за літературний переклад Інституту Сервантеса в Італії у 2000 році, Національну премію за переклад у 2013 році, премію «Вітторіо Бодіні» у 2018 році разом із поетом Міло Де Анжелісом.

Карміньяні, разом із Франкою Каваньйолі, Сюзанною Бассо, Анною Надотті, Норманом Гобетті, входить до числа тих перекладачів, які у 2000–2010 роках поступово поширили *approccio straniante* (відчужуючий підхід) відповідно до дихотомії між прирученням та відчуженням, теоретизований Лоуренсом Венуті.

Карміньяні стверджує, що переклад поділяється на роботу «слухання, інтерпретації, дослідження» та подальшу письмову роботу, в якій «ми намагаємося нічого не втрачати і нічого не додавати, знаючи, що це неможливо». Вона вважає, що в першу чергу корисні поїздки до місць, про які пише письменник або де він живе.

У книзі «Невидимі автори» вона описала перекладача як частково причетного, а частково суперника співавтора автора, часто недооцінюваного видавничим ринком, який

не надає значення своїй фундаментальній ролі в процесі перекладу роботи. Вона також скаржилася на нерівність ресурсів, доступних окремим особам для навчання професії перекладача в Італії.

Іліде Карміньяні багато займалась перекладами творів Роберто Боланьо, чилійського поета і прозаїка. Перекладачка двічі зустрічалася з ним – в Латиноамериканському книжковому залі (*Salón del Libro Iberoamericano*) у м. Хіхон наприкінці 1990-х років і на Міжнародному книжковому ярмарку в Туріні в 2002 році – перш ніж після його смерті почати перекладати його посмертний роман «2666», опублікований видавництвом Adelphi у період з 2007 по 2008 рік. З того часу вона переклала десять романів та оповідань цього автора, дві збірки віршів та одне інтерв'ю. [3]

Серед проблем, з якими довелося зіткнутися при перекладі, вона говорить про раптові розриви, непередбачувані висловлювання, що належать поетичній мові, а не прозі, мистецтво повторення [3] і ритму, в якому пунктуація не слідує логіці, музичність, що зустрічається як у авторській прозі, так і у поезії.

Інша проблема полягала у використанні різних лінгвістичних реєстрів та різних діатопічних різновидів іспанської, які вона намагалася передати за допомогою запозичених слів, що допомагають дати більш розгорнутий опис персонажа, або за допомогою низької італійської мови, якщо діалект вказує на погану культуру персонажа. За її словами, варіанти іспанської мови також дозволяють використовувати синоніми у розмовному реєстрі, уникаючи повторень, тоді як в італійській мові існує ризик використання діалектних виразів.

Карміньяні також звернувся до Хуана Віллоро, письменника, друга Боланьо, щоб зрозуміти вислови студентського жаргону 1970-х років. Відмінності в лінгвістичному реєстрі змусили її також звернутися за допомогою до судово-медичного експерта для перекладу судово-медичних звітів про феміциди у творі «2666». Вона заявила, що прагне не пояснювати і використовувати функціональні еквіваленти, а вставляти запозичення і робити замітки, змушуючи читача інтерпретувати і шукати те, що він знає [3].

Література

1. Інтерв'ю з Іліде Карміньяні «Quello del traduttore è un mestiere di grande responsabilità». 05.08.2015. URL : <https://www.sulromanzo.it/blog/ilide-carmignani-quello-del-traduttore-e-un-mestiere-di-grande-responsabilita> (дата звернення: 09.12.2021)

2. Taglietti C. Salone del Libro di Torino Speciale. Tradurre è un gioco d'azzardo. Fondamentale intuire il ritmo. 12.03.2018 URL : <https://www.corriere.it/cultura/salone-del-libro-torino/notizie/salone-libro-torino-volodine-arriaga-aramburu-de-kerangal-traduzione-autore-scrittore-romanzo-43b59f58-5610-11e8-9c30-640530cfa12f.shtml> (дата звернення: 09.12.2021)

3. Інтерв'ю з Іліде Карміньяні «Conosco Bolaño nel profondo, anche se non gli ho mai stretto la mano». 20.02.2018. URL : <https://www.esquire.com/it/cultura/libri/a18252880/carmignani-traduttrice-bolano-intervista/> (дата звернення: 09.12.2021)

УДК 371.134(025)

Мараховська Н. В.

к.п.н., доцент кафедри італійської філології

НАВЧАННЯ ІТАЛІЙСЬКОЇ МОВИ ЗАСОБАМИ МУЗЕЙНОЇ ПЕДАГОГІКИ

Загальновідомою є роль музею як культурного центру, спрямованого на виявлення, збір, експозицію та популяризацію культурного надбання; невід'ємної складової соціокультурного простору суспільства, специфічного багатофункціонального механізму збереження історико-культурної спадщини [2, с. 75; 3]. Водночас в умовах сьогодення, окрім традиційних функцій накопичення, зберігання та експонування матеріальних та нематеріальних артефактів, музей виконує комунікативну та просвітницько-освітню функції, а автентичне музейне середовище являє собою цінний освітній ресурс. Узагальнюючи думки науковців-попередників, Б. Іса справедливо зазначає, що за останні десятиліття музеї перетворилися із статичних сховищ для артефактів у середовища активного навчання людей, і така зміна функцій зумовила радикальну культурну трансформацію музеїв, включаючи перепідготовку персоналу та режим роботи з метою адаптації до нових ідей та підходів. У результаті виникли поняття «музейна освіта», «музейна педагогіка» для розкриття ролі музеїв у просуванні процесів викладання та навчання в їхньому середовищі [4, с. 23]. Також доцільно зауважити, що сучасний музей має гнучко та швидко реагувати на виклики сьогодення, наприклад, в умовах пандемії COVID-19 вітчизняні та зарубіжні музеї мали побудувати нові види взаємодії з відвідувачами в онлайн-форматі. Як підкреслює Ю. Ключко, з метою залучення нової аудиторії українські музеї реалізують міждисциплінарні та міжмузейні проекти; застосовують креативні підходи, адаптуючи освітні програми для онлайн-формату; збільшують кількість контенту для дітей та підлітків тощо [1, с. 145].

З огляду на зазначене вище, актуальним є вивчення можливостей музейної педагогіки, що ґрунтується на системі мистецько-педагогічних впливів на особистість учня/студента, для організації процесу навчання іноземної, зокрема італійської мови, у тому числі в умовах дистанційного навчання.

Грецькі дослідники І. Тіру та Г. Мікрос наголошують, що музейна педагогіка уможливає активізувати почуття та забезпечити когнітивний, емоційний та соціальний розвиток людини, набуття нею мультисенсорного досвіду, завдяки якому вона протягом усього життя прагнучиме до нових відкриттів, буде здатна до гнучкого та творчого використання знань, й вільного самовираження. Учені досліджують потенціал віртуального музею у процесі викладання італійської культури та італійської мови як іноземної в контексті мовної освіти Афіньського університету. У процесі конструювання віртуального музею утворюється онлайн-спільнота на основі інтеграції соціальних мереж та Wiki з метою наповнення контенту музею, спільного генерування знань, добору та розроблення відповідних ресурсів й навчальних матеріалів італійською мовою. За словами дослідників, віртуальний музей є культурним середовищем й водночас конструктивним методом навчання, який перетворює студентів – цифрових користувачів на спільноту носіїв культурної та інтелектуальної спадщини за допомогою естетичного, експериментального та ігрового навчання [5].

Цінними є рекомендації зарубіжних учених щодо використання потенціалу музеїв в системі підготовки вчителів й засвоєннями ними комунікативних та просвітницько-освітніх стратегій, характерних для музейних закладів. Дослідники наводять приклад

реалізації проєкту «Take One Picture Cultural Placement» у Кембриджі, метою якого було підвищення кваліфікації вчителів на засадах діалогічного навчання в музейному середовищі. Результати проєкту підтвердили особливу роль музейного контексту в підготовці вчителів та важливість встановлення та розвитку діалогу у взаємодії з мистецтвом. Автори акцентують на тому, що музеї можна перетворити на зразкове середовище для підвищення обізнаності про діалогічне навчання, а також для того, щоб вчителі й вихователі розробляли та вдосконалювали власні стратегії для його впровадження в освітньому процесі [6, с. 27].

Вважаємо за доцільне застосовувати описаний вище досвід у процесі підготовки бакалаврів за спеціальністю 014 «Середня освіта», спеціалізацією 014.02 «Мова і література (італійська)». На наш погляд, інтеграція музейної педагогіки в освітньо-професійну програму сприятиме реалізації інтермедіального підходу при викладанні навчальних дисциплін, котрий являє собою синтез педагогічних технологій та видів мистецької діяльності, й у результаті – створенню мультимедійного культурно-освітнього середовища; окрім того, забезпечить набуття майбутніми вчителями італійської мови загальних та фахових компетентностей, а саме: здатності до творчого пошуку й втілення нових ідей, використання освітніх інновацій у професійній діяльності, динамічної комбінації знань з різних освітніх галузей.

Література

1. Ключко Ю. М. Комунікативний простір сучасних музеїв в умовах пандемії COVID-19. *Культура і мистецтво у сучасному світі*. 2021. № 22. С. 145-155. <https://doi.org/10.31866/2410-1915.22.2021.235902>
2. Маньковська Р. Сучасні музейні комунікації та перспективи їх розвитку. *Красзнавство*. 2013. № 3. С. 75-84. URL: http://resource.history.org.ua/publ/kraj_2013_3_75
3. Новікова Г. Середовищний музей як феномен сучасних культурних індустрій. *Вісник Київського національного університету культури і мистецтв. Серія: Музеєзнавство і пам'яткознавство*. 2019. Т. 2. № 1. URL: <http://museum-monument.knukim.edu.ua/article/view/172516/172739>
4. Isa B. Museum pedagogy and learning experiences: an investigation into museum education from institutional perspectives. RMIT University. 2017. URL: https://researchrepository.rmit.edu.au/discovery/delivery/61RMIT_INST:RMITU/12248311330001341
5. Tyrou I., Mikros G. The Role of the Virtual Museum in the Foreign Language Teaching. A Case Study of Teaching Italian as a Foreign Language in the University Setting. *Innovation in Language Learning: International Conference*. Florence, 2018. URL: <https://www.filodiritto.com/role-virtual-museum-foreign-language-teaching-case-study-teaching-italian-foreign-language-university-setting>
6. Yuan Y., Stephenson P., Hickman R. Museums as Alternative Settings for Initial Teacher Education: Implications of and Beyond the “Take One Picture” Program for Primary Art Education. *Visual Arts Research*. 2015. № 41(1). P. 27-42. URL: <https://doi.org/10.5406/visuartsrese.41.1.0027>

УДК 811.131.1'06

Трифорова Г.В.,

ІТАЛІЗАЦІЯ МОВНОГО СЕРЕДОВИЩА: ОСОБЛИВОСТІ ПРОЦЕСУ ТА ЧИННИКИ ВПЛИВУ

Під італізацією слід розуміти процес переходу на використання італійської мови в усіх сферах життєдіяльності італійського суспільства. Слід зазначити, що італійська мова, як мова, якою розмовляє італійський народ, «молода», враховуючи часові межі її використання усім, без виключення, населенням країни. З іншого боку, вона дуже давня, якщо враховувати її писемний варіант. Проте існує багато різних способів розмовляти італійською з урахуванням численних регіональних різновидів мови. І ця особливість є історично зумовленою.

У 1861 р., у період об'єднання Італії, коли територіально утворилась єдина держава, лише 2,5% населення можна було назвати італофонами [1; с. 63]. До цієї категорії входили і жителі регіону Тоскана, серед яких були представники економічної та інтелектуальної еліти країни. Решта населення розмовляла своїми мовами, діалектами. Через 160 років ситуація кардинально змінилась. Практика Італії є унікальною та цікавою, тому її аналіз та результати гідні уваги та презентації.

Досвід італійської історії та узагальнення чинників, які стали передумовою італізації суспільства й розповсюдження використання італійської мови в національних масштабах, дозволили комплексно проаналізувати шляхи вирішення проблеми.

1. Процес індустріалізації. Звичайно, цей чинник не був прямо пов'язаний з успіхом італізації, проте став потужним катализатором необхідності швидко знайти спільну мову між учасниками комунікативного процесу. Індустріалізація змінила традиції законсервованого в аграрному секторі населення та стала поштовхом до змін. Люди, які не мали іншої потреби, ніж спілкуватися своєю мовою, прив'язаною до певної території, були змушені переїжджати у пошуках кращої, більш оплачуваної, роботи. Як наслідок, різні люди з різних куточків країни повинні були спілкуватися і знаходити для цього спільні мовні засоби.

2. Еміграція. Цей процес безпосередньо пов'язаний з індустріалізацією і його можна розглядати як її наслідок. Необхідність знайти роботу змушувала італійців емігрувати. Значимими й масштабними стали міграційні потоки 50-60-х років з півдня на північ, у бік, так званого, промислового трикутника Мілан – Турин – Генуя. З цієї причини особи, які належали до різних культур та розмовляли різними мовами, були змушені контактувати, і людям з різних куточків Італії, які використовували діалекти, доводилось використовувати італійську для ефективного спілкування.

3. Шкільне навчання. Цей процес доволі повільний відповідно до реалізації у часі, і він тривав десятиліттями. Усе населення Італії було зобов'язане отримати шкільну базову освіту. Поступово навіть італійці – представники низького економічного класу позбулися безграмотності й неписьменності та почали вивчати італійську мову.

4. Обов'язкова військова служба. Італія як кожна держава повинна мати свою армію. Військова служба, яка була запроваджена після об'єднання країни, тривала кілька років і була організована таким чином, що молоді люди з півдня повинні були проходити службу на півночі, і навпаки, молодь з півночі відправлялась на південь. Такий підхід сприяв встановленню контактів між різними культурами, що, в свою чергу, змушувало

молодь вивчати італійську мову, яка була офіційною та обов'язковою серед військового командування та при службовому спілкуванні.

5. Бюрократизація. Кожен акт, документ, офіційний лист, договір тощо був укладений італійською мовою, тому було необхідно її знати, аби ефективно й результативно комунікувати з державними структурами.

6. Засоби масової комунікації. Газети, потім радіо і трохи пізніше телебачення стали вирішальними інструментами для забезпечення повсюдного поширення італійської мови. За допомогою цього каналу жінки також отримали можливість контактувати з італійською мовою, особливо завдяки радіо, яке у часи до поширення телебачення було одним з найпопулярніших каналів масової комунікації, і з економічної точки зору залишалось дешевшим. Радіо було майже в кожному домі. Таким чином, жінки отримали можливість чути «нову» для них мову, вивчати її. Особливо ефективним способом вивчення італійської мови було прослуховування та наспівування італійських пісень.

Завдяки цим факторам та загалом сприятливому економічному підґрунтя в Італії у 50-х роках рівень італомовного населення збільшився до 20%. Італійці поступово ставали двомовними (білінгвами). В той же час їхні рідні мови (діалекти) поводити себе як мови субстрату та відбивались в італійській мові здебільшого на фонетичному та лексико-фразеологічному рівнях. Впливом діалектів пояснюються різні способи говорити італійською, тому що вони були (а в деяких регіонах залишаються) діалектами.

Література

1. De Mauro T. Storia linguistica dell'Italia Unita. Bari : Laterza, 2011. 569 p.

УДК 821.131.1.02'04=131.1

Ципоренко Л. Д.

старший викладач кафедри італійської філології

Кумуржи Е. С.

старший викладач кафедри італійської філології

L'ACCADEMIA ARCADIA – I SUOI ASPETTI E IL SUO SIGNIFICATO

Il primo indizio cospicuo della coscienza del decadimento della letteratura italiana è segnato dalla fondazione di una famosa accademia: l'Arcadia.

Nel 1690 un gruppo di letterati (i fondatori dell'Arcadia furono precisamente quattordici), che solevano riunirsi intorno a Cristina di Svezia, la quale dopo aver rinunciato il trono, si era stabilita a Roma, facendosi protettrice fastosa dei letterati e vi era morta nel 1689, decisero di continuare quelle loro riunioni, e di dare ad esse uno scopo ed un programma preciso. Costituirono un'accademia che si chiamò dell'Arcadia, la quale volle deliberatamente opporsi al *cattivo gusto*, cioè all'indirizzo della poesia seicentesca, propugnando un ritorno alla lirica cinquecentesca e pertarchesca o alla poesia classicheggiante del Seicento, e, attraverso di esse, ad uno studio più sostanziale ed approfondito dei grandi classici dell'antichità.

Il nome dell'accademia derivò dal fatto che uno dei soci, avendo udito in un giorno di riunione recitare dei componimenti pastorali, esclamò: « egli mi sembra che noi abbiamo oggi rinnovata l'Arcadia », ma, più sostanzialmente, il nome piacque e fu assunto dalla radunanza dei letterari romani, perché stava a designare il loro programma e le loro aspirazioni. Come l'Arcadia era, secondo una remota tradizione letteraria, la terra di Grecia conservatasi nell'innocenza dei costumi primitivi, vivente in una semplice società pastorale, così la nuova accademia voleva contrapporre alla grandiosità fragorosa del Seicento la rappresentazione di un mondo di affetti semplici e sereni.

Le leggi dell'Arcadia furono dettate nel latino delle dodici tavole da uno dei fondatori, Gianvincenzo Gravina di Roggiano, in Calabria (1664-1718), giureconsulto e letterato; a capo dell'accademia, col titolo pastorale di custode generale, fu posto Giammario Crescimbeni di Macerata (1663-1728), che vi rimase sino alla sua morte; protettore dell'accademia o, come gli arcadi dissero, Gran Pastore dei Pastori fu Gesù Bambino, nato in una stalla e tra i pastori, e insegna ne fu la siringa inghirlandata di lauro e di pino. I letterati usarono mutare grecamente e pastoralmente il loro nome, e per esempio il Crescimbeni si chiamò *Alfisibèo Cario*, il Gravina *Opico Erimanteo* e lo Zappi, che fu degli arcadi più famosi, *Tirsi Leucasio*.

L'Arcadia ebbe una straordinaria diffusione ed occupa di sé tutti i primi decenni del secolo XVIII: gli arcadi usavano classicamente dedurre colonie (diremmo oggi, istituire sezioni) nelle minori città, e le colonie, anche esse classicamente denominate, si moltiplicarono dovunque, indizio del fatto che l'Arcadia corrispondeva ad un vero e proprio bisogno della società letteraria italiana.

È dunque l'Arcadia un vasto moto di reazioni al seicentismo, percorso dall'aspirazione ad una poesia più semplice nel contenuto, e disciplinata nelle forme da una avveduta obbedienza alla grande tradizione italiana classicheggiante cinque-seicentesca. È agevole cogliere in questo programma da un lato il peso della maggiore tradizione italiana e dall'altro il gusto per il chiaro, il semplice, il vero, che derivava dal razionalismo francese. E cioè un primo esempio di sintesi di motivi nazionali e stranieri, rivolti a rinnovare le lettere italiane.

Esteticamente, il giudizio che è da pronunziare intorno all'Arcadia è nettamente negativo: dal suo seno non uscì nessuna grande personalità poetica ed essa appartiene non alla storia della poesia ma a quella delle vicende letterarie d'Italia. In sostanza l'Arcadia, procurando di opporsi al seicentismo, lo continua; il malanno del seicentismo non era propriamente nella ricerca dello strano e dello stupefacente, ma nel vuoto e nella fiacchezza spirituale che esso, per quella via, rivelava; l'Arcadia, con la sua pretesa di rappresentare il primitivo e semplice, diventa leziosa, fanciullesca, insulsa e vacua altrettanto quanto il Seicento, e dimostra, a chiarissime note, la mancanza di serietà dello spirito italiano.

Nella storia delle lettere italiane l'Arcadia segna l'estrema resistenza della letteratura del Rinascimento contro le esigenze di rinnovamento, che pur apparivano attraverso gli inani tentativi seicenteschi: il Seicento aveva dimenticato il Petrarca e l'Arcadia ripone sugli altari il platonismo dei petrarchisti cinquecenteschi, il Seicento aveva imitato e decadenti latini e greci e l'Arcadia ritorna ai grandi classici, il Seicento anelava alla ricerca di un «nuovo mondo» e l'Arcadia si rifà al canone dell'imitazione e ritorna all'obbedienza dei modelli e delle regole ed alle forme classiche della poesia italiana (il sonetto, la canzone, l'ode pindarica e la anacreontica chiabresca), il Seicento affermò primamente nel campo dell'estetica i concetti del «gusto» e del «genio» e del «non so che» e la sua estetica fu essenzialmente edonistica, invece l'Arcadia ritorna all'estetica formalistica del Cinquecento ed all'affermazione – pur essa tradizionale e cinquecentesca – che fine dell'arte è l'unità dell'utile col piacevole. Segno notevole di questo energetico ritorno al classicismo rinascimentale italiano è pure il riaccendersi delle polemiche contro i dispregiatori del classicismo, famosissima quella mossa dal marchese bolognese Giuseppe Orsi (1652-1733) ed altri nella *Considerazione sopra la maniera di ben pensare* (1735), ampia conclusione di dibattiti sostenuti sin dal principio del secolo contro il francese padre Bouhours, il quale nella sua *Manière de bien penser dans les ouvrages d'esprit* (1687), attraverso il Seicento italiano, riusciva ad una critica di tutta la tradizione italiana di studi classicistici e rinascimentali.

Pure, chi guardi oltre la superficie, si avvedrà che questo ritorno dell'Arcadia alla tradizione non è pigro movimento di retri e non è un'inutile restaurazione determinata dal capriccio di alcuni letterati ed eruditi. Il valore positivo dell'Arcadia è nello spirit che muove e determina

codesto ritorno; nella difesa della tradizione è l'affermazione e il bisogno di una nuova letteratura più disciplinata, composta ed armonica, nella opposizione al seicentismo è l'affermazione di un più affinato concetto dell'arte e del bisogno di chiarezza e di verità; e come nel ritorno agli antichi nel periodo umanistico era l'annuncio della nuova anima moderna, così – nel campo proprio della vita letteraria d'Italia – il ritorno alla tradizione è il primo segno del rinnovarsi delle lettere italiane.

Tanto è vero che il movimento dell'Arcadia non è pigro ritorno all'antico, che la sua estetica non sarà, come vederemo, pura restaurazione del formalismo aristotelico cinquecentesco, e che nella poesia, gli arcadi, dopo aver ripreso con libertà il petrarchismo e il chiabrerismo, se ne libereranno per realizzare il particolare mondo di forme e di sentimenti che furono loro propri. Anche la polemica dell'Orsi contro il Bouhours non è una cieca difesa del classicismo di tradizione, ma una difesa appunto del nuovo classicismo d'Arcadia, che in fondo accoglieva ed assimilava gli elementi fondamentali del razionalismo (la letteratura Chiara, utile, vera), in nome del quale i francesi si opponevano alla letteratura italiana. Altro segno della forza della tradizione italiana e della capacità dell'ingegno italiano di rinnovarla.

Література

1. Аркадська академія // Велика українська енциклопедія. URL: [https://vue.gov.ua/Аркадська академія](https://vue.gov.ua/Аркадська_академія)
2. Accademia dell'Arcadia [https:// www.accademiadellarcadia.it](https://www.accademiadellarcadia.it)
3. Arcadia: l'Accademia e l'età <https://www.studiarapido.it>

СЕКЦІЯ
ЛЕКСИКО-ГРАМАТИЧНІ ОДИНИЦІ РІЗНОСТРУКТУРНИХ МОВ:
ЗАРОДЖЕННЯ, ФУНКЦІОНУВАННЯ ТА РЕАЛІЗАЦІЯ У МОВІ ТА МОВЛЕННІ

УДК 378.016:811.112.2

Воєводіна Н. М.,

кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри німецької та французької філології

ДО ПИТАННЯ ПРО МЕТОДИ ФОРМУВАННЯ МІЖКУЛЬТУРНОЇ
КОМПЕТЕНЦІЇ У ЗАХІДНІЙ ЛІНГВОДИДАКТИЦІ

До методів ефективного формування МКК західні освітяни відносять міжкультурні тренінги, проекти [2; 3], рольові ігри, зокрема «Archivum 2060» [5]; «Oasistan» [6], квести, практичні семінари, а також метод застосування ігор, спрямованих на формування мультикультурних колективів через моделювання діалогічного / полілогічного спілкування [4].

Перелічені методи допомагають студентам успішніше адаптуватися до полікультурного навчання у контексті сучасного університету. Таке МК спілкування, як зазначає А. Шуманн, здебільшого відтворюється у таких формах, як: МК інтеракція у повсякденному житті, реалізація усної / писемної наукової комунікації та спілкування на теми, пов'язані із фахом / спеціалізацією, які можуть розглядатися з теоретичної та / або практичної точок зору під час занять [3].

Особливою ефективністю вирізняються методи аналізу критичних ситуацій і кейсів, застосування яких забезпечує розвиток здібностей до адекватної участі у МК контакті через оволодіння мовними / мовленнєвими засобами, необхідними для розв'язання непорозуміння та налагодження сприятливої атмосфери. А. Шуманн також доводить ефективність залучення студентів до онлайн-ових групових проектів, які моделюють міжнародну співпрацю. Під час групового виконання проектів формуються команди, відбувається усвідомлення процесів побудови МК колективів та налагодження МК ділових стосунків. Через вербальне спілкування зі студентами з інших країн виконавці проектів на практиці відчувають особливості вербальної та невербальної поведінки носіїв іншої культури, навчаються подоланню МК непорозуміння та, з рештою, формують власну МКК.

Цю позицію щодо використання міжнародних онлайн-ових проектів поділяють й інші науковці [3; 7]. А. К. Моллер та К. Нугент [7] узагальнили методи, спрямовані на формування та розвиток МКК в аудиторії. Зупинимось на прикладах використання таких методів докладніше:

1) програма *Cultura*, розроблена Г. Фурстенберг, залучає студентів до участі у онлайн-ових дискусіях зі студентами в інших країнах. Дискусії протікають на основі аналізу подібних явищ у двох культурах (огляди, фільми, веб-сайти, література, відео, тощо);

2) метод *OSEE* розроблений Д. Дірдоф [1] для допомоги учням / студентам аналізувати власні ставлення до «інших» на початку МК контакту. Акронім *OSEE* складається із перших літер англійських слів, що означають дії, які потрібно виконувати: *O*: *Observe* - спостерігай те, що відбувається, *S*: *State objectively* - опиши об'єктивно те, що відбувається, *E*: *Explore* - знайди різні пояснення тому, що відбувається, *E*: *Evaluate* - зроби висновок щодо найбільш вірогідного пояснення. Викладач створює МК середовище за допомогою діалогів, рольових ігор, скетчів, сценаріїв, через участь у яких студенти

здійснюють об'єктивне спостереження, розвідку та оцінку поведінки «носіїв інших культур» та змінюють свої упереджені ставлення;

3) записування / фіксування динаміки ставлень студентів до «іншого». Викладач спонукає студентів до роботи у групах, під час якої студенти спочатку фіксують власні уявлення про поведінку носіїв у певних обставинах. Студенти колективно опрацьовують вагомні статистичні дані, аналізують графіки, огляди, газетні статті, веб-сайти та записують власні міркування з їх приводу. Ці дії призводять до виявлення зв'язків та розбіжностей між явищами рідної та іноземної культур. Таким чином, студенти упевнюються в тому, що багато їхніх ставлень до «чужого» базується на упередженнях замість фактів;

4) дослідження культурних цінностей у прислів'ях, запроваджений Г. Г. Хіллер [5]. Студенти обговорюють прислів'я, які належать до іншомовної культури, шукають відповідності у власній культурі, порівнюють цінності, що відображені у прислів'ях, а також і лінгвістичні засоби їх вираження у двох культурах як відображення різних поглядів на ті чи інші цінності;

5) дослідження артефактів. Студентам пропонуються різні об'єкти культури та запитання про них з відкритою відповіддю. Завданням є зібрати інформацію про ці об'єкти та набути знань про відображення у них звичаїв та способу життя носіїв певної ІМ та культури [7].

Розглянуті методи й прийоми формування МКК застосовуються здебільшого під час спільного навчання представників різних мов та культур або із залученням носіїв інших мов і культур. Перевага такої навчальної співпраці полягає в тому, що формування МКК протікає не тільки як формально організоване викладачем, а також і неформальне, природне спілкування між студентською молоддю з різних країн.

Література

1. Deardoff D. K. Identification and Assessment of Intercultural Competence as a Student Outcome of Internalization. *Journal of Studies in International Education*. 2006. Vol. 10. No. 3. pp. 241-266.

2. Euler S. Utilizing the Project Method for Teaching Culture and Intercultural Competence. *Die Unterrichtspraxis*. 2017. Vol. 50. pp. 67-78. DOI: 10.1111/tger.12022.

3. Frisch J., Kristahn G. Teaching intercultural competencies as an international student cooperation project: an innovative teaching approach. *Interculture journal*. 2015. Vol. 14/25. pp. 29-47.

4. Grein M. Intercultural Competence for Teachers of German as a Foreign Language - Mixed Game Model and Multi-Collectivity. *International Journal of Language and Linguistics*. 2018. Vol. 5. No. 4. pp. 28-35. DOI:10.30845/ijll.v5n4p4.

5. Hiller G. G., Woźniak M. Developing an intercultural competence programme at an international cross-border university. *Intercultural Education*. 2009. Vol. 20(1). pp. 113-124. DOI:10.1080/14675980903371019.

6. Jong M., Warmelink H. OASISTAN: An Intercultural Role-Playing Simulation Game to Recognize Cultural Dimensions. *Simulation & Gaming*. 2017. Vol. 48(2). pp. 178-198. DOI:10.1177/1046878117691076.

7. Moeller A. K., Nugent K. «Building intercultural competence in the language classroom». Faculty Publications: Department of Teaching, Learning and Teacher Education. 2014. URL: <http://digitalcommons.unl.edu/teachlearnfacpub/161>.

КОМБІНОВАНІ ПРИЙОМИ ПЕРЕТВОРЕННЯ ФРАЗЕОЛОГІЗМІВ В НІМЕЦЬКІЙ МОВІ

В процесі вивчення типів перетворень фразеологічних одиниць (ФО) ми дуже часто зустрічаємо комбінації модифікацій. Тоді йдеться про складні індивідуально-авторські перетворення ФО. Їх також називають комбінованими.

Разом із А. С. Начисчионе під ускладненими перетвореннями фразеологічних одиниць ми розуміємо мовленнєвий стилістичний засіб, який утворюється завдяки одночасному вживанню двох і більше елементарних прийомів перетворення в одній фразеологічній одиниці [5, с. 103].

Треба зауважити, що в нашій роботі ми розмежуємо ускладнені (комбіновані) стилістичні прийоми і конвергенцію прийомів. Перші є комбінацією декількох прийомів перетворення внутрішнього або зовнішнього плану ФО.

Конвергенція способів і прийомів контекстної реалізації ФО є більш складним поняттям і відрізняється високим ступенем комплікативності. Проведене дослідження показує, що при конвергенції в одному контексті можуть вживатися: 1) поєднання структурно-семантичної модифікації, що не приводить до порушення тотожності узуальної ФО, і семантичного перетворення; 2) комбінація семантичної модифікації двох ФО в одному контексті, актуалізація семантики яких, як правило, досягається в результаті їх взаємного впливу; 3) поєднання двох видів структурно-семантичних індивідуально-авторських модифікацій ФО, які можуть порушувати або не порушувати тотожність.

При цьому конвергенція – це не проста комбінація прийомів, і вироблений нею стилістичний ефект не є простою сумою інформативності, експресивності та емотивності, отриманих у результаті використання кожного прийому окремо, оскільки складна комбінація стилістичних прийомів може породжувати і нову якість [1, с. 47].

В деяких випадках важко розрізнити конвергенцію та ускладнене використання ФО, тому Е. І. Халатнікова пропонує використовувати метод елімінації (виключення), який можна ефективно застосовувати при наявності в складному перетворенні двох прийомів оказіонального використання ФО. При цьому по черзі опускається то один, то інший прийом, завдяки чому спостерігається більш сильний стилістичний ефект. Якщо є провідний стилістичний ефект, то це ускладнений прийом, якщо ж стилістичні ефекти, вироблені прийомами, рівнозначні, тобто вони утворюють єдиний стилістичний ефект, то це – конвергенція [4, с. 221].

Фразеологічні одиниці нерідко піддаються конвергентним модифікаціям. Частіше за все, в літературі високий прагматичний ефект на адресата досягається за рахунок оказіонального поновлення ФО за допомогою таких стилістичних прийомів, як еліipsis, додавання, заміна в поєднанні з подвійною актуалізацією значення ФО.

Функціонування прийомів дефразеологізації в «чистому вигляді» не характерно, їх класифікація, зазвичай, умовна. Для нас важливіше відобразити емоційно-експресивні нюанси, «контекстуальні зрушення значення», «прирости сенсу» [3, с. 92], які виникають в результаті вдало знайдених комбінацій мовних засобів і які визначають те специфічне, що відрізняє не лише самі прийоми, але і одного автора від іншого.

Якщо okazіональний фразеологізм створюється від похідної ФО, при використанні ряду перетворень, то один з прийомів модифікації ми визначаємо ведучим, що обумовлює виникнення ДО (дефразологізованої одиниці), а інший – додатковим.

Необхідно зауважити, що вибір навмисно ускладнених прийомів трансформації ФО у більшості своїй мотивований всеосяжною, зростаючою тенденцією, спрямованою на штучне створення сенсації.

Під час дефразеологізації ФО визначальним є і такий чинник, як особа самого автора. Саме інтенції автора визначають характер організації і тип трансформації ФО. «Фразеологізми є способом самовираження того, що говорить, це полярно протилежна функція по відношенню до мовних кліше. В цьому випадку ми стикаємося з мовним егоцентризмом, цілком виправданим, якщо автор ставить перед собою мету зробити дію на партнера у рамках інституціонального дискурсу засобами особово-орієнтованого спілкування. Егоцентрична особа автора насичує свою мову яскравими і незвичайними виразами, серед яких немало ФО з метою саморепрезентації і прикраси мови» [2, с. 5]. Чим винахідливішим є письменник в залученні фразеології, тим яскравіше його матеріал, ефективніше дія на читача.

При цьому і сама специфіка мови (неприйнятність повторів, лексичної монотонності, тяжіння до гри словами, каламбуру, парадоксу) наштовхує того, що пише, на пошук або створення кожний раз нових яскравих образів навіть за рахунок мовного трюкацтва. Автори все частіше не спантеличуються ретельним відбором слів, дотриманням літературних норм. На сторінках у буквальному розумінні відчувається настроєність на винахідництво небаченого в «боротьбі» за читацьку увагу і інтерес

Отже, аналіз показує, що автори прагнуть видозмінювати ФО, справляючи враження чогось незвичайного, яскравого, несподіваного з метою досягнення певного прагматичного ефекту. В результаті поєднання трансформацій створюються нові смислові відтінки, з'являється нова якість ФО.

Література

1. Ганжело С. М. «Поєднання кількох типів фразеологічних модифікацій у межах однієї фразеологічної одиниці в німецькій мові»// фаховий науковий журнал «Науковий вісник міжнародного гуманітарного університету. Серія «Філологія» – Випуск 47. – Розділ «Романські, германські та східні мови». Одеса: 2021. С.46-50
2. Карасик В. И Коммуникативно - прагматические функции фразеологических единиц // Коммуникативно-прагматические аспекты фразеологии: Тез. докл. межд. конф. 28-29 сент. 1999. Волгоград: Перемена, 1999. С. 5-10.
3. Куклина И. Н. Явление фразеологизации и дефразеологизации в языке современной прессы: Автореф. дис. ... канд. филол. наук: 10.02.01 / Московский гос. обл. ун-т. Москва, 2006. 291 с.
4. Халатникова Э. И. Структурно-семантический и стилистический аспект цепочек сложных преобразований фразеологических единиц // Сб. науч. тр. МГПИИЯ им. М. Тореца. Вып. 198: Фразеология и контекст. М., 1982. С. 215–226
5. Naciscione A. Stylistic Use of Phraseological Units in Discourse. London: John Benjamins Publishing, 2010. 292 p.

АБРЕВІАЦІЯ В СФЕРІ НАЙМЕНУВАНЬ ОСІБ ЖІНОЧОЇ СТАТІ ЗА РОДОМ ДІЯЛЬНОСТІ

Скорочені слова, які виявляють в складі значення семантичний компонент "жіноча стать", представлені такими типами (7 лексем):

Абревіатури ініціального типу, що складаються з початкових літер слів, які входять у словосполучення. Матеріал показав єдину абревіатуру подібного типу: *МТА* = *medizinisch-technische Assistentin* 'медико-технічна асистентка', тоді як аналогічні абревіатури *ВТА* 'тех.асистент в бюро', *СТА* 'тех.асистент по контактам', нейтральні по відношенню до статі особи.

Абревіатури з початкових букв компонентів складного слова вживалися в сфері охорони здоров'я НДР, пор. приклад *ОА* = *Oberärztin* 'головний лікар-жінка' як похідною від НОП *ОА* = *Oberarzt* 'головний лікар' [1, с. 708]. У текстах преси акроніми-НОП нерідко замінюють повні найменування з метою економії журнального місця.

Усічені слова, або контрактури. НОП цього типу безумовно належать до осіб жіночої статі та представлені ініціальними контрактурами, що зберегли в результаті усічення тільки початкову частину слова, пор. : *Au-pair* = *Au-pair-Mädchen* 'помічниця по господарству'.

Гіпотетично до даного розряду можуть бути віднесені нейтральні щодо статі особи контрактури *der Profi*, *der Vize*, активно рекомендовані феміністками для переведення до групи спеціалізованих НОП, пор. : *die Profi* 'професіоналка', *die Vize* 'віце-президент' [2].

Ініціально-лексемні або змішані абревіатури. Абревіатури складаються з початкових букв словосполучення + власне НОП /стрижневий компонент словосполучення/ у вигляді повного слова, пор. *RAZ-Leiterin* (*RAZ* = *Regionale Arbeitsstelle für Zuwanderer*) 'керівник регіональної служби зайнятості для мігрантів'. Також є абревіатури з початкових складів компонентів складного слова + останній компонент у вигляді повного слова, пор. *ReNo-Gehilfin* (*Rechtsnotargehilfin*) 'помічниця нотаріуса'.

Аналіз фактичного матеріалу також показав [3], що НОП-абревіатури, що реалізують в своєму значенні семантичний компонент "жіноча стать", можуть бути морфологічно маркованими (моваційний суфікс -in), пор. *RAin* / *RAin* = *Rechtsanwältin* 'суддя' або морфологічно не марковані, пор. *ОА*, *МТА*.

Література

1. Erfurt J. Feministische Sprachpolitik u. soziolinguistische Aspekte des Sprachwandels //Zeitschrift für Germanistik. Leipzig, 1988. Heft 6. S. 706–716.
2. Häberlin S., Schmid R., Wyss E.L. Übung macht die Meisterin: Ratschläge für einen nichtsexistischen Sprachgebrauch. München: Verlag Frauenoffensive, 1992. 110 S.
3. Statistisches Jahrbuch für die Bundesrepublik Deutschland. Stuttgart, 2016. 914 S.

ЖАНРОВА ГРАДАЦІЯ ПОЛІТИЧНОГО ДИСКУРСУ

Проблема жанрової специфіки політичного дискурсу залишається у центрі уваги вітчизняних та зарубіжних дослідників, що визначається актуальністю вивчення політичного дискурсу як багатовимірного феномену та його лінгвістичних особливостей.

У нашому розумінні політичного дискурсу ми виходимо з визначення дискурсу, яке дав М. Я. Блох, згідно з яким він являє собою тематично визначений текст, задуманий і передбачуваний як цілий і завершений, але розглянутий у ситуації спілкування, де він розгортається [1, с. 5-10].

Істотними характеристиками політичного дискурсу вважатимемо такі:

- тематизація тексту, його визначеність темою, яка пов'язана з реаліями політичної сфери;
- атвердження інтересів суб'єктів політики, боротьба за політичну владу як основну інтенцію політичного дискурсу, переважно, в інституційному контексті;
- наявність мовленнєвої ситуації (ситуації спілкування), в якій виявляються особливості жанру політичного дискурсу.

Поняття жанру має особливе значення для визначення характеристик політичного дискурсу. У більшості вітчизняних та зарубіжних концепцій жанру основним є визначення, яке дав М. М. Бахтін, згідно з яким жанр є стійким типом висловлювання, виробленим у певній сфері використання мови [2, с. 263]. Це висловлювання слід вважати основною одиницею мовного спілкування. Крім того, особливістю висловлювання є завершеність (цілісність), пов'язана з предметно-сисловою вичерпаністю; мовним задумом або мовленнєвою волею мовця; типовими композиційно-жанровими формами завершення. Кожне окреме висловлювання індивідуальне, але кожна сфера використання мови виробляє відносно стійкі типи таких висловлювань, які називають мовленнєвими жанрами.

Значним чинником формування мовленнєвого жанру є контекст/ситуація (Дж. Свейлз, К. А. Долінін, Є. А. Земська, М. В. Китайгородська, К. Міллер та ін). Поняття діяльності також є ключовим концептом у жанрознавстві. В. Є. Гольдін, К. Ф. Сєдов, В. Хенкс, Дж. Гіббонс відзначають тісний зв'язок ситуації, мовленнєвої та немовленнєвої поведінки, діяльності людини.

Виходячи з визначення тексту як тематично виділеної мови (письмової та усної), М. Я. Блох підкреслює значущість жанру як цілеспрямованої характеристики тексту. При цьому одиницею тематизації тексту є диктема – елементарна одиниця тексту, що формується реченнями та виконує чотири основні знакові функції: ситуативну номінацію, узагальнену предикацію, смислову тематизацію, комунікативно-адаптивну стилізацію [3]. Жанр окреслюється сукупність елементів відображення характеру діяльності, корінний тип висловлювання мовленнєвої діяльності, відбиває цільове призначення промови.

Жанр як цілеспрямована характеристика мови безпосередньо пов'язаний з діяльнісним аспектом життя. Будь-яка людська діяльність має на своєму рівні розумової активності діяльність, яка виражена мовою. Політична діяльність може бути визначена як вид соціальної активності, що полягає у використанні політичної влади та призначений для прийняття керівних рішень [4].

У порівнянні усного та писемного мовлення виділяють:

- жанри усного мовлення (виступ на мітингу, доповідь, бесіда, дебати, інтерв'ю тощо);
- жанри письмової мови (програма, листівка, газетна стаття, лист політичному лідеру, історична довідка, медіа-кіт і т.д.) [5, с. 54].

У порівнянні монологічного та діалогічного мовлення виділяють [5, с. 54]:

- монологічні жанри (радіозвернення, стаття у газеті та ін.);
- діалогічні жанри (дискусія, переговори та ін.).

За обсягом інформації серед жанрів політичної комунікації розрізняють [5, с. 54]:

- малі жанри (гасло, слоган, речовка);
- середні жанри (виступ на мітингу або в парламенті, листівка, газетна стаття та ін.);
- великі жанри (партійна програма, політична доповідь, книга політичної публіцистики та ін.)

Один і той самий жанр може входити в різні події, при цьому події політичного життя поділяються на циклічні (ритуальні), календарні (поточні) та спонтанні. Грунтуючись на поділі первинних та вторинних жанрів, який запропонував М. М. Бахтін, філологія О. І. Шейгал виділяє жанри інституційної комунікації, що становлять первинний дискурс як основу політичної діяльності (промови, заяви, дебати, переговори, декрети, конституції, партійні програми, гасла) вторинні жанри, «розмови про політику» (інтерв'ю, анекдоти, аналітичні статті, мемуари, листи читачів, графіті, карикатура та ін.) [6, с. 328].

За характером провідної інтенції виділяються такі жанри політичного дискурсу:

- ритуальні (інавгураційна мова, ювілейна мова, традиційне радіозвернення), у яких домінує фатика інтеграції;
- орієнтаційні жанри, що становлять тексти інформаційно-прескриптивного характеру (партійна програма, конституція, послання президента про становище у країні, звітна доповідь, указ, угода);
- агональні жанри (гасло, рекламне мовлення, передвиборчі дебати, парламентські дебати) [6, с. 330].

Жанри політичного дискурсу часто мають гібридний характер, що пов'язане з процесом соціальних змін, у якому задіяні як політика, так і інші сфери життя. Сегментуючи жанровий простір політичного дискурсу за сферами діяльності та функціями, до політичних жанрів можна віднести, по-перше, жанри, що стосуються політичної системи (наприклад, політичні дебати, політичні маніфести та програми, парламентські чи партійні промови політичних діячів на конференціях, нормативні документи); по-друге, медіатизовані політичні жанри (наприклад, політичні новини, політичні інтерв'ю, бесіда чи інтерв'ю з політичним діячем, радіопередача про політику, політична реклама у пресі); по-третє, жанри, що належать до політичної суспільної сфери (публічні зустрічі, матеріали кампаній, політичні форуми).

А. П. Чудінов пропонує розрізняти такі жанри за метою висловлювання: інформативні, оцінні та імперативні (що закликають до дії). Слідуючи нашому розумінню жанру як цілеспрямованої характеристики тексту, яка визначається діяльністю людини в ситуації відповідного спілкування, пропонуємо виділяти такі групи жанрів політичного дискурсу: інформаційні жанри; переконливі жанри; призовні жанри та жанр-виправдання.

Отже, ми пропонуємо градацію жанрів політичного дискурсу залежно від предметного типу змісту політичного тексту, що визначається, у свою чергу цільовим змістом висловлювання як чинником регуляції мовленнєвого спілкування (по М. Я. Блоху). Особливості жанру політичного дискурсу виявляються у мовленнєвій ситуації (ситуації спілкування), при цьому інтереси суб'єктів політики у процесі політичної діяльності є визначальними для мовленнєвої взаємодії.

Література

1. Блох М. Я. Дискурс и системное языкознание. *Язык. Культура. Речевое общение*. 2013. № 1. С. 5-10.
2. Бахтин М. М. Проблема речевых жанров. *Эстетика словесного творчества*. М.: Искусство, 1986. 445 с.
3. Блох М. Я., Великая Е. В. Просодия в стилизации текста. М.: Прометей, 2011. 120 с.
4. Борисенков А. А. Понятие политической деятельности. *ВВ: Проблемы политики и общества*. 2013. № 5. С. 1-28. URL: http://e-notabene.ru/pr/article_610.html
5. Чудинов А. П. Дискурсивные характеристики политической коммуникации. *Политическая лингвистика*. 2012. №2 (40). С. 53-59.
6. Шейгал Е. И. Семиотика политического дискурса: дис. ... д-ра филол. наук. Волгоград, 2000. 431 с.

УДК 372.881.1 (043)

Кажан Ю. М.,

к.п.н., доцент кафедри німецької та французької філології

DIE ROLLE DES KLASSENZIMMERMANAGEMENTS IM UNTERRICHT

Das Thema des Klassenzimmermanagements ist wichtig im Deutschunterricht und es betrifft solche Begriffe wie „zentrale Beziehungen im Unterricht“, „das Klassenzimmer als Landschaft“, „das Lernklima“, „Regeln und Rituale“ usw. Das alles ist für das gelungene Unterrichtsgeschehen unentbehrlich. Da digitale Medien im Schulalltag eine immer größere Rolle spielen und die Medienkompetenz der Lehrkräfte auch entwickelt werden soll, werden die Tools, mit deren Hilfe Aufgaben entwickelt werden können (wie *menti*, *answergarden*, *quizz*, *wordwall*, *oncoo* usw.) im Unterricht und bei der Unterrichtsvorbereitung aktiv eingesetzt.

Der Begriff Klassenzimmermanagement schließt alle Prozesse der Gestaltung und Organisation von Unterricht ein, er berücksichtigt besonders die sozialen Interaktionen im Klassenzimmer und zielt auf die Schaffung der positiven Atmosphäre im Unterricht, die Errichtung und Aufrechterhaltung der Kommunikationsstrukturen sowie auf die aktive Teilnahme der Schülerinnen und Schüler am Unterricht.

Die Qualität des Unterrichts hängt von dem Zusammenspiel verschiedener Faktoren ab, die als zentrale Beziehungen definiert werden. Es geht um die Beziehungen zwischen Lehrenden und Lernenden, der Lernenden untereinander und auch darum, wie sich Lehrende und Lernende mit den Lernmaterialien auseinandersetzen. Wenn man den Unterricht plant, ist es wichtig, eine ganze Reihe von Aspekten zu berücksichtigen wie Nutzung der Zeit, des Raumes, die Unterrichtssprache, die Materialien, Aktivitäten der Lehrenden und der Lernenden. Nur wenn alle

diese Faktoren zusammenspielen, ist der Unterricht gelungen, und die Atmosphäre im Unterricht trägt zum Erfolg des Lernens bei.

Die Gestaltung des Klassenraumes ist in den meisten Schulen in der Ukraine gleich: die Tische stehen in drei Reihen und es ist problematisch diese Sitzordnung zu ändern. Diese Mühe lohnen sich aber, weil die Geografie des Klassenraumes eine sehr wichtige Rolle spielt und durch verschiedene Sitzordnungen lassen sich bestimmte soziale und pädagogische Ziele erreichen.

Die Bedeutung der positiven Emotionen und der positiven Atmosphäre im Unterricht ist gut bekannt. Es ist offensichtlich, dass die entspannte Atmosphäre im Unterricht zum Lernerfolg beiträgt. Die Rolle der Regeln im Unterricht ist auch nicht zu unterschätzen. Die optimale Variante ist, wenn die Regeln mit den Schülern verabredet werden. In solchem Fall werden die auch lieber von den Schülern eingehalten. Nicht weniger wichtig sind auch Rituale, weil sie helfen, Lehr- und Lernprozesse effektiv und effizient gestalten, die Unterrichtszeit sparen und dem Unterricht Sicherheit verleihen [1, S.97]. An der Stelle werden Rituale der DeutschlehrerInnen angeführt, die bei einer Befragung in der Fortbildung zum Thema „Rituale im Unterricht“ gesammelt wurden.

- „Meinen Unterricht fange ich fast immer mit dem Klassenspaziergang. Je nach dem Thema bekommen die Lernenden Fragen und kommen auf einander zu und befragen sich gegenseitig“.
- „Ich fange den Unterricht nicht mit dem typischen Smalltalk an, sondern lege die Kärtchen auf den Tisch und die Lernenden (heute 3-4 Personen, nächstes Mal andere 3-4 usw.) nehmen sich ein Kärtchen, auf dem nur ein Wort geschrieben ist (z.B. "Wetter", "Auto", "Handy", "Party" usw.) und bilden ein Smalltalkgespräch, bei dem Sie diese Wörter gebrauchen müssen. Das Gespräch kann nicht länger als 5 Minuten dauern. Die Anderen hören und wenn das Gespräch ihnen gefallen hat, klopfen Sie auf den Tisch“.
- „Für Partnerinterviews erteile ich an meine KTN Arbeitsblätter mit Zahlen. Und nach der ersten Unterrichtswoche wissen sie schon, was diese Zahl signalisiert: aufstehen - den Partner / die Partnerin mit gleicher Zahl im Kurs finden - zusammen Platz nehmen oder im Stehen arbeiten - fragen / Notizen machen“.
- „Wenn ich sage: "Jetzt gehen wir spazieren", dann wissen meine KTN, dass wir nicht in den Hof gehen, sondern im Kursraum mit Fragekärtchen einen Klassenenspaziergang simulieren. Dabei muss man ständig Fragekärtchen und Kommunikationspartner wechseln, um mit allen ins Gespräch zu kommen. Wenn ich das einmal erklärt habe, nimmt das beim nächsten Mal viel weniger Zeit in Anspruch“.
- „Wenn ich lange gesprochen habe (beim Frontalunterricht) oder eine Unterrichtsphase sehr lange gedauert hat, oder wenn einfach der Schwung nachlässt und die Gruppe unruhig wird, mache ich kleine Bewegungspausen (meistens Entspannungsübungen), die nichts mit der vorhergehenden oder anschließenden Unterrichtsphase zu tun haben. Sie dienen nur dem Zweck, den Kopf für die nächste Unterrichtsphase frei zu machen“.
- „Ich fange den Unterricht mit der kurzen Befragung von Studenten zu verschiedenen Themen an, die nicht immer mit dem erlernten Thema verbunden sind. Das sind die Fragen über ihren Alltag, ihre Interessen, ihre Stellung zu irgendwelchem Problem od. Ereignis aus dem gesellschaftlichen Leben der Uni/ des Landes/ der Welt, ob sie sich darin auskennen usw“.

- „Am Ende des Unterrichts sagen wir immer einander etwas Nettes, loben einander und darauf sind alle immer gut vorbereitet. Die Kursteilnehmer suchen deswegen nach den neuen interessanten und ungewöhnlichen Wörtern. Das macht allen Spaß und die Stimmung steigt für den ganzen Tag“.

Gebrauch des Deutschen als Unterrichtssprache ist auch eines der wichtigen Rituale im Unterricht. Und eine grundlegende Voraussetzung dafür, dass es im Klassenraum zu einer echten Kommunikation auf Deutsch kommt, ist die Bereitschaft der Lehrenden dazu. Damit die Lernenden für den Unterricht wichtige Wörter und Wendungen gut behalten können, lohnt es sich verschiedene kreative Methoden einzusetzen. Minibooks, die mit einem digitalen Tool erstellt werden können, bieten eine große Hilfe, um im Unterricht auf Deutsch umzusteigen. Minibooks sind Bücher mit maximal acht Seiten in den Formaten DIN A4 oder DIN A3. Minibooks können alle schreiben, die eine Idee zu einer Geschichte haben. Die werden online geschrieben, formatiert und auf Wunsch veröffentlicht. Sie können aber auch ausgedruckt und zu einem kleinen Buch gefaltet werden [2]. In dieses Büchlein kann man regelmäßig wichtige Redemittel für die Kommunikation in der Klasse eintragen.

Zusammenfassend lässt sich sagen, dass das richtige Klassenzimmermanagement das kommunikative Potenzial des Klassenraumes entfalten und eine realitätsnahe Kommunikation im Klassenzimmer anregen kann.

Література

1. Schart M., Legutke M. Lehrkompetenz und Unterrichtsgestaltung. Klett Sprachen Verlag, 2013.199S.
2. Was genau sind minibooks. URL: https://www.minibooks.ch/ueber_minibooks.cfm

УДК 811.1331.1'373.7

Loskutova Nataliia Mykolaïvna,

candidat ès sciences philologiques, maître de conférence du Département de philologie allemande et française

À PROPOS DES IDIOTISMES ANTHROPONYMIQUES EN FRANÇAIS

Chaque langue est étroitement liée à la culture et à la mentalité du peuple qui l'utilise. Toute langue est un phénomène complexe composé de différentes couches de vocabulaire. De notre point de vue, ce sont les idiotismes qui représentent la couche du vocabulaire la plus remarquable. Depuis des années, les linguistes et les philologues tentent de trouver la réponse aux questions suivantes: quels phénomènes linguistiques comprend une branche de la linguistique telle que la phraséologie, que faut-il entendre par unité phraséologique / idiotisme / locution figée / collocation / phraséologisme, quelle est la fonction de ces unités, quelles sont leurs caractéristiques et leurs particularités, etc.

Ce sont des idiotismes qui reflètent les relations d'une personne avec les autres et avec le monde qui l'entoure, par conséquent, l'étude de la phraséologie peut se baser non seulement sur des aspects linguistiques, mais également sur des aspects historiques, psychologiques, etc. Il existe une relation étroite entre la phraséologie et l'histoire, la culture, les traditions et les coutumes du peuple qui parle une langue quelconque. Cette relation est clairement tracée dans les idiotismes, qui contiennent les noms propres.

L'étude des idiotismes anthroponymiques est impossible sans comprendre la nature du nom propre en tant que catégorie spécifique de mots ayant des caractéristiques particulières qui les distinguent des noms communs. Par ailleurs, les noms propres sont également un moyen

d'individualisation, d'identification de nombreux objets géographiques qui jouent un rôle important dans l'activité humaine, et il est fort probable qu'il n'existe pas de langues où il n'y ait pas de noms propres.

Les noms propres (onymes) font partie intégrante du système lexical de toute langue. Il s'agit d'une catégorie spécifique de mots qui appartiennent au plan lexico-grammatical à la catégorie du nom [1]. Les noms propres réalisent la fonction nominative, c'est-à-dire, on attribue conventionnellement la désignation individuelle à un objet quelle que soit la situation décrite et sans déterminants obligatoires. L'objet qui est désigné par le nom propre est appelé le porteur du nom ou le référent. Les référents sont des personnes, des animaux, des objets géographiques, ainsi que des titres de films, de livres et d'autres œuvres littéraires et artistiques.

La signification des noms propres au niveau linguistique reflète également un certain nombre de caractéristiques de groupe les plus typiques, telles que la corrélation avec la catégorie lexico-grammaticale correspondante (personne, animal, localité, etc.), la différence de personnes selon le sexe, l'appartenance nationale, etc. Ainsi, il existe : 1) des anthroponymes (nom propre, officiellement attribué à un individu comme sa marque d'identification); 2) des toponymes (objets géographiques); 3) des zoonymes (noms propres attribués aux animaux); 4) des astronymes (noms propres relatifs aux corps célestes); 5) des noms des navires, des vaisseaux spatiaux et des véhicules; 6) des noms de sociétés et d'organisations; 7) des titres des œuvres littéraires et artistiques; 8) des théonymes (noms propres de divinités); 9) des phytonymes (noms propres de plantes); 10) des chrononymes (noms propres de périodes associées à des événements historiques); 11) des idéonymes (noms propres d'objets de culture spirituelle); 12) des chrématonymes (noms propres d'objets de culture matérielle), etc.

Les anthroponymes ont une signification conceptuelle, basée sur la notion de catégorie, de classe d'objets. Cette signification a trois caractéristiques: 1) l'indication du fait que le porteur de l'anthroponyme est une personne, par exemple: *Anne, Paul*; 2) l'indication de l'appartenance à une communauté ethno-linguistique: *François, Antoinette*; 3) l'indication sur le sexe de la personne: *Victor, Louis*, contrairement à *Chloé, Adèle*.

Comme on a déjà mentionné, les idiotismes, qui contiennent des noms propres, sont étroitement liés à l'histoire, à la culture, à la littérature et aux traditions du peuple qui parle la langue dont les idiotismes font partie. Beaucoup d'entre eux sont associés à des événements historiques qui ont eu lieu il y a plusieurs centaines d'années, c'est pourquoi leur origine ne peut être déterminée qu'à l'aide d'une analyse étymologique. Par exemple, l'expression **le mot de Cambronne** est un gros juron qui signifie «le mot de cinq lettres». L'expression est liée au nom du général français Pierre Cambronne (1770-1842) qui commanda la garde napoléonienne lors de la bataille de Waterloo. Selon certains auteurs et historiens, Cambronne, qui a bravement combattu l'ennemi, aurait répondu par un juron à l'offre de capitulation de l'ennemi. Ce fait serait à l'origine de l'émergence de cet idiotisme [2, p. 65].

Un nom propre est une composante intégrale des idiotismes anthroponymiques, par conséquent, il obéit aux mêmes lois que les noms communs dans les idiotismes ordinaires. L'étude des anthroponymes de n'importe quelle langue permet de révéler la conscience nationale, de comprendre la psychologie et le caractère des personnes appartenant à tel ou à l'autre groupe ethnique. Selon M. Baginskaya, l'anthroponyme a une structure interne complexe, il porte des informations sur l'époque de la culture. Le nom est le porteur de l'information culturelle du peuple, qui est formée sous l'influence de divers facteurs [1, p. 8]. En français, il existe un grand nombre d'idiotismes anthroponymiques. Toute personne ainsi qu'un individu spécifique ayant existé en réalité peut servir de référent des anthroponymes dans les idiotismes français. Par exemple, l'idiotisme **faire Charlemagne** désigne «quitter le jeu après avoir gagné» (littéralement

– agir comme Charlemagne). L'expression contient une allusion au roi de France Charles Ier dit «le Grand» (742-814), qui a réussi à conserver toutes ses conquêtes jusqu'à sa mort. Ainsi, il est «sorti du jeu après avoir gagné», c'est-à-dire il mourut sans abandonner aucune des terres qu'il a conquises [2, p. 65]. L'expression *la cour du roi Pétaud* signifie la maison, assemblée où chacun veut commander, mais où il est impossible de s'entendre [3]. Pétaud est un personnage imaginaire, un roi sans autorité, et on ne sait pas exactement l'origine de cet idiomatisme. On prétend que le roi Pétaud c'était le chef d'une corporation de mendiants au Moyen-Âge, qui bénéficiait alors de privilèges. Il se faisait appeler ainsi, car en latin *petere* signifie 'mendier, demander' (*peto* = je demande). Selon d'une autre version, Pétaud vient du verbe *péter* et était ainsi le synonyme de *péteur*. D'après la troisième version, le mot Pétaud provient du nom d'un paysan révolté cité dans le «Tiers-Livre» de Rabelais, le roy *Petault*.

Dans les idiotismes de la langue française, on emploie un grand nombre de prénoms féminins et masculins, qui sont généralement associés à un trait de caractère particulier. Par exemple, le prénom Joséphine est associé avec une femme qui repousse les avances galantes d'un homme, qui fait sa chochette, grâce à l'expression *faire sa Joséphine*. Pierre, Paul, Jacques ce sont des prénoms qui sont très répandus, alors, quand on dit «*Pierre, Paul, Jacques*», on désigne un ensemble de personnes inconnues pour parler des gens en général. La situation est pareille avec le prénom Martin dans l'idiotisme «*il y a plus d'un âne qui s'appelle Martin*», il s'agit de ce que trop de personnes portent le même nom. Le prénom Baptiste est associé avec le calme et la sérénité. C'était le personnage des farces qui, étant bouc émissaire, subissait tous les coups avec beaucoup de flegme, d'où vient l'expression «*tranquille comme Baptiste*».

Quelle est la raison de l'emploi de ces prénoms dans les idiotismes? Un des types de généralisation du nom propre est son usage rimé dans le langage familier, par exemple, à *la tienne, Étienne, à l'aise, Blaise, allons-y, Alonso, au hasard, Balthazar, relax Max*. Cela est dû à des associations aléatoires influencées par la rime, et grâce à une répétition fréquente, de telles associations peuvent devenir une caractéristique permanente du prénom.

Outre cela, l'emploi de ces noms dans les idiotismes est due à sa typification sociale. Bien que le nom soit individuel, nous pouvons parler de prénoms typiquement français (Jean, Jacques, Louise, Jeanne). C'est la généralisation qui entraîne des usages familiers des prénoms tels que les Ivans russes, les Hans allemands, les Johns anglais, etc., qui sont devenus synonymes des mots «russe», «allemand», «anglais». Un autre aspect social qui influence la généralisation du nom propre est la division de la société en couches et en classes. Certains noms évoquaient auparavant l'idée de la notabilité, de la noblesse, de l'aristocratie, d'autres caractérisaient les roturiers. L'évaluation sociale d'un nom se transforme souvent en une évaluation des qualités d'une personne. Par exemple, pour nommer les personnes sottes, stupides on utilise les prénoms Jean (expression *être Gros-Jean comme devant*), Jacques (expression *faire le Jacques*), Gilles, Guillaume. Le prénom Jules peut avoir la signification «un amant, un petit copain» et même «un proxénète» (expression *avoir un Jules*).

Ainsi, la présence de noms propres dans les idiotismes augmente la diversité de leur orientations émotionnelles et stylistiques et leur confère une coloration nationale et culturelle particulièrement spécifique.

Références

1. Багинская М. В. Особенности антропонимической номинации в корейской культуре : дис... д-ра филол. наук : 032000. Иркутск, 2015. 79 с.
2. Назарян А. Г. Почему так говорят по-французски (происхождение и толкование идиоматических выражений). Москва : Наука, 1998. 352 с.

УДК 811.801.6

Марченко М.О.

старший викладач кафедри німецької та французької філології

СТРУКТУРНІ КОМПОНЕНТИ ІДІОЛЕКТУ Г. М. ЕНЦЕНСБЕРГЕРА

Німецький письменник Г. М. Енценсбергер є найяскравішим «грайливим» поетом постмодернізму, хоча постмодернізм у нього постійно тяжіє до класичного соціального реалізму XIX – XX ст.. У своїх творах він звертається до стилістичного засобу гри слів взагалі і гри з інтелектом читача зокрема. Таким чином він, як колись і геній соціального реалізму Е. Золя, спілкується з читачем, змушуючи його замислитися над імпліцитним змістом, котрий реалізується завдяки майстерному варіюванню синтаксисом, морфологією та лексикою. Як зазначалось у попередніх роботах автора даної статті, назва та зміст вірша не можуть існувати у Г. М. Енценсбергера відокремлено.

Він часто використовує у першому рядку перфект для позначення результату як стимуляцію зацікавленості читача у подальших подіях. А якщо звернути увагу на перший рядок вірша «HISTORISCHER PROZESS» (*процес історії*) - «*die bucht ist zugefroren*» («*бухта замерзла*»), то слід зазначити, що автор лише у цьому рядку використовує перфект для позначення результату як відправної точки процесу. У наступних рядках вірша Г. М. Енценсбергер звертається до теперішнього часу, відображуючи таким чином процес: що трапляється, коли бухта замерзає. Використовуючи таким чином перфект, він створює граматичну метафору, за рахунок якої, на думку Е. Шендельс у загальному теоретичному сенсі, надає оцінку минулим діям з точки зору сучасності [4, с. 52].

Г. М. Енценсбергер намагається вплинути на когерентність рядків та на контекст, парцелюючи вірші «HISTORISCHER PROZESS», «EINE SCHWACHE ERINNERUNG», «*Vor dem Techno und danach*» та використовуючи паралельний зв'язок між реченнями. Звертаючись до стильових можливостей синтаксису у цих віршах, як і у багатьох своїх творах, поет намагається зберегти певний ритм, створити музикальність. Впадає у вічі і той факт, що парантези він ускладнює пролепсисом, парцелює їх, розчиняє у тексті, створюючи ускладненим зміст. Г. М. Енценсбергер майстерно варіює пунктуаційними знаками. Так, засновок вірша «*Vor dem Techno und danach*» він завершує двокрапкою, відокремлюючи необхідну думку та створюючи паузу: таким чином він готує читача до розуміння попереднього змісту та висновку. Взагалі слід погодитися з російською філологією І. В. Арнольд, яка зазначає, що пунктуація допомагає відчутти відношення автора до предмету, підказує емоційну реакцію, натякає на підтекст [1, с. 398].

У своїх віршах поет запрошує читача до дискусії та намагається імпліцитно за рахунок різноманітних стилістичних засобів вплинути на адресата. Так, у вірші про Айхендорфа спочатку він розмірковує з читачем про життя людини взагалі, про буття письменника і адміністратора, про владу комуністичної ідеології. Але наприкінці поет ставить крапку у цих бесідах і лишає право останнього слова за собою. Використовуючи рефрени, автор відмежовує таким чином свою особисту точку зору.

Г. М. Енценсбергер створює глибинний підтекст, використовуючи для цього повтори та полісемію. Впадає у вічі і той факт, що автор звертається до лексем з розвинутою

полісемією. Він вміщує ці лексичні одиниці у прості речення, здебільшого непоширені другорядними членами, де вони розчиняються і породжують глибинний шар змісту. Звертаючись до синтаксичного повтору, автор створює концентроване коло думок. Багатозначні лексеми призводять до ремінісценцій та алюзій. Використовуючи кон'юнктив, спадну градацію, модельоване авторське значення, синтаксис, контекстуальну однорідність, Г. М. Енценсбергер реалізує своє іронічне ставлення до зображеного та надає експресивну оцінку.

Слід зазначити, що музикальність вірша Г. М. Енценсбергер створює не за рахунок рими, а синтаксису: парантезами, пролепсисами, парцеляцією, періодом. У цьому сенсі слід погодитися з загальною теоретичною думкою українського філолога О. Д. Пономаріва, який зауважує, що ритмічність періодичного мовлення зливається з ритмічністю поетичної мови [3, с. 231]. Використання такого синтаксичного засобу, як період, у поезії, на думку авторів колективної монографії, свідчить про високу майстерність поета [2, 364].

Спостерігається майстерне варіювання не тільки синтаксичних, а й граматичних та лексичних засобів, що робить ідіолект Г. М. Енценсбергера стилістично різнобарвним та неповторним. Щоб уникнути стильової одноманітності та зламати інтонацію, поет розряджає однорідні ряди парантезами та пролепсисами, надаючи таким чином експресивного забарвлення змісту. У пошуках нових виразових засобів він звертається до граматичної метафори, за рахунок якої створює відчуття часового простору. Синтаксис у Г. М. Енценсбергера є поліфункціональним.

Література

1. Арнольд И. В. Семантика. Стилистика. Интертекстуальность. Санкт-Петербург.: Изд-во С.-Петербургского ун-та, 1999. 444с.
2. Мацько Л. І., Сидоренко О. М., Мацько О. М. Стилiстика української мови. Вища школа, 2003. 462с.
3. Пономарів О. Д. Стилiстика сучасної української мови. К.: Либiдь, 1993. 248с.
4. Schendels, E. Deutsche Grammatik. – М.: Высшая школа, 1988. 461 S.

**СЕКЦІЯ
МОВИ ТА ЛІТЕРАТУРИ У ПОЛІКУЛЬТУРНОМУ СУСПІЛЬСТВІ**

УДК 378.147.091.31-059.2:81'243

Бодик О. П.

доктор філософії, доцент, доцент кафедри англійської філології

**ТЕХНОЛОГІЯ ВЗАЄМОНАВЧАННЯ (PEER-TO-PEER LEARNING)
ЯК ЕФЕКТИВНИЙ СПОСІБ РОЗВИТКУ ПРОФЕСІЙНИХ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ
МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ІНОЗЕМНИХ МОВ**

Відносно новою парадигмою навчальної діяльності здобувачів вищої освіти, що базується на особистісно-орієнтованих технологіях навчання, ідеї масової кооперації та відкритих освітніх ресурсів (масових відкритих он-лайн-курсів), у поєднанні з мережевою організацією взаємодії учасників є *мережеве (взаємне) навчання (колегіальне навчання)* (англ. *networked learning, peer-to-peer learning, peer-2-peer, P2P*).

В історії європейської педагогіки тенденція до взаємного навчання здобувачів освіти у процесі навчання простежується майже безперервно від ранньої античності до середини ХІХ ст. (у Аристотеля були учні-лідери, «архонти», які допомагали іншим засвоїти знання; школи Спарти, ідеї Я. А. Коменського, Белл-Ланкастерська система (A. Bell, J. Lancaster)). Які б завдання не вирішувалися щодо застосування технології взаємонавчання в освітньому процесі, науковці та педагоги-практики прийшли до таких загальних висновків:

- дуже багато завдань навчання та виховання краще вирішуються у тому випадку, якщо викладач має справу не з окремим студентом, а зі студентською спільнотою;
- здобувачу освіти для повноцінного навчання та розвитку необхідне спілкування та спільна діяльність (у тому числі – навчальна) не лише з дорослими, а й з однолітками;
- одне з найважливіших завдань педагогів – організувати співпрацю між студентами у всіх сферах університетського життя, у тому числі й у навчальній сфері.

Д. Джонсон та Р. Джонсон (D. Johnson & R. Johnson) [3], які розробили метод навчання у співпраці «Вчимося разом» виділяють такі основні відмінності роботи в малих групах за методикою навчання у співпраці від інших форм групової роботи: 1) взаємозалежність членів групи; 2) особиста відповідальність кожного члена групи за власні успіхи та успіхи своїх товаришів; 3) спільна навчально-пізнавальна, творча та інша діяльність студентів у групі; 4) соціалізація діяльності здобувачів освіти у групах; 5) загальна оцінка роботи групи.

Технологія взаємного навчання ґрунтується на принципово іншій стратегії, ніж традиційне навчання, і полягає у розумінні трьох основоположних *принципів*, побудованих на стику сучасних відкриттів фізіології, психології, кібернетики та дидактики: 1) приведення у відповідність образної та логічної компоненти мислення здобувачів освіти у пізнавальній діяльності завданням принципу одночасності їх функціонування; 2) визнання рівноправними компонентами змісту особистісний досвід студента та предметну представленість, а умовою їх зрівноваженого існування вважати організовану взаємодію; 3) заміщення традиційного послідовно-паралельного способу розгортання змісту на інформаційно ємний, оптимальний, позначений як паралельно-взаємний.

Завдяки взаємонавчанню кожен здобувач освіти отримує можливість опанувати репродуктивну діяльність із засвоєння готових знань, умінь і навичок як із позиції студента, реципієнта знань, так і з позицій викладача, що дає зразки та допомагає здобувачу освіти ці зразки відтворити.

Хоча на сьогодні ще немає усталеного визначення мережевого навчання, однак фахівці Центру інформації й інновацій Бізнес школи Відкритого університету (Велика Британія) [6] під *колегіальним навчанням* розуміють таке навчання, яке будується навколо навчальних спільнот і взаємодії, розширюючи доступ за межі часу і простору і сприяючи підвищенню ефективності (тут і далі переклад наш – О.Б.).

Фахівці Центру вивчення сучасних освітніх технологій (Centre for Studies in Advanced Learning Technology, CSALT), дослідницької групи Ланкастерського університету (Великобританія) [2], пов'язаної з організацією серії конференцій із мережевого навчання (Networked Learning Conference), характеризують *мережеве навчання* як таке, в якому інформаційні та комунікаційні технології використовуються для сприяння встановленню зв'язків: між студентами, між студентами та викладачами (тьюторами), між навчальним співтовариством і його навчальними ресурсами, що дозволяє здобувачам вищої освіти поглиблювати свої знання та розширювати можливості, які вони вважають важливими і які можуть самостійно контролювати.

Чарльз А. Фіндлі [1] в середині 1980-х років розробив метод *спільного мережевого навчання* (*collaborative networked learning*), яке відбувається за допомогою електронного діалогу між *автономними учасниками* (*self-directed*), які навчаються самостійно, учасниками й експертами. Студенти мають спільну мету, залежать один від одного та відповідають один перед одним за успіх. *Спільне мережеве навчання* відбувається в інтерактивних групах, у яких учасники активно спілкуються та ведуть переговори між собою в контекстних рамках, чому може сприяти онлайн-тренер, наставник або керівник групи.

Таким чином, мережеве навчання засноване на визнанні потенціалу і можливостей комп'ютерних технологій і спільного (колективного, групового) навчання. Низка дослідників вважає визначальним у *мережевому навчанні* те, що інформаційно-комунікаційні технології опосередковують не просто взаємодію студентів, а їхню роботу в режимі навчального співтовариства щодо спільного створення навчальних ресурсів, розділяючи між собою зони відповідальності [4, с. 43-44].

Децентралізованість і можливість кожного бути рівним учасником у процесі передачі даних перейшов із так званих «пірингових мереж» в активне навчання. Р2Р-навчання підтримує принцип співтворчості і рівності, змінюючи домінуючу позицію викладача на роль фасилітатора, а також використовує потенціал групи і кожного її учасника. Схема взаємодії змінюється із фронтального «викладач-студент» на розподілену «все з усіма». Такий метод навчання запобігає виникненню головних проблем традиційної системи освіти – коли студенти виступають пасивними одержувачами знань.

Методика *взаємного навчання* розвиває такі необхідні в сучасному професійному світі навички, як спритність, вміння співпрацювати і відстоювати свої ідеї. Так, Д. Джонсон та Р. Джонсон (D. Johnson & R. Johnson) [3] виділяють *п'ять основних критеріїв* успішного взаємного навчання:

1. **Позитивна залежність.** Успіх кожного студента залежить від сумлінності інших одногрупників. Здобувачі освіти вчаться взаємної відповідальності і роботі в команді.

2. **Пряма підтримка.** Студенти підтримують один одного безпосередньо. Вони обмінюються думками, джерелами та матеріалами, дають оцінку виконаній роботі один одного з метою отримання спільного результату роботи. Вони роз'яснюють один одному новий матеріал і допомагають усувати прогалини у знаннях.
3. **Відповідальність.** Кожен здобувач освіти бере участь у діяльності групи і робить свій внесок у проєкт над заданою проблемою. Кожен учасник несе відповідальність за результат групової діяльності. Кожен учасник виконує посильну йому роботу, намагається вникнути в суть питання і вміти роз'яснити його іншим студентам.
4. **Соціальна компетентність.** Здобувачі вищої освіти вчаться взаємній довірі і повазі. Студенти вчаться чітко і ясно висловлювати свої думки при комунікаціях і вирішувати виникаючі протиріччя і конфлікти.
5. **Власна оцінка.** Здобувачі вищої освіти вчаться оцінювати власний внесок в успіх групової роботи, а також оцінювати спільну роботу групи з точки зору методів роботи, які використовувалися, і виділяти причини невдач.

Ідея взаємного навчання не нова, як зазначалося вище, і багато ЗВО вже давно успішно її використовують. Як пише у своїй статті «University opens without any teachers» («Університет без викладачів – як це працює?») Метт Піклз [5], недавні дослідження показали, що така методика сприяє більш глибокому розумінню предмета: складні теми легше зрозуміти, коли їх пояснює студент, який сам щойно вивчив цей матеріал. Вона (методика) набагато ефективніша, ніж традиційні лекції, оскільки останні не допомагають студентам мислити самостійно.

Взаємне навчання є найбільш ефективним, коли за роботою студентів спостерігає педагог-фахівець: саме хороший викладач вміє підвести здобувачів вищої освіти до того моменту, коли вони самі усвідомлюють істину, а також створити такі ситуації, щоб поставити під сумнів їхні попередні ідеї та погляди та спонукати по-новому поглянути на світ.

Так, підготовка майбутніх учителів іноземних мов у Маріупольському державному університеті орієнтується на сучасні досягнення в IT-сфері, зокрема на використанні елементів дистанційної форми навчання під час опанування професійними та загальними компетентностями. На нашу думку, найбільш зручним сервісом, як засіб навчання, є багатофункціональна платформа Zoom, що дозволяє провести ефективне та результативне онлайн-заняття. Zoom – це сервіс (інструмент) для проведення онлайн-конференцій (відеоконференцій), тренінгів і вебінарів, який надає викладачам і студентам спосіб синхронної зустрічі в Інтернеті через стаціонарний ПК/лептоп (laptop) чи мобільний телефон із використанням відео та без нього та здатний значно підвищити рівень освіти при правильній організації роботи студентів у ній.

Поряд із багатьма іншими перевагами Zoom (спілкування викладача із аудиторією (демонстрація матеріалу на робочому столі, демонстрація звуку комп'ютера та інтерактивної дошки (whiteboard)), експрес-опитування, функція піднятої руки, указка (опція «відслідковування»), індивідуальні завдання, чат під час занять); планування занять і запрошення учасників поштою (e-mail) та повідомленням; функція запису онлайн-заняття за участі студентів з метою його подальшого перегляду учасниками після завершення; листування з усіма учасниками чи приватно та поширення матеріалів серед студентів; створення окремих каналів для кожної групи здобувачів освіти, що дозволяє дуже швидко

розпочати конференцію у конкретному каналі (групі) у зазначений час, а всі учасники миттєво отримають повідомлення-запрошення) найбільш затребуваною під час занять із фахової підготовки майбутніх учителів іноземних мов є функція «сесійні зали» (breakout rooms), що дозволяє об'єднати учасників у групи та створити для кожної окрему «кімнату». Це так звані мініконференції, де учасники групи спілкуватимуться лише один з одним, а кожній команді даються окремі завдання. Також є можливість для викладача змінювати склад груп і переходити у різні кімнати, щоб спостерігати за дискусіями. Якщо у студентів виникають проблеми чи запитання, вони можуть запросити педагога до сесійної кімнати.

Онлайн-заняття із фахової підготовки майбутніх учителів іноземних мов, де використовується технологія взаємонавчання, завдяки якій здобувач вищої освіти освоює не тільки студентську, а й викладацьку/вчительську сторону цих відносин, відкривають нові потенції розвитку: із позиції викладача, який навчає іншого, менш знаючого і менш вмілого, студент-вчитель отримує можливість освоїти не тільки виконавську, а й контрольну-оцінну частину спільної дії, зазвичай, закріплену за викладачем.

Народження нової думки, здогадки, питання відбувається також у ситуації співпраці, але ця співпраця зовсім іншого роду, відмінна від несиметричного, ієрархічного ставлення студента та викладача, який не знає і знає. Знання не тільки транслюється зверху донизу, від педагога до здобувача, у готовому вигляді; знання може бути породжене самостійною роботою думки студента. Зазвичай, ситуацію породження знання ретельно готує та організовує викладач, але, вводючи здобувачів освіти у ситуацію нового завдання, він не дає їм ні зразків, ні інструкцій, що покроково направляють дії студентів до задалегідь спланованого педагогом «відкриття». Спеціально співорганізовані дії здобувачів освіти, які спільно виконують нове завдання, не знають способу його вирішення, але шукають його спільно, висуваючи, перевіряючи та уточнюючи найбожевільніші гіпотези – це модель навчальної співпраці як форми самостійного відкриття студентами нових знань.

Спираючись на наш досвід, можемо визначити такі переваги методу взаємного навчання: у результаті регулярно повторюваних вправ у студентів удосконалюються навички логічного мислення та розуміння; у процесі мовлення розвиваються навички мислєдїяльностї, включається робота пам'ятї, мобілізуються й актуалізуються попередній досвід і знання; кожен почувається розкуто, працює в індивідуальному темпі; підвищується відповідальність не лише за свої успіхи, а й за результати колективної роботи; відпадає необхідність у стримуванні темпу просування одних та в спонуканні інших здобувачів вищої освіти, що позитивно позначається на мікрокліматі в колективі; формується адекватна самооцінка особистості, своїх можливостей та здібностей, переваг та обмежень; під час обговорення однієї теми з кількома змінними партнерами/мікрогрупами збільшується кількість асоціативних зв'язків, що забезпечує міцніше засвоєння.

Методика застосування взаємного навчання. В онлайн-навчанні (дистанційному) під час занять із фахової підготовки майбутніх учителів іноземних мов найчастіше використовуються Р2Р-завдання:

- викладач створює завдання;
- студент його виконує;
- доступ до роботи студента відкривається для групи;
- кожен учасник групи залишає свій відгук (анонімно);
- ці відгуки доступні для студента, який виконав завдання;

- викладач отримує інформацію про якість виконання завдань та активність студентів.

Алгоритм використання Р2Р у «сесійних залах» (breakout rooms):

- викладач розподіляє студентів на пари для роботи у сесійних залах;
- дає завдання, яке студент виконує індивідуально;
- студенти обмінюються відповідями на завдання, перевіряють за критеріями оцінки і дають один одному зворотний зв'язок на завдання.

У вітчизняній педагогіці цей метод називається *парна робота зі взаємоперевіркою*.

Взаємоперевірка завдань не завжди дає очікуваний результат: студенти за звичкою вибирають більш прості механіки зі швидким зворотним зв'язком щодо Р2Р-завдань.

Р2Р навчання буде ефективним за трьох умов:

1. **Багато учасників:** буде більше шансів, що завдання перевірятимуться швидко.
2. **Мало перевірок.** Краще давати на перевірку одне-два, максимум три Р2Р-завдань. Чим більше – тим довше чекати відповідей.
3. **Мотивовані учасники.** Р2Р-завдання добре підходять, коли потрібен обмін досвідом, ідеями. Наприклад, творчі завдання, коли немає правильних відповідей, або в завданні є декілька шляхів вирішення.

Отже, обсяг отриманих знань і навичок у студентів значно збільшується в порівнянні із класичною схемою «один учитель і багато студентів», а також оцінка в формі коментаря (без балів) приймається студентами як цінніша і корисніша.

Можемо зробити висновок, що основною відмінністю технології взаємного навчання від традиційного, заснованого на відношенні «студент – викладач» є те, кожен здобувач вищої освіти входить у систематичну роботу з навчання. Процесом взаємного навчання керує педагог, контролює роботу навчальних груп, вносить свої корективи. Головне, необхідно організувати діяльність студентів таким чином, щоб вони були залучені до активної спільної роботи з особистою відповідальністю за дії кожного та власні дії.

Література

1. Findley Charles A. Collaborative Networked Learning : On-line Facilitation and Software Support, Digital Equipment Corporation. Burlington, MA : Digital Equipment Corporation, 1988. URL: <https://archive.org/details/CollaborativeNetworkedLearningProject-DigitalEquipmentCorporation/CollaborativeNetworkedLearningOfflineAnImplementersGuide> (дата звернення: 15.11.2021).

2. Goodyear P., Banks S., Hodgson V. and McConnell D. (eds). [Advances in Research on Networked Learning](https://books.google.com.ua/books?id=A20QBwAAQBAJ&dq=Peter+Goodyear&hl=uk). London : Kluwer Academic Publishers, 2004. 248 p. URL: <https://books.google.com.ua/books?id=A20QBwAAQBAJ&dq=Peter+Goodyear&hl=uk> (дата звернення: 15.11.2021).

3. Johnson D. W., Johnson R. T. Learning Together and Alone: Cooperative, Competitive and Individualistic Learning / 5th ed. Boston: Allyn & Bacon, 1999. 242 p.

4. McConnell D., Lally V., Banks S. Theory and Design of Distributed Networked Learning Communities, in Banks S., Goodyear P., Hodgson V., Jones C., Lally V., McConnell D., Steeples C. (Eds). Proceedings of the Fourth International Conference on Networked Learning. Lancaster : Lancaster University & University of Sheffield, 2004. Pp. 283–290.

5. Pickles M. University opens without any teachers. BBC News. 2016. 26 October. URL: <https://www.bbc.com/news/business-37694248> (дата звернення: 15.11.2021).

6. Salmon G. [Changing Learning Environments](http://www1.atimod.com/?tm=1&subid4=1629550000.0288560000&kw=Learning+Management+System&KW1=Digital%20Learning%20Resources&KW2=Distance%20Learning%20System&KW3=Online%20Student%20Registration%20Software&searchbox=0&domainname=0&backfil l=0). Association of Learning Technology (ALT) Conference. 2001. URL: <http://www1.atimod.com/?tm=1&subid4=1629550000.0288560000&kw=Learning+Management+System&KW1=Digital%20Learning%20Resources&KW2=Distance%20Learning%20System&KW3=Online%20Student%20Registration%20Software&searchbox=0&domainname=0&backfil l=0> (дата звернення: 15.11.2021).

УДК 821.111-31

Назаренко Н.І.

кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри англійської філології

ЛІТЕРАТУРНА КОМУНІКАЦІЯ У РОМАНІ ДЕНА БРАУНА «ВТРАЧЕНИЙ СИМВОЛ»

Основна ідея сучасного літературознавства полягає у тому, що прийняття тексту як художнього твору залежить від його сприйняття читачем. Саме тому серед широкого кола питань, що розглядаються сучасною філологією, проблеми літературної комунікації посідають значне місце. Літературна комунікація є частиною соціальної комунікативної системи. Вивчення тексту як форми комунікації дає можливість враховувати усі елементи комунікативної моделі у їх текстовому втіленні: адресата, адресанта, мову (код), референт (дійсність), канал зв'язку [3, с. 322].

У сприймаючій діяльності завжди виділяється дві сторони. Літературна комунікація не є виключенням, виступаючи сприйманням автора читачем. Письменник передає останньому послання через текст, який, в свою чергу, оживає та виконує свою головну мету тільки при контакті з читачем. Послання може мати будь яку форму: цитата з книжки чи рукопису, або риси героя з якогось вже відомого твору. Найважливішим є те, що завдяки авторському посланню, відправник та одержувач починають говорити однією мовою, тобто спілкуватися.

Літературну комунікацію та її моделі розглядали Ю. Степанов, Ц. Тодоров, З. Тураєва, У. Еко, Р. Якобсон та інші. Перенесення інтересу від автора та тексту до постаті читача у літературній теорії відбувається у 1960-х роках і отримує подальший розвиток у рецептивній естетиці. Це різновид естетичної теорії, яка зосереджується на проблемі сприймання художніх творів, їх впливу на публіку (естетика впливу). Спираючись на праці естетиків-феноменологів (Н. Гартмана, Р. Ингардена), систему положень розробили німецькі філологи Г.-Р. Яусс і В. Ізер в 70-х ХХ ст. Це, власне, проблема читача, яка активно розроблялася і в українському літературознавстві ще в 20-ті. Вихідна теза рецептивної естетики полягає в тому, що художній твір – не замкнута іманентна структура, а вся його багаторівнева структура зумовлена орієнтацією на реципієнта. У системі «автор-твір-читач» прихильники рецептивної естетики зміщують акценти: від естетики самовираження автора з її біографічним методом та естетики структуралізму з її методом повільного, замкнутого читання, вони перейшли до вивчення читацьких реакцій, оцінок. В. Ізер висловив плідну ідею про те, що в тексті твору від самого початку закладено функції послання, у ньому міститься «імпліцитний читач», а У. Еко обґрунтував положення про відкритий характер художнього твору.

«Втрачений символ» (“The Lost Symbol”, 2009) – третій роман американського письменника Дена Брауна, де головним героєм є професор релігійної символіки в

Гарвардському університеті Роберт Ленгдон. Дія твору відбувається у Вашингтоні після подій, описаних у романах «Код да Вінчі» та «Ангели і демони». Цей роман, як і попередні твори автора, є яскравим прикладом діалогу між автором та читачем, літературної гри, яка приваблює і поглинає як освіченого читача, який зуміє розгледіти усі алюзії, ремінісценції, посилення та прийме правила гри, які встановив автор, так і невідготовленого читача, який сприйме цей роман, як просто цікаву книжку, насичену подіями, які з першої до останньої сторінки тримають реципієнта у напруженні.

На рівні сюжету ми можемо бачити явну ремінісценцію на попередні твори цього автора: «Ангели та демони» та «Код да Вінчі» та роман У. Еко «Ім'я троянди». Головним доказом цього слугує ланцюг вбивств, скоєних для того, щоб тайни, які були сховані тисячі років, померли разом з їх хранителями. На рівні персонажів прослідковується алюзія на «бондіану», яку можна представити у наступній формулі: «рішучий, націлений на вирішення проблеми, відважний чоловік + жінка, яка допомагає йому протягом усього сюжету і, з якою наприкінці зав'язуються романтичні відносини».

Присутність автора у тексті відчутна з першої ж сторінки. По перше, присвята “for Breathe” [1, с. 3], по друге, авторська подяка, у якій він звертає увагу на те, що йому допомагало багато знавців своєї справи. Наступна «репліка» автора – епіграф, в якому вказано не автора, а джерело – «Тайні вчення усіх часів та народів» («The Secret Teachings of All Ages») [1, с. 4], яке додає історичну достовірність тексту. Також другий епіграф, «To live in the world without becoming aware of the meaning of the world is like wandering about in a great library without touching the books» [1, с. 4], наштовхує нас на думку, що, прочитавши цю книгу, ми доторкнемося до таємниці всесвіту.

За епіграфом йде авторська примітка, яку він називає «фактом». Це справжній історичний факт, який лежить в основі роману. Автор пояснює читачеві, що його роман не цілковита вигадка, а твір, який збудований на реаліях нашого часу. Треба відмітити, що цей вид метатексту є специфічною рисою романів цього автора. Після «факту» починається основний текст, який відкривається прологом. Пролог, в свою чергу, починається з зовсім нехарактерною для епічних жанрів ознакою, але характерною рисою творів Дена Брауна – ремаркою – «House of the Temple 8:33 P.M.» [1, с. 6].

Одним з найяскравіших прийомів літературної комунікації, використаної в романі «Втрачений символ», є алюзія. Вона прослідковується на різних рівнях. Наприклад, гучне прізвище персонажів - Соломон - відразу ж проводить паралель між цією сім'єю, яка відома своїми знаменитими членами, і біблійським царем Соломоном, який, як і члени вище вказаного сімейства, славився своєю мудрістю. Алюзіями насичені і діалоги персонажів. Коли Роберт Ленгдон, головний герой роману, питає у співрозмовника про місцезнаходження друга, то той відповідає: «The Araf? Hamistagan? That place to which Dante devoted the canticle immediately following his legendary Inferno?» [1, с. 36], називаючи місцезнаходження Пітера Соломона чистилищем, персонаж відразу ж підкреслює його негативність і непривабливість. Ще однією алюзією є розташування маленького кабінету Кетрін Соломон у великому амбарі, який не опалювався і не освітлювався. Так, як героїня йшла у свій офіс крізь цілковиту темряву і нарешті потрапляла у кімнату, де відкривалися таємниці людства, так і людство наразі йде крізь темряву, наближаючись до прозріння. Є й такі алюзії, які автор сам розкриває у творі. Наприклад, загадка, яку він знайшов у ході розслідування. Аналізуючи її, він дійшов висновку «The idea of a tomb covered with an enormous stone was right out of the biblical accounts of Jesus' tomb» [1, с. 195]. Також вводиться алюзія щодо імені Малах, на яке юнака наштовхнула прочитана книга Джона Мільтона «Втрачений рай», де Молохом був доблесний воїн, який боровся зі світлом.

На цитування приходиться одна з найбільших частин метатексту роману «Втрачений символ» Дена Брауна. Усі цитати наведені у цьому творі можна поділити, згідно до джерела, на 4 групи: літературні («Both read the bible day and night, but thou read black where I read white» [1, с. 440] з книги Френсіса Бекона «Про мудрість давніх»), наукові («One of history's best-known magic squares is the order-eight square published in 1769 by American scientist Benjamin Franklin, and which became famous for its inclusion of never-before-seen "bent diagonal summations"» [1, с. 348], біблійні («In Luke 17:20 we are told, "The kingdom of God is within you"» [1, с. 177] та висловлювання відомих людей («"It cannot be communicated," Newton wrote, "without immense damage to the world"» [1, с. 115], і, згідно з цілісністю, наведені повністю («futurist Arthur C. Clarke, "Any sufficiently advanced technology is indistinguishable from magic"» [1, с. 78] і частково («designer Pierre L'Enfant described as "a pedestal waiting for a monument"» [1, с. 20].

Символізація – основний прийом літературної комунікації, використаний у романі «Втрачений символ». Особливістю цього твору є використання символів не тільки словесних («Hand of the Mysteries...five fingertip marking s—the star, the sun, the key, the crown, and the lantern—as well as the fact that this hand served as an ancient invitation to learn secret wisdom» [1, с. 79], а й символів-малюнків («O» [1, с. 283]. Ще однією характерною рисою метатексту-символу у творах Дена Брауна є те, що жоден символ не залишається у тексті не поясненим: в уста персонажів автор вкладає пояснення кожного використаного у романі символу.

Література

1. Brown Dan The Lost Symbol. New-York : Doubleday , 2009. 457 p.
2. Coconi Angeliki «Importance of Literary Communication» [електронний ресурс]. Режим доступу : http://www.ehow.com/info_10005097_importance-literary-communication.html
3. Літературознавчий словник-довідник / Р. Т. Гром'як, Ю. І. Ковалів та ін. Київ: ВІД «Академія», 1997. 762 с.
4. Символ в літературі [електронний ресурс]. Режим доступу : <http://www.bukinistu.ru/simvol.html>
5. Шумская О.Н. Виртуальные игры «поэтикогерменевтиков»: особенности рецептивной методологии Х.Р. Яусса и В. Изера // Новітня філологія. Миколаїв: Вид-во МДГУ ім.Петра Могили. 2005. № 3 (23). С. 136 – 145.

УДК 811.111' 255.4

Павленко О. Г.

д.філол.н., професор кафедри англійської філології.

NEW INSIGHTS INTO LITERARY TRANSLATION

An in-depth research of a literary translation process provides a wide range of theoretical views and interpretations covering a variety of frameworks regarding, in particular linguistics, sociology, literary theory and cultural studies. This accentuates the necessity to recognize literary translation in a more global context, not only by shifting the emphasis from language to culture, but also by exploring the problem from the perspective of comparative studies. Thus, using theoretical findings to redefine the role of translation comes to be particularly notable in the context of its creative mission in the target literature. Furthermore, the contextual nature of

translation identifies the analogy of comparative literature with basic principles of phenomenology, structuralism, semiotics as well as post-colonial studies, receptive aesthetics and hermeneutics.

On viewing the concept of equivalence as the starting point for a theorization of translation, researchers and scholars (S. Bassnett, M. Carl, A. Chesterman, H. Dam-Jensen, R. Hekkanen, M. Ehrensberger-Dow, G. Massey, L. Venuti) implement commonly recognized notions of 'power' and 'discourse' developed by Foucault in his discourse analysis while exploring the translation of various literary genres. Most assertively, through the application of theoretical developments in question, literary translation studies draw a parallel with intercultural relations and creativity on the one hand, and on the other, manipulating the texts to advance "... ideology or mimic dominant discourses" [8, p.21] to assure its reception in the target culture, on the other. The latter also opens the possibility to consider translation from the point of view of intercultural asymmetry, typology and pragmatic invariants available in the transformational processes. Crucial in this regard is a well-known assessment that intercultural approach establishes translation as "<... a fact of history and a product of the target culture"...> [8, p.23]. Therefore, it cannot be described through purely "linguistic correspondence between languages, or judged with respect to universal standards of quality and accuracy" [8, p.23].

Applying for a cultural methodology in translation by moving out beyond linguistic approach proves to be one of the keystones of this article. However, historical and cultural concepts, articulated in numerous interviews, theoretical results and findings of Translation Studies theorists and researchers, represent the cultural power of translation phenomenon.

Advocates for the cultural aspects in Translation Studies enhance the above-mentioned assumption of recognizing translation as "<...a powerful mode of cultural construction, a means by which new nations can establish their identity amongst neighbouring countries, but also a way of constructing fictitious 'images' of foreign authors, texts and entire cultures" [4]. These mostly concern methodological principles and criteria for the target reader's reception of a new artistic reality of literary work and arrange for metaphorical vision of the world with all its symbolic spaces and complexity. Being closely related both etymologically and conceptually the notions of metaphor and translation prove to have similar lines. However, as argued by M. Tymoczko, "<...the concept of literalness can easily take on a double meaning: privileging source-text wording over sense in relation to translation, and non-figurative over figurative meanings in relation to metaphorical language"...> [7, p. 69]. It is against this background that we find it relevant to dwell on potential implication of metaphors in translation.

Accordingly, ideological metaphors in translation realize their heuristic ability to create new ideological meanings, or, according to K. Geertz, 'ideological enzymes' of reality [10, c. 88]. When projecting these 'metamorphoses' onto the realm of translation, one can see how ideological formulas implicated for the art of translation were replaced by another, more appropriate one, that provoked a backlash – from protest motives to the assertion of humanistic dimension of culture. For the purposes of this study, the frame of reference has to be attributed to the second half of the twentieth century that proves to be considered as a crucial period in political and cultural life of Ukraine. It was the period characterized by global extension and major explosion in Ukrainian translations described by "evident contradictory thesaurus of narratives" [5, p.22].

In the context of the postcolonial cultural situation, such postulates prove to be relevant as they provide opportunities for a deeper analysis of the 'ideological practice' of translation of the period mentioned. That comes to be clarified through accepting translation as a certain tool of "aesthetic resistance" [11, c.100]. The more traditional way of referring to this area of study

sounds prescriptive in the academic work “Translation. Resistance. Activity” (Translation. Resistance. Activism) by Maria Tymochko in which the author actively mentions the concepts of ‘resistance’ as conceptual metaphors to express the ontological essence of translation, emphasizing its axiological and ideological dimensions, through which translation is included in various areas of socio-cultural regulation.

Besides this, as argued below the researchers accentuate on a vitally imperative structural, figurative and schematic nature of a metaphor in translation rather than a merely isolated expression in the target text. Thus, referring to the well-known exploration of J. Lakoff and M. Johnson “In Metaphors We Live By”, M. Tymochko notes in particular, that in translation discourse ‘Resistance’ comes to appear in close correlation with ‘individual self-identification of the translator’. In other words, the notion is understood as ‘action’, i.e. the ability to resist, counteract someone as well as ‘strength and degree of opposition (reactive view of activism). Consequently, the appeal to new ideological interpretations of the source text gives rise to the phenomena different in content and form, responding to the challenge of socio-political atmosphere of society and its further cultural development.

Imperative in this context is the use of another metaphor, ‘engagement’ to denote the ‘current activity’ of translation within the frameworks of <...“reconstruction of literary-historical and authorial subjective truth” and its manifestation through the “forbidden publicity” of colonial discourse”...> [10, c.88]. Determining the etymological origin of the concept in question the latter proves the feasibility of its use by emphasizing its deeper contextual power – <...“joint action, participation, involvement, taking responsibilities, providing guarantees, even strong willingness to take risks”...> [10, c 89]. Thus, translation as ‘involvement’ (engagement) is described as one “endowed with the powers of freedom of choice and responsibility” [10, c.89].

According to P. Torop, <...“even in developed democracies we can talk about the totalitarian translation, i.e ‘re-ideologization or rewriting ‘the translation in the broadest sense of the word’...> [6, p.598]. Contributing to ideology in the context of decentralizing the objective image of the world, the researcher highlights the necessity to understand the essence of totalitarian social practices and develop ‘defensive’ mechanisms against their negative impact that prove to have a special social effect. The emphasis on the deepness of contact between literature and ideology is brightly represented in K. Geertz book “Ideology as a cultural system”, in which the researcher claims that modules of creativity work closely together. However, in the study of social functions of ideology, there is a lack of considerable understanding of how to reveal mechanisms of influence as well as focus on the process of birth of ideology. Thus, while this process achieves a ‘symbolic transformation’ it comes to work with the “<...system of symbols with interaction that appear to be unstable structures eventually missing their relevance in public opinion” [9, c.57].

Hence, translation as “involvement” comes to be recognized as the one “<...endowed with the powers of freedom of choice and responsibility”, that outlines “<...both the limits of that freedom and the level of attempts to change the world around” [9, c.71]. These prove to be in close correlation with J.-P. Sartre’s concept of “engaged literature” reflected in his essay “What is literature?” While describing literature as a means of understanding “Self” the philosopher claims that that it (literature) proves to solve not only artistic and aesthetic problems, but also social ones. His statement “to speak is to act” served as a guide for the theoretical insights of “resistant” translation apologists. According to these, the translator establishes his “total choice through his work” and therefore he cannot be a passive observer of his environment. Thus, being exposed in the way of taking “the writer’s full responsibility “[10, c. 90] the translator’s ultimate goal is to demonstrate more active position as <...”thanks to translations the best metaphorical

images have a chance to be elevated and understood at the public level [10, c. 90]. This opens up considerable space for writing, translation and reading initiatives, as “each of the subjects of cultural dialogue creates and assimilates figurative figures of valuable ideas” [1]

Reflections on the mechanisms of “resistant” translation suggest that this process is open, as it demonstrates the ability of translations to grasp reality and produce new meanings. If projecting on the socio-cultural and intellectual situation of the second half of the twentieth century in Ukraine they provoked “protest novelty reproduction” [10, c. 90] of the artistic consciousness of society. On the one hand, it promotes their manifestation in the world trends, and on the other hand, forms a culture of opposition further represented in a specific identity and character.

Consequently, ‘resistant’ translations prove to be ambivalent due to the fact that they identify the perceptions of artistic reality and at the same time proclaim the activity, i.e. means of protection against the colonial structure of domination. Imperative in this regard is to realize that decolonization of national culture and its sovereignty proves to be the original regulatory principle of the phenomenon in question. For this reason, we can accentuate their nation-centric and anti-colonial status.

Literature

1. Carl M., Dragsted, B. & Jakobsen, A. L. «A taxonomy of human translation styles». *Translation Journal*. 2011. No. 16 (2). URL: <http://translationjournal.net/journal/56taxonomy.htm> (last accessed 5 December 2021).
2. Dam-Jensen H. & Heine C. «Writing and translation process research: Bridging the gap». *Journal of Writing Research*. 2013. No 5 (1). P. 89–101.
3. Ehrensberger-Dow M. & Massey G. «Translators and machines: working together». In *Man vs. Machine? Proceedings of XXth World Congress of the International Federation of Translators*. Vol. 1., Berlin, 4–6 August 2014, 199–207. URL: <http://pd.zhaw.ch/publikation/upload/207175.pdf> (last accessed 6 November 2021).
4. Marinetti C. Cultural approaches. URL: https://warwick.ac.uk/marinetti_cultural_approach (last accessed 10 December 2021).
5. Pavlenko O. The Ukrainian Translation Heritage of the 60s : Back from the shadows. *The Advanced Science Journal*. 2014. № 8. P. 22–31.
6. Torop P. Towards the semiotics of translation. *Semiotica*. – Berlin ; New York, 2000. № 3/4. P. 597–609.
7. Tymoczko M. *Enlarging Translation, Empowering Translators*. St. Jerome, Manchester, 2007. P.353
8. Venuti L. «Translations, Simulacra and Resistance.» *Translation Studies*. 2008. no 1 (1). P 18–33.
9. Гірц К. Інтерпретація культур: Вибрані есе [Пер. з англ.]. Київ.: Дух і Літера, 2001. 542 с.
10. Павленко О. «Розмикання меж...» (Авторські концепції перекладацтва другої половини ХХ століття: компаративний аспект) : [монографія]. Київ : Логос. 2015. 444 с.
11. Павленко О. Художній переклад як засіб естетичного опору. *Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки*. Серія «Філологічні науки. Літературознавство». 2017. № 11-12 (360-361). С. 99-104.

ОСОБЛИВОСТІ ПЕРЕКЛАДУ ТОРГІВЕЛЬНИХ МАРОК

Актуальність теми полягає в тому, що питання щодо перекладу торгових марок недостатньо досліджене, воно починається з самого початку, тому є багато пунктів, що вимагають детального розгляду. Більше того, у зв'язку із зростаючою глобалізацією та популяризацією англійської мови у всьому світі, можна констатувати, що кількість торгових марок англійською мовою неухильно зростає по всьому світі: вона постійно поповнюється фірмами, компаніями, різними організаціями. Тому переклад з англійської є більш актуальним.

Мова – це засіб спілкування між людьми у суспільстві. Кожен з її аспектів слід аналізувати та вивчати. У складі мови власні назви посідають важливе місце, вони використовуються в повсякденному житті.

«*Наймінг*» (*naming*) походить від англійського слова «*to name*» та позначає процес розробки назви для компанії, послуги або торгівельної марки. На перший погляд може здатися, що визначення дуже просте, але процес, який ховається під цим визначенням, містить у собі кропітку аналітичну працю та креативний підхід.

В процесі розробки імені бренду використовуються багато характеристик, враховуються фонетичні, лінгвістичні, психологічні та семантичні особливості обраної назви. З точки зору індивідуальності бренду особливого значення набувають морфологічні критерії ім'яутворення.

Створене ім'я бренду ідентифікує компанію, послугу, продукт як унікальну в сприйнятті покупця. Ім'я дає чіткий опис товару або основні емоційні переваги конкретного бренду.

Назва, як один з елементів маркетингового комплексу бренду, грає величезну комунікативну роль в сприйнятті бренду кінцевим споживачем. Правильно підібрана назва значно полегшує просування продукції. Основне завдання – створення яскравих назв, які максимально точно передають загальну концепцію продукту.

Будь-яке слово – це система комунікації. Інформація, яку несе в собі слово, вибудовується на декількох рівнях: ментальному та емоційному, свідомому і підсвідомому. Крім прямого лексичного значення, емоційного та стилістичного забарвлення, слова мають також історію (етимологію), структуру (морфологію), естетику (внутрішню ритміку, графічність, симетричність, милозвучність, алітерацію і т. п.). Також при розробці назв часто доводиться розглядати асоціативні ряди.

Таким чином, наймінг – не банальний підбір слова за словниками (це може бути тільки одним з етапів роботи), а створення особливої, унікальної системи комунікації – мови, на якій бренд буде предметом спілкування і взаємодії зі споживачем мови, що складається з однієї назви.

Вчені відокремлюють науку, що вивчає власні назви, – ономастику. Частина власних назв – це назви торгівельних марок; вивченням цієї категорії назв займається прагмоніміка. Питання щодо найменування та закономірностей перекладу торгівельних марок не є досконало вивченим.

Вивчення питання щодо наймінгу торгівельних марок є цікавим, адже з назви можна отримати чи не найповнішу інформацію про товар. Наймінг – це створення назви для

компанії, послуги або торгівельної марки. Під час надання назви товару засновники користуються багатьма засобами.

Найбільшу частину (21% від загальної кількості) складають торгівельні марки типу «Ім'я або прізвище». Нерідко засновники, побоюючись, що споживачі погано відреагують на новаторство, прагнуть створити собі ім'я, подібне іменам вже відомих у своїй сфері компаній. Дійсно, адже успіх інших підприємств вказує на те, що у цих організацій, крім іншого. Тобто такі торгівельні марки названі у честь їх засновника. Серед відомих брендів є такі: «Lipton» – назва марки чаю, яка отримала назву сером Томасом Ліптоном. «Jacobs» – кава, засновник якої Іоган Якобс. «Colgate» – засновник Уільям Колгейт. «Jack Daniel`s» – тут взагалі все просто: назва повторює ім'я та прізвище. Серед торгівельних марок, назви яких позначені українською мовою, також є такі, що мають назви засновників. Наприклад, назва бренду шоколадних виробів «Рошен» містить у собі прізвище його засновника Петра Порошенко. Шоколад «Бабаєвський» – вкладено прізвище засновника Бабаєва.

Ще один тип найменування «Географічні назви» (5,9% від загальної кількості). Таким торгівельним маркам назви присуджено за місцем розташування компаній або за якимось топографічним ім'ям, що має зв'язок із продуктом. Наприклад, назва цигарок «Winston» походить від назви міста Winston-Salem, що є історичним центром переробки тютюнового листа. «Nokia» отримала свою назву від річки Nokianvirta. «FUJIFILM» був названий у честь відомого вулкану Фуджі на японському острові Хонсю. А ось компанія «Adobe» була названа саме так тому, що за будинком засновника протікала річка, яка мала саме цю назву. Вітчизняні виробники також користуються таким методом найменування торгівельних марок. Наприклад, мінеральні води «Миргородська», «Моршинська» названі саме таким чином. А також масло «Яготинське», сири «Шостка» та «Пирятин», горілка «Хортиця».

Наступний тип найменування «Алітерація» (8,8% від загальної кількості). Запам'ятати назву значно легше, якщо в ній є рима, звучання, певний ритм або ж повторення слів. Назва такої торгівельної марки легко запам'ятовується та швидко вимовляється. Прикладами, що ілюструють такий тип, можуть бути наступні назви: «Chupa Chups», «Coca-Cola», «Hubba-Bubba», «Shake'n' Bake». В українській мові не часто трапляються назви з типом алітерації, однак спадає на думку назва льодяників «Бім-Бом».

Тип «Складання двох слів» складає 7% від загальної кількості емпіричного матеріалу. Назви торгівельних марок у такому випадку складаються з двох основ. Наприклад, «Firefox», «Facebook», «Beeline». Виробники товарів в Україні також застосовують цей тип найменування. Наприклад, «Чиста лінія», «Чорні перли», «Фрекен Бок».

Тип «Акронім або аббревіатура» (3,5% від загальної кількості) – це коротка назва, що може розшифруватися. Цей метод добре допомагає, якщо не можна уникнути довгих назв. У наш час акроніми дуже популярні, адже дозволяють скоротити назву до 2-3 літер. Вдалими прикладами є: «IKEA» (Ingvar Kamprad Elmtaryd Agunnaryd), «KFC» (Kentucky Fried Chicken), «IBM» (International Business Machines). Серед українських брендів можна назвати «ABK». У цій назві зашифровано перші букви прізвищ та імен засновників ("А"враменко "В"олодимир і "В"алерій "К"равець).

Частка торгівельних марок, які названі за допомогою «Скорочення слів», складає 12,2% від загальної кількості. Цей метод полягає у вирізанні певних складів або окремих частин зі слова. Це найцікавіший спосіб найменування, адже він дозволяє отримувати зовсім нові слова з вже існуючих. Щодо вдалих назв, то ними можуть бути: «Tefal»

(TEFlon и ALuminium), «Intel» (INTEgral ELeCtronics), «Duracell» (DURABle CELL), «Durex» («DURability, Reliability and EXcellence»).

Ще один вид найменування – «Звуконаслідування» (1,8% від загальної кількості). Цей тип характеризується тим, що в назві торгівельної марки використовуються слова, які можуть передати необхідні властивості товару або його якості. Яскравим прикладом є відомий напій «Schweppes»: він нібито імітує шиплячі звуки, звуки бульбашок, які виходять з пляшки. Соціальна мережа «Twitter» (от англ. twitter – *цебетать*) – передає звук цвірінкання пташок. А знайомий батончик «Snickers» має дуже цікаве походження: він був названий саме так, тому що кінь засновника дуже любив реготати, «snicker» ж в перекладі з англійської позначає – «іржати», «сміятися». Що стосується української мови, то можна згадати дитяче харчування «Агуша».

Наступний тип, за яким можуть найменуватися торгівельні марки, – «Описові назви» (9,4% від загальної кількості). Ця категорія назв представляє переваги і якості продукту в простій і прямій формі. Чим більше в такій назві описовості, тим більш безпосередньо вона спілкується зі споживачем [1, с. 183-185]. Яскравими прикладами описових назв можуть бути: «Head&shoulders» (голова та плечі) – зрозуміло, що товар пов'язаний з частинами тіла. «Sweet'n'Low» (солодко та низько) – мається на увазі низький вміст жиру. «Fitness» – легкі пластівці для схуднення. «Seborin» – шампунь проти лупи. Українські торгівельні марки також бувають з елементами опису. Наприклад, «М'ясна весна» – чітко розуміємо, що ця назва пов'язана з м'ясними виробами. «Простоквашино» – молочні продукти.

Ще один тип найменування «Асоціативна назва» (11% від загальної кількості). Така назва не дає прямо розуміти, чим займається організація, але вона чітко вказує на основний зміст продукту або послуги. Вона не містить жодної інформації щодо фінансів або кредитних карт. Замість цього, ця назва говорить про можливості, подолання меж та подорожі, тобто про речі, які більш цікаві та образні [1, с. 183-185]. Яскравими прикладами також можуть бути «Red Bull» (червоний бик) – у покупця ця назва асоціюється з силою та великою енергією, і це втілено в енергійний напій. «Rich» (багатий) – споживач підсвідомо розуміє, що цей сок для «багатих» людей, тобто високого рівня, він хоче його придбати.

Одним з найпростіших типів найменування є «Звичайні назви» (9,4% від загальної кількості). Цей тип характеризується тим, що назва торгівельної марки – це реальна назва чогось. Це може бути якийсь предмет, слово іншомовного походження, назва тварини або назва з міфології. Наприклад, дуже відомий бренд «Apple». В перекладі він позначає «яблуко», але воно не має зовсім ніякого відношення до виду продукції, яблуко лише втілено у логотип. «Duru» – слово, яке з турецького перекладається як чистий, прозорий, і тому це є назвою мила. Для нашого вуха ця назва звучить екстравагантно, але вона добре запам'ятовується. Ще одним прикладом є назва «Nike». Бренд отримав свою назву з міфології: богиня перемоги – Ніка.

Останній вид неймінгу – «Неологізми». Цей вид складає 10% від загальної кількості торгівельних марок. Неологізми – це назви, які короткі та яскраві з погляду графіки. Вони індивідуальні, оригінальні та ідеально підходять для міжнародного використання, оскільки ризик виникнення лінгвістичних проблем мінімальний. Яскравим прикладом неологізму є назва «Kodak». Вона зовсім нічого не позначає, але воно коротке та яскраве, при його написанні важко помилитися. Або, наприклад, «Yahoo!» – це чудова назва, адже вона не містить інформації щодо продукту, і тому люди починають думати, що ж вона позначає.

У ході дослідження було виділено 11 основних типів, за якими надаються назви торгівельним маркам: іменування за ім'ям або прізвищем засновника (21,6 %); географічні назви (6%); алітерація (ритм та рима) (9%); акронім або аббревіатура (4,2%); складання двох слів (5%); скорочення слів (12%); звуконаслідування (1,8%); описові назви (9%); асоціативні назви (12%); звичайні назви (8,2%); неологізми (7,2%). Деякі назви торгівельних марок можна віднести до двох категорій наймінгу.

Щодо перекладу торгівельних марок: торгівельні марки можуть перекладатися за допомогою калькування, але цей метод є доречним лише в асоціативних та описових назвах. Найчастіше торгівельні марки передаються з мови оригіналу на мову перекладу за допомогою транскрипції або транслітерації. Основні типи передачі торгівельних марок: транслітерація (42%); транскрипція (40%); змішане транскодування (5%); калькування (13%).

Література

1. Gad Thomas 4D Branding: Cracking the Corporate Code of the Network Economy / T. Gad. – СПб.: Стокгольмская школа экономики в Санкт-Петербурге, 2005. – 232 с.

УДК 378.016:811.111

Чебурахіна В. В.

Асистент кафедри англійської філології МДУ

ON THE EXPERIENCE OF USING E-LEARNING TOOLS IN ENGLISH LANGUAGE TEACHING

The current COVID-19 situation caused all educational institutions across the globe to shift toward digital learning. The introduction of e-learning resources to the teaching process in higher education institutions has obviously changed the way the lessons are conducted and perceived. Obviously, such tools and services like Skype, Zoom, PowerPoint, Google Presentations, Jam Board or Miro were used before the pandemic, but they were considered to be more of an addition or an alternative to the live-lessons [1]. Due to the recent events, they are seen now as an integral part of any course or as Erin Jones, one of the leading educators in the USA, points out that “Twitter and Facebook and Instagram and LinkedIn have taken on new meaning. WE need them to stay connected. They used to be a distraction for many. Now they are an opportunity.” [4].

The greatest issues we are facing at the moment are those of the quality, because both students and teachers are still getting used to the blended learning as a result organizational or assessment mistakes may happen throughout the process.

In this work, the focus is made on the personal experience of using e-learning tools and services in English language teaching in higher education institution, such as:

- Moodle platform
- Google Jam Board
- PowerPoint
- Test English
- Wordwall
- Skype
- Zoom
- Google Meet

Our institution (Mariupol State University) has been using Moodle platform for quite a while and it is our current teaching space by default – all the courses are created and posted here, all the students and teaching staff are registered on the platform [2]. Still, the use of the platform only is not a must, so that is when variations and combinations of different online resources becomes possible. In my work, I am using Moodle to deliver all the necessary details about the course to my students – the content, additional information about certain topics and home assignments (pic. 1) [3].

Курс: Практичний курс ОІМ (англ.). Граматика та Дом.читання

га Outlook GDrive VChe Общій (ЕК № 67/ Дист навч Ха "Освітній коучинг" Заправка картрид Безкоштовний до тичер штуки Визуальн

- Новини
- Оцінка курсу
- Підручники з граматики (textbooks)
- Short-stories. Semester 1
- The Picture of Dorian Gray. Semester 2

Examination test (30.11.2021)

Test consists of questions in grammar topics and vocabulary from the texts in Home-reading

Підсумкова оцінка формується за формулою $200/4 + 50 = 100$, де:

200 - макс.сумма за аспекти Практична граматика та Домашнє читання

50 - макс.оцінка за екзаменаційний тест

Заочне. Practical Grammar. 1 семестр

- The Noun
- The Adjective
- The Pronouns
- Nouns (exercises)
- Adjectives (exercises)
- Pronouns (exercise)
- Module Test

The test is open from 23 November till 30 November. You have 1 hour to complete the test in such topics as Nouns, Adjectives, Pronouns and Adverbs.

ІЗ (граматика)

Picture 1. Moodle Platform course in the Practical Course of English Grammar and Home-reading

Among the video-communication services and applications I have used throughout the pandemic, there are Skype, Zoom and Google Meet, each having their own pros and cons.

All the above-mentioned platforms offer group chats/video calls, screen demonstration; allow joining via link. However, Google Meet has turned out to be the most reliable and convenient to use – it launches quickly, no special PC requirements needed, no time limitations, minimalistic and user-friendly interface.

As a tool for creating warming-up/revision activities Wordwall platform is used from time to time. The biggest advantage of the platform is a huge e-library of ready-made exercises that can be customized to the teacher's needs (pic. 2) [6].

Pick a template > Enter content > Play

★ Rate our ideas Q Search templates:

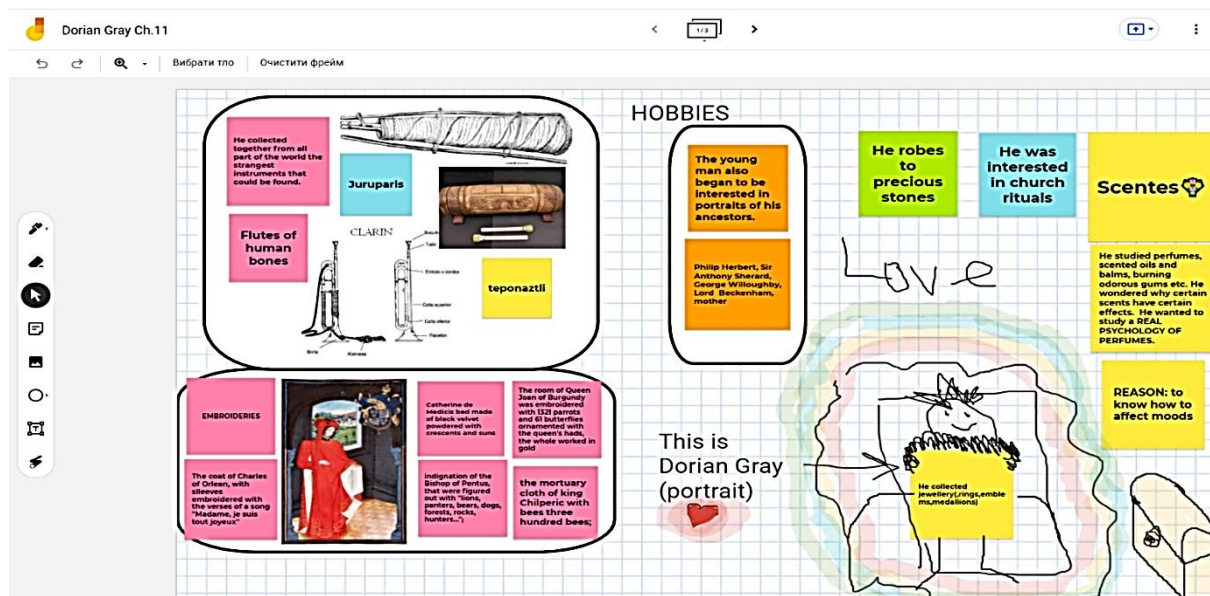
Sort by: MOST POPULAR ALPHABETICAL

INTERACTIVES

 <p>Match up Drag and drop each keyword next to its definition.</p>	 <p>Quiz A series of multiple choice questions. Tap the correct answer to proceed.</p>	 <p>Random cards Deal out cards at random from a shuffled deck.</p>
 <p>Open the box Tap each box in turn to open them up and reveal the item inside.</p>	 <p>Random wheel Spin the wheel to see which item comes up next.</p>	 <p>Missing word A cloze activity where you drag and drop words into blank spaces within a text.</p>
 <p>Anagram Drag the letters into their correct positions to unscramble the word or phrase.</p>	 <p>Find the match Tap the matching answer to eliminate it. Repeat until all answers are gone.</p>	 <p>Group sort Drag and drop each item into its correct group.</p>
 <p>Unjumble Drag and drop words to rearrange each sentence into its correct order.</p>	 <p>Labelled diagram Drag and drop the pins to their correct place on the image.</p>	 <p>Matching pairs Tap a pair of tiles at a time to reveal if they are a match.</p>
 <p>Wordsearch Words are hidden in a letter grid. Find them as fast as you can.</p>	 <p>Flip tiles Explore a series of two sided tiles by tapping to zoom and swiping to flip.</p>	 <p>True or false Items fly by at speed. See how many you can get right before the time runs out.</p>
 <p>Gameshow quiz A multiple choice quiz with time pressure, lifelines and a bonus round.</p>	 <p>Maze chase Run to the correct answer zone, whilst avoiding the enemies.</p>	 <p>Whack-a-mole Moles appear one at a time, hit only the correct ones to win.</p>

Picture 2. Wordwall templates for activities creation

For the material demonstration, PowerPoint presentations are frequently used. Google Jam Board is resorted to when there is a need to collect some group project results beforehand in order to save the time during the lesson; or as a platform for summing-up lessons and presenting the conclusions of the topic (pic. 3).

Picture 3. Google Jam Board slide

Along with the exercises and activities established in the coursebooks, online tests were also used, especially in terms of self-study work and examination test preparation [5].

In conclusion we can say that it is an extremely difficult to use one single e-learning platform, for each has their advantages and disadvantages and the lack of certain functions can be filled with the functionality of other online tool/service.

Література

1. Аніщенко І. Використання електронної навчальної платформи "lingua.skills" при змішаному навчанні англійської мови студентів у педагогічному вищому навчальному закладі. *Науковий блог*. URL: <https://naub.oa.edu.ua/2017/використання-електронної-навчальної/> (дата звернення: 05.12.2021).

2. Навчальний портал Маріупольського державного університету - Moodle МДУ. *Навчальний портал Маріупольського державного університету - Moodle МДУ*. URL: <http://moodle.mdu.in.ua/> (дата звернення: 05.12.2021).

3. Чебурахіна В. Практичний курс ОІМ (англ.). Граматика та дом. читання. *Навчальний портал Маріупольського державного університету - Moodle МДУ*. URL: <http://moodle.mdu.in.ua/course/view.php?id=5783> (дата звернення: 05.12.2021).

4. Challenges and wins of digital learning during quarantine. *Unicheck Blog for Education Junkies*. URL: <https://unicheck.com/blog/how-to-navigate-elearning-in-uncertain-times> (date of access: 05.12.2021).

5. Test-English Home page. *Test-English*. URL: <https://test-english.com/> (date of access: 05.12.2021).

6. Wordwall - Create better lessons quicker. *Wordwall | Create better lessons quicker*. URL: <https://wordwall.net/> (date of access: 05.12.2021).

ФОРМУВАННЯ ІНШОМОВНОЇ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ПРОФЕСІЙНОГО СПРЯМУВАННЯ

Головною характерною рисою навчання іноземній мові на спеціальностях немовного профілю є професійна орієнтованість цього процесу. Ця професійна орієнтованість ґрунтується на врахуванні потреб тих, хто навчається, в опануванні іноземної мови, що диктується характерними особливостями професії або спеціальності, які, в свою чергу, вимагають її вивчення. Сфера іноземної мови для спеціальних (професійних) цілей складається з таких компонентів, як: знання мови, комунікативні вміння та професійний зміст. Саме тому мета викладача полягає у розвиткові мовних знань, що відбивають основи фаху тих, хто навчається, та розвитку комунікативних вмінь, притаманних їх професійній діяльності.

Державний освітній стандарт професійної освіти ставить такі вимоги до мінімуму змісту дисципліни «Іноземна мова за професійним спрямуванням»:

1) основи спілкування іноземною мовою: фонетика, лексика, фразеологія, граматики;

2) основи ділової мови за фахом;

3) професійна лексика;

4) фразеологічні звороти і терміни;

5) техніка перекладу (зі словником) професійно-орієнтованих текстів;

6) професійне спілкування. Поняття іншомовної компетентності фахівців пов'язують з комунікативними мовними компетенціями і відзначають наявність у даному феномені мотиваційних, морально-етичних та інших компонентів, спрямованих на творчість, дію, результат [4].

Зрозуміло, що неможливо, вивчаючи іноземну мову для спеціальних цілей, досягти мети максимального наближення студента до його майбутньої професійної діяльності, якщо іноземна мова вивчається без системного підходу до навчання. Система будь-якого предмету припускає наявність структури та функціональних компонентів. До структурних компонентів системи можна віднести: мету, зміст, форми та методи, які сприяють ефективності системи. До функціональних компонентів можна віднести: цільовий компонент, обумовлений необхідністю вибору способів, дій у процесі формування компетентностей майбутнього фахівця в реалізації системного підходу в навчанні. Системний підхід уможливує впровадження у навчальний процес активних технологій, форм і методів навчання, які спонукають студента та викладача до активності та взаємодії у процесі навчання та сприяють розвитку творчих здібностей студентів, мисленню, умінню переорієнтуватися у сучасному суспільстві та дозволяють зробити акцент на групових і парних видах роботи.

Як і більшість компетентностей, професійна іншомовна компетентність передбачає наявність мінімальної групи знань та кількості умінь, а найважливіше – їх поєднання, взаємодію та інтеграцію. Для визначення цих знань і вмінь, а також встановлення логічних інтегративних зв'язків між ними необхідно також використовувати такі підходи, окрім системного, як інтегративний, когнітивний, діяльнісний та компетентнісний [3].

Під іншомовною професійною комунікативною компетентністю студента розуміють його здатність здійснювати комунікативну мовленнєву поведінку згідно із завданнями конкретних ситуацій іншомовного спілкування; у навчанні відтворюється

переважно зовнішня, знакова подібність, а не цілісний зміст професійної діяльності, пов'язаної з використанням іноземної мови. Надійність та ефективність роботи майбутнього фахівця залежить від того, наскільки адекватно й глибоко у загальній структурі предметно-технологічної компетентності інтегровано іншомовну мовленнєву компоненту [6].

За думкою Н. Сура, іншомовна професійно орієнтована комунікація – процес, у межах якого забезпечується потенційна здатність комунікантів реалізувати обмін інформацією іноземною мовою, а також самостійно здійснювати пошук, накопичення й розширення обсягу професійно значущих знань у процесі природного іншомовного професійно орієнтованого спілкування. Іншомовна професійно орієнтована комунікативна компетентність є особливим видом професійної компетенції, яка визначається як готовність та здібність до оволодіння предметними, науковими знаннями в професійному спілкуванні [5].

Формування іншомовної комунікативної компетентності у професійній сфері також передбачає вивчення іноземної мови для проведення наукових досліджень і здобування наукового ступеня. Таке розуміння суті навчання іноземної мови за професійним спрямуванням означає, що курс мови може орієнтувати студентів на продовження освіти в іншомовному середовищі, досягнення особистих цілей та перспектив.

Комунікація іноземними мовами розглядається членами Європейської комісії, Ради Європи та Європейського парламенту як одна з ключових компетентностей, що формуються у процесі навчання. Беззаперечним є і той факт, що без володіння іноземними мовами майбутньому фахівцю неможливо реалізувати свою соціальну та професійну мобільність. Роль мови зростає особливо в нинішніх умовах глобальної інтеграції бізнесу.

Такі чинники формують нову парадигму іншомовного сегменту професійної підготовки майбутніх фахівців, спрямовану на формування у них іншомовної професійно-комунікативної компетентності – інтегрованої професійної якості, що охоплює знання, уміння, навички, професійно значущі властивості, що забезпечують ефективне виконання професійних функцій і ролей у процесі іншомовного спілкування [2].

Підтримуємо думку М. Галицької, яка розглядає поняття «готовність до іншомовного професійного спілкування у майбутніх фахівців» як інтегративну професійну характеристику особистості, що визначає рівень професіоналізму майбутнього фахівця щодо його іншомовної комунікативної компетентності та включає потреби, мотиви, психологічні якості, предметні та інтелектуальні знання, уміння й навички, які дозволяють успішно використовувати іноземну мову для виконання професійних завдань [1].

Література

1. Галицька М. М. Формування у студентів вищих навчальних закладів сфери туризму готовності до іншомовного спілкування: автореф. дис. ... на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук. Київ, 2007. 22 с.
2. Івасів Н. С. Професійна іншомовна підготовка майбутніх фахівців з туризмознавства як педагогічна проблема. *Science and Education a New Dimension. Pedagogy and Psychology*, 2017, V (54), Issue 126. С. 21–25.
3. Муқан Н. В., Пастирська І. Я., Кравець С. Ф. Можливості використання інтегративного підходу у професійній іншомовній підготовці фахівців. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах*. 2020, № 69, Т. 3. С. 54–58.

4. Прадівлянний М. Г. Викладання фахово-спрямованої іноземної мови на основі компетентнісного підходу. Гуманізм та освіта: зб. матеріалів VIII міжнародної науково-практ. конф. Вінниця: УНІВЕРСУМ-Вінниця, 2006. С. 341–344.
5. Сура Н. А. Іншомовна професійна компетентність: головні принципи та компоненти процесу навчання професійно орієнтованого спілкування. Вісник Луганського держ. пед. університету ім. Т. Г. Шевченка, 2003, № 4. С. 190–192.
6. Тенищева В. Ф. Интегративно-контекстная модель формирования профессиональной компетенции: автореф. дис. ... д-ра пед. наук. Москва, 2008. 44 с.

ФАКУЛЬТЕТ ГРЕЦЬКОЇ ФІЛОЛОГІЇ ТА ПЕРЕКЛАДУ

СЕКЦІЯ АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ГРЕЦЬКОЇ ФІЛОЛОГІЇ, ПЕРЕКЛАДУ ТА МЕТОДИКИ ВИКЛАДАННЯ

УДК 811.14'06(477.62)'373.45

Жарікова Ю.В., к.філол.н., доцент кафедри грецької філології та перекладу

СЕМАНТИЧНІ ЗАСВОЄННЯ ТЮРКСЬКИХ ЗАПОЗИЧЕНЬ У РУМЕЙСЬКІЙ МОВІ

Наразі недостатньо вивченим залишається семантичне освоєння іншомовних слів. Заслужують на увагу в цьому відношенні дослідження з даної проблеми таких вітчизняних і зарубіжних вчених, як К.Р. Бабаєв, Т.А. Бертагаєв, Л. Блумфільд, Р.А.Будагов, Р.Н. Бузакова, В.А. Звегинцев, Л.П. Крисін, М.В. Мосін, Б.А. Пауль, Б.А.Плотніков, Б.О. Серебренніков та ін.

Семантичне освоєння запозичень може проявлятися по-різному, але зводиться до набуття словом такого значення або такої семантичної структури, які виділяють його в лексичній системі як окрему одиницю. Запозичення, потрапляючи в будь-яку мову, може втрачати всі притаманні йому в мові-джерелі значення, крім одного. Наприклад: 1) фр. *genre* (жанр) означає «рід, порода; образ, манера; жанр», в українську перейшло тільки в останньому значенні; 2) фр. слово *jargon* (жаргон) мало значення «щебетання, балаканина, незрозуміла мова», потім «зіпсована мова, говірка, жаргон», в українську потрапило лише в останньому значенні; 3) англ. *image* означає «зображення, статуя, образ, символ, відображення в дзеркалі», в українській «імідж» – уявлення про людину, що складається на основі даних про неї.

В інших випадках відбувалося розширення семантичного обсягу запозичення. Так, у польській мові слово *idea* означає «думка, поняття», а в українській мові має принаймні чотири значення:

- 1) загальне поняття про предмет або явище;
- 2) головне, визначальне положення в системі поглядів, переконань; переконання;
- 3) основна думка якогось художнього твору;
- 4) задум, план, намір.

Семантичне освоєння запозичення являє собою, ймовірно, найскладніший етап при входженні іноземного слова в мову. Найбільше помилок допускається в його розумінні й осмисленні носіями мови.

Що стосується тюркських запозичень, то вони є важливою і в той же час досить мало вивченою частиною румейської лексики. Однак, їх дослідження надає можливість висвітлити вузлові моменти взаємозв'язків тюркських, мов, а також румейської та грецької мов, носії яких століттями знаходились в примусовому співіснуванні. У сучасних румейській та грецькій мовах і їхніх діалектах зберігається значний пласт тюркізмів. Вивчення їх семантичного освоєння – справа виключно важлива, оскільки в даному випадку йдеться про виявлення внутрішніх сторін взаємодії та взаємовпливу мов різних систем.

Спеціального дослідження, безпосередньо підпорядкованого семантичному освоєнню тюркських запозичень, у румейському мовознавстві не проводилося.

Передбачається, що факт запозичення лексичної одиниці вже сам по собі свідчить про його змістовні асиміляції. У розумінні Л.П. Крисіна, освоєння запозичень – це семантична самостійність, відсутність дублетних синонімічних відносин з вихідними

словами мови. Вони, в свою чергу, зумовлюють функціональну активність слова, регулярність його вживання в мові [3].

Однією з причин лексичного запозичення є потреба номінації нових явищ.

Тому більшість іншомовної лексики повинно бути однозначною. Але хоча запозичені слова і сприймалися як лексичні одиниці, мало не з перших днів з ними відбувалися певні зміни в їх значеннях – звуження, розширення, докорінна зміна і т.д. Частина цих змін відбувається безпосередньо в самих запозиченнях, в їх, так би мовити, первісному вигляді, а інші – завдяки участі в запозичених словах словотворчих елементів мови, що запозичує – службових слів, суфіксів, афіксів тощо. Частина семантичних змін викликана об'єктивними причинами – змінами в житті суспільства. Такі зміни відбувалися не тільки в запозиченнях, але і в основному словниковому складі будь-якої живої мови світу.

Перш ніж перейти до характеристики видів семантичних змін безпосередньо на матеріалі грецької та румейської мов, необхідно підкреслити, що лексика, будучи найбільш піддатливою до зміни частиною будь-якої мови, більше і частіше інших елементів мови, піддається самим різним змінам. Тюркські запозичення в цьому відношенні не є винятком. Але якщо лексика змінюється навіть у рамках рідної мови, то зміни її в чужому мовному середовищі тим більш природні і законні, оскільки вона піддається тут впливу незрівнянно більших, ніж у рідній мові факторів. Придбана здатність слова іншомовного (тюркського) походження до семантичних зрушень і змін у системі мов, що запозичують (грецької та румейської мов) є однією з основних умов, які дозволяють вважати слово запозиченим.

Семантичні зміни, яких зазнають тюркські запозичення, носять двоякий характер:

1) зміни, спостережувані на першому етапі запозичення, при входженні тюркізмів в грецьку та румейську мови, коли повне значення не зберігається. У цьому випадку досить часто спостерігається семантичне звуження;

2) зміни в системі грецької та румейської мов. Тюркське запозичення, вже освоєне у всіх аспектах, може отримувати нове значення або змінити своє старе. Таким чином, багатозначність запозичення є наслідком його семантичного освоєння і подальшої еволюції у новій мовній системі.

Звуження і розширення значень тюркських запозичень могли бути викликані найрізноманітнішими причинами. До них, на наш погляд, можна віднести наступні: 1) функціональна зміна значення; 2) зміна значення внаслідок зміни ідеології; 3) деетимологізація або зміна значення внаслідок забуття етимона; 4) зміна значення як наслідок економічних відносин; 5) зміна значення, пов'язана з суспільною оцінкою; 6) зміна значення завдяки контамінації.

Крім звуження і розширення можна, на наш погляд, виділити ще один вид семантичних змін – зміна значення по асоціації, яка витікає або за подібністю, або за суміжністю.

Як вже було зазначено вище, основна маса тюркських запозичень увійшла в румейську та грецьку мови кілька століть тому назад.

Одні з них зберегли свою семантику, з іншими ж в результаті їх вживання відбулися певні семантичні зміни.

Проаналізувавши процес семантичного освоєння тюркських запозичень в грецькій та румейській мовах, ми вважаємо за доцільне систематизувати його таким чином: 1) тюркізми, освоєння без зміни семантики; 2) тюркські запозичення, що звузили своє значення; 3) тюркізми, що розширили свою семантику; 4) тюркські запозичення, в результаті освоєння і вживання яких сталося перенесення найменування.

Тюркізми, що увійшли в грецьку та румейську мови без зміни семантики і в процесі використання зберегли своє значення є наступні: кт. *чукъур* '1) яма' > рум.

чухурь, чухур/чхур '1) яма,; кт. *джумран* '1) *ховрах*' > рум. *Джурбан/джубран* '1) *ховрах*'; кт. *баарь* '1) весна' > рум. *баерс* '1) весна'; кт. *ялан* '1) брехня' > рум. *ялан* '1) брехня'; кт. *къызгъанчлыкъ* '1) жадібність' > рум. *Хизганья/хазганья/хизганджес* '1) жадібність'; від кт. *зурнаджы* '1) музикант, що грає на зурні' > рум. *зурнаджис* '1) музикант, що грає на зурні' тур. *zurnaşı* '1) музикант, що грає на зурні' та гр. *ζουρνάτζισ* '1) музикант, що грає на зурні'.

У даній групі семантика тюркських запозичень збереглася без змін. Як правило, це, в основному, небагатозначні слова, значення яких пов'язані з важливими областями людської діяльності. Вони є членами таких лексико-семантичних груп слів, як людина і суспільство, природа і тваринний світ, духовна і матеріальна культура, трудова діяльність людини.

При запозиченні слів з тюркських мов були взяті, як правило, не всі їхні значення, а лише одне або частина значень, отже вже з самого початку в запозиченні мало місце більш або менш значне звуження семантики слів.

Звуження значення нерідко носить паралельну назву – спеціалізація значення. По всій видимості, даний тип семантичних змін відбувався на першому етапі запозичення, коли тюркізми тільки входили в лексику румейської та грецької мов.

Тюркські запозичення, що звузили своє значення, є наступними: тур. *zevzek* '1) легковажний, 2) балакун, 3) дурень' > рум. *зевзек* '1) дурень, дурний' ; тур. *zaptetmek* '1) захоплювати, 2) підкорювати, 3) засвоїти, запам'ятати, 4) конфіскувати, 5) вступати до володіння, оволодівати' > рум. *Зафтлаизу/захалаизу* '1) захоплювати, присвоювати, 1) переслідувати'; тур. *top* '1) шар, м'яч, 2) штука (тканини), 3) круглий' > рум. *тон* '1) м'яч'.

Розширення значення, представляючи собою процес, протилежний помилковому звуженню, виступає в тих випадках, коли слово в новому вживанні охоплює більше коло понять, тобто може бути вжите як засіб назви ширше, ніж раніше, у період запозичення. Під розширенням значення слова, приєднуючись до точки зору М.В. Мосіна [4], ми розуміємо розширення сфери репрезентацій, функцій і охоплення явищ і предметів, що знаходяться в безпосередньому зв'язку з тим, що вона відображає.

В залежності від характеру розширення Т.А. Бертагаєв виділяє синхронний і діахронний види розширення. Під синхронним видом розуміється поступове розширення смислової структури слова, використовуваною носіями мови для позначення нового предмета, явища чи поняття, пристосування вихідного значення слова до нового [1].

Внаслідок цього процесу семантика слова ускладнюється і збагачується. Воно поступово стає все більш досконалим засобом передачі думки. Розширення кола значень відбувається, як правило, в межах близькоспорідненого семантичного середовища.

Діахронія розширення – це зміна семантики слова в процесі його історичного розвитку, при якому відбувається збільшення розриву між вихідним і похідним значеннями. В результаті поступового видалення значення від свого семантичного ядра поглиблюється розбіжність між семантичним ядром і хронологічно пізніше виниклим значенням. При діахронній зміні значень, на думку Р.А. Будагова, етимологічні зв'язки між словами мов, що контактували можуть дуже сильно послаблюватися [2, с. 74].

Розширення значення проявляється в наступних тюркізмах: тур. *yürüyüş* '1) рух, 2) хода, 3) похід, марш' > рум. *Юруш/юрух/юрухлайму* '1) хода, 1) стрій, 2) порядок, 1) наведення порядку'; тур. *lakırdı* '1) слово, мовлення, розмова, 2) порожні слова' > рум. *Лакарды/лакхардыма* '1) слово, мовлення, розмова, 1) бесіда, співбесіда, 2) обговорення'.

Перенесення найменувань може протікати, як правило, розбіжно в залежності від

асоціативних зв'язків, які виникали при осмисленні тюркського слова.

Основними типами перенесення найменувань є:

- перенесення найменувань за подібністю ознак,
- перенесення найменування з суміжності і,
- перенесення найменувань за подібністю функцій.

Дане семантичне явище проявилось в наступних тюркських запозиченнях: тур. *zülüf* '1) локон, прядки волосся, що спадають на скронях' > рум. *зулуф*, '1) скроня' та гр. *τσουλούφι* то '1) завиток (волосся), 2) бакенбард, бак'; тур. *tarama* '1) сканування, 2) штрихування, 3) обробка каменю зубчастим зубилом' > рум. *тарама*, '1) яр, балка, 2) улоговина лощина' та гр. *ταραμάς* о '1) ікра низької якості (неочищена), 2) тарамосалата (салат з ікри); тур. *tabla* '1) стільниця, 2) попільниця' > рум. *тавла* (3,4), '1) дошка кушетка, та гр. *ταμπλάς* о '1) таця'.

Отже, тюркські запозичення, семантично освоєні грецькою та румейською мовами, систематизовані нами наступним чином:

1. тюркські запозичення, освоєні в грецькій та румейській мовах без зміни семантики;
2. тюркізми, що звузили свої значення;
3. тюркські запозичення, що розширили сферу своїх значень;
4. тюркізми, в результаті освоєння яких в грецькій та румейській мовах сталося перенесення найменувань.

Семантичне освоєння тюркських запозичень, так само як фонетичне і морфологічне освоєння, а саме – широке функціонування запозичених слів в словниковому складі, розвиток в них нових переносних значень і відтінків в системі грецької та румейської мов, їх здатність надбання синтаксичних зв'язків з споконвічними та іншими лексемами грецьких та румейських мов свідчить про засвоєність та освоєність тюркських запозичень грецькою та румейською мовами.

Література

1. Бертагаев Т.А. Лексика современных монгольских литературных языков. Москва : Наука, 1974. 283 с.
2. Будагов Р.А. Сравнительно-семасиологические исследования. М.: Изд-во МГУ, 1963. 302 с.
3. Крысин Л.П. Иноязычные слова в современном русском языке. М. : Наука, 1968. 153 с.
4. Мосин М.В. Лексика с точки зрения ее происхождения // Лексикология мордовских языков. Саранск: Морд. кн. изд-во., 1983. С. 87–100

УДК 811.1'25-115(043)

Гаргаєва О.В., старший викладач кафедри грецької філології та перекладу

ΤΟΝΟΣ ΚΑΙ ΤΟΝΙΣΜΟΣ ΩΣ ΦΩΝΗΤΙΚΟ ΦΑΙΝΟΜΕΝΟ

Μέ τόν δρο προσωδία έννοούμε όλα τα φωνητικά φαινόμενα πού, πέρα από την κυρίως άρθρωση των φθόγγων, συν τήν όμιλία. Πρόκειται, βασικά, για τήν διάρκεια των φθόγγων, δηλ. το χρόνο πού διαρκεί ή έκφώνησή τους και για τόν τόνο (δυναμικό ή μουσικό), κ σχέση μέ τήν ένταση και τό ύψος των παλμικών κινήσεων της γλωσσίδας. Διάρκεια και τόνοος είναι δυνατόν νά συνυπάρχουν σέ μία γλώσσα, όπως συνέβαινε στήν Αρχαία Ελληνική.

Τόνοος γενικά είναι εξάρτηση της φωνής σε ορισμένα σημεία μιας εκφραζόμενης γλωσσικής ενότητας (λέξεως, φράσεως). Διακρίνονται δύο είδη τόνου:

(ι) ό δυναμικός τόνος, ό οποίος έχει σχέση μέ τήν ένταση της φωνής πού συνοδεύει την προφερόμενη συλλαβή ή λέξη και

(ιι) ό μουσικός τόνος πού είναι τό ύφος της φωνής (ή ύψηλότερη ή χαμηλότερη μουσική κλίμακα) πού συνοδεύει τήν προφερόμενη συλλαβή, ή λέξη. Τό ύφος τής φωνής εξάλλου, εξαρτάται από τή συχνότητα των παλμικών κινήσεων των φωνητικών χορδών.

Δυναμικός τονισμός. Μέ τό δυναμικό τονισμό, κατά κανόνα, μία συλλαβή στή λέξη ή μία λέξη στή φράση εξάιρεται τονικά και ακούγεται πιο έντονα από τις άλλες. Σέ όρισμένες περιπτώσεις ακούγεται στήν ίδια λέξη και δεύτερος τόνος λιγότερο δυνατός από τόν πρώτο η και τό αντίθετο.

Ό δυναμικός τόνος είναι δυνατόν νά προκαλέσει επιμήκυνση στή διάρκεια μιας συλλαβής. Δυναμικό τονισμό έχουν οί περισσότερες εύρωπαϊκές γλώσσες, Ελληνική, Αγγλική, Γαλλική, Ισπανική, κ.ά. Ως κύρια λειτουργία τοῦ δυναμικού τόνου θεωρείται ή αντίπαράταξη μιας τονιζόμενης συλλαβής πρὸς τις λοιπές (άτονες) συλλαβές, μέ τήν οποία επιτυγχάνεται καλύτερα ή κατανόηση του γλωσσικού μηνύματος. Μέ τόν δυναμικό τόνο, προβάλλεται δηλ. και τονίζεται τό σημείο εκείνο στό όποιο πέφτει ουσιαστικά,τό βάρος του μηνύματος.

Σέ πολλές γλώσσες (μεταξύ των όποιων) και στήν Ελληνική ό δυναμικός τόνος διαφοροποιεί σημασιολογικά τις λέξεις. (Πρβλ. στήν Ελληνική: νόμος - νομός, γέρος - γερός κ.ά.).

Ή θέση του δυναμικού τόνου σέ άλλες γλώσσες είναι ελεύθερη και σε άλλες αυστηρά καθορισμένη και σταθερή, έτσι ώστε νά άποτελεί κριτήριο όροθεσίας, νά καθορίζει δηλ. τά όρια των λέξεων.

Μουσικός τονισμός. Σέ γλώσσες πού έχουν μουσικό τόνο μία συλλαβή ,εξάιρεται συγκριτικά πρὸς τις άλλες λόγω μεγαλύτερου ύψους της φωνής. Αυτό σημαίνει ότι ή συχνότερα παλμικών κινήσεων των φωνητικών χορδών μεταβάλλεται διαρκώς έκφωνούμενη λέξη ή φράση γι'αυτό και σέ γλώσσες μέ μουσικό τόνο τό ίδιαρκως μεταβαλλόμενο ύψος της φωνής παριστάνεται σέ μία καμπύλη και οέ ι περιπτώσεις όρίζεται ό τόνος ως τό πίο υψηλό ή τό πίο χαμηλό σημείο πύλης (τόνος στιγμαϊός), ή, σέ άλλες, ως ή άνοδος ή κάθοδος του ύψους της φωνής (τόνος μελωδικός).

Γλώσσες πού έχουν μουσικό τόνο είναι ή Σουηδική, Νορβηγική, πολλές αφρικανικές και ασιατικές γλώσσες (Κινεζική, Ιαπωνική, Ταϋλανδέζικη, κ.α).

Όπως ό δυναμικός, έτσι και ό μουσικός τόνος σέ πολλές γλώσσες ειτουργεί ως διαφοροποιητικό στοιχείο τών λέξεων. Αξίζει μάλιστα, νά σημειωθεί ότι ενώ διακρίνουμε ένα και μόνο είδος δυναμικού τόνου, σέ γλώσσες με μουσικό τονισμό είναι δυνατό νά υπάρχουν τρία και τέσσερα είδη τόνου.

Οί Ελληνες γραμματικοί άναφέρουν γενικά δύο τόνους: έναν οξύ κι βαρύ τόνο. Ό οξύς ήταν ό κυρίως τόνος πού εξήρε λόγω ύψους τήν τονισμένη συλλαβή. Ό βαρύς είναι ό τόνος τών λοιπών συλλαβών, δηλ., στήν ουσία τονίζεται μέ τήν άπουσία τόνου. Ή περισπωμένη ήταν ό συνδυασμός από ένα και ένα βαρύ τόνο.

Ό γραμματικός Τυραννίων (1ος π.Χ. αί.) άναφέρει έναν ενδιάμεσο μέ τόν όποιον έννοούσε, μάλλον, τόν ενδιάμεσο βαθμό ύψους μεταξύ όξί βαρέος τόνου, πού άκολουθούσε, ως φυσική μετάβαση,τόν υψηλό τόνο και δεν γινότανε, τις περισσότερες φορές, άντιληπτός.

Κατά τήν όμιλία έχει διαπιστωθεί ότι ένταση φωνής και μελωδία συνυπαρχουν. Αυτό θά μπορούσε νά έννοηθεί ως συνύπαρξη δυναμικού και μουσικού τονισμού. Στήν πραγματικότητα υπερισχύει ό ένας από τούς δύο. Αλλωστε προαναφέραμε, ό δυναμικός τόνος έπηρεάζει μία όλόκληρη φωνητική ομάδα (λέξη ή φράση), ενώ ό μουσικός αφορά σέ κάθε συλλαβή. Ή "δυνάμει" συνύπαρξη και τών δύο άποδεικνύεται από τό γεγονός ότι σέ μία και τήν αύτή γλώσσα είναι δυνατό νά υπάρχει περίοδος μουσικού και περίοδος δυναμικού τονισμού (Πρβλ. τήν άρχαία και νέα έλληνική γλώσσα).

Στην ελληνική γλώσσα κάθε φωνολογική λέξη μπορεί να έχει μία μόνο τονισμένη συλλαβή και η συλλαβή αυτή πρέπει να είναι μία από τις τρεις τελευταίες της φωνολογικής λέξης. Έτσι λοιπόν, σε κάθε φωνολογική λέξη υπάρχει μια συλλαβή που ξεχωρίζει, και η συλλαβή αυτή λέγεται ότι φέρει τόνο. Οι τρεις τελευταίες συλλαβές μιας φωνολογικής λέξης ονομάζονται προπαραλήγουσα, παραλήγουσα και λήγουσα. Αν η τονισμένη συλλαβή μιας φωνολογικής λέξης είναι η προπαραλήγουσα, τότε η φωνολογική λέξη λέγεται προπαροξύτονη. Αν η τονισμένη συλλαβή είναι η παραλήγουσα τότε η λέξη λέγεται παροξύτονη, ενώ αν τονισμένη είναι η λήγουσα τότε λέγεται οξύτονη.

Ο φωνολογικός τόνος, η ιδιότητα δηλαδή μιας συλλαβής να ξεχωρίζει από τις άλλες συλλαβές μιας φωνολογικής λέξης, δεν πρέπει να συγχέεται με το τονικό σημάδι της ορθογραφίας. Όπως και άλλα ορθογραφικά χαρακτηριστικά, έτσι και το τονικό σημάδι είναι παραπλανητικό όσον αφορά στην πραγματική φύση του τονισμού. Μάλιστα το ισχύον σύστημα τονισμού της νέας ελληνικής γλώσσας, το μονοτονικό, αν και είναι πολύ ελιτωμένο για τις ανάγκες της γλώσσας σε σχέση με το παλαιότερο πολυτονικό, δεν είναι ούτε εντελώς συνεπές αλλά ούτε και εκφράζει με ακρίβεια την έννοια του φωνολογικού τόνου.

Για παράδειγμα, μονοσύλλαβες λέξεις όπως «γη» (ουσιαστικό) και «δεν» (μόριο), δεν λαμβάνουν τονικό σημάδι (επειδή είναι μονοσύλλαβες) παρότι φωνητικά τονίζονται : «στη γη», «δεν έχω». Αντίθετα, δισύλλαβες λέξεις όπως «από» (πρόθεση) και «ότι» (αναφορικός σύνδεσμος) λαμβάνουν τονικό σημάδι (επειδή έχουν πάνω από μία συλλαβή) παρότι φωνητικά δεν τονίζονται : «από την πόλη έρχομαι», «είπα ότι θα έρθω».

Λογοτεχνία

1. Holton D. Γραμματική της Ελληνικής Γλώσσας. – Αθήνα, 1999.
2. Mirambel A. Η νέα ελληνική γλώσσα: περιγραφή και ανάλυση. – Θεσσαλονίκη, 1988.
3. Πετρούνιας Ε. Νεοελληνική γραμματική και συγκριτική ανάλυση. Φωνητική και εισαγωγή στη φωνολογία. – Ζήτη, 2002
4. Πρωτόπαπας Α. Εισαγωγή στη Φωνητική. – Αθήνα, 2003
5. Τριανταφυλλίδης Μ. Νεοελληνική Γραμματική (της Δημοτικής). – Θεσσαλονίκη: . Ίδρυμα Μανόλη Τριανταφυλλίδη – Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, 1973

Гаргаєва О.В. «Наголос у новогрецькій мові»

УДК 378.091.212-047.22

Киор Ю.А., к.філол.н., доцент кафедри грецької філології та перекладу

POЗBИTOK «SOFT SKILLS» Y CTYДEHTИB-ΦИΛOΛOΓИB

Щоб досягти успіху в сучасному світі, який так швидко та стрімко розвивається, недостатнім є наявність лише ґрунтовних знань та досвіду. Необхідними стають так звані особливі навички, які називають «гнучкими», «м'якими» або «soft skills» чи «софт скіли». Це – комплекс неспеціалізованих, надпрофесійних навичок, які відповідають за успішну участь у робочому процесі, високу продуктивність і, на відміну від спеціалізованих навичок, не пов'язані з конкретною сферою [4].

На думку В. Білика, сам термін «гнучкі навички» об'єднує декілька понять, які стосуються різних аспектів забезпечення ефективної роботи в колективі. Загалом, ці поняття підпадають під три основних напрями:

- Комунікація
- Взаємодія
- Продуктивність / робоча етика

Фактично «гнучкі навички» є практичним відбиванням особистих рис людини [1].

Питання розвитку «soft skills» як важливої складової конкурентоспроможності майбутнього фахівця розглянуті у дослідженнях вітчизняних науковців О. Глазунової, Т. Волошиної, В. Корольчук, Ж. Діденко, І. Паславської та багатьох інших.

До основних категорій гнучких навичок В. Білик відносить такі:

1. Комунікація
2. Колективна взаємодія
3. Гнучкість
4. Розв'язання проблем \ викликів
5. Критичне мислення
6. Уникання конфліктів
7. Відповідальність та рішучість [1].

Проаналізувавши наявні класифікації, Ж. Діденко виділяє такі три групи м'яких навичок («soft skills»), які відповідають завданням, вирішуваним за допомогою відповідних умінь. Перша група – комунікативні навички, що співвідносяться з виконанням завдань, спрямованих на взаємодію з іншими людьми. Друга група – особистісні навички, пов'язані з управлінням особистісними якостями. Третя група – професіональні навички, що співвідносяться з виконанням професіональних завдань [3, с. 266].

І. Паславська вважає, що передовими методами у процесі вивчення іноземної мови, які базуються передусім на особистісно орієнтованому підході до студента, спрямованому на розвиток творчого потенціалу студентів, комунікативних навичок, вміння мислити та швидко реагувати, є використання інтерактивних методів навчання. Відповідно залежно від мети заняття та форм організації діяльності студентів можна виділити 4 групи технологій інтерактивного навчання: інтерактивні технології кооперованого навчання, інтерактивні технології колективно-групового навчання, технології ситуативного моделювання, технології опрацювання дискусійних питань [5, с. 197].

О. Глазунова, Т. Волошина, В. Корольчук пропонують п'ять груп «soft skills» для майбутніх фахівців з інформаційних технологій: управлінські, комунікативні, особистої ефективності, стратегічного управління та управління інформацією. Кожна група містить визначений перелік вмінь та навичок, якими має володіти випускник ІТ-фаху університету [2, с.93].

Отже, м'які навички – це вміння людини, які сприяють міжособистісному спілкуванню, проявленню особистісних якостей, а також об'єднують професійні навички (наприклад, робота в команді, лідерство, успішна взаємодія з клієнтами) [3, с. 269].

Література

1. Білик В. Що таке гнучкі навички та чому вони важливі? URL: <https://volodymyrbilyk.medium.com/%D1%89%D0%BE->

[URL:https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%9C%27%D1%8F%D0%BA%D1%96-%D0%BD%D0%B0%D0%B2%D0%B8%D1%87%D0%BA%D0%B8-%D1%82%D0%B0-%D1%87%D0%BE%D0%BC%D1%83-%D0%B2%D0%BE%D0%BD%D0%B8-%D0%B2%D0%B0%D0%B6%D0%BB%D0%B8%D0%B2%D1%96-658212d901c](https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%9C%27%D1%8F%D0%BA%D1%96-%D0%BD%D0%B0%D0%B2%D0%B8%D1%87%D0%BA%D0%B8-%D1%82%D0%B0-%D1%87%D0%BE%D0%BC%D1%83-%D0%B2%D0%BE%D0%BD%D0%B8-%D0%B2%D0%B0%D0%B6%D0%BB%D0%B8%D0%B2%D1%96-658212d901c)

(дата звернення: 10.12.2021).

2. Глазунова О. Г., Волошина Т. В., Корольчук В. І. Розвиток “soft skills” у майбутніх фахівців з інформаційних технологій: методи, засоби, індикатори оцінювання. Відкрите освітнє е-середовище сучасного університету. 2019. С. 93–106.

3. Діденко Ж. Формування м’яких навичок (“soft skills”) на заняттях англійської мови у майбутніх менеджерів в умовах дистанційного навчання. Актуальні питання гуманітарних наук. 2021. Вип 35. Т. 2. С. 266-271.

4. М’які навички.

[URL:https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%9C%27%D1%8F%D0%BA%D1%96-%D0%BD%D0%B0%D0%B2%D0%B8%D1%87%D0%BA%D0%B8](https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%9C%27%D1%8F%D0%BA%D1%96-%D0%BD%D0%B0%D0%B2%D0%B8%D1%87%D0%BA%D0%B8)

(дата звернення: 10.12.2021).

5. Паславська І.С. Розвиток у студентів “soft skills” у процесі вивчення іноземної мови як необхідний компонент конкурентоспроможності майбутніх фахівців. Вісник ЛНУ імені Тараса Шевченка. 2020. № 3 (334). С. 196-204.

УДК 81'1(043)

Кобиленко Н.К., старший викладач кафедри грецької філології та перекладу

МІЖКУЛЬТУРНА КОМУНІКАЦІЯ: НЕВЕРБАЛЬНИЙ АСПЕКТ

У житті сучасної людини все більшого значення набуває безпосередня й опосередкована взаємодія з представниками інших етнокультурних спільнот. Глобалізація економіки, розвиток туризму і бізнесу, міграційні процеси, освітня інтеграція зумовлюють активні міжкультурні відносини. Для подальшого розвитку світової цивілізації необхідно налагоджувати діалог представників різних культур, оскільки незнання етнокультурних особливостей як вербальної, так і невербальної комунікації негативно впливає на процес спілкування, призводить до стереотипного сприйняття носіїв інших культур, спричинює помилки в комунікативній поведінці індивідів.

Різним аспектам міжкультурної комунікації присвячено праці Е. Холла, М. Бергельсона, Ф. Бацевича, О. Селіванової, В. Манакіна, П. Донця, А. Вежбицької, О. Леонтович, Т. Грушевицької, Д. Гудкова, В. Садохіна, С. Тер-Мінасової та ін. Проблема міжкультурної відповідності невербальних засобів пов’язана з проблемою їхньої інтерпретації в різних етнокультурах і можливістю або неможливістю перекладу, оскільки людина як особистість формується в певному лінгвокультурному просторі й засвоює специфічні для кожного етносу знаки невербальної культури, правила їхнього використання і тлумачення. Так, наприклад, в українській, російській, іспанській аудиторії звук “ш-ш” сприймають як заклик до тиші, а в американській аудиторії “шикання” є вираженням незадоволення. Свист, навпаки, означає в американців захоплення, і вони можуть свистіти навіть під час лекцій, що є неприпустимим у вітчизняній культурній традиції.

Велику роль під час встановлення контакту між людьми відіграє посмішка, що має різні інтерпретації в етнокультурах. Найбільшою мірою посмішка характеризує комунікативну поведінку американців, слугуючи символом успіху і благополуччя. Для французів, англійців, іспанців посмішка – це не лише біологічна реакція на позитивні емоції, а й формальний знак культури, що не має нічого спільного зі щирим ставленням до того, кому вони посміхаються; це ще й знак відсутності агресивних намірів.

Отже, українській невербальній поведінці притаманні такі властивості, як емоційність, швидкість і гучність мовлення, нечіткість кордонів комунікативних зон. Зазначені характеристики, зокрема, є необхідним складником професійної компетентності викладача, важливою умовою успішного навчання студентів, запорукою плідної міжкультурної співпраці. Перспективу подальших досліджень убачаємо у визначенні особливостей використання вербальних засобів носіями української етнокультури у процесі міжкультурної комунікації.

Література

1. Бацевич Ф.С. Основи комунікативної лінгвістики. К: Академія, 2004. 343 с.
2. Рудик І.М. Культурна специфіка невербального коду в міжкультурній комунікації // Вісн. Житомир. держ. ун-ту ім. І. Франка. 2005. № 23. – С. 101-103.

УДК 811.14'06:811

Рожкова І.Г., старший викладач кафедри грецької філології та перекладу

МОВА ГРЕЦЬКОГО НАРОДНОГО ПОЕТИЧНОГО ЕПОСУ «ДИГЕНІС АКРИТ»

Істориками літератури поема вважається твором, який символізує початок новогрецької літератури. «Дигеніс Акрит» розповідає про те, як жили і воювали візантійські воїни, ілюструє погляди і звичаї греків візантійської епохи, описує їх житло і одяг, а саме багато того, про що історичні джерела не дають інформації. «Дигеніс Акрит» вважається важливим мовним джерелом грецької мови часів Візантії.

Акритські пісні 9-11 ст. – перші дійшли до нас соціально забарвлені пам'ятники народного візантійського епосу, які дійшли до наших часів. Їх значення не вичерпалося тим, що вони втілили в собі умонастрій, етичні й естетичні ідеали простих людей. Ці пісні – найбільш ранні в історії візантійської літератури свідоцтво та джерело мови, яка в той період набирала силу в порівнянні з традиційною літературною мовою Візантії та мала особливу лексику і особливі граматичні норми. На цій підставі деякі візантологи саме в мовному факторі бачать найважливіші критерії при відповіді на питання: що є середньовічна грецька народна література? [4]

Відомий сучасний німецький дослідник Г. Бек стверджує: «Головна відмінність (між народною і ненародною літературою) знаходиться в меншій мірі в тематиці, але також і в мові» [2, 4].

Основою мови народної грецької літератури була жива розмовна мова, за допомогою якої спілкувалися в побуті всі класи візантійської соціальної ієрархії. Її початок був покладений ще в епоху еллінізму, коли в результаті походів Александра Македонського з просуванням грецького вагомого культурного впливу на Схід по всьому еллінізованому світу поширилась загальна розмовна грецька мова – так звана «койне глоса». Не випадково у Аристотеля слово «δημοτικός» мало значення не тільки «народний», а й «загальнопоширений». Отже, героїчний епос Дигеніса Акрита

новогрецької літератури 10-12 ст. вважається найвідомішою писемною пам'яткою грецької народної мови раннього Середньовіччя часів Візантії [2].

Класичним прикладом цікавого явища, характерного для грецької словесності, який можна було б назвати «апорією парафраз» є історія інтерпретації та атрибуції різних рукописів епосу про Дигеніса Акрита. Дослідники сьогодні не можуть стверджувати, що більш архаїчний текст є більш давнім – природним чином може виникнути підозра, що дослідник має справу з результатом усвідомленої стилізації автора. Парадокс ситуації полягає в тому, що це однаково відноситься і до «народного» вигляду тексту. Досить часто освічені автори навмисно стилізували свої поеми під народну поезію. (власне, неосвічений автор за визначенням не міг «написати» поему). Найповніша і найархаїчна (дуже багата книжковими елементами) версія епосу представлена в Гроттаферратському рукописі (XIV ст.). Трапезундський та Адроський рукописи, очевидно, можуть бути зведені до Гроттаферратського. Проблеми для дослідників представив Ескуріальський рукопис (XVI ст.). Текст сильно скорочений, у ньому присутні лакуни, а мова дуже наближена до розмовної мови епохи. Перші дослідники та видавці текстів припустили, що найранішою є Ескуріальська версія, вона була написана народною мовою, а згодом був створений архаїзований варіант (Jeffreys 1998). Пізніше була запропонована протилежна гіпотеза – епос повною мірою відображає Гроттаферратський рукопис, його архаїзми, швидше, не є результатом стилізації, а цілком відповідають узусу епохи, а Ескуріальський рукопис представляє вже пізнішу версію. Це класична ситуація, коли йдеться про грецькі парафрази – неймовірно складно з усією визначеністю стверджувати, що більш архаїчна версія є давнішою, а наближена до розмовного варіанту – сучаснішою, цією обставиною пояснюються коливання дослідників, які часто змінюють свою думку на прямо протилежну. [5]

Відомий своїми перекладами з грецької мови український поет та перекладач Василь Степаненко, лауреат Урядової премії в галузі перекладу імені Максима Рильського у 2016 р. за переклад середньовічного критського епосу «Еротокрит», вперше здійснив переклад візантійського грецького епосу «Дигеніс Акрит» українською мовою, який побачив світ у 2018 р. Як і сам оригінал, так і його український переклад є складним з'єднанням візантійської фольклорної творчості і християнської наукової та стилістично витонченої поезії [1,6].

Література

1. Дигеніс Акрит. Середньогрецький епос. В. Корнарос. У пер. В. Степаненка. Видавництво: Перун. 2018. 160 с.
2. Т. Попова. Византийская народная литература. История жанрових форм епоса и романа. Москва. Наука. 1985. 274 с.
3. Digenes Akrites: Synoptische Ausgabe der ältesten Versionen // Wiener byzantinischen Studien. Wien. 1971. Bd 8.
4. Рожкова І.Г. Особливості художнього поетичного перекладу критського епосу В. Корнароса «Еротокрит» на українську мову. Закарпатські філологічні студії. Випуск 8. Ужгород: Ужгородський національний університет. 2019. С. 208-218.
5. Елоева Ф.А. Кафаревуса в современной новогреческой литературе – лингвистический эксперимент или отражение диахронии? Материалы

восемнадцатых чтений памяти И. М. Тронского "Индоевропейское языкознание и классическая филология - XVIII". СПб. : Наука, 2014. С. 268–275.

б. Рожкова І.Г. Особливості художнього поетичного перекладу критського епосу В. Корнароса «Еротокрит» на українську мову. Закарпатські філологічні студії. Вип. 8. Ужгород: Ужгородський національний університет, 2019. С. 208-218.

УДК 378.016:811.14'06

Лабецька Ю.Б., к.філол.н., доцент кафедри грецької філології та перекладу

МУЛЬТИМОДАЛЬНІСТЬ У ВИКЛАДАННІ НОВОГРЕЦЬКОЇ МОВИ

Ключовим поняттям у навчанні іноземної мови є ефективність, оскільки вивчення іноземної мови має приносити конкретний мовний, мовленнєвий, комунікативний та соціокультурний ефект. Підвищити ефективність, а також прискорити процес освоєння іноземної мови, може допомогти використання мультимодальності.

У сучасному технологічному та соціокультурному контексті комунікації мультимодальність виявляється чи не найважливішою ознакою комунікації. Дослідники зазначають, що мова, письмове та усне мовлення, – це лише один з доступних кодів відтворення дійсності, оскільки комунікація представляється поділеною на багато різних способів функціонування, синхронних та асинхронних [6].

Мультимодальність – це форма презентації культурного продукту, який поєднує в собі кілька семіотичних модусів. Мультимодальність (полікодовість) – це відмінна риса людської комунікації, оскільки сама людина є мультимодальною істотою, тобто сприймає повідомлення, створені за допомогою різноманітних семіотичних кодів: звуку (промови, інтонації, тембру, тону, мелодики, кашлю, сміху, шуму тощо), образу (фотографії, малюнка, ілюстрації, кольору, шрифту), а також смаку, запаху та дотику [4].

М. Загідуліна зазначає, що в умовах переходу практик, випробуваних в області мистецтва (художніх фільмів, образотворчого мистецтва, літератури, музики і т. п.), у сферу повсякденної комунікації (у вигляді креативних форм обміну користувача) мультимодальний аналіз веде до виявлення закономірностей естетизації повсякденності, - як у галузі комунікації, так і в організації просторово-часових констант, культурних моделей, що визначають «консервацію смислів», їх «упаковку» в матеріальних, доступних «відкладеному» сприйняттю формах (або модусах, симультанна присутність яких і забезпечує феномен мультимодальності) [2].

Повертаючись до наслідків залучення поняття мультимодальності до практики викладання іноземних мов, слід зазначити, що воно веде до перегляду поняття тексту та текстових жанрів. Ці поняття отримують нове звучання в термінах мультимодальної комунікації. Значення, яке ми виносимо з тексту, та форми вираження цього значення зумовлюються історичним та соціальним контекстом, який виявляється слабкіше структурованим порівняно з усним мовленням, що впливає на цей контекст. Поняття текстового жанру відіграє вирішальну роль в процесі оцінювання мультимодального тексту. Тексти з писемного мовлення переходять в ширший простір, у якому різні жанри можуть зустрітися та вступити в синергію. Матеріальний характер мультимодальних витворів, включаючи тексти, є ключовим складником будь-якого мультимодального жанру.

Дидактичне засвоєння нових / відмінних текстів вимагає нових педагогічних та методичних практик, враховуючи той факт, що викладання іноземних мов тісно пов'язане з традиційними уявленнями про оволодіння мовними навичками і мовною та

комунікативною компетенціями через посередництво текстоцентричного підходу до викладання.

Як зазначає М. Дімасі, в Греції почали залучати нові технології при викладанні іноземних мов у 70-80-х роках, спочатку у вигляді супроводу шкільного навчального матеріалу касетами з записами мовлення носіїв цільової іноземної мови, а пізніше, особливо протягом останнього десятиліття – шляхом виробництва мультимедійного програмного забезпечення з навчання іноземним мовам на CD-ROM, а також створення відповідних веб-сайтів [6].

Один з сучасних підручників новогрецької мови, в якому, на наш погляд, вдало реалізовано настанову на мультимодальність текстів, - це видання Центру новогрецької мови Міністерства освіти та релігії Греції «Κλικ στα ελληνικά» (м. Салоніки, 2013 р.). Йдеться про підручник, що покликаний підготувати учнів до складання іспиту з новогрецької мови на рівень володіння А1 та А2. Видання супроводжується трьома компакт-дисками, на яких представлено весь аудіоматеріал до підручника, а також посиланнями на веб-сайт, на якому розміщуються додаткові матеріали з кожного розділу. Більшість текстів, що подано в підручнику, відповідають визначенню мультимодальності, адже, в них поєднується власне вербальна складова з невербальною, переважно – з візуальними образами та аудіосупроводом: це фотокартки, малюнки, скетчі, барвисті рекламні проспекти, мовленнєві бульбашки, пісні, ігри – лабіринт, бінго, кросворди тощо. Автори видання зазначають, що, незалежно від віку учнів, які навчаються за цим підручником, комплекс навчальних матеріалів підібрано так, щоб викликати інтерес, зробити процес навчання приємним для учнів, сприяти розвитку кооперації між учнями, зменшити конкуренцію та створити дружню атмосферу в класі. Не в останню чергу ці завдання виконуються саме завдяки мультимодальності текстів. А для дорослих учнів такі багатокодові навчальні матеріали є способом зануритися в дитячий світ та на час заняття відійти від повсякденної рутини.

Дослідники встановили, що під час сприйняття мультимодальних текстів задіяні ментальні процеси: мислення, пам'ять та емоції, що сприяє процесу ретенції, тобто збереження та відстроченого відтворення вивченого матеріалу [3]. Іншими словами, продуктивність занять з використанням мультимодальних текстів виявляється підвищеною порівняно з традиційними моносеміотичними текстами.

Отже, під мультимодальністю розуміються різні способи людського спілкування та взаємодії, полісеміотичність передачі комунікативних інтенцій та інформації, за допомогою вербальних та невербальних каналів (модусів) – мови (письма та звуків), а також інших семіотичних систем (наприклад, кольору, запаху, дотиків, жестів, ходи, рухів тіла). Використання мультимодальності та полікодових об'єктів на заняттях з новогрецької мови як іноземної сприяє підвищенню мотивації та інтересу, що викликає бажання висловитися, тобто допомагає формувати комунікативну компетенцію.

Література

1. Коздра М. Мультимодальность в обучении русскому языку как иностранному. URL <https://depot.ceon.pl/bitstream/handle/123456789/14425/Multimodalnost%20v%20obuchenii%20RKI.pdf?sequence=1&isAllowed=y> (дата звернення 7.10.21)
2. Загидуллина М.В. Мультимодальность: к вопросу о терминологической определенности. URL <https://cyberleninka.ru/article/n/multimodalnost-k-voprosu-o-terminologicheskoy-opredelennosti/viewer> (дата звернення 7.10.21)

3. Coccetta, F. *Multimodal Text Analysis and English Language Teaching*. URL https://www.researchgate.net/publication/41845538_Multimodal_Text_Analysis_and_English_Language_Teaching (дата звернення 10.12.21)

4. Kress G. *Multimodality: A Social Semiotic Approach to Contemporary Communication*. – New York, 2010.

5. Mondada, L. Challenges of multimodality: Language and the body in social interaction [Text] / L. Mondala // *Journal of sociolinguistics*. – 2016. – N 20 (3). – Pp. 336–366. – doi: 10.1111/josl.1_12177.

6. Δημάση Μ. Πολυτροπικότητα και διδασκαλία ξένων γλωσσών, 2015. URL http://utopia.duth.gr/~mdimasi/index_html_files/chapters/2015_%CE%A0%CE%9F%CE%9B%CE%A5%CE%A4%CE%A1%CE%9F%CE%A0%CE%99%CE%9A%CE%9F%CE%A4%CE%97%CE%A4%CE%91%20%CE%9A%CE%91%CE%99%20%CE%94%CE%99%CE%94%CE%91%CE%A3%CE%9A%CE%91%CE%9B%CE%99%CE%91%20%CE%A4%CE%A9%CE%9D%20%CE%9E%CE%93.pdf (дата звернення 8.10.21)

УДК 81'255.4'373(043)

Новицька О.А., к.філол.н., доцент кафедри грецької філології та перекладу

ДО ПИТАННЯ ПЕРЕКЛАДУ ВУЗЬКОГАЛУЗЕВИХ ТЕРМІНІВ

Стрімкий розвиток науки та техніки став причиною появи не тільки нових приладів та технічних пристроїв, спрямованих на покращення та полегшення життя та побуту людини, а й причиною розвитку економічних та торгових відносин, появою нових професій та перехід вже існуючих на новий рівень. Все це не могло не внести певні зміни й в одну з наймолодших наук, а саме в перекладознавство. Однією з основних функцій перекладу є комунікативно-інформативна функція, адже переклад завжди спрямований на забезпечення можливості спілкування та інформаційного обміну між людьми різної національної та мовної приналежності.

Особливе місце в перекладознавстві займає науково-технічний переклад, який, іншими словами, являє собою переклад термінів, які належать до певної сфери економічної діяльності людини. Розглянемо детальніше, що собою являє поняття «термін». В основі будь-якого терміна лежить дефініція, тобто чітке та стисле визначення певної реалії людської діяльності. Кожній галузі знань притаманна власна термінологічна система, власні терміни, які, в свою чергу, можуть бути вираженими словами, які використовуються одночасно в різних сферах людської діяльності. М. І. Мостовий визначає термін як слово або словосполучення із історично умотивованим чи умовно закріпленим значенням, що відбиває одне поняття у спеціалізованій галузі знання чи виробництва [3]. В. І. Карабан підкреслює, що наукові терміни є мовними знаками, які репрезентують поняття професійної галузі науки або техніки та становлять суттєву складову науково-технічних текстів [1]. Саме це визначення підкреслює специфічність терміну, яка полягає в тому, що терміни з'являються в ході виробничої або наукової діяльності та функціонують виключно серед людей, які володіють відповідними науковими та виробничими реаліями. Специфічність термінів проявляється й в їх однозначності, адже терміни не мають залежності від контексту або від певної ситуації – значення термінів, навіть якщо термінами виступають багатозначні слова, завжди чітко регламентується екстралінгвістичним макроконтекстом або лінгвістичним мікроконтекстом.

Виходячи з того, що об'єктом є науково-технічна термінологія, а предметом – морські терміни, доцільним буде навести класифікацію термінів морської тематики. Станом на сьогодні не існує чіткої класифікації терміносистеми морської справи, отже

ми пропонуємо власну класифікацію морських термінів: 1) технічні морські терміни, які служать для позначення певних частин судна, технічного обладнання та кораблебудування; 2) терміни на позначення морських та внутрішніх водних перевезень; 3) терміни, які використовуються в морському праві; 4) терміни, що використовуються у військово-морській галузі.

Усі терміни морської галузі за своєю будовою можна поділити спираючись на класифікацію А. Я. Коваленко, а саме на

- прості, які складаються з одного слова (*agent* – *πράκτορας* - агент);

- складні, які складаються з двох слів та пишуться разом чи через дефіс: *amidships-engines* - *μεσαίο-μηχανές* – мидель двигунів судна, *longshoreman* – *λιμενεργάτης* – докер; *cargo-and-passanger* – *φορτηγό-και-επιβάτη* - вантажно-пасажирський, *course-changing* - *γύπτεδο-αλλαγή* – курс, що міняється. При перекладі терміну з англійської мови в новогрецькій мові зберігається форма складного терміну, а при перекладі українською використовується термін-словосполучення. Такий переклад є цілком виправданим, адже, незважаючи на те, що в українській мові існує такий спосіб словотворення як лексико-синтаксичний спосіб словотворення, за допомогою якого відбувається утворення нових слів у результаті стягнення в одне слово двох або більше, що виражають одне поняття, у випадку перекладу даного терміну варіант «мінливокурс» або «мінокурс» не будуть еквівалентними.

- терміни-словосполучення, які складаються з декількох компонентів (*antidumping duty* - *δασμός αντιντάμπιν* – антидемпінгове мито) Терміни-словосполучення, які складаються із декількох компонентів: *loyalty contract* – *σύμβαση τακτικού πελάτη* - контракт лояльності; *container terminal* – *τερματικός σταθμός εμπορευματοκιβωτιών* – контейнерний термінал. Терміни-словосполучення поділяються на три типи. До першого типу належать терміни-словосполучення, компонентами яких є самостійні слова, які можуть вживатися окремо і які зберігають своє значення: *dock* - *λιμάνι* - док, *ship* – *πλοίο* - судно. До другого типу відносяться такі терміни-словосполучення, які мають один із компонентів виражений галузевим терміном, а другий – словом загальноживаної лексики. Компонентами такого типу можуть бути два іменники, або іменник і прикметник. Цей спосіб утворення науково-технічних термінів більш продуктивний, ніж перший, де два компоненти є самостійними термінами: *detrating certificate* – *πστιλοητικό μωκτονίας* - дератизаційний сертифікат. Характерною властивістю термінів-словосполучень другого типу є те, що другий компонент, тобто іменник, може приймати на себе значення всього сполучення та представляти в контексті самостійний термін. До третього типу відносяться терміни-словосполучення, обидва компоненти яких являються собою слова загальноживаної лексики і тільки сполучення цих слів є терміном. Такий спосіб утворення науково-технічних термінів непродуктивний: *free port* – *ελεύθερο λιμάνι* – вільний порт.

Головною умовою вірного перекладу термінів морської галузі є володіння перекладачем термінологією морської справи рідною мовою. Найпоширенішим прийомом для перекладу термінів морської галузі є переклад за допомогою лексичного еквіваленту, який задовольнятиме вимогам, що пред'являються до термінів. У випадках, коли підібрати еквівалент терміну морської галузі є неможливим, доцільним буде застосовувати прийом транскрипції (або транслітерації); прийом описового перекладу або добір загальноживаного слова з близьким значенням.

А. Я. Коваленко звертає увагу на те, що усі терміни об'єднуються в термінологічні системи, які виражають поняття однієї галузі знань. Переклад термінології здійснюється різними прийомами, а саме за допомогою таких міжмовних трансформацій як: лексичні, лексико-семантичні та лексико-граматичні. А. Я.

Коваленко визначає два етапи у процесі перекладу терміну: перше – це з'ясування значення терміну у контексті, друге – це переклад значення рідною мовою [2].

Таким чином, переклад термінів морської галузі є доволі відповідальним завданням перекладача, який повинен не тільки обрати вірний перекладацький прийом, а й володіти певними професійними знаннями з галузі морської справи.

Література

1. Карабан В. І. Переклад англійської наукової і технічної літератури: Навчальний посібник. Вінниця: Нова книга, 2001. 303 с.

2. Коваленко А. Я. Загальний курс науково-технічного перекладу : Навчальний посібник. 2001. 290 с.

3. Мостовий М. І. Лексикологія англійської мови. Підручник для студентів ін-тів і факультетів іноземної мови. Харків: «Основа», 1993. 255 с.

УДК 811.14`06`373.7

Олійник А.О., старший лаборант кафедри грецької філології та перекладу

СТРУКТУРНО-ГРАМАТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ АДВЕРБІАЛЬНИХ ФРАЗЕОЛОГІЧНИХ ОДИНИЦЬ НОВОГРЕЦЬКОЇ МОВИ

Фразеологізми являють собою досить великий і базовий клас одиниць новогрецької мови, що мають свої відмінні риси і досить часто функціонують у мовах. В той же час, адвербіальні фразеологізми новогрецької мови залишаються маловивченими та потребують детальнішого дослідження.

Незважаючи на те, що сьогодні у різних мовах досить повно досліджено різні аспекти фразеології, у новогрецькій мові вона ще й досі залишається маловивченою галуззю мовознавства. Саме це вказує на необхідність досліджувати різні структурно-граматичні типи фразеологічних одиниць.

До адвербіальних належать фраземи кількісно- або якісно-обставинної семантики, які характеризуються повною відсутністю морфологічних парадигм і виконують у реченні функції обставин [1, с. 62]. За своєю структурно-граматичною організацією адвербіальні фраземи надзвичайно строкаті. Також не існує єдиного, загально визначеного погляду у мовознавців щодо обсягу і меж адвербіальної фраземики. М. Алефіренко зазначає, що належність тих чи інших стійких сполучень слів до адвербіальних фразем визначається не тільки і не стільки структурно-граматичною моделлю і не редуцією інших фразеологічних одиниць, скільки смисловою і граматичною ідіоматизацією, тобто граматичною транспозицією їх лексичних елементів, яка відбувається в наслідок взаємодії різних рівнів мовної системи, що обумовлює структурні типи, семантичні і граматичні єдності фразеологічних утворень [2, с. 71-72]. М. Алефіренко залежно від типу семантико-граматичної домінанти поділяє адвербіальні фраземи на якісно-означальні, кількісно-означальні, способу дії і обставинні. Однак більш вдалою класифікацією фразеологічних одиниць є класифікація а, який розподіляє адвербіальні ФО на два класи: якісні та обставинні [1, с. 124]. Якісні адвербіальні ФО – це такі фразеологічні одиниці, які означають ознаки процесу, характеризують його з якісного боку. Обставинні адвербіальні ФО – це такі фразеологічні одиниці, які позначають обставини, умови, у яких не відбувається дія, тобто щось зовнішнє щодо дії.

Якісні адвербіальні фразеологічні одиниці новогрецької мови поділяються на ФО способу дії та ФО міри і ступеня.

1. Адвербіальні ФО способу дії – це фразеологізми, які відповідають на питання

«як, яким способом?», наприклад: *μηδέν άγαν* «не перебільшуючи», *ώσπου να πεις αμην* «дуже швидко, миттю, одразу ж», *στα κουφά* «безрезультатно, не маючи жодних результатів». У ході дослідження та аналізу даної групи адвербіальних фразеологізмів нами було встановлено, що серед фразеологізмів даної групи найпоширенішою структурою є «прийменник + іменник».

2. Адвербіальні ФО міри і ступеня – це фразеологічні одиниці, які зазвичай відповідають на питання «скільки, як багато?». Наведемо приклади: *για τα καλά* «значною мірою», *να φάνε και οι κότες* «дуже багато, велика кількість», *στο νυν και αεί* «до крайньої межі, до крайнього ступеня». Для даної групи фразеологізмів характерні такі конструкції: «прийменник + іменник», «іменник + іменник», «прийменник + іменник + прийменник + іменник».

1. Обставини місця. Наприклад: *από άκρη σε άκρη* «усюди, по всій довжені, по всій території», *στην άκρη του κόσμου* «дуже далеко, на краю світу», *απανταχού της γης* «всюди, в усьому світі». Для цієї групи фразеологізмів характерні такі конструкції: «прийменник + іменник», «прийменник + прикметник + іменник», «прийменник + займенник + прийменник + іменник».

2. Обставини часу. Наприклад: *διαρκούντος του* «протягом», *εν το άμα (καιτοθάμα)* «негайно, одразу ж, не гаючи часу», *προ αμνημονεύ των ετών* «дуже давно, багато років тому». Стосовно цієї групи фразеологізмів, маємо відзначити, що для неї характерні такі конструкції: «прийменник + іменник», «прислівник + прислівник», «іменник + прислівник».

3. Обставини напрямку. Такі як *σπεύδε βραδέως* «вперед», *πέρα δώθε/ δώθε-κείθε* «туди-сюди», *δεξιά και αριστερά* «наліво та направо». Для даної групи фразеологізмів характерними є наступні граматичні структури: «прислівник + прислівник», «іменник + дієслово + іменник», «прислівник + прийменник + іменник».

4. Обставини причини. Такі як: *άνευ απο χρόνος λόγου* «без серйозної причини», *τζάμπα και βερεσέ* «безпідставно, без серйозної причини. Аналізуючи приклади фразеологізмів даної групи, було виявлено, що характерними структурами в ній є наступні: «прислівник + іменник + іменник + іменник», «прислівник + прислівник», «прийменник + прикметник + іменник».

5. Обставини мети. Наприклад: *στον βρόντο* «без певної мети», *για τα μάτια του κόσμου* «для людського ока», *στα μουλωχτά* «таємно, за звичай зі злим наміром». Для даної групи фразеологізмів характерними граматичними конструкціями є такі: «прийменник + прислівник», «прислівник + прислівник», «прийменник + іменник + прийменник».

6. Обставини умови. Наприклад: *ύπο την αίρεση* «за умови», *αν θέλει ο Θεός* «як Богу буде завгодно, як Бог забажає». Для цієї групи фразеологізмів є характерним вживання наступних граматичних структур: «прийменник + іменник», «дієслово + іменник», «прикметник + іменник + іменник».

Досліджуючи та аналізуючи адвербіальні фразеологічні одиниці новогрецької мови, нами було виділено декілька типів адвербіальних фразеологічних одиниць:

1. Адвербіальні фраземи-тавтологізми: *ένας ένας* «один за одним», *άλλοι και άλλοι* «багато (зазвичай людей без особливих здібностей)», *βήμα βήμα* «крок за кроком, повільно, помалу». Характерними для даної групи адвербіальних фразеологічних одиниць є такі граматичні структури: «іменник + іменник» та «іменник + сполучник + іменник».

2. Компаративні фраземи: *σαν το κλέφτη* «нишком, немов грабіжник», *σαν αλεπού* «як лиса, хитро» *σαν το κούτσουρο* «нерухомо, не реагуючи». Для цієї групи адвербіальних фразеологічних одиниць характерними є така граматична конструкція: «прийменник *σαν* + іменник».

3. Адвербіальні фрази з протиставним структуротворчим компонентом: *ούτε καλά, ούτε κακά* «ні добре, ні погано», *ούτε γάτα ούτε ζημιά* «шито-крито, як ні в чому не бувало». Характерними та найбільш вживаними граматичними структурами для даної групи адвербіальних фразеологічних одиниць є наступні: «прийменник + іменник + прийменник + іменник», «прийменник + прислівник + прийменник + прислівник».

4. Адвербіальні фрази з єднальним сполучником *και*. Наведемо приклади: *άλλοι και άλλοι* «багато (зазвичай людей без особливих здібностей)», *όπως και να κάνουμε* «в будь-якому разі, за будь-яких умов, обов'язково» *με νύχια και με δόντια* «за будь-яких умов, усіма силами, будь-яким способом». Стосовно даної групи адвербіальних фразеологічних одиниць, зауважимо, що найхарактернішими граматичними структурами є наступні: «прийменник + іменник + єднальний сполучник *και* + іменник», «прийменник + іменник + єднальний сполучник *και* + іменник», «прислівник + єднальний сполучник *και* + прислівник».

Отже проаналізувавши весь наявний матеріал (200 адвербіальних фразеологізмів новогрецької мови), було встановлено, що найбільш поширеними конструкціями серед якісних та обставинних адвербіальних фразеологічних одиниць є «прийменник + іменник», «іменник + іменник», «прислівник + прикметник + іменник», «прислівник + іменник», «дієслово + іменник», «іменник + іменник», де другий іменник використовується у родовому відмінку.

Слід зазначити, що семантична і стилістична своєрідність адвербіальних фразеологізмів в новогрецькій мові зумовлюється їх граматичною природою. На відміну від інших типів фразеологічних одиниць (субстантивних, дієслівних), до складу адвербіальних фразеологізмів входять різні частини мови. Прислівникові стійкі комплекси не мають стрижневого слова, що виражалось б певною частиною мови, як це спостерігається в інших фразеологічних одиницях.

Література

1. Алефіренко М.Ф. Теоретичні питання фразеології. / М.Ф. Алефіренко – Х.: Вид-во при ХДУ, 1987. 133 с.; Alefirenko M.F. Teoretichni pitannya frazeologii. / M.F. Alefirenko Kh.: Vid-vo pri KhDU, 1987. 133 s.

2. Алефиренко Н. Ф. Фразеология в свете современных лингвистических парадигм / Н. Ф. Алефиренко. М. : Элпис, 2008. 271 с.; Alefirenko N. F. Frazеologiya v svete sovremennykh lingvisticheskikh paradigm / N. F. Alefirenko. M. : Elpis, 2008. 271 s.

УДК 811.14'06'271.12(043)

Пічахчи О.В., старший викладач кафедри грецької філології та перекладу

ПОНЯТТЯ НОРМИ ТА ЇЇ СПІВВІДНОШЕННЯ З МОВНОЮ ВАРІАЦІЄЮ (НА МАТЕРІАЛІ НОВОГРЕЦЬКОЇ МОВИ)

Спосіб, яким різні географічні та соціальні різновиди мови розглядаються освітою, безпосередньо пов'язаний і залежить від того, як конкретна спільнота сприймає норму, тобто стандартний різновид, який вважається бажаним для його членів для використання, принаймні, публічно та за офіційних обставин. Чим потужнішим і поширенішим є цей стандартний різновид, тим більше він протистоїть використанню інших мовних різновидів, таким чином визначаючи їхню сферу використання, в тому числі задля освітніх цілей [1, с. 160].

Форма мови, яку група вважає моделлю вживання, вважається нормою, тобто стандартною формою мови, якій ця група віддає перевагу, застосовуючи її. Мова не йде про те значення терміну, згідно з яким норма стосується найбільш поширених мовних звичок спільноти, тобто тих типів, які фактично переважають, незалежно від того, які сама спільнота вважає стандартними. Це, по суті, нормативна обробка мови, як усної, так і письмової. Залежно від рівнів врегульованого вжитку можна виділити національну норму (на національному рівні, наприклад, норма загальноновживаної новогрецької мови), місцеву норму (на місцевому рівні, наприклад, норма критського діалекту), оказіональну норму (тобто тип мови, яка вважається найбільш вдалого для конкретного випадку використання), шкільну норму (саме ту форму, яка викладається в школах) тощо.

На рівні організованого цілого (наприклад, на рівні держави) норма зазвичай збігається з офіційною національною мовою і визначає освітню мовну політику: існує «модель» або «стандарт» мови, з якими носії мови повинні навчитися поводитися, починаючи зі школи, щоб були соціально прийнятними певні види використання їхньої мови, головним чином офіційної письмової.

Хоча терміни «стандарт» і «модель» мають оцінну конотацію, з лінгвістичної точки зору норма не переважає над нестандартними різновидами. Причини вибору однієї форми мови перед іншою є суто екстралінгвістичними: історичними, соціальними, політичними. Історично стандартна мова – це зазвичай форма мови, яку використовує національна, соціальна або географічна група, яка має владу та володіє установами та інститутами, які їй відповідають [2, с. 130].

Проте вибір різновиду мови як моделі має серйозні наслідки для його подальшого (лінгвістичного) розвитку. Точніше, форма, обрана і вживана як норма, зазвичай культивується більше, ніж нестандартні різновиди, записується і кодифікується в словниках і підручниках з граматики і постійно збагачується новими словами і виразними способами. Таке широке культивування зумовлено тим, що норма служить для виконання різноманітних офіційних функцій суспільного життя: законодавства, управління, освіти, торгівлі, науки, засобів масової інформації тощо.

Найважливішою ознакою, яка відрізняє стандартний різновид мови від нестандартного, є престиж, яким він користується в суспільстві, де він переважає. Цей престиж впливає з історичних обставин, які нав'язували конкретну норму, і підкріплюється офіційними обставинами, які диктують її використання. Отже, відношення стандартного різновиду до інших різновидів, про які говорять у суспільстві, є відносинами нерівності [3, с. 60].

Другою важливою ознакою є її об'єднуючий характер для більш широкого кола спільноти, географічної та соціальної, які відрізняються лінгвістично й зазвичай використовують норму як спільну мову спілкування. Таким чином, норма діє когерентно для окремих груп однієї спільноти, що проєктують відчуття, що вони є частиною цієї спільноти. Хоча це не обов'язково перешкоджає подальшому існуванню мовного різноманіття в суспільстві, але визначає діапазон відносин між ними та нормою, які можуть варіюватися від комплементарного до конкурентного використання [3, с. 61].

Наслідком наведених вище двох характеристик є те, що стандарти у мові зазвичай характеризуються тенденцією до стабільності та постійності, тобто протистояти змінам і розвитку, які характеризують загальне неформальне використання мови. У будь-якому випадку індивідуальні зміни мови з часом потребують органічно інтегруватися в норму в певний момент, інакше вона перестане відображати мовну реальність. Оновлення та модернізація норми відповідно до потреб суспільства, що розвиваються, веде до

мовних реформ, які, залежно від ставлення різних соціальних груп населення до самої норми, викликають позитивні чи негативні реакції.

Врешті рещт, норма може бути чітко визначена чи ні. Наприклад, на периферійному рівні, де норми окремих локальних груп базуються переважно на усній традиції, вжитки стандартизованої мови передаються усно, без необхідності їх явного вираження. Поняття норми, однак, майже повністю пов'язане з офіційною, письмовою, мовою та її використанням, а на національному рівні воно зазвичай чітко стандартизоване у словниках та граматичних посібниках [2, с. 135].

Стандартизація норми полягає в явній кодифікації та описі правил, які вважаються регулюючими її використання. Ця стандартизація мови в основному стосується морфології, синтаксису, лексики та її правопису, не виключаючи регулювання її усної форми. Граматичні, словникові та орфографічні правила зазвичай виконують цю функцію стандартизації, регулюючи межі застосовуваної норми.

Процедури стандартизації, які зазвичай дотримуються при виборі норми, такі [1, с. 163]:

- 1) вибір мовного стандарту в цілому (тобто відносно інших співіснуючих мовних варіацій);
- 2) вибір стандартних типів у контексті мовного різновиду;
- 3) модернізація та збагачення стандартних мовних типів за рахунок еволюції у мові.

Процедури впровадження та поширення норми проходять переважно через освітні механізми, а іншими установами, які її підтримують, є різні академічні установи, організації та освітні заклади, видавництва, засоби масової інформації тощо.

Оскільки стандартна мова та мовна різноманітність спільноти за визначенням пов'язані з групами та інститутами існуючої влади та оточені її престижем у суспільстві, позитивне ставлення до неї зазвичай мають самі групи, які мають владу, а також ті, хто вірить, що можуть досягти соціального визнання шляхом використання суспільно схваленої мовної варіації. До цієї групи відносяться освітяни, завдяки їх участі у викладанні та поширенні норми, а студенти, навпаки, з нестандартними різновидами або статусними групами (наприклад, молодь) можуть мати негативне ставлення до цих процесів. Хоча це дуже складне питання, на яке не можна відповісти просто, ставлення громади та її окремих груп до існуючої норми визначає її подальшу долю: збереження, оновлення, часткову модернізацію, оновлення, архаїзацію тощо.

Література

1. Κακρίδη Μ. Η γλωσσική νόρμα / Μ. Κακρίδη // Γλωσσικός υπολογιστής: περιοδική έκδοση. – Θεσσαλονίκη: Κέντρο Ελληνικής Γλώσσας, 2000. – Τόμος 2. – Τεύχος 1-2. – Δεκέμβριος 2000. – Σ. 161-167.
2. Καραντζόλα Ε. Γλωσσική ρύθμιση και «εθνική» γραμματική. Στο «Ισχυρές» και «ασθενείς» γλώσσες στην Ευρωπαϊκή Ένωση: όψεις του γλωσσικού ηγεμονισμού / Ε. Καραντζόλα // Πρακτικά Ημερίδας 25^{ης} Απριλίου 1996. – Θεσσαλονίκη: Κέντρο Ελληνικής Γλώσσας, 1996. – Σ. 129-137
3. Σετάτος Μ. Τα γλωσσολογικά κριτήρια για τον καθορισμό του κανόνα (νόρμας) / Μ. Σετάτος // Πρακτικά του Συμποσίου «Προβλήματα της δημοτικής γλώσσας». – Θεσσαλονίκη, 1976. – Σ. 59-63

**СЕКЦІЯ
АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ СУЧАСНОЇ ГЕРМАНІСТИКИ ТА
ПЕРЕКЛАДОЗНАВСТВА**

УДК 141.7

Гайдук Н.А., к. філол. н., доцент кафедри теорії та практики перекладу

ДО ПИТАННЯ ПРО ПЕРШІ МАНІФЕСТАЦІЇ МЕТАМОДЕРНІЗМУ

Виходячи з визначення поняття маніфесту у мистецтві – письмовий виклад літературних чи художніх принципів якогось напрямку чи групи у літературі та мистецтві (за Словником літературних термінів у двох томах під редакцією Н. Бродського) – підкреслимо той факт, що метамодернізм вже встиг отримати свій маніфест, попри те, що цей мистецький напрям можна вважати свержновим. Сформовано та оприлюднено маніфест було у 2011 році сучасним британським фотографом, художником та автором артистичних перформансів Люком Тернером, – його фотографії, арт-відео та інсталяції найчастіше є спробою осмислення певних процесів та пульсацій сучасного арт-світу.

Так, у 2011 році художник опублікував «Маніфест метамодернізму», в якому фактично увів у обіг саме поняття, що відображає зміни та стан культури на наступній фазі після постмодерну, і в інтерв'ю 2014 року для видання AQNB так охарактеризував свій маніфест: «...був ніби іронічний, з безглуздою мовою в стилі ранніх маніфестів модернізму, і при цьому серйозним, все-таки кожне слово там має сенс і означає саме те, що я хотів висловити; деякі люди, особливо в Штатах, вважають цей текст занадто щирим; деякі сприймали його виключно як іронію» [3].

Завдяки маніфесту Тернера вважають наступним автором після Тімотеуса Вермюлена та Робіна ван ден Аккера, хто зробив свій вагомий внесок у теоретизацію метамодерну. У наступні роки Тернер опублікував ще низку робіт, присвячених новій культурній течії, зокрема, статтю «Метамодернізм: короткий вступ» (2015), у яких продовжив розмірковувати на теми метамодернізму та майбутнього сучасного мистецтва загалом, а також аналізувати теперішню культуру, тобто, культуру епохи постмодерну; крім того, Тернер також є редактором Інтернет-ресурсу «Нотатки про метамодернізм».

Вважається, що співавтором Тернера був голівудський актор Шая Лабаф. Більше того, саме Шаю Лабафа спочатку було зазначено автором маніфесту на сайті, крім того, він надав посилання на маніфест в своєму акаунті Twitter, – це викликало бурхливу реакцію послідовників нової культурної течії: частина його прихильників оголосила Шая генієм, проте інша частина читачів не повірила в те, що голівудський актор здатний написати такий складний філософський текст. Ясність була внесена самим Тернером: у вищезазначеному інтерв'ю для видання AQNB [6] він наголосив, «що текст маніфесту з'явився внаслідок творчої колаборації з Лабафом» [6]. Вочевидь, таке пояснення влаштувало критиків, адже з Шаєм Саїдом Лабафом та Настею Саде Ренкко Тернер почав співпрацювати ще у 2010 році, а з 2014 року разом з ними художник входить до арт-групи LaBeouf, Ronkko & Turner. Частина нових проєктів Тернера, Лабафа та Ренкко вважаються переосмисленням його старих ідей (наприклад, серія фотографій Hairbath). Однією із найвідоміших спільних робіт Тернера та Лабафа вважають акцію 2014 року на Берлінському кінофестивалі, що отримала назву I am not famous anymore, коли Лабаф з'явився на червоній доріжці з паперовим пакетом на голові, на якому було написано «I am not famous anymore» (дослівно – «я більше не

знаменитий»). У наступні роки арт-тріо Тернера, Лабафа та Ренкко продовжувало організовувати різноманітні акції у рамках різних великих кінофестивалів та кінонагород, використовуючи у своїй творчості сучасні соціальні, культурні контексти для встановлення нових смислових взаємних зв'язків та розвитку форм спілкування у цифрових та фізичних мережах.

Метамодернізм і реалізувався, в основному, завдяки виникненню віртуальної реальності, адже він здебільшого і існує у віртуальному просторі нашого життя, що стало доступним лише з появою соціальних мереж. Отже, як ми зазначили вище, маніфест метамодернізму був написаний 2011 року. Чи є співпадінням, що якраз майже в цей самий час стає відкритою для загальної реєстрації всесвітня соціальна мережа Facebook? Вона не просто швидко, а майже блискавично набрала обертів та популярності, стала осередком культурного, політичного та суспільного життя користувачів із усього світу і лише через 10 років існування (за даними на березень 2021 року) налічує 2,8 млрд. активних користувачів на місяць, що становить третину від усього населення планети.

Отже, початківці філософії метамодерну арт-тріо Тернера, Лабафа та Ренкко почали активно використовувати соціальні мережі зокрема та Інтернет-мережу взагалі як для популяризації своїх ідей, так і для безпосереднього створення арт-акцій. Показовим проектом тут можна вважати акцію за хештегом #Startcreating, в рамках якої у 2014 році в небі над Лос-Анджелесом за допомогою двигунів літаків (т.зв. Skywriting) було написано відповідний хеш-тег, поширений потім самими митцями та звичайними користувачами у соцмережі Інстаграм та на tumblr.com.

Повернімося до самого маніфесту метамодернізму: його було перекладено кількома мовами, у тому числі й українською – його переклад здійснив 2016 року український мистецький дует «Krolkowski Art», що складається з Александра Кроліковського та Александри Кроліковської і працює із різними носіями, в тому числі аналоговими фотографією та відео, інсталяціями, новими носіями та перформансом. Активну художню діяльність проект почав 2021 року із виставки у Лондонському музеї. Вони самі на своїй офіційній сторінці у мережі Facebook називають себе «Бонні та Клайдом у світі мистецтва, які не розлучаються навіть у ліжку, постійно працюють над психологічними та політичними аспектами людського мислення, інформаційною війною та баченням майбутнього» і не заперечують своїх романтичних відносин на тлі спільної справи, що також, вочевидь, слугує певним художнім прийомом.

Вважаємо за необхідне навести витримки із тексту маніфесту: по-перше, маніфест метамодернізму визнає коливання природним світовим порядком, при цьому необхідним є звільнення від модерністської ідеологічної наївності і цинічної нещирості; подальший рух має здійснюватись шляхом коливань між позиціями з діаметрально протилежними ідеями, які діють як пульсуючі полюси колосальної електричної машини, що змушує цей світ рухатись. При цьому будь-якому руху і переживанню притаманні певні обмеження, а особлива риса системи – її недосконалість – вимагає прихильності не заради досягнення заданого результату або рабського слідування її курсу, а, скоріше, заради можливості побіжно побачити те, що приховано зовні, а метою мистецтва повинно бути дослідження перспективи власних парадоксальних амбіцій шляхом виманювання позамежного до присутності. По-друге, теперішнє – це симптом народження двійні: безпосередності сприйняття і поступового його згасання. Сьогодні ми ностальгісти тією ж мірою, в якій ми – також і футуристи. Нові технології дають можливість одночасного сприйняття і розігрування подій з безлічі позицій. Ця виникаюча мережа сприяє зовсім не згасанню історії, а її демократизації. Художники можуть вирушити на пошуки істини так само, як наука

прагне до поетичної елегантності. Вся інформація є основою знання, емпіричного чи афористичного, незалежно від її справжньої цінності. Ми повинні розкрити обійми науково-поетичному синтезу і просвітницькій наївності магічного реалізму. Помилка породжує сенс. Ми пропонуємо прагматичний романтизм, що не скутий ідеологічними засадами [3].

Таким чином, – підкреслюють Александер та Александра Кроліковські, – метамодернізм «слід визначити як мінливий стан між і за межами іронії та щирості, наївності та обізнаності, релятивізму та істини, оптимізму та сумніву в пошуках множинності несумірних і невловимих горизонтів. Ми маємо рухатись вперед і коливатись» [3].

Дослідниця А.В. Венкова у статті «Політики ідентифікації в мистецтві модернізму» [1] пояснює основні засади маніфесту та ще раз підкреслює характерні для метамодерну риси.

Слідуючи за дослідницею, та підсумовуючи все наведене вище, визначимо основні ознаки метамодернізму: так, для метамодерну характерними є бінарна логіка, що проявляється у коливанні між модерністським ентузіазмом та постмодерністською іронією; наївність, що можна прослідкувати у відстоюванні права на спонтанність та непослідовність; принципова незавершеність думок та дій; відмова від пошуків естетичного абсолюту, якому слідувала логіка модерну на користь дослідження зсуву у мистецьких межах та розширення меж пізнання в цілому.

Отже, відмова від постулатів постмодерну, це не «кінець історії», а перехід у принципово нову художню площину, спроби концептуалізувати теперішнє, спираючись на «структуру почуттів», при цьому хотілося б також наголосити, що і саме явище метамодерну, і спроби його теоретичного обґрунтування відбуваються майже одночасно, дистанції між дослідниками та об'єктами дослідження – як часової, так інколи і просторової – не існує.

Література

1. Венкова А.В. Политики идентификации в искусстве метамодернизма. / А.В. Венкова // Вестник Томского государственного университета. Культурология и искусствоведение. № 32. 2018. С. 203-211.
2. Вермюлен Т., Аккер ван ден Р. Заметки о метамодернизме. URL: <http://metamodernizm.ru/notes-on-metamodernism/> (дата звернення: 01.12.2021).
3. Маніфест метамодернізму // THE SYNCRETIC TIMES. URL: <https://thesyncretictimes.wordpress.com/2016/02/22/metamodernist-manifesto-ukrainian/> (дата звернення: 01.12.2021).
4. Мірошніченко В.С. Метамодернізм, осциляція, інтерпеляція. Культура України. Випуск 55. 2017. С. 109 – 117.
5. Peters, C. Kant's Philosophy of Hope, New York: Peter Lang. 1993. 117 p.
6. Swift, T. An interview with Luke Turner & Nastja Säde Rönkkö. / T. Swift // AQNB, 19 May 2014. URL: https://www.aqnb.com/2014/05/19/an-interview-with-luke-turner-nastja-sade-ronkko/?utm_referrer=https://syg.ma (дата звернення: 01.12.2021).

УДК 811.111+811.161.2]25

Канна В.Ю., к.філол.н, доцент кафедри теорії та практики перекладу

Хоровець В.Є., к.філол.н, доцент кафедри теорії та практики перекладу

ФРАЗЕОЛОГІЧНІ ОДИНИЦІ НА ПОЗНАЧЕННЯ ВОЛІ В АНГЛІЙСЬКІЙ, УКРАЇНСЬКІЙ ТА НОВОГРЕЦЬКІЙ МОВАХ

Вольові дії та стани людини, які зазначені в прислів'ях, несуть інформацію про осмислення волі як сили, вони фіксують морально-вольові риси характеру, підкреслюють волелюбність народу. У фольклорній традиції українського, англійського та грецького народів знайшли своє багатогранне відображення прислів'я, які позначають вольові категорії ставлення людини до навколишнього світу та життєвих ситуацій. У семантиці таких паремій поняття волі часто переосмислюється, тому у прислів'ях, здебільшого, демонструються не вольові активні дії, а переважно зусилля та стани з негативним чи позитивним вольовим відтінком [1, с.56]. Спираючись на тематичну класифікацію прислів'їв на позначення вольових дій та станів людини В.В. Федорова та тематичну класифікацію за тезаурусом, далі ми будемо аналізувати обрані нами прислів'я за наступними вольовими ознаками:

Вольовий стан «наполегливість» означає стійкість, завзятість та непохитність у досягненні мети. Це одна з найхарактерніших рис українців, яка знайшла своє відображення в таких прислів'ях:

Де не можна перестрибнути, там перелізъ (наполегливість у подоланні певних перешкод) [2];

Little strokes fell great oaks, тобто настирливість все здолає [3].

Як показали результати семантичного аналізу паремій, «наполегливість» також є головним вольовим станом у новогрецьких прислів'ях. На це вказують наступні новогрецькі прислів'я:

Όλα τα πουλιά πάνε κι έρχονται, και ο σπουργίτης αναμένει. – Всі птахи прилітають та відлітають, а горобець залишається.

Ο λύκος κι αν εγέρασε κι άσπρισε το μαλλί του, ούτε τη γνώμη άλλαξε ούτε την κεφαλή του. – Навіть якщо вовк постарів та посивів, він ані своєї думки, ані голови не змінив) [4].

Українському менталітету також притаманна морально-вольова риса характеру «рішучість». Ця риса національного характеру зустрічається у прислів'їв з опорними словами рішучість та сміливість:

Рішучість брами відкриває (подолання та припинення будь–яких вагань];

Сміливий, як жаба: з маху та в воду (рішучість у вчинку) [2].

Вольова категорія «рішучість» знайшла своє чітке відображення у паремійному фонді англійської мови. Англійський народ цінує та поважає вміння своєчасно і самостійно приймати відповідальні рішення, що підтверджують такі прислів'я:

As a man with plenty of guts – саме так говорять про вольову та рішучу людину [3].

Греки розуміють вольовий стан «рішучість» як прагнення відважитися скористатися можливістю у зручну мить для того, щоб спіймати вдачу. Це наочно демонструє наступне прислів'я:

Στη βράση κολλάει το σίδερο. – Куй залізо, поки воно гаряче [4].

У грецькому менталітеті поняття рішучості сприймається не як сміливість та відважність, а як вольовий стан готовності до дій.

Чи не найголовнішою вольовою рисою національного характеру українців є упертість. Непоступливість, намагання робити все по-своєму, іноді наперекір здоровому глузду віддзеркалюються в таких прислів'ях:

Впертий як віл;

Не хочу в ворота, розбирайте тин;

Уперся як кілок у тин [2].

Окрім цього, українському національному характеру притаманний такий вольовий стан як «байдужість», тобто незацікавленість у навколишньому середовищі, неохильність до почуттів та пристрастей. Досить часто у мовленні вживаються такі прислів'я:

Не моє просо, не мої горобці, не буду відганяти (байдужість до того, що відбувається; людина навіть не намагається допомогти);

Наступне прислів'я має застережливу та повчальну ціль, водночас воно критикує байдужість, яка взагалі не притаманна англійському національному менталітету:

A little neglect may breed great mischief. – Байдужість може породити велике лихо[3].

Вольовий стан байдужості є одним з часто вживаних у семантиці вольових рис у новогрецьких прислів'ях. Слід зазначити, що байдужість в грецьких пареміях має відтінок апатичності – незворушності по відношенню оточуючих, а іноді й людини до самої себе. Наприклад:

Тον έδεσε το γάϊδαρό του. – Йому його ж віслюка і прив'язав. / Моя хата з краю, нічого не знаю [4].

Соціальне розшарування українського суспільства обумовило виникнення не тільки пасивності, байдужості, але й покірності. Це віддзеркалюється у наступних прислів'ях:

Вези, кобило, хоч тобі не мило;

Куди дерево підрубане, туди воно й падає;

Куди коняка, туди й віз [2].

На відміну від українських прислів'їв, покірливість в англійських прислів'ях не має негативного підтексту. Навпаки, англійці вважають цю рису безцінною та притаманною лише їм, вони навіть порівнюють її з коштовністю:

Consistency is a jewel. – Покірність – чудова риса.

The wagon must go whither the horses draw it також означає покірливість, але з відтінком піддатливості впливу та покори[3].

Здатність коритися долі – одна з основних рис грецького національного характеру та вдачі. На це наочно вказує наступне прислів'я на позначення вольової категорії «покірливість»:

Το καλό πράγμα αργεί να γίνει. – Все добре варто почекати [4].

У даному випадку паремія спонукає надіятися на краще, трішки зачекати та змиритися із ситуацією, тобто коритися волі. Однак новогрецькі прислів'я, як виявилось, можуть показувати покірливість з точки зору неминучості та вимушеності подій. Наприклад:

Κάτσε κότα μου στ' αυγά σου για να βγούνε τα πουλιά σου. – Курко, сядь на яйця, щоб вийшли курчата [41].

В українському паремійному фонді досить часто зустрічаються прислів'я на позначення вольової категорії «піддатливість впливу», що продемонстровано на прикладі наступних прислів'їв:

Куди одна вівця, туди і вся отара (однозначна піддатливість впливу у вчинках; «стадний інстинкт»);

Сім п'ятниць на тиждень (нерішучість у своїх діях, невпевненість у правильності своїх намірів, і, як наслідок, піддатливість будь-якому впливу) [2].

Піддатливість впливу, схильність людини до зміни своїх поглядів та думок під впливом більш впевнених у собі особистостях виступає головним вольовим станом в

англійських прислів'ях. Ця риса формує вольовий менталітет англійців. Підтвердженням цього є такі прислів'я:

If a sheep loops the dyke, all the rest will follow. – Куди одна вівця, туди і вся отара;
Open not your door when devil knocks. – Не піддавайся спокусі [3].

Вольова категорія «піддатливість впливу» також займає чільне місце у семантиці новогрецьких прислів'їв. Досить часто у повсякденному мовленні греків зустрічаються наступні синонімічні прислів'я:

Ὅπου φυσάει ο άνεμος. – Куди вітер дме.

Κατά τον άνεμο και τ'αρμενίσματα. – Під вітрилами йдуть за напрямком вітру [4].

Проаналізувавши прислів'я на позначення вольових дій та станів людини в англійській, українській та новогрецькій мовах, ми виявили найхарактерніші риси менталітетів цих народів. У паремійному фонді української мови найбільше прислів'їв на позначення наполегливості та рішучості, далі йдуть вольові стани байдужості, покірливості, впертості, цілеспрямованості та піддатливості впливу; найрідше в українських прислів'ях зустрічаються вольові стани «слабовілля» та «сила волі». В англійських прислів'ях найчастіше відображені наполегливість та піддатливість впливу. Вольові стани покірливості, слабовілля, цілеспрямованості та рішучості займають чільне місце в семантиці англійських прислів'їв, у той час як прислів'їв на позначення упертості та байдужості не так багато. Зазначимо, що в англійській мові практично не зустрічаються прислів'я, які відображають силу волі.

У новогрецькій мові найчастіше вживаються прислів'я на позначення наполегливості та байдужості. Далі йдуть вольові стани піддатливості впливу та покірливості. Також у семантиці новогрецьких прислів'їв знайшли своє відображення вольові категорії цілеспрямованості, сили волі та слабовілля. Найменш розкритими вольовими поняттями у новогрецькому паремійному фонді мови виявилися рішучість та упертість.

Література

1. Пермяков Г.Л. Основы структурной паремиологии. М.: Наука, 1988. 236 с.
2. Українські приказки, прислів'я і таке інше / впорядкував М. Номис. К. : Либідь, 1993. 768 с.
3. Баранцев К.Т. Англо-український фразеологічний словник. К.: Знання. 2005. 1056 с.
4. Новогрецькі тематичні прислів'я. URL : <http://www.gnomikologikon.gr/greek-proverbs.php?page=8#axzz2PgKMJhZd>
5. Потебня А.А. Из лекций по теории словесности. Басня. Пословица. Поговорка. Харьков: Тип. К. Счасни, 1894. 164 с.

УДК 811.111 ' 255.4

Лучина С.М., асистент кафедри теорії та практики перекладу

STYLISTIC FEATURES OF EMOTIVE DESCRIPTORS IN STEPHEN FRY'S NOVEL "THE HIPPOPOTAMUS" AND THEIR RENDERING IN UKRAINIAN TRANSLATION

Within the emotiology, there is no single definition of emotivity yet. Thus, V.I. Shakhovskiy believes that “emotivity is an immanently inherent semantic property of language to express mental (emotional) states and experiences of a person through special units of language and speech – emotives” [7, c: 24]. Like V.I. Shakhovskiy, such scientists as A.S. Ilyinskaya, I.V. Arnold and others prefer an approach according to which units that designate emotional states, i.e. the vocabulary denoting emotions, are not considered emotive ones.

Other researchers, such as L.A. Piotrovskaya, Ye.M. Galkina-Fedoruk, I.I. Kvasyuk, L.G. Babenko, N.A. Lukyanova and others share a broader understanding of emotive vocabulary. Accordingly, L.A. Piotrovskaya defines emotivity as “a kind of function of language units to express the emotional attitude of a speaker to the facts of life” [5, c. 15]. In the opinion of these researchers, any designation of an emotion contains emotive micro-components that increase their emotional valency and enhance their ability to contextual and emotive attraction [3, c. 148].

Besides, according to V.I. Shakhovskiy, S.V. Ionova, N.A. Lukyanova and other researchers, lexical units that do not name or directly express an emotion, but reveal it through the description of its features have the significant emotive potential in the text. S.V. Ionova places among such vocabulary words that indicate the cause, result, indirect features of an emotion, as well as words that denote ways of non-verbal expression of emotion, for instance in English to grin, to sneer, to weep, to frown, to tremble (with fear or wrath), to snivel, to snarl; in Ukrainian світитися (від щастя), зеленіти (від заздрощів), плескати в долоні (від радості) та ін. [2, c. 69]. This statement fits perfectly into the broad understanding of emotive vocabulary, which in modern linguistics is understood as “the entire set of lexical means by which emotions are expressed” [4, c. 11]. It is this definition of emotive vocabulary and the approach to its study that we decided to use further in the paper, since, as V.I. Shakhovskiy notes, in the context of a belles-lettres work, “in certain circumstances, almost any word can take on an emotive connotation” [7, c. 231].

Based on the aforementioned approaches to the emotive vocabulary, we offer the following classification:

Emotives proper which include words with emotive semantics in the meaning – affectives which express the emotional state of a speaker, i.e. abusive language, interjections (e.g. 'Ah!' I said, sighting the drinks table. 'Everything is as it should be.' [8, c. 70] – "Ага!" вигукнув я, націливши око на столик з напоями. "Все на своєму місці.") and connotatives, i.e. words with emotive semantics in the additional meaning that convey a speaker's emotional attitude to the subject of the nomination or its features (e.g. This is one of the most revolting rooms I've ever stood in in all my life. [8, c. 27] – Це одна з найгірших кімнат, у яких мені довелося знаходитися за все моє життя.)

Emotive designators are the words that name emotions (e.g. That blend of shame and defiance, of disgust and triumph; the urgent appeal in the eyes that encouraged you either to mourn the desolation of a life utterly ruined or to celebrate the victory of a life made magnificently free, a dangerous look. [8, c. 18] – Ця суміш сорому та виклику, відрази та тріумфу; наполегливий заклик в очах, що заохочував тебе або оплакувати спустошення начисто зруйнованого життя, або святкувати перемогу життя, що так велично звільнилося, небезпечний вигляд.)

Emotive descriptors (lexical units describing emotions) are the words that indicate a cause, result, or a sign of emotion (e.g. Leaping like a Scottish dancer, I let out a muffled yell. [8, c. 97] – Підскокуючи, немов шотландський танцюрист, я придушено скрикнув.)

Emotive descriptors are found in the novel 368 times. They perform their direct function, i.e. they indicate the cause, result, or indirect sign of an emotion. It is worth noting that emotive descriptors are more often used in the chapters with first-person narrative. Thus, in addition to performing their direct function, they also act as a kind of speech characteristic of the protagonist.

Similar to the emotive designators, most of emotive descriptors are represented by the general literary and bookish vocabulary (359 units – 97.55%) and have direct Ukrainian equivalents so they did not cause difficulties in translation. However, some of the words belonging to the general literary vocabulary required the use of certain translation techniques. This happened in cases where it was impossible to render in Ukrainian a specific hue of the meaning inherent in the English word concisely: e.g. ‘Sh’ Lord Draycott, an elderly man further along the line, scowled at Conrad from under a rather wide cloth cap. [8, с. 52] – Циц, лорд Дрейкотт, підстаркуватий чоловік, що стояв далі у лінії кинув на Конрада сердитий погляд з-під досить широкої матер’яної кепки.

In this sentence, the translation of the verb to scowl is performed using addition, i.e. the adjective *сердитий* is added which helps to convey this hue of the word meaning more accurately.

In the translation of the sentence The moment he had loosed off the second bullet, however, he had come to his senses and dropped the rifle, breathing ‘Oh my God, oh my God,’ as the truth sank in. [8, с. 91] – Однак, у той момент, коли він випустив другу кулю, до нього повернулася свідомість та він упустив гвинтівку, майже чутно промовляючи “Боже мій, боже мій,” поки на нього навалювалося усвідомлення. // addition is combined with the differentiation of meaning, i.e. the contextual choice of a variant equivalent of a word with broader semantics [6, с. 48], since in this case the verb breathe is used not in its most common meaning *дихати* but in the meaning *тихо говорити*, which cannot be translated into Ukrainian in one word.

Substitution is often used when translating emotive descriptors. So, in the example She proffered a powdery cheek and wagged a waggish finger. [8, с. 147] – Вона підставила напудрену щоку та грайливо погрозила пальчиком. the adjective *waggish* is replaced with the adverb *грайливо*, whereas it is placed before the verb *погрозила*, which also ensures greater authenticity of the translation.

While translating emotive descriptors, we also often resorted to concretization, i.e. “replacing a word or phrase of the source language with a broader reference meaning with a word or phrase of the target language with a narrower meaning” [1, с. 210]: e.g. ‘With the best will in the world, Oliver,’ I said with a firm rasp, ‘can we please find something to talk about this morning other than bloody miracles? [8, с. 291] – “При всьому бажанні, Олівер,” процідив я, стиснувши зуби, “чи не могли б ми, будь ласка, знайти сьогодні якусь іншу тему для розмови, окрім клятих див?”

In this case, instead of the verb with a general meaning *said*, the verb with a narrower meaning *процідив* is used, which helps to convey the character's irritability more succinctly and concisely.

In addition to emotive descriptors from the general literary and bookish vocabulary layer, the text also contains 4 units (1.09%) that belong to the general conversational literary vocabulary. Mostly, they did not cause any difficulties during translation. However, similar to the aforementioned example, in the sentence The smirk on his face indicated that he had either fooled the generality of my erstwhile colleagues, no difficult thing, and been praised for his abominations, or he had heard the delightful news of my dismissal. [8, с. 13] – Його зухвала посмішка вказувала на те, що він або обдурив більшість моїх давнішніх колег, а це зовсім нескладно зробити, та його вже вихвалили за його паскудства, або він вже

почув пречудові новини про моє звільнення. the adjective зухвала is added to the noun посьмішка to convey the meaning inherent in the word smirk accurately. Besides, the omission, i.e. “elimination of semantically excessive elements of the source text”, i.e. words which “express the meaning that can be extracted from the text without their help” [1, с. 226-230], of unnecessary for the Ukrainian language clarification on his face is applied.

Also, 4 units of slang were found in the function of emotive descriptors (1.09%). All of them have Ukrainian equivalents and therefore did not cause difficulties in translation, despite the fact that in certain cases it was decided to resort to generalization, i.e. “replacing a unit of the source language having a narrower meaning with a unit of the target language with a broader meaning” [1, с. 213], in order to soften the expression: e.g. Our SOS tickled her pink, of course. [8, с. 15] – Годі й казати, що наш сигнал СОС потішив її надзвичайно.

To maintain the adequacy and emotionality of the expression, the adverb надзвичайно is added.

The text also contains 1 nonce-word in the function of an emotive descriptor (0.27%), which is translated by means of calque, i.e. “rendering of non-equivalent vocabulary of a foreign language by replacing its components – morphemes or words (in the case of collocations) with their direct lexical equivalents in a target language” [1, с. 99]: e.g. Leonora, whom I had never wanted to spear, the gods be thanked in these unforgiving times, was looking thinner and more lustrous-eyed than ever. [8, с. 9] – Леонора, яку я ніколи не бажав пронизувати, дякувати за це богам у наші немилосердні часи, виглядала більш худю та блискоокою ніж зазвичай.

Thus, it has been found that emotive descriptors represented in the amount of 368 units are the least productive emotive vocabulary in the text. The analysis has showed that this group of emotive vocabulary in the text includes mostly units of the general literary and bookish vocabulary (97.55%). All the difficulties arising under translation of such vocabulary are solved with the help of such transformations as lexical and grammatical substitution, omission, generalization and calque.

Література

1. Бархударов, Л.С. Язык и перевод (Вопросы общей и частной теории перевода). М.: «Международ. отношения», 1975. 240 с.
  2. Ионова, С.В. Эмотивность текста как лингвистическая проблема: дисс. канд. филолог. наук. Волгоград, 1998. 197 с.
  3. Красавский, Н.А. Семантика имен эмоций, функционирующих в разных типах текста. Язык и эмоции: сб. науч. трудов. Волгоград: Перемена, 1995. С. 14 -150.
  4. Лукьянова, Н.А. Экспрессивная лексика разговорного употребления: Проблемы семантики. Новосибирск: Наука, 1986. 227 с.
  5. Пиотровская, Л.А. Эмотивность как языковая категория. Вестник Санкт-Петербургского университета. Серия 2. Вып. 2. 1993. С. 42.
  6. Рецкер, Я. И. Теория перевода и переводческая практика. Очерки лингвистической теории перевода. 3-е изд., стереотип. М.: «Р. Валент», 2007. 244 с.
  7. Шаховский, В.И. Лингвистическая теория эмоций: Монография. М.: Гнозис, 2008. 416 с.
  8. Fry Stephen. The Hippopotamus. London: Arrow, 2004.
- Лучина С.М., «Стилістичні особливості використання лексики, що описує емоції в романі Стівена Фрая “The Hippopotamus” та їх відображення в українському перекладі»

ВИКЛАДАННЯ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ З ВИКОРИСТАННЯМ ДИСТАНЦІЙНОЇ ФОРМИ НАВЧАННЯ

Протягом останніх декількох десятиліть використання технологій та мультимедіа для дистанційного навчання іноземних мов швидко розширилося. На ранніх стадіях впровадження Інтернету означало можливість створення онлайн-курсів шляхом завантаження файлів як матеріалів для класу та відправки електронних листів у спробі досягти подібної взаємодії вчителів і учнів, як у заняттях «віч-на-віч». Проте на сьогоднішній день роль, яку відіграє технологія в освіті, не обмежується цим.

Теоретичні і практичні аспекти дистанційного навчання були розглянуті в дослідженнях як зарубіжних, так і вітчизняних вчених: J. E. Adams [8], F. Bodendorf [9], H. Dichanz [10], G. Hoppe [11], J. Kettunen [12], А. А. Андрєєва [1], В. Ю. Ващенко [2], К. Р. Колос [3], В. О. Куклева [5].

В сучасному світі термін «дистанційне навчання» виник завдяки потребам суспільства та за короткий період часу об'єднав всі переваги використання сучасних технологій у навчальному процесі, а саме використання соціальних мереж спілкування та мультимедійних засобів разом із традиційними методами. Українське законодавство підтримує стрімкий розвиток дистанційної освіти. Про це запевняють різні положення та нормативні документи законодавства України стосовно цієї тематики, а саме Закон України «Про освіту», «Концепція розвитку дистанційної освіти в Україні», «Положення про дистанційне навчання», державна програма «Освіта» та ін. Існує безліч підходів та тлумачень терміну «дистанційне навчання». Наприклад, за «Концепцією розвитку дистанційної освіти в Україні» від 20.12.2000 р. «дистанційне навчання – сукупність технологій, які доставляють студентам, або будь-яким особам, які навчаються, основний обсяг матеріалу та забезпечують інтерактивну взаємодію студентів і викладачів під час навчального процесу, методом надання студентам працювати самостійно» [4]. За визначенням В. Рибалка, дистанційна освіта важлива тому, що вона є специфічною організацією навчального та педагогічного процесу, за основу якого береться застосування дистанційних, інформаційних та телекомунікаційних технологій [6]. Автор монографії «Теорія і методика інформатизації освіти», І. В. Роберт визначає термін «дистанційне навчання» як процес інтерактивної взаємодії між студентом, викладачем та інтерактивним джерелом інформаційного ресурсу, під час якого відбувається передавання знань, формування вмінь і навичок, що здійснюється в умовах реалізації ІКТ [7].

Та слід виокремити декілька значень терміну «дистанційне навчання» із словників. Наприклад, відповідно до Українського педагогічного словника, «дистанційне навчання — форма навчання, коли спілкування між викладачем і студентом або вчителем і учнем відбувається за допомогою листування, магнітофонних, аудіо- та відеокасет, комп'ютерних мереж, кабельного та супутникового телебачення, телефону чи телефаксу тощо» [16]. Також слід розглянути пояснення цього терміну в англійському словнику педагогічних термінів: “ distance learning - taking classes in locations other than the classroom or places where teachers present the lessons. Distance learning uses various forms of technology, especially television and computers, to provide educational materials and experiences to students” [17].

Отже, виходячи з дослідження очевидним є низка переваг дистанційного навчання у ВНЗ: доступ до отримання знань, незалежно від місцезнаходження

студента чи викладача; зниження витрат ВНЗ (оренда приміщення, комунальні послуги, тощо); можливість проведення занять для досить великої аудиторії студентів; збільшення обсягу самостійної роботи; підвищення рівня знань, за рахунок використання сучасних засобів ІКТ.

В сучасності існують електронні пристрої, безліч соціальних мереж (Viber, Skype, WhatsApp та ін.), які дозволяють проводити дистанційні уроки за таким же, але покращеним способом. Використання електронних пристроїв, таких як інтернет та мультимедіа є основним засобом забезпечення електронного навчання, а зміст, технології та послуги - це три ключові сектори галузі електронного навчання.

Переваги та недоліки. Переваги: підтримка особистого контакту зі студентами; відчуття прямого голосового контакту в курсах дистанційного навчання; спонтанність і проникливість мови, подібної до реального середовища; забезпеченість своєчасної підтримки голосового спілкування через миттєвий зворотний зв'язок від аудиторії та менеджменту; безпосередність, оперативна співпраця та особисті контакти. Недоліки: фрагментація навчання – учні можуть знаходитись в ситуаціях, що відволікають їх увагу; час спілкування обмежений, залишилося мало часу для роздумів; проблема планування може виникнути для людей у різних часових поясах або тих, хто зайнятий на роботі; вони можуть вимагати додаткового програмного забезпечення та програмного забезпечення.

Завдяки використанню Інтернету студенти можуть зміцнити свої комунікативні здібності, ознайомитися з різними культурами та зміцнити свої необхідні навички, такі як: слухання, мовлення, читання та письмо. Під час навчання в Інтернеті тривога знижується і відповіді швидко передаються і учні стають більш впевненими. Вчителі намагаються інтегрувати Інтернет зі своїми навчальними матеріалами та стилями навчання для створення змістовного навчального середовища. Електронні листи та чати, які здійснюються через Інтернет, є важливою частиною спілкування між учнями та викладачами, а також покращують навички письма учнів у вивченні мови. Учні мають можливість підвищити свою точність і вільне користування через Інтернет. Учні отримують автономне використання Інтернету, при цьому деякі сприятливі фактори впливають на цей процес: [15]: 1) використовуючи Інтернет, учні мають можливість вибирати власні методи, навчальні матеріали та глибину вивчення; 2) самоконтроль; 3) співпраця; 4) веб-сайти, що надають велику кількість текстів для прослуховування, мовлення, читання та письма; 5) інтернет-журнали з вивчення англійської мови; 6) чати.

Вищезазначені фактори зумовлюють, що учні отримують автономію в процесі та роботі. Незважаючи на ці фактори, існують деякі фактори, які негативно впливають на автономію учнів: 1) учні, які мають низьку мотивацію і здатність до автономії, можуть бути неорганізованими; 2) оскільки вивчення мови, подібне до англійської, є надзвичайною роботою і потребує мотивації, воно також може негативно впливати на учня. В сукупності, інтернет-середовище є потужним навчальним середовищем, яке змушує учнів саморегулюватися і обговорювати різні теми і досягати осмисленого навчання, наприклад використовуючи блоги для цього. Блог був визначений як «веб-додаток, що відображає серійні записи з датами та позначками часу» [14].

Використання дистанційного навчання в освітніх програмах було досить проблематичним питанням, так як живе особисте спілкування між вчителем і студентом було відсутнє. Сьогодні ця проблема вирішена за допомогою найсучасніших інструментів для синхронного та асинхронного зв'язку, які удосконалюються з кожним днем задля підвищення інтерактивності. Слід зазначити, що тільки завдяки поєднанню

педагогічних знань і сучасних технологій можна реалізувати успішний курс дистанційного навчання іноземної мови.

Викладачі іноземної мови, які працюють з сучасними студентами, усвідомлюють, що такі учні думають, поведуть себе по-іншому, ніж попередні покоління. Ці учні народилися у світі інформаційних технологій; вони приділяють досить багато часу у соціальних мережах, на різних веб платформах та взагалі у мережі Інтернет, та довіряють ідеям веб-простору більше, ніж постулатам у відомих підручниках. Цифрове покоління займає значну частину людства. Ці молоді люди потребують особливого підходу та належної технологічної платформи для формування знань та навичок. Дистанційне навчання значно полегшує для деяких студентів ступінь або додаткову підготовку, одночасно балансує між роботою та сімейними зобов'язаннями. Більшість програм дистанційного навчання дозволяють студентам працювати в їх власному місці і у вільний час. З більшою гнучкістю приходить більше відповідальності з боку учня. Студенти повинні навчитися добре працювати самостійно і без постійного керівництва та моніторингу інструктора, роблячи дистанційне навчання викликом для тих, хто не легко мотивується [13].

Методи контролю дозволяють визначити прогрес у навчально-пізнавальній діяльності студентів, а також педагогічну роботу викладача. Перевірка знань під час дистанційного навчання – це дуже особливий процес і вимагає особливої уваги, знань викладача та особливих вмінь та навичок. Наприклад, під час електронного навчання іноземної мови в розроблених курсах використовуються такі основні методи контролю: читання, переклад тексту та виконання завдань до нього; аудіювання, та виконання завдань після прослуховування тексту; завдання на граматику; говоріння на певну тематику. Обмін інформацією між студентом та викладачем відбувається за допомогою електронних засобів, через Skype, Zoom чи поштою. Робота з усіма завданнями повинна обмежуватися в часі, тому для контролю студент повинен домовлятися про час і дату початку та закінчення тесту задля належного контролю.

Використання системи дистанційної освіти під час викладання іноземної мови – це великий прорив у навчанні студентів, які не мають можливості бути присутніми в аудиторіях з поважних причин і отримувати знання традиційним способом.

Все більше і більше педагогів та студентів знайомиться з технологіями, використовують їх і включають у свій стиль навчання, і ці технології надають практичні та творчі ідеї та змушують їх створювати свої власні сучасні методи навчання.

Література

1. Андреев А. А. Дидактические основы дистанционного обучения в высших учебных заведениях : дис. ... доктора пед. наук: 13.00.02 – теория и методика обучения (создание и использование средств обучения) / Андреев Александр Александрович. [Электронный ресурс] – Режим доступа: <https://www.dissercat.com/content/didakticheskie-osnovy-distantsionnogoobucheniya-v-vysshikh-uchebnykh-zavedeniyakh>

2. Ващенко В. Ю. Аналіз систем керування навчанням і контентом та їх впровадження в навчальний процес / В. Ю. Ващенко, О. В. Дядичев // Вісник ЛНУ імені Тараса Шевченка. – 2011. – № 12 (223), Ч. II. – С. 5–17. 26

3. Колос К. Р. Система Moodle як засіб розвитку предметних компетентностей учителів інформатики в умовах дистанційної післядипломної освіти: дис. ... канд. пед. наук : 13.00.10 – інформаційно-комунікаційні технології в освіті / Колос Катерина

Ростиславівна; Житомирський державний університет імені Івана Франка. – Житомир, 2011. – 238 с. 82

4. Концепція розвитку дистанційної освіти в Україні року: Постанова від 20 грудня 2000 [Електронний ресурс] / Міністерство освіти і науки України // Режим доступу: <http://www.osvita.org.ua/distance/pravo/00.html>.

5. Куклев В. А. Становление системы мобильного обучения в открытом дистанционном образовании: автореф. дис. ... д-ра пед. наук: 13.00.01 – общая педагогика, история педагогики и образования / Куклев Валерий Александрович; Ульяновский государственный технический университет. – Ульяновск, 2010. – 46 с. 89

6. Кухаренко В. М., Рибалко О. В., Сиротенко Н. Г. Дистанційне навчання: умови застосування. Дистанційний курс : навч. пос. / В.М.Кухаренко, О.В. Рибалко, Н.Г.Сиротенко. – Х: НТУ «ХП», «Торсінг», 2002. – 320 с.

7. Роберт И. В. Теория и методика информатизации образования (психологопедагогический и технологический аспекты). - 2014. - 398 с. [Электронный ресурс] – Режим доступа: <https://docplayer.ru/30279183-Teoriya-i-metodikainformatizacii-obrazovaniya.html>

8. Adams J. E-learning offer myriad opportunities for rapid talent development [Electronic resource] / Jean Adams // T+D. – 2008. – March. – P. 69-73. – Mode of access: <http://yellowedge.files.wordpress.com/2008/03/adams.pdf>.

9. Bodendorf F. Computer in der fachlichen und universitä ren Ausbildung. – München, 1990. – 131 p.

10. Dichanz H. E-Learning: Begriffliche, psychologische und didaktische Überlegungen zum «electronic learning» / Dichanz H., Ernst A. // Medienpädagogik. – 2001. [Electronic resource] – Mode of access: http://www.medienpaed.com/00-2/dichanz_ernst1.pdf.

11. Gabriela Hoppe. Classification and Sustainability Analysis of E-learning Applications. Universitat Hannover, 2003. 243

12. Kettunen J. Strategy Process in Higher Education: Journal of Institutional Research, Vol. 15, No 1, 2010, pp. 16-27. 251

13. Ryan, M. (1997) 'Education casts wide net'. TechWeb News, October.

14. S.L.Thorne &J.S.Payne (2005). Evolutionary trajectories, Internet-mediated expressions, and language education. CALICO Journal, 22, pp. 371-397

15. Yunsheng Zhong, 2008, A Study of Autonomy English Learning on the Internet Foreign Language Department of Qinzhou University Qinzhou 535000, China.

16. Український педагогічний словник / ред. С. Гончаренко – Київ: «Либідь». 1997. – 375 с.

17. Pedagogical Vocabulary “The language of Instruction” / С. W. Branco – Kean University: College of Education, Teaching Performance Center. – 65p. [Electronic resource] – Mode of access: <https://www.kean.edu/~tpc/>

УДК 82–92:81’42.303

Пєфтієва О.Ф., к.філол.н., доцент кафедри теорії та практики перекладу

OMISSION AS MANIPULATIVE ELEMENT IN DIFFERENT TYPES OF DISCOURSE

Manipulation is often hidden and aimed to hold people down. It is a special kind of influence when the manipulator induces the person for the actions which he doesn't intend to do. In a course of manipulation, the person doesn't feel an external compulsion, it seems to

him that he makes the decision, chooses the form of the behaviour himself. Manipulation consists of the skilful and imperceptible distribution of facts juggling, lie and slander, omission or half-truth information, facts which are hidden or false interpreted.

Present-day mass media discourse is characterized by a set of manipulative features which are done with the help of various lexical means such as alliteration, rhyme, rhythm, neologisms, deictic units, euphemisms, dysphemisms, barbarisms, offensive or ridiculous periphrases, epithets undermining the person's reputation or value of the event; as well as syntactical ones such as nominalization, modality, ellipsis, inversion to name but a few.

Although manipulation in different types of discourse is typically done through tangible words or images, it can also occur via the absence of such means, among which is omission. Possible synonymic terms are Half-Truth, Silenced Truth, Deletion, Misrepresentation, Reticence, Intended or Propagandistic Silence. In spite of the fact that these terms are synonymic, they still differ from each other. An omission is leaving certain things completely out of a text or speech. Deletion is an intentional action not to mention something about somebody. Omissions and deletions are mighty tools. If the reporter does not mention something, it often does not even enter the reader's mind and thus is not subjected to scrutiny. The deletion of agents is a common form of manipulation at the sentence level. Agent deletion occurs most often through nominalization and the use of passive voice. Omission as a manipulative element is used not necessarily in mass media discourse, it is a mighty tool in Politics, Advertising, Jurisdiction.

Let's consider the cases from the sphere of jurisdiction. The legal service of India, for instance, considers Half-Truth as a statement not wholly true or is a small section of the whole truth or has a misleading element with an intent to deceive or misrepresent the truth. In other words, it is a statement that is literally true but misleads by omitting some material fact. In the case of Half-truths, one is liable for fraud when one by his own will discloses certain information and stop halfway and does not convey the entire information. In this instance, responsibility is formed to unravel the completely true facts in totality. Mere Silence as Fraud explores cases where silence on part of a party becomes deceptive to the plaintiff due to the fraudulency of the defendant. Silence in certain cases may be deceptive or have the same effect and impact as the speech itself which conveys a crystal-clear message [2].

The next example demonstrates the libel by omission or creating a false impression with true statements. In the summer of 2008, a West Virginia woman called a local television station to report that her four-year-old son had been sexually abused at a local daycare centre. A two-minute story aired that evening: "Some serious allegations of abuse and neglect have the state keeping a closer eye on a Barboursville daycare," an anchor said. The reporter continued: "A mother says she has taken her children out of Kim's Kids child care in Barboursville because she says her young son was sexually abused. ... A woman says this daycare abused her trust and her child."

However, the story does not mention that the alleged abuse happened between two four-year-old boys. One boy stuck his finger in the other boy's rectum and grabbed his genitalia. The failure to include that detail is a possible example of "libel by omission," which occurs when a reporter somehow omits facts that would tend to negate an implied defamatory meaning. The daycare principal sued the television station in court. A reasonable jury found that statement defamatory. The case represents so-called "libel by omission claims". "In the context of a report about a daycare centre involving the supervision of young children, the term 'sexual abuse' is especially alarming and could reasonably lead a rational jury to conclude that the term used in that context indicated that an adult at the daycare sexually abused a child," the court said [3].

Thus, omission of information used in any discourse has a huge impact on public opinion formation which is why it is of importance to be a prepared and knowledgeable reader.

Література

Jocelyne, Vincent Marrelli & Castelfranchi, Cristiano “On the art of deception (How to lie while saying the truth)”. Possibilities and Limitations of Pragmatics. John Benjamins publishing company, 1981: 749-777.

Half-Truths Leading To Fraud Even In Absence Of Duty To Disclose A Fact, As In Case Of Silence <https://www.legalserviceindia.com/legal/article-5516-mere-silence-as-fraud-exploring-the-ambit-of-half-truths-and-actionable-misrepresentation.html>

Libel by omission: Creating a false impression with true statements <https://www.rcfp.org/journals/libel-omission-creating-false-i/>

Пефтієва О.Ф. «Опущення як маніпулятивний елемент у різних видах дискурсу»

УДК 811.111'255(043)

Романюк С.Г., старший викладач кафедри теорії та практики перекладу

НЕКОТОРЫЕ ПРОБЛЕМЫ ПЕРЕВОДА ХУДОЖЕСТВЕННЫХ ТЕКСТОВ

Переводя художественный текст с иностранного языка на русский, переводчик, как правило, сталкивается с целым рядом трудностей. В отличие от переводов, к примеру, научных текстов, перевод художественных произведений можно в полной мере сравнить с искусством, чьей задачей является не буквальная передача текста, а нечто большее. Сложность перевода художественных текстов можно объяснить специфическими способами отражения мира в разных языках и различием культур, к которым принадлежат языки перевода и оригинала, из-за чего дословный перевод зачастую просто не в состоянии передать всю глубину художественного произведения. Далеко не каждый, даже практикующий, переводчик в состоянии качественно перевести художественное произведение, так как зачастую переводчику приходится не столько репродуцировать текст на иностранном языке, сколько создавать его заново, предварительно всесторонне осмыслив оригинал. Для создания грамотного литературного перевода переводчик должен обладать умением интерпретации игр слов, способностью передачи художественных образов. Следовательно, переводчик художественных произведений - это не просто человек в совершенстве владеющий двумя языками, это также и писатель.

Иными словами, перевод художественного произведения не есть просто буквальный дословный перевод текста и зачастую художественный перевод текста может не совпадать с оригиналом, так как главная задача такого перевода - чтобы перевод означал для носителей языка перевода то же самое, что значило исходное высказывание для носителей своего языка. Следовательно, переводчик излагает на бумаге свое видение, понимание художественного текста. Проведя анализ перевода и сопоставив результаты с оригиналом текста, можно определить уровень, художественный вкус, широту писательского кругозора и особенности мировоззрения переводчика. При первоначальном анализе особенностей перевода художественного текста, можно выделить ряд проблем. Специфика перевода устойчивых выражений не так сложна, как может показаться на первый взгляд. Пользуясь словарем устойчивых

словосочетаний и оборотов речи, а также словарем синонимов можно без особого труда подобрать наиболее подходящий перевод.

Проблема перевода игры слов является одним из самых интересных моментов в художественном переводе - это когда переводимый текст имеет юмористическую или ироническую подоплеку. Надо обладать особым мастерством, чтобы умудриться сохранить игру слов, которую подразумевает автор. Преимущественно игра слов основывается на многозначности слова. Порой случается, что значения обыгрываемого слова в оригинале и переводе совпадают, позволяя сохранить смысл и принцип игры слов. Проблема же заключается в том, что языковые совпадения при игре слов чрезвычайно редки. Необходимость принятия во внимание культурных различий является одним из показателей мастерства переводчика. Переводчик художественных текстов должен не только мастерски владеть иностранным языком, он также должен быть знатоком культуры страны, на языке которой был написан оригинальный текст. Затруднительным представляется перевод текстов другой эпохи, или культуры, без соответствующих знаний. Дальнейший анализ особенностей перевода художественных текстов приводит к выводу, что помимо вышеперечисленных проблем, также существует ряд других сложностей, затрудняющих перевод текста. К примеру, возьмем перевод диалогов. Перевод диалогов отличается от перевода основного текста тем, что при их переводе переводчик должен учитывать не только авторский стиль, но также должен уметь улавливать и передавать особенности и характер участвующих в них героев, характер их взаимоотношений между собой. Помимо этого диалоги также порой несут дополнительную информацию, которую в силу различий культур и языков передать представляется невозможным. Ярким примером является акцент героев.

Художественный перевод произведений - это долгий и трудоемкий процесс, который является своеобразным вызовом для любого переводчика, так как он требует не только исключительного уровня знания двух языков, но и их культуры. При этом в силу тех или иных причин, не всегда представляется возможным передать всю ту информацию, которую несет в себе оригинал. Точный и наиболее близкий к тексту перевод языка героев произведения как части авторского замысла и особенностей отражения характера и личности персонажей произведения.

Итак, отличительной чертой художественных переводов является то, что они передают не только смысл оригинального текста, но и, в силу своей специфичности, особенности восприятия самого переводчика. В общем же, суть этого процесса можно определить как попытку устранения языкового и межкультурного барьера между автором и читателем, пропуская оригинальный текст, сквозь «призму восприятия» переводчика.

Література

1. Попович. А. А. Проблемы художественного перевода. М.: Высшая школа, 1980.
  2. Сдобников В.В. Теория перевода: М.: АСТ: Восток— Запад, 2007.
  3. Солодуб, Ю.П. Теория и практика художественного перевода: учеб. пособие для студ. лингв, фак. высш. учеб. заведений. М.: Издательский центр «Академия», 2005.
- Романюк С.Г. «Деякі проблеми перекладу художніх текстів»

НОРМАТИВНІ ЗАСАДИ ВИКЛАДАННЯ ФАХОВОГО ПЕРЕКЛАДУ НА СПЕЦІАЛЬНОСТІ «ФІЛОЛОГІЯ. ПЕРЕКЛАД (АНГЛІЙСЬКА)»

Підготовка перекладачів на сучасному етапі вимагає, по-перше, розширення галузевих блоків, з якими знайомляться студенти під час навчання, а по-друге, оптимізації системи вправ для підвищення ефективності навчання за рахунок його інтенсифікації. Хоча перші кроки на цьому шляху вже зроблено, коло проблем залишається досить широким. Однією з найважливіших з них є забезпечення процесу навчання перекладачів посібниками, зміст, структура та система вправ яких відповідали б сучасним вимогам [1].

Компетенція професійного перекладача становить собою систему, до якої належать усі необхідні передумови: знання (фонові, теми, контексту), матеріал (загальномовний та термінологічний) та перекладацькі дії, доведені до рівня автоматизму. Відповідно, система вправ для навчання перекладу має забезпечити наявність у свідомості студента: 1) відповідних фонових знань; 2) термінологічних еквівалентів з відповідної тематики; 3) здатність виконувати перекладацькі дії на рівні автоматизмів [5].

Характеризуючи роль перекладача, важливо підкреслити принципову недостатність на професійному рівні самого лише володіння двома чи більшою кількістю мов, оскільки фаховий переклад вимагає ще й спеціальних знань та умінь, які формуються у процесі навчання та практичної перекладацької діяльності. Доцільно зауважити важливість широкого діапазону фонових знань, а також знань спеціальної термінології, безперервного професійного удосконалення, а також зазначити етичні аспекти роботи перекладача (відповідальність за об'єктивність і конфіденційність інформації, реальна оцінка власних фахових знань та умінь по відношенню до рівня завдань, етичні вимоги до професійної поведінки тощо) [5].

Невід'ємним компонентом викладання мають бути вимоги до професійного перекладача, оскільки саме вони у подальшому підлягають деталізації. У міжнародній практиці серед найголовніших виділяють вимоги підтримання високого рівня власних фахових умінь і знань, здатність вирішувати перекладацькі завдання нового типу (тобто ті, що раніше даним перекладачем не виконувалися), уміння на фаховому рівні перекладати та реферувати тексти однією мовою з іншої, регулярно підвищувати свою кваліфікацію [1]. Далі доцільно розглянути кожну перелічену вище вимогу детально у трьох аспектах: зміст вимоги, характеристики здійснення професійної діяльності, необхідні знання та уміння. Покажемо це на прикладі, можливо, найважливішої з них – уміння письмово перекладати тексти однією мовою з іншої на фаховому рівні – як вона подається у британському стандарті. Ця вимога стосується точного виконання перекладу на професійному рівні. Текст перекладу (ТП) має відбивати тип, мету, стиль та інтонацію тексту оригіналу (ТО). Перекладач має якісно і в домовлений термін виконати інструкції замовника. Будь-які пропуски, додавання, граматичні помилки є другорядними, якщо вони не впливають суттєво на зміст і значення ТП. Перекладачі регулярно звертаються до колег з проханням редагувати або критикувати виконані ними переклади, перш ніж ТП віддається замовнику. Така поведінка відповідає професійним вимогам.

Характеристики здійснення професійної діяльності: 1) створення ТП, який точно відбиває загальні смисл і функцію ТО; 2) ТП має точно відбивати тип та мету ТО,

стиль, відношення (автора) та інтонацію ТО, поняття, фактичну інформацію й точку зору (автора), культурні звичаї та стиль, роль та намір автора щодо його взаємозв'язку з читачами; 3) переклад має відповідати параметрам замовника, таким як галузь та вимоги до врахування особливостей сприйняття ТП адресатами, а також таким як визначений замовником ступінь наближення ТП до ТО; 4) переклад повинен бути виконаний якісно і в обумовлений термін; 5) перекладач має враховувати сподівання та пріоритети замовника шляхом підтримання постійного зв'язку з ним, особливо у разі виникнення сумнівів та ускладнень; 6) перекладач вносить зміни до змісту виконання завдання, якщо змінюється зміст замовлення; 7) будь-які пропуски, додавання, граматичні помилки і неточності є другорядними, якщо вони не впливають суттєво на зміст і значення ТП; 8) усвідомлюючи, що ТП може бути неідеальним, перекладач регулярно звертається до колег з проханням редагувати або критикувати виконані ним переклади; 9) ТП перевіряється і редагується перекладачем, перш ніж віддається замовнику; 10) якщо з будь-якої причини текст не редагувався, перекладач повідомляє про це замовника; 11) перекладач повідомляє замовника про будь-які сумніви, які він має щодо ТП, додаючи примітки перекладача скрізь, де це є доцільним; 12) поведінка перекладача має відповідати професійним і етичним нормам [4].

Знання та уміння: 1) знання змісту процесу письмового перекладу однією мовою з іншої; 2) володіння читанням на мові, з якої здійснюється переклад, на рівні 4 (другий найвищий рівень за шкалою Загальноєвропейських рекомендацій з мовної освіти: адекватна операційна компетенція, тобто здатність розуміти довгі та складні документальні й літературні тексти, оцінюючи особливості їх стилю, та спеціалізовані статті та довгі технічні інструкції, навіть якщо вони не стосуються сфери діяльності читача (у даному випадку, перекладача); 3) володіння письмовою мовою, якою здійснюється переклад, на рівні 5 (найвищий рівень за шкалою Загальноєвропейських рекомендацій з мовної освіти: глобальна операційна компетенція, тобто здатність легко писати чіткий, послідовний текст у певному стилі; здатність писати складні листи, доповіді й статті, представляючи проблему (предмет розгляду) за допомогою ефективної логічної структури, що дозволяє адресату виділити й запам'ятати значущі пункти; спроможність писати резюме та огляди професійних або літературних праць; 4) володіння прийомами адаптації ТП до особливостей цільової культури, включаючи особливості мовної комунікації; 5) знання стилістичних реєстрів (архаїчний, урочистий, офіційний, розмовний, неофіційний, інтимний) та способів їх переносу з однієї мови до іншої; 6) уміння встановлення лексичних та фразеологічних значень мовних одиниць різними способами; 7) знання галузі, до якої відноситься ТО; 8) навички самоорганізації й уміння закінчувати роботу до встановленого терміна; 9) уміння спілкуватися із замовниками та володіння технікою міжособистісного спілкування; 10) володіння прийомами забезпечення якості перекладу, такими як вичитування, критичне оцінювання, редагування, зворотний переклад, а також знання умов застосування згаданих прийомів; 11) уміння складання перекладацьких приміток та знання умов їх застосування; 12) знання ролі перекладача та принципів професійної діяльності [4].

Література

1. Карабан В.І. Теорія та практика перекладу з української мови на українську. Навчальний посібник. Вінниця: Нова книга, 2004. 343с.

2. Черноватий Л.М. Принципи складання вправ для навчання галузевому перекладу. Суми: Вісник Сумського державного університету. Серія: Філологічні науки. № 3 (36). С.242-246.

3. Шепітько С.В., Лубянська І.В., Романюк С.Г., Тарапатов М.М. Практикум перекладу з ділової кореспонденції. Навчальний посібник. Маріуполь: МДУ, 302 с.

4. Ребрій О.В. Перекладацький скоропис. Навчальний посібник. Вінниця: Нова книга, 2006. 158с.

5. Мирам Г.Э. Профессия: переводчик. Навчальний посібник. Киев: Ника, 1999. 146с.

СЕКЦІЯ СЛОВ'ЯНСЬКІ МОВИ І ЛІТЕРАТУРИ У КРОС-КУЛЬТУРНІЙ ПЕРСПЕКТИВІ

УДК 82.02

Волік Н.А., к.філол.н., доцент кафедри слов'янської філології та перекладу

КРОСС-КУЛЬТУРНАЯ МЕТОДОЛОГИЯ ИССЛЕДОВАНИЯ ЛИТЕРАТУРЫ

Многовековая история человечества демонстрирует неоднократные попытки совместного культурного функционирования, начиная с использования одинаковых мифологических сюжетов и заканчивая тотальной глобализацией культуры в рамках всемирной информационной сети. Современная филологическая ситуация, сложившаяся в масштабах мировой культуры, подчеркнуто декларирует исследования на пересечении культур.

Кросскультурная тенденция, характерная для многонациональных государств, располагает самыми разнообразными научными методологиями: культурологический метод сравнительного исследования (Г. Прокопеня [1]), кросскультурная психология (Н. Беспмятных [2]), межкультурная методика преподавания гуманитарных дисциплин (Н. Алиева, Т. Колосовская [3], [4]) и мультикультурализм в литературоведческих исследованиях (И. Козлик [5]).

Кросскультурная литературоведческая методология реализуется, по нашему мнению, посредством двухмерного функционирования: межкультурный литературоведческий дискурс и внутрикультурный дискурс, в рамках одной национальной литературы.

Межкультурное литературоведение оперирует старыми и проверенными методами изучения корпуса теории и истории художественных направлений, литературных текстов. По мнению И. Козлика, «в объектную сферу литературоведческих исследований с обязательной мультикультурной составляющей входят литературы традиционно культурных сообществ и государств» [5, с. 42]. Невозможность сведения кросскультурного литературоведения к традиционной компаративистике прежде всего объясняется междисциплинарностью данной методологии: «проблема мультикультурализма является комплексной проблемой, не могущей локализоваться в пределах какой-то одной науки (в данном случае – литературоведения) без систематического внимания к тому опыту, который имеют в её освещении другие науки» [5, с. 44].

Очевидно, что исследование современных тенденций западноевропейской и русской литератур конца XX – начала XXI веков невозможно без обращения к истории, культуре, философии, психологии, социологии и даже экономике рассматриваемых государств. Кросскультурный анализ истории и теории литературы значительно расширяет горизонты исследования, не только привносит национальный колорит, но и дает возможность выйти за пределы филологической компетенции. Например, анализируя образа немца в аспекте имагологического дискурса в романе М. Степновой «Сад» [6], мы, помимо исследования дискурсивных авторских стратегий, обязательно погружаемся в историческую атмосферу XIX столетия в России, отмечаем особенности ее экономического и социального развития. «Иной» образ немца-врача способствует нашему знакомству с генеалогией его рода на протяжении нескольких столетий и обращению к отдельным аспектам лингвострановедения.

Если подходить к явлению культуры, как к системе творческих достижений человеческой деятельности, то следует говорить о внутрикультурной составляющей литературоведческой методологии. Речь идет об исследовании литературоведческих проблем в пределах одной национальной литературы. В рамках данного метода кросскультурность получает значение «на пересечении видов искусства», что также

предполагает междисциплинарность научных изысканий, однако на материалах одного единого национального пласта культуры. Ярким примером внутрикультурной методологии является исследование музыкального или живописного искусства в литературных текстах, его интерпретация, анализ культурного интертекста (Джон Фаулз «Башня из черного дерева», В. Короленко «Слепой музыкант», Л. Толстой «Крейцерова соната» и другие).

Межкультурная и внутрикультурная методологии находят свою практическую реализацию в сфере методики преподавания. Учитывая многонациональный состав современной национальной школы и метапредметную направленность преподавания, кросскультурный подход при обучении литературе наиболее продуктивен и популярен.

Таким образом, двойственная природа кросскультурной методологии в литературоведении открывает перед современными учеными-филологами новые способы изучения и анализа безграничного литературного материала.

Література

1. Прокопеня Г.В. Семантика понятия «кросс-культурный подход». Вестник Санкт-Петербургского университета. 2007. Сер. 6. Вып. 3. С. 63 – 70.
2. Беспмятных Н.Н. Методология кросс культурного анализа: базовые концепты, направления и перспективы исследований. Наука. Релігія. Суспільство. 2008. № 1. С. 11 – 19.
3. Алиева Н.Н. Кросскультурность как методология изучения второго языка в современной лингводидактике. Известия РГПУ им. А.И. Герцена. 2007. № 28. С. 7 – 13.
4. Колосовская Т.А. Кросс-культурное образование в педагогическом вузе: теоретические и прикладные аспекты. Вестник Шадринского государственного педагогического института. Шадринск: ШГПИ, 2008. № 1. С. 109 – 113.
5. Козлик И.В. Мультикультурализм и методологические проблемы литературоведения. // Вестник Томского государственного университета. Филология. 2009. № 2(6). С. 41 – 58.
6. Волік Н.А., Педченко О.В. Образ німця в аспекті імагологічного дискурсу в романі М. Степнової «Сад». // Актуальні питання гуманітарних наук: міжвузівський збірник наукових праць молодих вчених Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Дрогобич: Видавничий дім «Гельветика», 2021. Вип. 41. Том 1. С. 117 – 123.

Волік Н.А. «Кросс-культурна методологія дослідження літератури»

УДК 81-139

Гусєва О. І., к.філол.н., доцент кафедри слов`янської філології та перекладу
Рудакова О. О., асистент кафедри слов`янської філології та перекладу

КРОСС-КУЛЬТУРНЫЙ ПОДХОД КАК МЕТОДОЛОГИЧЕСКАЯ ОСНОВА ТЕОРЕТИЧЕСКИХ И ПРИКЛАДНЫХ ИССЛЕДОВАНИЙ

Кросс-культурный подход как методологическая основа гуманитарных

исследований сложился в философии, психологии и культурологии и достаточно быстро был экстраполирован в ряд смежных наук. Он стал широко применяться в лингвистике и литературоведении, а в настоящее время становится одним из основных методов таких междисциплинарных направлений, как лингвокультурология, этнолингвистика, лингвокогнитология, а также ряда прикладных дисциплин, в частности, лингводидактики и теории перевода. Экстраполяция методологии на новые сферы гуманитарного знания определяет актуальность междисциплинарных исследований, а стремительно расширяющаяся эмпирическая база актуализирует необходимость уточнения общих принципов кросс-культурного подхода.

Историографии кросс-культурного подхода посвящены работы Н. Н. Алиевой, Т. А. Колосовской, Г.В. Прокопени, В. А. Янчука. Так, белорусской исследовательницей Н. Н. Беспамятных предпринята попытка "реконструкция генезиса кросс-культурных исследований", характеристика некоторых наиболее значимых направлений и результатов, терминологического аппарата. Как уточняет Т. А. Колосовская, кросс-культурный подход как методология гуманитарных наук первоначально разрабатывался психологической антропологией и этнической психологией. Его источниками явились компаративистский метод культурных исследований, символический интеракционизм Чикагской школы и бихевиористский метод в психологии [2]. В. А. Янчук указывает на отказ американских психологов от традиционных позитивистских методологических оснований и господствовавшего в течение многих десятилетий, особенно в рамках бихевиористской традиции, стремления к открытию универсальных законов поведения [5]. Психологи и философы упоминают Дж. Найджела, как ученого, впервые поставившего вопрос о кросс-культурных сопоставлениях в познавательных процессах (Ольга Арестова), ссылаются на Р. Брислина как автора работы «Кросс-культурная психология (Cross-cultural psychology)». Они же предлагают строить теории сознания и поведения с учетом специфики конкретных культур. Осмысление и описание нового подхода продолжается в работах других современных исследователей.

Формирование новой методологии сопровождается становлением понятийного аппарата, ядром которого, наряду с понятием «кросс-культурный», становятся термины *кросс-культурный диалог*, а также *кросс-культурный анализ*, *кросс-культурное сравнение*. Однако, по замечанию Г. В. Прокопени, еще относительно недавно исследователи отмечали, что в гуманитарной науке не сложилось "определенной и законченной традиции интерпретации кросс-культурных исследований" [4]. Отмечая недостаточность сведений о лексической единице «кросс-культурный» в словарях, Г. В. Прокопеня отсылает к Словарю по культурологии А. И. Кравченко: «кросс-культурные исследования (cross-cultural studies) - вид сравнительного исследования, объектом которого выступает культура, выяснение того, как один и тот же культурный артефакт функционирует в разных культурах». Такая неустойчивая позиция понятия «кросс-культурный», о которой говорит Г. В. Прокопеня, отражается и на вариативности написания термина: в разных работах мы встречаем: «кросс-культурный», «кросскультурный» и даже «кросс культурный». Последний вариант наименее удачен, уже ввиду отсутствия самостоятельной лексемы *кросс*. Кстати, такая же вариативность номинаций наблюдается и в исходном английском языке.

Метаязыковым аспектам подхода уделяли и уделяют внимание психологи и социологи, философы и культурологи, литературоведы и лингвисты. Лингвисты акцентируют внимание на метаязыке нового направления, в частности, указывают на словообразовательный потенциал производящей основы *кросс-*. Социолог Н. Н. Беспамятных пишет: «Установление базовых концептов и выявление возможных зависимостей между переменными определяют основные направления кросс-культурных исследований». Т. А. Колосовская, чьи работы относятся к области лингводидактики, обращает внимание на "пересекающиеся смысловые поля" понятий

«межкультурная коммуникация» и «кросс-культурный», а также «интеркультурный», «транскультурный» [3].

С экстраполяцией подхода *на новые сферы науки* появляются иные слова-понятия, и некоторые из них впоследствии подвергаются ретерминологизации. В лингводидактике разрабатываются понятия *кросс-культурного образования*, в кросс-культурном менеджменте – понятие *кросс-культурная компетентность*, в переводоведении вводится термин *кросс-культурный переводчик*, в литературоведении – понятие «культурного трансфера». Кросс-культурный подход применяют к исследованию паралингвистических средств общения (Е. Н. Резников).

К наиболее значимым принципам кросс-культурного подхода, на наш взгляд, можно отнести, во-первых, его направленность на преодоление этноцентризма: «в методологическом отношении кросскультурный подход исключает преобладающую роль какой-либо системы понятий», «отказ от абсолютизации любой культуры (включая собственную)» [1]. Первые шаги в этом направлении, как отмечает В. А. Янчук, были сделаны американскими учеными (*Нисбетт (Nisbet, 1971), Кемпбел, Триандис (Triandis, 1994)*) [5]. Эта своего рода блокчейн-технология *обуславливает* разработку и применение интегративных приемов и схем, «когда исследователь из культуры А изучает культуры А и В (общая схема кросс-культурных исследований), а исследователь из культуры В также изучает культуры А и В» [5]. Такая методика сопоставления культур, а равно языков и литератур, предлагает принцип взаимонаправленности исследований.

Второй принцип, сложившийся в работах современных ученых конца XX- XXI вв., – изучение ценностных оснований культур и литератур (Т. А. Колосовская, Н.Н. Беспамятных). По мнению Н.Н. Беспамятных, «именно ценностный анализ культуры является наиболее значимым теоретическим результатом кросс-культурных исследований». И, наконец, кросс-культурному подходу, как и самой культуре, свойственна «адаптивность и интегративность» [4].

Итак, отличительная особенность кросс-культурного подхода *как складывающейся методологии* – его междисциплинарность. О междисциплинарности подхода говорит и ретерминологизация понятий *кросс-культурный подход, кросс-культурный анализ, кросс-культурный диалог, кросс-культурная перспектива и т.д.*

Вторая его особенность – стремительный рост числа исследований прикладного характера. Об этом можно судить уже по устойчивым сочетаниям с основой кросс- (от *кросс-культурного коучинга до кросс-культурного алкоголя*), сфера употребления которых выхолит за рамки теоретических описаний.

Кроме того, следует отметить и такую общую примету кросс-культурных исследований, характерную для научных направлений, исходно сформировавшихся в американской науке, как интернациональный характер терминологии. Это связано с параллельным заимствованием английской терминологии (*cross-culture, а cross-cultural perspective, cross-cultural communication*) и с преобладанием терминологических заимствований в работах славянских исследователей. Широко распространен и трансфер методик (механизмов и схем) кросс-культурного анализа.

Растущая область приложения кросс-культурной методологии, постоянно расширяющаяся эмпирическая база открывают новые перспективы кросс-культурных исследований как узкоспециального, так и междисциплинарного плана.

Література

1. Алиева Н. Н. Кросскультурность как методология изучения второго языка в современной дидактике.

2. Беспмятных Н.Н. Методология кросс культурного анализа: базовые концепты, направления и перспективы исследований. Гродненский государственный университет им. Янки Купалы, Беларусь. <http://www.yanchukvladimir.com/docs/Instr/Cross-culture.html>

3. Колосовская Т. А. Теоретико-методологические аспекты кросс-культурного образования <http://www.yanchukvladimir.com/docs/Instr/Cross-culture.html>

4. Прокопеня Г.В. Семантика понятия «Кросс-культурный подход»// Вестник СПб университета. Серия 6, вып. 3. 2007г. <http://www.yanchukvladimir.com/docs/Instr/Cross-culture.html>

5. Янчук В. А. Методология, теория и метод в современной социальной психологии и персонологии: Интегративно-эkleктический подход. – Минск: Бестпринт, 2000. <http://www.yanchukvladimir.com/docs/Instr/Cross-culture.html>

Гусева О.І., Рудакова О.О. «Кросс-культурний підхід як методологічна основа теоретичних і прикладних досліджень»

УДК 821.133.1

Педченко О.В., к.філол.н., доцент кафедри слов'янської філології та перекладу

ВЛИЯНИЕ МУЗЫКИ И ЖИВОПИСИ ИМПРЕССИОНИЗМА НА СОЗДАНИЕ Э. ДЮЖАРДЕНОМ ТЕКСТА РОМАНА «ЛАВРЫ СРЕЗАНЫ»

В литературе Европы импрессионизм менялся в каждой исторической и национальной ситуации, представляя то как «стиль искусства», то как «новое мироощущение» (австро-немецкий импрессионизм) или «стиль жизни» (О. Уайльд). [1, с.250] Наиболее важным моментом в его исследовании Ю. Кузнецов считает определение художественных форм, которые способствовали формированию импрессионизма, и его особенностей [2, с. 11]. Первым импрессионистическим произведением в чистом виде считается роман «Лавры срублены» Э. Дюжардена, поэта, литературного и музыкального критика, близкого к Малларме и Тулуз-Лотреку. В исследованиях последних десятилетий этот забытый роман стали часто упоминать как первый роман «потока сознания», а автора как создателя теории «внутреннего монолога», что и привлекло наш интерес, тем более роман еще не был объектом самостоятельного исследования в отечественном литературоведении. Задачей данной статьи стало рассмотрение музыкальности и живописности, как составляющих импрессионистического текста и форм связи литературы с другими видами искусства, что является примером кросс-культурной коммуникации в рамках одного художественного направления.

Во первых, Э. Дюжарден был убежден, что «музыкальная концепция» лежит в основе всех современных художественных новаций, поэтому считал, что обновление прозы должно произойти через подчинение ее музыкальности или поэтичности. В книге «Внутренний монолог» он признается, «что роман «Лавры срублены» написан «с безумной амбицией перенести в область литературы вагнеровские приемы», а именно: «Жизнь души, выраженная в непрерывном напоре музыкальных мотивов, сообщающих, один за другим, безгранично и последовательно, состояния мысли, чувства или ощущения, и реализовавшаяся или же пытавшаяся реализоваться в бесконечной последовательности коротких фраз, каждая из которых выявляет одно из этих состояний, вне логического порядка, в виде дуновений, вздымающихся из глубин существа, сегодня сказали бы из бессознательного или подсознательного мира...» [3, с. 50].

Рассмотрению реализации «вагнеровских приемов» в романе «Лавры срезаны»

посвящена статья Я. Соболевой «Роман Э. Дюжардена «Лавры срезаны» как первый опыт прозы потока сознания». Она утверждает, что композиция романа варьирует построение оперы «Тристан и Изольда», с характерным выделением либретто, делением на три действия, включение в текст нотной записи. Исследователь обращает внимание на тот факт, что для каждой части романа характерны «свой ритм, свой темп, своя образная система» [4, с. 11]. Благодаря музыкальности он уходит от «рационализма, повествования, показа» и провозглашает выражение внутреннего мира, выражение души.

Не случайно в начале третьей главы несколько раз упоминается Опера: «... почти никого; а там Опера, сияющее здание Оперы; я иду по правой стороне, к Опере... /отсюда до Оперы пять минут.../ Опера. Терраса кафе де ла Пэ забита; никого из знакомых; Опера...» [5]. Сидя в ресторане герой напевает ассоциативно возникший отрывок, пытаясь вспомнить откуда он: «Вино, игра, — вино, игра, красотки, — тадам, тадам.../ Да здравствуют вино, любовь и табак... Еще есть табак; согласен... тарам, тарам, и припев про бивуак...» [5].

Как и Верлен автор «Лавров» передает «музыкальность» через новый синтаксис, двигаясь в направлении изобретения языка «нового искусства». Неопределенность, размытость, которая является признаком импрессионистического образа создается за счет кратких фраз, разделенных точкой с запятой, многоточием, частым использованием номинативных предложений, которые ложатся как музыкальные аккорды, но в тоже время и как мазки в живописи, как прикосновение кисти художника-импрессиониста.

Можно провести аналогию между пуантилизмом (техникой живописи импрессионистов) и повествовательной манерой Дюжардена, который создает полотно романа из коротких фразовых «мгновений», как художник из отдельных мазков. Но читатель не в состоянии охватить «взглядом» все литературное произведение сразу, как это делает созерцающий картину. Следовательно, в буквальном смысле термин «пуантилизм» по отношению к словесному искусству быть применен не может, так как на лицо явная нетождественность «точки» живописной и «точки» литературной, которая может состоять, а именно с этим чаще всего, и приходится сталкиваться, не из одного слова, что еще хоть как-то можно было бы отождествить с мазком в живописи, а из нескольких, что мы определили, как фразовые «мгновения».

Если зрительское восприятие полотна импрессионистов происходит на определенном расстоянии, то каким образом возможно «отойти» от литературного произведения, чтобы смешение «мазков» все же произошло? Как мы можем воспринимать следующий отрывок, который описывает место действия?

«И в сумбуре фигур, среди местностей и протяженностей, в иллюзиях вещей, которые плодятся и рождаются, один среди других, один как другие, другой среди других, похожий на других, один и тот же, еще один, из бесконечно возможных жизней я возникаю; и вот появляются время и место; это сегодня; это здесь; бьют часы; и повсюду жизнь; час, место, апрельский вечер, Париж, в светлом сумраке солнце садится, монотонные звуки, белые дома, листва теней; нежнейший сумрак и радость быть кем-то, идти; улицы и людские потоки, и в шири далекого воздуха – небо; Париж вокруг поет и в дымке неясных форм тайком обрамляет мысли» [5]. Этот пример наглядно демонстрирует, что картина возникает в сознании читателя не визуально, а ассоциативно, что невозможно изобразить на холсте.

Зрительно воспринимаемый мир реализуется в серии описаний с преобладанием красочных гамм: «Свет, пурпур, золото кафе; сверкающие стекла; белый передник гарсона; вешалки, загроможденные шляпами и пальто» [5]. Даже в любовном экстазе герой ухитряется увидеть целые картины «Ночь, темные деревья; свечение приближающихся звезд; мрак нарастает; позади меня комната; я не вижу ее, я знаю, что она там...», а целуясь со своей желанной он продолжает созерцать пейзажи, старательно выделяет цветовые гаммы: «Свечи пылают на камине; их пламя вздымается, бледнея,

голубоватое, более светлое; вокруг тенистая волна темных листьев, смутная волна расписанного фарфора, а позади светлая волна зеркал и спокойных отражений...» [5]. Возникают, казалось бы, неестественные ситуации, герой созерцает пейзажи даже тогда, когда вовсе не до них. Однако, это еще один пример бессознательного, когда мысль героя возникает как впечатление на увиденное вне зависимости от происходящего.

Один пейзаж в импрессионистической «пленэрной» манере сменяется другим. И возлюбленная Лея, которую он столько раз воображал, придумывал, вспоминал, при встрече оказывается тоже частью этой эмоциональной картины: «смутные сады неподвижны в тени, под чистым небом, и ее милая белая головка, насмешливая и по-детски маленькая, изящный нос, милое личико, тонкие светлые волосы, тонкая белая кожа, ребенок, который смеется, улыбается мне и шутит надо мной, и мы любим друг друга ; этой ночью, на уплывающем балконе, в неясности отдаленных стен, в теплом ночном воздухе, среди стирающихся горизонтов, ты красива и грациозна» [5].

Также в романе мы встречаем портреты других героев, для которых характерны выделение отдельной детали. Например: «элегантный мужчина с розой в бутоньерке», «рыжеволосая женщина останавливается у витрины; сильный профиль, да; очень живое лицо; подведенные черным глаза; большой белый бант на шее; она смотрит в нашу сторону; смотрит на меня; какой вызов в глазах! Мы возле нее. Шикарная девушка» [5]. Герой делится своими впечатлениями, он не думает, не анализирует, не ведется речь о теневой стороне жизни.

Таким образом, замысел романиста состоял в том, чтобы изобразить содержание сознания – основной принцип импрессионизма, который настаивает на впечатлении, на субъективном восприятии, на ощущении, сохраняя, однако, внешние источники впечатления. Э. Дюжарден рисует то, что герой видит и слышит «сегодня, здесь, в апреле, в Париже».

Література

1. Мелик-Саркисова Н. Импрессионизм и литература. Вопросы литературы. 1982. № 5. С. 250-253
  2. Кузнецов Ю. Імпресіонізм в українській прозі кінця ХІХ – початку ХХ століття. К.: Освіта, 1995. 456с.
  3. Андреев Л.Г. Импрессионизм. М.: Изд-во МГУ, 1980. 250 с.
  4. Соболева Я. И. Роман Э. Дюжардена «Лавры срезаны» как первый опыт прозы потока сознания. Вестник Российского университета дружбы народов. Серия: Литературоведение, журналистика. 2012. № 3. С. 5-12.
  5. Дюжарден Э. Лавры срезаны. Иностранная литература. 2017. № 3. С 200-255. URL: <https://magazines.gorky.media/inostran/2017/3/lavry-srezany.html> (дата обращения 5.11.2021)
- Педченко О.В. «Вплив музики і живопису імпресіонізму на створення Е.Дюжарденом тексту романа “Лаври зрізані”»

УДК 821.161.1.0

Звinyaцьковський В.Я., д.філол.н., професор кафедри слов'янської філології та перекладу

ЧТЕНИЕ ЛИТЕРАТУРЫ XIX в. КАК ПОСТИЖЕНИЕ КРОСС-КУЛЬТУРНОГО ДИСКУРСА ЭПОХИ

Развитие литературы во все времена было связано с развитием читателя. XIX столетие – Золотой Век русской литературы, когда чтение становится массовым. Однако процесс чтения литературы XIX века никогда не прерывался. Таким образом, можно

сказать, что и её развитие не прервалось с началом XX и даже XXI веков.

Читая шедевры XIX столетия, мы с удивлением заметим, что за последние сто – двести лет люди не слишком-то изменились. В этом, между прочим, и состоит один из секретов молодости литературных произведений, созданных в позапрошлом столетии. Но главный её секрет, конечно, в том, что авторы этих произведений задумывались над вечными вопросами: счастье и горе, любовь и ревность, благородство и подлость, радость и ненависть...

Литературное произведение – не монолог, не проповедь, не мнение и не решение. Литература – диалог: прежде всего с читателем, а затем и диалог между самими писателями. В споре между великими современниками, как известно, рождается истина. Спор этот и называется литературным процессом или историей литературы.

В ходе литературного процесса происходит смена, становление, развитие литературных (художественных) направлений. Формально они и являются «главными героями» наших литературоведческих штудий. Однако литературное направление – это чисто внешняя, историческая общность литературных явлений, обусловленная сходством духовных и социальных факторов эстетической эволюции. Внутренне такая общность может и должна характеризоваться близостью индивидуальных стилей писателей, тяготеющих к одному направлению. Тогда говорят о большом стиле, или стиле эпохи – в отличие от индивидуального стиля или идиостиля – стиля писателя, в который включаются не только речевая сторона его произведений, но и тематика, проблематика, особенности мира произведений и т.п.

Скажем, романтизм – это литературное направление и большой стиль Эпохи Романтизма, т.е. конца XVIII – первой половины XIX ст. Однако в XIX ст. литературные направления становятся чрезвычайно разнообразны, что связано с неуклонным ростом свободы выбора для индивида. Так, именно в Эпоху Романтизма вырастает новое художественное направление – реализм. А в период расцвета реализма (вторая половина XIX ст.) возникают натурализм, импрессионизм и символизм. Есть из чего выбирать! И читатель точно так же свободен в своем выборе, как писатель.

Все читатели равноправны. Чтение самой литературы важнее, чем чтение о литературе. Читатель читает не «направление» – он читает конкретную книгу конкретного автора. Что же касается лектора, или автора учебника, то и он такой же точно читатель, как и все остальные, просто прочёл больше других, лучше знает исторический контекст и не только готов поделиться своими знаниями, но и предлагает вступить с ним в дискуссию по поводу прочитанного.

Не каждый вопрос имеет один-единственный правильный ответ, но это вовсе не значит, что любой ответ правильный и «у каждого свой Гамлет»: он-то конечно у каждого свой (на уровне читательской интерпретации), но следует ли из этой простой констатации, что мы никогда не узнаем (на уровне исторически конкретного и корректного толкования), **каким** его задумал сам Шекспир? Ведь по мере удаления от изучаемой исторической эпохи мы толкуем классику не хуже, не поверхностнее, а лучше, глубже и точнее, ибо развивается литературоведение. А если это не так, то какой в нём смысл?..

Разумеется, в существование «правильных» прочтений я не верю, но верю в более или менее приемлемые толкования. Пушкин говорит, что писателя следует судить по законам, им самим над собою признанным. Осуществление этих законов в основном и совершается в форме развития литературных (художественных) направлений. Наша задача – познать эти законы для XIX века: их изменчивость, а не постоянство.

Гибкость читательского восприятия и умение получать благодаря ему максимум эстетического наслаждения – это и есть культура чтения. А культуру нельзя знать – можно только иметь. Точно так же и литературу: читая, вы как бы присваиваете себе определённый опыт, он уже ваш и никто не может его у вас отнять. Но вот только присвоить этот опыт вам или вместо вас не сможет никакой лектор и никакой учебник.

Свежее, внимательное, «неподготовленное» прочтение текста – раньше и прежде всего!

Историю литературы преподавателю удобно излагать, а студенту воспринимать как ряд целостных, завершённых, но при этом взаимосвязанных литературных портретов. Конечно, при такой «художественной» манере преподавания история превращается, по не лишённому проницательности замечанию литературного критика XIX века Д. И. Писарева, «в галерею рембрандтовских портретов»[1].

Чтобы всё же выявить и максимально структурировать логическую связь между ними, весь курс, например, «Истории русской литературы второй половины XIX века» был поделён на три части, каждая из которых включает в себя четыре портрета. Это позволило сконцентрировать главы-портреты каждой части вокруг определённых проблемно-тематических узлов и выстроить некий сюжет курса, проследить судьбу его главного героя. Таковым конечно же, для второй половины XIX века, является реализм, а сюжетом – его становление (часть первая), «романтический» кризис и бореение (часть вторая) и наконец (если воспользоваться метафорой М. Горького) – «убиение» (часть третья).

Литература как искусство слова не может существовать не только без читателя, но и без обсуждения произведений читателями. Очень часто в такое обсуждение художественного текста вступает и сам его автор. Однако один из парадоксов искусства состоит в том, что после того как процесс создания произведения полностью завершён, автор теряет над ним какую-либо власть. Теперь он тоже один из читателей, не «лучше» меня и вас.

Точно так же дело обстоит и с современными писателю или современными нам авторитетами искусства, науки, политики, литературной критики. Открывая книгу, они все становятся равны, все равноправны – всех уравнивает звание читателя.

Поэтому не стоит думать, что существуют единственно правильные истолкования художественных произведений. На самом деле существуют более или менее **принятые** (т.е. распространённые) толкования и более или менее **приемлемые**, т.е. выдерживающие проверку очевидными историческими и литературными фактами.

Итак, что это значит – **знать** историю литературы? Знать биографии писателей, мнения по поводу литературных шедевров, их толкования? Но эти «знания» необъятные, а главное неопределённые, ведь выискивать биографические подробности и толковать произведения можно до бесконечности.

Более продуктивно и конкретно знание о том, **как именно** мы можем читать определённые тексты определённой эпохи и **что именно** полезного для нашей жизни мы в принципе можем из них вычитать (а что не можем). Пушкин утверждал, что писателя следует судить лишь «по законам, им самим над собою признаваемым»[2, с.133]. Наша задача установить эти законы для рассматриваемой нами эпохи и проследить логику и процесс их изменений. Познавая изменчивость этих законов, мы выработаем гибкость читательского восприятия и умение получать благодаря ей максимум эстетического удовольствия. Это и есть культура чтения в кросс-культурной перспективе.

Література

1. Писарев Д. И. Литературная критика в трех томах. Л., "Художественная литература", 1981.Т.2. URL:http://az.lib.ru/p/pisarew_d/text_0350.shtml (дата обращения 1.11.2021)
  2. Пушкин А. С. Собрание сочинений в 10 томах. М.: ГИХЛ, 1959-1962. Т. 9.
- Звьяницковський В.Я. «Читання літератури XIX ст. як розуміння крос-культурного дискурсу епохи»

ОСОБЛИВОСТІ ПЕРЕКЛАДУ ВІЛЬНИХ ТА ЗВ'ЯЗАНИХ СЛОВОСПОЛУЧЕНЬ

Теорія перекладу є однією з дисциплін, що постійно розвивається та вивчає загальні закономірності, які можуть бути використані у конкретних випадках при перекладі шляхом аналізу схожостей та розбіжностей між мовами. Одним з ключових понять даної науки є одиниці перекладу, що визначаються як мінімальні мовні одиниці у тексті оригіналу, на рівні яких у кожному конкретному випадку встановлюється еквівалентність з текстом перекладу.

Закономірності, що можуть визначити можливість поєднання лексичних одиниць у вільні або фразеологічні поєднання, зацікавлюють сучасних лінгвістів та перекладачів. В останні роки науковці зробили безліч наукових розвідок у цій області, хоча й досі бракує систематичності й точності знань з даної проблеми.

Теорія словосполучень, питання, що стосуються їх структурної класифікації, відносини між словосполученням та реченням й відповідно меж словосполучень, були розроблені головним чином у вітчизняній лінгвістиці. На даному етапі розвитку мовознавства словосполучення має чітку систематизовану науку. Словосполучення - це синтаксичні конструкції, що утворені сполукою самостійних слів на основі підрядного граматичного зв'язку. Словосполучення мають як лексичні, так й граматичні значення.

Словосполучення можуть бути вільними (любити дітей, дати книгу учню, дім батька) й зв'язаними (дати ляпаса, як муха в окропі), що залежить від сполучуваності компонентів, які до нього входять. Вільні у свою чергу можуть бути лексично обмеженими (підслухати розмову) й лексично необмеженими (бачити дім, розумна людина). Ступінь лексичної обмеженості може бути різною й визначається семантикою сполучуваних слів. Розподіл словосполучень на лексично обмежені й необмежені є умовним та відносним. Зв'язані словосполучення поділяються на синтаксично нерозкладні (синтаксично не розчленовуються на складові компоненти й виконують у реченні єдину синтаксичну функцію, виступають одним членом речення [4], хоча й утворені з повнозначних частин мови - високого зросту) й фразеологічно невільні, останні, у свою чергу, поділяються на фразеологічні зрощення (собаку з`їсти, бити байдики), фразеологічні єдності (всякої тварі по парі, катюзі по заслугі) та фразеологічні сполучення (рівнобедрений трикутник).

Послівний переклад вільних сполук не є універсальним, адже правила поєднуваності слів у рамках вільного словосполучення відрізняються у різних мовах. Тому при перекладі словосполучень такого типу можна запропонувати наступний алгоритм:

- якщо у тексті зустрілося вільне словосполучення, яке у свою чергу з певних причин не має прямого еквівалента, перекладачу слід визначити головне слово й вирішити яка частина словосполучення - головне чи залежне слово - викликає складність при перекладі;
- якщо це залежне слово, слід використати правило семантичного узгодження;
- якщо попереднім кроком складність перекладу не ліквідувалася, перекладачу варто звернутися до наступних способів перекладу - генералізації (у мові перекладу використовується більш широке поняття, тобто процес узагальнення), конкретизації (широке поняття передається словом, що виражає вузьке видове поняття), метонімічного перекладу (перетворення, що засноване на суміжності понять у вихідній мові та мові перекладу), перерозподілу семантичних компонентів (сутність методу полягає у віднесенні семи, властивий вихідному словосполученню, до інших слів чи словосполучень у тексті перекладу), компресії (мовна економія, суть якої полягає у використанні мінімуму мовних засобів для передачі максимального змісту).

Переклад зв'язаних словосполучень також викликає труднощі. Для того, щоб здійснити адекватний переклад, перекладач повинен вміти розпізнати фразеологічні одиниці у тексті оригіналу й підбирати максимально вдалий еквівалент. Якщо ж це є неможливим, то слід використати нефразеологічними типами перекладу.

Під час перекладу зв'язаних словосполучень на допомогу перекладачу приходять фразеологічні словники, які значно полегшують роботу з даними одиницями. Можна запропонувати наступний алгоритм:

- слід відшукати фразеологічну одиницю у тексті оригіналу, виділити її як одиницю перекладу;

- визначити значення фразеологізма;

- встановити стилістичний реєстр фразеологічної одиниці;

- підібрати оптимальний еквівалент, скориставшись наступними видами перекладу: фразеологічним перекладом, нефразеологічним перекладом, серед якого розрізняють суто лексичний переклад, калькування, описовий переклад.

Передача при перекладі фразеологічних одиниць - дуже важке завдання. Вибір того чи іншого виду перекладу залежить від особливостей фразеологічних одиниць, які перекладач повинен розпізнати і зуміти передати їх значення, яскравість і виразність. Так як фразеологічні одиниці широко використовуються в літературі всіх стилів, то грамотний перекладач не повинен допускати неточностей у перекладі того чи іншого фразеологізму. Без знання фразеології неможливо оцінити яскравість і виразність мови, зрозуміти жарт, гру слів, а іноді просто і сенс всього висловлювання.

Література

1. Кунин А. В. Курс фразеологии современного английского языка: учебное пособие для институтов и факультетов иностранных языков. – 3-е изд. – Дубна: Феникс+, 2005. – 488с.
2. Амосова Н. Н. Основы английской фразеологии – Л.: ЛГУ, 2007. – 208с.
3. Комиссаров В. Н. Современное переводоведение – М.: ЭТС, 2001. – 424с.
4. Бевзенко С.П. Сучасна українська мова. Синтаксис : навчальний посібник. – К. : Вища шк., 2005. – С. 20.
5. Дудик П. С. Синтаксис української мови : підруч. для студ. ВНЗ. - К. : Академія, 2010. - 384 с.

УДК 81'36

Голоцукова Ю.О., к.філол.н., доцент кафедри слов'янської філології та перекладу

ДІАТЕЗНІ ТИПИ РЕЗУЛЬТАТИВІВ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

В українській мові результативи кваліфікують як грами зі значенням результативного стану, що перебувають в опозиції з грамами зі значенням перехідної дії, типовими виразниками яких є відповідно предикативно вжиті пасивні дієприкметники доконаного і недоконаного виду або предикативні форми на -но, -то та перехідні дієслова із семантикою дії. Ця характеристика відсилає до діатезної опозиції актив – пасив. Діатеза – дієслівна категорія, що виражає відношення дії або стану до суб'єкта і об'єкта. Ця категорія ґрунтується на діатезній опозиції – протиставленні корелятивно

взаємопов'язаних дієслівних форм активного і пасивного стану, що мають морфологічне вираження, виявляють своє категоріальне призначення в синтаксичних конструкціях.

Про труднощі у визначенні діатези і про своєрідність категорії стану говорив Е. Бенвенист: «... хіба не дивно, що інші дієслівні категорії – спосіб дії, час, особа, число – піддаються досить точному визначенню, а категорію фундаментальну, дієслівну діатезу, не вдається охарактеризувати точно?» [Бенвенист 1974: 186]. На думку О. В. Бондарка, речення з перетвореннями «актив - пасив» позначають ту саму ситуацію, а у виборі форми вираження стану втілюється відмінність в оцінці ситуації з боку мовця [Бондарко 1978: 58-66]. Л. Теньєр так писав про стан дієслова: «Спосіб представлення мовцем дієслова з погляду його валентності щодо можли-вих актантів є тим, що в граматиці іменується станом» [Теньєр 1988: 250]. А. П. Загнітко розглядає діатезу дієслів як компонент категорії валентності, зазначаючи, що активність/пасивність «... пов'язана з морфологічними категоріями в силу того, що відмінкові значення іменника зумовлюються семантико-синтаксичними властивостями дієслів, участь відмінків у дериваційних процесах є валентнозумовленою і предикатноопосередкованою» [Загнітко 2011: 42]. Нечіткість формальної фіксованості значення активності/пасивності зумовила існування різних поглядів у їх визначенні та встановленні їх статусу в системі дієслівних значень. У спеціальній науковій літературі немає спеціальних робіт, де б аналізувалися діатезні типи результативів української мови. Саме цим зумовлюється актуальність пропонованого дослідження.

Мета дослідження – описати сутність діатезних опозицій при зсуві логічних акцентів зі сфери морфології слова у сферу семантики та синтаксису дієслівного речення.

Основні завдання: визначити діатезні типи результативів української мови та основні умови їхнього розмежування.

Нами використовується поняття діатезного типу конструкцій, що увійшло в лінгвістичний ужиток після виходу колективної монографії відомих типологів [ТРК 1983]. Поняття діатезного типу пов'язане із семантико-синтаксичним та універсальним поняттям діатези, «що дозволяє максимально адекватно описати сутність діатезних опозицій при зсуві логічних акцентів зі сфери морфології слова у сферу семантики та синтаксису дієслівного речення» [Храковский 1974].

У випадку суб'єктного типу результатива суб'єкт стану відповідає суб'єктові попередньої дії. Українські суб'єктні результативи реалізують тільки результативне значення. Результативність суб'єктного типу конструкцій, виражених пасивними дієприкметниками, – факт в аспектології відомий і практично не заперечуваний.

Частотними постають рефлексивні результативні форми від рефлексивних дієслів: Під завеликими бровами глибоко засіли невеличкі очиці, кольору щойно переломлених напильників (М. Стельмах). Посеред великого плацу, за дротом, густо набито людей (М. Стельмах). Результативне значення можуть мати форми минулого, а також форми майбутнього часу: Коли б я взялась перекладати, то, звичайне, віршами, інакше се б значило зложити зброю долі перед В. Гюго та ще й після того, як уже було пробувано свої сили на ньому (Леся Українка).

Результативні конструкції об'єктного діатезного типу в українській мові функціонують разом зі стативними конструкціями. Вживання результативних конструкцій у рамках об'єктного типу обумовлено лексичним значенням вихідного дієслова, лексичною сполучуваністю результатива, а також його статусом у структурі тексту.

Щодо лексичного значення вихідного дієслова, то цікавими, на наш погляд, є дослідження А. П. Загнітка щодо поняття дії та стану [Загнітко 2011: 179]. Лінгвіст диференціює лексеми на дієслова дії і дієслова стану. Похідністю дієслів стану зумовлюється, зокрема, їхня своєрідність щодо видового протиставлення (непарність переважно властива дієсловам стану; результативність — дієсловам дії, пор.: лю-бити // розлюбити, будувати // побудувати, малювати // намалю-вати, писати // написати //

відписати). До цієї групи також широко включаються буттєві речення [Арутюнова, Ширяев 1983]. В українській буттєвій моделі широко вживаються результативи від дієслів створення, лексем зі значенням існування: До ганку на щастя підкову прибито (П. Воронько); В ілюстрованих журналах, серед великих героїв було вміщено його дороге обличчя (М. Хвильовий).

Щодо статусу у структурі тексту, то результативно сприймається конструкція, якщо речення, що передує перфектній конструкції, або ж наступне речення має дієслівний предикат, що позначає динамічну ситуацію: Дулібові та Іваниці подано чаші з медом. Вони пили повільно, чи то смакували напій, чи то навмисне затягували час (П. Загребельний).

Висловлено також пропозицію вважати результативною будь-яку перфектну конструкцію, якщо вона перебуває за перфективною формою [Маслов 1984: 200]: Посірілий, розхристаний підскакав до «хазяїна», доповів, не встаючи з сідла: – Переправу розбомблено (О. Гончар). Результативність українських імперфективних конструкцій можна констатувати також на підставі відсутності в них показників статальності: Дерев'яними кругляками мощено вулиці (П. Загребельний).

Суб'єктний варіант дводієзного результатива подібно суб'єктно-дієзному типу, переважно позначає результативність. Суб'єктність, таким чином, у ситуації контекстуальної та ситуативної з'ясованості суб'єктності є способом визначення результативності. Так, частотною є дводієзна форма від дієслів «зв'язати», «зв'язатися» є не результативною в конструкціях нижче, оскільки вона співвідноситься з рефлексивним декаузативом, що позначає нецілеспрямовану дію: Звичайно, він уже не любить, він сьогодні навіть ненавидить Ганну. Але з нею зв'язано такі гарні хвилини (М. Хвильовий).

Якщо результатив утворюється від транзитивного дієслова, об'єкт дії найчастіше позначає частину суб'єкта. У цьому випадку результат дії виражається не стільки на об'єкті, скільки на суб'єкті. Посесивний дієзний тип українських результативних конструкцій не впливає на характер конструкції, оскільки до нього входять як статальний, так й акціональний різновиди: Сказано ж у апостола Павла: «Коли мовами людськими глаголю...» (П. Загребельний); Підводячись з-за столу, ми вже знали, що з байдикарством в нас буде покінчено (О. Гончар).

З метою описати сутність дієзних опозицій при зсуві логічних акцентів зі сфери морфології слова у сферу семантики та синтаксису дієслівного речення нами виділено об'єктний, суб'єктний, дводієзний та посесивний дієзні типи. Українські суб'єктні результативи реалізують тільки результативне значення. Результативні конструкції об'єктного дієзного типу в українській мові функціонують разом зі стативними конструкціями. Розмежування обох різновидів залежить від ряду граматичних умов. Дієзний тип виявляється тут нейтральним. Вживання результативних конструкцій в рамках об'єктного типу обумовлено 1) лексичним значенням вихідного дієслова, 2) лексичною сполучуваністю результатива, а також його 3) статусом у структурі тексту. Посесивний дієзний тип українських результативних конструкцій, як і об'єктний, не впливає на характер конструкції, оскільки до нього входять як статальний, так й акціональний різновиди. Вирішення теоретичних та практичних проблем категорії результатива є важливим не тільки для всебічного з'ясування характеристики дієслова, але й для опису загальної структури мови, лексичного складу мови, з'ясування динаміки розвитку мови, є необхідною умовою для створення фундаментальних описових і категорійно-функційних граматик.

Література

1. Адамец 1978: Адамец П. К вопросу о синтаксической парадигматике // Языкознание в Чехословакии: Сб. ст., 1956 – 1974 / Под ред. А. Г. Широковой. – М.: Прогресс, 1978. – С. 209-215.
2. Арутюнова, Ширяев 1983: Арутюнова Н. Д., Ширяев Е. Н. Русское предложение: Бытийный тип (Структура и значение). – М.: Рус. яз., 1983. – 199 с.
3. Бенвенист 1974: Бенвенист Э. Общая лингвистика. – М.: Прогресс, 1974. – 447 с.
- Бондарко 1978: Бондарко А. В. Грамматическое значение и смысл. – Л.: Наука, 1978. – 175 с.
4. Загнітко 2011: Загнітко А. П. Теоретична граматика сучасної української мови. Морфологія. Синтаксис. – Донецьк.: ТОВ «ВКФ «БАО», 2011. – 992 с.
5. Маслов 1984: Маслов Ю. С. Очерки по аспектологии. – Л.: Изд-во Ленингр. ун-та, 1984. – 263 с.
6. Теньер 1988: Теньер Л. Основы структурного синтаксиса. – М.: Прогресс, 1988. – 656 с.
7. ТРК 1983: Типология результативных конструкций (результатив, стив, пассив, перфект). –Л.: Наука, 1983. – 264 с.
8. Храковский 1974: Храковский В. С. Пассивные конструкции // Типология пассивных конструкций / Под. ред А. А. Холодовича. – Л.: Наука, 1974. – С. 74-96.

Список джерел ілюстративного матеріалу

1. Малик 1995: Малик Я., Вол Б., Чуприна В. Історія країнської державності. – Львів: Світ, 1995. – 245 с.
2. Воронько П. Дорога на Київ у ґрунті й підґрунті [Електронний ресурс] – Електрон. дан. – Київ. Режим доступу: <http://lib.shodennik.ua/literature/work.aspx?work=7148&view=read> , вільний. – Назва з екрана.
3. Гончар О. Людина і зброя [Електронний ресурс] – Електрон. дан. – Київ, 1958 – 1959. Режим доступу: <http://lib.shodennik.ua/literature/work.aspx?work=7191&view=read> , вільний. – Назва з екрана.
4. Загребельний П. Дума про невмирущого [Електронний ресурс] – Електрон. дан. – Київ, 1956. Режим доступу: <http://lib.shodennik.ua/literature/work.aspx?work=5492&view=read> <http://lib.shodennik.ua/literature/work.aspx?work=6104&view=read> , вільний. – Назва з екрана.
5. Леся Українка Лісова пісня [Електронний ресурс] – Електрон. дан. – Київ , 25/VII 1911 р. Режим доступу: <http://lib.shodennik.ua/literature/work.aspx?work=10138&view=read> , вільний. – Назва з екрана.
6. Стельмах М. Гуси-лебеді летять... [Електронний ресурс] – Електрон. дан. – Київ – Ірпінь – Дяківці, 1963-1964. Режим доступу: <http://lib.shodennik.ua/literature/work.aspx?work=84&view=read> , вільний. – Назва з екрана.

7. Франко І. Захар Беркут [Електронний ресурс] – Електрон. дан. – Київ, 1951. Режим доступу: <http://lib.shodennik.ua/literature/work.aspx?work=79&view=read> , вільний. – Назва з екрана.

8. Хвильовий М. Я (Романтика) [Електронний ресурс] – Електрон. дан. – Київ. Режим доступу: <http://lib.shodennik.ua/literature/work.aspx?work=5606&view=read> , вільний. – Назва з екрана.

9. Яновський Ю. Вершники [Електронний ресурс] – Електрон. дан. – Харків, 1932 – 1935. Режим доступу: <http://lib.shodennik.ua/literature/work.aspx?work=7187&view=read> , вільний. – Назва з екрана.

УДК 159.942

Вагабова А. О.,

асистентка кафедри практичної психології

ОСОБИСТІСНА ЗДАТНІСТЬ ДО ПЕРЕЖИВАННЯ ІНТИМНОСТІ В МІЖОСОБИСТІСНИХ СТОСУНКАХ

Проблема міжособистісних стосунків, як і раніше, є актуальною серед професійних інтересів діячів психологічної науки. Побудова міжособистісно-значущих та інтимно-особистісних взаємин, у процесі яких відбувається ототожнення себе з партнером, формування емоційно-чуттєвих переживань, особливих форм взаємодії тощо, є однією з основних та важливих умов переживання благополуччя особистістю.

Міжособистісні стосунки розрізняються, перш за все, за своїм ціннісним змістом та задають простір розвитку особистості. Багато авторів підкреслюють, що здатність до встановлення близьких міжособистісних взаємин є показником особистісної зрілості. Отже, розуміння, рефлексія та корекція (у разі потреби) певних аспектів цієї здатності дає можливість створювати повноцінні, психологічно зрілі та продуктивні стосунки. Одне з перших досліджень психологічної інтимності розглядається у теорії становлення ідентичності Е. Еріксона. Автор відзначає зв'язок інтимності з психічним та фізичним благополуччям (Еріксон, 1996).

У загальному сенсі, інтимність є феноменом приналежності та емоційного зв'язку з іншою людиною. Інтимність вимагає здатності, з одного боку, перебувати разом, з іншого – зберігати сепаратність та індивідуальність в інтимних взаєминах. Інтимність неможлива без умови відокремлення свого «Я» від «Я» іншої людини.

Поняттям інтимність описують певного роду близькість, тісній зв'язок, який має особливе значення для людини, на відміну від поверхневих інтеракцій, що відбуваються в житті набагато частіше. Тлумачний словник російської мови трактує поняття «інтимний» як змістовні стосунки, яким властиві глибоко особисті, таємні й задушевні переживання.

У процесі розвитку інтимності відбувається саморозкриття та взаємне пізнання. Визначаються такі форми інтимності, як емоційна та фізична інтимність. Як і фізична інтимність, емоційна інтимність має різну міру виразності. В емоційному контексті інтимність проявляється у міжособистісній комунікації. З нею пов'язане виникнення специфічних суб'єктивних переживань. Ступінь психологічного комфорту та глибина комунікативного процесу можуть розглядатися як показники виразності емоційної інтимності між членами пари. Емоційна інтимність первинно залежить від довіри в процесі взаємної комунікації із взаємним емпатизуванням та обговоренням почуттів й переживань у процесі взаєморозуміння та підтримки (Дмитрієва, Короленко, 2012).

Інтимність є однією з головних потреб, без задовільнення якої можливе переживання самотності. Складнощі у переживанні інтимності є найчастішою психологічною причиною розриву міжособистісних стосунків. Проблеми формування здатності до переживання інтимності найчастіше пов'язані з труднощами, які виникають під час процесу соціалізації, невдалого навчання необхідності відчувати психологічну інтегральність, вміння контролювати свої почуття.

З можливістю розвитку та прояву інтимності в міжособистісних стосунках пов'язана специфіка такого феномену, як суверенність психологічного простору особистості та

міцність так званих «кордонів», що дають людині переживання суверенності власного «Я», почуття впевненості, безпеки, довіри до світу (Буравцова, Дмитрієва, 2013).

Таким чином, інтимність, що є феноменом приналежності та емоційного зв'язку з іншою людиною на основі взаємності, відкритості, виникнення специфічних суб'єктивних переживань, чітко вбудовується в структуру психологічного простору особистості, займаючи значне місце у сфері міжособистісних взаємин. Труднощі у формуванні здібності до переживання інтимності зумовлюють відмову особистості від прояву інтимності або взагалі роблять її нездатною до створення близьких, інтимних стосунків.

Література

1. Дмитриева Н. В., Буравцова Н. В. Интимность в структуре личностного пространства. Международный научно-исследовательский журнал. Психологическая наука. Новосибирск: 2013, № 10-4 (17). С. 57-59.
2. Короленко Ц. П., Дмитриева Н. В. Интимность. М.: Академический Проект, Гаудеамус, 2012. 239 с.
3. Эриксон Э. Идентичность: юность и кризис / общ. ред. и предисл. А. В. Толстых. М.: Прогресс, 1996. С. 289-302.

УДК 159.923

Варава Л. А.,

кандидатка психологічних наук,

доцентка кафедри практичної психології

ВИКОРИСТАННЯ ТЕХНОЛОГІЇ ПРОЄКТУВАННЯ В ПРОЦЕСІ ПСИХОЛОГІЧНОГО КОНСУЛЬТУВАННЯ

Соціальна ситуація сучасного простору, через виникнення ряду обмежень в комунікативних взаємодіях особистості, викликає ряд проблем та протиріч психологічного характеру. Сприйняття й побудова організації власного простору вийшла за межі звичного життя. Запит за психологічною консультативною допомогою зростає кожного дня. Це свідчить про неможливість людиною до самостійного інтерпретування та розуміння життєвої ситуації, яка блокує активний та змістовний спосіб життя. Сьогодення вимагає від особистості трансформації та перебудови повсякденного звичайного способу існування. Засвоєні норми життя не надають змоги в реалізації власних бажань та потреб. Тому, передбачити можливий розвиток власної життєвої ситуації для особистості стає дуже складним і викликає ряд неадекватних поведінкових дій, а саме відсутність стратегій і тактик призводить до виникнення байдужості й апатії, відсутності бажань і прагнень. Це характерно для різних вікових категорій, від підліткового до зрілого віку, так свідчить практичний досвід звернень клієнтів до психологів-консультантів.

Консультування як професійна сфера психолога набуває новітніх вимог щодо реалізації сучасних запитів клієнтів. Запитом клієнта все більш стає обговорення ні минулого та теперішнього часу, а викликає інтерес власне майбутнє. Майбутнє завжди хвилює людину переплетінням очікування звершення потаємних надій і тривоги з приводу можливих невдач. Між собою завжди поруч, бажані цілі та ірраціональні почуття до себе та інших. Інтерес до власного прототипу як успішного та самореалізованого, з досягненнями та результатами і при цьому, благополучному й щасливому, є остаточно справжнім зверненням кожного клієнта. Готовність до реалізації бажаного майбутнього, до особистісних досягнень і впевненості в собі, тобто власної суб'єктності в

життєдіяльності в якій важливу роль відіграє – рефлексія, є актуальним запитом консультаційного процесу.

Рефлексія – звернення людиною своєї свідомості на своє (чи інших) мислення та поведінку, на набуті знання і скоєні вчинки, розуміння і аналіз своїх думок, почуттів і мотивів [4]. Можна зазначити, що рефлексія є спрямованість свідомості на себе. В дослідженні О.М Гриньова звертає увагу, що у широкому сенсі рефлексію можна вважати як вміння людини до самоаналізу, здатність до осмислення і переосмислення своїх предметно-соціальних відносин з навколишнім світом і являє собою необхідну складову частину розвинутого інтелекту. В сучасному світі серед різноманітних напрямів дослідження особистісної рефлексії найбільш перспективним є вивчення такого її аспекту, згідно з яким рефлексія ідентифікується з процесами осмислення і переосмислення [2]. Особистісна рефлексія полягає в здатності людини до встановлення потрібної відповідності між тимчасовими точками життя: сьогоденням, минулим і майбутнім, а саме є фундаментом життєвого досвіду й опорою для проектування власних перспектив життя.

Проектування у загальному розумінні – це теоретично та методологічно обґрунтована система параметрів для створення об'єкту майбутнього, або якісно нового стану прообразу передбачуваного або можливого об'єкта, стану чи процесу в єдності зі способами його досягнення. Проектування в консультуванні можливо використовувати на етапі коректування як особистісних змін, так і змін стосовно ситуації з метою побудови бажаного новітнього майбутнього. Самопроектування особистості розглядає Н.В. Чепелєва, як процес побудови власної ідентичності що базується на освоєнні та присвоєнні культурно заданих схемах та нормах самоорганізації [3]. Згідно зазначеного полягаємо, що особистісне новоутворення передбачає проектний хід на підставі створення міфологеми, яка надає уявлення про себе «іншого» у власному майбутньому. Трансформація ситуації здійснюється за умов аналізу реальної дійсності яка за переживанням клієнта потребує зміни на бажану. Згідно схемі «акту шагу розвитку» за Г.П. Щедровицьким першим фактором для зміни, через технологію проектування, є створення або породження ідеї до повної перебудови власного майбутнього. Другим, є рефлексивна здатність особистості щодо усвідомлення попереднього досвіду та структурування його у власну ресурсність для досягнення бажаного результату. Третім фактором, є опановування новими якостями або патернами поведінкових дій, щодо формування нових особистісних і соціальних норм взаємодії для зміни реального незадоволення дійсністю в «ідеальне майбутнє».

Таким чином, технологія проектування в процесі психологічного консультування сприяє актуальному розвитку особистості й досягненню бажаного майбутнього за умов:

- засвоєння швидких трансформаційних норм сучасного простору;
- рефлексивної здатності клієнта та усвідомлення особистісних новоутворень;
- задоволення у реалізації власних ідей щодо створення особистісного благополучного й щасливого життя.

Література

1. Горбатих В. В. Самоставлення особистості як емоційний компонент самосвідомості. Вісник Запорізького національного університету. Серія «Педагогічні науки». 2010. № 2 (13). С. 48-52.
2. Гриньова О. М. Теоретичний аналіз проблеми механізмів проектування життєвого шляху особистістю юнацького віку. Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 12. Психологічні науки. Вип. 6 (51). Київ: НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2017. С. 77-83.

3. Чепелева Н. В. Самопроекування особистості у кризових життєвих обставинах. Особистість в умовах кризових викликів сучасності: Матеріали методологічного семінару НАПН України (24 березня 2016 року) / За ред. академіка НАПН України С. Д. Максименка. К. 2016. [629 с.] С. 28-34.
4. Щедровицкий Г. П. Рефлексия и ее проблемы. Рефлексивные процессы и управление. 2001. № 1. С. 47-54.

УДК 159.923.2

Дьяченко С. О.,

асистентка кафедри практичної психології

ОСОБИСТІТЬ ЯК СУБ'ЄКТ ПОБУДОВИ ВІРТУАЛЬНОГО ПРОСТОРУ

Згідно з даними, які наводять We Are Social та Hootsuite у своєму щорічному звіті про стан цифрової сфери Global Digital 2021, людина в середньому проводить приблизно 42% свого активного часу в інтернет просторі. Тобто онлайн витрачається приблизно стільки ж часу, скільки потрібно на сон (з розрахунку 7-8 годин). З огляду на цю інформацію є недоречним продовжувати говорити тільки про інтернет залежність та інші адикції, що може провокувати використання кіберпростору. Обговорення можливості за якою людина, що веде соціально активне життя, залишила би віртуальний простір, теж втрачає свою актуальність. Треба звернути увагу на можливості формування навичок конструювання свого віртуального простору, вмінь якісного використання часу проведеного у віртуальному просторі. Це може стати додатковим фактором успішності, професійного або особистісного благополуччя.

Для оптимального та екологічного перебування в інтернет-просторі людина повинна мати спеціальні навички, знати закони, за якими існують цей простір та чітко усвідомлювати цілі та задачі, які можуть бути вирішені за умови використання комп'ютеризованого світу. За таких умов особистість стає реальним суб'єктом побудови форм власного віртуального простору. Можна також говорити про наявність власного стилю використання інтернет простору.

За для уникнення однобічного розгляду питання умов існування людини в віртуальному середовищі, слід зазначити можливі негативні та позитивні наслідки перебування в мережі Інтернет. З одного боку, в віртуальному просторі людина вільна від своїх недоліків та обмежень, які має в реальному житті, можна говорити про більшу свободу дії, вибору, вираження та прояву себе. Людина має змогу створити свій ідеальний образ. Інакше кажучи, людина може бути кращою версією самої себе, може досягти більшого, подолати комунікативні бар'єри, компенсувати фізичні недоліки, не зважати на соціальні та культурні обмеження та рамки, які зазвичай супроводжують реальність кожної людини. В цьому напрямку працюють С. Daly, J. Douglas, E. Kilfeather, J. Masson, А. Г. Волкова, І. А. Ільїна, С. О. Лисенко, П. І. Сергієнко, О.М. Немеш [4, 387].

З іншого боку, свободу, що дає віртуальний простір, можна розглядати як відсутність контролю та відповідальності за наслідки своїх дій, які зазвичай є невід'ємною частиною реальності. Це нерідко провокує формування деструктивної поведінки. Вивченням індивідуально-психологічних та соціальних умов виникнення деструктивної поведінки в віртуальному просторі займаються Ю.А. Антонян, В.Л. Васильєв, Я.І. Гишинский, Е. Дюркгейм, О.Ю. Егоров, Є.В. Змановская, С.Є. Ігумнов, Є.П. Ільїн, Ю.О. Клейберг, С.О. Кулаков, А.Є. Личко, В.Д. Менделевич, П.Ф. Пирожков, А.О. Реан, Н.П. Фетіскін. Також одним із негативних аспектів є виникнення інтернет-залежності або кіберадикція, цей термін запропонував доктор А. Голдберг як опис непереборної потреби

перебування в мережі інтернет, інтернет-залежність. Серед симптомів спостерігаються потреба проводити в мережі максимальну кількість часу, втрата інтересу та використання реальності лише як ресурсу для забезпечення можливості перебування в віртуальному середовищі. Це супроводжується також проблемами з контролем часу та з оточуючими. На цю тему написані наукові статті Ю.Д. Бабаєвою, С.К. Риженко, О.Є. Войскунским, Ю.М. Євстигневою, О.О. Смірноюю, Б.С. Сокіним, Л.І. Шакіровим та О.Г. Шмельовою [3, 627].

Говорячи про особистість в кіберпросторі в науковій літературі використовується поняття «віртуальна особистість», віртуальними також стають соціальні зв'язки. Важливо зазначити, що створення такої особистості підпорядковане певним цілям і може відрізнитися від реальної та видозмінюватися в залежності від ситуації, яка складається в інтернет-просторі або в залежності від задачі яку вирішує людина. Це може бути професійна чи творча самореалізація, розваги, спілкування, дозвілля тощо. Як результат, «віртуальна особистість» це не більш менш схожа копія або втілення реальної людини, а втілення її уявлень про саму себе, що реалізується за допомогою можливостей кіберсередовища [5, 35].

Інтернет це простір існування специфічних понять та знань, норм та цінностей, що провокує появу нової соціальної культури та способів життя. Якщо розглядати інтернет простір на рівні з реальним соціальним простором людини, то в свідомості виникає роздвоєння, утворюються нові цінності та моральні орієнтири, які можуть суттєво відрізнитися від існуючих в реальному світі. Анонімність як невід'ємний атрибут, дає можливість постійно експериментувати з власною «віртуальною особистістю», з можливостями її проявлення. Не зважаючи на «нереальність», інтернет-простір дає змогу створювати нові соціальні ролі та Я-образи, вирішувати життєво важливі задачі та вступати в соціальні відносини [2, 9].

Якщо порівнювати два виміри, то перший – реальний визначається як об'єктивний та жорстко структурований, задає людині рамки, що визначають стать, вік, національність, релігію, соціальний статус та професію. Другий – віртуальний об'єктивно необмежений, тобто людина може вільно існувати та конструювати свій простір, підпорядковуючи його вирішенню власних задач для самовизначення, для досягнення успіху або благополуччя.

Конструювання власного простору на думку Белинської Є.П. відбувається двома шляхами:

1. З використанням існуючих в реальному світі символів (стать, національність і т.д.), тобто через відтворення реальності в іншому вимірі.
2. Через віртуальну реконструкцію персональної ідентичності, тобто осмислення ціннісних орієнтирів своєї діяльності, через формування себе у віртуальному просторі як активного суб'єкта.

Вирішення цієї подвійної задачі дає змогу людині стати суб'єктом творення власного простору у двох вимірах реальному та віртуальному. Зважаючи на це, зауваження Е. Фрома щодо зв'язку типів проявлень особистості з характеристиками соціуму не втрачає своєї актуальності та набуває нового вираження [1, 57].

У підсумку хотілось би сказати, що людина є творцем та одночасно продуктом світу Інтернет, і з огляду на це повинна мати нові навички та нове розуміння життя у двох вимірах одночасно для додаткових можливостей реалізації власних прагнень та цілей. Також слід зазначити, що встановлення соціальних зав'язків в мережі Інтернет в проявах, реалізації та значенні не поступається реальному. Віртуальний простір це унікальна можливість експериментування з власною ідентичністю, що дає змогу покращити самосприйняття та рівень власного життя.

Література

1. Белинская Е. П., Тихомандрицкая О. А. Личность и новая информационная среда / Социальная психология личности. М. Аспект-Пресс. 2001. С. 57-58.
2. Зекерьяев Р. И. Типы виртуальной личности интернет-пользователя / Ученые записки. Электронный научный журнал КГУ. 2019. Выпуск № 1 (49). С. 7-9.
3. Кириллова Н. Б., Пестова А. В. **Виртуальный человек» как феномен новой социокультурной цивилизации.** В: Культура и цивилизация. 2017, Том 7, № 4А. С. 628-641.
4. Немеш О. М. Виртуальна діяльність особистості: структура та динаміка психологічного змісту: Монографія / О. М. Немеш. Київ: Слово, 2017. С. 387-391.
5. Шаповаленко А. А. Виртуальное психологическое пространство как часть общего психологического пространства личности: обоснование понятия / А. А. Шаповаленко, Е. А. Петрова // Ученые записки РГСУ. 2014. № 4. С.33-39.

УДК 159.95

Попович О. В.,

докторка філософських наук,

професорка кафедри практичної психології

ПРОБЛЕМА ДЕФІНІЦІЇ

Актуальність: у сучасну добу, яка характеризується запитом на креативні якості людини, орієнтаціями на самоудосконалення і самореалізацію, активізуються проблеми, пов'язані з визначенням та легітимацією нової дефініції у психологічному знанні.

Завданням тез вбачаємо: визначити дефініцію в психологічному знанні. Спираючись на аналіз обраної проблеми, творчість визначаємо як реальне вдосконалення предметної дійсності, культури та самого себе; креативність – як якість психіки людини, що виражає перетворююче спрямування її активності. Таким чином, джерелом розвитку креативності виступає вдосконалення культурно окреслених форм дійсності.

Коли спиратися на думку про те, що творчість є одним із засобів перетворення певних форм, то слід зауважити: з погляду творчості, в перетвореній формі (за Мамардашвілі) важлива, по-перше, перетвореність яких – небудь інших відносин. По-друге, те, що вона є при цьому якісно новим, доволі дискретним явищем, де опосередковуючі проміжні ланки ніби стиснулися в своєрідний функціональний орган, що володіє вже своєю квазісубстанціональністю [1].

Ступінь відпрацьованості проблеми. Проблема творчості, креативності, здібностей завжди перебувала в центрі уваги різних наукових галузей. Нині відомо чимало наукових концепцій творчості. У межах першого напрямку вивчаються продукти творчої активності людини (Ф. Баррон, К. Тейлор, Р. Уайсберг). Репрезентанти другого напрямку потлумачують творчість як процес, визначаючи рівні, типи та стадії творчості (М. Вертгеймер, А. Пункаре, Г. Уоллес). Третій напрямок зорієнтований на дослідження особистості (Т. Амабайл, М. Коган, А. Маслоу, О. Мелік-Пашасв, О. Яковлева та інші). Представники четвертого напрямку потрактовують творчість як здібність (В. Дружинін, В. Кудрявцев, В. Шадріков, В. Юркевич, Дж. Гілфорд, П. Торранс та інші). Прикметно, що в більшості досліджень творчість як форма активності людини, що забезпечує генералізацію нового, експліціюється через аналіз креативності – інтегративної якості людської психіки, яка забезпечує продуктивні перетворення в діяльності особистості.

Спочатку для пояснення природи творчості використовувалася енергетична модель: поняття психічної енергії як матеріального носія (Ч. Спірмен, З. Фройд, О. Лазурський). Для творчої особистості характерним є специфічне світобачення, тяжіння до максимальної вичерпності в передачі власних почуттів.

Соціальна практика, як і усвідомлення того, що творчість містить ще дещо «зверх інтелекту», невдоволення попередньою традицією в розумінні творчих здібностей лише як максимального вираження загальних і спеціальних здібностей обумовило появу нових концепцій. Креативність почали визначати як особливу психічну реалію людської індивідуальності, що не зводиться до інтелекту. Це дало можливість протиставити креативність та інтелект, що віддзеркалилося в концепції Дж. Гілфорда [2]. Зокрема, визначення дивергентності як «здатності мислити в різних напрямках»

Креативність та інтелект взаємопов'язані не лише на рівні цілісного пізнавального процесу й на рівні якостей особистості. Характерно, що сучасні дослідники як пояснюючий принцип креативності розглядають здатність до завбачення побічного продукту діяльності (Я. Пономарьов) [3]; ситуативно нестимульовану активність (Д. Богоявленська) [4]; «естетичне світовідчуття» (О. Мелік-Пашаєв) [5].

Нині існує кілька підходів до аналізу творчих здібностей. Один із них спрямований на виявлення специфічних рис людської психіки, що засвідчують високий рівень досягнень у конкретній діяльності [6]. Цей підхід позначений увагою до з'ясування структури спеціальних здібностей (музичних, літературних та ін.). Відомий психолог Б. Ананьєв зауважував: «Під кутом зору теорії розвитку особистість у процесі соціалізації проходить різні цикли творчого зросту, відповідні різним видам діяльності. Хоча ці види діяльності не стають провідними, відповідні здібності формуються» [7].

Креативність, на нашу думку, слід визначати через виокремлення такої структури в психіці індивіда, яка характеризує саму специфіку творчості людини. До певної міри це положення реалізується в межах другого підходу, зґрунтованого на виявленні універсальної творчої здібності, що відповідає за прояв креативності в різних видах діяльності [8].

Так, К.Юнг, осмислюючи різні аспекти творчості, досить рано звернув увагу на завважені проблеми. Уже в другій половині ХХ віку до досвіду Юнга звертається психіатр Г. Айзенк. У концепції вченого нашу увагу привертають тези про «невротизм» та «психотизм». На думку Левчук, «нейротизм у межах екставертированого типу пов'язаний із виявами істерії, а в межах інтровертированого типу – стану страху, нав'язливих ідей. За Юнгом, у межах психоаналітичної інтерпретації та екстраверсії існує чотири здібності – емоційна, мисленнева, сенсорна й інтуїтивна. Ця обставина сприяє утворенню й своєрідних груп людей – фантастів, мрійників, ясновидців, художників.

Для формування авторського бачення креативності й подальшого аналізу важливо зауважити, що за своєю природою це явище має культурно детермінований характер. Розглядаючи креативність як базову характеристику обдарованості, дослідники вказують на неможливість ототожнення цих понять, а тому залучають до структури обдарованості інші складники [9]. Водночас, виступаючи значущим показником у структурі обдарованості, креативність виявляється в таких явищах, як масова, дитяча, чи так звана примітивна творчість [10].

Культивована думка про відокремлення й диференціацію креативних і «рекреативних» чинників спричинилася до того, що залишається відкритим питання про зворотній вплив креативності на особистість. Ми гадаємо, що саме креативність виступає тією інтегративною якістю людської психіки, що детермінує інтелектуальні й особистісні аспекти психіки індивіда.

Спираючись на положення культурно – історичної концепції Л. Виготського про модифікацію психіки людини, вважаємо, що креативність як якість людської психіки

лише за певних умов засвоєння продуктів матеріальної та духовної культури стає власною психічною діяльністю суб'єкта.

Проведений аналіз дає підстави зробити **висновки** та визначити креативність по-перше, як універсальну якість людської психіки, що виражає її родову сутність; по-друге, як змогу суб'єкта «вийти за межі» наявної ситуації, вибудувати нову систему знань і відношень, нові способи взаємодії з дійсністю в процесі входження у культуру.

Література

1. Мамардашвили М.К. Эстетика мышления. М.: Москов. акад. полит. Исслед., 2001. 416 с.
2. Богоявленская М. Основные современные концепции творчества и одаренности. Молодая гвардия, 1997. 402 с.
3. Пономарев Я.А. Психология творчества. Тенденции развития психолог. науки. М.: Наука, 1998. С. 21-25.
4. Богоявленская Д.Б. Субъект деятельности в проблематике творчества. Вопр. психологии. 1999. № 2. С. 35-42.
5. Мелик-Пашаев А.А. Ступеньки к творчеству. М.: Наука, 1987. 126 с.
6. Арнаудов М. Психология литературного творчества. М.: Прогресс, 1970. 651 с.
7. Ананьев Б.Г. Избранные психологические труды. В 2 т. М.: Наука, 1980. Т.1. 327 с.
8. Сельченко К.В. Психология художественного творчества: хрестоматия. М.: Харвест, 1999. 752 с.
9. Кудрявцев В.Т. Творческая природа психики. Вопр. психологии. 1900. № 3. С. 12-18.
10. Дружинин В.Н. Психология общих способностей. СПб.: Питер, Ком., 1999. 368 с.

УДК 159.99:005

Стуліка О. Б.,

кандидатка психологічних наук,
доцентка кафедри практичної психології

ПЕДАГОГІЧНА ТОЛЕРАНТНІСТЬ В СТРУКТУРІ ПЕДАГОГІЧНОЇ ВЗАЄМОДІЇ

Толерантність – складний комплексний феномен, який включає до свого складу особистісний, емоційний, когнітивний, поведінковий компоненти, психофізіологічні передумови, має динамічні характеристики та змістовні відмінності у суб'єктів педагогічної взаємодії. Дотримуючись розуміння феномена толерантності як якості особистості та її ставлення до дійсності, що функціонує на підставі відповідних знань, мотивів й способів дії, структуру толерантності вчителя правомірно представити у вигляді взаємодії трьох провідних компонентів. Концептуально-ціннісний компонент толерантності вчителя виявляється через систему принципів організації педагогічного процесу (визнання самотності й унікальності кожної дитини; віра в невичерпні можливості і здібності особистості; повага до людської гідності); особистісно-мотиваційний компонент виявляється через характер його емоційного ставлення до учасників педагогічної взаємодії (добррозичливість, ввічливість, щирість, лояльність, стриманість, милосердність, емпатійність, справедливість, терпимість); діяльно-поведінковий компонент виявляється через систему способів педагогічних дій щодо організації, контролю й оцінки якості діяльності учасників навчально-виховного процесу (сприймання учня, таким, яким він є; прийняття та розуміння індивідуальності дитини;

надання недоторканого права особистісної думки; вміння приховувати або згладжувати негативні почуття).

Толерантність як особистісна властивість також може означати діапазон якогось простору, в межах якого людина відкрита для взаємодії зі світом без втрати почуття збереження власного я (его-ідентичності), його стійкість в часі. Рівневі прояви толерантності пов'язані з тими соціально-психологічними явищами, на які вона поширюється. Толерантність складно розглянути в якості самостійного явища, так як вона пронизує практично всі відомі соціально-психологічні явища, утворюючи їх конкретні форми. Зокрема, толерантність можна розглядати на рівні установки, відносин, ціннісної орієнтації, групової та індивідуальної норми, морально-етичної норми, особистісної властивості, стилю діяльності, мети взаємодії.

Сприятливий соціально-психологічний клімат є умовою підвищення продуктивності праці, задоволеності працівників. Соціально-психологічний клімат є результатом систематичної психологічної роботи з членами групи, здійснення спеціальних заходів. Створення сприятливого клімату є справою як відповідальною, так і творчою, яка потребує знань його природи та засобів регулювання, вміння передбачати можливі ситуації у відносинах членів групи. Психічний настрій або настрої спільності являє собою еквівалент, що проявляється у характері спрямованості групової уваги та рівні її емоційної тональності.

На основі емпіричного дослідження виділено три рівня толерантного ставлення педагогів до дітей: оптимальний, середній і низький. Залежно від переважної форми толерантності вчителів виявлено, що емпатичного ставлення до дітей дотримуються 90% педагогів з оптимальним рівнем толерантності, 34% педагогів з ситуативним рівнем толерантності і тільки 4% з низьким рівнем. Не емпатичного ставлення дотримуються 96% педагогів з низьким рівнем, 66% з ситуативним і 10% з оптимальним рівнем толерантності.

На основі виділених параметрів можна відзначити, що більш терпимими і менш упередженими до недоліків дітей є педагоги з оптимальним рівнем толерантності, а у педагогів з низьким і ситуативним рівнем толерантності спостерігається більш претензійне ставлення до дітей, їх характеризує велика ступінь частоти і періодичності неприйняття і роздратування.

Оптимальний рівень характеризується орієнтацією вчителя на особистісну модель взаємодії з дітьми, прийняттям і розумінням дітей, емпатією, врівноваженістю та ін.

Низький рівень толерантного ставлення свідчить про орієнтацію на навчально-дисциплінарну модель взаємодії з дітьми, неприйняття та нерозуміння дітей, прагнення змінити, перевиховати, агресивність, дратівливість і ін.

Педагоги з ситуативним рівнем частково приймають дітей, намагаються виправити недоліки, проявляють невитриманість, агресію, помірно орієнтовані на навчально-дисциплінарну та особистісну моделі взаємодії з дітьми, тобто в одних випадках проявляють толерантне ставлення, в інших - інтолерантне.

В якості психологічних умов формування толерантного ставлення педагогів до дітей виступають: підвищення сензитивності педагогів до ідей толерантності та ненасильства як загальнолюдських цінностей; орієнтація на особистісну модель взаємодії з дітьми, розвиток здатності до прийняття дітей (розуміння, емпатія, асертивність).

Таким чином, запропоновані діагностичні методики виявлення рівнів і індивідуально-типових проявів толерантного ставлення педагогів до дітей дозволяють мати загальну картину поведінки та індивідуальний портрет діяльності педагога, намітити стратегію професійного розвитку в бік підвищення толерантності, що можливо при спеціально організованому навчанні, а також в процесі внутрішньої рефлексивно-смысловий діяльності самого педагога над результатами своєї професійної діяльності та педагогічного спілкування.

Література

1. Андрияхина Н. В. Семинар-тренинг «Толерантность учителя» [Текст] / Н. В. Андрияхина // Классный руководитель. 2006. № 4. С. 20-34.
2. Солдатова Г. Практическая психология толерантности, или как сделать так, чтобы зазвучали лучшие струны человеческой души? // Век толерантности. 2003. № 6. С. 60-78.
3. Панфилова А. П. Социально-психологический климат в педагогическом коллективе. М.: Издательский центр «Академия». 2011. 240 с.

УДК 159.923.31

Тищенко Л. В.,

кандидатка психологічних наук,
доцентка кафедри практичної психології

СТИЛЬ ХАРЧОВОЇ ПОВЕДІНКИ В СТРУКТУРІ ЖИТТЄДІЯЛЬНОСТІ ОСОБИСТОСТІ

Традиційно життєдіяльність особистості визначається як інтегральна форма існування, відтворення та проектування окремих видів діяльності в масштабах людського життя. Включаючи в себе окремі види діяльності, життєдіяльність не поглинає їх, адже «монтується» особистістю з цих видів діяльності як з будівельних блоків. В структурі життєдіяльності окремі види діяльності фігурують в якості дискретних життєвих дій, а іноді – навіть в якості операцій. Життєдіяльність особистості загалом спрямована на реалізацію сенсу життя, тому її можна визначити як інтегральну форму активності особистості, що спрямована на творення індивідуального життєвого шляху у власному життєвому стилі.

Серед безлічі форм діяльності та окремих дій особистості в структурі її життєдіяльності можна виокремити достатньо специфічну, з точки зору психології, форму діяльності, яка виявляється у формі поведінки – це харчова поведінка. В сучасній психологічній науці харчовою поведінкою позначають ціннісне ставлення до їжі і її прийому, стереотип харчування в звичайних умовах і в ситуації стресу, орієнтація на образ свого тіла і зусилля по формуванню власної тілесності. Психосоціальний аспект харчової поведінки пов'язаний з отриманням задоволення, заспокоєнням, відпочинком, комунікацією, підтримкою ритуалу або звички, компенсацією, захистом, винагородою, естетичним задоволенням, підтримкою гомеостазу, самоствердженням, пізнанням та інтересом.

На сьогодні проблема формування індивідуального стилю харчової поведінки розглядається одночасно в різних площинах: 1) соціальної: культурно-історичні традиції; соціокультурні тенденції; сімейні традиції і виховання культури їжі; щоденна організація ситуації прийому їжі; 2) фізіологічній: особливості обміну речовин; стан здоров'я; рівень фізичних навантажень; індивідуальні потреби організму; 3) психологічній: структура Я-образу і специфіка Я-концепції, рівень самооцінки і її адекватність; стресостійкість; здатність до самоконтролю; особливості роботи чуттєво-емоційної сфери; звички і стереотипи, минулий досвід; саморефлексія тілесного потенціалу; гедоністична спрямованість; особливості компенсаторних механізмів психіки.

Найважливішим психологічним утворенням в структурі особистості є самосвідомість та її образ власного «Я». Саме з образом «Я» і з самооцінкою в більшості випадків пов'язано негативне ставлення до свого тіла, що є базовим чинником виникнення порушень харчової поведінки та формування деструктивного стилю відносин з їжею.

Значущим чинником у формуванні харчової поведінки особистості виступає стресостійкість, як сукупність особистісних якостей, що дозволяють людині переносити значні інтелектуальні, вольові та емоційні навантаження без особливих шкідливих наслідків для психіки, оточуючих і свого здоров'я. Даний параметр сприяє збереженню нормотипового ціннісного ставлення до їжі як до джерела енергії і задоволення, а не способу заспокоїтися і побороти стрес за типом емоціогенного порушення харчової поведінки – «заїдання» проблем. В даному випадку йдеться про індивідуальні копінг-стратегії як способи подолання стресу, засновані на когнітивних, емоційних і поведінкових особливостях індивіда.

Не менш важливим фактором формування індивідуального стилю харчової поведінки є загальна здатність контролювати власну активність. Наявність самоконтролю дозволяє особистості відстежувати свою харчову поведінку, адекватно оцінювати її по відношенню до ситуації і за допомогою вольових зусиль регулювати норму прийому їжі. Але, функція самоконтролю є непостійною складовою психічної діяльності і її порушення можуть призвести до деформації харчової поведінки та поступового формування деструктивного стилю: обмежувального (анорексія) чи надмірного (булімія). Збереження особистісного контролю досягається за рахунок усвідомлення власної суб'єктності та сенсів власних дій в процесі життєдіяльності.

Чуттєво-емоційна сфера людини також впливає на ціннісне ставлення до їжі, як способу отримання задоволення. Тому межа між нормою і порушенням харчової поведінки безпосередньо пов'язана з особистим репертуаром отримання задоволення, наявних / улюблених способів та джерел його отримання. Очевидно, що наявність одного способу призводить до серйозних порушень та, навіть, девіацій.

На формування індивідуального стилю харчової поведінки значною мірою впливають наявні у людини звички, стереотипи і минулий досвід, пов'язаний з процесом прийому їжі. До них відносяться особливості того як людина зазвичай їсть; в якій обстановці; наодинці чи в компанії; які має вподобання та переконання; як загалом ставиться до їжі як параметру власної життєдіяльності.

Саморефлексія власного тілесного потенціалу також є показником того, наскільки людина відчуває і усвідомлює своє тіло, його ресурсність та можливості, наскільки вона прислухається до нього і цінує. У контексті харчової поведінки цей фактор впливає на своєчасне відстеження сигналів власного організму про насичення і задоволення їжею, а також на здатність адекватно диференціювати сигнали організму, відокремлювати фізіологічно обумовлений голод та потребу «заїсти» стрес, поїсти за компанію, розважитися чи отримати розраду. Даний параметр, на наш погляд, є ключовим у наданні психологічної / психотерапевтичної допомоги особистості із розладами харчової поведінки, з наявними деструктивними стилями та деформаціями структури власної життєдіяльності як порушенням принципу «Їмо, щоби жити, а ні живемо, щоб їсти».

У контексті формування індивідуального стилю харчової поведінки гедоністична спрямованість особистості розглядається нами як здатність або нездатність отримати задоволення від процесу прийому їжі і повноцінно задовольнятися ним. Людина з порушенням харчової поведінки нерідко використовує їжу як спробу компенсувати недостатність почуттів, емоцій, вражень; або надмірним контролем над їжею компенсує відсутність контролю над власним життям або окремими ситуаціями. Така стійка декомпенсація призводить до виникнення глобальних проблем в сфері соматичного й психічного здоров'я, взаємовідносин з оточуючими й собою.

Детально розглянувши вплив кожного з виокремлених психологічних чинників, що обумовлюють харчову поведінку особистості, можна зробити висновок: всі вони є взаємодоповнюючим у формуванні індивідуального та неповторного стилю харчової поведінки конкретної особи. А це означає, що в основі психологічної допомоги особистості з порушенням харчової поведінки полягає врахування психологічних чинників, що його обумовлюють. Більш того, інтегрований аналіз соціокультурних, фізіологічних та психологічних чинників дозволяє створити цілісну картину індивідуального стилю харчової поведінки конкретної особистості як складової її життєдіяльності.

Література

1. Литвин-Кіндратюк С. Д. Харчова активність особистості: традиційні й інноваційні стратегії // Збірник наукових праць: філософія, соціологія, психологія. Івано-Франківськ: Вид-во «Плаї» Прикарпатського ун-ту. 2000. Вип. 5. Ч. 1. С. 160-165.
2. Мойзріст О.М. Види порушень харчової поведінки // Проблеми сучасної психології: Збірник наукових праць К.-Подільського національного ун-ту ім. І.Огієнка. К.-Подільський. 2009. Випуск 6. Ч. 2.
3. Швалб Ю.М. Еколого-психологічні виміри способу життя / Ю.М. Швалб // Актуальні проблеми психології: Зб. наук. праць Інституту психології імені Г.С. Костюка АПН України К.: Мілленіум. 2005. т. 7. вип. 5. ч. 2. С. 294-301.

УДК 159.922.8-056.83

Харитинюк В. М.,

старша викладачка кафедри практичної психології

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ІНТЕРНЕТ-ЗАЛЕЖНОСТІ В ПІДЛІТКОВОМУ ВІСІ

Актуальність. Інтернет-залежність як новий суспільний феномен стрімко набирає обертів. Інформаційні технології поступово проникають у всі сфери життя людини. Зростає нагальна проблема у використанні комп'ютерних технологій задля виконання роботи, зв'язку, навчання та інше. Проте виникає така проблема, як збільшення часу проведеного підлітками в мережі інтернет, що перетворюються в адикцію.

Вперше поняття «Інтернет-залежність» дослідив американський лікар Д. Голдберг і трактувалось воно ним, як нездоланий потяг до цієї мережі інформації. На його думку, за мірою відчуження від реальності Інтернет-залежність дуже нагадує особливості перебування особи у стані наркотичного чи алкогольного сп'яніння. У зв'язку з чим, автор визначає кіберадикцію як нав'язливу потребу у використанні Інтернету, що супроводжується загальною соціальною дезадаптацією та яскраво вираженими психологічними симптомами [1].

Вчений А. Воропай зазначає, що залежність від інтернету є одним із видів соціальної залежності. Формуванню залежності сприяє анонімність, доступність, невизначеність, безпечність, простота використання комп'ютерних мереж. Завдяки цьому, при сприйнятті людини людиною, знімаються деякі комунікативні бар'єри, які викликані зовнішнім виглядом партнера: його стать, раса, вік і належність до певного соціального прошарку [2, с. 44].

Найбільше підпадають під вплив мережі Інтернет підлітки та молодь, для яких вона є джерелом для самовизначення й самоствердження, а обізнаність у новітніх інтернет-

технологіях – можливістю підкреслити власну значущість у колі однолітків. Сьогодні молода людина, якщо вона не має доступу до Інтернету, не відвідує соціальні мережі та не грає в комп'ютерні ігри, може бути виключена з молодіжної групи, оскільки саме така діяльність вважається у ній предметом обговорення. Зважаючи на це, перебування в мережі Інтернет та здійснення там певних видів діяльності часто стає в молодіжному середовищі критерієм оцінки особистості, спонукає молодих людей до захоплення інтернет-діяльністю та може призвести до виникнення адикції – патологічного потягу до чогось, що збільшує ризик розвитку психічних захворювань та пов'язане з особистими або соціальними проблемами [3, с.178].

Необхідно відзначити, що у підлітковому віці з'являється нагальна потреба у комунікації з однолітками. Однією із форм такої комунікації стає спілкування через соціальні мережі, що також є передумовою формування кіберадикції. При цьому різні підліткові комплекси (наприклад, пов'язані з незадоволенням своєю зовнішністю), комунікативні проблеми, типологічні властивості й риси характеру також можуть стати причиною відходу від реальності до віртуального світу.

В своєму дослідженні О.О. Стахова та Т.П. Борисюк дійшли висновку, що переважна більшість учнів середнього шкільного віку проявляє ознаки Інтернет-залежності, що зумовлено особливостями їх фізичного й психічного розвитку. Такі підлітки, в порівнянні з їх ровесниками, в яких відсутня яскраво виражена потреба у зверненні до комп'ютера, більш пасивні, мляві, інертні, не схильні до мобілізації зусиль, більш агресивні; самооцінка в них нижче, ніж у школярів, які перебувають на стадії захопленості, вони більш залежні від нав'язаного стилю спілкування [5, 60].

Висновок. Інтернет-залежність в підлітковому віці реальна проблема сучасності, що негативно впливає на становлення особистості, призводячи до її дизгармонізації та появи особистісних деформацій. Адикція призводить до заглиблення у віртуальну реальність, що шкідливо позначається на емоційно-вольовій сфері (збільшення рівня, агресивності, фрустрації, тривожності; зменшення рівня саморегуляції) у результаті зазнають змін риси характеру людини, втрачається здатність до самоконтролю, виникає емоційна нестабільність тощо.

Література

1. The American Psychiatric Publishing Textbook of Forensic Psychiatry / Robert I. Simon, Liza H. Gold. 2010. 726 p
2. Камінська О. В. Інтернет-залежність як актуальна проблема сьогодення / О. В. Камінська // Наукові записки [Національного університету «Острозька академія»]. Психологія і педагогіка. 2013. Вип. 22. С. 41-45.
3. Камінська О. В. Вплив інтернет-залежності на формування ціннісних орієнтацій молоді. Нова педагогічна думка. 2014. № 1. С. 178-182.
4. Стахова О. О., Борисюк Т. П. Психологічні особливості прояву інтернет-залежності в підлітковому віці. Наукове мислення: збірник статей вісімнадцятої Всеукраїнської практично-пізнавальної інтернет-конференції «Наукова думка сучасності і майбутнього». 2018. С. 58-60.

СЕКЦІЯ АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ

УДК 378.027.7

Березіна О.О.,

кандидат педагогічних наук, доцент кафедри дошкільної освіти

ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОГО ІМІДЖУ У АСИСТЕНТІВ ВИХОВАТЕЛЯ ЗА ДОПОМОГОЮ СПЕЦКУРСУ «ІМІДЖ СУЧАСНОГО АСИСТЕНТА ВИХОВАТЕЛЯ ЗДО»

Імідж майбутнього асистента вихователя дітей дошкільного віку – це явище, яким можна керувати. Керованість іміджу передбачає розуміння закономірностей його функціонування та формування, зумовлює необхідність спеціальної діяльності з його проектування, діагностики, формування та корекції, що здійснюється через принципи, методи, технології. Усе це зумовлює розуміння майбутніми педагогами важливості позитивного іміджу та спеціальні знання й вміння щодо його формування. Відсутність таких знань позбавляє процес формування іміджу цілеспрямованості та робить його стихійним [1].

Формування позитивного професійного іміджу асистента вихователя дітей дошкільного віку є одним із способів гуманізації освіти, підвищення ефективності педагогічної діяльності та популяризації педагогічної праці в інклюзивному середовищі. Сутність професійного іміджу асистента вихователя дітей дошкільного віку, його структура, закономірності його формування потребують спеціального дослідження через свою специфічність та відмінність від професійного іміджу вихователя, що може перетворити його на повноцінний чинник педагогічного процесу.

Зауважимо, що професійний імідж вихователя містить компоненти, що легко змінити (зовнішність) і такі, над якими потрібно працювати тривалий час (професійні й особистісні якості), а також такі, що досить складно піддаються контролю та виправленню (голос, хода, жести) [2].

Ми вважаємо, що реалізація завдань із зазначених складників формування професійного іміджу саме асистента вихователя максимально залежатиме від програми укладеного спецкурсу «Імідж сучасного асистента вихователя ЗДО», а саме: залучення до навчальних програм тем спецкурсу (лекції, консультації, бесіди, семінари, семінари-тренінги, диспути, ділові ігри, брейн-ринги, конкурси, педагогічні турніри тощо), з метою формування у студентів іміджу, дисциплін професійно-педагогічної та практичної підготовки: «Вступ до спеціальності», «Загальна педагогіка», «Дошкільна педагогіка», «Загальна психологія» тощо.

Особливого статусу в змісті підготовки здобувачів освіти за спеціалізацією «Асистент вихователя», на нашу думку, може набути спецкурс «Імідж сучасного асистента вихователя ЗДО», під час опанування яким майбутні педагоги не тільки усвідомлювали б на самоцінному рівні особистісно-розвивальну сутність цього феномену, але й оволоділи методичними засадами самоформування іміджу [3].

Метою спецкурсу є ознайомлення майбутніх асистентів вихователя з основами іміджелогії, актуалізація мотивації студентів до створення власного іміджу та підвищення рівня його сформованості, створення настанови особистості на професійне самовдосконалення, формування ціннісних орієнтацій студентів на самореалізацію в майбутній професійній діяльності.

Особливістю програми курсу «Імідж сучасного асистента вихователя ЗДО» є активна спрямованість на формування в майбутніх асистентів вихователя ціннісних орієнтацій на самореалізацію та саморозвиток у професійній діяльності.

Провідними ідеями курсу є такі: позитивний професійний імідж стає обов'язковим складником конкурентоздатності фахівця; професійний імідж, який передбачає створення загального образу – це синтез професійних якостей і компетентностей та особистісних якостей і зовнішності особистості; позитивний професійний імідж майбутніх асистентів вихователя можна сформувати, якщо цей процес буде охоплювати всі аспекти студентського життя та відбуватися цілеспрямовано й безперервно; ефективно сформувати позитивний професійний імідж вихователя можливо лише за умови взаємозв'язку та взаємозумовленості цільового, змістового, технологічного та результативного компонентів процесу його формування; позитивний професійний імідж майбутнього асистента вихователя може сформувати лише сам носій іміджу завдяки наполегливій роботі над собою; формування професійного іміджу неможливе без оволодіння прийомами самопізнання та рефлексії; професійний імідж потребує постійної роботи над ним через мінливість зовнішніх обставин і внутрішніх чинників; імідж є нестійким феноменом, що вимагає постійної корекції.

Завдання спецкурсу: ознайомити студентів із сутністю поняття «імідж», його історією та сучасними уявленнями про імідж; ознайомити студентів з основними поняттями іміджелогії; сформувати уявлення про основні типи іміджу; сформувати загальне поняття про структуру професійного іміджу асистента вихователя; ознайомити з основними закономірностями та принципами формування іміджу педагога; з'ясувати роль рефлексії в процесі формування власного іміджу; ознайомити студентів з основними методами самопізнання та самооцінки; сформувати уявлення про основні методи саморозвитку для формування позитивного іміджу; допомогти студентам здійснити самодіагностику іміджу та з'ясувати рівень сформованості власного іміджу; підвищити рівень сформованості професійного іміджу студентів за допомогою спеціально дібраних вправ; укласти разом зі студентами індивідуальні програми самовдосконалення та формування позитивного іміджу.

До рівня засвоєння дисципліни ми виставляємо наступні вимоги. По завершенню вивчення спецкурсу студенти повинні знати: теоретичні основи іміджелогії; основні поняття іміджелогії, що забезпечують усвідомлення закономірностей і механізмів формування та корекції професійного іміджу асистента вихователя дітей дошкільного віку; види іміджу та його компоненти; алгоритми й методи формування позитивного професійного іміджу асистента вихователя дітей:

1) студенти повинні вміти: визначати основні проблеми професійного іміджу; використовувати знання з дисципліни як засіб створення власного професійного іміджу та підвищення його ефективності; розв'язувати іміджеві завдання за допомогою інструментарію іміджелогії; ефективно використовувати професійний імідж у процесі розв'язання педагогічних завдань;

2) студенти повинні володіти: навичками самоаналізу й самоконтролю для підтримки та корекції власного професійного іміджу; навичками самопрезентації для створення та підтримки позитивного професійного іміджу; навичками саморозвитку та прагненням професійної самореалізації.

Курс може містити лекційні, практичні, семінарські, контрольні заняття та самостійну роботу студентів. Лекційні заняття призначені для ознайомлення з теоретичним матеріалом за курсом і його узагальнення, їхнім підґрунтям може слугувати наукова інформація з психології, соціології, власне іміджелогії, адаптованої до педагогічної діяльності асистента вихователя дітей дошкільного віку. Аудиторна робота передбачала б застосування новітніх інформаційних технологій. а також діалогічного спілкування студентів з викладачем. На семінарських заняттях бажано використовувати

сучасні методи навчання: ділові ігри, міні-конференції, дискусії, тренінги, що зумовили уникнення пасивного сприйняття інформації та максимальне використання творчого потенціалу студентів.

Семінарські й практичні заняття можуть бути спрямовані на перетворення набутих під час лекцій знань в уміння й навички іміджеформувальної діяльності завдяки застосуванню тренінгових вправ, спрямованих на розвиток і вдосконалення складників професійного іміджу майбутнього асистента вихователя дітей дошкільного віку, а також критичний аналіз та адаптацію майбутніми педагогами засвоєної інформації відповідно до власного досвіду й можливостей, укладання і реалізацію плану створення власного професійного іміджу. Семінарські заняття спрямовані на самостійне опрацювання студентами теоретичного матеріалу, поглиблення знань студентів з певних розділів дисципліни з подальшим їхнім обговоренням та залучення досвіду видатних людей до створення власного іміджу. Практичні заняття бажано проводити для ознайомлення студентів з психологічними методами самопізнання, проведення самодіагностики, укладання індивідуального плану дій.

Самостійна робота студентів з дисципліни «Імідж сучасного асистента вихователя ЗДО» також відіграє важливу роль у теоретичному й практичному опануванні навичок зі створення іміджу. Самостійна робота є позааудиторною та призначена для самостійного опрацювання студентами розділів дисципліни за рекомендованими викладачем матеріалами з метою поглиблення знань, отриманих на лекційних заняттях.

На нашу думку, така самостійна робота передбачає: підготовку до тренінгів і дискусій, індивідуальну роботу й роботу в малих групах, підготовку доповідей з обговорюваних на лекціях і практичних заняттях тем, створення презентацій, самодіагностику, самоаналіз, самомоніторинг.

Впровадження в освітній процес спецкурсу «Імідж сучасного асистента вихователя ЗДО» з формування професійного іміджу у майбутніх асистентів вихователя дітей дошкільного віку може сприяти сформованості у студентів позитивного, мотиваційно-ціннісного ставлення до майбутньої професії завдяки створення оптимальних умов для самоосвіти студентів з іміджелогії задля поглибленого вивчення механізмів самопрезентації.

Література

1. Загородня Л. П. Педагогічні умови створення позитивного професійного іміджу вихователя дошкільного навчального закладу. *Вісник Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка*. Серія : Педагогічні науки. 2012. Вип. 20. С. 286–290. URL: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/vgnpu_2012_20_72.pdf. (дата звернення: 07.12.2021).
2. Марєєва Т. Змістове наповнення процесу підготовки майбутніх вихователів дошкільних навчальних закладів до створення позитивного професійного іміджу. *Вісник Інституту розвитку дитини*. Серія: Філософія, педагогіка, психологія. 2013. Вип. 29. С. 92–98. URL: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Vird_2013_29_20.pdf. (дата звернення: 07.12.2021).
3. Філатова Л. С. Нові підходи вивчення дефініції іміджу як наукова проблема. *Засоби навчальної та науково-дослідної роботи: збірник наукових праць Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди*. 2011. Вип. 36. С. 161–168. URL: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/znpkhnpu_zntndr_2011_36_26.pdf. (дата звернення: 07.12.2021).

УДК 373.2.091.21-056.26

Бухало О.Л.

кандидат педагогічних наук, доцент кафедри дошкільної освіти

АДАПТИВНЕ ОСВІТНЄ СЕРЕДОВИЩЕ ІНКЛЮЗИВНОГО ЗАКЛАДУ

ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ

Важливою умовою особистої самореалізації, а також соціалізації і адаптації дітей з ООП є створення адаптивного освітнього середовища, а також спеціальних матеріально-технічних умов у ЗДО, які забезпечують дітям доступ у всі приміщення закладу. У змісті середовища передбачена взаємозалежність умов, що дозволяють людині, зокрема дитині, розвиватися: середовище у вигляді економічної системи, до якої належать продуктивні сили, взаємозв'язок виробничих відносин і соціальних інститутів, релігія і культура певного суспільства; середовище у вигляді навколишнього світу дитини, до якого належать близькі члени родини та інше оточення дитини.

Таким чином, Ж.Ж. Руссо одним з перших розглядав середовище як умову оптимального саморозвитку особистості. На його думку, система виховання тільки тоді буде ефективною, коли для кожної особистості буде створено особливе розвивальне середовище, що дозволяє встановити взаємозв'язок між її індивідуальними можливостями і потребами. У такому середовищі людина самостійно здобуває досвід. Ж.Ж. Руссо підкреслював, що розвиток особистості людини відбувається за допомогою уміння самостійно оперувати своїми знаннями. У такому середовищі особистість зберігає власну внутрішню свободу, незалежність від забобонів соціуму [1].

У своїх працях А. Макаренко підкреслював, що об'єктом впливу педагога має бути не тільки дитина, а й умови:

- зовнішні – оточення дитини (предмети, люди, міжособистісні взаємини, діяльність);
- внутрішні – емоційний стан дитини, її ставлення до самої себе, життєвий досвід, установки [2].

Зарубіжні автори найчастіше використовують термін «навчання, орієнтоване середовищем», на яке впливають декілька середовищ: соціальне, інформаційне і наочне.

Поняття освітнього середовища вивчається ученими впродовж останніх років на основі сучасного розуміння освіти як особливої сфери соціального життя, а середовища як чинника освіти. Адаптивне освітнє середовище є головною складовою будь-якої освітньої організації. Це спеціально організований освітній простір, що забезпечує соціальне становлення особистості дитини і дозволяє задовольнити потреби її актуального і найближчого розвитку. Освітнє середовище розвиватиме особистість дитини в тому випадку, якщо зможе забезпечити певні можливості для саморозвитку всіх суб'єктів освітнього процесу (педагогів, вихованців і їхніх батьків).

Саме в закладі дошкільної освіти можлива організація освітнього простору і всіх його компонентів, спрямованих на гармонізацію розвитку, різноманітність, неординарність, мінливість, рівень впливу на особистість дитини. Освіта дитини з ООП визначає в її житті практично все: від якості освіти залежить, якою людиною вона стане, яке посяде місце в суспільстві, характер її впливу на навколишній світ, її світогляд. Тому основною метою організації адаптивного освітнього середовища є створення соціально-педагогічних умов, в яких кожна дитина з ООП здобуде можливість:

- всебічного прояву особистості й оволодіння рівнем соціальної компетентності, що дозволить їй адекватно оцінювати себе та навколишніх людей;
- співвідносити свої інтереси з можливостями суспільства й освітнього середовища;
- пристосовувати педагогічні технології до особливих потреб дитини, що дозволить сім'ї знизити поріг тривожності в усвідомленні гостроти захворювання їхньої дитини, а також зменшити поріг провини перед нею.

У побудові адаптивного освітнього середовища необхідно дотримуватися наступних принципів:

- *Принцип поваги до потреб дитини.* Будь-яка дитина відчуває різноманітні соціальні потреби, обумовлені характерними для кожного віку сензитивними періодами. У зв'язку з цим організація освітнього середовища, підбір устаткування, матеріалів, видів і форм дитячої взаємодії визначаються особливостями їх вікового розвитку, а також приналежністю до певної гендерної й етнічної групи;

- *Принцип поваги до думки дитини.* Під час організації різноманітних локальних освітніх середовищ доцільно враховувати результати спостережень за діяльністю дітей і думку самих дітей про те, до чого вони проявляють схильності, яким видам активності віддають перевагу, які місця здаються їм найпривабливішими. Врахування думки дітей дозволить забезпечити ефект, коли оточення стає для них ріднішим, затишнішим і комфортнішим.

- *Принцип функціональності середовища.* Освітнє середовище заповнюється ресурсами, які потребують діти і є для них привабливими, мають розвивальний потенціал, а також здатні стимулювати самостійність і творчість. Матеріали й устаткування повинні бути багатофункціональними, варіативними і легко перебудовуватися з одних середовищних комплексів в інші.

- *Принцип випереджувального характеру навчання.* Під час підбору середовищних ресурсів врахувати, що близько 15 % з них повинні бути орієнтовані на дітей старшого віку. Це забезпечує згладжування неоднорідності дитячої групи (більш здібні діти можуть знайти собі цікаве заняття), стимулює активну взаємодію з новими складнішими матеріалами, дає можливість перенести вже освоєну інформацію і способи діяльності у незнайомі, нетипові умови. Подібне дитяче експериментування відкриває перспективи для саморозвитку, виховує прагнення пізнати, зрозуміти, розібратися в новому.

- *Принцип динамічності.* Дитина постійно змінюється, розвивається, тому необхідно з достатньою частотою змінювати кількісні і якісні характеристики освітнього середовища. Прийнято вважати, що первинний період побудови середовища складає приблизно два місяці, а далі починається процес його насичення й реорганізації. Тому приблизно один раз на два місяці рекомендується замінювати окремі середовищні ресурси, переміщувати їх на нові просторові позиції, вводити нові смислові, стильові елементи.

- *Принцип толерантності.* Освітня організація є природним життєвим середовищем для дитини, що впливає своїми компонентами на її різнобічний гармонійний розвиток.

- *Принцип самостійної активності дитини.* Адаптивне освітнє середовище є зовнішньою умовою освітнього процесу, що дозволяє

організувати самостійну діяльність дитини, спрямовану на її соціальну адаптацію і саморозвиток.

За допомогою створених в освітній установі змістовних, організаційних і методичних умов необхідно допомогти кожній дитині бути:

- суб'єктом власної життєдіяльності;
- суб'єктом наочної практичної діяльності;
- суб'єктом спілкування;
- суб'єктом самосвідомості.

Таким чином, для забезпечення якісного освітнього процесу в ЗДО під час організації адаптивного освітнього простору необхідно дотримуватися наступних педагогічних умов:

- врахування освітніх потреб вихованців, батьків, педагогів, фахівців, узгодженість діяльності різних суб'єктів освітнього процесу;
- індивідуальний підхід до можливостей і потреб кожної дитини (адаптовані програмні матеріали);
- комплексний супровід розвитку дитини з метою попередження виникнення вторинних психофізичних порушень й особистих відхилень, корекції і компенсації порушень психофізичного розвитку;
- гнучкість і варіативність використання методів навчання і форм організації дітей;
- неприпустимість інтенсифікації розвитку дитини відповідно до освітніх стандартів;
- створення умов для інклюзії дітей з порушеннями психофізичного розвитку в освітнє середовище з нормотиповими однолітками;
- систематична робота зі згуртування дитячого колективу і колективу батьків, підтримки доброзичливих взаємин у системі «дитина - батьки - педагог»;
- створення для кожної дитини ситуації успіху.

Таким чином, створення спеціальних організаційно-педагогічних умов для здобуття освіти дітьми з ООП пов'язане не тільки зі створенням певної матеріально-технічної бази освітньої організації, але й зі зміною всього освітнього середовища.

Література

1. Руссо Ж.Ж. Педагогические сочинения: В 2-х томах. Том 1. / Под редакцией Г.Н. Джибладзе. М: Педагогика, 1981. 656 с.
2. Макаренко А.С. Педагогическая поэма. М.: Эксмо, 2019. 320 с.

УДК 373.2.091

Демидова Ю.О.

кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри дошкільної освіти

ВПРОВАДЖЕННЯ НОВИХ ІНФОРМАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ В ПРОЦЕСІ ФІЗИЧНОГО ВИХОВАННЯ ДОШКІЛЬНИКІВ

Збереження і зміцнення здоров'я дітей - найважливіша мета і завдання фізичного виховання в закладах дошкільної освіти. Основним фактором, що впливає на здоров'я людини, що визначає її стан, є здоровий спосіб життя. Це найбільш дієвий фактор,

основа профілактики захворювань. Здоровий спосіб життя потрібно формувати з дитинства. Від того, наскільки успішно вдається сформувати і закріпити в свідомості навички здорового способу життя в дитячому віці, залежить в подальшому спосіб життя дорослої людини.

Новий підхід до формування здоров'я здорового способу життя вимагає кардинальних змін в організаційних структурах, закладах освіти, більш високої професійної підготовки фахівців, оновлення методичної документації, навчальних планів, програм, посібників, що забезпечують процес нововведень. Одним з важливих умов поновлення є використання нових інформаційних технологій (НІТ).

Нові технології в дошкільному закладі почали застосовуватися порівняно недавно. Відповідно проблема їх застосування в практиці закладу дошкільної освіти є досить актуальною. Багато вітчизняних вчених і практиків займалися вивченням різних аспектів цієї проблеми. Зокрема, в дослідженнях висвітлюються такі питання моделювання освітньо-інформаційного середовища дошкільного закладу (З. Дорошенко, О. Червинська, О. Гавриленко, М. Степанова).

Одним з напрямків було вивчення гігієнічних вимог до комп'ютерних занять для дошкільників (М. Степанова, І. Терещенко) та критеріїв оцінювання діяльності дітей з електронними засобами (І. Терещенко).

Вимоги до оволодіння педагогом технічними програмними засобами вивчались З. Дорошенко, І. Терещенко, основні принципи використання комп'ютерних програм О. Червинською та іншими.

Однак застосування НІТ в процесі фізичного виховання як засобу формування здорового способу життя у старших дошкільників не були предметом спеціального дослідження. Ми вважаємо, що використання НІТ у фізичному вихованні дітей старшого дошкільного віку володіє високим педагогічним потенціалом. Необхідність формування здорового способу життя у старших дошкільників підтверджується вивченням практики роботи закладів дошкільної освіти, оскільки, як показали дослідження, реальний рівень сформованості здорового способу життя у старших дошкільників не відповідають програмним вимогам.

Дошкільний вік – один з найбільш відповідальних періодів в житті кожної людини. Саме в цьому віковому періоді закладаються основи здоров'я, правильного фізичного розвитку, відбувається становлення рухових здібностей, формується інтерес до фізичної культури і спорту, виховуються особистісні, морально-вольові і поведінкові якості.

Сьогодні переважно в ЗДО випадків можна спостерігати заняття з фізичної культури, домінують пов'язані тільки з реалізацією рухової активності дітей. Однак вся система фізичного виховання повинна бути спрямована на те, щоб поряд з рішенням рухової активності дітей вирішувати і важливі завдання формування знань дошкільнят в області фізичної культури.

Фізична культура – найважливіша частина культури суспільства – вся сукупність її досягнень в створенні і раціональному використанні спеціальних засобів, методів, умов спрямованого фізичного удосконалення людини.

На нашу думку, фізичну культуру і здоровий спосіб життя слід формувати з самого раннього дитинства, оскільки саме діти в цьому віці найкраще сприймають інформацію, що надходить, глибоко засвоюють її і, таким чином, у них легко утворюються культурні звички і потреби.

Ми вважаємо, що діти старшого дошкільного віку можуть засвоїти необхідні знання про фізичну культуру, розуміти значення фізичних вправ, знати гігієнічні правила занять і вміти їх застосовувати. Засвоєння даних теоретичних відомостей допомагає свідомому ставленню дітей до фізкультурних занять і самостійного використання фізичних вправ.

Для цього треба з дошкільного дитинства цілеспрямовано давати дітям знання про

дбайливе ставлення до свого організму, про те, що корисно і шкідливо для здоров'я. Навчити дітей необхідним гігієнічним навичкам, розвивати у них знання про своє тіло, вміння контролювати свій фізичний і психічний стан і вести здоровий спосіб життя.

Кожному віку притаманні свої особливості, тому недостатньо тільки конкретизувати теоретичний матеріал. Необхідно, щоб відомості відповідали рівню пізнавальних можливостей дітей. У зв'язку з цим теоретичні відомості необхідно адаптувати до сприйняття дошкільників, в цьому може допомогти комп'ютер, який дозволяє в ігровій формі піднести матеріал дітям.

З нашої точки зору, формування здорового способу життя у старших дошкільників має вирішувати такі завдання: ознайомлення з доступними для дітей цього віку теоретичними відомостями з галузі фізичної культури; формування у дітей інтересу до занять фізичними вправами; створення передумов для правильної організації самостійної рухової діяльності дітей; збагачення словника дітей поняттями з області фізичної культури.

Формування здорового способу життя у старших дошкільників може здійснюватися через формування певних навичок, звичок, що сприяє зростанню свідомості, переконаності в необхідності дбайливого ставлення до здоров'я і раціоналізації способу життя.

Таким чином, вихідним моментом формування здорового способу життя у дітей старшого дошкільного віку може бути ситуація формування нових практичних умінь з поступовим включенням завдань на виявлення об'єктивних підстав способів дії.

Література

1. Аксьонова О. П. Школа розумного руху: програма фізичного виховання в системі "ДНЗ – ПОЧАТКОВА ШКОЛА". Запоріжжя : ЗАППО, 2010. 62 с.
2. Наказ Міністерства освіти і науки в Україні про затвердження Базового компонента дошкільної освіти (Державного стандарту дошкільної освіти) нова редакція № 33 від 12.01.2021. URL: https://mon.gov.ua/storage/app/media/rizne/2021/12.01/Pro_novu_redaktsiyu%20Bazovoho%20komponenta%20doshki%20osvity.pdf (дата звернення: 17.08.2021).
3. Биков В. Ю. Теоретико-методологічні засади моделювання навчального середовища сучасних педагогічних систем. *Інформаційні технології і засоби навчання*: зб. наук. праць /за ред.. В.Ю.Бикова, Ю.О.Жука / Інститут засобів навчання АПН України. К. , 2005. С. 5 – 15.
4. Дорошенко З. Складові інформаційно-освітнього середовища сучасного дитячого садка . *Дитячий садок*. 2011. № 2. С. 10-12.

УДК 373.21:7.071.2

Макаренко Л. В.,

кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри дошкільної освіти

ПІДГОТОВКА МАЙБУТНЬОГО ВИХОВАТЕЛЯ ДО РЕАЛІЗАЦІЇ ЕСТЕТИЧНОГО ВИХОВАННЯ ДОШКІЛЬНИКІВ У СУЧАСНИХ УМОВАХ ЗАКЛАДУ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ

Сучасний етап фахової підготовки майбутніх вихователів до роботи у закладах дошкільної освіти характеризується оновленням змісту, пошуком нових форм, методів організації навчального процесу.

Професійна підготовка фахівців у області естетичного виховання є предметом вивчення багатьма вченими (Н. Миропольська, Т. Науменко, З. Нічкало, О. Отич, О. Семашко, Л. Хлебникова, О. Щолокова, К. Юдова-Романова та інші). На думку дослідників, найважливішою функцією сучасного педагога є сприяння безперервній освіті дитини і створення засобами педагогічної діяльності умов для прояву самостійності, творчості.

Як показав аналіз психолого-педагогічної літератури, важливою складовою навчання майбутніх педагогів є підготовка до організації театралізованої діяльності. Театралізована діяльність є однією з провідних ліній у вихованні всебічно розвиненої особистості та одним з ефективних засобів розвитку художньо-творчих здібностей дошкільника. Завдяки театралізованій діяльності у дошкільників більш інтенсивно розвиваються пізнавальні інтереси, удосконалюються психічні процеси, активізується мовлення, формується культура міжособистісного спілкування, розширюється світогляд.

Для того, щоб навчити дітей старшого дошкільного віку входити в образ, вихователь сам повинен уміти перевтілюватися, тобто брати на себе різні ролі. Як зазначає Г. Балл, значення професійних знань, умінь і навичок при цьому не ставиться під сумнів, але наголошується на їх ролі як засобів, інструментів реалізації [1, с. 19].

Однією з причин недооцінки місця театралізованої діяльності в педагогічному процесі закладів дошкільної освіти є низька професійна культура вихователя в цій галузі знань. Тому, у багатьох педагогів не сформована готовність до організації самостійної театралізованої діяльності дітей дошкільного віку. Успішний її розвиток є можливим за умови вмілого керівництва зі сторони педагога. Але вихователі не можуть достатньо формувати в дошкільників готовність до театралізованої діяльності, якщо самі не володіють теоретичними знаннями та практичними вміннями керівництва нею. Здійснення ефективного керівництва театралізованою діяльністю дітей дошкільного віку припускає володіння вихователем не тільки загальними педагогічними вміннями, але й спеціальними.

Як показало опитування вихователів, загальна неблагополучна ситуація з театралізованими іграми в закладах дошкільної освіти характеризується неготовністю їх до керівництва цією стороною педагогічного процесу. Що ж ми розуміємо під готовністю, без якої неможливе ні створення, ні організація, ні розвиток театралізованої діяльності? До характеристики готовності вихователя до цієї діяльності ми включаємо: усвідомлення важливості та необхідності театралізованої діяльності як важливого засобу розвитку особистості дитини; наявність теоретичних знань про театральне мистецтво; наявність методичних знань про шляхи управління цією дитячою діяльністю; наявність практичних умінь, відповідних специфіці сценічного мистецтва.

З метою покращення професійної підготовки майбутніх вихователів з організації театралізованої діяльності нами була розроблена програма семінару-практикуму з ознайомлення дітей з театром для майбутніх педагогів за модульною системою. Одне із завдань, яке було запропоновано студентам, це проведення квест-гри «Театральна подорож». Розподілившись на дві команди, студенти одержали маршрутний лист, на якому позначені були станції, які необхідно пройти. Гра складалась із 4 зупинок. Так, під час «Конкурсу капітанів», вони розповіли про себе та свої команди, використовуючи виразно читаючи віршовані рядки.

На станції «Театральна» студенти зображали прислів'я пантомімою, а також читали скоромовки на швидкість. Під час зупинки «Театральні пазли», студенти склали портрети відомих театральних діячів (М. Заньковецької, М. Кропивницького, Л. Курбаса, М. Старицького, Б. Ступки та ін.) з окремих фрагментів.

Кінцева зупинка – станція «Перевтілення предметів». Студенти передавали предмет по колу від одного гравця до іншого. Кожен діяв з предметом по-своєму, виправдовуючи його нове призначення. У фіналі гри відбулося підведення підсумків, де студенти охоче

поділилися враженнями від гри. Під час квест-гри студенти показували свої знання та вміння, а також весело позмагались у дружній обстановці. Деякі завдання викликали певні труднощі, але загалом гравці добре впорались з цим завданням. Майбутні вихователі змогли розкрити свої потенційні можливості, стати більш розкутими, детальніше познайомились з прийомами міміки та пантоміміки, спробували власні сили в самостійній постановці вистави

На закінчення семінару-практикуму майбутніх вихователів познайомили з парціальною програмою «Вітаю, театре!» для дітей старшого дошкільного віку, яка спрямована на виконання вимог Базового компоненту дошкільної освіти та чинних освітніх програм дітей дошкільного віку. Програма націлена на виховання у старших дошкільників інтересу до театрального мистецтва, розвиток творчих здібностей та вміння застосовувати засоби емоційно-образної виразності, формування готовності до театралізованої виконавської діяльності та досвіду участі у виставі. З погляду А. Шевчук, «важливо, щоб педагоги, батьки мудро і майстерно реалізовували зміст освіти у царині мистецтва, послідовно дотримувалися особистісно-орієнтованого та індивідуального підходів до дошкільнят, демонструвати власну творчу позицію щодо мистецтв, впроваджувати гуманні та сучасні методики роботи з дітьми, щоб функції мистецтва реалізовувалися у комплексі, і таким чином здійснювався інтегрований вплив на розвиток, освіту й виховання дитини» [3, с. 21].

Отже, проведена робота сформувала у студентів інтерес до дитячої театралізованої діяльності забезпечила теоретичну та практичну підготовку спеціалістів до організації самостійної театралізованої діяльності. Однак слід визнати, що перевірка сформованості готовності вихователя до цієї роботи відбувалася лише на вербальному рівні. Порівняльний аналіз впливу одержаних знань на зміни професійної діяльності педагога є подальшим завданням дослідження.

Проведений семінар-практикум підвів майбутніх вихователів до того, що готовність дитини до театралізованої діяльності залежить від готовності педагога. Для визначення доцільності проведеної роботи з підготовки вихователів до театралізованої діяльності нами була дана порівняльна оцінка рівня знань і практичних умінь студентів, котрі вже пройшли цей курс навчання, і тих, хто не брав участь у семінарі-практикуму.

Література

1. Балл Г. О. Особливості гуманізації професійної підготовки. *Психологія праці та професійної підготовки особистості* / За ред. П. С. Перепелиці, В. В. Рибалки. Хмельницький : ТУП, 2001. С. 18–26.
2. Сиротич Н. Вихователь – режисер дитячого театру. *Вихователь-методист дошкільного закладу*. 2010. № 12. С. 55–60.
3. Шевчук А. С. Дитина у світі культури: орієнтири до освітньої лінії. *Дошкільне виховання*. 2012. № 9. С. 15–21.

УДК 373.2.064.1

Щербакова К.Й.

кандидат педагогічних наук, професор, професор кафедри дошкільної освіти

ВЗАЄМОДІЯ ФАХІВЦІВ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ ТА СІМ'Ї ЯК УМОВА ФОРМУВАННЯ СОЦІАЛЬНО-ГРОМАДЯНСЬКОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

Основний документ, за яким працюють заклади дошкільної освіти – це Державний стандарт дошкільної освіти (Базовий компонент дошкільної освіти). У цьому документі визначаються освітні напрями розвитку дитини та зміст освітніх компетентностей відповідно до кожного напрямку.

У сучасній науці компетентність розглядається як багатовимірне утворення особистості, що містить когнітивні, емоційні, мотиваційні та ціннісні елементи. Однією з таких компетентностей є соціально-громадянська компетентність, яка розглядається як здатність дитини виявляти особистісні якості, соціальне почуття до своїх близьких, до Батьківщини, готовність до посильної участі в спільних діях, які можуть виникати в дитячому колективі, а також у суспільстві. Важливою у цьому контексті є спрямованість дій дитини на покращення спільного життя в сім'ї та закладі дошкільної освіти: допомога дорослим та молодшим від неї.

Цілеспрямована робота в цьому напрямі надає можливість сформувати в дошкільників ціннісне ставлення до себе, своїх прав і прав інших людей, опанування уявлень про способи встановлення міжособистісних взаємин з батьками та іншими рідними, готовність дотримуватися виконання встановлених у цьому осередку відповідних правил взаємодії.

Взаємодія фахівців дошкільної освіти з батьками спрямована на формування у вихованців ціннісного ставлення до культурних надбань українського народу, його традицій. Сенсом цієї роботи є актуалізація спільної діяльності сім'ї та педагогів закладу дошкільної освіти у соціально-громадянському вихованні дітей, як цілісного процесу становлення особистості дитини, її моральної позиції, моральних почуттів та моральної поведінки. Це з одного боку ретельно структурований і контрольований вплив педагогів на виховання дитини, з іншого – опанування практичним досвідом у сім'ї.

Дослідники (А.Артемюк, С.Козлова, Т.Куликова, Т.Поніманська та ін.) розглядають взаємодію батьків і педагогів як цілеспрямовану спільну діяльність з виховання дитини. Саме у родині відбувається формування почуття захищеності, любові, моральних норм, розвиваються соціально спрямовані мотиви ставлення до своїх рідних. Результатом такого підходу у вихованні маємо вважати появу та утвердження в особистості певного набору моральних якостей: доброта, порядність, дисциплінованість, толерантність тощо.

Робота вихователя закладу дошкільної освіти спрямовується на формування в дітей уявлень про значущість суспільства і держави, про місце кожної людини в соціальному середовищі, про соціокультурні норми, традиції українського народу. Дитина має знати та розповідати про державні національні символи України, звичаї та традиції свого народу. Сімейні цінності, які засвоює дитина з перших років життя, мають постійне значення для людини в будь-якому віці. Батьки разом із вихователями повинні допомогти дитині зрозуміти і забезпечувати зміцнення здоров'я як найвищої цінності особистості й суспільства в цілому, вміти розв'язувати конфлікти та суперечки справедливо, мирним шляхом.

Оскільки дитина дошкільного віку будує свою поведінку, спираючись на конкретний приклад близьких і авторитетних для неї людей, це підвищує відповідальність як батьків, так і вихователів за свою поведінку. Отже, результат спільної роботи педагогів і батьків залежить від того, як вони самі довіряють, поважають і підтримують один одного.

У науці доведено, що розкриття особистості дитини цілком залежить від включення її у заняття і культуру свого народу. Залучення дітей до національної спадщини виховує повагу, гордість за людей, серед яких вони живуть, Для маленької дитини Батьківщина починається з рідного дому, вулиці, на якій живе вона та її сім'я. Саме в сім'ї починає формуватися майбутній громадянин своєї країни. Взаємодія педагогів закладу дошкільної освіти з батьками у цьому освітньому напрямі сприяє створенню умов для вибудовування міжособистісної продуктивної і толерантної взаємодії всіх суб'єктів освітнього процесу.

Проблеми взаємодії фахівців закладів дошкільної освіти та батьків у процесі формування соціально-громадянської компетентності дітей полягають у тому, що вони актуалізують створення механізмів тісної співпраці між дошкільною установою та родиною. Формування відповідних знань, уявлень та збагачення досвіду соціально

схвалюваної поведінки особистості можливі лише за умови конструктивної взаємодії всіх соціальних інститутів виховання: сім'ї, дошкільного закладу та мікросоціуму.

Як доводять наші спостереження, сучасна сім'я зазнає значних складнощів у соціально-громадянському вихованні дітей з об'єктивних причин – обмеженості психолого-педагогічних знань. Вона потребує допомоги з боку педагогів, психологів, соціологів. Фахівцям і батькам необхідно бути постійними партнерами та союзниками в процесі формування соціально-громадянської компетентності дитини. Інакше неможливий її гармонійний розвиток, повноцінна соціалізація. Сім'я та дошкільний заклад не можуть замінити один одного. Вони мають взаємодіяти, працювати разом. У процесі соціалізації дитина вчиться регулювати свою поведінку на основі моральних норм і правил, що визначають поведінку людини в конкретній ситуації. Моральна норма може спонукати дитину до певних вчинків та дій, а може й забороняти або застерігати від деяких вчинків, спрямовувати у правильному напрямку.

У цьому напрямі важливо особливу увагу звертати на виховання в дітей працьовитості, бажання і вміння працювати як на себе, так і на загальну користь, вміння ставити мету і досягати позитивних результатів. Як показує вивчення цієї проблеми, не всі діти мають діяти разом із партнером, діяти на користь іншому, виявляти такі почуття, як доброта чуйність, взаємодопомога, працьовитість, співчуття, дружелюбність, любов до Батьківщини. Цьому має допомагати спільна діяльність батьків і педагогів закладів дошкільної освіти.

Література

1. Наказ Міністерства освіти і науки в Україні про затвердження Базового компонента дошкільної освіти (Державного стандарту дошкільної освіти) нова редакція № 33 від 12.01.2021. URL: [https://mon.gov.ua/storage/app /media/rizne /2021/12.01/Pro_novu_redaktsiyu%20Bazovoho%20komponenta%20doshkilnoyi%20osvity.pdf](https://mon.gov.ua/storage/app/media/rizne/2021/12.01/Pro_novu_redaktsiyu%20Bazovoho%20komponenta%20doshkilnoyi%20osvity.pdf) (дата звернення: 26.10.2021).
2. Грицишина Т.І. Соціалізація дітей старшого дошкільного віку як соціально-педагогічна проблема. URL: <http://otr.iod.gov.ua/images/pdf/2016/12/04.pdf> (дата звернення 26. 10. 2021).
3. Поніманська Т. І. Дошкільна педагогіка : підруч. вид. 4-е. Київ : Академвидав, 2018. 408 С.

УДК 373.2.015.31:57.018.1

Яйленко В.Ф.,

старший викладач кафедри дошкільної освіти

ПЕДАГОГІЧНА ЦІННІСТЬ ЕКСКУРСІЙ В РОЗУМОВОМУ ВИХОВАННІ ДОШКІЛЬНИКІВ

Результати психолого-педагогічних досліджень переконують у тому, що найбільш високого рівня розумового розвитку дітей дошкільного віку можна досягнути за умов, якщо давати їм не уривчасті відомості про явища природи, а систематизовані уявлення, які відображають істотні зв'язки і залежності в природі чи іншій сфері дійсності людини.

У Базовому компоненті дошкільної освіти за освітнім напрямом «Дитина у природному довкіллі» надається характеристика сформованості знань дітей про природу: «усвідомлює зв'язки між рослинами і тваринами, їхні функції в природі; встановлює залежність об'єктів природи від екологічних факторів; розуміє особливості та умови розвитку рослин, існування тварин (стадії розвитку, залежність від середовища існування, реакції на сезонні зміни) тощо.[1]

Також дитина повинна оволодіти навичками спостереження за природними об'єктами, бути спроможною класифікувати та групувати природні об'єкти рослинного й тваринного світу за характерними ознаками, здатна з допомогою дорослого вирощувати рослини, доглядати за домашніми улюбленцями та піклуватися про них.

Роботи С.М. Ніколаєвої, П.Г. Саморукової, К.Е. Фабрі, О.Ф. Терентьєвої, І.А. Хайдурової, виконані в останні роки, доводять можливість розробки і систематизації знань про природу на основі використання найбільш значимих зв'язків і залежностей. С. Ніколаєва та К.Фабрі наголошують на важливості дослідження змін, що безупинно відбуваються в об'єктах живої природи. «Це зміни їхніх властивостей, структури, функцій, їхніх зв'язків з іншими організмами, а також урахування зміни самого процесу перетворення» [2, 54]

Так, М.М.Подьяков відзначав, що пізнання дошкільниками явищ росту і розвитку в рослинному і тваринному світі має виняткове значення в розумовому вихованні. [2, 70]

Всі ці завдання успішно вирішуються під час проведення екскурсій у природу.

У процесі екскурсій мислення дошкільника спрямовується поступово до виявлення і розуміння найбільш важливих зв'язків і залежностей у живій і неживій природі. При цьому активізується їх розумова і практична діяльність, поглиблюються й усталюються пізнавальні інтереси. Усвідомлення взаємозумовленості явищ природи впливає на формування передумов матеріалістичного світогляду.

Значне місце приділяється систематизації матеріалу про сезонні зміни в живій і неживій природі. Основна ланка в цій роботі - встановлення ознак сезону

Спостереження доцільно починати з неживої природи, оскільки від неї залежать зміни в житті рослин, тварин. Уже діти середнього дошкільного віку можуть установити зв'язок між достатком сонячного світла навесні і початком пробудження, росту і розвитку рослин. Старшим дошкільникам доступні усвідомлення і більш складних зв'язків, що не мають такого яскравого зовнішнього вираження.

Планування екскурсій здійснюється з урахуванням сезонних змін і місцевих умов. Вихователь повинен забезпечити ознайомлення дітей з найбільш яскравими і цікавими об'єктами рослинного і тваринного світу, сезонними явищами, видами сільськогосподарської праці, характерними для певної місцевості. Урахування краєзнавчого принципу і принципу сезонності при розробці змісту екскурсій забезпечує наочність і повторність сприйняття матеріалу, поступове ускладнення знань відповідно до особливостей дитячого мислення, створює сприятливі умови для розвитку в дошкільників пізнавальних інтересів.

Мета екскурсії може бути різною. В одних випадках екскурсії проводяться для уточнення й узагальнення уявлень, отриманих раніше. В інших випадках екскурсії служать для первісного ознайомлення з природними явищами, сільськогосподарською працею, а вся наступна освітньо - виховна робота спрямована на уточнення, розширення, конкретизацію, систематизацію й узагальнення отриманих уявлень

Екскурсії в природу дають можливість ознайомити дітей з особливостями рослин і тварин у різних природних умовах.

Спостереження на екскурсіях дають можливість розкрити перед дітьми, починаючи із середнього дошкільного віку, деякі нескладні біоценологічні зв'язки, що діють у рослинному і тваринному співтовариствах того чи іншого ландшафту. Так, вони виявляють, що деякі птахи харчуються комахами. Потім вихователь звертає увагу дітей на поїдене листя дерев, кущів, квітучих рослин. І після цього дошкільники можуть зробити самостійний висновок про те, що ліс годує птахів, але і птахи, у свою чергу, харчуючись шкідливими комахами, гусеницями, приносять йому користь.

Спостереження за тваринами також допомагають розкрити деякі їхні зв'язки з умовами існування. Результати дослідження С.М. Ніколаєвої переконливо показали можливість засвоєння старшими дошкільниками систематизованих знань, що

відображають таку закономірність, як пристосованість до середовища існування. Нескладно ознайомити дітей і з окремими пристосувальними ознаками тварин (зовнішня будова, форми поведінки).

Послідовне включення в зміст екскурсій спостережень різноманітних яскравих фактів, які підводять до розуміння того, що явища живої і неживої природи знаходяться у певній взаємозалежності, допомагає сформувати в дітей елементарне уявлення про її єдність і цілісність. [3]

Зміст екскурсій намічається таким чином, щоб підготувати дошкільників до деяких узагальнень накопичених уявлень про тварин, рослини, сезонні явища у живій і неживій природі, до утворення елементарних понять (наприклад, у середній групі їх підводять до узагальнення уявлень про овочі, фрукти, хвойні дерева, домашніх тварин).

Основою узагальнень є цілеспрямовані спостереження, у процесі яких виділяються істотні і несуттєві ознаки предметів і явищ, проводиться їхнє порівняння і зіставлення. Старшим дошкільникам при цьому можна повідомити деякі знання, що мають значення для засвоєння в подальшому теоретичних понять.

На кожній екскурсії виховні й освітні завдання вирішуються в єдності. Тому при її плануванні визначається обсяг знань, умінь для засвоєння дітьми, а також продумується, які почуття, якості особистості будуть розвиватися.

Література

1. Наказ Міністерства освіти і науки в Україні про затвердження Базового компонента дошкільної освіти (Державного стандарту дошкільної освіти) нова редакція № 33 від 12.01.2021. URL: https://mon.gov.ua/storage/app/media/rizne/2021/12.01/Pro_novu_redaktsiyu%20Bazovoho%20komponenta%20doshkilnoyi%20osvity.pdf (дата звернення: 05.12.2021).
2. Содержание и методы умственного воспитания дошкольников. Под ред. Н.Н.Поддьякова. Москва, 1980.
3. Тарасенко Г.С. Дивосвіт. Технологія естетико-екологічного виховання. Київ, 2000.

СЕКЦІЯ

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ФІЗИЧНОГО ВИХОВАННЯ, СПОРТУ ТА ЗДОРОВ'ЯЗБЕРЕЖУВАЛЬНИХ ТЕХНОЛОГІЙ

УДК: 796.015.52

Баличев М.С.

Асистент кафедри фізичного виховання, спорту та здоров'я людини

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ НАВЧАЛЬНО-ТРЕНУВАЛЬНОГО ПРОЦЕСУ З КЛАСИЧНОГО ПАУЕРЛІФТИНГУ ДЛЯ ПІДЛІТКІВ, НА ЕТАПІ ПОЧАТКОВОЇ ПІДГОТОВКИ

Пауерліфтинг, або силове триборство-досить молодий вид спорту, популярність якого, з кожним роком зростає, і все більше залучається юнаків та дівчат, проводяться чемпіонати міст, області та України, де молодь, в свою чергу, може продемонструвати результати силової підготовки, та високі спортивні результати. І таким чином, фахівці, все більше починають приділяти уваги, до розробки й науково-методичного обґрунтування теорії і методики підготовки спортсменів юного віку.

За останні роки проведено немало наукових досліджень, присвячених різним аспектам проблем розвитку пауерліфтингу. З кожним роком, все більше з'являється нових програм тренувань. Все це свідчить про актуальність досліджуваного напрямку. У зв'язку з тим що пауерліфтинг відносно молодий вид спорту, багато питань підготовки атлетів підліткового віку ще не вивчені у повній мірі і не достатньо апробовані. Навіть, деякі методи тренування дорослих атлетів випробують на підлітках, без урахування вікових особливостей, та впливу вправ з обтяженням на опорно-руховий апарат.

У пауерліфтингу, як і в інших видах спорту спостерігається ріст спортивних досягнень. Цей прогрес зумовлений рядом наступних факторів:

- вдосконалення системи підготовки,
- застосування нового обладнання та екіпірування,
- процес підготовки враховує індивідуальні анатомо-фізіологічні та морфо функціональні особливості організму[4].

Тренувальний процес базується на основних принципах силового тренування: поглиблена спеціалізація, індивідуалізація, загальна та спеціальна підготовка, циклічність та варіативність тренувального процесу [5,7].

Характеризуючи співвідношення загальної та спеціальної підготовки спостерігається збільшення спеціальної підготовки з рівня 50–60 % від загально тренувального об'єму на початковому рівні та на 80–90 % на етапі вищих спортивних досягнень [6]. В якості загальної фізичної підготовки в пауерліфтингу застосовуються загально розвиваючі вправи, для удосконалення сили, силової витривалості, швидкості [1]. Головним завданням етапу початкової підготовки є, в першу чергу: зміцнення здоров'я, всебічна фізична підготовка, удосконалення техніки виконання вправ, освоєння допоміжних та спеціально-підготовчих вправ. Тренувальні заняття проводяться 3–4 рази в неділю, тривалістю близько 2-х годин[2]. Дуже важливо розвивати на початковому етапі гнучкість, яка знижує ризик травми. Ще велику роль слід приділяти розвитку швидкості, бо вона грає важливу роль у підйомі снаряду, задля проходження «мертвих точок» та допомагає розвитку сили, бо як показує світова практика: найбільші ваги піднімають спортсмени, які роблять це за рахунок швидкості. У системі багаторічної підготовки спортсменів, які спеціалізуються у пауерліфтингу дуже часто можна помітити зміни опорно-рухового апарату, більш яскравіше це виражено у атлетів, котрі почали займатися саме з юнацького віку. Дуже важливо розуміти, що ці зміни можуть виражатись як позитивно, так і негативно на стані здоров'я спортсмена, при чому спортивні результати певний час можуть бути на високому рівні. Як показує практика, такі наслідки спостерігаються при порушенні загальноприйнятих норм та правил тренувального процесу, та особливо при відсутності лікарсько-педагогічного контролю. Досить часто молоді люди переоцінюють свої силові можливості, у них досить яскраво виражене почуття боротьби на кожному тренуванні, вони намагаються підняти максимальну вагу, що, в свою чергу, може призвести до небажаних наслідків, і не завжди відновлення після травми може пройти вдало [1,8]. Всім відомо, що на високому рівні спортивної майстерності, коли потрібно показувати максимальні результати та перемагати, далеко не завжди вдається обійти спортивні травми, саме в процесі підготовки, навіть при оптимальній техніці виконання змагальних вправ. Важливо знати, що у кожного організму є свої фізіологічні ресурси, і у когось їх більше, а у іншого спортсмена менше, тому і спортивне довголіття буде більше у спортсмена з більшими ресурсами організму. Задля того, щоб збільшити свої відновні ресурси організму, важливо раціонально харчуватися, бо їжа – це будівельний матеріал для наших м'язів і організму. Якщо, поживних речовин, а саме, більш за все, не буде вистачати білків, то організму нічим буде відновлювати м'язи після силового тренування, і як наслідок, прогрес буде стояти на місці, та у подальшому це призведе до отримання травм. Вуглеводи та жири потрібні нам більше, для енергії.

Дуже важливо не забувати про здоровий сон, він повинен бути не менше 8 годин, для оптимального відновлення організму.

Для попередження функціональних відхилень у стані здоров'я потрібно ретельно планувати навантаження. За обсягом та інтенсивністю вони повинні бути оптимальним для кожного юнака та виявлятися під час лікарсько-педагогічного спостереження.

Під час планування навчально-тренувального процесу потрібно враховувати вікові та індивідуальні особливості, слідкувати за впливом вправ з обтяженням на організм який формується та розвивається. Не потрібно ставити цілі юнакам, які перевищують їх морфологічні та функціональні можливості організму, як часто буває на практиці. Перш ніж приступити до встановлення власних рекордів, потрібно побудувати міцний м'язовий корсет, особливо, велику увагу приділити м'язам спини, сила яких грає велику роль у кожній із змагальних вправ. Для побудови тренувального процесу юним атлетам потрібно дотримуватись науково обґрунтованих принципів силового тренування, про які повинен їм пояснювати тренер.

Література

1. Курамшин Ю. Ф. Метода развития двигательных физических качеств / Ю. Ф. Курамшин. – Л. : ГДОИФК им. П. Ф. Лесгафта, 1980. – 31 с.
2. Лукьянов М. Т. Тяжелая атлетика для юношей / М. Т. Лукьянов, А. И. Фаламеев. – Физкультура и спорт. – М., 1969. –246 с.
3. Платонов В. Н. Система подготовки спортсменов в олимпийском спорте. Общая теория и ее практические приложения / В. Н. Платонов. – М. : Советский спорт, 2005. – 820 с.
4. Шейко Б. И. Пауэрлифтинг № 1 / Б. И. Шейко. – М., 2008.
5. Tesch P. Isometric strength performance and muscle fiber type distribution in man / P. Tesch // *Asta Physiol. Scand.* – 1977. – № 99. – P. 230–238.
6. Androulakis-Korakakis, P.; Fisher, J.; Kolokotronis, P.; Gentil, P.; Steele, J.; Androulakis-Korakakis, P.; Fisher, J.P.; Kolokotronis, P.; Gentil, P.; Steele, J. Reduced Volume 'Daily Max' Training Compared to Higher Volume Periodized Training in Powerlifters Preparing for Competition—A Pilot Study. *Sports* 2018, 6, 86. [CrossRef] [PubMed]
7. Colquhoun, R.J.; Gai, C.M.; Aguilar, D.; Bove, D.; Dolan, J.; Vargas, A.; Couvillion, K.; Jenkins, N.D.M.; Campbell, B.I. Training Volume, Not Frequency, Indicative of Maximal Strength Adaptations to Resistance Training. *J. Strength Cond. Res.* 2018, 32, 1207–1213. [CrossRef]
8. Colquhoun, R.J.; Gai, C.M.; Walters, J.; Brannon, A.R.; Kilpatrick, M.W.; D'Agostino, D.P.; Campbell, B.I. Comparison of Powerlifting Performance in Trained Men Using Traditional and Flexible Daily Undulating Periodization. *J. Strength Cond. Res.* 2017, 31, 283–291. [CrossRef]

УДК 371.134:796.011:378.172

Лисецька Олена Яківна

старший викладач кафедри фізичного виховання, спорту та здоров'я людини

ЗДОРОВ'ЯЗБЕРЕЖУВАЛЬНІ ОСВІТНІ ТЕХНОЛОГІЇ В ПРОЦЕСІ ПІДГОТОВКИ ВЧИТЕЛІВ ФІЗИЧНОГО ВИХОВАННЯ

Концепцією реалізації державної політики у сфері реформування загальної середньої освіти «Нова українська школа» на період до 2029 року закріплено оновлені пріоритети освіти й окреслена їх актуальність в умовах сучасності. Нова українська школа сьогодні зосереджується на впровадженні нових стандартів навчання, на інноваційності освітнього процесу та використанні передового наукового знання, на організації освітнього процесу

на засадах педагогіки партнерства, толерантності, на залученні учнів до активної соціальної дії, особистісного самовдосконалення й навчання впродовж життя [1].

Перехід оновленої школи від домінанти академічного знання у площину компетентнісного підходу в освіті школярів дозволить сприяти розвитку конкурентоспроможних, затребуваних на сучасному українському й європейському ринках праці особистостей, що будуть здатні виявляти такі ключові компетентності, як когнітивна гнучкість, критичне мислення, креативність, комунікабельність, самостійне й результативне вирішення складних життєвих задач.

Аналіз фахової літератури з досліджуваної проблеми показав, що фундаментальну основу підготовки майбутніх фахівців з фізичного виховання та спорту заклали дослідження Н. Белікової, М. Дутчака, Р. Карпюка, Р. Клопова, А. Коноха, О. Куца, Є. Приступи, Л. Суценок, О. Тимошенка, Б. Шияна та ін. Проблеми формування здоров'я, культури здоров'я, здорового способу життя активно розроблялися у таких напрямках: обґрунтування цілісного підходу до формування здоров'я людини (Г. Апанасенко, Л. Безкоровайна, Т. Бойченко, Е. Булич, М. Гончаренко, О. Дубогай, І. Муравов, С. Омельченко та ін.), формування культури здоров'я і здорового способу життя особистості (В. Бабич, В. Бобрицька, Ю. Бойчук, В. Горащук, Н. Маковецька, Ю. Мельник С. Страшко та ін.), дослідження різних аспектів створення здоров'язбережувального освітнього середовища (В. Беспалько, О. Дубогай, Н. Завидівська, В. Омеляненко, В. Оржеховська, С. Свириденко та ін.). Аналіз педагогічних досліджень і практичного досвіду свідчать про все більший інтерес науковців до питань, пов'язаних із здоров'язбережувальною діяльністю та здоров'язбережувальними освітніми технологіями. Разом з тим, проблема формування готовності майбутнього фахівця з фізичного виховання та спорту до здоров'язбережувальної діяльності потребує подальшої розробки на науково-методологічному рівні.

Існуюча на сьогодні педагогічна система і умови сучасного життя можуть дати достатній об'єм знань, але не здатні зберегти здоров'я дітей та оточуючого їх середовища. Підтвердженням тому є катастрофічне зниження здоров'я дітей та молоді України, нестійка мотивація до збереження здоров'я,

Знання, володіння і застосування здоров'язбережувальних технологій є важливою складовою професійної компетентності сучасного фахівця з фізичного виховання та спорту. Працюючи у тісному взаємозв'язку з медичними працівниками, практичними психологами, соціальними працівниками, усіма тими, хто зацікавлений у збереженні та відновленні здоров'я, спроможні створити здоров'язбережувальне середовище, центром якого буде здоров'язбережувальна діяльність майбутнього фахівця з фізичного виховання та спорту [2, с. 9].

На думку Н. Белікової, здоров'язбережувальні технології – це систематичне і послідовне втілення в практику форм, методів та заходів заздалегідь спроектованого оздоровчо-реабілітаційного процесу, який включає системний аналіз, наукове обґрунтування, відбір, використання і контроль медико-біологічних, психологічних та соціальних механізмів апробованих і нових систем оздоровчої фізичної культури [2, с.8].

Спираючись на думку Л. Безкоровайної, вважаємо, що в основу формування майбутнього фахівця з фізичного виховання та спорту і оцінювання ефективності застосовуваних ним здоров'язбережувальних технологій повинні бути покладені основні особистісні якості та характеристики студентів: здібності, від яких залежить якість засвоєваних знань й умінь; навчання, показниками якого є рівні результативності навчальної діяльності; мотиви, що стимулюють внутрішні механізми індивідуального розвитку й професійного зростання студента як майбутнього фахівця; рефлексія – усвідомлення студентом того, яким він є насправді, яким він сприймає інших, яким його бачать інші партнери по спілкуванню, сумісній діяльності, що є особливо актуальним в умовах рейтингового оцінювання академічних і особистісних досягнень студента. Таким

чином, поняття «здоров'язбережувальні технології» об'єднує у собі всі напрями діяльності фахівця з фізичної культури та фізреабілітації щодо формування, збереження та зміцнення власного здоров'я та здоров'я оточуючих [3, с. 20].

Для студентів Маріупольського державного університету, які в майбутньому стануть учителями фізичного виховання, фітнес-тренерами, реабілітологами, розробляються майстер-класи «Нетрадиційні методи оздоровчої-рекреації, на уроках фізичного виховання». Майстер-класи дадуть можливість ознайомитися та засвоїти здоров'язбережувальні освітні технології, нетрадиційні методи релаксації та реабілітації.

Велика увага приділяється методикам викладання навчальних дисциплін, які базуються на здоров'язбережувальних освітніх технологіях.

Для сучасних студентів, які бажають підвищити свій фаховий рівень та опікуються здоров'ям, дуже важливо мати найповнішу інформацію про здоров'язбережувальні технології, опанувати їх методиками і в майбутньому практикувати їх під час викладання в закладах освіти.

Ми підтримуємо позицію О. Дорошенко, який визначаючи поняття «здоров'язбережувальні і здоров'яформувальні технології», вважає, що не слід обмежувати його розуміння як додатковий урок фізичної культури на тиждень, використання нетрадиційних засобів фізичної культури, форм фізичного виховання, фізкультурних хвилинок тощо. Важливий показник – внесення і використання в системі елементів здоров'я, збереження й здоров'я формування в технології навчання за всіма галузями державного освітнього стандарту.

З позиції здоров'язбережувальної педагогіки необхідний новий підхід до освіти, який вимагає перегляду і якісного оновлення всього освітнього процесу. Необхідна розробка і впровадження здоров'язбережувальних і здоров'яформуючих технологій, сутність яких постає в комплексній оцінці умов виховання і навчання, які дозволяють зберігати наявний стан учнів, формувати більш високий рівень їхнього здоров'я, здійснювати моніторинг показників індивідуального розвитку, прогнозувати можливі зміни здоров'я і проводити відповідні психолого-педагогічні, корегувальні, реабілітаційні заходи з метою забезпечення успішності навчальної діяльності та її мінімальної фізіологічної «вартості», поліпшення якості життя суб'єктів освітнього середовища [4, с. 1-4].

На нашу думку, важливим є формування індивідуального стилю здоров'язбережувальної діяльності, який направлений на успішну самоактуалізацію та самореалізацію в конкретних умовах ринку фізкультурних послуг. Основна мета реалізується у процесі проходження практик і в процесі науково-практичної діяльності студента – майбутнього фахівця з фізичного виховання та спорту. На цьому етапі здійснюється аналіз ефективності змісту, форм, методів і засобів формування готовності майбутніх фахівців з фізичного виховання та спорту до здоров'язбережувальної діяльності; динаміки написання студентами рефератів, курсових та дипломних робіт по здоров'язбережувальній тематиці; підводяться підсумки участі студентів в науково-практичних конференціях та інших науково-організаційних заходах.

Література

1. Концепція реалізації державної політики у сфері реформування загальної середньої освіти «Нова українська школа» на період до 2029 року схвалена розпорядженням Кабінету Міністрів України від 14.12.2016 року № 988. [Електронний ресурс]. Режим доступу до ресурсу : <http://www.kmu.gov.ua/control/uk/cardnpd?docid=249613934>

2. Белікова Н. О. Формування здоров'язберігаючої компетентності майбутнього фахівця з фізичної реабілітації /Н. О. Белікова // Педагогіка, психологія та медикобіологічні проблеми фізичного виховання і спорту. – 2009. – № 6. – С. 7 – 10.
3. Безкоровайна Л. В. Впровадження технологій навчання у процесі професійної підготовки майбутніх фахівців фізичного виховання та спорту як педагогічна проблема / Л. В. Безкоровайна // Педагогіка, психологія та медикобіологічні проблеми фізичного виховання і спорту. – 2007. – № 6. – С. 17 – 20.
4. Бойченко Т. Валеологія – мистецтво бути здоровим // Здоров'я та фізична культура. – № 2. – 2005. – С. 1 – 4.

УДК 796.412.011.1

Павленко Євген Анатолійович

Старший викладач кафедри фізичного виховання, спорту та здоров'я людини

HEALTH BENEFITS OF FITNESS AND GYMNASTICS

The development of Ukrainian society of today signified by rapid changes in various spheres of social life emphasizes the necessity to implement massive campaigns regarding the promotion of healthy lifestyle and behaviours as well as providing favorable conditions to cultivate these as “the highest social values” [5, p.186]. In this regard, we consider it essential to create a program aimed at popularizing a healthy lifestyle and forming values in physical education which come to ensure individual's right to healthy lifestyle and physical activity. Thus, to develop a complex of motor skills and abilities one should take up the fitness and gymnastics in his daily calendar. Furthermore, scheduling one's physical activities as a system of specially selected physical exercises combined with scientifically grounded methods prove to solve a number of problems of pedagogical and health-hygienic context:

A range of theoretical and methodological findings related to the study of gymnastics (Z. Arabuli, L. Ayunts, O. Bekas, O. Bubela, V. Ivanenko and others) highlight its role in evolving moral, aesthetic, patriotic and professional qualities. In particular, L. Ayunts claim that “a wide variety of gymnastic and fitness exercises provide the opportunities to successfully represent one's best personal qualities such as discipline, accuracy, persistence in achieving goals, healthy ambition, etc. [1, p.37]. The author emphasizes that by overcoming difficulties encountered in the process of gymnastics strengthens one's will as well as cultivates courage, and determination. V. Ivanenko also notes that due to the wide possibilities of gymnastics and fitness provide to solve various pedagogical and health-hygienic assignments, they are widely used in all spheres of physical education [4, p.14].

Appealing to the balance of spiritual, aesthetic and physical qualities the individual, gymnastics is represented by a system of specially designed physical exercises and scientifically grounded methods aimed to maintain proper physical shape, health and recovery. Acting as a universal means of human's harmonious physical development, gymnastics effectively influences provoking sustainable motivation and the need to maintain and strengthen individual's health as well as physical activities in forming a healthy lifestyle.

Gymnastics is practiced not only in sports clubs, but also in nursery and secondary schools, institutions of higher education, vocational schools, public associations as well as in the army, navy, etc. The large number and variety of gymnastic and fitness exercises provide a selective impact on individual muscle groups, organs and systems and development of the musculoskeletal system and motor abilities of the individual. As it known, regular gymnastics is

reflected in the harmonious development of muscles, good posture and other indicators of the external beauty of the body and human movements. Experts enhance a specific feature of this sport activities, i.e. "it can be practiced by people of different gender and age groups: young children and adolescents, adults and the elderly people, men and women, those who prove to be well trained and the beginners [3, p.37]. This is possible due to the existing variety of physical exercises - from the simplest ones (for children, elderly people and those who suffer from various illnesses and diseases) to the most difficult exercises, which come to be the part of gymnastics program and which only people with excellent physical and technical training can do.

Physical education, as it known, comprises the system of physical exercises that come to be understood as a special type of motor activity, through which a range of pedagogical and health-hygienic tasks are realized. In other words, physical exercise is a specially organized movement that is used in close combination of natural (sun, air and water) and hygienic factors. As a crucial means of physical education, physical exercises are defined by the duration of their formation, which is associated with the development of civilization and the emergence of ideas about possible means of strengthening human body [2]. From ancient times, physical exercises have been used to consciously, purposefully and actively influence the development of the human body as a whole as well as its individual systems. In the system of physical education, they emerged in the form of gymnastics, fitness exercises, games, sports and tourism. On the other hand, the existing differentiation in the system of physical exercises, which is mainly due to the conditions of classes and some methodological properties, shows the unity of their use in practice. This means that all these exercises complement each other and constitute a single system of means and methods of physical education.

Thus, the need for adequate implementation of its basic concepts that shape this system is relevant. On this regard, we find it necessary to refer to the concept of physical culture. The latter is defined by experts as part of the culture of society, a set of achievements in the creation and rational use of specific tools, methods and conditions aimed at physical improvement. Consequently, physical education comes to be recognized as a certain pedagogical process aimed at the forming special knowledge, skills and abilities, as well as the development and improvement of various physical abilities. In other words, physical development is a process of changing the morphofunctional characteristics of the human body during individual's life.

Accentuating on the peculiarities of teaching fitness and gymnastics we consider it essential to stress the importance of precise regulation of the physical load depending on gender, physical abilities and health status of the individual. Thus, when planning classes, the teacher / trainer should use a variety of techniques which include: changing the starting point; the number of repetitions of certain elements; fluctuating the sequence of gymnastic and fitness exercises; use of encumbrances and depreciation devices in accordance with individual's level of physics training;

continuous complication of exercises due to the combination of their individual elements; combination of different physical exercises; the use of musical accompaniment in the process of training. For example, one can include movements with elements of gymnastics; jumping and moving exercises; those for health-improving and recreational motor activities; exercises to correct posture as well as the ones to develop physical qualities. We offer to combine gymnastic and fitness exercises with combat exercises, elements of acrobatics, corrective exercises of different orientation, walking exercises and others.

Thus, adequate and systematic inclusion of gymnastics and fitness exercises in individual's daily routine prove their health benefits and contribute to human's physical development as well as assist to overcoming problems related to his social and psychological adaptation. In terms of practical implementation of the issues in question we consider it imperative to develop sets of gymnastic exercises in combination with a variety of motor games and fitness exercises.

References

1. Айунц Л.Р. Гімнастика. (Коротко про головне) Методичні матеріали до теоричної підготовки студентів факультету фізичного виховання і спорту. - Житомир: Вид-во ЖДУ, 2008. – 62 с.
2. Бабич А. Н. Гімнастика в державній системі фізичного виховання [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <http://mylifesport.ru/text.php?id=61..>
3. Бекас О. О. Фізична підготовка юних спортсменів: навчально-методичний посібник. Вінниця: Вінницький державний педагогічний університет ім. М. Коцюбинського, 2014. – 151 с.
4. Іваненко В. П., Безкопильний О. П. Теорія і методика фізичного виховання: Навчальний посібник. Черкаси: АНТЕЇ, 2005. – 263 с.
5. Павленко Є. А. Рухова активність як невід’ємна складова формування здорового способу життя студентської молоді // *Наукові записки Бердянського державного педагогічного університету*. Сер. : Педагогічні науки. - 2018. - Вип. 1. - С. 191-195.

УДК 378.016:796

Фролова Ольга Олександрівна,

старший викладач кафедри фізичного виховання, спорту та здоров’я людини

ВИКОРИСТАННЯ НЕТРАДИЦІЙНИХ ВИДІВ ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ І СПОРТУ ДЛЯ САМОСТІЙНИХ ЗАНЯТЬ СТУДЕНТІВ ЗАКЛАДІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Нетрадиційні види спорту, як все нове і не вивчене, викликають великий інтерес у студентів. Крім того, важливу роль відіграє реклама нових видів спорту, найчастіше за походженням такі види спорту розвиток отримали за кордоном, що сприяє виникненню моди, різко зростаючого інтересу величезної аудиторії.

В даний час відомо більше 50 нетрадиційних видів спорту. Умовно їх можна розділити на наступні групи: гімнастика і танці, єдиноборства, технічні види, ігри. Деякі з цих нових видів спорту з’явилися на основі традиційних класичних видів і на самому початку свого народження не вважалися самостійними, а були лише різновидом того чи іншого виду спорту.

Студентська молодь все частіше звертається до фізичних вправ з прагненням до фізичної досконалості, до оздоровлення, що спонукає фахівців в галузі фізичного виховання вести пошук нових засобів і методів досягнення цих цілей. Відомі види спорту, що добре зарекомендували себе у багатьох прихильників активного способу життя, традиційно залишаються в арсеналі засобів фізичної культури. Однак пошук шляхів підвищення ефективності навчального процесу з фізичного виховання у закладах вищої освіти, організації масових та оздоровча-фізкультурних заходів, формування у студентів стійкої потреби в руховій активності, передбачає використання нетрадиційних видів фізичних вправ і спорту для самостійних занять.

Т. Ю. Круцевич відзначає, що зміст навчальної програми має орієнтувати педагогічний процес не на опосередкованого студента й давати змогу диференційовано підходити до виховання кожної конкретної особистості. Ця теза вимагає від фахівців фізичної культури закладах вищої освіти постійного пошуку нових сучасних засобів і методів фізичного виховання студентів з урахуванням їхніх інтересів і вподобань [1].

Останнім часом серед студентської молоді особливої популярності набули нетрадиційні видів фізичних вправ і спорту.

Впровадження в навчальний процес нетрадиційних видів фізичних вправ і спорту надасть можливості більш ефективно використовувати проведення занять. У закладах вищої освіти такими є академічні та секційні заняття, але суттєвим фактором покращення рівня здоров'я вважається систематичне виконання самостійних домашніх завдань. Саме ці заняття можуть змінити ситуацію зі здоров'ям і фізичною підготовленістю молоді на краще [5].

Додаткові заняття фізичними вправами в системі самостійної роботи підвищують рівень фізичного розвитку студента. Регулярні заняття з фізичної культури направлені на зміцнення здоров'я і ріст фізичної працездатності студента, що в свою чергу сприяє поліпшенню розумової працездатності. Включення нетрадиційних фізичних вправ і спорту у систему навчання забезпечує активний режим на стійкість розумової працездатності студентів протягом навчального року.

Для студентів, які відвідують заняття за власним бажанням, займаються видами спорту що їх цікавлять приносять більше користі в покращенні стану здоров'я. Заняття фізичними вправами і іграми повинні стати постійною необхідністю. У сучасному співтоваристві різко виросла загальна цінність фізичної культури і спорту. І по відношенню студента до власного здоров'я, ведення здорового способу життя в значному ступені виділяється загальний рівень культури сучасної людини, яка прагне до активного творчого життя.

Висновки. Застосування в навчальному процесі фізичного виховання в закладах вищої освіти нетрадиційних видів спорту дає можливості удосконалювати методи викладання, впроваджувати новітні технології у навчальний процес, впроваджувати нові фізичні вправи, нові види спорту які викликають більшу зацікавленість, більш привабливість у студентської молоді. Всі ці заходи повинні спрямовуватись на максимальний оздоровчий ефект, викликаючи інтерес у студентів до фізичного самовдосконалення. Регулярні заняття фізичною культурою і спорту при виконанні оптимального індивідуального комплексу вправ принесуть студенту не тільки задоволення а і збережуть здоров'я.

Література

1. Круцевич Т.Ю. Теория и методика физического воспитания / под ред. Т. Ю. Круцевич. – Т – Киев: Олимпийская лит. 2013. – 392 с.
2. Операйло С.І. Актуальність і проблеми модернізації системи фізичного виховання. / С. І. Операйло // Фізична культура в школі. – No1 – 2016. – С. 3-6.
3. Солопчук М.С. Нетрадиційні види спорту: Навчальний посібник / М. С. Солопчук, О. П. Шишкін, І. І. Стасюк, Д. М. Солопчук. – Кам'янець – Подільський: Кам'янець Подільський державний університет, 2016. – 104 с.
4. Фурман Ю.М. Перспективні моделі фізкультурно-оздоровчих технологій у фізичному вихованні студентів вищих навчальних закладів / Ю. М.Фурман, В. М. Мірошніченко, С. П. Драчук. – К.: НУФВСУ, вид-во "Олімп. л-ра", 2013. – С. 24-43.
5. Цьось А.В. Закономірності розвитку фізичної культури / А. В. Цьось // Фізичне виховання, спорт і культура здоров'я у сучасному суспільстві : зб. наук. пр. Волин. нац. ун-ту ім. Лесі Українки. – Луцьк: Волин. нац. ун-т ім. Лесі Українки, 2009. – No 3 (7). – С. 19-23.

УДК: 371.134:613

Шаповалова Тетяна Григорівна,

кандидат педагогічних наук, доцент,

доцент кафедри фізичного виховання, спорту та здоров'я людини

ЗДОРОВ'ЯЗБЕРЕЖУВАЛЬНІ ОСВІТНІ ТЕХНОЛОГІЇ ЯК ІНСТРУМЕНТ ФОРМУВАННЯ ОСОБИСТОСТІ МАЙБУТНЬОГО ПЕДАГОГА ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ

Освіта як соціальний інститут виконує низку окремих функцій, одна з яких – підготовка нового покоління спеціалістів, зокрема педагогів початкової освіти. Вона, включаючи людину в соціальні відносини, сприяє її гармонізації. Водночас відбувається не тільки поверхневе знайомство з культурними нормами, цінностями, соціальними та гендерними ролями, а й засвоєння, усвідомлення та подальше створення власного способу життя [4].

Криза здоров'я людини пов'язана з культурно-антропологічною кризою, духовним занепадом особистості, ігнорування здоров'я визначальної ролі природного середовища та його факторів.

В останні роки в Україні відбувається процес становлення нової системи освіти, орієнтованої на входження до світового освітнього простору. Цей процес супроводжується істотними змінами в педагогічній теорії та практиці навчально-виховної діяльності як у середніх, так і у вищих навчальних закладах.

Створення умов для розвитку підростаючого покоління, виховання освіченої, творчої особистості, формування її фізичного, психічного і духовного здоров'я – найважливіше завдання державної освіти в цілому та вищої зокрема.

Існуюча на сьогодні педагогічна система і умови сучасного життя можуть дати достатній об'єм знань, але не здатні зберегти здоров'я підростаючого покоління. Підтвердженням тому є катастрофічне зниження здоров'я дітей та молоді України, нестійка мотивація до збереження здоров'я. Дослідження вчених показують, що здоровими можна назвати лише 27% дітей шкільного віку, 90% здоров'я людина втрачає у віці до 2-х років, а 40 – 60% хвороб дорослих беруть свої корені у віці 5 – 7 років.

Вчені, що займаються науками, які пов'язані зі здоров'ям, тільки зараз починають розуміти взаємозв'язок між Природою у всіх її проявах. Грунтуючись на спостереженнях, учені шукають нові методи збереження, зміцнення та відновлення здоров'я, використовуючи силу природних об'єктів та їх вплив на людину.

Цілісний (холістичний) підхід до людини як біо-енерго-інформаційної системи розкриває перспективні можливості розробки нових технологій як навчання, так і оздоровлення. Такий підхід, на думку М. Гончаренко, основа нової світоглядної парадигми духовної еволюції людини як безальтернативної стратегії виживання цивілізації та збереження здоров'я в умовах катастрофічно наростаючої глобальної екологічної та духовної кризи, умова переходу суспільства на ноосферний рівень розвитку [3, с. 47 – 48].

Метою нашого дослідження є теоретичне обґрунтування та перевірка на практиці ефективності використання здоров'язбережувальних освітніх технологій для гармонійного розвитку майбутніх педагогів початкової освіти у культурно-освітньому просторі, зокрема біоенергетичної.

Глобалізація протиріч між суспільством та природним довкіллям актуалізує проблему сталого розвитку людини, біосфери та людства, орієнтуючи освітні системи на формування у підростаючого покоління ціннісного відношення до природи, життя, здоров'я. У сучасному освітньому просторі відбуваються зміни, пов'язані з модернізацією змісту освіти і розвитком нових освітніх здоров'язбережувальних технологій.

Під здоров'язбережувальними освітніми технологіями вчені розуміють:

- сприятливі умови навчання в навчальному закладі (відсутність стресових ситуацій),

адекватність вимог, методики навчання та виховання);

- оптимальну організацію навчального процесу (відповідно до вікових, статевих, індивідуальних особливостей та гігієнічних норм);
- повноцінний та раціонально організований руховий режим [2, с.1-6; 5].

Сутність здоров'язбереження та здоров'яформуючих технологій полягає в комплексній оцінці умов виховання та навчання, які дозволяють зберегти наявний стан студентів, формувати більш високий рівень їхнього здоров'я, навчок здорового способу життя, здійснювати моніторинг показників індивідуального розвитку, прогнозувати можливі зміни здоров'я і проводити відповідні психолого-педагогічні, корегувальні, реабілітаційні заходи з метою забезпечення успішної начально-виховної діяльності та мінімальної фізіологічної «вартості», поліпшення якості життя суб'єктів освітнього середовища [1, с. 5].

Проаналізувавши класифікації існуючих здоров'язбережувальних освітніх технологій, ми виокремили класифікацію, розроблену О. Ващенко, С. Свириденко (здоров'язбережувальні, оздоровчі, технології навчання здоров'ю, виховання культури здоров'я). Безперечно, будь-яка педагогічна технологія має бути здоров'язбережувальною.

Здоров'язбережувальні освітні технології – це всі ті технології, використання яких в освітньому процесі йдуть на користь дитині. Це прийоми, методи, які не завдають шкоди здоров'ю учнів і педагогів, створюють їм безпечні умови перебування, навчання та роботи в освітньому закладі; технології, що засновані на вікових особливостях пізнавальної діяльності, оптимальне поєднання рухових і статичних навантажень, створення емоційно сприятливої атмосфери, формування позитивної мотивації до навчання, культивування знань з питань здоров'я.

Розроблена та апробована біоенергетична здоров'язбережувальна освітня технологія може застосуватись у навчальних закладах різного рівня, використовуючи для цього біоенергетику природних об'єктів, що розташовані в рекреаційних зонах.

Для студентів Маріупольського державного університету, які в майбутньому стануть фахівцями початкової освіти розробляються майстер-класи «Рекреаційно-оздоровчі можливості живої природи». Майстер-класи дадуть можливість ознайомитися та засвоїти біоенергетичні здоров'язбережувальні освітні технології, нетрадиційні методи релаксації та реабілітації.

Велика увага приділяється методикам викладання навчальних дисциплін, які базуються на здоров'язбережувальних технологіях. Біоенергетичний потенціал природи безмежний – це безперервний процес оздоровлення.

Вищезазначене дозволяє дійти висновку, що розробка та впровадження інноваційних здоров'язбережувальних освітніх технологій вимагає інтегрованого підходу, який передбачає залучення різних методів, що сприяють зміцненню здоров'я, підвищують якість життя в цілому. Розроблені методики дають можливість ефективно впроваджувати біоенергетичні здоров'язбережувальні інноваційні технології в навчально-виховний процес вишу. Втім, розглянуті аспекти даної проблеми не вичерпують усіх питань і не претендують на всебічне її розкриття. У цьому зв'язку потрібен пошук нових здоров'язбережувальних технологій, які будуть сприяти створенню потужної мотивації, спонукатимуть до активної реалізації оздоровчих програм.

Студенти факультету психолого-педагогічної освіти Маріупольського державного університету, як денної так і заочної форми навчання, проходять майстер-класи «Біоенергетичні та лікувальні властивості живої природи»

Вивчення біоенергетичної здоров'язбережувальної технології відбувається поетапно: I етап – інформаційно-когнітивний (розширення та поглиблення знань про енергетичні властивості живої природи); II етап – діяльнісно-практичний (оволодіння методикою спілкування з релаксаційними природними об'єктами); III етап – оздоровчо-релаксаційний

(особистісно-зорієнтований підхід у спілкуванні з релаксаційними об'єктами); IV етап – підсумково-результативний (сенсорно-вербальні педагогічні спостереження впливу релаксаційної дії природних об'єктів на еколого-валеологічну свідомість, здоров'я дітей); V етап – опосередковано-коригуючий (використання нетрадиційних методів оздоровлення) [6, с. 111 – 114].

Нами розроблено поради, які надають можливість створити комфортно-адаптивні умови спілкування дітей з природою, наблизитись до природи, оздоровитись цілющими властивостями, застерегти від небажаного впливу соціуму.

Розроблені методики дають можливість ефективно впроваджувати біоенергетичну здоров'язберезувальну технологію в навчально-виховний процес будь-якого навчального закладу. Ця освітня технологія не вимагає значних матеріальних та фінансових затрат та сприяє гармонічному розвитку майбутніх педагогів початкової освіти.

Література

1. Бойченко Т. Зasadничі принципи неперервної валеологічної освіти в Україні / Т. Бойченко // Формування здорового способу життя учнів загальноосвітніх навчальних закладів на основі розвитку життєвих навичок. Всеукр. наук.-практ. конф. за участі представників міжнародних організацій : зб. резюме доповідей / укл. Т. Є. Бойченко. – К., 2010. – С. 5.
2. Ващенко О. Готовність вчителя до використання здоров'язберігаючих технологій у навчально-виховному процесі. / О. Ващенко, С. Свириденко // Здоров'я та фізична культура. – 2006. – №8. – С. 1-6.
3. Гончаренко М. С. Валеологічні основи духовності : навч. посіб. / М. С. Гончаренко. – Х. : ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2008. – С. 47 – 48.
4. Омельченко С. О. Взаємодія соціальних інститутів суспільства у формуванні здорового способу життя дітей та підлітків : монографія / С. О. Омельченко. – Луганськ : Альма-матер, 2007. – 353 с.
5. Сонькин В. Д. Здоровьесберегающие технологии в образовательной школе: методология, формы, методы, опыт применения : метод. рекомендации / В. Д. Сонькин // под ред. М. М. Безруких, В. Д. Сонькина. – М. : «Триада-фарм», 2004. – 117 с.
6. Шаповалова Т. Г. Інноваційні здоров'язберезувальні технології у сучасному позашкільному освітньому просторі / Т. Г. Шаповалова // Імідж сучасного педагога. – 2013. – № 8 – 9(137 – 138). – С. 111 – 114.

СЕКЦІЯ ПІДГОТОВКА ПЕДАГОГІЧНИХ КАДРІВ ДЛЯ НОВОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ШКОЛИ

УДК 372.881.1(043)

Воєвутко Н. Ю.,

кандидатка педагогічних наук, доцентка кафедри педагогіки та освіти

**«КРАЇНОЗНАВСТВО ГРЕЦЬКОМОВНИХ КРАЇН» ЯК ДИСЦИПЛІНА
СПЕЦІАЛІЗАЦІЇ МАЙБУТНІХ ВЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ**

Дисципліна «Країнознавство грецькомовних країн» передбачена навчальним планом підготовки майбутніх вчителів початкової школи і є дисципліною спеціалізації. Впроваджується на 4 курсі навчання та передбачає попереднє вивчення дисциплін «Новогрецька мова та методика її навчання у початковій школі», «Грецька дитяча література».

В процесі вивчення дисципліни студентство сформує фонові знання про культуру носіїв мови; ознайомиться з базовими поняттями мови та культури, їх функціонуванням, взаємодією та поєднанням; з інформацією географічного, культурологічного та соціологічного характеру про грецькомовні країни; буде вчитися перекладати реалії, формувати навички здобувати, переробляти, адаптувати інформацію культурологічного характеру, необхідну для викладання у початковій школі. Зміст дисципліни структурований у такі модулі: теоретичний, практичний, самостійна робота, індивідуальне навчально-дослідне завдання. Розглянемо це детальніше.

Змістові модулі теоретичного блоку представлені таким чином:

1. Історичні періоди розвитку Греції та Кіпру: Періоди розвитку Стародавньої Греції. Крито-Мікенський. Полісний період. Елліністичний період. Римське завоювання. Культура Стародавньої Греції: міфологія, наука, освіта. Періодизація історичного розвитку Кіпру. Давня історія. Античність. Римський період. Візантійський період. Кіпр під владою хрестоносців. Венеційський період. Середньовіччя. Османський період. Британський період. Республіка Кіпр від 1960 р.

2. Геополітичний устрій сучасних Греції та Кіпру. *Географія Греції. Географія Кіпру. Державно-політичний устрій Грецької Республіки, Республіки Кіпр.*

3. Державна символіка Греції та Кіпру. *Державний прапор, державний герб, емблема, державний гімн Грецької Республіки, Республіки Кіпр.*

4. Національні свята, традиції та звичаї народів Греції та Кіпру *День незалежності Греції / Кіпру та традиції його святкування. Новорічні, різдвяні, великодні традиції святкування в Греції та на Кіпрі. Особливі грецькі/кіпрські свята: Теофанія, Гінейкратія, Апокріс, День пам'яті геноциду, Піровасія, Політехніо, «Зелений понеділок», Катаклізмос.*

5. Освітні системи Греції та Кіпру. *Сучасна система освіти Греції / Кіпру. Періодизація розвитку освіти в Греції та на Кіпрі. Особливості початкової освіти в Греції та на Кіпрі.*

6. Методика складання навчального контенту лінгвокраїнознавчої тематики. *Використання ілюстративного матеріалу. Використання текстового матеріалу. Складання вправ соціокультурного змісту на розвиток навичок усного та писемного мовлення учнів початкової школи.*

Практичні (семінарські) заняття передбачають такий зміст: Компоненти іншомовної культури. Традиції, звичаї, обряди. Традиційно-побутова культура. Повсякденна поведінка (звички представників грецької / кіпрської культури). «Національні картини світу». Художня культура Греції, Кіпру. Інструктивно-методичний супровід навчання іноземних мов у початковій школі. *Державний стандарт початкової освіти (2018).* Навчальна програма з іноземних мов для ЗЗСО 1-4 класи. Місце іноземної мови у концепції НУШ. Формування соціокультурної компетентності учнів початкової школи у системі навчання іноземної мови. Компетентнісний підхід та лінгвокраїнознавство. Соціокультурна компетенція. Країнознавча компетенція Лінгвокраїнознавча компетенція. Соціолінгвістична компетенція. Шляхи формування іншомовної соціокультурної компетентності в учнів початкової школи. Дидактичні матеріали для формування соціокультурної компетентності учнів початкових класів. Вправи на розвиток усного мовлення. Вправи на розвиток писемного мовлення.

Зміст самостійної роботи: зробити реферат за темою «Кіпрське питання». Скласти таблицю з періодизації розвитку освіти на Кіпрі / в Греції; зробити е-презентацію за темою: «Мистецтво Стародавньої Греції: Література. Драматургія та театр. Музика. Архітектура. Образотворче мистецтво»; дібрати відеопрезентації, що відображають особливості культури Греції або Кіпру, оформлюючи їх у кюар-коди.

Модуль ІНДЗ передбачає розроблення навчальних проєктів у вигляді наочного матеріалу для навчання новогрецької мови у початковій школі. Тематика навчальних проєктів: Київ – столиця України. Маріуполь – грецьке місто в Україні. Національні символи України, Греції та Кіпру. Також, студенти мають можливість запропонувати власні теми проєктів.

Отже, представлений зміст дисципліни розвиває в студентства навички укладання дидактичних матеріалів для формування соціокультурної компетентності учнів початкових класів.

Література

Воєвутко Н. Ю. Робоча програма навчальної дисципліни «Країнознавство грецькомовних країн» для здобувачів вищої освіти освітньо-професійної програми «Початкова освіта» спеціальності 013 «Початкова освіта». МДУ. 17 с.

УДК 37.01(477)(043)

Задорожна-Княгницька Л. В.,

докторка педагогічних наук, професорка кафедри педагогіки та освіти

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ МОДЕЛЮВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ПЕДАГОГІВ У ЗАКЛАДІ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Основною метою розробки системи професійної підготовки майбутніх педагогів в університетах є поетапна реалізація змісту професійної підготовки й формування інтегральної, загальних та професійних компетентностей.

Теоретичним підґрунтям розробки системи професійної підготовки майбутніх педагогів слугують вітчизняні здобутки в галузі професійної підготовки фахівців з вищою освітою, наукові доробки вчених, присвячені концептуальним засадам багаторівневої педагогічної освіти, а також її моделюванню за окремими аспектами, що ґрунтується на системно-структурному, програмно-цільовому, професійно-діяльнісному, професійному й особистісному, особистісно-зорієнтованому підходах.

Практичним відображенням системи професійної підготовки майбутніх педагогів є модель цієї системи, що дає можливість формалізувати уявлення про формування та розвиток інтегральної, загальних та професійних компетентностей майбутніх учителів як цілісного процесу, осмислити його мету й завдання, окреслити напрями вирішення цих завдань. Зазначена модель виконує гносеологічну, дескриптивну, трансляційну, пояснювальну, прогностичну функції.

Гносеологічна функція моделі пов'язана з розумінням сутності професійної підготовки як пізнання системи соціально та історично зумовлених норм і принципів педагогічної діяльності. Тобто, вона дає можливість встановити суттєві змістові характеристики професійної підготовки майбутніх учителів, що є комплексом форм і методів одержання, систематизації, аналізу та перевірки професійних знань, методів і прийомів фіксації ціннісних установок щодо цих знань. Гносеологічний аспект професійної підготовки розкривається в контексті таких понять, пов'язаних із навчанням, як «розуміння», «засвоєння», «усвідомлення», «інтерпретація», «поняття», «пояснення»,

«сенс» та ін.

Гносеологічна функція моделі пов'язана з описовою, що полягає в тому, щоб за рахунок абстрагування від реальності кожного окремого закладу вищої освіти пояснити специфіку та зміст професійної підготовки майбутніх учителів в університетах.

Описова функція моделі реалізується через опис складових системи професійної підготовки. Частковим виявом описової функції є пізнавальна, що дає можливість досліднику встановити суттєві змістові характеристики професійної підготовки майбутніх учителів в університетах.

Трансляційна функція моделі реалізується через передачу професійно значущого досвіду в межах суб'єкт-суб'єктної взаємодії, спрямованого на формування комплексу компетентностей в діапазоні, прийнятному для даної професії. Одним із суб'єктів такої взаємодії є здобувач вищої освіти, який бере участь у реалізації моделі професійної підготовки, здійснює цілепокладання, планує й корегує власну діяльність щодо засвоєння педагогічного досвіду, формує та реалізує власну пізнавальну стратегію. Іншим суб'єктом такої взаємодії є викладач, який презентує необхідний для засвоєння досвід, мотивує й скеровує діяльність здобувача освіти щодо його засвоєння.

Функція трансляції має свої особливості в передачі навчальної інформації, оскільки передбачає обов'язковий вибір та відбір необхідного для засвоєння здобувачами вищої освіти матеріалу.

Пояснювальна функція моделі, що виступає в поєднанні з попередніми, полягає в розкритті зв'язків між встановленими у процесі реалізації моделі фактами й залежностями, вона виконує роль наочного представлення, показує тенденцію змін в описі властивостей досліджуваного об'єкта.

Прогностична функція моделі дає можливість передбачати майбутній розвиток подій у межах організації та здійснення професійної підготовки. За допомогою означеної функції можна передбачити перспективний розвиток найбільш ефективних освітніх технологій. Особливо значущою ця функція виступає в контексті визначення предмету діяльності здобувачів вищої освіти у процесі професійної підготовки.

Отже, моделі професійної підготовки майбутніх педагогів притаманний комплекс ознак, а саме:

- неповнота, яка означає, що якою б не була модель певної системи, завжди може бути побудована нова модель, більш повна, структура якої буде зумовлена сучасними вимогами;
- обмеженість, пов'язана з необхідністю редукції моделюючої складної системи під час опису її структури або функцій;
- суб'єктивність, яка зумовлена тим, що в моделі відображені лише ті властивості системи, які були визначені авторами моделі як найбільш суттєві;
- гіпотетичність, що пов'язана з використанням певних спрощених припущень [2, с. 243].

Проте для успішного вирішення проблеми підготовки професіонала необхідно використовувати інтегрований підхід, здійснюваний на основі оптимального сполучення різних моделей з перевагою особистісних систем [1, с. 23].

Таким чином, усі компоненти моделі професійної підготовки майбутніх педагогів у закладах вищої освіти орієнтовані на спільну мету, взаємопов'язані, взаємодіють і спрямовані на реалізацію Концепції Нової української школи.

Література

1. Гейзерська Р. Модель підготовки магістра економічного профілю. *Гуманізація навчально-виховного процесу*: наук.-метод. зб. наук. пр. / за заг. ред. В. І. Скрипченка. Слов'янськ, 2007. Вип. XXXIV. С. 22–29.
2. Мачинська Н. І. Педагогічна освіта магістрантів вищих навчальних закладів непедагогічного профілю: монографія. Львів, 2013. 416 с.

УДК 378

Мойсеєнко Р.М.,

кандидатка педагогічних наук, доцентка кафедри педагогіки та освіти

ПІДГОТОВКА МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ ДО ЗДІСНЕННЯ ТВОРЧОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Педагогічна діяльність вчителя неможлива без вирішення творчих завдань, без розуміння й усвідомлення необхідності залучення особистості учня до творчої навчально-пізнавальної діяльності.

Сьогодні існує чітке замовлення суспільства на підготовку творчих особистостей, створення умов для розвитку їх творчого потенціалу, про що йдеться у нормативно-правових документах: Законах України «Про освіту», «Про загальну середню освіту», Національній доктрині розвитку освіти в Україні та інших.

Основною доміантною ознакою прогресивного розвитку нашого часу, відмічає А. Михалюк, виступає становлення інноваційної особистості, здатної до творення інновацій у всіх сферах своєї життєдіяльності [1].

Правомірною є ідея В. Моляко про необхідність не тільки теоретичних розробок у сфері психології творчості, а саме навчання творчості, стимулювання творчої активності особистості повинно стати головною у вітчизняній психологічній науці та практиці [3].

Науковцями встановлено, що *феномен творчості виступає як процес діяльності, що характеризується певним результатом, в якому можна прослідкувати матеріальну або духовну цінність* [1;3].

Активному запровадженню новітніх теоретико-практичних знань в освітній процес щодо дослідження творчості, специфіки творчого процесу, а також сприянню саморозвитку особистості студента під час здобуття професії вчителя допоможе навчальна дисципліна «Психологія творчості». Робоча програма з дисципліни розроблена з урахуванням вимог щодо вдосконалення психологічної підготовки вчителів закладів загальної середньої освіти [2].

Мета навчальної дисципліни полягає в оволодінні теоретичними основами психології творчості та різними підходами до вивчення соціально-психологічних аспектів творчої діяльності особистості.

Найбільш значущими завданнями при опануванні цієї дисципліни є:

- формування у здобувачів вищої освіти наукових уявлень про феномен творчості та підходи до його вивчення;
- вивчення психологічних закономірностей творчого процесу та особливостей творчої особистості;
- розкриття сутності видів творчості у різних сферах суспільного життя;
- розширення уявлень про власний творчий потенціал для подальшого особистісного та професійного розвитку; проведення діагностики рівню розвитку творчих здібностей;

- набуття вмінь користуватися методами психологічної роботи з особистістю і групою щодо розвитку творчих здібностей.

Безумовно, вивчення даної дисципліни буде сприяти формуванню необхідних компетентностей майбутнього вчителя таких як: інтегральна, загальна, спеціальна (фахова, предметна).

До складових загальної компетентності можна віднести: здатність діяти соціально відповідально та громадянськи свідомо на основі загальнолюдських ціннісних орієнтирів; здатність володіти базовими знаннями з методології наукових досліджень в обсязі, необхідному для здійснення професійної науково-дослідної діяльності; здатність застосовувати знання у практичних ситуаціях; здатність генерувати нові ідеї (креативність); здатність до збору, обробки, збереження продуктування і передачі професійно важливої інформації з метою її використання в рамках професійного, дослідницького контенту; здатність вчитися самостійно і автономно, розробляти власну траєкторію саморозвитку упродовж життя.

До складових спеціальних або фахових чи предметних компетентностей відносяться: здатність оперувати базовими концептуальними підходами щодо визначення різних проявів творчості; здатність здійснювати теоретичний, методологічний та емпіричний аналіз актуальних проблем психології творчості; здатність використовувати методи діагностики розвитку креативності на різних вікових етапах розвитку особистості; здатність використовувати методи стимуляції творчості, аналізувати психологічні особливості творчої особистості.

Вивчення навчальної дисципліни спрямовано на досягнення наступних програмних результатів навчання: знань про передумови виникнення та історію розвитку психології творчості як науки; основні психологічні теорії сучасної психології творчості та перспективні напрямки її розвитку; загальну характеристику й структуру творчої діяльності; сутність творчого процесу, етапи творчої діяльності та їх взаємозв'язок; специфіку різних видів творчості; психологічні особливості творчої особистості; психологічні основи розвитку креативності; методи діагностики творчих здібностей на різних вікових етапах розвитку особистості; поняття про соціально-психологічний клімат у творчому колективі; вмінь аналізувати психологічні особливості творчої особистості; володіння навичками організації та керування власною творчою діяльністю відповідно до власного потенціалу та поставленої мети.

Зміст навчальної компоненти охоплює теми, що стосуються теоретико-методологічного аналізу проблеми творчості, розуміння таких основних понять як творчість, творчий процес, продукт, особистість, вивчення та активізація творчого потенціалу.

У першому змістовому модулі «Теоретичні аспекти дослідження творчості у психології» розкривається загальна характеристика творчої діяльності, поняття творчого потенціалу особистості та буттєві умови його розвитку, творче ставлення особистості до світу і до себе. Різноманітність видів творчості таких як: наукова, технічна, художня, музична, ігрова, навчальна, управлінська, комунікативна. Специфіка видів творчості. Функції видів творчості: гносеологічна, аксіологічна, конструктивна, репрезентативна.

У другому змістовому модулі «Творча особистість» розкриваються психологічні особливості творчої особистості, особливості розвитку пам'яті, уваги, уяви, мислення, характерні риси творчої особистості, поняття про творчі здібності й обдарованість, про творчі задатки і творчий потенціал дитини.

Важливе місце у вивченні навчальної дисципліни займає блок питань, що пов'язаний із розглядом особливостей творчої діяльності людини на різних етапах онтогенезу, вікових особливостей прояву творчості, особливостей дитячої творчості та її неусвідомлений характер, особливості літературної, образотворчої, музичної творчості та

їх характеристика; особливості творчості в ігровій діяльності, творчі аспекти навчальної діяльності.

Практична спрямованість у вивченні психології творчості проявляється при оволодінні методами та методиками дослідження та стимулювання творчої діяльності. Тому актуальним є ознайомлення з загальною характеристикою методів дослідження творчості та творчої особистості, а також з особливостями застосування авторських методик дослідження творчих якостей особистості. Особливості застосування методик дослідження творчих якостей особистості включають методи самопізнання власних особистісних якостей за допомогою самоспостереження, методи активізації та реалізації творчого досвіду, а також прийоми розвитку уяви та методи розвитку творчого мислення.

Виконання індивідуальних науково-дослідних завдань на тему «Прикладні аспекти визначення творчого потенціалу особистості», як виду науково-дослідної роботи студента, передбачає вдосконалення навичок самостійної навчально-пізнавальної діяльності та містить результати дослідницького пошуку, відображає певний рівень його компетентностей. Зміст ІНДЗ передбачає виконання завдань на основі знань, умінь та навичок, які отримані під час лекційних, семінарських занять і охоплює весь зміст навчального курсу:

- анотування наукової статті з проблеми психології творчості;
- написання тематичного есе «Я-творча особистість»;
- презентація результатів власних творчих наробок;
- підготовка тематичної доповіді з мультимедійною презентацією;
- складання методичного інструментарію для дослідження творчих здібностей школярів;
- укладання термінологічного словника.

При викладанні дисципліни застосовуються словесні, наочні та практичні методи навчання. Під час проведення лекцій використовуються словесні методи (розповідь, пояснення, елементи дискусії, проблемні питання) та наочні методи (ілюстрація, демонстрація, презентація). Під час проведення семінарських занять застосовуються такі методи: обговорення, аналіз професійних ситуацій, аналіз творчих робіт, укладання глосарію, виконання тестових завдань та психодіагностичних методик.

Отже, включення психології творчості до освітніх програм здобувачів вищої освіти сприятиме формуванню загальних теоретичних уявлень про творчість, знань щодо сутності, ролі та місця творчої діяльності у житті сучасної людини, а також умінь, необхідних для організації діагностики та стимуляції творчої діяльності учнів в умовах освітнього процесу сучасного закладу загальної середньої освіти.

Література

1. Михалюк А. Творчість та інновація: сучасний контент. *Освітологічний дискурс*. 2021. №3 (34). URL: <https://od.kubg.edu.ua/index.php/journal/article/view/867> (дата звернення: 10.12.2021).
2. Мойсеєнко Р.М. Робоча програма «Психологія творчості» для здобувачів вищої освіти МДУ. Маріуполь: МДУ, 2021. 20 с.
3. Моляко В. А. Творческая конструкторология (пролегомены). Київ: Освіта України, 2007. 388 с.

УДК 373.3/5.016:070

Нетребя М.М.,

кандидатка філологічних наук, доцентка кафедри педагогіки та освіти

ВИКОРИСТАННЯ МЕДІАОСВІТНИХ ТЕХНОЛОГІЙ У ПОЧАТКОВИХ КЛАСАХ

Сучасні школярі знаходяться в епіцентрі інформаційного потоку та впливу соціальних мереж й електронних медіа загалом. Їм не завжди вдається відділити корисну інформацію від хибної та деструктивної. Діти не мають великого життєвого досвіду, вони більш схильні до наслідування. Тому дітей слід навчати правильно працювати з інформацією. Для того, щоб вони мали змогу правильно сприймати, аналізувати, фільтрувати інформацію та критично мислити, й повинна викладатися медіаосвіта.

Технології медіаосвіти є прикладними, але, одночасно, допомагають об'єднати вивчення предметів в загальний освітній процес, оскільки головне завдання медіаосвіти – формування загальних інформаційних вмій, культури роботи з інформацією, етики медіа спілкування.

Цінності та стереотипи сучасного молодшого школяра формуються під впливом інтернету, телебачення, сучасної кінопродукції. Тому учень, має самостійно вміти орієнтуватись в потоці інформації, в медіасереді, протистояти негативним впливам, оцінювати правдивість інформації. В таких умовах істотно ускладнюється діяльність вчителя. Окрім спеціальної підготовки в галузі мультимедійних технологій, він має активно застосовувати педагогічні прийоми, що пов'язані з культурою використання цифрових технологій, мережі інтернет, соціальних мереж тощо. Також частина процесу навчання переноситься на учнів та залежить від рівня їх активності. В ході уроку вчитель має одночасно з викладом матеріалу контролювати застосування цифрових засобів навчання.

Новітні технології викликають інтерес та відіграють істотну роль в медіаосвіті, оскільки відповідають її головним завданням. Зокрема, відбувається навчання правильного читання медіатекстів. Учні завдяки комп'ютерним технологіям та мережі інтернет мають доступ до будь-яких текстів, можуть працювати з ними за допомогою новітніх технічних розробок [3, с. 91].

У дітей молодшого шкільного віку в цьому віці ще притаманна значна активність, непосидючість, нестійкість уваги. Якщо більшу частину вільного часу вони проводять за переглядом телевізора, в неї розвивається гіперактивність, а постійна швидка зміна кадрів та дій на екрані не дає змогу фокусуватися на тому, що зображено на екрані.

Однак контакт з медіа не обмежується у молодших школярів лише переглядом телебачення чи кіно. Значна частина учнів початкової школи вже є активними користувачами інтернету. Діти полюбляють дивитися ролики в соціальній мережі YouTube, а також грати в ігри. Але не всі ігри чи відео є добрими та розвиваючими. Часто вони містять в собі сцени жорстокості чи насилля. Не всі діти однаково реагують на такий контент. Частина дітей не може дивитися на екранне насилля. Тому при перегляді подібного контенту психіка дитини травмується.

Зважаючи на те, що діти з початкової школи вже добре знайомі з медіаканалами та їх контентом, все актуальнішим стає розвиток медіаграмотності, починаючи з молодшого шкільного віку.

Це зумовлено декількома факторами:

- Молодший шкільний вік є досить важливим періодом інтелектуального, фізичного та психоемоційного розвитку дитини.
- Сучасна дитина вже має суттєвий досвід контакту з медіа, особливо, з аудіовізуальними.

- Учні початкової школи стикаються з потоком інформації, який постійно зростає, тому вони часто мають труднощі, коли їм потрібно самостійно критично оцінювати інформацію, проявляти творчу індивідуальність [3, с. 105].

Сприйняття школярів початкових класів є фрагментарним, тому в учнів, особливо перших двох класів, ще виникають труднощі при перегляді крупних медіатекстів. Тобто, не кожна дитина може додивитися до кінця якусь передачу чи повнометражний мультфільм. Тому на заняттях важливо обирати окремі фрагменти та розбирати конкретні епізоди.

В ігрових формах роль вчителя є варіативною. Він може бути лише спостерігачем, а може бути активно залученим в процес. Однак слід пам'ятати, що кожна дитина повинна мати змогу вільно висловлювати думки, навіть якщо на початку траплятимуться помилки. Проявами емоційної підтримки можуть бути посмішка, фізичний контакт через рукостискання чи обійми. Увага до творчих здібностей дитини має бути постійною.

Не менший інтерес виникає у школярів молодшого віку при виконанні творчих завдань на матеріалах медіа. Зокрема, це може бути створення кліпу чи ролику, малюнки для мультфільму, підбір музичного супроводу, складання діалогів персонажів, імітація телевізійних програм тощо.

Ігрова діяльність щільно пов'язана з проведенням конкурсів, змагань, вікторин. Така форма організації занять сприяє розвитку лідерських якостей у дітей, формує командну роботу, надає можливості до самовираження у колективній творчості. Головне, щоб при їх проведенні у класі була доброзичлива атмосфера, а змагання викликали здоровий азарт.

Для учнів початкових класів ефективним методом є перегляд та аналіз мультиплікаційних творів. Деякі дослідники надали цьому напрямкові власну назву Мульт-теріпія. Вона може бути пасивною, коли дитина просто переглядає мультики, та активною, коли школярі самотужки створюють мультфільми [1, с. 126]. За переглядом анімації дитина має змогу навчитися сприймати аудіовізуальну складову. В подальшому це допоможе критично оцінювати інші тексти. Мультфільми, що пропонуються до аналізу, не мають перевищувати 20 хвилин, мати якісне зображення, бути розрахованим на конкретний вік, а сюжет має бути максимально простим та зрозумілим.

Література

1. Кисла Н. Мульт-терапія як засіб розвитку творчих здібностей дітей дошкільного віку. *Практична медіаграмотність: міжнародний досвід та українські перспективи* : збірник статей П'ятої міжнародної науково-методичної конференції, 31 бер. – 1 квіт. 2017 р. Київ : Центр вільної преси, Академія української преси, 2017. С. 125–130.
2. Natreba M. M., Khadzhinova I. V. Use of media education technologies in primary school. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова*. Серія 5. Педагогічні науки: реалії та перспективи. Збірник наукових праць / М-во освіти і науки України, Нац. пед. ун-т імені М. П. Драгоманова. Випуск 80. Том 1. Київ: Видавничий дім «Гельветика», 2021. С60-63
3. Чельшева И. В. Методика и технология медиаобразования в школе и вузе / под. ред. А. В. Федорова. Таганрог : Изд. центр Таганрог. гос. пед. ин-та. 2009. 320 с.

УДК 378:37.013.3

Тимофєєва І. Б.,

кандидатка педагогічних наук, доцентка кафедри педагогіки та освіти

ПІДГОТОВКА МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ ДО

ВИКОРИСТАННЯ ЦИФРОВИХ ІГРОВИХ РЕСУРСІВ У ПОЧАТКОВІЙ ШКОЛІ

Сучасні цифрові технології змінили процес підготовки майбутніх учителів початкових класів. Упровадження сучасної цікавої техніки – гаджетів, мобільних телефонів, соціальних мереж (Facebook, Instagram), YouTube-каналів дає можливість підготувати сучасного вчителя за вимогами сучасного життя [3, с.219]. Виникнення й поширення у міжнародному освітньому просторі категорії «цифрового ігроцентрованого навчання» (англ. «digital game-based learning», аббревіатура: «DGBL») відбулося після виходу книги під однойменною назвою «Цифрове ігроцентроване навчання». Наголосимо, що категорія «ігроцентроване навчання» («game-based learning», аббревіатура: «GBL») стосується будь-якого освітнього середовища або видів діяльності, в яких гра відіграє центральну роль. Поняття використовується для опису застосування всіх видів ігор у освітньому процесі. Якщо навчання поєднує використання цифрових ігор, застосовується категорія «цифрове ігроорієнтоване навчання». Цифрове ігроорієнтоване навчання є альтернативою, що використовується з дивовижним і зростаючим успіхом у різних ланках освіти [4]. Неможливо уявити початкову освіту без використання ігрових методів навчання, про що наголошується у Концептуальних засадах реформування середньої освіти «Нова українська школа».

Ефективне використання цифрових ігрових програм можна забезпечити лише за умов психологічного комфорту дитини й використання ігор відповідно до вимог психології та педагогіки. Зазначимо, що цифрове ігроцентроване навчання спочатку трактувалося як навчальна стратегія, яку можна реалізувати за допомогою комп'ютерів та відповідного програмного забезпечення. На сучасному етапі завдяки багаторічному вдосконаленню технологій та набутому досвіду їх упровадження, цифрове ігроцентроване навчання розглядається як тенденція розвитку міжнародного освітнього простору, яка може забезпечити вирішення освітніх завдань різних рівнів.

Упровадження ІКТ в освіту, особливо на початковому етапі навчання, має бути особливо збалансованим, педагогічно виваженим, доцільним, з дотриманням певних вимог (здоров'язбережувальні, психолого-педагогічні, технологічні) і під постійним наглядом, контролем з боку педагогів, психологів, науковців, щоб зберегти здоров'я учнів, виявити найбільш ефективні форми, методи, засоби для їх освіти, виховання та розвитку. У початковій школі формуються переважні навчальні мотиви у більшості школярів. Особливо важливою для подальшого успішного навчання є внутрішня мотивація, яка виникає завдяки внутрішнім чинникам [1, с.40].

Ігри стимулюють персоналізоване навчання, коли суб'єкти не просто отримують знання, а є активними учасниками і співтворцями освітнього процесу. Створення структурованого контенту у формі надання певних рис персонажу або інших видів адаптації в іграх забезпечує елементи персоналізації. Доступність ігор забезпечує також розвиток освітнього потенціалу всіх без виключення учасників: відсутність дискримінації (якщо ви маєте доступ, то ви граєте); дозволяє гравцям отримувати престижність і статус у грі незалежно від зовнішнього вигляду, конструкції ідентичності. Навчання на основі цифрових ігор відноситься до будь-якої форми використання або інтеграції гри в освітньому середовищі, в якому гра відіграє центральну роль і сама по собі є цифровою (комп'ютерною або консольною) грою.

На думку С. Литвинової, серед значущих характеристик якості ЕОР можна назвати: зміст (загалом); науковість; відповідність сучасному рівню знань; інформативність; доступність сприйняттю; урахування вікових особливостей; націленість на формування в учнів навичок дослідницької та творчої діяльності; розроблені запитання, завдання, які спонукають до самостійного пошуку додаткових даних і відомостей; якісне художнє оформлення; коректність [1, с.37].

Нами визначено провідні тенденції реалізації цифрового ігроцентрованого навчання учнів початкових класів, до яких належать: упровадження цифрових ігор у освітнє середовище при вивченні окремих предметів освітніх галузей (мовна, природнича, математична і мистецька, технологічна); реалізація альтернативного навчання, орієнтованого на домінуюче застосування ігрової діяльності, на основі спеціально розробленого цифрового ігрового комплексу для дітей 8-10 років.

На основі аналізу праць вітчизняних та зарубіжних учених і систематизації власних наукових пошуків визначено наступне:

1) комп'ютерні ігри мають всі компоненти, що забезпечують ефективне навчання: мотивація, чіткі цілі, правила, інтерпретовані результати та постійний зворотний зв'язок;

2) використання ігор не потребує додаткового тестування, а їх застосування у навчанні дозволяє відмовитися від стандартного тестування, надаючи дітям можливість оволодіти високим рівнем ігрової майстерності шляхом повторення ігрових дій;

3) навчання й оцінювання функціонально пов'язані у грі, адже не можна перейти з одного рівня на інший, поки не будуть виконані всі необхідні завдання, таким чином відпадає необхідність у тестуванні;

4) цифрові комп'ютерні ігри стимулюють дітей до пошуку і приймання викликів, оволодіння новими вміннями;

5) ігри заохочують здійснювати ризиковані дії. Однією з найбільших причин пасивної участі дітей з особливими потребами у навчанні є страх зробити помилку на очах у своїх ровесників [2, с.150].

У Маріупольському державному університеті підготовка майбутніх учителів початкових класів здійснюється відповідно Професійному стандарту Вчителя початкових класів, Державному стандарту початкової освіти, Концепції Нової української школи. Метою викладання дисципліни «Методика навчання інформатики у початкових класів» формування у майбутніх учителів початкової школи здатності розв'язувати професійні задачі та педагогічні проблеми у професійній діяльності з ефективним використанням засобів сучасних інформаційних та цифрових технологій в педагогічній діяльності; сформуванню інформаційну компетентність, необхідну для формування інформаційної та загальної культури учнів початкових класів, інтеграції навчальних предметів і диференціації навчання в умовах Нової української школи.

Під час практичних занять майбутні вчителі початкових класів отримали дослідне завдання творчого проекту «Аналіз використання цифрових ігрових ресурсів у початковій школі» (див. Таблицю 1). Після виробничої практики та вивчення курсу здобувачі освіти мали можливість ознайомитись з основними організаційними формами: уроки (обов'язкові), гурткові заняття (факультативні), індивідуальні заняття (за потреби). Зазначимо, що відповідно до наказу Міносвіти та науки України допустиме навантаження - кількість уроків із застосуванням ТЗН протягом тижня не повинна бути більшою 3-4 – для учнів початкової школи, безперервна тривалість навчальної діяльності з цифровими ресурсами упродовж уроку повинна бути: для учнів 1 класів – не більше 10 хвилин; для учнів 2 – 4 класів – не більше 15 хвилин. Рекомендовані методи: візуальні (спостереження, демонстраційні), словесні (пояснення, читання, бесіда); практичні (вправи, ігри). Рекомендується використовувати мультимедійну дошку з сенсорним екраном. Як альтернатива, можна використовувати телевізор екран (з USB-доступом).

Таблиця 1

Розподіл цифрових ігрових ресурсів за освітніми галузями

Освітні галузі	Типи цифрових ресурсів					
	Мультимедіа презентації	Анімаційні фільми/ролики	Веб-квести	Вебсервіси	Програми тести	Навчальні програми
Мовно-літературна	+	+	+	+	+	+
Математична	+		+	+	+	+
Природнича	+	+	+	+	+	+
Мистецька	+	+		+		+
Технологічна	+	+		+	+	+
Соціальна і здоров'язбережна	+	+		+		
Фізкультурна	+	+		+	+	
Громадянська та історична	+	+	+	+	+	

Для характеристики опрацьованих даних діагностичного блоку дослідження щодо визначення якісних змін рівня навчальних досягнень учнів початкових класів майбутні вчителі початкових класів розглядали такі основні показники: поліпшення сприйняття дітьми навчальної інформації; залучення кожного учня до освітнього процесу (завдяки створення психологічної сприятливої атмосфери); позитивна динаміка психічних процесів; можливість своєчасного аналізу та перевірки здобутих навичок та знань; інтеграція різних форм роботи; формування дослідницьких вмінь, творчих здібностей; розвиток компетентного учня.

Після завершення роботи банк аналізованих цифрових ресурсів планується розмістити у відкритому доступі для всіх здобувачів вищої освіти спеціальності «Початкова освіта».

Література

1. Биков В., Литвинова С., Мельник О. Ефективність навчання з використанням електронних освітніх ігрових ресурсів у початковій школі. *Інформаційні технології і засоби навчання*. 2017. Том 62. №6. С.34-46. URL: https://www.researchgate.net/publication/331467542_EFEKTIVNIST_NAVCANNA_Z_VIKORISTANNAM_ELEKTRONNIH_OSVITNIH_LI(дата звернення: 11.11.2021).
2. Сучасні засоби ІКТ підтримки інклюзивного навчання : навчальний посібник / [А. В. Гета, В. М. Заїка, В. В. Коваленко та ін.]; за заг. ред. Ю. Г. Носенко. Полтава : ПУЕТ, 2018. С. 128-151.
3. Тимофєєва І. Ефективність використання відеоматеріалів та цифрових технологій на курсі з природничої освітньої галузі. *Компетентнісно орієнтоване навчання: виклики та перспективи : зб. тез III Всеукр. наук.-практ. інтернет-конференція*. Київ : Педагогічна думка, 2021. С. 219–221.
4. Prensky M. *Digital game-based learning*. New York : McGraw-Hill, 2001. 442 p.

УДК 372.881.111.1

Хаджинова І. В.

асистентка кафедри педагогіки та освіти

ВИКОРИСТАННЯ АНГЛОМОВНИХ ДИТЯЧИХ КАЗОК НА УРОКАХ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ У ПОЧАТКОВІЙ ШКОЛІ

На сучасному етапі розвитку вітчизняної освіти значну увагу приділяють вивченню іноземних мов, особливо у початковій школі. У концепції Нової української школи (2016)

[1] визначено, що випускник закладу загальної середньої освіти повинен вільно володіти іноземною мовою, а завдання школи – сформувати його іншомовну комунікативну компетентність. Вивчення іноземної мови відкриває перед учнями абсолютно нову картину світу, і для того, щоб ця інтеграція здійснювалася легко, успішно і природно, навчання іноземної мови слід будувати, приділяючи увагу психологічним особливостям сприйняття, уваги, пам'яті, уяви та мислення дитини. Тому використання казок – ефективний спосіб, який дозволяє пояснити молодшому школяру практично будь-який матеріал швидко і легко. Казка – найбільш зручна і підходяща форма навчання іноземної мови, яка формує в душі кожної дитини поняття про моральні та етичні цінності, розвиває вміння взаємодіяти з оточуючими, виховує гармонійну особистість дитини, що дозволяє розширити пізнавальну і вольову сферу молодшого школяра, сформувати мотивацію до вивчення іноземної мови.

Дослідниця О. Чорна акцентує увагу на тому, що казка є змістовною основою навчання, засобом формування позитивної мотивації до навчання. Дитина молодшого шкільного віку, слухаючи казку, співчуває її персонажам, переживає. Самостійна творча діяльність дітей розвиває фантазію, уяву та здатність до співпереживання. Вчитель може не лише спиратися на досвід дітей, але й брати до уваги їхню фантазію. Казка є поетичним вимислом, хоча її зв'язок із дійсністю незаперечний, що визначає характер її сюжету, образів, деталей оповідання, змісту, а також мову казки [4].

К. Стрельченко, аналізуючи особливості використання народних казок у процесі навчання англійської мови, визначає такі важливі особливості казки, як те, що народні казки спочатку існували й передавалися усно, вони мають багато характеристик, що роблять їх легшими для розуміння, ніж інші типи літературних творів. Ці характеристики включають хронологічну послідовність подій, повтори, передбачуваність, відносно просту граматику, багату загальноновживану лексику, конкретні ідеї, ілюстрації, які вводять у контекст, та унікальні відносини між читачем й оповідачем (автором). Багато казок мають ритмічні якості, які можна використати при опрацюванні наголосу, ритму та інтонації при навчанні вимови [2].

Народні казки пов'язані не тільки з національною літературою, але й із соціологією, релігією, історією, антропологією та є дієвим засобом виховання особистості. Їх потенціал сприяє засвоєнню учнями загальнолюдських моральних цінностей, виробленню прагнення до самовдосконалення, виховування в собі позитивних рис, притаманних казковим героям, а також несприйняття зла і бажання протистояти несправедливості.

Під час відбору казкового твору слід враховувати психологічні і вікові особливості школярів, а також необхідно дотримуватися таких основних критеріїв:

- автентичність казкового твору;
- насиченість соціокультурною інформацією;
- доступність лексичного і граматичного матеріалу;
- здатність сюжету чи персонажа привернути увагу дітей від самого початку і залучити їх до процесу слухання/читання/обговорення;
- розмір казки (вона має бути невеликою);
- відсутність великих описових контекстів;
- відповідність мовного матеріалу казки навчальній програмі;
- відповідність казкового твору основним загально дидактичним і методичним принципам навчання іноземної мови.

Завдання та роль казок можна розглядати через призму трьох ключових аспектів:

1) психологічного – коли для школярів необхідно створити таку атмосферу, за якої вони будуть почуватися комфортно, будуть налаштовані на навчальний процес. Саме таку атмосферу можна створити за допомогою казки, як автентичного літературного твору.

Казка знайома усім ще з дитинства, а тому асоціюватиметься із чимось приємним і знайомим;

2) емотивно-експресивного аспекту, який впливає із попереднього пункту, тобто коли вчитель створив комфортну робочу атмосферу і учні можуть вільно висловити свою думку, процитувати улюблену казку, навести приклад із життя засобами іноземної мови;

3) пізнавально-наукового аспекту, що сприяє бажанню вивчити щось нове, побудувати адекватну картину світу, порівнюючи культури різних країн та проводячи лінгвокультурні паралелі.

Казковий світ є вдалим методом проникнення до суті речей, реальних явищ, що й дає можливість за допомогою наочності пояснити матеріал учням. Казкові діалоги сприяють методичній повторюваності вивченого матеріалу, яку можливо досягти за допомогою сюжетної побудови казки. Типові ситуації спілкування та їх відтворення ("The meeting", "In the forest", "Friendship", etc.) стимулюють мовну і мовленнєву діяльність школярів, забезпечуючи при цьому комунікативну активність у майбутньому. Казки є вдалим дидактичним матеріалом, оскільки: 1) вони – автентичні; 2) казки є інформативно насиченими та ставлять цілком логічні запитання, одразу пояснюючи їх; 3) у казкових текстах мовні засоби превалюють; 4) вони мають емотивний вплив на школярів.

Для вчителя важливим є планування уроку так, аби протягом уроку увага дітей була сконцентрована на ході уроку. Казка може бути ключовим моментом при втіленні даного завдання. Казка сприяє розвитку пам'яті у дітей, формуванню їх уваги, вмінню концентруватися на головному та виокремлювати одне явище з-поміж інших, її жанрові особливості вчать порівнювати, класифікувати тощо. Подача дидактичного матеріалу через казку може стимулювати розвиток уяви і творчих здібностей, що і буде сприяти появі позитивної мотивації до вивчення не лише іноземної мови, а й інших наук [22, с. 18].

За допомогою казки можна розвивати навички аудіювання, читання, письма та говоріння. Учні зможуть запам'ятовувати більшу кількість нових слів, що і стане ключовим моментом при активній взаємодії учнів і вчителя. Дидактично-пізнавальна казка забезпечує ряд завдань:

1) стимулює інтерес та мотивацію до навчання;

2) експлікує новий матеріал і, за допомогою повторюваності казкових явищ, забезпечує повтор вивченої теми;

3) розвиває комунікативні навички, вчить взаємодіяти з іншими учасниками процесу спілкування;

4) сприяє саморозвиткові учнів.

Вчені практики у своїх роботах зазначають, що варто будувати свій урок так, аби усі дидактичні вправи для вивчення чи повторення матеріалу були мовно спрямованими. Для вирішення такого завдання структуру уроку можна побудувати за такими етапами:

1) підготовчий етап, який буде містити лінгвокультурознавчі коментарі з поясненням нових явищ. Наприклад, перед тим як почати читати казку чи уривок з неї, варто виділити слова, що можуть стати лінгвістичним бар'єром, познайомитися з творчістю автора, провести паралель між культурними особливостями двох народів (українців та англійців);

2) безпосередньо процес читання казки;

3) формулювання та постановка запитань з метою перевірки розуміння прочитаної казки;

4) активізація мовного матеріалу у діалогічному чи монологічному мовленні;

5) виокремлення основних епізодів казки;

6) переказ основних моментів казки, характеристика головних персонажів;

7) рольова гра, у якій вчитель має розподілити ролі казкових героїв між учнями, драматизація найсуттєвіших сцен казки;

8) письмовий переказ казки, написання диктанту з використанням нової лексики.

При роботі з казкою на уроці англійської мови у початковій школі вчитель може користуватися такими видами вправ:

- Рецептивні вправи (вибір з ряду малюнків тих, що відповідають змісту казки; розміщення малюнків у послідовності, що відповідає розгортанню сюжету; відмічання переміщення персонажів казки на карті)
- Рецептивно-репродуктивні вправи (аудіювання або читання початку казки, передбачення її завершення та порівняння передбачень із оригінальним завершенням; написання продовження до прочитаної казки; складання плану казки; виділення в казці структурнозмістових блоків, що повторюються; розміщення основних подій в хронологічній послідовності; переказ від імені одного з персонажів; розігрування діалогів між казковими персонажами; порівняння англійських народних казок з українськими та з народними казками інших національностей).
- Продуктивні вправи (розповідь українських та інших національних казок англійською мовою; написання власних казок на задану тематику [2, с. 66].

Отже, використання казки як дидактичного матеріалу на уроках англійської мови у початковій школі урізноманітнює процес навчання, викликає позитивні емоції в учнів, допомагає краще засвоювати новий граматичний матеріал. Казки мають бути оригінальними, доступними в інформативному та мовному аспектах, емоційними та актуальними.

Література

1. Нова українська школа. Концептуальні засади реформування середньої школи. Київ: Міністерство освіти і науки України, 2016. 40 с.
2. Стрельченко К. Використання народних казок у процесі навчання англійської мови. Іноземні мови. № 3. 2012. С.65-68.
3. Хаджинова І.В. Особливості викладання англійської мови у початкових класах в контексті сучасних освітніх орієнтирів. Актуальні проблеми науки та освіти: Збірник матеріалів XXI підсумкової науково-практичної конференції викладачів МДУ / За заг. ред. К.В. Балабанова. Маріуполь: МДУ, 2019. 262 с. С.235-236.
4. Чорна О. Роль та методичні прийоми роботи з казкою на уроках англійської мови як засіб формування позитивної мотивації навчання. Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школі. № 65. Т.1.2019.С.136-139.
5. Netreba M., Khadzhinova I. Organization of extracurricular work in English language learning in primary school. *Актуальні питання гуманітарних наук: міжвузівський збірник наукових праць молодих вчених Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка* / [редактори-упорядники М. Пантюк, А. Душний, І. Зимомря]. Дрогобич: Видавничий дім «Гельветика», 2020. Вип. 33. Том 2. 342 с. С. 260-265.

УДК 372.881

Цибулько О.С.,

докторка педагогічних наук, професорка кафедри педагогіки та освіти

ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНЦІЇ У НАВЧАННІ ІНОЗЕМНІЙ МОВІ (НА ОСНОВІ ТЕСТОВИХ МАТЕРІАЛІВ)

На відміну від навчання формату та стратегіям, завдання розвитку компонентів комунікативної компетенції при підготовці до тестування спрямоване на розвиток на основі тестових матеріалів загальних умінь читання, аудіювання, говоріння, письма, удосконалення знань граматики та лексики, розвиток мислення.

Тестові матеріали використовуються для розвитку деяких компонентів іншомовної комунікативної компетенції, що, у свою чергу, має привести учнів до успішної здачі тесту. Подібне навчання в період підготовки до тестування є програмно-орієнтованим, і його реалізація позитивно впливає на викладання іноземних мов.

Завдання розвитку компонентів комунікативної компетенції передбачає залучення у освітньому процесі завдань у форматі тесту, які є способом вирішення типових проблем, і труднощів, що виникають під час виконання теста.

Одна з головних проблем полягає в тому, що коли учні стикаються з незнайомими словами, вони губляться і будь-яке незнайоме слово стає каменем спотикання. Безумовно, вчителю слід заохочувати учнів читати позакласну літературу, оскільки, чим більше учні читають іноземною мовою, тим легше вони справлятимуться з незнайомим текстом на іспиті. Тим не менш, неможливо очікувати, що учні вивчать весь словниковий запас, який вони, мабуть, зустрінуть у тесті. На відміну від навчання стратегіям, де учням лише даються рекомендації «не панікувати перед незнайомими словами, не читати кожне слово уважно, не треба розуміти кожне слово тексту», реалізація завдання розвитку компонентів комунікативної компетенції полягає у невід'ємній частині підготовки до тестування – роботі із незнайомими словами через розвиток стратегічної компетенції. Ми підтримуємо думку, що учнів слід навчати розрізняти необхідний вокабуляр. Необхідний вокабуляр – це слова/вирази, які потрібні учням, щоб правильно відповісти на запитання тесту. Непотрібний вокабуляр – це слова, які не впливають на успішне виконання завдання. Слід розпізнавати і ігнорувати непотрібний вокабуляр, що має дві позитивні сторони: це допомагає зняти занепокоєння, оскільки скорочується кількість невідомих слів/висловів, із якими учням треба впоратися, тобто, здогадатися про їх значення; це економить час, оскільки учні не намагаються зробити висновки про значення слів, які їм не потрібні для виконання завдання.

Припущення про лексичне значення незнайомих «потрібних» слів ґрунтуються на підказках, що надаються у самому тексті (знайомі слова, знайома ситуація, логічність викладу), релевантними фоновими знаннями учнів. До деяких можливих способів організації роботи з розвитку умінь користуватися мовною та контекстуальною здогадкою належать такі:

1. Співвіднесення двох списків: один містить незнайомі слова з тексту, інший – їх визначення або синоніми.

2. Співвідношення списку дефініцій/синонімів з відповідним вокабуляром, який потрібно знайти у прочитаному тексті.

3. Самостійне продукування власних, отже, зразкових дефініцій/синонімів/лексичних значень незнайомих необхідних слів.

4. Читання «неповного» тексту, у якому заздалегідь видалені незнайомі слова, і учні виконують звичайне завдання читання і розуміння, керуючись загальним змістом цієї частини тексту. Або учні під час читання відзначають незнайомі слова, та, спираючись на ключі-підказки у тексті, підбирають їм підходящі зразкові слова/висловлювання.

Таким чином, в результаті застосування описаних вправ учні тренуються бути толерантними до двозначності, у них формується готовність йти на ризик та вгадувати, не боячись допустити неточність. Наведені вправи на семантизацію незнайомих слів націлені на розвиток стратегічної компетенції, оскільки розвивають вміння користуватися мовною та контекстуальною здогадкою, ігнорувати лексичні та смислові труднощі, що не впливає на розуміння. Пропоновані вправи успішно, на наш погляд, інтегрують контрольні

завдання та навчально-виховні. Мобілізуючи всі ресурси, тобто, спираючись на відоме (лінгвістичні знання, свій життєвий досвід), учні можуть зрозуміти екзаменаційні тексти, насичені інформацією та мовним матеріалом, що сприяє зростанню впевненості у своїх силах, готує до самостійного подолання труднощів.

УДК 373.3/5.091.12-051

Шумілова І.Ф.,

докторка педагогічних наук, професорка кафедри педагогіки та освіти

ЗАГАЛЬНОКУЛЬТУРНА ПІДГОТОВКА МЕНЕДЖЕРІВ ОСВІТИ

Сучасні тенденції розвитку українського суспільства, інтеграція країни в європейський освітній простір, кардинальне реформування системи освіти зумовили потребу в фахівцях з високим рівнем загальної культури, здатних до активної творчості на благо інших, конкурентоспроможності, гармонізації стосунків із соціумом. Це, у свою чергу, вимагає вирішення проблеми загальнокультурної підготовки менеджера освіти до управління закладом освіти в умовах ринкової конкуренції. Підготовка менеджера освіти – неповторної «людини культури», носія і творця культури, здатного до конструктивної колегіальної праці й життя в полікультурному суспільстві пов'язана з формуванням загальної культури як важливого складника його управлінської культури, що зумовлено тенденціями демократизації й гуманізації закладу освіти та зміною характеру діяльності вчителя як суб'єкта управління, організатора, фасилітатора, менеджера педагогічного процесу.

У методології професійної підготовки менеджерів освіти традиційні парадигми освітнього процесу закладу вищої педагогічної освіти поступаються місцем інноваційним, які ґрунтуються на компетентнісному, технологічному, культурологічному й інших підходах. Так, реалізація культурологічного підходу потребує розгляду соціокультурного простору з позиції утворення полікультурних феноменів, які взаємодіють і утворюють нову освітню парадигму глобальної мультикультурної освіти. Відповідно, важливим елементом загальнокультурної підготовки майбутніх менеджерів освіти до управлінської діяльності стає загальна культура.

Розв'язання досліджуваної проблеми певною мірою заповнює «прогалини» у професійно-педагогічній освіті, пов'язані з наявним незадовільним станом сформованості загальної культури майбутніх менеджерів освіти. Це підтверджується аналізом теорії та практики підготовки педагогічних кадрів у сфері управління, а також результатами проведених опитувань 78 здобувачів другого рівня вищої освіти. Так, переважна більшість респондентів (61,76 %) недостатньо усвідомлювали значущість загальної культури в управлінській діяльності.

Отже, практика педагогічної вищої освіти вимагає розв'язання проблеми загальнокультурної підготовленості майбутніх менеджерів освіти до управлінської діяльності як одного з провідних факторів забезпечення їх якісної професійної підготовки.

Аналіз сучасних наукових досліджень засвідчує, що в теорії і практиці педагогічної вищої освіти накопичено значний досвід, який може стати основою забезпечення загальнокультурної підготовленості майбутніх менеджерів освіти, а саме: *обґрунтування загальних закономірностей педагогічного процесу у закладі вищої освіти* (А. Алексюк, В. Андрєєв, В. Андрущенко, В. Краєвський, В. Кремень, В. Луговий та інші), *наукових засад фахової підготовки керівників закладів освіти* (В. Андрущенко, В. Берека, А. Губа, Г. Єльнікова, І. Зязюн, Н. Кічук, В. Кремень, А. Кузьмінський, А. Сущенко та інші); особливості професійної підготовки майбутнього менеджера освіти та професіоналізації їхньої управлінської діяльності (В. Берека, В. Гладкова, А. Губа, Г. Єльнікова, Н. Кічук, Н. Коломінський, Л. Кравченко, В. Крижко, В. Маслов, Є. Павлютенков, В. Пікельна,

О. Савченко, А. Светлорусова, Т. Сорочан, А. Сущенко, Є. Хриков, В. Шаркунова та інші); діяльність менеджерів в умовах змін, управління змінами в організації, формування команд (О. Бондарчук, О. Винославська, В. Івкін, Л. Карамушка, О. Ковальчук, С. Максименко, М. Москальов, К. Терещенко, О. Філь та інші); *розкриття сутнісних ознак загальнокультурної компетентності особистості* (М. Боровик, Т. Єжова, Л. Іваник, Н. Конасова, Г. Лебедева, А. Павленко, С. Троянська, М. Шлейна) *та процесуальних аспектів її формування у менеджерів* (К. Александрова, Л. Пелешко, М. Синякова).

Водночас відсутні комплексні концептуально скоординовані дослідження процесу загальнокультурної підготовки майбутніх менеджерів освіти.

Актуальність і доцільність дослідження обраної проблеми посилюється необхідністю усунення виявлених *суперечностей*, що об'єктивно наявні в сучасній педагогічній теорії та практиці, а саме:

1) *на концептуальному рівні сучасної вищої освіти:*

– між достатньо високим рівнем розробленості загальної теорії гуманістичної педагогіки, концепцій розвитку професійної, управлінської й особистісної культури майбутніх менеджерів і недостатнім методолого-теоретичним обґрунтуванням системи загальнокультурної підготовки майбутніх менеджерів освіти;

2) *на рівні визначення цілей підготовки майбутніх менеджерів освіти:*

– між об'єктивною потребою суспільства в якісній підготовці майбутніх менеджерів освіти із широким світоглядом, розвиненою сукупністю морально-етичних переконань, професійних умінь і здібностей і наявним станом загальнокультурної підготовленості значної кількості випускників закладу вищої освіти;

– між необхідністю формування загальної культури здобувачів другого рівня вищої освіти та відсутністю чіткої настанови більшості викладачів на реалізацією цієї мети;

3) *на рівні визначення змісту й технологій підготовки майбутніх менеджерів освіти:*

– між предметно-центрованим підходом до змісту освіти, що обмежує підготовку майбутнього менеджера освіти на функціональному рівні, та переходом до цілісних поліпредметних структур, які містять загальнокультурну компоненту й сприяють забезпеченню не лише когнітивних, а й мотиваційно-ціннісних і соціально-поведінкових складників змісту;

– між необхідністю формування у здобувача прагнення здобувати знання у сфері розвитку загальної культури людини та суспільства і недостатнім акцентом на чинниках загальнокультурної готовності менеджера освіти до управлінської діяльності.

Об'єкт дослідження – процес професійної підготовки майбутніх менеджерів освіти.

Предмет дослідження – загальнокультурна підготовка майбутніх менеджерів освіти.

Мета дослідження полягає в обґрунтуванні теоретичних і практичних основ загальнокультурної підготовки майбутніх менеджерів освіти.

Відповідно до мети поставлено такі *завдання дослідження*:

– проаналізувати філософську, історичну, психолого-педагогічну літературу та висвітлити генезу управлінської думки з питань загальної культури особистості;

– розкрити методологічні підходи дослідження проблеми загальнокультурної підготовки майбутніх менеджерів освіти;

– уточнити поняття «менеджер освіти», «професійна підготовка менеджерів освіти»;

– з'ясувати суть загальнокультурної підготовки майбутніх менеджерів освіти, конкретизувати зміст її структурних компонентів і функцій.

Провідною ідеєю концепції дослідження стало розуміння суті загальнокультурної підготовки майбутнього менеджера освіти як найважливішого компонента його професійно-управлінської культури, що забезпечує єдність загальної, професійної та управлінської культури. Завдяки загальнокультурної підготовленості відбувається

специфічне професійне переломлення загальної культури особистості у сферу управлінської діяльності.

Процес загальнокультурної підготовки майбутнього менеджера освіти, який розпочинається у закладі вищої педагогічної освіти й безперервно триває у подальшій професійній діяльності має цілеспрямований і цілісний характер, що забезпечується єдністю та взаємозв'язком змістових, функціональних та особистісних складників.

СЕКЦІЯ

ОСОБЛИВОСТІ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ ФАХІВЦІВ У ГАЛУЗІ
ЖУРНАЛІСТИКИ, РЕКЛАМИ ТА PR: КОМПЕТЕНТІСНИЙ ПІДХІД

УДК 378.091.2-051:070

Андрєєва Н.В.

асистент кафедри соціальних комунікацій

ВИКОРИСТАННЯ ОНЛАЙН-ПЛАТФОРМ ДЛЯ ПЕРЕВІРКИ ЗНАНЬ
ТА АКТИВІЗАЦІЇ УВАГИ СТУДЕНТІВ НА ЗАНЯТТЯХ ІЗ РАДІОФАХУ

Пандемія COVID-19 поставила перед освітою нові виклики. Заклади вищої освіти активно почали розробляти та впроваджувати концепції дистанційної освіти з використанням сучасних інформаційних технологій. Взаємодія викладача й здобувачів вищої освіти з університетських аудиторій перейшла у віртуальний простір, де користувачі спілкуються за допомогою Інтернет – зв'язку.

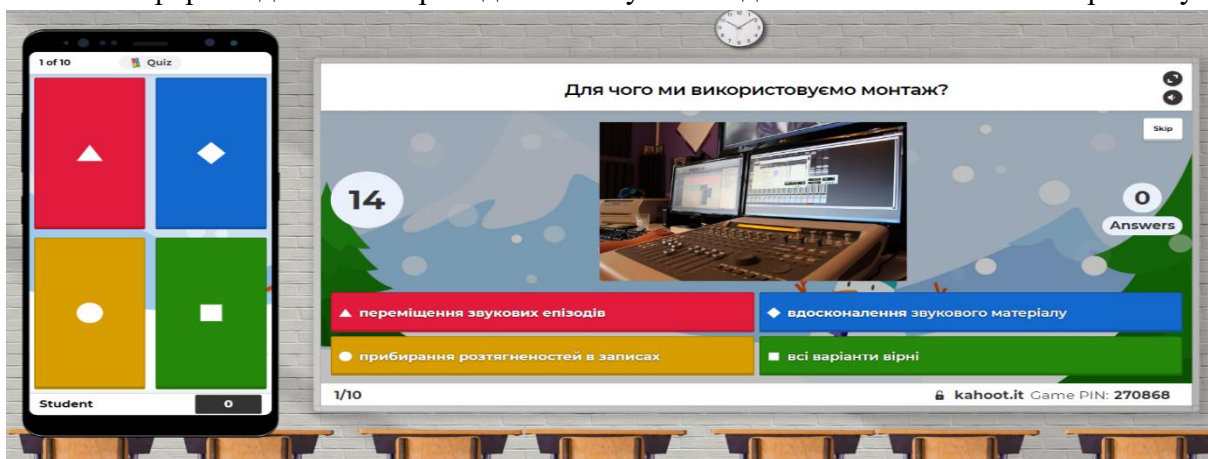
Сьогодні методика організації та проведення занять у дистанційному форматі все ще у процесі становлення. Викладачі продовжують розширювати методичні напрацювання у галузі дистанційного навчання в тому числі використовуючи різноманітні онлайн-сервіси [1]. Прикладом використання онлайн ресурсів для навчання є платформа Kahoot. Це онлайн сервіс, що дозволяє створювати інтерактивні тести, опитування та вікторини. Це дає можливість за короткий проміжок часу опитати та виявити рівень знань кожного студента.

Kahoot! є глобальною платформою для навчання, яка прагне дати можливість кожному розкрити свій навчальний потенціал. Платформа була заснована в 2012 році Мортенем Версвіком, Йоханом Брендом та Джеймі Брукером, які в рамках спільного проекту з Норвезьким університетом науки та технологій об'єдналися з професором Альфом Інге Вангом, а пізніше до них приєднався підприємець Осмунд Фурусет [2]. Протягом року, за даними компанії, на Kahoot! було зіграно понад 300 мільйонів ігор.

Апробація використання онлайн-платформи була здійснена під час під час викладання дисципліни «Радіофах» (модуль «Радіожанри») для студентів спеціальності «Журналістика» (ОПП «Журналістика та соціальна комунікація»).

Малюнок 1. Приклад тесту на платформі Kahoot! для закріплення знань з теми «Монтаж»

Платформа дозволяє проводити тестування двома способами: використовуючи

віртуальний клас та в режимі самостійного навчання. Під час використання віртуального класу питання та варіанти відповідей з'являються на екрані проектора або комп'ютера викладача, а студенти мають змогу відповідати на них використовуючи мобільні гаджети. В режимі самостійного навчання питання та варіанти відповідей з'являються на екрані комп'ютерів чи смартфонів студентів.

Використання онлайн-платформи для перевірки знань за допомогою гри має ряд переваг:

– по-перше, студенти мають змогу вивчати та закріплювати навчальний матеріал з дисципліни через вирішення ігрових завдань;

– це також сприяє розвитку критичного мислення та розширенню пізнавального інтересу;

– під час ігрового процесу відбувається процес активізації уваги здобувачів вищої освіти. Це сприяє розумінню теми і засвоєнню нових знань та навичок;

– вивчення матеріалу у формі гри мотивує студентів проявляти ініціативу та наполегливість;

– для викладача така форма роботи є доповненням до традиційних форм контролю знань.

Слід зазначити, що інтерактивні вікторини також дають можливість додатково пояснити незрозумілі терміни та поняття.

Завдання, створені для спільної інтерактивної роботи викладачі та студентів за допомогою сервісу Kahoot, можуть бути використані як під час онлайн-навчання, так і офлайн - в рамках аудиторної роботи.

Таким чином, використання онлайн-платформ в навчальному процесі дозволяє зробити висновки, що така форма роботи допомагає залучити студентів до активної взаємодії, сприяє зростанню рівня зацікавленості здобувачів, спрямовує до пошукової діяльності – опрацювання теоретичного матеріалу для відповіді на конкретні завдання які пропонуються в ході ігри.

Література

1. Іванова Т., Ізбаш С. Методичні “родзинки” онлайн- тренінгу з медіаграмотності “Будь у тренді: МІГ в online!” : практичний посібник /за заг. ред. В.Іванова. Київ: АУП, Центр вільної преси, 2020. - 96 с.

2. Kahoot! [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <https://kahoot.com/company/>

УДК 070.11:378.091.39

Безчотнікова С.В.

доктор філологічних наук, професор, професор кафедри соціальних комунікацій, декан факультету філології та масових комунікацій

STEAM APPROACH TO TEACHING JOURNALISM

STEAM as an approach in education using Science, Technology, Engineering, the Arts and Mathematics, has become very popular not only in Ukraine but all over the world. Scientific journals and conferences devoted to STEAM education, fairs of best STEAM practices, and appearance of national STEAM strategies proved that STEAM approach became a real trend in teaching and learning. In the United Nations activities, STEAM education is used as one of the instruments of reaching Sustainable Development Goals [1]. Working with STEAM for students who are engaged “in experiential learning, persist in problem-solving, embrace collaboration,

and work through the creative process” [2] means studying professionalism in the age of technologies and coexistence of digital and real environment in the lifeworld of a person.

Challenges to Journalism in modern world have caused transformations in journalism education and, in general, in understanding what Journalism is in digital age. Influence of the new technologies in the World Wide Web, appearance of such phenomena as fake news, citizen journalism, information war, information services provided by artificial intelligence caused broader understanding in society of many of practices called journalism, and upgraded the profession. On the other hand, answers to these challenges from the professional environment came out in the journalists` practices. I mean, first of all, the rise of data journalism, media literacy movement and integration with new media, all this allowing the idea of cooperation of formal and humanitarian sciences to enter the methodology of teaching journalism. New methods of teaching, pedagogical projects, educational materials appeared on this wave outreaching professors and students with new opportunities, including STEAM approach.

The aim of this research is to study how STEAM educational approach can be used in teaching journalism. According to this aim, the tasks are the following: 1) to substantiate the relevance of STEAM approach to teaching journalism and media communications; 2) to learn the opportunities, experience and best practices of using STEAM; 3). to investigate the effects of suggested methodology on students` learning motivation and outcomes.

J. Spencer suggests using STEAM approach as a method revealing journalism's ability to “integrate digital citizenship, media literacy, and creativity in a connective and authentic way, while students can discover and be engaged in inquiry, research, content creation, and publishing”. [3] The project of “STEAM Student Reporting Labs” can be mentioned as an example of STEAM journalism project, supported by the Knology Center of social science research, called “STEAM Engagement through Journalism”. As a result of this, 98 STEAM stories were produced. This experience is interesting because it gives program participants “chance to share their stories with national and local audiences as a part of News Hour broadcasts as well as through local news affiliates... to share their stories as part of national conferences and festivals as well as through an SRL-organized film festival and competitions” [4, p.33].

STEAM approach is based on interdisciplinary learning, its advantage lies in combination of possibility to solve “authentic tasks (i.e. real-world problems) through addressing to complex or multistep questions and offer opportunities to integrate disciplines across science and arts”. [5, p.1]. Researchers Marja G. Bertrand, Immaculate N. Namucasa analyzing the learning outcomes after using STEAM approach mention, that it gives good results in teaching such skills as: critical thinking and problem solving; collaboration and communication; and creativity and innovation [5, p.1]. In scientific works of 2021, there are popular innovative ideas. For example, combination of STEAM education with VR-aided experience courses: Peng Wei Hsiao, Chung-Ho Su proved that “it could help to improve the learning satisfaction and outcomes of students and to arouse their learning motivation”[6]. The Siemens Stiftung combined STEAM education with Design thinking, introducing the “STEAM and creativity” project into its international education program by defining design thinking as a new teaching method in STEAM lessons”. [7]. To support progressive ideas among young people, the project generators used typical algorithm of design thinking process: conceptualization of challenge – creation of the solution for the problem, “keeping the user at the heart of the process” [7].

There is a group of scientific works devoted to journalism and media as tools of STEAM practices popularization. For example, as it is presented in the work “Engaging Students in STEAM Based Learning Through Media and Technology” by I. R. Suvarma, I. Kaniawati and D.S. Kaniawati (2019) and the already mentioned project of the Knology Center “STEAM Engagement through Journalism” (2019). STEAM can be used in teaching journalism not only as an innovative approach, using Science, Technology, Engineering, the Arts and Mathematics. In roots, the findings of these sciences provide the convergent nature of modern journalism. That

is why, journalism practices can be explained organically through technology process, for example, radio or TV program preparation.

Taking into account that students of journalism departments very often mention lack of practice in the surveys, as it is represented in the audit materials of Erasmus Plus project “Journalism Education for Democracy in Ukraine: Developing Standards, Integrity and Professionalism” [8], research work “Requirements for Modern Journalism Education”, funded by the Konrad-Adenauer-Stiftung for Media Program South East Europe [9]. STEAM approach can help in solving of this problem and will make knowledge closer to reality, realizing the principle “Learning by doing”.

Preparation of radio or TV cycle of programs starts with monitoring of the audience, calculating the results and transforming them into the audience profile. Development of the architecture of the program, which includes script, technical capabilities of studio and procurement, forecast of the reception create the scheme in which STEAM approach works. Multimedia materials creation can unite this scheme with software testing tutorial. Therefore, teaching journalism through relevant technologies helps reveal specific features of each type of journalism.

Investigation of the STEAM lessons devoted to the process of radio and TV program creation showed that students’ attention to the study process rises. As a result of interviews with 50 participants of these lessons they mentioned in addition to the elevated attention to the material training, first of all, of such skills as capability to analyze for problem solving in real situations and be innovative.

References

1. STEAM Education for Global Citizenship to Achieve the SDGs. Conference program, February 5, 2018. Available at: <https://www.un.org/webcast/pdfs/180205am-steam.pdf>
2. What is STEAM education? The definitive guide for K2 schools. Institute for ARTS INTEGRATION and STEAM, 2021. Available at: <https://artsintegration.com/what-is-steam-education-in-k-12-schools/>
3. Spencer J. Why journalism might actually be the class of the future. Blog. December 30, 2019. Available at: <https://spencerauthor.com/journalism/>
4. STEM Student Reporting Labs: STEM Engagement Through Journalism (Knology Publication, October 22, 2019. Washington Educational Telecommunications Association and NewsHour Productions LLC. - P.33. Available at: <https://www.datocms-assets.com/15254/1573576704-y4-final-report-stem-srl-2019-10-22c.pdf>
5. Marja G. Bertrand, Immaculate N. Namucasa STEAM education: student learning and transferable skills. *Journal of Innovative Teaching & Learning*, 27 April, 2020. Available at: <https://www.emerald.com/insight/content/doi/10.1108/JRIT-01-2020-0003/full/html>
6. Peng Wei Hisoa, Chung-Ho Su A. Study on the Impact of STEAM Education for Sustainable Development Courses and Its Effects on Student Motivation and Learning Sustainability 2021, Volume 13, issue 7, 29 March 2021. Available at: <https://www.mdpi.com/2071-1050/13/7/3772/htm>
7. “Design Thinking in STEM”: Education project combining STEM education, design based education and the challenges addressed by the SDGs, 15 September 2021. Available at: <https://sustainabledevelopment.un.org/partnership/?p=35246>
8. DESTIN project leaflet Erasmus+K2 project. Available at: [destin-project.info|project-leaflet](http://destin-project.info/project-leaflet).
9. Requirements for modern journalism education. Copyright Media Program South East Europe Publisher: KONRAD-ADENAUER-STIFTUNG E.V., BERLIN AND SOFIA, 2016. Available at: https://www.kas.de/c/document_library/get_file?uuid=1f6f4be1-1d59-f416-78a6-a1105b098a82&groupId=252038

ОГЛЯД ПРОФЕСІЙНИХ КОМПЕТЕНЦІЙ У КОНТЕКСТІ СУЧАСНОЇ ПІДГОТОВКИ ЖУРНАЛІСТА

Сьогодні існує величезна кількість методик та підходів до навчання сучасного журналіста в умовах університетської освіти. Ми розуміємо, що «сучасна підготовка фахівця потребує з'єднання професійного і академічного досвіду, навичок роботи в редакціях і аудиторіях для журналістського навчання з усіх куточків світу, представлене з міжнародної точки зору». [2] Однак загальна ідея вдосконалення існуючих методик підготовки сучасного фахівця у сфері ЗМІ полягає, з одного боку, у забезпеченні безперервного зростання фахівця на основі регулярного поповнення професійного багажу знань та умінь, з іншого боку, такого ж регулярного виконання ними професійних обов'язків та у різних формах привчання до регулярного та відповідального виконання цих обов'язків. Саме ці аспекти ставимо на меті навчання у процесі підготовки здобувачів освіти.

Задля реалізації поставленої мети навчання, звісно, по-перше, ми маємо ознайомити студентів із теоретичним узагальненням універсальних прийомів та методів творчої діяльності у всіх видах засобів масової інформації, ефективними технологіями масового інформування та стратегіями поведінки журналіста в інформаційному середовищі.

Особливу увагу слід приділяти орієнтації студентів у сучасному інформаційному середовищі, способам взаємодії з основними джерелами інформації; поняттю факту в журналістиці, а головне – засобам пошуку, відбору, аналізу та всебічного осмислення, творчої обробки фактів. Для реалізації цього майбутні фахівці повинні вміти не тільки добре орієнтуватися в сучасному інформаційному просторі, а й активно взаємодіяти з джерелами інформації. Тому в процесі навчання дуже важливим видається прищепити навички оперативного збору, обробки та презентації актуальної інформації.

Будь-яка професійна діяльність вимагає від особистості розвитку певних характеристик, рис характеру, темпераменту та передбачає психологічний аналіз помилкових дій, вжиття заходів до їх виключення. Тому в процесі навчання особливий акцент слід приділяти розкриттю саме основних психологічних, соціальних та культурних особливостей професії журналіста. На етапі підготовки майбутніх фахівців важливо роз'яснити, що діяльність у певному професійному середовищі, а особливо журналістському, накладає відбиток на стратегії життя та професійної поведінки, стиль та життєві плани, способи взаємодії зі світом. Самоідентифікація, особистісні змісти, індивідуальні прояви журналіста, спрямованість особистості коригують життєвий та професійний сценарій. Прихильність до певних цінностей дозволяє зробити осмислений вибір професії.

Саме тому окремо зауважимо, що розуміння значення етичних орієнтирів та регуляторів журналістської діяльності, знання основних українських та міжнародних документів з професійної етики, що становлять нормативну базу саморегулювання, є важливим аспектом підготовки журналістів.

Обов'язковою для сучасного фахівця є культурна компетентність, яка передбачає вміння бути гнучким, гуманним, терпимим до нових ідей, коригувати та перетворювати життєві орієнтири, що визначають професійну поведінку. Найбільш важливою специфічною рисою журналістської професії сьогодні є її універсальність, тобто поєднання вузькопрофесійних якостей, пов'язаних із підготовкою журналістських матеріалів, зі здатністю швидко освоювати різноманітні професійні галузі.

Усі перелічені вище компоненти дають розуміння сутності журналістської діяльності як багатоаспектної, що включає підготовку власних публікацій та роботу з іншими учасниками процесу виробництва текстів масової інформації, індивідуальну та колективну діяльність (участь у всіх видах редакційної діяльності), текстову та позатекстову роботу (проективну, організаторську, продюсерську). Більш того, виділені нами компоненти одночасно характеризують позицію професійної журналістської діяльності у громадській діяльності загалом, а також дають можливість охарактеризувати власне професійне середовище журналізму. Специфіка журналістики полягає в унікальному поєднанні тенденцій спеціалізації та універсализації. Успішність діяльності спеціаліста визначається можливостями адаптації до професійного середовища.

Таким чином, для журналіста особливого значення набувають такі якості, як оперативність, глибока компетентність у своїй сфері, широка поінформованість, мобільність, адаптивність, стресостійкість, уміння швидко перемикатися з одного завдання на інше, винахідливість, витривалість та мужність, уміння розглядати окремі явища у зв'язку з іншими, діалектизм, незалежність суджень, політична культура та культура ведення дискусій, здатність робити прогнози, ерудиція, аналітичні здібності, нестандартність та незалежність суджень. Саме набуття таких компетентностей дозволить бути конкурентоспроможним на сучасному ринку праці та відповідати високим стандартам професії.

Література

1. Аниськин В.Н., Ярыгин А.Н. Информационно-технологическая компетентность личности как цель и ценность современного высшего профессионального образования. Вектор науки Тольяттинского государственного университета. 2013. № 1(23). С. 298–301.
2. Белла М.В. До питання професійної підготовки майбутніх журналістів в умовах навчання в університеті. Актуальні проблеми науки та освіти: Збірник матеріалів ХХІІІ підсумкової науково-практичної конференції викладачів. Маріуполь: МДУ, 2021. с. 134-135
3. Березенко В.В. Проблеми вдосконалення професійної підготовки за фахом «зв'язки з громадськістю» в Україні. Інформаційне суспільство. 2013. Вип. 17. С. 31–35.
4. Бібік Н.В. Компетентнісний підхід: рефлексивний аналіз. Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи: Бібліотека з освітньої політики. Київ: К.І. С, 2004. С. 45–50.
5. Гилязова О.Г. Интеграция содержания учебных дисциплин как фактор повышения качества подготовки учителей в вузе. Интегративные процессы в подготовке специалиста на основе государственного стандарта. Рязань: Изд-во Рязан. гос.пед.ун-та, 1997. С. 53–55.
6. Головань М.С. Компетентнісний підхід як методологічна основа вищої професійної освіти. Психологія: реальність і перспективи. Збірник наукових праць Рівненського державного гуманітарного університету. 2011. Вип. 1. С. 53–56.
7. Ким М.Н. Основы творческой деятельности журналиста : учебник для вузов : для бакалавров и специалистов. СПб. : Питер, 2011. 395 с.
8. Коржова Т.В. Професійна підготовка фахівців зі зв'язків з громадськістю в закладах вищої освіти України [Текст] : автореф. дис. ... канд. наук із соц. комунікацій : 27.00.06; Київ. нац. ун-т культури і мистецтв. Київ, 2019. – 16 с.
9. Рожнова Г.П. Інноваційний характер форм та методів професійної підготовки майбутніх журналістів у вищих навчальних закладах. Зб. матеріалів Всеукр. наук.-практ. конф. «Інноваційний менеджмент у закладах освіти». 2017, Житомир. С. 132-139.

ВИКОРИСТАННЯ ДІЛОВОЇ ГРИ НА ЗАНЯТТЯХ ІЗ ГАЗЕТНО-ЖУРНАЛЬНОГО ФАХУ ДЛЯ ФОРМУВАННЯ ЗАГАЛЬНИХ ТА ФАХОВИХ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ

Відповідно до «Положення про розробку, моніторинг, перегляд, удосконалення та закриття освітніх програм в Маріупольському державному університеті (нова редакція)» (затверджено протоколом засідання Вченої ради МДУ від 23.12.2020 № 7, введено в дію наказом МДУ 28.12.2020 № 326) [1], одним з критеріїв для вивчення ефективності функціонування освітньої програми є якість навчання та викладання на ОП, зокрема відповідність визначених форм та методів навчання і викладання досягненню програмних результатів навчання, рівень їх спрямованості на формування загальних та фахових компетентностей.

Одними з ефективних технологій навчання дослідники вважають імітаційні та ігрові технології. Специфіка їх «полягає у моделюванні в навчальному процесі взаємин і умов реального життя» [2, с. 155]. Використання названих технологій дозволяє не тільки урізноманітнити, поживити вивчення окремої дисципліни, а й більш ефективно формувати необхідні компетентності та досягати програмних результатів навчання.

Ефективною імітаційно-ігровою формою вважається ділова гра [3]. Продуктивним, як демонструє практика, є використання ділових ігор під час вивчення дисциплін професійної підготовки. Так, наприклад, вивчення окремих тем з дисципліни «Газетно-журнальний фах (майстерня)» здобувачами 1 курсу освітньо-професійної програми «Журналістика та соціальна комунікація» здійснюється через ділову гру.

Наприклад, ділова гра «Редакція» використовується після опанування студентами тем з пошуку та збору інформації, з вивчення структури журналістського тексту, видів заголовків, лідів та практикуму з написання заміток і репортажів, оволодіння навичками верстки. Суть гри полягає у тому, що протягом навчальних занять, обмежених у часі (чотири академічні години), студенти фактично проходять всі етапи підготовки та випуску газетного номера.

О. М. Харжевська наводить перелік завдань, які вирішує у навчальному процесі ділова гра [3]. Розглянемо їх на прикладі використання ділової гри «Редакція» (Таблиця 1):

Таблиця 1.
Реалізація завдань ділової гри «Редакція»

Завдання, які вирішує у навчальному процесі ділова гра (за О. М. Харжевською [3])	Приклад
Розвиває практичне мислення студентів	Під час гри студенти мають застосувати теоретичні знання на практиці (організація роботи редакції, розподіл обов'язків, проходження усіх етапів випуску газетного номера від редакційної «летючки» до версти та розповсюдження).
Розвиває уміння аналізувати ситуацію	Для успішного проходження гри студенти мають проаналізувати ситуацію, ретельно зважити можливості отримання інформації для написання матеріалів, адекватно здійснити розподіл обов'язків для ефективного досягнення поставленої мети, враховуючи відповідність визначеним дедлайнам.

Розвиває уміння приймати конструктивні рішення	Прийняття конструктивних рішень стосується всіх учасників процесу, від редактора до верстальника у відповідності до їх обов'язків (вибір програми для верстки, домовленість з експертом про надання коментаря, визначення загальної стратегії номера та ін.).
--	---

У науковій літературі висловлюється думка про те, що «повторне проведення однотипних ігор розвиває в студента потрібні навички» [3]. Вважаємо таку думку слушною, але варто відзначити, що сутність ділової гри варто змінювати, поступово ускладнюючи її перебіг, зміст, підвищуючи вимоги до кінцевого результату. Так, ділова гра «Редакція», яка проводиться у I семестрі, вже у II семестрі трансформується в декілька редакцій, що функціонують у групі на постійній основі. Кожна редакція має відповідну структуру, подібну до реальної, та щомісячно протягом семестру випускає власний журнал або газету.

Така форма роботи сприяє формуванню загальних та фахових компетентностей, зокрема таких:

– загальні: здатність застосовувати знання в практичних ситуаціях, здатність до пошуку, оброблення та аналізу інформації з різних джерел, здатність до адаптації та дії в новій ситуації, здатність працювати в команді;

– фахові: здатність формувати інформаційний контент, здатність створювати медіапродукт, здатність організовувати й контролювати командну професійну діяльність [4].

За результатами поточного моніторингу якості навчання та викладання, проведеного у формі опитування за допомогою Google форми https://docs.google.com/forms/d/e/1FAIpQLScbYpHNb3hyXT2AVMEjLTP3I_4a14x8C-rjIcFfLZjR23LHVw/viewform (Мал. 1), студенти усвідомлюють, які компетентності сформувалися у них під час вивчення дисципліни. На питання «Чи усвідомлюєте ви, які компетентності сформувалися у вас під час вивчення дисципліни? Якщо так, назвіть, які саме» було отримано наступні відповіді: «Робота в команді, спілкування з людьми», «Вимоги до написання робіт, критичне мислення», «Розуміння роботи журналіста, структура написання в різних жанрах, усвідомлення правильної послідовності в роботі, вміння працювати з оформленням», «Я дізналась про жанри журналістики, навчилася писати у цих жанрах. Командна робота... Я навчилася оформлювати свій матеріал та шукати потрібну інформацію», «Вміння працювати у різних жанрах журналістики, з'явилися навички збору та обробки інформації, роботи у команді», «Розуміння роботи в газетних та журнальних редакціях, швидке моделювання сторінки газети або журналу, написання якісних журналістських текстів різних жанрів» та ін.

Малюнок 1

Google форма «ГЖФ: моніторинг якості навчання та викладання»

Отже, практика використання формату ділової гри під час вивчення дисципліни «Газетно-журнальний фах (майстерня)» підтверджує її високу результативність, значно

пожвавлює та урізноманітнює перебіг самого заняття та дозволяє ефективно працювати над формуванням загальних та фахових компетентностей і досягати програмованих результатів навчання.

Література

1. Положення про розробку, моніторинг, перегляд, удосконалення та закриття освітніх програм в Маріупольському державному університеті (нова редакція). URL: http://mdu.in.ua/Ucheb/normativnye/pro_rozrobku-monitoring-peregljad-udoskonallennja_t.pdf (дата звернення 14.12.2021).
2. Стрельников В. Ю. Сучасні технології навчання у вищій школі : модульний посібник для слухачів авторських курсів підвищення кваліфікації викладачів МПК ПУЕТ. Полтава: ПУЕТ, 2013. 309 с.
3. Харжевська О. М. Ділова гра як один із ефективних сучасних методів навчання у вищій школі. URL: <http://elar.khnu.km.ua/jspui/bitstream/123456789/5210/1/20.pdf> (дата звернення 14.12.2021).
4. Стандарт вищої освіти України: перший (бакалаврський) рівень, галузь знань 06 Журналістика, спеціальність 061 Журналістика. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/vishcha-osvita/zatverdzeni%20standarty/2021/07/28/061-Zhurnalistyka-bakalavr.28.07-1.pdf> (дата звернення 14.12.2021).

УДК 378.091.2-051:070

Мельникова-Курганова О.С.

кандидат наук із соціальних комунікацій, доцент кафедри соціальних комунікацій

РОЛЬ СПЕЦКУРСУ «ФАКТЧЕКІНГ» У НАВЧАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ СПЕЦІАЛЬНОСТІ «ЖУРНАЛІСТИКА»

Особливостями сучасного інформаційного простору є багатоканальність, різноманіття контенту, стихійність, масове авторство та анонімність повідомлень, відповідно, тут створено умови для розповсюдження фальшивих новин, дезінформації, маніпулятивної чи пропагандистської інформації. Тому важливо вміти відбирати та перевіряти інформацію, користуватися різними типами джерел інформації, щоб у результаті інформаційний продукт відповідав професійним стандартам журналістики.

Навчальна вибіркова дисципліна «Фактчекінг» спрямована на розвиток навичок та компетенцій з перевірки інформації, виконання стандарту достовірності. Вміти перевіряти дані та надавати якісний контент аудиторії – це репутація як окремого журналіста, а також репутація того чи іншого медіа. Перевіряти імена, бекраунд героя у відкритих джерелах інформації, уточнювати назви, аббревіатури – основи роботи журналіста. Точність цитати теж вимагає звернення до першоджерела. Тому знання суті фактчекінгу є основною відмінною рисою фахівця від непрофесійних комунікаторів [1; 2; 3].

Європейська асоціація підготовки журналістів (ЕЖТА) має стратегію «Оновлення журналістики через освіту». Її основою є концепція «рефлексивного практикуючого». Тобто дві традиції в європейській журналістській освіті поєднуються: з одного боку, академічна традиція, спрямована на рефлексію та дослідження на метарівні, з іншого – професійна традиція, спрямована на оволодіння практичними навичками та знаннями. Н. Дрок підкреслює важливість роль викладачів журналістики, здобувачів вищої освіти з журналістики та стейкхолдерів [4, с. 6-7].

У навчальному процесі на спеціальності «Журналістика» можна розглядати декілька аспектів фактчекінгу (Див. Таблиця 1). По-перше, фактчекінг в Україні вивчається як «один з напрямків журналістики розслідувань, спрямований на перевірку фактів у

публічних заявах (топперсон, політиків, експертів, державних діячів, лідерів думки) та виявлення і викриття фейків, неправди, маніпуляцій, пропаганди, дезінформації». [5]

Для відповідності стандартам достовірності журналісти використовують 1) верифікацію інформації (перевірка мінімум у двох компетентних джерелах інформації) та фактчекінг (використання даних з відкритих офіційних визнаних джерел, а також експертної думки може бути використана як додаткове джерело доказу). [5]

Фактчекінг допомагає встановити правдивість або хибність текстових повідомлень, фотоілюстрацій та відеоматеріалів. Найчастіше презентується у форматі фактчек-бліцу, коли немає глибинної аналітики, проте доказовість правди/хиби доводять за допомогою фактів з відкритих джерел.

По-друге, фактчекінгом можна вважати як спеціалізацію журналістської діяльності, зокрема фахівця (фактчекера), який працює з відкритими базами даних та перевіряє інформацію, готує аналітичні матеріали тощо. Такі фахівці використовують професійні стандарти, принципи, етичні норми журналістики. Сумнів є важливою характерною рисою майбутнього фахівця, тому що фактчекери доводять, чи є об'єкт дослідження фальшивою інформацією чи правдою. Саме компетентність з фактчекінгу є визначальною рисою професійного журналіста.

По-третє, фактчекінг можна розглядати як необхідну професійну навичку та компетентність, яка відрізняє фахівця від дилетанта, людини-медіа, блогера тощо. Адже межі між професійною, громадянською журналістикою чи дилетантизмом в соціальних медіа не окреслені та не є зрозумілими.

Таблиця 1.

Фактчекінг			
	<i>напрямок журналістики</i>	<i>метод</i>	<i>компетентність</i>
<i>суть</i>	перевірка фактів у публічних заявах, виявлення та викриття неправдивої інформації	перевірка інформації у відкритих джерелах	навички з пошуку, перевірки інформації з метою доведення достовірності/хибності; вміння аналізувати інформацію
<i>об'єкт</i>	виступи публічних осіб, інформаційні вкиди, вірусні повідомлення	інформація (текстова, візуальна, аудіо, аудіовізуальна)	будь-яка соціальна інформація
<i>комуніка тор</i>	фактчекер як фахівець	будь-який користувач	журналіст

Трансмедіа та кросмедіа прискорили розповсюдження фейків та вірусного контенту. Проте необхідно викривати фальшиву інформацію, спростовувати її, доводити та не обманювати масову аудиторію. Потіки фейкових новин «зменшують картину сучасного світу», маніпулюють масовою свідомістю, а відтак – й громадською думкою, що може дискредитувати незалежну журналістику [6]. У. Клер та Г. Дерагшан характеризують сучасний інформаційний простір як «інформаційний безлад» (Information Disorder). Автори розглядають складність і багатомірність цього терміну через три групи параметрів, зокрема етапи, типи дезінформації, структурні елементи. Медіаосвіта, аморегуляція журналістики, дотримання фахівцями етичних принципів, професійних норм та стандартів є актуальними питаннями в контексті розвитку галузі. На думку Ш. Айретон, Дж. Посетті, незалежна журналістика повинна бути альтернативою та протидіяти «забрудненню» інформаційного простору та знеціненню новин [7]. Міжнародна федерація журналістів на Всесвітньому конгресі у 2019 р. у підписаній хартії

заслужила, що «повага до фактів та права суспільства на достовірну інформацію є основним обов'язком журналістів» [8].

Міжнародний день фактчекінгу відзначається 2 квітня. В Україні існує кілька платформ, де працюють професійні фактчекери. Зокрема, «Без Брехні», StopFake, VoxCheck, DetectorMedia та ін. Крім того, розвивається й регіональна мережа фактчекерів, зокрема за сприянням Factcheckregion-info, «Без Брехні».

Крім теоретичних знань, зокрема сутності фальшивих чи фейкових новин, структури міфу, маніпулятивного контенту, принципів проведення фактчекінгу, варто приділяти увагу й практичним навичкам здобувачам освіти, які проходять курс з фактчекінгу. Наприклад, для збору інформації з соціальних мереж використовують CrowdTangle Chrome Extension, що допомагає відслідкувати поширювачів посилань у Twitter, Facebook, Reddit, Instagram. Програма Botometer визначає бота чи мережу ботів через їх друзів. Whopostedwhat.com та Social-searcher.com допомагають із пошуком у Facebook. За ключовими словами в різних соцмережах можна шукати інформацію за допомогою платформи <https://keywordtool.io>. Програма TGstat використовується для пошуку статистики у Telegram. Для перевірки фото у веб-інтерфейсі необхідні ресурси <https://images.google.com>, <https://tineye.com>, де зображення можна завантажити файлом або шукати за посиланням на фотоілюстрацію. В інший спосіб можна встановити розширення для браузера Chrome – RevEye у Chrome web store, а для Firefox – RevEye у Firefox Add-Ons. Для перевірки відео є популярним серед фактчекерів сервіс Citizen Evidence Lab, своєю чергою, для вищезазначених браузерів підходить розширення InVID (In Video Veritas). Для пошуку інформації про відвідування сайтів, джерела трафіку можна звертатися до сервісу <https://www.similarweb.com>.

Таким чином, під час викладання вибіркової дисципліни «Фактчекінг» необхідно враховувати сутність аналітичної роботи фактчекера, інструментарій та сучасне програмне забезпечення перевірки інформації.

Література

1. Мельникова-Курганова О. Викладання дисциплін галузі журналістики та соціальних комунікацій: цілі, методи, пріоритети // *Innovative methods of the organisation of the education process for the specialties "Journalism" and "Management of socio-cultural activity" in Ukraine and EU countries*. Wrocław: Cuiavian University, 2021. С. 28-32.

2. Мельникова-Курганова О. Роль фактчекінгу в навчальному процесі на спеціальності «Журналістика» // *Професійна підготовка фахівців у галузі журналістики, реклами та PR : матеріали II Всеукр. інтернет-конф. здобувачів вищої освіти та молодих вчених*. Маріуполь: Маріупольський державний університет, 2021. С. 114-118.

3. Мельникова-Курганова О. Фактчекінг як важлива компетентність майбутнього фахівця журналістики та соціальних комунікацій // *Актуальні проблеми науки та освіти: Збірник матеріалів XXII підсумкової науково-практичної конференції викладачів МДУ*. Маріуполь: МДУ, 2021. С. 139-140.

4. Droc N. Journalistic Roles, Values and Qualifications in the 21st century: How European journalism educators view the future of a profession in transition. _Uitgave: Windesheim, Zwolle, 2019. 138 p.

5. Гороховський О., Мельникова-Курганова О., Мірошніченко П., Островська Н. Фактчекінг і медіаграмотність: *словник термінів*. URL: <https://withoutlie.info/laboratory/posibnyky/faktchekinh-i-mediahramotnist-slovyuk-terminiv> (дата звернення: 01.12.2021).

6. Wardle Claire, Derakhshan Hossein. Information Disorder: Toward an Interdisciplinary Framework for Research and Policymaking. *Council of Europe*, October 2017. URL:

<https://www.coe.int/en/web/freedom-expression/information-disorder> (дата звернення: 01.12.2021).

7. Ireton Cherilyn, Posetti Julie. Journalism, fake news & disinformation: handbook for journalism education and training. UNESCO, 2018. URL: <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000265552> (дата звернення: 01.12.2021).

8. Global Charter of Ethics for Journalists. URL: <https://www.iQ.org/who/rules-and-policy/global-charter-of-ethics-for-journalists.html> (дата звернення: 01.12.2021).

УДК 070.44:33

Черепченко О.О.

кандидат політичних наук, доцент кафедри соціальних комунікацій

ОСОБЛИВОСТІ ВИКЛАДАННЯ ЕКОНОМІЧНИХ ПРОБЛЕМ У НОВІТНІЙ ЖУРНАЛІСТИЦІ

У сучасному світі економічні питання абсолютно невід’ємні від актуального життя суспільства. Тому ефективне, коректне і етичне висвітлення економічних проблем у новітніх медіа стає вкрай актуальним. Особливого значення проблема набуває, якщо враховувати що система сучасної освіти актуалізує економічну проблематику для масового споживача інформації. А сучасні медіа, завдяки інтерактивності та анонімності, зробили сприйняття інформації на економічну тематику гострою для сприяння суспільством. Саме тому навчання основам специфіки економічних відносин в сучасному світі майбутніх працівників новітніх медіа на бакалавраті та діючих співробітників на магістратурі є надзвичайно актуальним для системи освіти сьогодні.

У цьому завданні система освіти України нашоується на цілу низку проблем. Першим чином ми маємо вказати на недостатність розуміння економічних процесів в сучасному капіталістичному світі, адже людство, і то не все, живе в ньому лише біля 300 років. Тобто ми лише починаємо розуміти «правила гри» нового, не аграрного світу [1]. Не меншу проблему створює і той факт, що завдяки радянській окупації наша країна знайомиться із капіталізмом лише останні 30 років. І цей факт, на методологічному рівні, становить проблему навіть для фахівців-економістів. Вже на цьому рівні виникають проблеми для висвітлення економічних питань журналістами, чи PR-службами підприємств.

То перед журналістами постають питання, що ставлять їх у положення людей, які мають розуміти, чи відчувати, більше за фахівців з економіки. Саме відчуття соціальної справедливості, чи то економічного дисбалансу у суспільстві, стає завданням сучасних новітніх медіа в Україні. Саме тому система підготовки фахівців у медіа сфері має бути готова до формування надзвичайно специфічних навичок у студентів-медійників.

Ситуація стає ще більш складною та цікавою в разі, коли ми врахуємо особливості новітніх медіа. Інтерактивність та анонімність, що є базовою ознакою новітніх медіа, ставлять перед журналістом абсолютно новий рівень викликів, до яких він має бути готовим.

Наразі інтерактивність новітніх медіа, створює ситуацію в якій продукт, що був створений окремим журналістом в окремій редакції, що мають юридичні імена та адреси, буде доповнений користувачами їхнього контенту. І ніхто не може гарантувати навіть того факту, що відклики та коментарі будуть благозвучні чи схвальні, або навіть адекватні. Коментатори доповнять контент, створений від імені журналіста, власним розумінням та емоціями. І, на відміну від працівника редакції, вони не мають дотримуватися журналістської етики чи стандартів BBC. І саме їхні коментарі можуть

бути більшою мірою сприйняті суспільством, адже часто сприймаються, як щирі та розумні, саме завдяки порушенням цих стандартів.

У сфері економіки така позиція вкрай актуальна саме тому, що з одного боку в економічному житті суспільства приймає участь все суспільство, а з іншого боку, в економічній науці розбирається не кожен. Тому роль саме журналіста та його фахової підготовки стає критично значущою для всього суспільства. Особливо чутливими у цьому питанні є фінансова та біржова сфери.

І навіть у разі адекватної підготовки журналіста у економічних питаннях, в новітніх медіа, постає питання анонімності. Адже завжди постає питання – хто саме коментує новину і яким є його дійсний рівень експертності? Кожен користувач контенту може заявити себе, як доктор економічних наук, експерт фондового ринку чи менеджер системоутворюючого банку. І мало хто з користувачів контенту має змогу якісно перевірити ці репрезентації. На жаль, ми маємо констатувати, що часто користувач схильний просто вірити таким «авторитетами», адже їхні погляди просто співпадають із його очікуваннями чи страхами. В такому випадку користувач проста не бачить сенсу витрачати час на перевірку інформації.

Враховуючи це ми маємо приділяти більшу увагу в підготовці фахівців з медіа сфери саме на супроводі свого медіа продукту. Бо саме доповнення і коментарі користувачів часто є більш важливим, ніж слова автора матеріалу. Легко знайти такий приклад! Ось приклад матеріалу, який навіть зібраний автором проста зі шматочків офіційного прес-релізу МЗС РФ. Сам матеріал складається з цитат МЗС та декількох коментарів автора в шість речень. Але, зверніть увагу на кількість коментарів під ним! Об'єм матеріалу, що був згенерований користувачами контенту в разі більший, містить посилання на інші статті та істотно доповнює анонімним контентом статтю автора [2]. Зверніть увагу – 147 коментарів на час копіювання посилання. І під багатьма коментарями – свої коментарі, тобто виникла суспільна дискусія, що також важлива риса новітніх медіа. Більшість з коментарів не має експертності, але привертає увагу до видання і їхню активність.

Якщо прийняти до уваги цікавість сучасних анонімних та активних користувачів контенту, то ми опиняємося в ситуації, коли система медіа освіти має бути готова до підготовки проактивних фахівців у медіа сфері, що будуть здатні не лише створювати якісний продукт, а і супроводжувати його задля збереження та просування якісного контенту.

Наразі практично не можна уявити редакцію, що була б здатна протидіяти такій активності реальних чи ні користувачів. Але сучасні технології – є не тільки загрозою, але і вирішенням загроз! Комп'ютерні роботи здатні не тільки створювати спам, але і знаходити його та видаляти автоматично. Таким чином, сучасний журналіст є насправді комплексом технологій спілкування, в разі коли він хоче бути відповідальним та насправді інформативним фахівцем. Варто звернути увагу студентів і на механізми саморегулювання інформаційного простору, що дають право користувачам самостійно блокувати негативний контент інших користувачів.

Література

1. Тоффлер Э. Шок будущего, 1970. М.: АСТ, 2008. 560 с.
2. Цензор.нет "Штати проводять спецоперацію щодо нагнітання обстановки навколо України", - МЗС Росії. URL: https://censor.net/ua/n3303378https://censor.net/ua/news/3303378/shtaty_provodyat_spetsoperat_siyu_schodo_nagnitannya_obstanovky_navkolo_ukrayiny_mzs_rosiyi.

УДК 378.091.2-051:070

Чишевич О.І.

асистент кафедри соціальних комунікацій

РОЗВИТОК ПРОФЕСІЙНИХ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ ЖУРНАЛІСТІВ ПІД ЧАС ПРОХОДЖЕННЯ КУРСУ З ВИРОБНИЦТВА ДОКУМЕНТАЛЬНИХ ФІЛЬМІВ

Ми живемо у вік інформатизації, у якому найважливішим видом діяльності є виробництво та споживання інформації. Одним із видів такого споживання є телевізійний або медіа контент. Таким чином перед журналістом, як ретранслятором подій та фактів як творцем інформації та її споживачем постає проблема виробництва вибору тієї форма та матеріалу, що буде доречна для споживача.

Інформатизація суспільства призводить до того, що журналіст повинен дедалі більше опановувати універсальні концептуальні та технологічні навички. Розвиток нових технологій не міг не позначитись на перегляді вимог до професійних компетенцій, необхідних сучасному журналісту. Високий рівень конкуренції визначає вимоги універсальності навичок, з одного боку, та володіння спеціальними знаннями, що відрізняють претендента на вакансію від суперників – з іншого. Крім того, як і завжди пильна увага приділяється особистісним якостям: ініціативність, здатність легко адаптуватися до нових умов, багатозадачність тощо. Ці вимоги розширюються і посилюються: за умов на перший план у системі підготовки журналіста виходить формування конкурентоспроможної особистості. Високий рівень конкурентоспроможності, на думку А. А. Кірсанова, це найважливіша вимога учня як майбутнього спеціаліста, який, по суті, визначає ступінь його професійної компетентності. [6, 10].

Система освіти, націлена формування конкурентоспроможної особистості, повинна базуватися на компетентнісному підході.

Центральним стає поняття компетентності, яке використовується як нове поняття для опису ресурсів людини. Воно – основа компетентнісно-орієнтованої освіти, модель якої спирається на такі важливі принципи як універсалізація, інтеграція, інтенсифікація, глобалізація, індивідуалізація, інформатизація освітнього процесу, вибудовування траєкторій освіти кожного індивіда як суб'єкта освітньої діяльності, виходячи з суспільних потреб і особистісних особливостей учнів [1, 126].

Поняття «компетентність» з'явилося в педагогічній літературі порівняно недавно і не є на сьогодні досить дослідженим. Так вислів «компетентнісна освіта», як досягнення певного освітнього результату, з'явилося у 60-х роках минуло століття у Великобританії й Німеччині.

«У Глосарії термінів ринку праці, розробки освітніх програм і навчальних планів Європейського фонду освіти, компетенція визначається як:

- 1.Здатність робити що-небудь добре або ефективно.
- 2.Відповідність вимогам, що пред'являються при влаштуванні на роботу.
3. Здатність виконувати особливі трудові функції».

Термін «компетенція» використовується також для позначення характеристики якості випускника, є категорією результату освіти у вигляді досвіду чотирьох типів:

- досвіду пізнавальної діяльності, зафіксованого у формі знань;
- досвіду здійснення відомих способів діяльності у формі умінь діяти за зразком;
- досвіду творчої діяльності у формі умінь приймати ефективні рішення в проблемних ситуаціях;
- досвіду здійснення емоційно-ціннісних ставлень у формі особистісних орієнтацій [4, 43].

У сучасному розумінні компетентнісний підхід можна поділити на наступні групи:

1. Компетенції, що відносяться до самої людини як особистості (орієнтація в світі, здатність до інтеграції, розуміння громадянського суспільства, самовдосконалення і саморегулювання).

2. Компетенції, що відносяться до взаємодії людини та соціальної сфери (компетенції соціальної взаємодії, письмового та усного спілкування в широкому сенсі, включаючи породження і сприйняття тексту, етикету, культурне спілкування, ділове листування, діловодство, іншомовне спілкування, комунікативні завдання, вплив на реципієнта) .

3. Компетенції, що відносяться до діяльності людини (компетенції пізнавальної діяльності, дослідницької діяльності, орієнтації в різних сферах діяльності, компетенції інформаційних технологій).

Найбільш актуальним в контексті функціонування компетентнісного підходу стає питання про набір компетенцій, освоєння яких передбачає формування професійних і особистісних навичок майбутнього журналіста. Фахівця необхідно забезпечити таким набором знань і компетенцій, який буде йому безпосередньо необхідний при вирішенні поставлених професійних завдань [5, 452-453].

Перед початком розробки та викладання курсу з виробництва документальних фільмів на основі принципів журналістської освіти, виробництва журналістського продукту та професії журналіста слід виявити вимоги до продукту, який має згенерувати здобувач освіти за спеціальністю «Журналістика» (мультимедійність, багатолінійність, взаємопов'язаність). Тут слід повернутися к поняттю універсального журналіста (в обов'язки якого входить уміння створювати контент, починаючи від збору інформації та закінчуючи випуском готового, завершеного продукту, а також адаптувати його для різних видів ЗМК), яке на даному етапі розвитку професії розуміється вже як необхідний мінімум.

Окремо також слід відзначити і роль продюсера, яку слід опановувати сучасному журналісту-телевізійнику. Поступово вплив продюсера на кінцевий телевізійний продукт став наймасштабнішим і значущим. Сьогодні у роботі телеканалів вплив продюсера важко переоцінити.

Література

1. Дорошук Е. С. Проблемы диагностики профессиональной компетентности будущих журналистов в контексте развития журналистского образования // Современный ученый. 2017. № 3. С. 126–130.

2. Декларация принципов Всемирного совета по журналистскому образованию (WJEC), 2008.

3. Серия ЮНЕСКО по образованию для журналистов. Модель учебной программы по журналистике. 2009 Кластерное бюро ЮНЕСКО в Алматы по Казахстану, Кыргызстану, Таджикистану и Узбекистану. URL: <http://unesdoc.unesco.org/images/0015/001512/151209R.pdf>

4. Болонский процесс: 2007-2009 годы. Между Лондоном и Левеном (Лувеном-ла-Невом) / Под науч. ред. В. И. Байденко. М.: Исследовательский центр проблем качества подготовки специалистов, 2009. 302 с.

5. Макарова Л. С. Компетентностно-ориентированный подход в современном журналистском образовании // Журналистика / Вестник Нижегородского университета им. Н.И. Лобачевского, 2014, № 2 (2). с. 452–455

6. Телевизионный журналист на рынке труда: профессиональная реализация выпускников СПбГУ. А. Ахмерова. Санкт-Петербургский Государственный Университет Институт «Высшая школа журналистики и массовых коммуникаций» 2018. 98 с.

**СЕКЦІЯ
АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ УКРАЇНСЬКОЇ ФІЛОЛОГІЇ**

УДК 373.3/.5.091.322

Грачова Т.М.

кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри української філології

**САМОСТІЙНА РОБОТА ЯК ОДИН ІЗ НАЙВАЖЛИВІШИХ КОМПОНЕНТІВ
СУЧАСНОГО ПЕДАГОГІЧНОГО ПРОЦЕСУ**

Стратегія переходу України до нової моделі освіти передбачає вивчення стану організації самостійної роботи здобувачів освіти у школі та реструктуризацію методів і прийомів її реалізації на практиці з урахуванням досягнень сучасної психолого-педагогічної науки. Важливо знайти оптимальні рішення у забезпеченні ефективності самостійної роботи, розкрити умови та методи ефективної організації самостійної роботи учнів як цілісної системи освітнього середовища, оскільки у школярів часто не сформована постійна потреба у самоосвіті, самоактуалізації. Отже, виникає реальна необхідність у системному підході до організації самостійної роботи як резерву підвищення ефективності засвоєння навчального контенту здобувачами освіти.

Самостійність у сучасному психологічному дискурсі розглядається як одна з найбільших важливих характеристик особистості, що пов'язана з умінням суб'єкта ставити перед собою мету як результат діяльності для її досягнення власними силами.

Професійно організована самостійна робота запобігає формалізму в засвоєнні школярами навчального контенту, розвиває довірливу увагу дітей, виробляє в них здатність міркувати, і нарешті формує самостійність як рису характеру особистості.

Нині переорієнтації школи з передачі інформації від учителя здобувачу освіти на управління навчально-пізнавальною самостійною діяльністю школяра із засвоєння знань, умінь і навичок обумовлює актуалізацію проблеми організації самостійної роботи учнів із застосуванням досягнень сучасної методичної науки.

Психолого-педагогічна теорія і практика авторитетно стверджує, що ефективність самостійної роботи є значно вищою порівняно з чіткими алгоритмами діяльності (наказами, інструкціями, постановами, рекомендаціями), що пропонується особі у готовому інформаційному варіанті. Без самостійної діяльності не відбудеться формування повноцінних, розвинених умінь і навичок учнів, у свою чергу, без них неможливою буде сама когнітивна діяльність здобувачів освіти.

Самостійна робота була предметом наукових досліджень багатьох видатних педагогів та психологів: А. Алексюка, П. Анохіна, А. Аюрзанайна, Н. Бернштейна, В. Буряка, О. Ващук, Л. Виготського, П. Гальперина, Є. Гапона, В. Давидова, Б. Єсіпова, А. Івасишина, В. Козакова, А. Леонтєва, В. Луценко, П. Підкасистого, С. Рубинштейна, М. Скаткіна та ін.

Сучасна школа, на жаль, часто переобтяжує школярів. Величезна кількість навчальної інформації з різних предметів залишає обмаль часу для естетичного розвитку дитини. Однак, сучасна методична наука пропонує фахівцям різні новаційні форми і методи навчання, що дозволяють за умови професійного використання досягати значних позитивних результатів і вирішувати складні навчально-виховні завдання.

Кожен вид самостійної роботи має свою дидактичну мету. Однак, всі види занять повинні сприяти поглибленому засвоєнню навчального матеріалу, спонукати учнів до творчого осмислення визначених проблем, активізувати до самостійного вивчення рекомендованої фахівцем наукової та методичної літератури, формувати навички самоосвіти, оволодіння науковими методами аналізу явищ і проблем.

Практика роботи доводить, що учні часто ставляться до самостійної роботи як до другорядної, відкладають її виконання до останнього терміну, а потім роблять поспіхом, механічно. Тому фахівець повинен так грамотно добирати завдання для самостійної роботи, щоб вони, з одного боку, були зрозумілими для школярів, з іншого, мали елемент новизни, відповідали навчальній меті. Важливо при цьому заохочувати у здобувачів освіти креативний, творчий підхід до виконання завдань. Учителю варто пам'ятати, що необхідність самостійно розв'язувати завдання суттєво активізує можливості психічної діяльності учнів, сприяє розвитку та становленню їх позитивних якостей.

Отже, плануючи самостійну роботу, вчитель повинен визначати її місце в структурі уроку, добирати необхідний дидактичний матеріал, усвідомлювати рівень володіння навчальним матеріалом учнів, передбачати труднощі, що можуть виникати у процесі роботи, ретельно добирати завдання (як за змістом, так і за формою), корелюючи їх з навчальною метою уроку, чітко відстежувати темпоральні показники виконання завдань, визначати максимально ефективний раціональний спосіб перевірки роботи.

Самостійну роботу учнів необхідно грамотно мотивувати, отже слід, щоб здобувачі освіти мали вичерпну інформацію стосовно мети самостійної роботи, її необхідності, шляхів подальшого використання у навчальній діяльності. Виходячи з цього, учитель повинен розробити систему завдань для самостійного опрацювання учнями, визначити теми рефератів, виступів, оголосити списки літератури для обов'язкового вивчення (конспектування) та додаткові джерела навчального, наукового та методичного планів у залежності від навчальної мети.

Метою самостійної роботи учнів є формування навичок самостійного вивчення матеріалу, що сприяє формуванню когнітивної діяльності, навичок організації власного робочого простору, вмінь формулювати завдання роботи, аналізувати її результати, активізації навичок пошуково-дослідницької, творчої діяльності.

Педагогічна практика доводить, що ефективність самостійної роботи учнів залежить від грамотного управління з боку фахівця, що корелюється з чітким плануванням, оптимальною організацією, продуманим методичним забезпеченням, інформатизацією та технологізацією процесу роботи.

Література

1. Кудрянт З. Н. Система освіти в Україні. Педагогіка: навч. посібник. Одеса : ПДПУ, 2001. с. 55-56
2. Пидкасистый П. И. Самостоятельная деятельность учащихся в обучении. Москва : МГУ, 1978. 76 с.
3. Ярмаченко М. Д. Педагогіка: навч. посібник. Київ : Знання, 1995. 93с.
4. Яшанов С. Формування у майбутніх учителів умінь і навичок самостійної навчальної роботи у процесі використання нових інформаційних технологій [Текст]: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: спец. 13.00.09 "Теорія навчання". Київ, 2003. 20 с.

УДК 821.161.2 Вороний

Нікольченко М.В.

кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри української філології

ПЕРЕКЛАДАЦЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ МИКОЛИ ВОРОНОГО У КОНТЕКСТІ РОЗВИТКУ УКРАЇНСЬКОЇ КУЛЬТУРИ

Благородною справою ліквідації «білих плям» в українській культурі ХХ ст. зайняті сьогодні гуманітарії України. Повертаються рідній культурі імена і твори, без яких вона була десятки років однозначною і збідненою. За роки незалежності здійснено багато у

визначенні ролі і місця в ній непересічних імен М. Грушевського, В. Винниченка, М. Хвильового, М. Куліша, М. Зерова, А. Кримського та ін. Пильної уваги заслуговують і такі культурні феномени, як М. Вороний, О. Курбас, С. Єфремов, Г. Нарбут, О. Мурашко, М. Леонтович, О. Олесь; їхня творчість хоч і складає значний період у розвитку вітчизняної культури, проте не стала, через відомі причини, органічною ланкою еволюції між дожовтневими і пожовтневими часами.

Зупинимося у нашій доповіді на постаті Миколи Вороного, який посів своє гідне місце в українському культурологічному процесі помежів'я XIX–XX століть. Та якщо численні спостереження наукової літературної критики над його творчістю вже почали з'являтися останнім часом, то феномен М. Вороного як наукового, освітнього і культурного діяча, який боровся за український університет у Львові, за театр українських корифеїв тощо ще практично не досліджений. Зчасти його поетичний доробок, як явище непроминальне, знаходив свого дослідника. Та, захоплюючись театром, М. Вороний мріяв про репертуар, що виховує свідомих українських громадян і цінителів прекрасного; його статті про театр і драматургію, образотворче мистецтво, спогади про визначних діячів культури і нині вважаються оригінальними та злободенними. На часі більш детальне вивчення культурологічних здобутків М. Вороного, яких у нього досить значна кількість. Наша доповідь, з огляду на означене, є часткою у вирішенні цієї проблеми. Оскільки переклад відіграє визначну роль у культурному спілкуванні між народами, коротко зупинимося на головних аспектах перекладацької діяльності М. Вороного у контексті розвитку української культури.

Перекладацький доробок М. Вороного досить значний. Про це свідчать книга Лади Коломієць «Український художній переклад та перекладачі 1920–30-х років», видана у Вінниці 2015 р та бібліографічний покажчик «Українське перекладознавство XX сторіччя: бібліографія», що побачив світ у Львові 2013 р.

Попри значну кількість звернень до перекладів М. Вороного, деякі з них мають характер принагідних. Тому нам здається, що час виконати нележку, прискіпливу роботу з аналізу кожного перекладу М. Вороного. Перше питання, яке постає перед літературним критиком – з якою метою відомий вже на той час поет (кінець XIX–початок XX ст.) звертається до перекладів світової літератури. Частково відповідь на це питання знаходимо у листі самого М. Вороного до О. Білецького від 9 квітня 1928 року, у якому поет, на прохання вченого, розповідає про своє життя.

Ця розповідь лягла в основу вступної статті О. Білецького до найповнішого прижиттєвого видання 1929 року творів поета. Цей лист являє собою зразок глибокого самоаналізу життя і творчості неабиякої особистості. Як зазначає В. Кузьменко, «до сьогоднішнього лист Вороного ... становить важливу психологічну характеристику першого покоління українських декадентів і модерністів» [2, с. 17]. Вороний пише: «Як послідовний наслідок песимізму і духовного розстрою з'являються в моїй творчості ... мотиви дисгармонічної поезії – це переважно відгуки французького символізму, з котрим я запізнався ще у Львові (Бодлер, П. Верлен, Мореас та інші), але котрими захопився, ..., особливо П. Верленом (якого я студював у французькій оригіналі, живучи р. 1902 в Харкові». [1, с. 598]. І далі автор пише: «З французів я переклав небагато на нашу мову (7-8 віршів Сюллі-Прюдома, 3-4 П. Верлена, Мореаса, Рішпена тощо), але школа парнасців і найбільше символістів французьких (П. Верлен головно) відбилась дуже виразно на характері моєї творчості» [1, с. 599]. І далі йде досить важливий самоаналіз власної творчості: «Не скажу, щоб це були переспіви тих поетів або рабське їх наслідування; це було засвоєння французької культури вірша, фасону, манери ... і привласнення цієї поетичної культури нашій мові, нашій версифікації» [1, с. 599]. Отже, йдеться про взаємозбагачення двох поетичних культур, про взаємозбагачення різних національних стихій у процесі перекладу, на чому неодноразово наголошував І. Франко.

Цікавими нам видаються розмисли М. Вороного про техніку перекладу, якими він

ділиться з О. Білецьким як фахівцем. Це збереження при перекладі ритму, затакту, комбінованих повторень, рефренів, асонансів, дисонансів, тобто, він звертає увагу на техніку перекладу, якою сам володіє блискуче. Погодимось зі словами В. Кузьменка: «Серед теоретиків і практиків художнього перекладу ... побутує думка, що хороший поет може бути поганим перекладачем. ... Але поганий поет ніколи не може стати хорошим перекладачем. Микола Вороний являв собою приклад і хорошого поета, і хорошого перекладача.... Поет не просто перекладав, а вживався в духовний світ іншомовного автора, прагнув досягнути історію його народу, культуру, побут, звичаї, епоху, нарешті, самотність авторської манери. ... Складається враження, що Вороний перекладав лише ті поезії, які прагнув написати сам» [2, с. 26]. Отже, перш за все – досягнути історію, культуру іншого народу, на чому наголошував поет.

М. Вороний, як романтик революційних перетворень, доклався і до перекладів революційної поезії, про що пише у віщезгадуваному листі до О. Білецького: «Згадаю тут же мої переклади революційних пісень – «Марсельєзи», «Варшав'янки» і особливо «Інтернаціонала». Як не як, а власне мій переклад «Інтернаціонала» от уже близько 10 років одушевляє й пориває маси. Зробив я його на спеціальне замовлення Лук'янівського робітничого клубу на початку р. 1919 в Києві (тоді ж зробив і переклади «Марсельєзи» й «Варшав'янки»). Того ж року його й видали з нотами, але коли прийшли денікінці, то весь наклад знищили, (автор був зазначений тільки ініціалами М. В., завдяки чому я від денікінців не дістав належного «гонорару»)» [1, с. 604].

М. Вороний не мав під рукою оригіналу «Інтернаціоналу» й перекладав його з німецького перекладу. Як пише сам автор перекладу, «коли пізніш я зрівняв свій переклад з франц[узким] оригіналом, то, здивований, побачив, що він досить точно йому відповідає». І далі йде сентенція: «От які німці точні й сумлінні перекладачі!» [1, с. 604]. Отже, на чільному місці у Вороного завжди стояла точність перекладу та його відповідність оригіналу.

Як відомо зі слів самого М. Вороного та його сучасників, він переклав українською мовою «Мазепу» Ю. Словацького, «Ткачі» Г. Гауптмана, пролог до трагедії «Ромео і Джульєтта» В. Шекспіра, «Скупий лицар», «Кам'яний гість», «Моцарт і Сальєрі» О. Пушкіна, класика німецької літератури Г. Гейне, твори російських авторів М. Некрасова, А. Фета, Ф. Тютчева, Я. Полонського, М. Гумільова. Митець мріяв про те, щоб кожний українець виховувався на кращих здобутках світової культури.

М. Вороний вільно почувався у багатьох видах художньої культури. Він високо поцінював роботи художників Г. Нарбути і П. Ковжуна, С. Васильківського і П. Холодного; захоплювався сценічним талантом М. Заньковецької та М. Садовського. Як зазначає Г. Вервес, «...настільними книгами для митців і сьогодні можуть бути такі його неординарні, хоч і призабуті праці, як «Режисер» (1925) та «Пензлем і пером» (1923)» [1, с. 28].

Отже, на часі комплексне дослідження творчого спадку М. Вороного як талановитого митця і вдумливого теоретика в галузі вітчизняної культурології.

Література

1. Вороний М. К. Поезії. Переклади. Критика. Публіцистика. К. : Наукова думка, 1996. 704 с.
2. Кузьменко В. І. Микола Вороний. *Гроно нездоланих співців: Літературні портрети письменників ХХ століття*. К. : Укр. письменник, 1997. С. 16–27.

**СЕКЦІЯ
ПЕРСПЕКТИВИ ПІДГОТОВКИ ФАХІВЦІВ
ІНФОРМАЦІЙНОЇ, БІБЛОТЕЧНОЇ ТА АРХІВНОЇ СПРАВИ**

УДК 930.22:578.834.1(043.2)

Кудлай В.О.

кандидат наук із соціальних комунікацій, завідувач кафедри інформаційної діяльності

**ЗМІНИ У ПРАКТИКАХ КЕРУВАННЯ ДОКУМЕНТАЦІЙНИМИ
ПРОЦЕСАМИ УСТАНОВ У ПЕРІОД ЕПІДЕМІЇ COVID-19**

Упродовж минулих двох років у соціальних мережах спостерігаємо поширення мемів про те, як карантинні обмеження активно впливали на інтенсивність діджиталізації у сфері публічного управління, освіти, торгівлі тощо. Практики впровадження в установах хмарних сервісів (наприклад, АСКОД чи Microsoft SharePoint) або застосування окремих програмних продуктів для спільної роботи над документами швидко стали затребуваними. Проте разом із такою стрімкою цифровою трансформацією службам діловодства довелося зіткнутися з новими проблемами щодо збереження записів у системах відповідно до чинних вимог законодавства.

Досвід Австралії свідчить про появу окремих інструкцій від державних архівних організацій штатів для установ про те, як фахівцям здійснювати роботу з керування документаційними процесами віддалено через пандемію COVID-19 [1].

Одна з пропозицій у цій інструкції наголошує на серйозності проблеми для діловодних фахівців та установ, у яких вони працюють. Зокрема йдеться про таке положення: «Уникайте використання своєї особистої електронної пошти, програм обміну повідомленнями чи облікових записів у соціальних мережах для використання в роботі. Якщо ви використовуєте свої особисті облікові записи, будь-яке задокументоване повідомлення, що було створено або отримано в таких облікових записах, має бути зафіксовано в системі електронного документообігу вашої установи». У іншій пораді йдеться про таке: «Якщо у вас є доступ віддаленого входу до ваших робочих систем документообігу, або з використанням робочого пристрою, або власного пристрою, то продовжуйте зберігати всі створені документи у ваших робочих системах. Якщо ви не можете цього зробити вдома, то при поверненні на роботу необхідно буде внести всі створені вдома документи та зберегти їх у затверджених робочих системах документообігу».

Зазвичай, після авторизації з дому до робочих систем всі створені документи мають синхронно вноситися в робочі системи електронного документообігу, але досвід установ дає підстави вважати, що під час роботи можуть виникнути проблеми з доступом до робочих серверів, на яких розгорнуті системи електронного документообігу та пряме внесення документів в систему у разі втрати зв'язку з сервером може бути неможливим. У такому випадку користувачі маю пересилати документи електронною поштою або зберігати інформацію на портативні носії для внесення цих документів в робочу систему електронного документообігу пізніше, тобто підвищується ризик того, що документи можуть залишитися ніколи не внесеними. На жаль, з такими проблемами доводиться стикатися фахівцям служб діловодства у часи COVID-19. У разі використання хмарних систем електронного документообігу (надалі СЕД), зокрема, АСКОД така проблема стає менш актуальною через використання більш надійних зовнішніх серверів [2].

Незважаючи на максимальні багаторічні зусилля ARMA (Association of Records Managers and Administrators) у всьому світі, сфера керування документаційними процесами залишалася майже поза пріоритетами для державного сектору, зокрема, в

Україні. Згідно з опитуванням, яке проводилося ARMA у липні 2020 року служби діловодства та архіви переважно залежать від паперових документів, навіть у разі переходу на електронний документообіг. Лише третина агентств у США повністю перенесли документи в хмарні системи [3]. Ті установи, які не мають електронних систем документообігу в період суворих карантинних обмежень стикнулися з проблемою, коли робота з дому була не можливою, оскільки вся інформація установи зберігається у паперовій формі, проте доступ на роботу для співробітників мав бути обмеженим, отже, це стимулювало проведення робіт з оцифрування документів через це співробітники перебували на роботі попри обмеження щодня [3].

Цілком імовірно, що швидка цифрова трансформація, яка відбулася в багатьох організаціях, через стихійність могла не врахувати наслідків впровадження електронного документообігу поряд з паперовим.

Проте можна виділити три аспекти, на які варто звернути увагу в процесі вирішення проблем керування документаційними процесами під час COVID-19:

1. Якщо в установі вже використовується хмарна СЕД, то доцільно провести моніторинг інших СЕД, які застосовуються в інших установах, варто вивчати міжнародний досвід впровадження СЕД, що дозволить службам діловодства визначити чи є наявна в установі СЕД найбільш економічною, найбільш універсальною, сумісною для комунікації з іншими установою, чи можливо варто витратити ресурси на перехід до більш комплексної програми.

2. СЕД установи має враховувати можливість застосувати актуальні класифікаційні схеми документів (уніфіковані форми).

3. СЕД має бути зручною для користувача та пропонувати альтернативні інтерфейси доступу до системи через основні браузері або встановлення відповідного програмного забезпечення.

Якщо установа використовує для документообігу продукти Microsoft, то це універсальні інструменти для роботи над документами, для їх передачі та зберігання в зручному середовищі. Проте, для фахівців служб діловодства цих інструментів замало, оскільки в даному випадку відсутні можливості ведення контролю за виконанням документів тощо, тож для забезпечення дієвості електронного документообігу необхідно звертати увагу на спеціалізовані програмні продукти, що були створені для врахування національних норм організації документообігу.

Таким чином, впровадження відповідних національному законодавству СЕД може коштувати установам додаткових витрат, проте забезпечить суттєву економію часових та трудових ресурсів.

Література

1. COVID-19 and Recordkeeping: leaflets. NSW State Archives. URL: <https://www.records.nsw.gov.au/about-state-records>.

2. Система електронного документообігу АСКОД у хмарі. YouTube. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=8ife2mLNshQ>.

3. ARMA Resources in the COVID-19 Environment. ARMA International. URL: <https://www.arma.org/page/covid-19-resources>.

УДК 338.46:005

Орехова С.Є.

кандидат історичних наук, доцент, професор кафедри інформаційної діяльності

**МАРКЕТИНГОВИЙ МЕНЕДЖМЕНТ – ОСНОВА УСПІШНОГО РОЗВИТКУ
БІЗНЕСУ У СФЕРІ ІНФОРМАЦІЙНИХ ПОСЛУГ**

Трансформація економіки України від адміністративно-командної до ринкової суттєво вплинула на інфраструктуру ринку та умови функціонування усіх її складових та підвищення рівня конкуренції. В таких умовах виникає необхідність у ринковій орієнтації управління. Тому, як показує зарубіжний досвід, однією з основних умов для сталого розвитку компанії (передбачаються підприємства, організації, фірма) будь-якої галузі та формування ринкових відносин є застосування маркетингового менеджменту. Однак, впровадження й ефективне використання маркетингового менеджменту компанії потребує, перш за все, чіткого і правильного розуміння його сутності.

У сучасних ринкових умовах, коли життєвий цикл продукції і різноманітних послуг стає щораз коротшим, діяльність компаній має бути гнучкішою і динамічнішою. Цей факт вимагає від керівників компаній активно освоювати методи і техніку управління, характерні для ринкових відносин. Основною концепцією управління в умовах ринку стає саме теорія маркетингу. Термін «маркетинг» розуміють як одну з функцій управління, як філософію бізнесу в умовах ринкових відносин. Перше означає, що маркетинг має не менш важливе значення, як і інша діяльність, пов'язана з фінансами компанії, виробництвом тощо. Друга – маркетинг орієнтує менеджмент на діяльність, спрямовану на задоволення насамперед потреб споживачів, бо саме вони забезпечують прибуток компанії. Отже, дане поняття представляє собою систему організації діяльності компанії з використанням сучасних методів раціонального управління для досягнення високої ефективності і конкурентоспроможності своєї діяльності, шляхом залучення новітніх технологій, винаходів; вивчення стану і перспектив розвитку ринку, забезпечення достовірної інформації про реальні потреби та запити споживачів; орієнтація виробництва на сучасні і перспективні вимоги ринку; забезпечення всебічного задоволення потре суспільства.

Що ж стосується менеджменту або управління бізнесом, то з позицій методологічних основ сучасний менеджмент визначається як самостійний вид професійно здійснюваної діяльності, спрямованої на досягнення компанією певних господарських цілей шляхом раціонального використання її матеріальних і трудових ресурсів. Загалом дане поняття розглядають як науку і практику управління фірмою, процес прийняття її управлінських рішень тощо. Основною функцією менеджменту є визначення загальної мети (місії) існування компанії. В ній деталізується його статус компанії, принципи діяльності наміри керівництва, найважливіші характеристики.

До загальних функцій менеджменту входять планування, організація, контроль, мотивація. На стадії планування визначаються цілі діяльності, розробляються ефективні в конкретних умовах методи дій. Компанія передбачає формування її структури, забезпечення персоналом, матеріалами, устаткуванням, будівлями, фінансами та іншими ресурсами. Контроль включає у себе кількісне та якісне оцінювання і врахуванні результатів роботи компанії шляхом спостереження, обліку і аналізу. Мотивація спрямована на активізацію людей, які працюють в компанії до ефективної праці для досягнення визначених цілей.

Виходячи з сутності маркетингу як однієї з основних функцій бізнесу і водночас як концепції управління компанією та розуміння поняття «менеджмент» доцільним було б надати декілька визначень маркетингового менеджменту.

- це процес, основними складовими якого є аналіз, планування, реалізація планів і контроль за здійсненням заходів, спрямованих на встановлення, зміцнення і підтримання взаємовигідних обмінів з цільовими ринками для досягнення цілей підприємства (отримання прибутку, збільшення обсягів збуту, збільшення частки ринку тощо) (Кученко В. М.);

- це процес планування і реалізації концепцій ціноутворення, просування й розподілу ідей, товарів і послуг, спрямований на здійснення обмінів, які задовольняють як індивідуальні, так і організаційні цілі (Котлер Ф., Келлер К. Л.);

- цілеспрямована координація і формування всіх заходів компанії, пов'язаних з ринковою діяльністю на рівні підприємства, на рівні ринку і суспільства в цілому, і котрі базуються на принципах маркетингу (Белявцев М. І., Воробйова В. Н.);

- цілеспрямована діяльність підприємства щодо регулювання своєї позиції на ринку за допомогою планування, організації, обліку, контролю виконання кожного етапу поведінки підприємства з урахуванням впливу закономірностей розвитку ринку та конкурентної середовища для досягнення прибутковості та ефективності діяльності (Іванова Р. Х.).

Наведений теоретичний аналіз поняття «маркетинговий менеджмент» дає змогу узагальнити та зробити висновок про те, що в основному як в зарубіжній літературі, так і у вітчизняній літературі запропоновано розглядати зазначений термін з позиції управління всіма ланками, підрозділами та відділами компанії на засадах маркетингу.

Інтеграція маркетингу і менеджменту, де маркетинг виступає інструментом реалізації стратегії менеджменту, а менеджмент є базою для того, щоб застосовувати цей інструмент створює умови для ефективного функціонування компанії, причому ні маркетинг, ні менеджмент не суперечать один одному, а навпаки доповнюють один одного. Таким чином, маркетинговий менеджмент є складовою частиною в системі управління компанії, за допомогою якого формується філософська парадигма менеджменту.

Маркетинговий менеджмент можна розглядати як: управління діяльністю; управління функцією; управління попитом. Як управління діяльністю – це прийняття всіх управлінських рішень з урахуванням вимог ринку. Функціональне спрямування маркетингового менеджменту пов'язане з тісними контактами ринку через маркетингову функцію з виробничою, постачально-збутовою, фінансовою, адміністративною та іншими функціями компанії для отримання прибутку. Управління обсягом і структурою попиту практично є об'єктом маркетингового менеджменту.

Основні цілі маркетингового менеджменту в загальній системі цілей менеджменту фірми в першу чергу визначені в самому трактуванні даного поняття – це зокрема отримання прибутку, збільшення обсягів збуту, збільшення частки ринку. З позиції маркетингового менеджменту перелік цілей можна доповнити такими, як завоювання нових ринків, підвищення конкурентоспроможності компанії та її продуктів/послуг, успішне впровадження нових продуктів/послуг, поліпшення обслуговування споживачів, підвищення ефективності тощо.

Мета маркетингового менеджменту досягається за допомогою реалізації певних процедур управління маркетингом компанії. Маркетинговий менеджмент компанії формується низкою процедур: аналіз внутрішнього та зовнішнього середовища, в якому функціонує компанія; формування маркетингової інформаційної системи; вибір цільових сегментів ринкового середовища; розроблення комплексу маркетингу; організація системи маркетингового планування; побудова організаційної структури компанії; формування й реалізація маркетингових програм; забезпечення системи маркетингового контролю.

Внутрішнє середовище характеризує забезпечення компанії матеріальними, трудовими та фінансовими ресурсами; застосування новітніх технологій; психологічний клімат компанії; організаційна структура компанії; інформаційне забезпечення. Сприятливе внутрішнє середовище забезпечує стабільність у випуску продукції, відповідно до потреб споживачів. Зовнішнє середовище формують споживачі, постачальники, оптова й роздрібна торгівля, контактні аудиторії, банківські, страхові, науково-дослідні організації, засоби масової інформації, конкуренти, держава. До зовнішнього середовища також належать: регулювальні, економічні, технологічні, екологічні, соціальні умови та сили.

Маркетингова інформаційна система представляє собою діючу в управлінні компанії систему взаємозв'язку людей, обладнання й методик, що використовуються для одержання, групування, аналізу, оцінки, нагромадження, розповсюдження інформації для організації маркетингових заходів. Сама така інформація дає можливість менеджерам приймати своєчасні та об'єктивні маркетингові рішення.

Таким чином, комплекс засобів маркетингу охоплює – дослідження ринку; політику інформаційних товарів/послуг; політику цін; політику дистрибуції; комунікативну політику; маркетингову стратегію. Інтеграція маркетингу і менеджменту створила нову філософію в розбудові наукової думки менеджменту, де головним інструментом реалізації стратегії управління виступає маркетинг. Маркетинговий менеджмент представляє собою управління всіма функціями компанії, структурними підрозділами на основі маркетингу. Він повинен своєчасно виявити потреби ринку і, на основі об'єднання та якісного використання фактичних та потенційних можливостей компанії, задовольнити їх своєчасно і більш ефективним способом, ніж конкуренти.

Література

1. Іванова Р. Х. Маркетинговий менеджмент. Харків : «ИНЖЭК», 2007. 120 с.
2. Калмикова Н. М. Маркетинговий менеджмент в системі управління підприємством. URL: <http://ea.donntu.edu.ua/bitstream>
3. Котлер Ф., Келлер К. Л. Маркетинг Менеджмент. Экспресс-курс. 3-е изд. пер. с англ. под науч. ред. С.Г. Жильцова. СПб. : Питер, 2012. 480 с.
4. Куценко В.М. Маркетинговий менеджмент: навч. посіб. Київ : МАУП, 2003. 184 с.
5. Пелішенко В.П. Маркетинговий менеджмент: навч. посіб. Київ : Центр навч. л-ри, 2003. 200 с.

УДК 378.2+001]:174.7

Петрова І.О.

кандидат історичних наук, доцент, доцент кафедри інформаційної діяльності

АКАДЕМІЧНА ДОБРОЧЕСНІСТЬ УЧАСНИКІВ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ СПЕЦІАЛЬНОСТІ 029 МАРІУПОЛЬСЬКОГО ДЕРЖАВНОГО УНІВЕРСИТЕТУ

Розуміння дотримання принципів самостійності наукового дослідження, невикористання в ньому думок, висновків, результатів наукової діяльності інших вчених завжди мало місце в українській вищій школі. Проте, за останні роки спостерігається активна робота Міністерства освіти і науки, Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти у напрямі підтримання академічної доброчесності у закладах вищої освіти. Підтвердженням цього є напрацювання та впровадження матеріалів з академічної доброчесності в межах Проекту сприяння академічної доброчесності в Україні – SAIUP за підтримки Посольства США. Так, в 2018 році Міністерство освіти і науки України надало вишам України Рекомендації з академічної доброчесності, Розширений глосарій термінів та понять із академічної доброчесності [2]. Однією з рекомендацій, яка була підтримана закладами вищої освіти, є включення до навчальних планів освітнього компоненту «Академічне письмо». В цей період Національне агентство із забезпечення якості вищої освіти розробляє новий порядок акредитації освітніх програм, за яким одним з пунктів самооцінювання вишу та оцінювання експертами є «Контрольні заходи, оцінювання здобувачів вищої освіти та академічна доброчесність» [4]. В ньому заклади вищої освіти повинні надати інформацію про власну політику, наявність локальних нормативно-правових документів, в яких прописана процедура дотримання академічної доброчесності, посилення на діючі стандарти. Також, Національне агентство із забезпечення якості вищої освіти розробило проект Закону України «Про академічну доброчесність» [3].

Кропітка, цілеспрямована робота з дотримання академічної доброчесності за оновленим форматом за останні роки здійснюється і Маріупольським державним університетом. На сьогодні результати цієї роботи можна побачити на сайтах університету у розділі «Академічна доброчесність» та Наукової бібліотеки Маріупольського державного університету, також розділ «Академічна доброчесність». На наш погляд, вагомим результатом є наявність нормативно-правових документів, в яких чітко простежується політика Маріупольського державного університету в цьому аспекті та процедура дотримання академічної доброчесності, а саме: Етичний кодекс МДУ; Кодекс академічної доброчесності МДУ; Положення про академічну доброчесність в МДУ; Положення про запобігання та виявлення академічного плагіату в наукових та навчально-методичних працях науково-педагогічних працівників та здобувачів вищої освіти МДУ; Положення про запобігання та виявлення академічного плагіату в кваліфікаційних роботах студентів МДУ [1].

Академічна доброчесність університету складається з академічної доброчесності науково-педагогічних працівників, здобувачів вищої освіти, інших учасників освітнього процесу конкретної освітньої програми, спеціальності.

Підготовка фахівців за спеціальністю 029 здійснюється в Маріупольському державному університеті з 2003 року (з 2003 до 2016 року – спеціальність «Документознавство та інформаційна діяльність», з 2016 року до сьогодні – спеціальність «Інформаційна, бібліотечна та архівна справа»). З 2021 року на спеціальності діють дві освітні програми на першому (бакалаврському) рівні та одна на другому (магістерському) рівні. Випусковою є кафедра інформаційної діяльності.

Безумовно, що для викладачів, здобувачів вищої освіти, інших учасників освітнього процесу спеціальності 029 нагальним є питання дотримання академічної доброчесності. З 2021 року здобувачі першого (бакалаврського) рівня опановують знаннями, формують компетентності за освітнім компонентом «Академічне письмо». Проте, до цього року для здобувачів-бакалаврів обов'язковим компонентом було вивчення теми «Академічна доброчесність» в межах навчальної дисципліни «Науково-дослідна робота». На другому (магістерському) рівні компетентності з академічної доброчесності (в тому числі з'ясування санкцій, які можуть вживатися до викладачів та здобувачів за порушення академічної доброчесності), навички якісного академічного письма формуються в межах освітніх компонентів «Методологія та організація наукових досліджень», «Виробнича (асистентська) практика», «Науково-дослідна практика», а також навчальних дисциплін педагогічного спрямування. Політика кожного освітнього компонента освітніх програм двох рівнів вищої освіти за спеціальністю 029 містить маркер дотримання академічної доброчесності, зокрема: самостійне виконання завдань поточного, підсумкового контролю, індивідуального здійснення; обов'язкове зазначення джерел інформації, які використовувались при виконанні завдань, посилання на них; надання актуальної та достовірної інформації. На завершальному етапі написання курсових та кваліфікаційних робіт здійснюється перевірка тексту на плагіат за допомогою відкритих, безкоштовних сервісів, наприклад EduBirdie. Обов'язковою є перевірка науково-дослідних робіт учасників освітнього процесу Маріупольського державного університету з використанням комп'ютерної програми – Unicheck. Щорічно проводяться на базі випускової кафедри науково-методичні семінари з питань дотримання академічної доброчесності під час написання та захисту курсових, кваліфікаційних робіт. Викладачі та здобувачі вищої освіти спеціальності 029 активно співпрацюють з Науковою бібліотекою Маріупольського державного університету, відвідають заходи, присвячені академічній доброчесності. Зокрема, у вересні-жовтні 2021 року – це заняття з Academic Integrity, листопад 2021 року – науково-методичний семінар «Академічна доброчесність». Взагалі, враховуючи специфіку спеціальності, академічна доброчесність, робота з джерелами, укладання бібліографії є предметом системного обговорення зі зовнішніми стейкхолдерами, а саме з

співробітниками бібліотечної, архівної галузі тощо в форматі круглих столів, конференцій як в оф-лайн, так і в он-лайн режимах. Це можна вважати особливістю політики академічної доброчесності учасників освітнього процесу спеціальності 029 Маріупольського державного університету. Перспективним напрямом щодо посилення розуміння та дотримання академічної доброчесності має стати накопичення знань, вдосконалення компетентностей кожного учасника освітнього процесу через підвищення кваліфікації викладачів, неформальну освіту здобувачів, обмін отриманою інформацією, проведення спільних заходів з іншими закладами вищої освіти.

Література

1. Академічна доброчесність. Маріупольський державний університет. URL: http://mdu.in.ua/index/akademichna_dobrochesnist/0-224 (дата звернення: 27.11.2021).

2. Міністерство освіти і науки України. URL: <https://mon.gov.ua/ua/news/yak-pidtrimati-akademichnu-dobrochesnist-v-universiteti-mon-rozrobilo-ta-nadislalo-na-zvo-rekomendaciyi-z-akademichnoyi-dobrochesnosti> & (дата звернення: 30.11.2021).

3. Проєкт Закону України «Про академічну доброчесність». URL: https://naqa.gov.ua/wp-content/uploads/2021/01/%D0%BF%D1%80%D0%BE%D1%94%D0%BA%D1%82-%D0%B7%D0%B0%D0%BA%D0%BE%D0%BD%D1%83-%D0%BF%D1%80%D0%BE-%D0%90%D0%BA%D0%B0%D0%B4%D0%94%D0%BE%D0%B1%D1%80%D0%BE%D1%87%D0%B5%D1%81%D0%BD%D1%96%D1%81%D1%82%D1%8C_4.pdf (дата звернення: 27.11.2021).

4. Форма відомостей про самооцінювання освітньої програми. URL: <https://naqa.gov.ua/wp-content/uploads/2020/01/SAR-form-.pdf> (дата звернення: 30.11.2021).

УДК 004.94: (043)

Сивак О.А.

кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри інформаційної діяльності

WEB-РЕСУРСИ ЯК ЗАСІБ СТВОРЕННЯ ІНТЕЛЕКТ-КАРТ

Сучасна освіта відчуває зростаючу потребу в нових педагогічних технологіях, застосування яких дозволяє ефективно використовувати представлену інформацію в навчальному процесі. Результатом навчального процесу має стати не стільки засвоєння змісту предметів, що викладаються учням, а й розвиток у них творчого, критичного мислення та підготовка їх до професійної діяльності.

Універсальна мова для реалізації проєктів та завдань, додатковий інструмент для прояву інтуїтивних здібностей, також метод аналізувати свої думки все це відноситься до інтелект-карти.

На сьогодні існує низка програм для створення інтелект карт. Нами було розглянуто безкоштовні он-лайн програми, а саме [Coggle](#), Lucid, XMind, Freemind, Bubble.us, MindMeister, Mapul та [WiseMapping](#).

Приклади розроблених інтелект-карт представлені на рисунку 1.

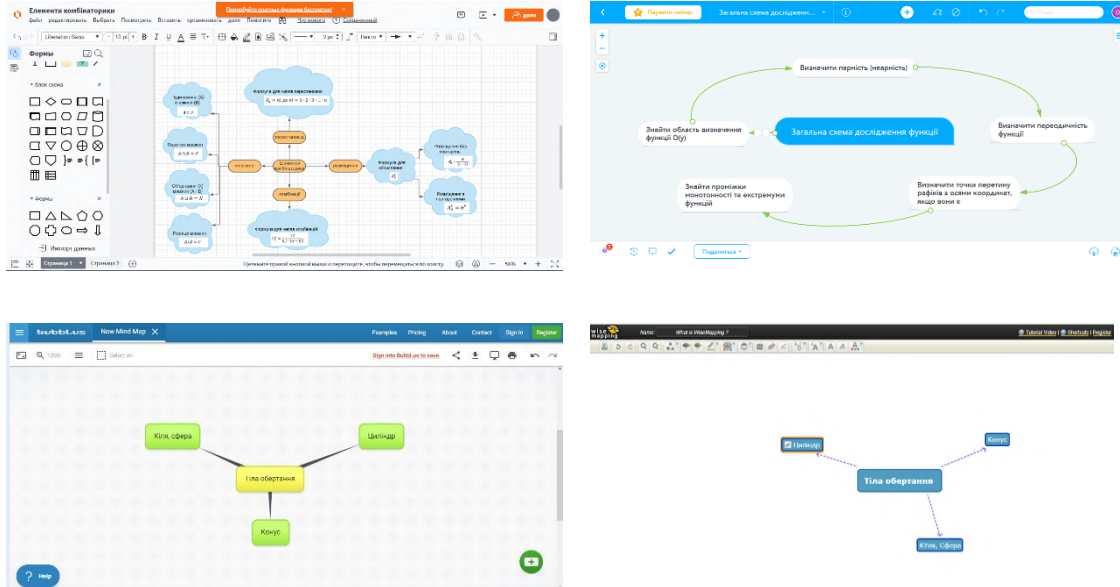

Рис.1 Приклад розроблених інтелект-карт

Розглянувши та проаналізувавши безкоштовні версії програм створення інтелект карт, можна виділити такі характеристики: обов'язкова реєстрація, використання зображень та кольорових схем, перегляд історії документа та експорт в різноманітні програми. Порівняльна характеристика програм для створення інтелект карт представлена в таблиці 1, яка показує характеристики програм, веб-додатків та можливості безкоштовних додатків.

Таблиця 1

Порівняльна характеристика програм для створення інтелект карт

Електронні діяльнісні середовища для розроблення та використання Maind Maps	Характеристики						Примітка
	Програма	Веб-додаток	Можливості безкоштовної версії				
			Обов'язкова реєстрація	Використання зображень та кольорових схем	Перегляд історії документа	Експорт у різноманітні програми	
Coggle							
Lucid	+						Безкоштовне користування один тиждень
XMind							Функціональна обмеженість безкоштовної версії
Freemind	+						

Bubble.us							безкоштовна пробна версія на 30 діб
MindNode	+						
Mapul							можливість повноцінного використання лише за регулярної оплати
MindMeister							

Отже, розглянувши різні типи електронних діяльнісних середовищ для розроблення та використання Maind Maps можна зробити висновки, що вони відрізняються своїм функціоналом та дидактичними можливостями і найбільш зручним, на наш погляд, для користування є додаток [Coggle](#), оскільки він має більш розширений спектр функцій при створенні інтелект-карт в безкоштовній версії (використання зображень, використання кольорових схем, можливості перегляду історії документа, повернення до попередніх версій створеної карти).

Література

1. Использование интеллект-карт для активизации учебно-познавательной деятельности студентов. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/ispolzovanie-intellekt-kart-dlya-aktivizatsii-uchebno-poznavatelnoy-deyatelnosti-studentov/pdf>
2. Кіндрат І. Використання інтелектуальних карт у плануванні та організації освітнього процесу URL: <http://www.stattionline.org.ua/pedagog/106/19935-vikoristannya-intelektualnix-kart-u-planuvanni-ta-organizacii-osvitnogo-procesu.html>
3. Кочерга Є. В., Скиба Ю. А. Інтелект-карти як ефективний метод візуалізації навчальної інформації. Інформаційні технології в культурі, мистецтві, освіті, науці, економіці та бізнесі: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції. м. Київ, 2017. Ч. 2. С. 171–173.

ЗБІРНИК МАТЕРІАЛІВ ХХІV ПІДСУМКОВОЇ НАУКОВО-ПРАКТИЧНОЇ
КОНФЕРЕНЦІЇ ВИКЛАДАЧІВ

**АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ
НАУКИ ТА ОСВІТИ**

У збірнику публікуються праці українською, російською, англійською,
італійською, німецькою, новогрецькою мовами.

Технічний редактор: Чередніченко І.В.
Топузов В.І.

Комп'ютерна верстка: Демідко О.О.
Скарга О.О.
Маслова Г.М.
Чебурахівна В.В.
Хаджинова І.В.
Дворянкін В.О.